יורל מארק

גראַמאַטיק

פֿון דער

ייִדישער

כּלל-שפּראַך

יודל מאַרק

גראַמאַטיק
פֿון דער
ייִדישער
כּלל-שפּראַך

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

אַלוועלטלעכער ייִדישער קולטור-קאָנגרעס
ניו־יאָרק, 1978 — תשל״ח

Publications of the Congress for Jewish Culture

A GRAMMAR OF STANDARD YIDDISH

By

YUDEL MARK

Copyright 1978, by the

CONGRESS FOR JEWISH CULTURE

25 East 78th Street, New York, N.Y. 10021

The preparation and publication of this volume was made possible

by grants from:

THE ATRAN FOUNDATION, New York

THE MEMORIAL FOUNDATION FOR JEWISH CULTURE, New York

MR. THEODORE BRISE, Los Angeles, Calif.

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

Printed in U.S.A. by

WALDON PRESS, INC.

341

גראַמאַטיק

פֿון דער

יידישער כּלל־שפּראַך

געזוידמעט

דעם איבערגעגעבענעם פרינט פון דער

ייִדישער קולטור און אוהב־ייִדיש

תנחום בריים

לאָס־אַנגעלעס, קאַליפֿאָרניע

צו זיין נייַנציקסטן געבוירן־יאָר

הקדמה פֿון מחבר

פֿון 1921 ביז 1975 איז פֿאַלג מיר אַ גאַנג. אין אויגוסט 1921 האָב איך פֿאַרענדיקט דעם מאַנוסקריפּט פֿון מײַן שול־גראַמאַטיק אין ביַישפּילן און אויפֿגאַבעס און זיבעט דעמאָלט ניט אויפֿגעהערט זיך גרייטן צו דער איצטיקער גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער כּלל־שפּראַך. ביינע־לבֿיני איז דורך אַ לעבן פֿון שטודירן ייִדיש, וואָרעם איך האָב פֿרי אײַנגעזען דעם אמת פֿון „הפֿוך בה והפֿוך בה דכולה בה" — אַרבעט אַרײַן אין איר [אין דער תּורה פֿון ייִדיש], קלער אַרײַן אין איר — אַלץ איז אין איר".

און ווי מע נעמט זיך אונטער אַזוי העלפֿט דער רבֿונו־של־עולם. עס איז געווען מײַן גוטער מזל צו האָבן אויסגעצייכנטע רביים, חבֿרים און אַפֿילו תּלמידים. איך באַטראַכט ווי מײַנע רביים דעם קדוש וטהור זעליג קלמנאָוויטש ז״ל און דעם גרעסטן ייִדיש־ענטוזיאַסט נחום שטיפֿן ז״ל; צווישן די וואָס זײַנען פֿון מײַן דור שײַנט אַרויס מײַן חבֿר (מיט אַ פּתח אונטערן חית), מײַן חבֿר (מיט אַ קמץ אונטערן חית, מיטן תּנאָימשן באַטײַט) און בר־פֿלוגתּא מאַקס ווײַנרײַך ז״ל. עס האָבן מיך געלערנט מיט זייערע שאלות און מיט זייערע טענות די יונגע חבֿרה אין ווילקאָמיר, אין ריגע, אין קאָוונע, וואָס פֿמעט זיי אַלע זײַנען אַוועק צווישן די זעקס מיליאָן. אויך אין ניו־יאָרק איז מיר באַשערט געווען צו האָבן עטלעכע גוטע תּלמידים אין ייִדישן לערער־סעמינאַר און חוץ זיי דעם אַזוי יונג־פֿאַרשניטענעם גאָון אוריאל ווײַנרײַכן ע״ה. ועל־כּולם האָב איך זיך געלערנט פֿון הונדערטער פֿאַלקס־מענטשן וואָס עס איז אויסגעקומען צו האָבן אַ מגע־ומשׂא מיט זיי. עס איז איבעריק מוסיף צו זײַן וויפֿל ייִדיש עס לערנט אונדז און עס האָט מיך געלערנט אונדזער ליטעראַטור זינט מענדעלע מוכר־ספֿרים.

זינט די ערשטע יאָרן פֿון דעם ייִדישן וויסנשאַפֿטלעכן אינסטיטוט איז מײַן חלום און מײַן אַמביציע געווען צו שאַפֿן אַ גרויסע, געזונע און פֿינקטלעך מאַטיווירטע גראַמאַטיק פֿון הײַנטצײַטיקן ייִדיש. אַלע פֿאַרעפֿנטלעכטע אַרבעטן אויפֿן שטח פֿון גראַמאַטיק, צעוואַרפֿענע איבער פֿאַרשייִדענע אויסגאַבעס און קאָנצענטרירטע אין די 28 יאָר ייִדישע שפּראַך, וואָס איך בין געווען איר רעדאַקטאָר, זײַנען געווען באַזונדערע קאַפּיטלען אָט פֿון יענעם לעבנסווערק וואָס איז געווען איבער די כּוחות צו הערפֿירן צו אַ פֿולן גמר. קומט איצט ווי אַ במקום די גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער כּלל־שפּראַך. וועגן כּלל־שפּראַך און וועגן עטלעכע עיקרים פֿון דעם מחבֿרס שיטה זען דעם ערשטן קאַפּיטל, דעם „אַרײַנפֿיר".

דאָס ווערק איז אַ קיצור פֿון די אַלע רעזולטאַטן פֿון פֿאָרשן און שטודירן אויפֿן שטח פֿון גראַמאַטיק אין די איבער פֿופֿציק יאָר. לכתּחילה האָט עס געזאָלט זײַן נאָך קירצער, אָבער אַזוי ווי עס זעט זיך ניט פֿאָרויס אַז מע

וועט זיין ביכולת צונויפֿצונעמען און צו פֿאַרענטלעכן אַלע שוין אָפּגעדרוקטע אַרבעטן מיטנע בשיכּוח מיט גראַמאַטיק, איז ניט געווען קיין אָנדער ברירה סיידן אויסצובייטערן דעם פּלאָן פֿונעם איצטיקן ווערק אין סאַמע פּראָצעס פֿונעם גרייטן דעם מאַנוסקריפּט. אָבער איך בעט מע זאָל האָבן אין זינען אַז דאָס איז וויט ניט קיין פֿולע גראַמאַטיק, אַז דאָ זיינען אומפֿאַרמיידלעך בלויזן פֿאַראַן און שטעלנווייז ניט מער ווי קיצורים. ווער עס וועט ממלא זיין תּבֿוא עליו ברכה.

דאָס איצטיקע ווערק איז אי אָ לערנבוך אי אָ האַנטבוך. עס איז אָ לערנבוך פֿאַר אָ הויכן אוניווערסיטעטישן קורס און אָ האַנטבוך פֿאַר יעדערן וואָס וויל זיך אַליין נאָכקאָנטראָלירן, וואָס וויל בפּירוש וויסן וואו ער האַלט אין דער וועלט אין פֿאַרגלייך מיט דער גראַמאַטיק און בכלל פֿאַר יעדערן וואָס וויל זיך צולערנען. עס קען אויך דינען וויַ אָ גרייטער יסוד פֿאַר די וואָס דאַרפֿן אויפֿשטעלן אָ סך גרינגערע קורסן פֿאַר זייערע תּלמידים.

צווישן דעם ים מאַטעריאַלן וואָס זיינען געווען בּיַ דער האַנט זיינען אויך געווען גרייטע ציטאַטן, אויסגעשריבענע אין פֿאַרשיידענע צייטן פֿון א. זאַרעצקיס פּראַקטישע גראַמאַטיק, מאָסקווע 1927, נ. שטיפֿס ייִדישע סטיליסטיק, 1930, און ע. פֿאַלקאָוויטשעס ייִדיש, 1938. קען זיין אָז עס זיינען אויך געווען ציטאַטן וואָס עס האָט זיי געבראַכט מ. ווייַנגער אין זיין ייִדישער סינטאַקסיס, ווארשע 1913.

דער טיפּסטער דאַנק קומט דעם פֿאַרלעגער, דעם אַלוועלטלעכן ייִדישן קולטור־קאָנגרעס, און ספּעציעל זיין עקזעקוטיוו־דירעקטאָר פֿרייַנד חיים בעזן, וואָס אָן זיין אויפֿמונטערן וואָלט די גאַנצע אונטערנעמונג ניט צו־שטאַנדגעקומען. אָ דאַנק דער דרוקערייַ די וואַלדאָן־פּרעס פֿאַר דער גוטער אַרבעט און אָן אַחרון־אַחרון־חבֿיבֿ דעם זאַרגעוודיקן בעל־מגיה יעקבֿ בירנבוימען.

ירושלים, ראש־חודש ניסן תשל״ה

קירצונגען

א״א	און אַנדערע	פֿול	פֿאַלקסווערטל
אאַז״ו	און אַזוי ווייַטער	פּל	פֿאַלקסליד
אַדוו	אַדווערב	צאָל׳	צאָלוואָרט
אַדי׳	אַדיעקטיוו	צווייט׳ סוב׳	צווייטיקער סובסטאַנטיוו
א״ע	און ענלעכע	קאָנ׳	קאָניונקציע
ד״ה	דאָס הייסט	קאָפּ׳	קאָפּיטל
ממוס	מענדעלע מוכר־ספֿרים	שוו	שפּריכווארט
מ״צ	מערצאָל	שע	שלום־עליכם
סוב׳	סובסטאַנטיוו	תי	תרגום יהואש
פּרעפּאָ	פּרעפּאָזיציע		

אינהאַלט

הקדמה פֿון מחבר VII

קירצונגען VIII

I אַרײַנפֿיר

א. מיט וואָס גראַמאַטיק פֿאַרנעמט זיך 1
ב. די גרענעצן פֿאַר גראַמאַטיק 3
ג. די געבונדנקייט צווישן גראַמאַטיק און לעקסיק 5
ד. דער אַנאַליטישער שפּראַכבוי 6
ה. דער באַגריף כלל־שפּראַך 8
ו. דער באַגריף השוואַטיקייט 12
ז. די טערמינאָלאָגיע 12
ח. וועגן אופֿן לערנען 14

II דער אַרויסרייד

א. דער כללישער אַרויסרייד 15
ב. דער יסוד איז אַ געלײַטערטער ליטוישער אַרויסרייד 17
ג. גרונטשטריכן פֿון כללישן אַרויסרייד 17
ד. דער אַרויסרייד פֿון וועלטער וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש 25
ה. אָנווײַזונגען פֿאַר ספּעציעלע גרופּעס 28
ו. אָנווײַזונגען פֿאַרן אַרויסרעדן אַ צאָל פּרטים 31

III דער אויסלייג

א. פֿונדאַמענטאַלע אייגנשאַפֿטן פֿון אויסלייג 32
ב. דער אַלף־בית פֿון לשון־קודש 33
ג. די צוויי אָקעגנדיקע טענדענצן אין 19טן יאָרהונדערט 34
ד. דער מאָדערנער אויסלייג 36
ה. דאָס אויסזען פֿון די אותיות 37
ו. פֿון אַרויסרייד צום אויסלייג 38
ז. איבער דעם מאַרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ 40
ח. בײַם אויסלייג פֿון העברעאיזמען 42
ט. בײַם אויסלייג פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען 44
י. קירצונגען 46
יא. נאָך וועגן אויסלייג 47

IV דער זאַץ און זײַנע מינים

א. דער באַגריף וואָרט 48
ב. דער באַגריף זאַץ 52
ג. סובייעקט און פּרעדיקאַט 57
ד. דאָס זאַצוואָרט 59
ה. זאַצטייל און זאַצגליד 60
ו. צווייגלידערדיקע, אויסגעבריטערטע און צונויפֿגעצויגענע זאַצן . 62
ז. צונויפֿגעזעצטער זאַץ 63
ח. דער אַטריבוטיווער בײַזאַץ 68
ט. פּאַראַטאַקסיס און היפּאַטאַקסיס 70

V די זאַצגלידער

א. דער באַגריף פּראַזע 73
ב. מיטלען אויסצודריקן דעם סובייעקט 74
ג. מיטלען אויסצודריקן דעם פּרעדיקאַט 75
ד. דער אָביעקט וויִ אַ זאַצגליד 78
ה. אָרט־ און צײַט־ באַשטימונג 80
ו. סיבה־ און ציל־ באַשטימונג 80
ז. שטייגער־באַשטימונג 81
ח. תנאַי־, הנחה־ און מדרגה־ באַשטימונגען 82
ט. דער אַטריבוט 84
י. די אַפּאָזיציע 87
יא. די וועגדונג 88

VI די קאָניונקציעס

א. די ראָלע פֿון די קאָניונקציעס 89
ב. דער און 90
ג. דער אוניוווערסאַלער אַז 93
ד. צונויפֿבינדנדיקע און קאָארדינירנדיקע קאָניונקציעס 96
ה. אויסקלײַבערישע און אַלטערנאַטיווע קאָניונקציעס 98
ו. אָפּזונדערנדיקע, אָפּשיידנדיקע און דיזיונקטיווע קאָניונקציעס ... 100
ז. פֿאַרגלײַכנדיקע קאָניונקציעס 102
ח. סיבה־ און ציל־, תנאַי־ און הנחה־ קאָניונקציעס 103
ט. צײַט־קאָניונקציעס 105
י. סך־הכלדיקע און קאָנקלוזיווע קאָניונקציעס 106
יא. אינצידענטיקע פֿאַרזיכדיקע קאָניונקציעס 107

VII די אָפּשטעלצייכנס

א. די יסודות פֿאַר דער סיסטעם 108
ב. פּינטל, פֿרעגצייכן, אויסרופֿצייכן, דרײַפּינטל 109
ג. די קאָמע, ווען יאָ און ווען ניט 109
ד. דער טירע 113
ה. דאָס צווייפּינטל 114
ו. דאָס קאָמע־פּינטל 114
ז. די ציטירצייכנס אָדער די פֿיסלעך 115
ח. די קלאַמערן 116
ט. גראַפֿיק 116

VIII דער סובסטאַנטיוו

א. כאַראַקטער פֿון סובסטאַנטיוו 117
ב. דער אַרטיקל 118
ג. דער גראַמאַטישער מין 121
ד. מערצאָל פֿון סובסטאַנטיוון 160
ה. די דרײַ בייגפֿאַלן (קאַזוסן) 172
ו. דער פֿאָסעסיוו 178
ז. דער קוואַנטיטאַטיוו 180
ח. די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען 184

IX די צווייטיקע סובסטאַנטיוון

א. דער באַגריף צווייטיקער סובסטאַנטיוו 188
ב. צווייטיקע סובסטאַנטיוון אָן פֿרעפֿיקסן און אָן סופֿיקסן 189
ג. סופֿיקסן איבערצוגעבן געפֿילן 190
ד. סופֿיקסן פֿאַר ווײַבלעכע נעמען 192
ה. סופֿיקסן צו ווערבאַלע שטאַמען 195
ו. סופֿיקסן צו אַדיעקטיוון 198
ז. סופֿיקסן צו פֿאַרשיידענע יסודות 200
ח. פֿרעפֿיקסן צו זאַכווערטער 203
ט. צונויפֿהעפֿטן 206

X דער אַדיעקטיוו

א. כאַראַקטער פֿון אַדיעקטיוו 212
ב. די לאַנגע און די קורצע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו 213
ג. בייגונג פֿון אַדיעקטיוו 215
ד. קאָמפּאַראַטיוו און סופּערלאַטיוו 219
ה. דער אוניווערסאַלער אַדיעקטיווישער סופֿיקס ־יק (־דיק) 223

ו. די אינדיקאַטיוו־פֿאָרעם 225
ז. די אַדיעקטיוויש פֿרעפּיקסן 229
ח. אַדיעקטיוויש צונויפֿהעפֿטן 231

IX דאָס צאָלוואָרט

א. יסוד־צאָלן און סדר־צאָלן 234
ב. ברוכצאָלן 235
ג. אַדיעקטיוויש און אַדווערבּיאַל צאָלוועדטער 236
ד. די עטלעכע באַזונדערקייטן 237

IIX דער פֿראָנאָם

א. די פּערזענלעכע פֿראָנאָמען 239
ב. די פֿאָסעסיוו פֿראָנאָמען 242
ג. די דעמאָנסטראַטיוו פֿראָנאָמען 243
ד. די אינטעראָגאַטיוו און רעלאַטיוויש פֿראָנאָמען 244
ה. פֿאַרשיידענע פֿראָנאָמען 245
ו. אויפֿן גרענעץ 249

XIII די פֿרעפּאָזיציעס

א. די ראָלע פֿון פֿרעפּאָזיציעס 251
ב. די פֿרעפּאָזיציע פֿון 251
ג. די וויכטיקסטע און אָפֿטסטע פֿרעפּאָזיציעס 254
ד. די אַנדערע פֿילבאַטיטיקע פֿרעפּאָזיציעס 259
ה. איין־ און צוויי־ באַטיטיקע פֿרעפּאָזיציעס 266

VIX דער וועג

א. כאַראַקטער פֿון וועג 269
ב. אינטיילונג פֿון וועגן 270
ג. די איצטיקע צייט 273
ד. די פֿאָרגאַנגענע צייט 277
ה. די קומעדיקע צייט 281
ו. די לאַנגפֿאָרגאַנגענע צייט 281
ז. די צווייטע קומעדיקע צייט 283
ח. די פּאַסיוו קאָנסטרוקציע 284
ט. די מאָדוסן פֿון וועג 288
י. די אַספּעקטן פֿון וועג 291
יא. די וועגבאַלע פֿרעפּיקסן 298
יב. די קאָנווערבן 301

יג. צונויפֿגעזעצטע ווערבן 311
יד. ווערבן מיט זיך 315
טו. ווערבן לאָזן זיך שאַפֿן 318

XV די ווערבידן

א. כאַראַקטער פֿון אינפֿיניטיוו 326
ב. די פֿאָרעם פֿון אינפֿיניטיוו 328
ג. דער פּאַרטיקל צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו 329
ד. נאָך אינטערעסאַנטע אינפֿיניטיוון 333
ה. דער געראונדיוו, די פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק 334
ו. כאַראַקטער פֿון פּאַרטיציפּ 338
ז. די פֿאָרעם פֿון פּאַרטיציפּ 340
ח. די פֿונקציעס פֿון פּאַרטיציפּ 342

XVI דער אַדווערב

א. כאַראַקטער פֿון אַדווערב 345
ב. די פֿראַדווערבן 346
ג. די סינטאַקטישע אַדווערבן 347
ד. די עכטע אַדווערבן 349
ה. די סופֿיקסן בײַ אַדווערבן 350
ו. די פֿרעפֿיקסן בײַ אַדווערבן 354
ז. אַקצענט און אינטאָנאַציע בײַ אַדווערבן 355
ח. צונויפֿשמעלץ און צונויפֿוואוקס בײַ אַדווערבן 357
ט. צונויפֿגעזעצטע אַדווערבן און אַדווערביאַלע פֿראַזעס 359
י. דער אויסלייג פֿון אַדווערבן 361

XVII דער ווערטער־סדר

א. די ראָלע פֿון ווערטער־סדר אין ייִדישן זאַץ 371
ב. דער באַגריף סדר־אינס 371
ג. אָרט פֿון בייגיקן ווערב אין נאָרמאַלן דערציילזאַץ 374
ד. וואָן דער בייגיקער ווערב קומט אויפֿן ערשטן אָרט 377
ה. וואָן דער בייגיקער ווערב קומט אויפֿן דריטן אָרט 379
ו. אָרט פֿון די פֿאַרשיידענע טיילן פֿון פּרעדיקאַט 381
ז. אָרט פֿון סוביעקט 385
ח. אָרט פֿון אָביעקט 387
ט. אָרט פֿון אַדווערביאַלע באַשטימונגען 388
י. אָרט פֿון אַטריבוט 390
יא. אָרט פֿון ניט אַדער נישט 393

I.

אַריינפֿיר

א. מיט וואָס גראַמאַטיק פֿאַרנעמט זיך

1. גראַמאַטיק איז אַ וויכטיקער טייל פֿון שטודירן אַ שפּראַך. גראַמאַטיק פֿאַרנעמט זיך מיט דעם ווי אַזוי שפּראַך בויט זיך אויף פֿון ווערטער. שטודירט גראַמאַטיק די סטרוקטור פֿון אַ שפּראַך. גראַמאַטיק לערנט וועגן די פֿאָרמען אין דער שפּראַך, די פֿאַרשיידענע פֿאָרמען פֿון ווערטער גופֿא און פֿון זייערע בינדונגען צווישנאַנאַנד. גראַמאַטיק וויזט אַן אויף די שייכותן, אויף די פֿאַרהעלטנישן צווישן ווערטער. זי לערנט ווי עס ווערט אַ זאַץ פֿון די באַזונדערע לעקסישע איינסן און ווי עס ווערן רייד פֿון באַזונדערע זאַצן. אין אָט דעם גוואַלדיק קאָמפּליצירטן פּראָצעס שטודירט גראַמאַטיק נאָר איין זייט: די פֿאָרמען פֿון די ווערטער און די פֿאָרמען פֿון זייערע בינדונגען.

2. דער טייל גראַמאַטיק וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט די פֿאָרמען פֿון ווערטער ווערט געווייניקטלעך אָנגערופֿן מאָרפֿאָלאָגיע און דער טייל גראַמאַטיק וואָס פֿאַרנעמט זיך מיט די בינדונגען צווישן ווערטער און אויך צווישן זאַצן און זאַצן ווערט אָנגערופֿן סינטאַקס. אָזאַ אײַנטיילונג איז אין אונדזער קורס ניטאָ, ווײַל די פֿאָרמען פֿון די ווערטער גופֿא זײַנען אָפּהענגיק פֿון די בינדונגען צווישן זיי — און דאָס איז אַן אַלגעמיינער שטריך. דערבײַ איז די אײַנטיילונג פֿון גראַמאַטיק אויף מאָרפֿאָלאָגיע און סינטאַקס אין אַ היפּשער מאָס אַ געקינצלטע. עס קומען נאָך צו באַזונדערע אייגנשאַפֿטן פֿון דעם ייִדישן לשון וואָס מאַכן אַז אָזאַ אײַנטיילונג פֿון גראַמאַטיק זאָל זײַן בײַ גאָר אומפּראַקטיש, ממש אוממעגלעך.

3. קאָנקרעט פֿאַרנעמט זיך גראַמאַטיק מיט די אַלע אינעווייניקסטע שינויים אין אַ ווארט, מיט די פֿאַרשיידענע ענדונגען וואָס קענען צוקומען צו אַ ווארט, מיט די פֿאַרטראָפֿן וואָס קענען אָנוואַקסן אָנהייב ווארט. גראַמאַטיק איז פֿאַראינטערעסירט אין סארטירן, אין גרופּירן ווערטער לויט פֿאַרשיידענע פֿאָרמעלע אייגנשאַפֿטן און לויט זייער ראָלע אין אויפֿשטעלן אַ זאַץ. גראַמאַטיק דרינגט אַרײַן אין אויפֿבוי פֿון ווארט, אין זײַן שורש, אין זײַן שטאָם לויט די ווארטקלאַסן, אין די סופֿיקסן וואָס מאַכן אַרויסשפּראָצן איין ווארט פֿון אַן אַנדער ווארט, אין די פֿלעקסיעס וואָס העלפֿן ווײַזן די ראָלע, די פֿאַזיציע פֿון ווארט אין זאַץ. גראַמאַטיק פֿאַרנעמט זיך מיט די

כּלערליי פֿאַרבינדוועדטער, מיט די הילפֿסווערטער בײַם אויפֿשטעלן די באַזונדערע פֿאָרמען און מיט זייערע באַזונדערקייטן.

גראַמאַטיק האָט צוויי פֿנימער, אַ טעאָרעטישע זײַט און אַ פּראַקטישע זײַט. דאָס טעאָרעטישע איז דאָס פֿאַרטיפֿן זיך אינעם מהות פֿון די פֿאַרשיידענע קאַטעגאָריעס און אין זייערע אייגנאַרטיקייטן אינעם געגעבענעם לשון; דאָס פּראַקטישע באַשטייט אין אײַנשטעלן רעגולירונגען וווי אַזוי זיך פֿאַקטיש נוהג צו זײַן, אין ׳דיקטירן׳ כּללים, אין נאָרמירן די רייד, אין באַזיניקן דעם אויסלייג און אין אײַנשטעלן תּקנות פֿאַר אים (אָדער די יסוֿדות פֿאַר די תּקנות). דאָ שטויסט מען זיך אָן אויף גרענעץ־געביטן (אַרטאָגראַפֿיע, אַרטאָאָפּיע) און פֿאַרשיידענע גראַמאַטיקערס קענען דאָ גיין אויף זייערע אייגענע דרכים. עס איז ניט מסיני וואָס מע מוז און וואָס מע טאָר ניט אַרײַנענעמען אין אַ קורס גראַמאַטיק.

4. עס קענען זײַן כּלערליי מדרגות בײַם שטודירן גראַמאַטיק און כּלערליי אופֿנים פֿונעם שטודירן. דער הויפּט־חילוק איז צי מע פֿאַרנעמט זיך מיט דער גראַמאַטיק פֿון אייגענעם נאַטירלעכן לשון וואָס — ווי מע זאָגט — מע האָט אײַנגעזאָפּט מיט דער מוטערס מילך, צי מע האָט זיך צוגעאייגנט ביסלעכווײַז פֿון אַ סביבֿה אָן שום לערנען. דאָס לשון אין אַ שול, אָדער מע לערנט די גראַמאַטיק פֿון אַ לשון צוזאַמען מיטן עצם לערנען ניצן דאָס לשון. די פֿאַרשיידענע מדרגות זײַנען אָפּהענגיק פֿון דעם אָרומנעם פֿונעם קורס וואָס מע מערקט זיך אָן, אָפּהענגיק פֿון דעם פֿאַר ווען מען די גראַמאַטישע שפּיזן זײַנען אַנגעגרייט. אָז מע רעדט וועגן מדרגות האָט מען אין זינען עפּעס וואָס דערמאָנט אין אַ לייטער און עס קומט אויף די פֿראָגע וויפֿל שטאָפֿלען אויף אָט דעם לייטער זאָל מען העלפֿן אַרויפֿשפּריזן. אָז מע קוקט זיך צו צו פֿאַרשיידענע קורסן גראַמאַטיק פֿון איינער פֿון די וויכטיקסטע קולטורשפּראַכן, זעט מען ווי פֿאַרשיידנדיק זיי זײַנען אין זייער פֿאַרנעם, אין זייער פֿאַרמעסט, אין זייערע פּראַקטישע כוונות, אין זייערע טעאָרעטישע הנחות.

דער צונויפֿשטעלער פֿון דעם קורס גראַמאַטיק האָט זיך ניט געקענט האַלטן בײַ קיין שום גרייטן רעצעפּט וואָס יאָ אַרײַנצונעמען און וואָס ניט און ביז וואָסער מדרגה זיך צו פֿאַרטיפֿן אין אַן ענין. ער האָט געהאַט פֿאַר זיך אַ סיטואַציע, וועמען דאָס גראַמאַטישע וויסן און דאָס גראַמאַטישע פֿאַרשן איז דערונטערדיק, וועמען דאָס ניט־דערזאָגטע איז ניט מעגלעך אָפּצושיקן צו אַ בריטער פֿאַרמאָסטענעם קורס פֿון איין זײַט, און פֿון דער אַנדערער זײַט איז דאָך אַבסאָלוט אוממעגלעך (סײַדן אין אַ פֿילבענדיק ווערק) אויסצושעפּן אַלץ וואָס אַ פֿולער קורס גראַמאַטיק וואָלט פֿאַרלאַנגט. איז אויסגעקומען אין פּראַצעס פֿון גרייטן דעם קורס כסדר צו טראַכטן און איבערצוטראַכטן וועגן זײַנע גרענעצן און אַנגעמען באַשלוסן אַמאָל אויפֿן סמך פֿון דערפֿאַרונגען, אַמאָל מער אינטואיטיוו.

ב. די גרענעצן פֿאַר גראַמאַטיק

1. אײדער מע גייט ווײַטער איז נייטיק זיך צו באַפֿרײַען פֿון אומ־פֿאַרשטענדנישן אַדער פֿון אײַנרעדנישן וואָס פֿאַרנעפֿלען דעם בליק און דערלאַזן ניט ריכטיק צו באַנעמען דעם ענין גראַמאַטיק, אירע ציל און אירע מעגלעכקייטן. גראַמאַטיק איז ניט עפּעס וואָס איז מחוץ שפּראַך און וואָס אַ שפּראַך קען יאָ האָבן אַדער קען ניט האָבן. פֿון אײַן זײַט האָט מען געהאַלטן אַז עס איז אַ בזיון פֿאַר ייִדיש וואָס ייִדיש „האָט ניט קיין גראַמאַ־טיק" און פֿון דער צווייטער זײַט איז אויסגעקומען אויך צו הערן: „עס איז אַ מחיה מיט ייִדיש: ייִדיש האָט ניט קיין גראַמאַטיק, קען מען רעדן ייִדיש ווי מע וויל..."

יעדער לשון, ווי פֿרימיטיוו עס זאָל ניט זײַן, האָט אַ גראַמאַטיק, אַניט וואָלט מען ניט געקענט זיך פֿאַרשטענדיקן אויף אַ גרינגן און פֿשוטן אופֿן. בלויז לעקסיק אַן שום סיסטעם צו פֿאַרבינדן ווערטער וואָלט געווען גענוג ניט מער ווי פֿאַר די סאַמע גאָר געווײַנטלעכע און גאָר קורצע קאָמוניקי־רונגען. כּדי צו קענען איבערגעבן אַן ערך אַזוינס: „לאָמיר בײדע צוזאַמען מאַרגן פֿרי זיך אַרויסלאָזן אויף אַ געיעג" איז נייטיק אַ היפּשע פֿאַרציג גראַמאַטיק. וויבאַלד מע מוז זאָגן אויף ייִדיש „איך גיי" און „דו גייסט" — איז עס אַ באַווײַז אַז ייִדיש האָט אַ גראַמאַטיק; וויבאַלד מע מוז זאָגן: „ער גייט מיטן טאַטן" און מע קען ניט דאָס זעלביקע אויסדריקן „עס גיי אויף טאַטע" — איז עס אַ סימן אַז די גראַמאַטיק פֿון ייִדיש איז אַ קאַמפּליצירטע.

2. גראַמאַטיק דאַרף ניט פֿאַרגליכן ווערן צו קייטן אַדער צו שטריק וואָס נעמען צו פֿרײַהייט פֿונעם ניצער פֿון דער שפּראַך. פֿונקט ווי מע נעמט איבער די לעקסיק, דעם באַטײַט פֿון די געגעבענע קלאַנגען־קאָמבי־נאַציעס, אַזוי נעמט מען איבער, מען אייגנט זיך צו די פֿאַרהעלטענישן וואָס די גראַמאַטיק פֿון אַ שפּראַך האָט אײַנגעשטעלט פֿאַר זיך. מע לערנט זיך אויס אירע פֿאַרמלען כּדי דאָס שפּראַכיקע ׳חשבונען׳ זאָל זײַן גרינגער, פֿלינקער, פֿראַדוקטיווער און שענער. [קלאָר אַז אָט די און אַנדערע אייגן־שאַפֿטן ווערן אויפֿגענומען אַנץ סובייקטיוו־פֿאַלקיש אַדער סובייקטיוו־שבּטימש.] גראַמאַטיק פֿון אַ שפּראַך איז אויך ניט קיין געזעצבוך וואָס אַ קאָלעקטיווער אַדער אַ יחידישער גראַמאַטיקער זאָל האָבן אײַנגעשטעלט. אונדזערע רייד פֿורעמען זיך לויט אַנאַלאָגישע רייען. דער סכום פֿון אָט די אַלע א נ א ל א ג י ש ע רייען מיט אײַנשטימונגען און סתירות צווישן זיי, מיט זייערע אויסבריטערונגען און אײַנשרומפּענישן, דאָס איז אייגנטלעך די גראַמאַטיק פֿון אַ שפּראַך. דער גראַמאַטיקער איז אייגנטלעך דער פֿישער וואָס ער דאַרף אַרײַנקריגן די אַנאַלאָגישע רייען אין זײַן נעץ אַרײַן.

דער גראַמאַטיקער איז ניט קיין געזעצגעבער. ער איז ניט קיין דעה־זאָגער איבער דער שפּראַך. ער איז דער אַרויסהעלפֿער, מע מעג אָפֿילו זאָגן דער דינער פֿון זײַן לשון. עס קענען זיך טרעפֿן סיטואַציעס וועו ער איז אַזוי ווי אַ הייבאַם בײַם העלפֿן געבוירן ווערן פֿון אַ פֿאַרעם וואָס דאָס

פֿאַלק איז שוין לאַנג פֿאַרגאַנגען אין טראָגן מיט איר. ער קען אַמאָל, אין גאָר זעלטענע סיטואַציעס, שפּילן די ראָלע פֿון אַ דאָקטער וואָס ווייזט אַן אַ פֿאַרעם וואָס שוין אַנגעוואָרן אירע שעפֿערישע כּוחות און מעג שוין רוען אין דער געשיכטע פֿון דער גראַמאַטיק אַן אַ שׂכות צו איר הײַנט־צײַטיקייט. ער טאָר אָבער אין קיין שום סיטואַציע ניט ווערן אַ רעוואָלוציאָנערער איבערמאַכער פֿון שפּראַכיקע פֿאַרעמס, קיינער (און אויך ניט זײַן אייגן קענען) האָט ניט געגעבן אַזעלכע פֿולמאַכט. יחידישע אָפּווײַכונגען זײַנען מחוץ דעם גדר פֿון גראַמאַטיק, וואָס איר שטח איז דאָס כּלל י ש ע, דאָס איבעריחידישע. ניט דער ווילן פֿון גראַמאַטיקער באַשטימט, נאָר דאָס ממשותדיקע, דאָס פֿאַראַנענע, דאָס פֿאַקטנדיקע אינעם שפּראַכבאָנוץ.

3. גראַמאַטיק וויזט וואָס עס איז קאָרעקט, וואָס עס איז ר י כ ט י ק. אָבער פֿונוואַנען ווייסט די גראַמאַטיק וואָס עס איז ריכטיק? זי לערנט זיך עס אויס פֿונעם פֿאַלק וואָס רעדט די שפּראַך און אין דער ערשטער ריי פֿון די בעסטע ניצערס פֿון דער שפּראַך, פֿון די וואָס דער דעת־הקהל נעמט זיי אָן ווי דער שפּראָכס פֿיינסטע רעפּרעזענטאַנטן, וואָס זיי אַליין האָבן זיך געזאָרגט און זיך געמיט איבער זייער לשון. שפּילן דאָ די ערשטע פֿידל אַ צאָל פֿראָמינענטע שרײַבערס און עס קענען אויך צוקומען שפּראַכפֿאָרשערס, אויך גײַסטיקע פֿירערס, בעלי־השפּעה וואָס זייער וויכטיקייט גיסט זיך אַריבער פֿון אַן אַנדער געביט אויך אויף לשון. הכלל, דער כּלל אין גראַמאַטיק מוז האָבן אַן אָנשפּאָר אין לעבן פֿון פֿאַלק, דאַרף זיך באַזירן אויפֿן קאָלעקטיוון אויטאָריטעט („דאָס פֿאַלק רעדט אַזוי") אָדער אויף יחידישע אויטאָריטעטן („מע געפֿינט עס אַזוי בײַ דעם און בײַ דעם"); ס׳איז אָבער ניט שייך דאָס אַבסאָלוטיסטישע „אַזוי וויל איך, אַזוי באַפֿעל איך". דער כּלל אין גראַמאַטיק איז ניט מער ווי אַן אויספֿיר וואָס דער פֿאַרשער קומט צו אים, דערזעט אים נאָכן צוקוקן זיך צו די פֿאַראַנענע אַנאַלאָגישע רייען אינעם רעדן. אין בעסטן פֿאַל איז עס געזעץ אַן פֿאַליציי. גאָנץ אָפֿט איז עס סך־הכּל אַן עצה־טובֿה. און וועגן דער פֿאַרשער האָט ניט אַלדאָס נייטיקע געגנומען אין באַטראַכט, איז דער כּלל אַ פֿאַרזעעניש וואָס מע דאַרף זיך אָפּטרייסלען פֿון אים. פֿאַדערט דער לערער פֿון גראַמאַטיק אַז זײַן תּלמיד זאָל זײַן אַ טראַכטנדיקער, אַ קאָנטראָלירנדיקער, אַזאַ וואָס קאָנ־פֿראָנטירט וואָס ער געפֿינט אין גראַמאַטיק מיט דעם וואָס ער געפֿינט אינעם לשון פֿון זײַן סביבֿה און אָפֿילו אויך אין זיך ווי אַ לעבעדיקן טרעגער פֿון זײַן לשון.

4. דאָס אַלץ האָט אַ שׂכות צו עמעצן וואָס לערנט די גראַמאַטיק פֿון זײַן לשון. דער וואָס לערנט די גראַמאַטיק פֿון אַ פֿרעמד לשון (אָדער פֿון אַ לשון וואָס איז דערווײַל פֿאַר אים פֿרעמד צי פֿרעמדלעך) איז דאָך נעבעך אומבאַהאָלפֿן; ער איז דאָך אַ געפֿאַנגענער צווישן די זײַטן פֿון לערנבוך. בנוגע אַזאַ תּלמיד זאָגט שוין דער פֿרק: „חכמים, זײַט פֿאַרזיכטיק מיט אײַערע ווערטער... די תּלמידים וואָס וועלן קומען נאָך אײַך וועלן טרינקען

שלעכטע וואָסערן... און עס וועט אויסקומען [און מיר דערלויבן זיך דאָ צו פֿאַרענדיקן מיט אײגענע וועריטער: אַז דאָס לשון וואָס איר לערנט דאָ]... זאָל ווערן פֿאַרשוועכט". אַ גוואַלדיקע אַחריות ליגט דאָך אויף דעם וואָס לערנט קנאַפּע צי האַלבע וווייסערס, ער זאָל חלילה ניט פֿאַרבלאָנדזשען צו אָפּדאַכטענישן און „אַנטרענקען מיט שלעכטע וואָסערן". קומט אויס הונדערט און איין מאָל צו מעסטן איידער מע מעג פֿאַרמולירן אַ כלל אָדער עפּעס אַנווײַזן אויף דעם וואָס איז טאַקע ריכטיק.

ג. די געבונדנקייט צווישן גראַמאַטיק און לעקסיק

1. פֿאַראַן מאָדערנע לינגוויסטן וואָס ווילן אינגאַנצן אָפּרײַסן גראַמאַטיק פֿון לעקסיק, די פֿאַרהעלטענישן צווישן ווערטער פֿון זייער באַטײַט. זיי האַלטן אַז דאָס איז נייטיק כדי טיפֿער אַרײַנצודרינגען אינעם מהות פֿון די גראַמאַטישע קאַטעגאָריעס. זיי טענהן אַז גראַמאַטיק האָט דאָך צו טאָן מיט אַבסטראַקציעס, אַז גראַמאַטיק איז אָזוי ווי מאַטעמאַטיק. איז מען אין גראַמאַטיק גאָרנישט מחויב צו אָפּפֿירן מיט די ווערטער וואָס זיינען באמת פֿאַראַן אין דער שפּראַך. אויב מע זאָל נעמען כמו־וועלט, בלײַבט מען קאָנצענטרירט אינעם תחום פֿון גראַמאַטיק און דער געדאַנק פֿליט ניט אַוועק אַנדערשוואו. ווען וויסנשאַפֿט דאַרף שטודירן איין זײַט פֿון לעבן, מוז מען דאָך אַוועקקוקן פֿון אַלע אַנדערע זײַטן וואָס יעדערע האָט זיך אירע קאָמפּליקאַציעס. וויסנשאַפֿטלעכע גראַמאַטיק שטעלט מען זיך פֿאָר ווי אַ מין אַלגעבּרע. אויב דאָס זאָל טאָקע זײַן אמת ויציב, האָט נאָך קיינער ניט דעמאָנסטרירט אַז דאָס אַבסטראַהירן גראַמאַטיק פֿון לעקסיק זאָל טאָקע ברענגען מער נוצן דעם שטודירן גראַמאַטיק, בלײַבט די קלאָץ־קשיא: צולײַב וואָס באַדאַרף מען אַזאַ אַבסטראַהירן? צולײַב וואָס אַזאַ שפּילן זיך מיטן גיין אויף די הענט מיטן קאָפּ אַראָפּ, ווען דער מענטש איז אַ באַשעפֿענישׂ וואָס טוט גיין אויף זײַנע צוויי פֿיס? וויזשטער בײַם רעדן וועגן וואָרט און וועגן זאַץ איז אויסגעקומען זיך אָפּצוזונדערן פֿון אַזאַ 'מאָדערנקייט'.

2. אין־דער־אמתן איז בכלל ניט שייך פֿונאַנדערצורײַסן גראַמאַטיק פֿון לעקסיק. לאָמיר נעמען אַ זאַץ פֿון אויסטענהן זיך: „ליבע פֿרײַנד, הערט אויף צו דרייען אַ ספּאָדיק". אַנשטאָט לייבע קען מען נעמען אַ קוואַזי־וואָרט 'בילע', אָבער די ענדונג איז דאָך נייטיק; אַנשטאָט פֿרײַנד קען מען ווידער צוקלערן נעמס — 'שרויבל' און עס וועט מער ניט זײַן אַ וואָרט וואָס איז אין מערצאָל גלײַך צו איינצאָל, אַ וואָרט וואָס בינדט זיך סעמאַנטיש מיט פֿרייד, מיט עפּעס וואָס מע האָט צו דעם אַ פֿאַזיטיווע באַציאונג. און וואָס טוט מען מיט הערט אויף? אויף איז אַ קאָנווערב (וועגן באַטײַט זען וויזשטער), אַ שטיק גראַמאַטיק, קען מען דאָך עס מיט עפּעס אַן אַנדער באַשעפֿענישׂ ניט פֿאַרבײַטן, און טיפֿ פֿון 'הערט' איז דאָך ווידער גראַמאַטיק, און דאָס גאַנצע הערט אויף קען שטויסן צו טראַכטן וועגן אַ וועלט אַספּעקט, וועגן אַ שטיק גראַמאַטיק; צו איז דער פֿאַרטיקל פֿאַרן אינפֿיניטיוו, דריין איז דער מין אינפֿיניטיוו וואָס מוז האָבן דווקא די ענדונג ־ען; אַ איז דער אומבאַשטימטער אַרטיקל, און דער גאַנצער אויסדרוק דריין אַ ספּאָדיק איז אַ כאַראַקטעריסטישער אידיאָם מיט זײַן פֿאַרציע איראָניע. אַלץ וואָס מע דערזעט פֿון שטאַנדפּונקט פֿון גראַמאַטיק מוז זײַן פֿול מיט זינען. יעמאָלט איז עס לעבעדיק.

דאָס גראַמאַטישע און דאָס לעקסישע זײַנען צונויפֿגעזיווגט. יעדע קאַטעגאָריע פֿון פֿאַרהעלטענישׂ און פֿון שייכות וועלט טויט, ווען זי ווערט אָפּגעריסן פֿון באַטײַט. עס איז ניטאָ סתם — לאָמיר אָנכאַפּן — די מערצאָל ענדונג ־ער, נאָר בײַ קאָנקרעטע וועלטער מיט זייערע באַטײַטן, מיט זייער געשיכטע. דאָס זעלביקע מוז מען זאָגן וועגן יעדער גראַמאַטישער אײגנשאַפֿט.

מע קען ניט אַבסטראַהירן באַטייט פֿון פֿאַנעטיק און מע קען ניט און מע טאָר ניט אַבסטראַהירן גראַמאַטיק פֿון באַטייט. און דאָס דאַרף ניט שטערן צו באַטראַכטן באַזונדער די אייגנשאַפֿט פֿון פֿאַנעטיק און געבן באַזונדער גראַמאַטישע כּללים. פֿאַנעטיק, לעקסיק און גראַמאַטיק איז אַ דרײַפֿעדעמדיק געוועב און ווען מע ציט אַרויס איין פֿאָדעם צעפּטרט מען דאָס געוועב — און עס בלײַבט שוין קיין זאַך ניט וואָס צו שטודירן.

פֿאַרקערט, אין דעם איצטיקן קורס גראַמאַטיק איז דאָ די נטיה וואָס מער צו באַקליידן יעדן שטריך אין גראַמאַטיק מיט וואָס מער לעבעדיקע ווערטער און אויסדרוקן. גלײַכצײַטיק מיטן באַקענען זיך מיט אייגנשאַפֿטן פֿון דער ייִדישער גראַמאַטיק קריגט דער וואָס לערנט זיך אַלץ מער געלעגנהייטן זיך צו לערנען לשון. לערנען גראַמאַטיק אַליין איז דאָך פֿאַר זיך ניט קיין ציל.

ד. דער אַנאַליטישער שפּראַכבוי

1. פֿאַראַן צוויי גרונט־אופֿנים ווי אַזוי עס ווערן אויסגעדריקט פֿאַרהעלטענישן, שײַכותן צווישן ווערטער. דער אַנאַליטישער שפּראַכבוי ווערט אויפֿגעשטעלט ווען די גראַמאַטישע בינדונגען, די גראַמאַטישע קאַטעגאָריעס ווערן אויסגעדריקט דורך הילפֿסווערטער; דער סינטעטישער שפּראַכבוי ווערט אויפֿגעשטעלט ווען די גראַמאַטישע בינדונגען, די גראַמאַטישע קאַטעגאָריעס ווערן אויסגעדריקט דורך שינויים אין די ווערטער גופֿא, דורך ענדונגען, פֿאַרטראַפֿן, בײַטענישן אין די וואָקאַלן און אויך ביז אַ געוויסער מאָס אין די קאָנסאָנאַנטן פֿון די ווערטער גופֿא. די ביידע אופֿנים פֿון שפּראַכבוי לעבן דורך גלגולים אין דער געשיכטע פֿון איין שפּראַך און אין דער געשיכטע פֿון אַ גאַנצער משפּחה שפּראַכן. פֿון אַ מער אַנאַליטישן שפּראַכבוי קען מען קומען צו אַ מער סינטעטישן שפּראַכבוי און פֿון אַ מער סינטעטישן שפּראַכבוי צו אַ מער אַנאַליטישן שפּראַכבוי. אין דער געשיכטע פֿון די אינדאָ־איראָפּעאישע לשונות איז דער דרך געווען פֿון דעם מער סינטעטישן שפּראַכבוי צו דעם מער אַנאַליטישן. לאַטײַן, למשל, איז אַ סך סינטעטישער אויפֿגעבויט ווי די ראַמאַנישע שפּראַכן וואָס האָבן זיך אַנטוויקלט פֿון לאַטײַן. גאָטיש איז אַ סך סינטעטישער ווי דײַטש. אַלט־סלאַוויש איז סינטעטישער ווי רוסיש אָדער ווי פּויליש. די אַנטוויקלונג פֿון סינטעטישן שפּראַכבוי צום אַנאַליטישן קומט אין יעדער לשון צו ביז צו אַ גרענעץ, צו אַן אָפּהאַלט, וואו עס איז ניטאָ מער קיין ווײַטערדיקער איבערבוי. פֿראַנצײזיש אָדער ענגליש זײַנען אין גאָר אַ גרויסער מאָס מער אַנאַליטיש ווי עס זײַנען די איצטיקע סלאַווישע לשונות און אַפֿילו ווי עס איז דאָס מאָדערנע דײַטש. אַזעלכע ארויסזאָגונגען זײַנען ריכטיק, ווען מע ווײַזט אַן אויף אַ קאָנקרעטן שטח אין דער גראַמאַטיק. וואָס מער עס געווען לעטיקט אין אַ לשון דער סינטעטישער שפּראַכבוי — אַלץ קאָמפּליצירטער איז די מאָרפֿאָלאָגיע; וואָס מער עס געווען לעטיקט אין אַ לשון דער אַנאַליטישער שפּראַכבוי — דאַרף אַלץ קאָמפּליצירטער ווערן איר סינטאַקס.

2. שוין בײַ א2 איז געווען געזאָגט אַז באַזונדערע אייגנשאַפֿטן פֿון דעם יידישן לשון מאַכן אַן אינטיילונג פֿון דער גראַמאַטיק אין מאָרפֿאָלאָגיע און סינטאַקס „בײַ גאָר אומפֿראַקטיש, ממש אוממעגלעך". די באַזונדערע אייגנשאַפֿטן — דאָס איז דאָס געווען פֿון דעם אַנאָליטישן שפּראַכבוי. בלויז בײַ דער איצטיקער צײַט האָבן מיר אַ ריי פֿאָלקסיעס: אַ נולפֿאָלקסיע בײַ דער ערשטער פּערזאָן אייניקאָל, דערנאָך ־סט, ־ט, און אין מערצאָל ־ן (־ען), ־ט, ־ן (־ען); אָלע אַנדערע וועראַלע פֿאָרמען (און מיר האָבן זיי אַ היפּש ביסל) ווערן געשאַפֿן אַנאָליטיש מיט דער באַטייליקונג פֿון הילפֿסווערבן. דער סובסטאַנטיוו האָט ניט קיין ענדונגען פֿון בייגפֿאָלן, פֿון קאָזוסן; דאָרטן וואו עס זײַנען יאָ פֿאָראָן ענדונגען זײַנען עס יוצאים־מן־הכלל. פֿאָראָן בײַ סובסטאַנטיוון ממש אַ ווידערווילן קעגן ענדונגען און דאָרטן וואו מע דאַרף זיי איז געגנג איין ענדונג וואָס איז שוין יוצא פֿאָר אַ גאַנצער ריי. דער פּאָסעסיוו וואָס איז פֿאַרבליבן בײַ זײַן אָלטער ענדונג ־ס איז אַזוי ווי 'באַשטראָפֿט געוואָרן' און ער ווערט אַרויסגענומען פֿון צווישן זײַנע אַמאָליקע חבֿרים די קאָזוסן, ווערט שטאַרק באַגרענעצט אין זײַן באַנוץ און אויף טריט און שריט ווערט ער פֿאַרביטן מיט דער אַנאָליטישער קאָנסטרוקציע, וואו עס שטעלט אונטער איר בריייטע פּלייצע די פֿרעפּאָזיציע פֿון, ממש דער סימבאָל פֿון אַנאָליטישקייט אינעם שפּראַכבוי. אויך די לאַנגע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו האָט ניט מער ווי פֿ י נ ף פֿאָרשיידענע פֿלעקסיעס (־ע, ־ער, ־ן מיט די וואָריאַציעס ־ען און ־עם, ־ס און שוין אַרײַנגערעכנט די נול־פֿלעקסיע). די ביידע פֿאָרגלײַכגראָדן האָבן אויפֿגעהיטן זייערע אַלטע פֿלעקסיעס פֿון די מער סינטעטישע צײַטן, אָבער זיי האָבן אויך אַנטוויקלט אַן אַנאָליטישע סיסטעם אויפֿצובויען די פֿאָרגלײַכגראָדן, און ווי נאָר עס באַווײַזט זיך עפּעס אַ שוועריקייט בײַם אַנווענדן ענדונגען — קומט צו הילף די אַנאָליטישע סיסטעם. ווי אַ באַזונדערער דערגרייך איינעם זיג פֿון אַנאָליטישן שפּראַכבוי איבער דעם סינטעטישן, ווערט דאָך אָפּילו דער גראַמאַטישער מין פֿון סובסטאַנטיוון אין הונדערטער פֿאַלן באַשטימט דורכן באַשטימטן אַרטיקל און ניט דורך אַן ענדונג פֿון דעם וואָרט גופֿא (דער טאָג, די נאַכט, דאָס פּנים).

ניט אַלץ איז נייטיק איבערצורעכענען. ווי זשע וואָלט מען געקענט דאָ אינטשטעלן די גרענעצן פֿאַרן סינטאַקס? אַריבערטראָגן אַהין אויך דעם ענין גראַמאַטישער מין פֿון סובסטאַנטיוון? לערנען וועגן פֿאָרגלײַכגראָדן צוויי מאָל: איין מאָל אין מאָרפֿאָלאָגיע און אַ צווייט מאָל אין סינטאַקס? זיך פֿאַרנעמען מיט אַלע וועראַלע פֿאָרמען אין סינטאַקס? איז דאָס אייניק פּראַקטישע בכלל אָפּווישן יעדער גרענעץ צווישן מאָרפֿאָלאָגיע און סינטאַקס.

3. עס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר יידיש אַז נאָר אויפֿן שטח פֿון וואָרטשאַפֿונג האָט זיך פֿאָרפֿעסטיקט און אָפּילו זיך אויסגעשפּרייט דער סינטעטישער שפּראַכבוי. האָבן מיר בײַ אַלע זעלבשטענדיקע וואָרטקלאַסן פֿרעפּיקסן און אַ סך מער סופֿיקסן וואָס שאַפֿן נײַע וועלטער פֿון די שטאַמען אין די וואָרטקלאַסן גופֿא און גאָר אַ סך סופֿיקסן בײַ די סובסטאַנטיוון. מע זעט די פֿאַר־

איינפֿאַכונג פֿון ענדונג־סיסטעמען בײַם דעקלינירן און בײַם קאָניוגירן, אָבער ווען מע האָט צו טאָן מיט ווערטער־באַרײַכערונג הערשט ניט אין ייִדיש קיין קאַרגקייט און דאָ דאָמינירט דער סינטעטישטער שפּראַכבוי.

4. אונדזער קורס גראַמאַטיק איז ניט לויט קיין שום גרייטן פֿאַר־מוסטער, נאָר איז אויפגעשטעלט אויף דעם וואָס איז געזאָגט (און וואָס עס איז ניט דערזאָגט) אין די פֿונקטן 2 און 3. דאָ ווערט געלייגט אַ סך אַכט אויף די פֿרעפֿאַזיצייעס און אויף די קאָניונקציעס פֿון איין זײַט און אויף ווארטשאָפֿונג פֿון דער צווייטער זײַט. בײַם באַטראַכטן יעדן קאָפּיטל באַזונדער איז דער באַשטרעב שטענדיק צו בליבן געטרײַ די באַזונדערקייטן פֿון אונדזער לשון, וואָס וואָלטן געקענט חלילה פֿאַרווישט ווערן, אויב מע זאָל געווען זיך האַלטן בײַ אַ גרייטער סיסטעם פֿון אַ לשון וואו עס בולט זיך אַרויס דער סינטעטישער שפּראַכבוי אָדער וואו די אייגנאַרטיקע גרענעצן צווישן דער אַנאַליטישער און סינטעטישער סיסטעם זײַנען אַנדערש ווי אין ייִדיש. אונדזער גראַמאַטיק איז אין תוך מאָדערן, לאָגיסטיש, איז פֿרײַ־הייטלעך און דערלאָזט בײַ אַ סך פֿונקטן טאָפּעלע פֿאָרמען. דער אַלגעמיינער פּלאַן און די פּרטים פֿון דורכפֿירן דעם פּלאַן מוזן זיך צופּאַסן צום כאַראַקטער פֿון ייִדיש און ניט אַרויפֿוואַרפֿן אויף ייִדיש אומפּאַסיקע הכבדות פֿון אַנדערע לשונות. די לינגוויסטישע ליטעראַטור איז פֿול מיטן באַקלאָגן זיך למאי מע האָט אײַנגעשטעלט אין דער גראַמאַטיק אַזוינס וואָס האָט געקענט זיך פּאַסן פֿאַר אַ פֿרײַערדיקער תקופֿה אָדער אַפֿילו פֿאַר אַ פֿרײַערדיק לשון.

ה. דער באַגריף כלל־שפּראַך

1. דאָס לעבעדיקע רעדן איז געגליכן צו אַ וואַלד. מע דאַרף דאָ ניט צולייגן דעם עפּיטעט ווילד. אַ וואַלד איז ניט פֿרײַ פֿון זײַנע וואַלדישע געזעצן. אַ וואַלד איז אַפֿהענגיק פֿון קלימאַט, אַפֿהענגיק פֿון באָדן און פֿון נאָך און נאָך אויסערוואַלדישע באַדינגונגען. דער פֿאַרגלײַך מיט וואַלד איז דערעיקר כדי אַנטקעגנצושטעלן אַ פּאַרק, וואו עס זײַנען פֿאַראַן פֿלאַנירטע סטעשקעס, וואו טייל ביימער און קוסטן זײַנען אַרומגעשוירן, וואו טייל ביימער און קוסטן זײַנען אַרײַנגעפֿלאַנצט געוואָרן, הכלל וואו מענטשלעכע הענט האָבן אַפּגע־שאַפֿט דאָס פֿון־זיך־געוואָרענע.

דאָס לעבעדיקע רעדן אין זײַן דיאַלעקטישער באַפֿאַרבונג איז געגליכן צו אַ טייך וואָס קען אַוועקשטראָמען הונדערטער מײַלן ווײַט פֿון זײַן אַרויס־קוואַל, וואָס זײַן געלעגער איז פֿאַרשיידנדיק, וואָס עס פֿאַלן אין אים אַרײַן בײַטײַכן און ברענגען מיט פֿאַרשיידנדיקע וואַסערן. בײַט זיך די טיף פֿונעם טײַך, בײַט זיך זײַן בריים, בײַט זיך די שטאַרקייט און די גיכקייט פֿון זײַן שטראָמען און גאָר אַ סך בײַטן זיך זײַנע ברעגן — אַיידער דער מענטש איז געקומען רעגולירן און אויסניצן זײַן שטראָם, אַיידער דער מענטש האָט געמומען צופּאַסן ברעגן צו זײַנע אייגענע באַדערפֿענישן.

די ביידע פֿאַרגלײַכן צו אַ וואַלד און צו אַ טײַך העלפֿן אַרײַנבליקן אינעם מהות פֿון אַ לעבעדיק געריידט לשון... און מע דאַרף דערבײַ האָבן

אין זינען אַז אַלע פֿאַרגלײַכן זײַנען קרומע. אין די גליקלעכע פֿאַלן ווײַזן זיי בלויז אויף אַ טיילווײַזער ענלעכקייט. זיי זאָגן נאָר אַז שפּראַך איז ניט קיין „געזעלשאַפֿטלעכער אָפּמאַך", איז ניט שכלדיק־פלאַנירט, אַז שפּראַך האָט אין זיך אַזוינס וואָס מע קען אָנרופֿן סטיכיש, אַז עס איז דוֹרותדיק, געירשנט און עס איז גלײַכצײַטיק בײַטעוודיק און אָפּהענגיק פֿון אויסערשפּראַכיקע פֿאַקטאָרן. אַזוי איז דאָס נאַטירלעכע דיאַלעקטישע רעדן בײַ אַ סטאַבילער באַפֿעלקערונג פֿון אַ באַשטימטער געגנט.

איבער די נאַטירלעך זיך אַנטוויקלטע דיאַלעקטן קען אויפֿקומען אַ שותפֿישע ראָם וואָס פֿאַראייניקט זיי אין די ברייטערע גרענעצן פֿון אַ מדינה אָדער פֿון אַ נאַציע. די סיבות פֿון אַזאַ פֿאַראייניקונג קענען זײַן כלערלייאיקע, אי עקאָנאָמישע, אי קולטורעלע, אי באַוואוסטזיניק־פֿרײַהייטלעכע אי אַרויפֿ־געצוואונגענע — און איבער אַ צאָל דיאַלעקטן נעמט וואָקסן אַ כ ל ל־שפּראַך. אינעם אַנטוויקלען זיך פֿון דער כלל־שפּראַך איז שוין פֿאַראַן אַ ביוֹדעימדיק אַרײַנמישן זיך. עס האָט זיך געטראָפֿן אַז די שפּראַך פֿון איין געגנט זאָל עס ווערן די כלל־שפּראַך פֿאַר אַ גאַנץ צעוואַרפֿן לאַנד; דער פּרעסטיזש פֿון אַ קיניגלעכן הויף האָט דאָ געקענט האָבן די גרויסע השפּעה; איין צווײַג פֿון קולטור האָט דאָ געקענט געבן דעם מוסטער פֿאַר די אַנדערע. עס האָט דאָ שטענדיק מיטגעשפּילט די ליטעראַטור־שפּראַך, וואָס אָפֿילו אין אירע התחלות ווערט זי צום טייל די כלל־שפּראַך. אין דער ווײַטערדיקער אַנטוויקלונג נעמט אײַנדאַרן דאָס דיאַלעקטישע און דאָס כלל־שפּראַך אַ פֿאַרפֿעסטיקט זיך אָלץ מער און מער אויפֿן חשבון פֿון אַרטיקן, דיאַלעקטישן רעדן. דאָס איז פֿאַרגעקומען מיט אַלע אייראָפּעאישע קולטור־לשונות זינט אַן ערך אַנהייב 19טן יאָרהונדערט.

2. זייער קאָמפּליצירט איז די גאַנצע פּראָבלעם כלל־שפּראַך אין יידיש. אויך דאָ איז כלל־שפּראַך דאָס בשותפֿישע און דאָס פֿאַראייניקנדיקע איבער די דיאַלעקטן. אויך דאָ איז די גראַמאַטיק פֿון דער כלל־שפּראַך צום טייל נאָרמאַטיוו, ווען די גראַמאַטיק פֿון אַ דיאַלעקט קען זײַן בלויז דעסקריפּטיוו. וועגן די כּוחות וואָס האָבן געשטויסן צו אַ כלל־שפּראַך זען אין ווײַטערדיקן קאַפּיטל אַרויסרייד. אָבער בײַ אונדז האָט שוין כלל־שפּראַך אַ סך אַ לענגערע געשיכטע. קיין קיניגלעכן הויף האָבן מיר ניט געהאַט, אָפֿילו ניט קיין ריש גלותא אין דער תקופֿה אַשכנז. און אויב מיר ווייסן וואו „דאָס וויגעלע פֿון יידיש" (מאָקס ווײַנרײַכס אויסדרוק) איז געשטאַנען, איז דאָך אויך לותיר ניט געווען לאַנג דער דאָמינירנדיקער געאָגראָפֿישער צענטער פֿון דעם יידישן לשון, ווי עס איז געווען איל־דע־פֿראַנס פֿאַר פֿראַנצייזיש, פֿלאָרענס פֿאַר איטאַליענישׂ, קראָקע פֿאַר פּוילישׂ, מאָסקווע פֿאַר רוסישׂ. און דאָך קומט אויס אָנצונעמען אַז שוין אין דער תקופֿה פֿון לותיר האָט יידיש געהאַט אַ כלל־שפּראַך איבער די לאָקאַלע רייד־דעניש, לאָמיר אָנכאַפֿן פֿון אַ קעלן און אַ שפּײַער. די יידישע געשיכטע האָט שוין אַזוי אײַנגעשטעלט אַז זעלטן זאָלן בלײַבן יידן דוֹרותדיק־אײַנגעזעסן. אייגענע וואָנדערונגען, גירו־שים, עקאָנאָמישע און קולטורעלע בינדונגען האָבן געהאַלטן אין אויס־

טאַשן די באַפֿעלקערונגען פֿון די באַזונדערע קהילות אויפֿן גאַנצן שטח פֿון מערב־ייִדיש. אין דעם איז געווען דער כּוח בײַם פֿורעמען כּלל־שפּראַך.

זינט מע האָט אָנגעהויבן דרוקן אויף ייִדיש אינעם 16טן יאָרהונדערט איז צוגעקומען די השפּעה פֿון דעם געדרוקטן וואָרט וואָס איז אין ערגעץ ניט געווען אַזוי שטאַרק ווי בײַ אונדז, שוין אײַבער דעם טעם וואָס קיין שום אַנדער פֿאָלק אין אייראָפּע איז ניט געווען אַזוי עבֿרידיק ווי דאָס ייִדיש־רעדנדיקע פֿאָלק. געבונג אַ קלער צו טאָן וועגן דעם כּוח וואָס האָט געשטעקט אין דער שפּראַך פֿון צאינה־וראינה. די ליטעראַרישע אייבערשפּראַך האָט געמוזט אָפּרײַבן און אָוועקרײַבן אַ צאָל אָרטיקע באַזונדערקייטן. און די טײַטשן אין די חדרים! כּלל־שפּראַך איז אומעטום אַ קאָנסערווירנדיקער כּוח, על אַחת כּמה וכּמה בײַ אונדז.

און פֿון דער צווייטער זײַט האָבן מיר דאָך רעלאַטיוו שפּעט באַקומען אונדזער מענדעלע מוכר־ספֿרים מיט זײַן ביוד̈ימדיקן שטרעבן צו אַן אויס־געפֿורעמטער און פֿון אים כּמעט יחידיש אינגעשטעלטער כּלל־שפּראַך. ביז אים זײַנען נאָר געווען די ערשטע פֿרוווען צו שרײַבן איבערדיאַלעקטיש (אליעזר־צבי צווייפֿל, צום טייל קוֹל־מבשׂר). וויטער דאַרף מען דאָ דער־מאָנען אויפֿן וועג צו דער איצטיקער כּלל־שפּראַך דאָס וואָכנבלאַט דער יוד (1899—1902) און די ערשטע ייִדישע טעגלעכע צײַטונג אין רוסלאַנד דער פֿרײַנד (זינט אָנהייב 1903). מיט גרויסע דערגרייכונגען אינעם לשון פֿון פּובליציסטיק דאַרף דערמאָנט ווערן דער חודש־זשורנאַל די יודישע וועלט (אונטער שמואל ניגערס רעדאַקציע) און אין אַמעריקע דאָס נײַע לעבן (אונטער ח. זשיטלאָווסקיס רעדאַקציע). זינט די דערמאָנטע צײַטשריפֿטן (און צײַטשריפֿטן זײַנען אויפֿטוערישער און השפּעה־רײַכער ווי די פֿײַנסטע סטיליסטן־ייחידים) גייט כּסדר די אַנטוויקלונג פֿון אונדזער הײַנטצײַטיקער כּלל־שפּראַך, אַ פּאָמעלעכע אַנטוויקלונג וואָס לעבט אויך איבער צוריקטריטן ערטערווײַז, מיט כּסדרדיקע לעקסישע באַרײַכערונגען און מיט אַ פֿון זיך סטאַנדאַרדיזירטער גראַמאַטיק, וואָס זי איז עס דער פֿונדאָמענט פֿאַר אונדזער קורס.

3. ביים סאָמע אָנהייב פֿאָפֿולער מאַכן דעם באַגריף כּלל־שפּראַך איז זי פֿאַרמולירט געוואָרן אַז דאָס איז „די שפּראַך וואָס איז איבער אַלע דיא־לעקטן און רײַדענישן, די שפּראַך וואָס פֿאַראײניקט אונדז איבער אַלע לענדער, וואו מע רעדט, מע שרײַבט און מע לערנט ייִדיש". די ייִדישע כּלל־שפּראַך דאָס איז אונדזער וועלט־ייִדיש. ס׳איז ביז אַ געוויסער מאָס אַן אַבסטראַקציע און ביז אַ געוויסן גראַד אַ קינסטלעך אויסגעפֿורעמטע פּרי. דערבײַ איז זי אויסגעוואָקסן אָן אַ נאָרמיר־צענטער, וויבל ייִדיש האָט קיינמאָל ניט געהאַט קיין וועד־הלשון. אויך דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטי־טוט האָט אים ניט אָרגאַניזירט. אין די דרײַ־פֿערטל פֿון איצטיקן יאָרהונ־דערט איז געווען אַ ביוד̈ימדיקע אויפֿגעוואַכטע אַנשטרענגונג צו אַ פֿולקום־סטאַנדאַרדיזירט ייִדיש און ניט געקוקט אויף אונדזער צעשטויבטקייט האָט גוֹבֿר געווען דער פּראָצעס פֿון פֿאַראײנהייטלעכן. הונדערטער, הונדערטער

שרײַבערס, לערערס, רעדנערס, געזעלשאַפֿטלעכע טוערס און דאָס הײַפֿעלע פֿאַרשערס האָבן זיך באַטייליקט אין אָט דעם פּראָצעס. אַוודאי וואָלט אונדזער כּלל־שפּראַך שוין געשטאַנען אַלפֿן־העכער וועז דער מאוימדיקער חורבן אין אונדזערע טעג מיט זײַנע זעקס מיליאָן קדושים וואָלט ניט צעאַשט דעם פֿעסטן, דורותדיק־צעוואַקסענעם קערן פֿון ייִדיש אין מזרח־אייראָפּע. אויך די שפּראָכיקע אַסימילאַציע אין אַלע אימיגראַציע־לענדער וואָלט ניט געהאַט איר זיך־פֿאַרלייקנדיקן אימפּעט. און ניט געקוקט אויף אַלע גיהנומשע פּור־עניותן וואָס ייִדיש האָט דורכגעמאַכט איז ניט צעפֿאַלן אונדזער כּלל־שפּראַך. זי איז אַ לעבעדיקער יש.

דעם נאַרמירער קומט אויס צו לעבן אין אַ וועלט וואָס איז מער ניטאָ. אויך איצט האָט ער פֿאַר זיך דרײַ שטימען וואָס דאַרפֿן באַשטימען: די דרײַ הויפּטדיאַלעקטן פֿון מזרחדיקן ייִדיש — דעם ליטווישן, דעם פּוילישן און דעם וואַלינער (לויטן פֿאַלקסטימלעכן נאָמען פֿאַר אוקריינע). אָבער וועז מע קומט צו פּרטים איז דער ענין ניט אַזוי פּשוט, ווײַל דעמאָלט דערזעט מען אַז איין הויפּטדיאַלעקט וועלט אַ מין פֿילקאַליריקער טעפּעך. וואָלט טאָקע געווען דאָס נאַרמירן איצט אפֿשר אַן אוממעגלעכע עובֿדה. צום גליק אָבער האָט זיך נאַרמירט אַן דעם נאַרמירערס אַרײַנמישן זיך. טאָר דער 'נאַרמירער' זיך ניט בונטעווען און ער דאַרף אָפּנעמען די גראַמאַטיק פֿון כּלל־שפּראַך אַזוי ווי זי האָט זיך אײַנגעשטעלט. ווײַזן ווי עס האָט זיך אײַנגעשטעלט און קומען צו פּשרות בײַ וואַקלענישן איז דער ציל פֿון דעם קורס.

4. די וועגן פֿון דעם 'סטיכישן' נאַרמירן זײַנען געווען געדרייטע. די רעזולטאַטן זײַנען ניט שטענדיק 'פֿראַגרעסיווע'. קיינער ספֿקט ניט אין דעם אַז אין כּלל־שפּראַך מוז זיין איך וואָש זיך און ניט איך וואַש מיך וואָס מיליאָנען האָבן געניצט און אַז עק און ענק בלײַבן מחוץ די גרענעצן פֿון דער כּלל־שפּראַך, אָפֿילו ניט ווי פֿאַראַלעלע פֿאַרמען. דאָ הערשט די נטיה צום פֿאַראײַנפֿאַכן. אָבער וועז דער דאָטיוו וויבלעך פֿון באַשטימטן אַרטיקל איז אײַנגעשטעלט געווארן ווי דער (מיט דער מוטער) — איז עס אַ ווייטיקדיקער טעות פֿון איבערגעאײַלטן נאַרמירן. [איבערן גאַנצן פּוילישן דיאַלעקט, איבערן גרעסטן שטח פֿון ליטווישן דיאַלעקט איז דאָך געווען די לויט און דער נטיה צום פֿאַראײַנפֿאַכן דאָס בייגן סובסטאַנטיוון און אַדיעקטיוון וואָלט דאָך געדאַרפֿט אַנגענומען ווערן פֿאַר דער כּלל־שפּראַך דיין!]. אָבער שוין מיט אַ פֿופֿציק יאָר צוריק איז געווען צו שפּעט צו רעוואָלטירן קעגן דעם דער פֿון רײַסן און פֿון אוקריינער רײַדענישן וואָס האָט געהאַט אַ דײַטשמעריזשן אָנשפּאָר. אַ בײַשפּיל פֿון אַן אַנדער מין איז די מערצאָל אויף ־ס פֿאַרן גאַנצן קלאַס וועלטער וואָס באַצייכענען דעם טוער אויף ־ער (די שנײַדערס, די לערערס). זיכער איז אַז בלויז אַ מיעוט איז נאָטירלעכערהייט געקומען צו ־ס. [אין פּוילישן דיאַלעקט, אין ליטווישן דיאַלעקט איז דאָ קיין ענדונג ניט געווען, בלויז אין די רײַדענישן פֿון אוקריינע, אײַנגעפֿעסטיקט דאָרטן לכל־הפּחות זינט ר' נחמן בראַצלעווער.] אָבער דער קריז אַרום ייִוואָ און

ייִדישע לערערס האָבן זיך אָנגענומען פֿאַר דעם ־ס וואָס פֿאַראייגנפֿאַכט און מע מעג אָננעמען אַז עס האָט זיך אַרײַנגעריסן אין דער כּלל־שפּראַך.

אַוודאי וואָלט געווען געוואונטשן אין אַ וויסנשאַפֿטלעכער גראַמאַטיק דאָס באַשטענדיקע מאָטיווירן די אַלע כּללים און די אָנווײַזן אויף דעם וואָס איז קאָרעקט. ליידער איז בלויז אין עטלעכע שטעלן געווען מעגלעך דאָס מרמז זײַן. באַקומט זיך אַז דאָס וואָס איז אין־דער־אמתן אַ באַשרײַבן קען זיך אָפּדאַכטן ווי אַ נאָרמירן.

ו. דער באַגריף הײַנטצײַטיקייט

1. לשון קען מען טאַקע צוגלײַכן צו אַ טײַך, אָבער דאָרטן איז ניט יעדער מין שטראָם וואָס דער גריכישער פֿילאָסאָף העראַקליט האָט געטענהט אַז מע קען ניט צוויי מאָל אַרײַן אין אים, ווײַל דאָס צווייטע מאָל וועט שוין זײַן גאָר אַן אַנדער וואַסער. גראַמאַטיק איז בטבע קאָנסערוואַטיוו. אַוודאי וועט אַ געשיכטלעכע גראַמאַטיק פֿון ייִדיש האָבן צו פֿאַרצייכענען גרויסע שינויים אין די איבער טויזנט יאָר ייִדיש. ניט אַלע גראַמאַטישע פֿורמעס זײַנען אויפֿגעקומען גלײַכצײַטיק און געגנוג אַזעלכע פֿורמעס זײַנען אָפּגע־ שטאָרבן אין פֿאַרשײדענע צײַטן. עס איז אַבסאָלוט באַרעכטיקט דאָס אָפּטע אונטערשטרײַכן אַז מע פֿאַרנעמט זיך דאָ בלויז מיטן הײַנטצײַטיקן ייִדיש.

2. וואָס איז הײַנטצײַטיק פֿון שטאַנדפּונקט פֿון אַ שפּראַך? אַ סך מער ווי דער לעצטער יאָרצענדלינג. אַ סך מער ווי דער לעצטער דור. וואָרעם וואָס איז אייגנטלעך דער לעצטער דור? וואו איז די דאָטע פֿון זײַן אָנהייב? לאָמיר דעריבער סתּם אָננעמען אַז מע רופֿט אָן „דער לעצטער דור" דעם דור פֿון אַן ערך יונגע און פֿולקום־דערוואַקסענע, אין די צוואַנציקער ביז צו די דרײַסיקער יאָרן פֿון זייער לעבן. אין אַן אָנטוויקלונג וואָס איז נאָרמאַל איז דאָך דער שפּראַכיקער יסוד בײַם ‚לעצטן דור' זײַן מוטערשפּראַך, דאָס הייסט דאָס לשון פֿון אַ דור פֿריער. און ווי קען מען, ווי מעג מען אויסשליסן די זיידע־ און באָבע־שפּראַך? די הײַנטצײַטיקע שפּראַך איז די שפּראַך פֿון לכל־הפּחות די לעצטע דרײַ דורות. ווען מיר האָבן אין זינען אַ גרויס און אַן אָנטוויקלט לשון איז עס זיכער אַזוי.

3. און בנוגע ייִדיש זײַט זיך די הײַנטצײַטיקייט לכל־הפּחות די לעצטע הונדערט יאָר. און דער וואָס פֿאַרנעמט זיך מיטן שטודירן דאָס הײַנטצײַטיקע ייִדיש נייטיקט זיך אין אַן אַרײַנבליק אין דער תּקופֿה פֿון פֿאַר־הײַנטצײַטיקייט, כאָטש ביז צו דעם אָנהייב פֿון נײַ־ייִדיש (1700? 1650?).

ז. די טערמינאָלאָגיע

1. מיר נעמען אַן אַז דער וואָס נעמט אַרײַן אין די הענט אונדזער גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער כּלל־שפּראַך האָט שוין ערגעצוואו און ערגעצוואָן געלערנט אַ גראַמאַטיק פֿון אַ שפּראַך און דעריבער זײַנען מיר פּטור פֿון געבן דעפֿיניציעס פֿאַר די אָנגענומענע טערמינען אין גראַמאַטיק. מיר האַלטן

זיך בײַ טערמינען פֿון לאַטײַן. ניצט מען דאָ אומגעשטערט אָזעלכע ווערטער ווי: סובסטאַנטיוו, אַדיעקטיוו, פֿראָנאָם, קאָניונקציע, פּרעפּאָזיציע, סובּיעקט, פּרעדיקאַט, אָביעקט, אַטריבוט, קאָזוס, דעקלינירן, קאָניוגירן, פּאַסיוו קאָנסטרוקציע, מאָדוסן פֿון ווערבן, נאָמינאַטיוו, אַקוזאַטיוו, דאַטיוו, פּאָסעסיוו, דירעקטער אָביעקט, אומדירעקטער אָביעקט, אָביעקטיוו, נייטראַלער מין פֿון סובסטאַנטיוון, קאָמפּאַראַטיוו, סופּערלאַטיוו, פֿלעקסיע, סופֿיקס, דימינוטיוו, אימינוטיוו, לעקסיק, פֿאָנעטיק, פֿאָלאַטאַליזירן און נאָך עטלעכע. ניט שטענדיק פֿאַלט צונויף דער אינהאַלט פֿון די אַלע גאַנגבאַרע טערמינען מיט דעם וואָס מע קען געפֿינען אין אַן אַנדער גראַמאַטיק. אין די אַלע פֿאַלן ווערן די אַנדערשקייטן בריוו אַרומגערעדט בײַ די געהעריקע שטעלן.

2. מיר האָבן אויך טערמינען, געזונטן פֿאַרטיקערהייט, וואָס זיי זײַנען אפֿשר ניט גענוג פּאָפּולער. בעטן מיר צו לייגן אַכט אויף זיי: מאָרפֿעם איז דער מינימאַלער באַטײַטיקער איינס אין אַ שפּראַך (אָזוי האָט פֿרײַנד־שאַפּטן דרײַ מאָרפֿעמען און אויס־גע־נומ־ען־ע פֿינף מאָרפֿעמען); היפּאָטאַקסיס און פּאַראַטאַקסיס ווערן באַאַריכות אַרומגערעדט אין קאַפּיטל זאַץ, ענין ט; זאַצוואַרט — אין דעם זעלביקן קאַפּיטל, ענין ד; פֿראַזע (וואָס קען האָבן פֿאַרשיידענע באַטײַטן) — אין קאַפּיטל זאַצגלידער, ענין א; אָזוי ווערן אויך אויסגעטײַטשט די נעמען פֿאַר די פֿאַרשיידענע גרופּעס קאָניונקציעס. קאָאָרדינירונג און סובאָרדינירונג, וואָס טרעפֿן זיך אין דעם קורס בײַ עטלעכע געלעגנהייטן, נייטיקן זיך אפֿשר ניט אין אויסטײַטשן, אָבער זיי ווערן סײַווי אויסגעטײַטשט. ווען סינטעטישן און אַנאַליטישן שפּראַכבוי איז די רייד געווען אינעם אַרײַנפֿיר.

3. עס איז אָבער אויך אויסגעקומען לית־ברירה אײַנצופֿירן נײַע טערמינען. ווערן זיי אויסגעטײַטשט גאָר בקיצור און עס ווערט אָנגעוויזן וואו מע קען געפֿינען מער ווען זיי:

אַקוזאַטיוישער ווערב — אַ ווערב וואָס פֿאַרלאַנגט נאָך זיך אַן אַקוזאַטיוו, אָבער איז ניט קיין טראַנזיטיוו ווערב, זען ווערב, ענין ב, פּונקט 6; זען זאַצגלידער, ד3.

קאָנווערב — אַנשטאָט ווערבאַלער צוגאָב (אויס, אָפּ, אײַן א״א), זען ווערב, יב.

ווערביד — כלל־נאָמען פֿאַר אינפֿיניטיוו, פּאַרטיציפּ און גערונדיוו. זען קאַפּיטל ווערבידן.

גערונדיוו — אײַנער פֿון די ווערבידן, די פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק (זאָגנדיק, פֿליענדיק).

קוואַנטיטאַטיוו — די כּמות־פֿאַרבינדונג צווישן צוויי סובסטאַנטיוון (א קרוג זויערמילך, א זאַק ציבעלעס), זען סובסטאַנטיוו, ענין ז.

צווייטיקער סובסטאַנטיוו — אַזאָ וואָס ווערט געשאַפֿן פֿון אַן אַנדער סובסטאַנטיוו אָדער פֿון א שטאָם פֿון אַן אַנדער וואָרטקלאַס.

טראָף־אַלף — אַן אַלף וואָס זײַן פֿונקציע באַשטייט אין אָנווײַזן אויף אַן אָנהייב טראָף, למשל: אייער, דערציאונג, הינעראיי, וואַריאירן. זען אַרויסרייד, ענין ג, פֿונקט 8.

ח. וועגן אופֿן לערנען

1. דער צונויפֿשטעלער האַלט אַז עס איז פֿאַראַן אַ לאַגישע קייטלונג אין דעם סדר פֿון די קאַפּיטלען. ער מיינט אויך אַז גראַד די לעצטע צוויי (דער אָדוועב און דער וועלטער־סדר) זײַנען די שווערסטע. ער זעט אינעם סדר אויך דאָס אײַנטיילן אין באַזונדערע קאַנצעלעריעס. אַזוי איז דער ערשטער קאַנצעלעריע אַ קליינער און באַשטייט בלויז פֿון צוויי קאַפּיטלען: דער אַרויס־רייד און דער אויסלייג; דער צווייטער קאַנצעלעריע באַשטייט פֿון פֿיר קאַפּיטלען: דער זאַץ און זײַנע מינים, די זאַצגלידער, די קאַניונקציעס, די אָפּשטעלצייכנס. דער דריטער קאַנצעלעריע איז דער סאַמע פֿונאַנדערגעוואַקסענער און ער באַשטייט פֿון זעקס קאַפּיטלען: דער סובסטאַנטיוו, די צווייטיקע סובסטאַנטיוון, דער אַדיעקטיוו, דאָס צאָלוואָרט, דער פֿראָנאָם, די פֿרעפּאָזיציעס. דער פֿערטער פֿאַרמאָגט דרײַ קאַפּיטלען: דער ווערב, די ווערבידן, דער אָדוועב. דער לעצטער קאַפּיטל איז דער אָרומנעמיקער, אין אַ געווײַסן זינען דער אָפּשליסנדיקער. אויף אַזאַ אופֿן מיינט דער מחבר אַז מע קען לערנען אָט אין דעם סדר ווי מע געפֿינט אינעם בוך.

2. אָבער דאָס איז זיכער ניט קיין מוז. דער לערער מעג זיך האָבן זײַנע אָנדערע פֿאַרשטעלונגען. אים קומט דאָך אויס זיך צוצופּאַסן צו די קאַנקרעטע קענטענישן און צו די בלויזן פֿון זײַן קלאַס. אויך ווען מע נעמט זיך צו אַ באַשטימטן קאַפּיטל איז ניט קיין מוז דורכצונעמען אַלע ענינים וואָס זײַנען פֿאַראַן אין דעם קאַפּיטל. אויף וואָסער הויכער מדרגה פֿון קענטענישן זײַן קלאַס זאָל ניט זײַן, האָט דער לערער דאָך פֿאַר זיך אַזאַ מאַטעריאַל וואָס ער וועט עס ניט קענען 'דעקן' אין איין סעמעסטער. קומט אים סײַווי אויס צו זײַן אַן אָפּקלײַבער בײַם אײַנשטעלן דעם סילאַבוס פֿאַרן געגעבענעם סעמעסטער אינעם געגעבענעם קלאַס.

3. כּמעט בײַ אַלע פֿונקטן איז פֿאַראַן מער דוגמאָות, מער אילוסטרי־רונגען ווי מע געפֿינט געווײַנלעך אין אַ קורס גראַמאַטיק. די פֿוּנה איז דאָ אויך געווען צו גיבן דעם לערער מאַטעריאַלן פֿאַר געניטונגען וואָס ער קען צונויפֿשטעלן אויף צו פֿאַרפֿעסטיקן בײַ די תּלמידים דאָס געלערנטע. בײַ אַ היפּשער צאָל פֿונקטן זײַנען פֿאַראַן אָנרעגונגען צו שמועסן וועגן דעם שטייגער לעבן און לעבנס־באַגריפֿן בײַם אַמאָליקן ייִדיש־רעדנדיקן פֿאָלק.

4. און וואָס וויפֿל מע זאָל ניט לערנען פֿון אונדזער גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער כּלל־שפּראַך דאַרף עס זײַן פֿאַרבונדן מיטן לערנען די שפּראַך בכּלל, מיטן לערנען רעדן, מיטן באַרײַכערן די לעקסיק פֿון די תּלמידים. גראַמאַטיק טאָר ניט זײַן קיין אָפּגעריסענער, קיין אָפּגעשניטענער אבֿר מן החי.

II.

דער אַרויסרייד

א. דער כּלישער אַרויסרייד

1. דאָס לעבעדיקע לשון, די ריידשפראַך, קומט אין דער דיאַלעקטישער באַפאַרבונג. יעדער דיאַלעקטישער אַרויסרייד האָט זיך זיצנע באַזונדערקייטן, זיצנע חנען און זיצנע מעלות און איז געווייגטלעך ליב און טיצער דעם וואָס איז אויסגעוואַקסן אין און מיט זיין אַרויסרייד. דאָס וועט דאָך אַ טייל פון יענער האַרציקייט און נשמהדיקייט וואָס ליגט פאַרבאַרגן אין דעם כישוף וואָס מיר רופן מוטער־שפראַך. ביידעם אָדער בלא־יודעים קומט אויס צו ביטן דעם אייגענעם אַרויסרייד, ווען דאָס לעבן צווינגט אַרויף צו ביטן די סביבה אין דער זעלביקער שפראַכיקער ספערע. באַזונדער אָפט האָט עס אַנגעהויבן געשען זינט אַ שפראַך קריגט אַ סטאַנדאַרדיזירטן און אַן איבער־דיאַלעקטישן אַרויסרייד.

ווען מע לערנט אַ לשון וואָס מען איז אין אים ניט אַריינגעבוירן און מע לערנט עס ווי אַ לעבעדיקע שפראַך איז אַוודאי נייטיק ניט בלויז צו זיין באַקאַנט, נאָר צו זיין באמת געניט אין דעם איבערדיאַלעקטישן, אין דעם כּללישן אַרויסרייד. [סיידן מע האָט גאָנץ ספעציפישע צילן זיך אָפּצוגעבן מיט אַיין באַשטימטן דיאַלעקט.]

2. די דיאַלעקטן פון הינטצייטיקן מזרח־איראָפעאישן יידיש זיצנען ניט אַזוי ווייט אייניער פון אַנדערן אַז עס זאָלן אַנטשטיין גרויסע שוועריקייטן, ווען עס דאַרפן זיך פאַרשטענדיקן, לאָמיר אָנכאַפן, פיר יידן וואָס אייניער איז פון ליטע, אַ צווייטער פון פוילן, אַ דריטער פון וואַלין און אַ פערטער פון רומעניע. אַזעלכע סיטואַציעס האָבן כסדר זיך געמערט זינט דעם מיטן פון פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט. עס וועקט זיך אויף דער באַגער זיך גרינגער צו פאַרשטיין און עס נעמט פינקלען אין אָנהייב אַן אומקלאָרע פאַרשטעלונג וועגן אַ כּללישן אַרויסרייד. פון זיך וועט קאָנטיקער דער דראַנג צום כּללישן אַרויסרייד אין די גרויסע שטעט, וואו מען איז זיך צונויפגעלאָפן פון קליינע שטעטלעך, צעווארפענע איבער אַ גרעסערן שטח, און אַוודאי וועט עס אַלץ מער לעבנסנייטיק אין אַלע לענדער פון מאַסן־אימיגראַציע.

3. אַרטיקע דיאַלעקטישע אַרויסריידן האָבן געגומען קריגן אַלץ מער און מער זיצטיקע אינשפריצונגען. שוין אין מיטן פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט האָבן אין דרום זיך באַווייזן מלמדים פון דער ליטע; עס זיצנען אין דרום

אויך געקומען קאָלאָניסטן פֿון צפֿון; ישיבֿה־בחורים האָבן פֿון פֿוילן זיך געצויגן אין די באַרימטע ישיבֿות פֿון ליטע און רייסן. די גרויסע מגידים פֿלעגן אין איין יאָר דעקן גאַנצע געביטן און אויך וואַנדערנדיקע חזנים, וואָס זייער עבֿרי איז געווען מסוגל אַרייַנצוברענגען אַ ביסל צעמישענישן אין דעם טיף־דייַלעקטישן אופֿן דאָוונען. דערנאָך קומען די וועלטלעכע זינגערס, די אַקטיאָרן פֿון ייִדישן טעאַטער, שרייַבערס פֿון איין געגנט וואָס קומען אין אַן אַנדער געגנט פֿאַרלייענען זייערע ווערק, סתּם ייִדן מיט אַ ליבשאַפֿט פֿאַרצולייענען פֿון דער ליטעראַטור פֿאַר שכנים, פֿאַר קרובֿים, פֿאַר געסט. דער גרעסטער כּוח וואָס האָט בייַ ייִדן געפֿירט צו מער אינהייטלעכקייט אין אַרויסרעדן איז דאָס געזעלשאַפֿטלעכע לעבן, אַלע פֿאַרמען פֿון מער מאָדערנער כּלל־טוערייַ, די נייַע קרייַזלעך און גרופּעס, וואו עס האָבן זיך צונויפֿגעטראָפֿן ייִדן, געבוירענע אין פֿאַרשיידענע ערטער. אין די ראַמען פֿון מזרח־אייראָפּע גופֿא איז בייַ דער שוועל פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה שוין געווען גרייט אַ קייט עיקרים פֿאַרן כּללישן אַרויסרייד.

צווישן ביידע וועלט־מלחמות, אין די צוואַנציקער און דרייַסיקער יאָרן פֿון דעם יאַרהונדערט, האָט אַ כּללישער אַרויסרייד געמומען שפּרייַזן איבער פֿוילן צוזאַמען מיט די לעקטאָרן וואָס האָבן געהאַלטן זייערע רעפֿעראַטן אויף אַן „איבטעליגענטן", אויף אַ „ליטעראַרישן" ייִדיש. עס איז אויפֿגעקומען די ייִדישע שול, אַ נייַ מאַכטיק געווער פֿאַרן כּללישן אַרויסרייד. אַ היפּשע המוניא פֿון ליטוואַקישן שטח איז צוגעפֿאַלן דער פֿוילישער רעפֿובליק. אויף צוזאַמענפֿאָרן, אויף כּלערליי צונויפֿטרעפֿענישן האָט מען געהערט דאָס ליטווישע ייִדיש, אויף וויפּל מע האָט בכּלל געהערט ייִדיש. אין די צוואַנציקער יאָרן איז געווען אויך אין סאָוועטן־פֿאַרבאַנד אַ דרוק פֿון ליטווישן אופֿן רעדן כּמעט איבער גאַנץ אוקרייַנע. בייַ דער שוועל פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה זייַנען כּמעט איבער גאַנץ מזרח־אייראָפּע געווען שוין צוויי מינים ייִדישן: מיטן אָרטיקן אַרויסרייד און מיט אַ כּללישן, אַן איבערדיאַלעקטישן אַרויסרייד.

4. יעטווידער ייִדישער קיבוץ אין די לענדער פֿון אימיגראַציע איז ביז אַ געוויסער מאָס אַליין און פֿאַר זיך אַ קיבוץ־גליות פֿון ייִדיש־רעדנדיקע. אומאָפּהענגיק פֿון דער צאָל געקומענע פֿון דעם אָדער פֿון יענעם דיאַלעקט, האָט אומעטום זיך אַוועקגעזעצט אויבנאָן דאָס ייִדיש מיט דער ליטווישער באַפֿאַרבונג. וואָס מער צומיש עס איז געקומען אין דעם היימישן לשון מצד ענגליש אָדער שפּאַניש, אַלץ געטרייער איז מען געבליבן צום היימישן אַרויסרייד; וואָס שטאַרקער מע האָט געוואָלט אויפֿהיטן די רייַנקייט פֿון ייִדיש, אַלץ שטאַרקער איז דאָרטן געווען די השפּעה פֿונעם כּללישן אַרויסרייד. קיין שום ריכטונג, קיין שום אינסטיטוציע אָדער חברה האָט זיך ניט פֿאַר־נומען מיט פֿראַפֿאַגאַנדע פֿאַרן כּללישן אַרויסרייד, — אין דער לופֿט האָט זיך געפֿילט די נויטוועניקייט פֿאַר קלאָנגיקער פֿאַראייניהייטלעכונג. בלויז געציילטע יחידים האָבן זיך ניט אונטערגעוואָרפֿן אָט דער 'סטיכיע' אין געזעלשאַפֿטלעכן לעבן. אין צפֿון־אַמעריקע זייַנען צוגעשטאַנען נייַע כּוחות

וואָס האָבן געשטויסן צום כלליש֯ן אַרויסרייד: די פּראָפּעסיאָנעלע פֿאַראיינען, די פֿראַטערנאַלע אָרגאַניזאַציעס, און אומעטום די נײַע סבֿיבֿה וועלטלעכע ייִדן. די טראַדיציע־געטרײַע זײַנען פֿון זייער זײַט אין אַ גרויסער מאָס דאָמינירט געוואָרן פֿון געקומענע פֿון ליטע. אין די אַזוי צו זאָגן „געמישטע" חתונות האָבן געקענט בלײַבן צוויי מינים ייִדישן, אָבער אויך דאָרטן איז דער כּוח פֿון ליטווישן ייִדיש געווען הערשערישער. עס איז ניט אויסגעקומען צו באַגעגענען אַ מאַן אָדער אַ פֿרוי פֿון דער ליטע וואָס זאָל האָבן זיך אונטערגעגעבן דעם אָרויסרייד פֿון זייערן אַ ניט־ליטווישן בן־זוג.

5. אין לאַנד פֿון אימיגראַציע איז רעלאַטיוו שפּעטער צוגעשטאַנען צום פּראָצעס פֿון פֿאַרפֿלישן דעם אָרויסרייד. דאָס איז ארץ־ישׂראל. ייִדיש אין ירושלים איז זינט אַנהייב 18טן יאָרהונדערט געווען דאָס ליטווישע ייִדיש, בעת דאָס אַלטע ייִדיש פֿון צפֿת האָט אויף זיך אַ בּולטן פּוילישן שטעמפּל. ערשט אין די לעצטע עטלעכע יאָרצענדלינגער ווערט קאָנטיקער די פֿאַראַלגעמיינערונג פֿון אָרויסרייד אין ארץ־ישׂראל. אַ סימבאָל פֿאַר דעם איז דאָס ייִדיש פֿון ראַדיאָ.

ב. דער יסוד איז אַ געלייטערטער ליטווישער אָרויסרייד

1. פֿון דעם היסטאָרישן איבערבליק איז שוין קלאָר אַז דער יסוד פֿאַר אַ סטאַנדאַרדיזירטן אָרויסרייד איז געוואָרן דער ליטווישער. ער איז עס געוואָרן ניט אַזוי ווי ער איז פֿאַקטיש געווען אין ליטע אָדער אין רײַסן, נאָר אין אַן אויסגעריניקטער, אין אַ געלייטערטער פֿאָרעם. קאָמפּליצירטע דיפֿטאָנגען פֿון עלטערע צײַטן זײַנען אין דעם אויסרייד פֿאַרשוואונדן געוואָרן. אויך דער ליטווישער ייִד, וועמען ער גייט אַריבער פֿון זײַן דיאַלעקטיש רעדן צום כלליש֯ן אָרויסרייד, קען ניט ווײַטער רעדן ווי ער איז צוגעוואוינט. ער מוז אַ היפּש ביסל בײַטן זײַנע רגילותן:

עס דאַרף אין זײַן לשון אַריינקומען אַ קלאָרער חילוק צווישן די קלאַנגען ס:ש, ז:זש, צ:טש, מע דאַרף זיך אויסלערנען ריכטיק, בּולט און קלאָר זיי צו אַרטיקולירן.

2. דער ליטווישער ייִד דאַרף זיך אויסלערנען אָרויסצוברענגען דעם קאָנסאָנאַנט יוד, דעם יאָט, אין די ווערטער: ייִד, ייִדל, ייִדענע, ייִדיש, ייִדיש־קייט, יינגל, יינגלווײַז, יינגער און נאָך אַנדערע פֿון די זעלביקע שרשים, אויך ווערטער פֿון דעם שניט: יצחק, ירמיה, יאוש, יחוס, יחוד, יבום, ישוב, ישוב־הדעת, יתור, יראה, יראת־שמים און אַנדערע (אומאָפּהענגיק פֿון אויס־לייג מיט אין יוד אָדער מיט צוויי יודן).

3. אין די ליטווישע ריידענישן איז דאָ אַ פֿלאָנטער צווישן דער פֿרע־פֿאָזיציע צו, דעם קאָנווערב צו, דעם ווערבאַלן פֿרעפֿיקס צע־, דעם פֿאַרטיקל פֿאַרן אינפֿיניטיוו צו און דעם פֿרעג־פֿאַרטיקל צי (אַלץ קלינגט אויף דעם זעלביקן אופֿן: ׳צו׳ — ׳דער שניי וועט צוגיין?׳, ׳צו ווײַסטו וואָס איז געשען?׳). קומט אויס אײַנצולערנען וואו צו, וואו צע, וואו צי.

4. די הויפּט־שוועריקייט בײַם אַריבערגיין פֿון אַ ליטוויש רײַדעניש צום כּללישן אַרויסרעד שטעקט אין דיפֿטאָנג וואָס ווערט אין שריפֿט באַצייכנט וי. עס דאַרף אויסוואַקסן דעם קלאַנגיקער חילוק צווישן ברויט צום עסן און בריט וואָס איז ניט שמאַל, הויך אַן אַדיעקטיוו און די הייך אַ סובסטאַנטיוו, טויג אויפֿצוטאָן און טייג צום באַקן, טויט ווײַל געשטאַרבן און טײַט (הרגעט עמעצן), וואוינט אין אַ דירה און ווײַנט מיט טרערן, דער גלויבן ווי אַ סובסטאַנטיוו און גלייבן ווי אַ ווערב, בוימל וואָס איז אַ פֿעטע און בײַמל, אַ קלײַנער בוים. אַזעלכע ווערטער וואָס דער ליטווישער יידּ איז געווען אײַנגעבוירן אַרויסצוברענגען מיט דעם דיפֿטאָנג [יי] און דאַרף איצט אַרויסברענגען מיטן דיפֿטאָנג וי זײַנען פֿאַראַן אין די שוועריקייטן הונדערטער און צווישן זיי אַזעלכע אַפֿטע ווי: אויג, בוים, פֿויגל, רויט, לויפֿן, קויפֿן און די פֿילצאָליקע העברעאיזמען ווי: משה, שלמה, עולם, מורא, טובֿה און נאָך און נאָך.

פֿון דער צווייטער זײַט קומען איצט אויף ניצע סינאָנימען, ווען מע רעדט אַרויס דעם צייכן וי שטענדיק און אַלעמאָל [אי]: טויב איז אַ פֿויגל און טויב איז דער וואָס קען ניט הערן, קויל איז צום שיסן און קוילן איז וואָס ברענט. הייסט עס אַז עס דאַרפֿן זיך איבערגרופּירן באַטײַטיקע בינדונגען. ווערט פֿאַרן יידן וואָס קומט צום כּללישן אַרויסרייד פֿון ערגעץ אין ליטע אַ נײַע האַרבע פּרשה אין לערנען זיך רעדן.

באַזונדער שווער איז דאָס אײַנלערנען זיך דעם קלאַנגיקן איבערבײַט וי־יי. דאָ מוז מען מבֿחין זײַן און מדקדק זײַן און פּשוט־פּראָסט זיך אײַנלערנען: בוים — בײַמל, בײַמער; פֿויגל — די פֿײַגל, דאָס פֿײַגעלע און די פֿויגלען; גרויס — די גרײַס; אויבן — דער אײַבערשטער; געבויגן, געהויבן — בײַגן, הײַבן. פֿאַלן טאָקע זינגערס און אַקטיאָרן און רעדנערס אַרײַן אין אומבאַאַרעכטיקטע 'אויסבויגן', 'אַנהויבן', איך 'גלויב' ניט, ער 'רויכערט' ניט, זי 'רויטלט' זיך, דער 'אַנהויב' איז שווער. אַזעלכע און ענלעכע צו זיי פֿאַררײַכטענישן זײַנען פּועל־יוצאס פֿון אַ פֿאַלשער גזירה־שווה אַדער נעמען זיך פֿון גאָר ענגע לאָקאַלע רײַדעניש. און באַזונדערקייטן פֿון גאָר ענגע לאָקאַלע רײַדעניש טאָרן דאָך אַוודאי ניט אַריבערגעטראָגן ווערן אין דעם כּללישן אַרויסרייד.

ג. גרונטשטריכן פֿון כּללישן אַרויסרייד

1. דעם אַרויסרייד קומט אַן גאַנץ שווער זיך אַרויסצוהאַפֿרײַען פֿון אויסליג. כּדי זיך צו דערשלאָגן צו זײַן ריכטיקן פּרצוף דאַרף דער רײַדער ניט פֿאַרגעסן אַז דאָס עכטע לשון איז דאָך בלויז דאָס געראַדטע און אַז דאָס געשריבענע לשון איז ניט מער ווי אַ שריפֿט־שאַטן פֿון דעם געראַדטן. די גרויסע רײַ קלאַנגען און זייערע קאָמבינאַציעס דאָס איז די ערשטיקע רײַ שפּראָכיקע סימבאָלן; אותיות און זייערע קאָמבינאַציעס זײַנען פֿאַפּירענע סימבאָלן פֿון סימבאָלן, זײַנען צווייטיקע סימבאָלן. צווישן די ביידע מדרגות

פֿון די סימבאָלן מוז זײַן אַ מיטשטימונג, אַניט וואָלט אונדזער שרײַבן ניט געקענט באַשטיין פֿון אותיות. אָבער אָט די מיטשטימונג איז ניט קיין פֿולקומע. צווישן די ביידע רייען סימבאָלן זײַנען אויך פֿאַראַן ווידעראַנאַנדן. אַ פּשוטע דוגמא פֿון אַזאַ ווידעראַנאַנד איז די פֿרעפֿאָזיציע אויף און דער קאָנווערב אויף. ניטאָ אין ייִדיש קיין איין דיאַלעקט וואו מע רעדט זיי אַרויס אַזוי ווי מע האָט אײַנגעשטעלט זיי צו שרײַבן: די פֿרעפֿאָזיציע איז אויף־דער־אמתן אַף אָדער אָף און דער קאָנווערב איז אוף אָדער אַף. עס איז מער אַן אויסדרוק פֿון אַ וואונטש ווי אַן אָנזאָג בײַם כּללישן אַרויסזאָגן צו ווײַכן פֿון דעם וואָס די אויגן זעען און צו פֿאַלגן וואָס די אויערן הערן.

דאָ איז דער פֿאַסיקער מאָמענט אויסצוזאָגן אַז חוץ די אַלע איבער־געראַנטע היסטאָרישע סיבות בײַם ענין א, האָט דער כּללישער אַרויסרייד אין ייִדיש געמוזט גיין מיטן ליטווישן שטראָם, ווײַל אונדזער אויסלייג איז אין אַלע צײַטן געגאַנגען און גייט נאָך מער אין דעם הײַנטצײַטיקן ייִדיש לויט די קלאַנגען און דיפֿטאָנגען (מיט איין יוצא־מן־הכּלל) אינעם ליטווישן דיאַלעקט. קמץ־אַלף איז o, פּתח־אַלף איז a, ו איז u, י איז i, ע איז e, יי איז ey, ײַ איז ay. עמעצן פֿון אַן אַנדער דיאַלעקט קומט אַן שוועריקייט זיך אויסצולערנען לייענען אויף זײַן מוטערשפּראַך.

2. דער כּללישער אַרויסרייד פֿאַרלאַנגט אַז מע זאָל קלאָר און געזונד שאַרף־אַרטיקולירט אַרויסברענגען דעם קלאַנג ה. זיכער דאַרף מען אויסמײַדן יענע סינאָנימען וואָס באַקומען זיך בײַ די וואָס האָבן ניט די פֿעאיקייט אַרויס־צוזאָגן דעם קלאַנג ה און עס ווערט אַלצאַיינס: האַלט־אַלט, הענטל־ענטל, העק־עק, האַרב־אַרב, האַרט־אַרט, האַן־אַן, הון־און, הויב־אויב, הויך־אויך, היטל־איטל, הענג־ענג, הער־ער האָפֿן־אָפֿן, העקל־עקל, האַרץ־אַרץ, האַרן־אַרון, הונגער־אונגער, הייל־אייל, האָבער־אָבער, האַלטן־אַלטן, העלף־עלף.

אויך אין אַלע אַנדערע פֿאַלן, שוין אַן דער ספּנה צו 'סינאָנימיזירן', דאַרף דער קלאַנג ה ניט פֿאַרשלונגען ווערן, ניט באַוועלט ווערן, למשל אין די ווערטער: האָבן, האָגל, האָדעוואן, האָווקען, האָז, האַלב, האַלדז, האַלט האָבן, האַלץ, האָמער, האַנדל, האַנט, האַנטעך, האָניק, האַסטיק, האַק, האָר, האָר, האַרבסט האָרעוון, הובל, הוידע, הויז, הויזן, הויט, הויפֿט, הויף, הונדערט, הונט, הוסטן און אַ סך אַנדערע. אַוודאי איז נייטיק ניט געשטרויכלט צו ווערן איבערן קלאַנג ה אין מיטן וואָרט, למשל אין די ווערטער: אַהין, אַהער, באַהאָונט, אומגעהיער, אַלקאָהאָל, סמאָהע און אַנדערע. וועגן ה אין העברעאיזמען זען ד4. מע מעג אויסקומען אַן דעם ה אין ווערטער וואָס הייבן זיך אַן אויף הר... ווי: הרובע, הרודע, הרעבליע. עס זײַנען גלײַכ־בארעכטיקט: אײַלן זיך און הײַלן זיך, אײַליקע און הײַליקע ציין.

3. דער טראַפֿיקער למד און דער טראַפֿיקער נון גיבן צו אַן אייגנארטיקע מוזיקאַלישקייט אויך צו דעם סאָמע פֿראָזאישן ייִדישן זאַץ. דער טראַפֿיקער למד שמייכלט צו יעדער גרעזל אויף גאָטס וועלטל און גלעקלט צום הימל מיט אַ חנדל פֿון אַ מיידל. דער טראַפֿיקער נון, די אויגן פֿאַרטראָגן צו וואָלקנס,

דאָוונט מיט פֿלאַמיקן רצון צו לעבן און שטאַרבן ווי ייִדן. די זאַצן האָבן זיך אָנגעשריבן בלויז צו דעמאָנסטרירן ווי אָפֿט מע האָט די ביידע וואָקאַלישע למד און נון. בכן איז פֿאַרן ריכטיקן אַרויסרייד באמת גוואַלדיק וויכטיק, קלאַנגיק און ריכטיק אַרויסצובאַרעגענען דאָס קלאַרנעטישע פֿון טראַפֿיקן למד און דאָס וויאָלאָנטשעלישע פֿון טראַפֿיקן נון, דאָס אַרויסרעדן זיי איז דאָך גרינג: די אָפֿענע ליפֿן דאַרפֿן געדענקען אַז פֿאַר די טראַפֿיקע למד און נון קען ניט זײַן קיין שפּרענקעלע פֿון אַן אָנדער וואָקאַל און אַז דער טראָף וועט געשאַפֿן צוזאַמען מיטן קאָנסאָנאַנט פֿאַרויס. בײַם זינגען אויף ייִדיש איז אַ חוב שטרענג אָפּצוהיטן די טראַפֿיקייט פֿון למד און נון אומעטום און אַלעמאָל וואו זיי דאַרפֿן זײַן טראַפֿן־שאַפֿעריש.

פֿאַרשטייט זיך אַז אָנהייב טראָף קענען אונדזערע מוזיקאַלישע למד און נון ניט געמאָלט זײַן; זיי קומען צום סוף טראָף אַדער אין זײַן סאָמע מיטן. דער טראַפֿיקער למד קען קומען נאָך אַלע קאָנסאָנאַנטן, חוץ נאָכן למד און נאָכן נון. וועג עס איז בייטיק צו שאַפֿן די פֿאַרקלענער־פֿאַרעם מיט איר סופֿיקס (דער טראַפֿיקער למד) צו אַ סובסטאַנטיוו וואָס זײַן שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ למד, ווערט צוויישן די ביידע למדן אַרײַנגעשטעלט כ, למשל: מיל — מיל־כל, מויל — מײַל־כל, קול [קאָל] — קולכל [קעל־כל]. פּרטים זען סוב׳ 1ח—4. וועג עס דאַרף צוקומען דער פֿאַרקלענער־סופֿיקס ־לעך צום אַדיעקטיוו, קומט אַרײַן אַ ב: געל — געלבלעך, העל — העלבלעך.

וועג עס איז בייטיק צו שאַפֿן די פֿאַרקלענער־פֿאַרעם פֿון אַ סובסטאַנטיוו וואָס זײַן שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ נון, ווערט צוויישן נון און למד אַרײַנ־געשטעלט ד, למשל: ביין — בײַנ־דל, רע־גן — רע־גנ־דל, ניגון [ני־גן] — ניגונדל [ני־גנ־דל]. פּרטים זען סוב׳ 4ח. דער טראַפֿיקער נון קען קומען נאָך אַלע קאָנסאָנאַנטן, חוץ נאָך אַ טראַפֿיקן למד, נאָך אַ מם און נאָך אַ נון און אין דעם רוב פֿאַלן אויך ניט נאָך נג און נק. וועג עס איז בייטיק צוצושטעלן די ענדונג דעם טראַפֿיקן נון אין אָט די אויסגערעכנטע פֿאַלן, ווערט די ענדונג — ־ען, למשל: פֿלאַם — פֿלאַ־מען, זון — זו־נען, נאָדל — נאָד־לען, קלאַנג — קלאַנ־גען; קום — קו־מען, ברעג — ברע־גען, עפּן — ע־פּע־נען. פּרטים זען סוב׳ 1ד, וועריד ב1—2 און אומעטום וואו עס רעדט זיך וועגן דער פֿלעקסיע ־ן (־ען). זאָל אויך ווערן נאָכאָמאָל אַרויסגעהויבן אַז ניט דער טראַפֿיקער למד און ניט דער טראַפֿיקער נון קענען קומען נאָך אַ וואָקאַל אַדער נאָך אַ דיפֿטאָנג.

אַ קלייַנער צוגאָב: נאָך כּ און נאָך פּ קומט ניט אייגנטלעך קיין טראַ־פֿיקער נון, נאָר אַ טראַפֿיקער מם וואָס מוז אים פֿאַרבײַטן על־פּי דער פֿאָנעטישער גויטוועדיקייט. דער אויסלייג איז אויף דעם ניט מקפּיד, אָבער בײַם רעדן איז עס אָזוי: לייב — ליי־בם, ליב — לי־בם, ליפּ — לי־פּם, קנייפּ — קנײַ־פּם, פּונקט ווי מיר רעדן אַרויס: טראָ־פּם, גראָ־בם, האָ־פּם, אוי־בם און אין די אַלע אַנדערע ווערטער וואו מיר טרעפֿן אין שרײַבן — ־בן און ־פּן.

4. אַ וויכטיקער מיטל אויפֿצוהיטן אַדער אַריינצובאַרעגנען מער קלאָר־גיקייט אין אונדזער לשון באַשטייט אין אַרויסזאָגן קלאָר און פֿולקום שטימיק סוף וואָרט די קאָנסאָנאַנטן ב, ג, ד, ו, ז, און זש. אויך סוף וואָרט דאַרף ב קלינגען ווי ב מיט אַ ציטערן פֿון די שטימבענדער און ניט פֿאַרטונקלט אַדער פֿאַרטעמפּיקט ווערן אין אַ פּ, למשל: ליבּ און ניט 'ליפּ', גיב און ניט 'גיפּ'. אויך סוף וואָרט דאַרף ג קלינגען ווי ג און ניט ווי ק, למשל: זאָג און ניט 'זאָק', זעג און ניט 'זעק'. אויך סוף וואָרט דאַרפֿן מיר אַרויסרעדן און מע דאַרף זיין פֿעאיק צו הערן דעם ד און ניט קיין ט, למשל: שנייד און ניט 'שנייט', ראָד און ניט 'ראָט'. אַזוי דאַרף אויך זיין מיטן קלאַנג ו, למשל: בריוו און ניט 'בריף', יום־טובֿ [יאָנטעוו] און ניט [יאָנטעף]; אַזוי אויך מיטן קלאַנג ז און ניט ס, למשל: ווייז און ניט 'וויס', רייז און ניט 'רייס'; לסוף אַזוי מיט זש און ניט ש, למשל: אַזש און ניט 'אַש', הירזש און ניט 'הירש'.

דאָ ווערט רעקאָמענדירט אַזוינס וואָס איז אַ בפֿירושער אָפּווייך פֿונעם אַחרי־רבֿים־להטות. די פֿולע שטימיקייט פֿון די דערמאָנטע זעקס קלאַנגען סוף וואָרט איז אַ כאַראַקטער־שטריך בלויז פֿון דעם ליטווישן דיאַלעקט, אָבער עס וואָלט געווען אַן אָנווער אין קלאַנגיקייט, אויב מע זאָל מוותר זיין אויף די שטימיקע קאָנסאָנאַנטן סוף וואָרט. דאָ באַדאַרף מען גראָד יאָ זיך רעכענען מיטן אויסלייג. פֿאַראַן אויך אַ גרינגע ישועה פֿאַר דעם וואָס איז אין ספֿק: אויב דאָס וואָרט איז אַ סובסטאַנטיוו — צוגעבן דעם טראַפֿיקן למד פֿון דער פֿאַרקלענער־פֿאָרעם אַדער דעם טראַפֿיקן נון פֿון דער מערצאָל (אויב אַזוי ווערט געשאַפֿן די מערצאָל פֿונעם וואָרט); אויב דאָס וואָרט איז אַ ווערב — צוגעבן דעם טראַפֿיקן נון פֿון אינפֿיניטיוו; אויב דאָס וואָרט איז אַן אַדיעקטיוו — צוגעבן דעם טראַפֿיקן נון פֿון אַ פֿלעקסיע. און אין די אַלע פֿאַלן איז בולט און דערווייזיק, ווען מע קען אַ ביסל איבערפֿורעמען דאָס וואָרט אַז נאָכן קאָנסאָנאַנט אין ספֿק זאָל זיך באַקומען אַ וואָקאַל. דוגמאות: דאָס ליבּ — די ליבּער, גיב — מיר גיבּן, זעג — זעגן, שנייד — שנייַדער, ראָד — רעדער, בריוו — בריוול, וויז — וויזן, הירזש — הירזשענע קאַשע.

5. פֿון דער צווייטער זייט דאַרף מען בײַם אַרויסרייד זיך ניט אַקעגן־שטעלן דער נאַטירלעכער און געווויינטלעכער קלאַנגען־אַסימילאַציע. אין ייִדיש געווענליך גאַנץ אָפֿט די רעגרעסיוו אַסימילאַציע ווען דער וויטער־דיקער אומשטימיקער קאָנסאָנאַנט ווירקט אויפֿן פֿריערדיקן שטימיקן און רייבּט אָוועק פֿון אים די שטימיקייט, למשל: איך שנייד, דו [שנייטסט], ער [שנייט] (פֿאַרשטייט זיך אַז מע שרייבּט: דו שנייַדסט, ער שנייַדט); איך זאָג, דו [זאָקסט], ער [זאָקט] (געשריבּן: דו זאָגסט, ער זאָגט); איך שרייב, דו [שרייפֿט] (געשריבּן: דו שרייבסט, ער שרייבט). אויך אין די פֿאַרקערטע פֿאַלן, ווען די רעגרעסיוועס קלאַנגען־אַסימילאַציע פֿאַרוואַנדלט אַן אומשטימיקן קלאַנג אין אַ שטימיקן, דאַרף מען זיך ניט שרעקן פֿאַר דעם און זיך ניט אַקעגנשטעלן בײַם אַרויסרייד. מעגן מיר אַרויסברענגען פֿון מויל: [אויזדריקן] אַנשטאָט אויסדריקן, [וואָזדען] אַנשטאָט וואָס דען. און ווען די אַסימילאַציע ווירקט אין דעם וואָרט גופֿא, איז אַ חוב צו ווערן איר אונטער־

טעניק. דוגמאות: דאָס וואָרט הקדש ווערט אַרויסגערעדט [העגדעש] דאָס וואָרט חשבון — ווערט אַרויסגערעדט [כעזשבּם], דאָס וואָרט עקבּער הערט מען ווי עגבּער און דאַרף אויך אַזוי געשריבן ווערן, דאָס וואָרט עקדיש הערט מען ווי עגדיש און דאַרף אויך אַזוי געשריבן ווערן.

די פֿראַגרעסיוע קלאַנגען־אַסימילאַציע, ווען דער פֿריִדיקער קאָנסאָנאַנט איז משפּיע אויף דער שטימיקייט אַדער אומשטימיקייט פֿון ווייטערדיקן, טרעפֿט זיך אין ייִדיש וויניקער אָפֿט ווי די רעגרעסיוע. אַזוי האָבן מיר פֿון גייסט דו — גייסטו, זאָגסט דו — [זאָקסטו] (געשריבן: זאָגסטו) און אַזוי כּסדר. אַזוי רעדן מיר אַרויס: מיר [ווילציך] אַנשטאָט מיר ווילט זיך, ער [בעצעך] אַנשטאָט ער בעט זיך. מע דאַרף עס ניט אַריבערטראָגן אין דעם כּללישן אַרויסרייד, וואו עס דאַרף גילטן ווי אַ כּלל־גדול די נטיה פֿון אומשטימיקייט צו ש ט י מ י ק י י ט, ניט פֿאַרקערט. און אָפֿילו דערבּיי קומט אויס זיך צו היטן, וויבּל מע טאָר ניט פֿון דעם סמך אין דער מערצאָל־ענדונג און פֿון דעם סמך אין פֿאָסעסיוו מאָכן אַ ז. זען סוב׳ ד3, ו6.

6. אומבאָטאָנטע וואָקאַלן ווערן ניט אַרויסגערעדט אין זייער פֿולער פֿאַרביקייט, אין זייער גאַנצער שטימיקייט. אַן אומבאָטאָנטער וואָקאַל (און אַזוי אויך אַ דיפֿטאָנג) פֿאַרן אַקצענט קריגט די אַלגעמיינע באַפֿאַרבונג פֿון אַ און נאָכן אַקצענט די אַלגעמיינע באַפֿאַרבונג פֿון ע. בּיים טראַנסקריבירן ווערן אָט די אומקלאָרע וואָקאַלן פֿאַרצייכנט ווי a און ווי e. דאָס איז די נטיה און דאָס איז דער כּלל. אין אונדזער פֿאָקטישן רעדן זיינען דאָ פֿאַראַן אויך אָפֿווייכונגען צו דער באַפֿאַרבונג פֿון i. בּיי פֿרעפֿיקסן און בּיי סופֿיקסן קומט אויס זיך צו רעכענען מיט זייערע אינגעשטעלטע וואָקאַלן און מע דאַרף אָפֿהיטן כּאָטש זייער באַפֿאַרבונג. בּיי אינטערנאַציאָנאַליזמען און ספּעציעל בּיי ניט־ייִדישע נעמען איז אָוודאי נייטיק מקפּיד צו זיין אַז די אַלגעמיינע וואָקאַלישע באַפֿאַרבונג זאָל פֿאַרבליבן די אינגעשטעלטע, די אַריבערגענומענע, למשל: אָפּעלאָציע — מיט ע נאָך פּ, ניט קיין אָ און ניט קיין י; לוקסנבורג און ניט לוקסנבורג.

7. קיין טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן ווערן ניט אַרויסגערעדט. דערבּיי דאַרף מען ניט זיך רעכענען צי אין דעם אויסלייג זיינען זיי יאָ פֿאַראַן איבערן מאַרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ אַדער זיי זיינען ניט פֿאַראַן — אינעם אַרויסרייד זיינען זיי ניטאָ! מע שרייבט פֿאַררעכענען, אָבער מע זאָגט פֿאַ־רע־כע־נען; מע שרייבט קראַנקייט, כּאָטש דאָ זיינען פֿאַראַן צוויי פֿאַרשיידענע מאַרפֿעמען: קראַנק פֿלוס קייט, און מע רעדט אַרויס קראַנ־קייט. בּלאָזונאָק רעדט מען אַרויס — בּלאָ־זאָק, נאָכטטישל — נאָכ־טישל, אָפּפּאָטשן — א־פּאָטשן, אָנעמען — א־נעמען, אינעמען — אי־נעמען, אויפֿפֿירן — אוי־פֿירן, מיטטאָנצן — מי־טאָנצן, צוריקקערן — צורי־קערן, אויסדרן — אוי־סדרן, פֿאַררייסן — פֿאַ־רייסן און אַזוי ווייטער.

איבער דער קלאַנגיקער אַסימילאַציע, אַרומגערעדט אין פּונקט 6, באַקומט זיך טעאָריטיש אַז פֿון אַוועקגיין ווערט ׳אַוועגגיין׳ און פֿון דעם —

אַוועק־גיין. אַזוי ווערט אויך: אַוועק־געבן, אוי־זאָגן, אוי־זינגען, אַ־ברעכן, אַ־בייטן. דער כּלל־ישער אָרויסרייד וואָס רופֿט מקפּיד צו זיין אויף קלאָרקייט בײַם אָרויסבּרענגען קלאָנגען קען דאָ קיין זאַך ניט בייטן. אָבער דאָרטן וואו עס איז ניטאָ דער ענין טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן פֿאָרלאָנגט דער כּלל־ישער אָרויסרייד ניט צו פֿאַרשלינגען קיין קאָנסאָנאַנטן. מע קען טאָקע הערן א־נעמען און מע ווייסט טאָקע ניט צי עס איז אָפּנעמען אָדער אָנגענומען, אָבער א־נעמען מעג באַטײַטן בלויז אָנגענומען, אָפּגענומען דאָרף אָרויסגערעדט ווערן אָפּ־נעמען. אָראָפּגענומען דאָרף קלאָר קלינגען אָראָפּגענומען, אָפּמעסטן דאָרף ווערן אָרויסגערעדט אָפּ־מעסטן און אַזוי ווײַטער. דאָ איז דאָך ניטאָ קיין קלאָנגיקע אָסימילאַציע, נאָר סתּם אומפֿינקטלעכקייט אָדער אָפּגעלאָזנקייט בײַם אָרויסרעדן, וואָס טאָר ניט זיין.

8. דעם פֿרײַערדיקן פֿונקט וואָלט מעגלעך געווען צו פֿאַרמולירן אַזוי: אין מיטן אָרויסבּרענגען א קאָנסאָנאַנט קען ניט זיין אין ייִדיש דער גרענץ צווישן איין טראָף און א צוויי־טן. אָבער עס קומט יאָ אויס צו זאָגן וועגן גרענץ צווישן טראָף און טראָף אין די אַלע פֿאַלן וואו על־פּי אונדזער אויסלייג ווערט אָפּגעהיט דער אַזוי־גערופֿענער „שטומער" אַלף. מיר שרײַבן פֿאַראיין און דער גרענץ צווישן די ביידע טראָפֿן פֿון וואָרט איז פֿאַר־איין און ניט ’פֿאַ־ריין’. אַזוי דאָרף אויך זיין אין באַקאַוויוון — באַק־אוי־וון און ניט ’בא־קוי־וון’, אין הינעראיי — הי־נער־איי און ניט ’הי־נע־ריי’.

דער „שטומער" אַלף איז דאָ גאָרניט קיין שטומער. לאָמיר אים אָנרופֿן טראָף־אַלף. ער פֿירט דורך א ספּעציעלע פֿונקציע, ער ווײַזט אַן וואו עס הייבט זיך אָן דער טראָף. אָט דער קלאַנג וואָס ווערט בײַם פֿאָנעטישן טראַנסקריבירן באַצייכנט ווי אַן אָפּאָסטראָף (’) איז א קוים־קוים אָרטיקו־לירטער קאָנסאָנאַנט און ער ווײַזט אַז די פֿאַרמאַכטע שטימבּענדער עפֿענען זיך, אַז די לופֿט רײַסט זיך דורך דעם שטימשפּאַלט מיט עפּעס א ברעקעלע קנאַל. לאָגיש און פֿילאָלאָגיש איז עס דער זעלביקער אַלף אָנהייב טראָף אין: פֿעאיק, וואָריאירן, טואונג, זעאונג, קאָנסטרואירן, שנייאיק און אומעטום וואו א טראָף הייבט זיך אָן נאָך א וואָקאַל אָדער נאָך א דיפֿטאָנג.

9. אַן אײַנגעשטעלטער, א סטאַנדאַרדיזירטער כּלל־ישער אָרויסרייד איז קוים מעגלעך אַן פֿאַר אַלע ריידערס בשותּפֿישע (אָדער כּמעט בשותּפֿישע) קלאָנגען ל און ר. דער ייִדישער למד איז בטבע א מער־וויניק וויכטער, א פֿלאָכער למד. ער פֿאַרנעמט א צווישן־פֿאָזיציע צווישן דעם פֿאַלאַטאַליזירטן און גאָר האַרטן למד און ער פֿאַרנעמט צוויי נאָענטע מדרגות פֿון וויכקייט. פֿאַרן קלאַנג [י] און צום טייל פֿאַר די דיפֿטאָנגען [יי] און [יִ], אין א צאָל ווערטער פֿאַרן קלאַנג [ע] איז דער למד א ביסעלע וויכטער. ער איז אויך א ביסל וויכטער אין א היפֿשער צאָל אינטערנאַציאָנאַליזמען. אָט האָבן מיר מוסטערן פֿון אָט דעם א ביסל וויכטערן למד: ליב, ביליק, פֿרילינג, לידן, לײַטערן, לייקע, לעבעדיק, לעבער; רעוואָלוציע, לעגאַל, לעגענדע, לוקסוס, לונאַטיקער. ייִדיש האָט ניט קיין באַזונדערע באַצייכענונג פֿאַר אָט דעם א

ביסל ווייכערן למד און עס האָט ניט קיין זינען עס אַרײַנצופּירן, ווײַל דער אונטערשייד צווישן די ביידע מדרגות פֿון ווייכקייט איז אַ קליינער און אַן אינדיווידועל־וואַקלדיקער. עס איז נייטיק בלויז צו ווײַסן פֿון דעם גאָר הארטן למד און צו ניצן דעם פֿאַלאַטאַליזירטן למד סך־הכּל אין אַ טייל וועלטער פֿון סלאַוויש ווי: ליאַלקע און ליולקע (אויך דער צווייטער למד איז אַ פֿאַלאַטאַליזירטער, הגם מיר קענען עס אין שריפֿט ניט באַצייכענען), שליאַך, טוליען, ליו־ליו, ליובּען זיך. אָט דער פֿאַלאַטאַליזירטער למד ווערט אָנגעווויזן דורכן יוד. אַגבֿ וועלט אויך אַזוי אָנגעווויזן דער פֿאַלאַטאַליזירטער נון: ניאַניע, ניוכטן, ניאַרען. אין וועלטער פֿון סלאַוויש מיט אַנדערע קאָנסאָנאַנטן איז ניטאָ קיין פֿאַלאַטאַליזירונג. בכן איז עס סאָוועטיש, ניט ׳סאָוויעטיש׳.

אין דעם כּללישן אַרויסרייד דאַרף מען אויסמײַדן דעם האַרטן, דעם האַרבן ריש פֿון אײַן זײַט און דעם קוים־קוים־ריש וואָס איז נוטה צו אַ כ־קלאַנג פֿון דער צווייטער זײַט, אַדער אַזאָ וואָס איז גיכער אַ שוואָכע אָנצוהערעניש אויף אַ ריש ווי באמת אַ ריש. דאָס ייִדישע אַרויסרעדן דעם ריש קען זײַן אַדער אוווּולאַריש, דאָס הייסט קליינצינגלדיק, אַדער שפּיצצונג־גיק, וועלן דער שפּיץ צונג רירט כּמעט אָן די יאָסלעס פֿון די אייבערשטע ציין. אין אַלע פֿאַזיציעס, אַנהייב, אין מיטן און סוף טראָף — דאַרף מען קענען דערהערן דעם ריש.

10. כּלערליי פֿאַרשלינגונגען און פֿאַרקירצונגען וואָס מע הערט אין דעם געווײַנטלעכן רעדן דאַרף מען ניט אַריבערטראָגן אין כּללישן אַרויסרייד. די ענדונגען ־ן [־ען] אין וועלן און אין מערצאָל פֿון סובסטאַנטיוון זאָלן דערגיין צום הערער אָן דער נייטיקייט צו טרעפֿן וואָס מע וויל אים זאָגן. אַזעלכע קירצונגען ווי „כאָ געגעבּן" (דאָס הייסט: איך האָב...) אָדער „איכע קומען" (דאָס הייסט: איך וועל ...) איז אייגנטלעך פֿאַרוועלט צו ניצן, וועלן מע שטרעבט צו קלאָרקייט און צו מאַקסימום פֿון אַ גרינג לעבּן פֿאַרן הערער. אָבער די סעריעס אײַנגעשטעלטע קירצונגען בײַ די וועלבּאַלע פֿאַר־מען זיינען ניט וויניקער לעגיטים ווי די ניט־געקירצטע פֿאָרמען. אַזוי קען מען ניט געפֿינען קיין שום פֿגימה אין אַזעלכע קירצונגען: כ׳מיין (איך מיין), ס׳רעגנט (עס רעגנט), ר׳טוט (ער טוט); איכ׳ל (איך וועל), דו׳סט (דו וועסט), ער׳ט (ער וועט), מיר׳ן (מיר וועלן), איר׳ט (איר וועט); כ׳וועל (איך וועל), ר׳וועט (ער וועט); כ׳האָב (איך האָב), ר׳האָט (ער האָט), ס׳האָט (עס האָט). זען אויך וועלב, ג7, ה2, ט3. מע טרעפֿט אין שריפֿט ׳מ׳זאָגט׳, ׳מ׳רופֿט׳, אָבער אַזוינס רעדט מען גאָרניט אַרויס אַנשטאָט מע זאָגט, מע רופֿט.

11. ווי אויף דעם אַחרון־אַחרון חבֿיבֿ קומט אויס זיך אָפּצושטעלן אויף דעם פֿעלן פֿון לאַנגע וואָקאַלן אין דעם כּללישן אַרויסרייד. דאָס האָט זיך אַרויסאַנטוויקלט איבער צוויי גרונטיקע סיבות: מיט יעדן דור איז געוואָרן אַלץ קלענער די צאָל ערטער וואו ייִדיש־ריידערס וואָס האָבן געהאַט אויפֿ־געהיט אין זייער אַרויסרייד דעם חילוק צווישן לאַנגע און קורצע וואָקאַלן, און איבער דעם וואָס עס איז אין־לשער גרינגער אָנצוווּוערן אָט דעם חילוק ווי פֿאַר די וואָס האָבן אים ניט זיך אויסצולערנען אַרויסברענגען אַזאַ

חילוק אין זייער אַרויסרייד. אַזוינס וואָלט געווען גאָר אַ נײַס אין אַלגעמיינעם שטראָם פֿון שפּראַך־אַנטוויקלונג, וואו לאַנגע וואָקאַלן אַדער זיי שטאַרבן אָפּ און ווערן מגולגל אין קורצע אַדער זיי ווערן דיפֿטאָנגירט.

ד. דער אַרויסרייד פֿון ווערטער וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש

1. די טויזנטער יידישע ווערטער וואָס מיר רופֿן 'העברעאיזמען' און וואָס שטעלן צונויף דעם גרונטיקן און מאַכטיקן קאָמפּאָנענט פֿון יידיש זײַנען יידישע ווערטער און מע מוז זיי אַרויסרעדן ווי יידישע ווערטער און ניט ווי ווערטער פֿון לשון־קודש אין זייער פֿינקטלעכער אַשכנזישער הבֿרה אַדער ווי ווערטער פֿון עבֿרית אין זייער איצטיקער ספֿרדישער הבֿרה. שוין מיט אַ דרײַ דורות צוריק האָבן זיך אײַנגעפֿונען משכּילים וואָס האָבן דעמאָנסטרירט זייער קענען העברעאיש דורכן ניצן אַ צאָל יידישע ווערטער מיטן מלהע און מיט די פֿינקטלעכע וואָקאַלן פֿון לשון־קודש על־פּי דקדוק. זינט אַן ערך דעם אָנהייב פֿון אונדזער יאָרהונדערט האָט בײַ אַ געוויסן קרײַז זיך פֿאַרגרעסערט די צאָל פֿון אַזעלכע צונויפֿפֿלאָנטערס. איצט אין ארץ־ישׂראל הערט מען גאָרניט זעלטן אַז אַפֿילו די געווײַנטלעכסטע יידישע ווערטער זאָלן אַרויסגעזאָגט ווערן כאַטא'ן און קאָלא', אַנשטאָט די ליבע לאַנג־דוֹרותדיקע חתן און כלה [כּא'סן, קא'לע]. פֿון אָט ווילדן אַרויסרייד שטאַרצט אַרויס ניט בלויז דאָס אומפֿאַר־שטיין וואָס דאָס איז אַ שפּראַך, נאָר אויך אַ פּחיתות־הכּבֿוד פֿאַר ביידע לשונות.

שלעכט שנײַדט דאָ אויך אָפּ אונדזער אייגענע מדינה וואָס הייסט אויף יידיש [מעדי'נאָס יסרא'ל] אַדער פּשוט [יסרא'ל] און ווערט גאָר [מעדינאַ'ס יסרא'ל] צי [יסרא'ל]. צי איז דען ניט קיין עוולה אונדזער מדינה אַז וען מע רעדט וועגן איר אויף יידיש זאָל זי קריגן קלאַנגען ניט־יידישע. אַגב דערמאָנט זיך דאָס ווערטל וואָס מע גיט איבער אין חיים־נחמן ב־אַליקס נאָמען „גיי האָב רחמנות אויף אַ יאָטא'ם". עס זעט אויס אַז דאָס ווערטל איז געווען געצילט קעגן דער ספֿרדישער הבֿרה וואָס איז דעם נאַציאָנאַלן פּאָעט ניט געווען צום האַרצן. אָבער אויך [יאָסוי'ם] איז ניט יידיש — יידיש איז בלויז [יא'סעם].

2. דאָס ריכטיקע אַרויסרעדן ווערטער וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש איז דעם תלמיד־חכמס אַרויסרייד. די דרײַ פֿאָנען (פֿישער, פֿליישער, פֿורמאַן) זײַנען אַ חשובֿער טייל פֿון פֿאָלק, אָבער אויך תלמידי־חכמים זײַנען ניט מחוצן פֿאָלק. דאָס וואָרט ממה־נפֿשך שטאַמט אין יידיש פֿון דעם קרײַז תלמידי־חכמים און מע האָט עס אַרויסגערעדט און מע רעדט עס איצט אַרויס [מימא'נאַפֿשעך] אַדער [מימא'נעפֿשעך]; דאָרף אַזוי פֿאַרבליבן דער ריכ־טיקער אַרויסרייד און ניט די פֿאַרשיידענע פֿאַרדרייענישן מיט אַ כשרן פֿאָלקסטימלעכן שטעמפּל [מא'נעשעך, מא'נעסלעך, מא'נעשלעך]. פֿון מהיכּ־תּיתי איז שוין בײַם תלמיד־חכם געוואָרן [מאַכטיי'סע], דאָרף עס אַזוי פֿאַרבליבן אין דעם ריכטיקן אַרויסרייד. דער צונויפֿגעזעצטער ווערב חוטא־

בעגל זײַן וועלט אַרויסגעלעדט [כּויטע־בעאייגל] זײַן; חוטא־בייגל זײַן איז נאָר אַ חכמהלע. דער צונויפֿגעזעצטער וועלב חוֹזר־בתּשובֿה דאַרף אַרויס־געלעדט ווערן מיט אַ ת, ניט מיט אַ ת, ווײַל אין מויל פֿון תּלמיד־חכם איז שוין דאָס פּינטעלע געווען. בחצי־חינם רעדט דער תּלמיד־חכם [בעכאַ־צי־] און ניט ווי דער דקדוק וואָלט געהייסן [באַכאַצי׳].

הכּלל, ניט קיין פֿאַרדרייענישן אין מיטלער פֿון פּשוטע פֿאַלקסמענטשן און ניט די כּללים פֿון דקדוק באַשטימען פֿאַר אונדז דעם אַרויסרייד, נאָר ווי עס האָט זיך אײַנגעשטעלט אין דעם אייניקן אינטעליגענטן קרײַז במשך פֿון דורות — בײַ תּלמידי־חכמים. טאַקע אין דעם צוזאַמענהאַנג קענען אויפֿקומען ספֿקות צי מען דאַרף אַרויסרעדן ב אַדער בֿ, כ אַדער כ, פּ אַדער פֿ, ת אַדער ת, ווײַל אפֿשר אין דעם רוב פֿאַלן האָבן דאָך דאָ די תּלמידי־חכמים זיך ניט געהאַלטן בײַ דער שטרענגקייט פֿון דקדוק. עס איז ניטאָ קיין כּלל, קיין וועגווײַזער ביי אָט דעם פֿונקט. וועלן איבערגערעכנט אַ צאָל אָפּטערע פֿאַלן מיט ב — בפֿתיחות, ביני־לבינים; מיט כ — בכּבֿוד, לכבֿוד, בכּוח, בכּיוון, בכוונה, בכּלל, הכּלל, בכתב, לכף־זכות, דרכי־שלום, וכך היה (אַבער בכן, כרוז); מיט פּ — לפּנים, בפּה־מלא, בפּה־אחד, לפּרט־גדול, לפּרט־קטן, להיפּך, אין רגע בלי פּגע (אַבער בפּירוש, לפּי זיינע רייד, לפּני, בפּני); מיט ת — שתּיה, בשתּיקה, בתּמיה, בתּמימות, בתּנאי, בתּוכם, לתּורה, סתּרי־תּורה, כתּ, ווסת (אַבער פּתח). זיך מערקן: לכתּחילה.

3. אַן ענין וואָס איז פֿרינציפּיעל ניט אַפֿהענגיק פֿון איין שיכט, נאָר איז אַן אַלגעמיינער שטריך אינעם אַרויסרייד: וי אוֹן יי אין אַן אַפֿענעם טראַף, אָ אוֹן ע אין אַ געשלאָסענעם טראַף. דוגמאות: סוֹ־חר, סוֹ־פֿר, שוֹ־פֿט, אוֹ־רח, יוֹ־רד, יוֹ־רש, רוֹ־צח, מוֹ־פֿת, שוֹ־נא, עוֹ־פֿות, אוֹ־תיות אוֹן סוח־רים, סוֹפֿ־רים, שופֿ־טים, אור־חים, יור־דים, יור־שים, רוצ־חים, מופֿ־תים, שונ־אים, עוף, אות. (בײַ אַן אַנדער אײַנטיילונג פֿון די טראַפֿן בלײַבט אויך אין מערצאָל דער וי: חוֹ־בֵּ אוֹן חוֹ־בֵּ־בים, משוֹ־רר אוֹן משוֹ־ר־רים, צוֹ־רר אוֹן צוֹ־ר־רים, בוֹ־רר אוֹן בוֹ־ר־רים, פּוֹ־על אוֹן פּוֹ־ע־לים אוֹן אַנדערע). אין דעם געשלאָסענעם טראַף איז דער וואָקאַל ע, למשל אין: גר, לץ, שם, יש, נס, קץ, שד, מעת־לעת, חטא; ווען דער טראַף ווערט אַן אָפֿענער, קען קומען דער דיפֿטאָנג יי, למשל: ג־רים, ל־צים, ש־מות, ש־דים (אַבער דאָ האָבן מיר אויך: [יעשן קעצן, מעסלעסן], ניסים, קיצים, [כאַטאָאים].

4. ווי אַ צוגאַב צו ג2 איז נייטיק צו וואַרענען וועגן קלאָר אַרויס־ברענגען דעם ה אין העברעאיזמען. מע דאַרף אים אין אַנהייב: הכּלל, הקי־צור, הלמאי, הלוואי. מע דאַרף דעם ה אין אַזעלכע ווערטער ווי: העוויה [האָוואָיע], העזה [האָזע], הלוואה, הוצאה, הכנסה, הוספּה, המוציא, הלכה, הגדה (פֿון פּסח אַבער די אַגדה מיט אירע וואונדער־מעשׂיות), הבדלה, שהכּל, הפּטורה, הזכרת־נשמות. מע דאַרף אָפֿהיטן דעם קלאַנג ה אין מיטן פֿון אַזעלכע ווערטער: קהל, קהילה, קהלשע, בהמה, עולם־הזה, עולם־הבא, ברוך־ה׳בא, אַהבת־ישׂראל, ברוכים־הישׂבים, תהילים, תהום, והאַ־ראיה, שיר־

השירים, אַדם־הראשון, בדיל־הדל וועלן. ספּעציעל זיך מערקן די העברעאיזמען מיט הת־ למשל: התלהבות, התפּעלות, התנצלות, התעוררות, התמנות און אַנדערע. פֿאַראַן אויך וועלכע וואו מע שרייבט דעם ה, אַבער מע רעדט אים ניט אַרויס, למשל: ניט מאַכן קיין שהיות [שי־עס], אַפּקומען מיט שהי־פּהי [שיע־פּיע], מאַכן שהחינו [שעכעיאַנו], ראַש־השנה [ראַשע־שאַנע].

5. מע דאַרף אָפּהיטן די צוויי טראַפּיקיי ט פֿון די וועלטער: כּעס, צער, טעם, רעש, שער און ענלעכע. פֿאַראַן דאָך אַ קלאַרער אונטערשייד צווישן דעם יידישן [צאַ׳ער] און דעם אַמאַליקן רוסישן צאַר, צווישן דעם געשמאַקן [טאַעם] און דעם באַאיוון תּם, צווישן דעם [ראַעש] פֿון שופֿר־ בלאָזן און דעם ראַש־ראַש פֿון אַטלעטישן לויפֿן, און אַ ספֿר האָט אַ [שאַר]־ בלאָט, ניט קיין [שער]־בלאָט. בעל — איז שטענדיק אייגנטראַפֿיק.

מע דאַרף אָפּהיטן די דרי טראַפּיקיי ט פֿון די וועלטער: גאולה [גע־או׳־לע], פּעולה, סעודה, נעילה.

6. מע דאַרף געדענקען וועגן דעם דיפֿטאָנג יי אין די וועלטער: טענה, דאגה, גאווה, תאוה, מאמין, שאלה, מאמר, מאכל, מעשׂה, מערב, מעריב, קערה, מעשׂר, כּעסן, מעמד, יעלה, מעקר זיין.

7. עס קומט צו אַ טראַף אין די העברעאיזמען וואָס הייבן זיך אָן מיט די פּרעפֿיקסן ו, ב, ד, כ, ל און דער אומבאָטאָנטער וואָקאַל קלינגט אין די פֿאַלן ווי ע אַדער יי. למשל: [ווייטאָ׳ אַדער וועהאָ׳] — ראַיה, [ווייצידקאָסכאָ]; [בעדייע], [בייקאָוועד], [בעאיזן]־אופֿן; [דעהיינע], ירושלים־ [דעליטע]; [קעפּי], [קעדיי], [קעסיידער]; [לעגאַמרע], [ליימאָשל], [לייערעך], [לעאיבוד], [לייאָסיד], [לייהאָוודל]. דאָ רעדט זיך נאָר וועגן די פֿאַלן וועט עס איז פֿאַראַן אַ שוואָ אונטער די דערמאָנטע פּרעפֿיקסן, אויב די פּרעפֿיקסן האָבן אונטער זיך אַ נקודה — וועלט זי אויפֿגעהיט, למשל: אַ נייער [וואַ׳יהי׳], מאַכן אַ [וואַ־יי־ראַך], אַנקלאָגן צום [אונסאַנע]־תּוקף, שרייבן אַ [לאַ־אַ־הו־וי]־בריוול.

מע דאַרף דאָ האָבן אין זינען אַז אויב די דערמאָנטע אותיות פּרעזענ־ טירן ניט קיין פּרעפֿיקסן, קומט דאָ ניט צו נאָך אַ טראַף ווי מיר טרעפֿן עס אין די וועלטער: ברית, ברירה, ברכה, בכורה, ברייתא, בקיאות און אַנדערע; דבֿיקות, דבֿר־תּורה, דרוש, דריסת־הרגל, דרשה; כּרך, כּתובה, כּתיבה, כּתובֿים, כּבֿד־פּה, כּלי־זמר (דאָס הייסט קלעזמער); לבֿוש, לכה־דודי. אויך דאָ טרעפֿן זיך וואָקלענישן, ווי בייַ: ברוגז [ברויגעז און באַרויגעז], בעת־ מעשׂה [בייס־מייסע און בעאיס־מייסע]. כּלומרשט וועלט אַרויסגערעדט: קלוימערשט, הגם דער כּ איז היסטאָריש געבליבן אַ פּרעפֿיקס.

8. יידיש־רעדנדיקע יידן האָבן אונטער דער השפּעה פֿון אינדאָ־ אייראָפּאַאישע לשונות זיך אויסגעלערנט אַרויסברענגען צוויי קאָנסאָנאַנטן אַנהייב וואָרט. איז דער שוואָ אַנהייב וואָרט פֿאַרשוואונדן פֿונעם אַרויסרייד. האָבן מיר דערפֿאַר נאָר צוויטראַפֿיק אַזעלכע וועלטער ווי: תשובֿה, תּבֿואה, תּפֿילה, תּרופֿה, פּרוטה, פּגימה, פּחיתות־(הכּבֿוד), פּלוני, פּסק־דין, פּרוזדור,

פּריציש; שבֿועה, שחיטה, שכינה, שליחות; גבֿורה, גדולה, גזילה, גזירה, גמילות־(חסד); סבֿרה, סחורה, סבֿיבֿה, סתירה, ספֿרדיש, ספֿירה; קדושה, קבֿורה, קללה, [קרישמע], קרובֿה; דבֿורה, דבֿיקות, דרשה; צדקה, צנועה, [צוואויאַק]; זמירות, זכיה, זריעה, זק(י)נה און נאָך אַ סך. עס ווערן אויך איינטראַפֿיק די ווערטער מיטן אַנהייב־שוואָ ווי: פּסק, זכות, דרוש, גזר, גבֿר, גבֿיר, סתם, פּרט, פּני, פּסק, פּשט, קנס, שמד, שכר־(לימוד), תחום, תנאי און אַנדערע. דאָ טרעפֿן מיר אויך יוצאים־מן־הכלל און טאָפּעלע אופֿנים פֿון אַרויסרעדן: [גנייווע] און [גאַנייווע], [פּגירע] און [פּעגירע].

אין באַשטימטע פֿאַזיציעס קלינגט דער שוואָ־נע ווי ע, יי און י. בדרך־כלל טרעפֿט זיך עס בלויז נאָך י, ל, מ, נ, ר און פֿאַר ה. דוגמאות: ירושה, ישועה, יתומה, ידיעה, יללה; לבֿנה, לוויה; מנוחה, מגילה, מסירה, מיוחס, מנשה; נשמה, נדבֿה, נקמה, נגידות, נבֿלה; רציחה, רשימה, רדיפֿות, רכילות, רפֿואה; בהמה, קהילה, בהלה, דהיינו, פּהונה. זיך מערקן דעם אַרויסרייד פֿון פֿרי [פּיירע], פֿון אַשפּנז און אַשפּנזי [אַשקענאַז, אַשקענאַזי].

9. ווערטער וואָס הייבן זיך אָן מיטן קאָנסאָנאַנט יוד, מיטן יאָט, היטן אויף אין ייִדיש אָט דעם קאָנסאָנאַנט, ווי מע האָט געקענט עס זען פֿון די פֿרײַערדיקע פֿונקטן. מע דאַרף זען געוואָרנט אויפֿצוהיטן דאָס קלאָרע קלינגעוודיקע אַרטיקולירן אין די ווערטער וואָס הייבן זיך אָן מיט יִ (yi) ווי אין: יצחק, ירמיה, יחוס, יאוש, יחוד, ישוב, יראת־שמים, יסורים, יתור, יבום.

ד. אָנווייזונגען פֿאַר כּפּעציעלע גרופּעס

1. הגם עס האָט זיך אײַנגעשטעלט דאָס שרײַבן די ווײַבלעכע נעמען מיט דער ענדונג ־ין, ־ינטע (משמעות כּדי דאָס אויג זאָל תּיכף דערזען אַז מע האָט דאָ די ווײַבלעכע נעמען און ניט די אַנדערע פֿאַרמען אויף ־ן), דאַרף מען אָבער אַרויסרעדן דעם טראַפֿיקן גון. דאָ ווערט אָנגעשריבן לויטן אַרויסרייד: לערע־רן, שנײַדע־רן, מאַכע־רן, אַרגאַניזאַטאָ־רן, דירעקטאָ־רן, חבֿרטאָ־רן, האַרנ־טע, גווי־רנ־טע, בע־רנ־טע, פּרינצע־סן, אויך: רבי־צן.

2. הגם מיר שרײַבן דעם פֿרעפֿיקס גע־ ווערט רעקאָמענדירט אַז בײַם אַרויסרעדן זאָל מען גיכער דערהערן די יוד־באַפֿאַרבונג פֿון דעם ניט־אַקצענטירטן פֿרעפֿיקס, ווײַל דאָס שטימט מיטן אַרויסרעדן אין אַלע נאַטיר־לעכע דיאַלעקטן: ׳גינומען׳, ׳גיזאָגט׳, ׳גישריי׳, ׳גיבּיין׳ און אַזוי ווײַטער.

3. וואָס שייך דעם וואָקאַל אין ניט־אַקצענטירטן טראַף נאָכן אַקצענט, דאַרף מען הערן דעם יוד אין: ־יק, ־דיק, ־יש, ־ניק, ־ענישׁ, ־ניש, למשל: פֿליישיק, ספֿאַדיק, יחוסדיק, פֿוּלזיכדיק, יידיש, תּלמודיש, נודניק, ישובֿניק, רעדענישׁ, מאַטערניש. עס הערט זיך אויך אַ יוד פֿאַר אַ מם און פֿאַר אַ צדיק: אַ־רים (מיט ביידע באַטײַטן), בוי־דים, יסו־רים, געדע־רים; גרע־ניץ, ער־גיץ, ע־מיץ. אָט די ווערטער קלינגען אַזוי ווי פּריץ.

4. אויפֿן שטח פֿון אומבאַטאָנטע וואָקאַלן האָט דער אויסלייג גובֿר געווען דאָס אַרויסרעדן און די ענדונג ־לעך האָט זיך מער אויסגעשפּרייט

ווי דער מער נאַטירלעכער אַרויסרייד ״־לאַך״ און ״־עלע, ״־עלעך האָט געגומען אַרויסשטויסן ״אַלע״, ״־אַלאַך״ און ״־אַלעך״. עס איז אָבער ניט קיין חטא, אויב דער אַרויסרייד ווײַכט דאָ אָפֿ פֿונעם אויסלייג. עס לוינט זיך אַרײַנ־ צוברענגען וואָס מער פֿאַרשיידנקייט אינעם אַרויסרעדן די אומבאַטאָנטע וואָקאַלן. עס דאַכט זיך אַז דורכדעם געווינט דאָס עסטעטישע אינעם רעדן.

5. מע דאַרף מקפּיד זײַן אויף ־לדז אין אַזעלכע ווערטער ווי: האַלדז, פֿעלדז, אינדזל, לינדז און ענלעכע; אויף ־נטש אין: מענטש, ווינטש, בענטש, פֿאַרענטש און ענלעכע.

6. בײַם אויסרעדן באַטאָנטע וואָקאַלן און דיפֿטאָנגען דינט געווײַנטלעך ווי דער אָנווײַזער דער אויסלייג. איז נייטיק די פֿאַרבינדונג וי״ע אין טויער, טרויער, גערדויער, פֿויער, אויער, מויער, זויער און אַנדערע (און ניט: עווער, מאָוער, טראָוער און ענלעכע). ס׳איז נייטיק אויפֿצוהיטן דעם קלאַרן א פֿאַר נג און נק ווי אין: דאַנק, געדאַנק, קראַנק, געשאַנק, באַנק און ענלעכע; שלאַנג, געזאַנג, קלאַנג, דערלאַנג, באַנג און ענלעכע. אַוודאי איז ניטאָ אין כּלישן אַרויסרייד קיין אָרט פֿאַר ׳טאָטע׳, ׳מאָמע׳, ׳זאָלץ׳, ׳שמאָלץ׳. בלויז דעם ע וואָס מע שרײַבט פֿאַר נג און נק קומט אויס אַרויסצורעדן יי: ׳בײַנקעלן׳, ׳געדיינקעלן׳, ׳קריינקעלן׳, ׳איינג׳, ׳ליינג׳, ׳בריינג׳.

7. עס ווערט רעקאָמענדירט אַ בריטאַניקע באַציאונג צו פֿאַראַלעלע אופֿנים אַרויסרעדן. אָבער אַזוינס קען ניט זײַן אַפֿהענגיק פֿון אַ יחידישן שטאַנדפּונקט, אַזוינס דאַרף זײַן אײַנגעשטעלט. עס איז באַשטעטיקט געוואָרן אין דער פּראַקטיק פֿון כּלישן אַרויסרייד אַזאַ סעריע פֿאַראַלעלע אַרויסריידן:

געבוירן — געבאָרן, געפֿרוירן — געפֿראָרן, געוואויר ווערן — געוואָר ווערן, פֿאַרלוירן — פֿאַרלאָרן, געשוואוירן — געשוואָרן, געשוירן — געשאָרן, אָנגעוואוירן — אָנגעוואָרן;

איר זײַט — איר זענט, מיר און זיי זענען — מיר און זיי זײַנען;

מעגלעך — מיגלעך, קעניג — קיניג, דערמאָנען — דערמאָנען, קענען — קאָנען, רעדן — ריידן, ווערגן — וואָרגן, בלוי — בלאָ, גרוי — גראָ;

צוריק — קריק, קאָריק; וואָרעם — וואָרן; אים — עם; יאָ — יע; ניט — נישט; ניטאָ — נישטאָ.

פֿאַר כ: ליכט — לעכט, פֿאַר ר: הירש — הערש און ענלעכע.

עס דעט אויס אַז מע קען ניט אַוועקשטעלן ווי גלײַכבאַרעכטיקטע פֿאָרמען פֿון אַרויסרייד די נעמען פֿון די טעג אויף ־טאָג און אויף ־טיק, און עס קומט אויס אָפּצוגעבן די בכורה די ווערטער אויף טיק. אַזוי אויך איז ווייטיק פֿאַסיקער ווי וויטאָג, און פֿאַרקערט — מיטאָג פֿאַסיקער ווי מיטיק. זײַגן איז כּלישער ווי זויגן, קלײַבן איז בעסער ווי קלויבן. קלעפּן לאָזט אין הינטערגרונט קלעבּן און אַזוי אויך לעפּלעך לגבי לעבּלעך. גענוג איז בלי־סכּם די ריכטיקע פֿאָרעם און ניט געזונט, העלפֿאַנד און ניט העלפֿאַנט.

8. אין כּלישן אַרויסרייד דאַרף מען אויסמײַדן די אַרײַנגעשטעלטע וואָקאַלן וואָס קומען אין פּוילישן ייִדיש און אין דרומדיקע ריידענישן נאָכן באַטאָנטן וואָקאַל צווישן ל און ר און דעם ווײַטערדיקן קאָנסאָנאַנט, למשל:

מילך (ניט מילעך אָדער מילאָך), עלף (ניט עלעף), קאָלך (ניט קאָלעך); מאַרק (ניט מאַרעק), מאַרך (ניט מאַרעך), האַרך (ניט האַראָך) און אַזוי ווײַטער.

9. פֿאַרשטייט זיך אַז פֿאַר אַ וואָקאַל און פֿאַר אַ דיפֿטאָנג איז דער אומבאָשטימטער אַרטיקל אַן אַנשטאָט אַ (זען סוב׳, ב4). דעם נון קען מען אַרײַנשטעלן אויך נאָך אַזאַ: אַזאַן עפּל, אַזאַן אײַנטער. אָבער פֿאַרן כּללישן אַרויסרייד איז איבעריק דער אַרײַנגעשטעלטער מחיצה־נון (אָדער דער מחיצה־ריש) בײַ די אַנדערע פֿאַלן וואו עס טרעפֿן זיך צוזויף צוויי וואָקאַלן אָדער אַ דיפֿטאָנג מיט אַ וואָקאַל פֿון דעם שניט ווי: ׳צון אים׳, ׳צון איר׳, ׳בײַן אונדז׳ אָדער ׳בײַן אונדז׳ און ענלעכע.

די דערמאָנטע מחיצות קען מען ניט באַטראַכטן ווי אַבסאָלוט אומפֿאַרמײַדלעכע פֿאַרן ייִדישן אַרויסרייד: אָט זאָגן מיר אין אַלע דיאַלעקטן: באַוואָלען, באַערן, געענדיקט, צעפֿנט, געאײַלט, די עפּל און אַן אַ סוף. בכּן קען מען אויך בײַ דעם פֿונקט גיין מיטן דרך פֿון די ליטווישע ייִדן.

10. מע דאַרף אַרויסהערן דעם ע פֿאַרן סוף־ריש אין די אינטער־נאַציאָנאַליזמען פֿון דעם שניט: טעאַטער, מעטער, צענטער, זשאַנער, פּערימע־טער, דיאַמעטער, אָקטאָבער, פּסיכיאַטער און ענלעכע.

11. דער כּללישער אַרויסרייד דאַרף מקפּיד זײַן אויפֿן אַ אין די ענדונגען פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען אויף ־טאָר און ־אַטאָר, למשל: אינסטרוקטאָר, אינספּעקטאָר, אַרגאַניזאַטאָר, דיקטאַטאָר, רעפֿאָרמאַטאָר.

12. מע דאַרף קלאָר אַרויסבאָנגען דעם יוד דעם קאָנסאָנאַנט, דעם יאָט, אין די ענדונגען פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען אויף ־יע, ־ציע, ־ציאָן, ־ציעז, ־יאַל, ־יעל און אַנדערע. דער פֿונקט נעמט אַרום זייער אַ גרויסע צאָל ווערטער ווי: רומעניע, מעסאָפּאָטאַמיע, נאָרוועגיע, נאַציע, אָפּאָזיציע, פּראָ־דוקציע, ציוויליזאַציע, רעפֿאָרמאַציע; גראַנאַטיע, דימענסיע; אָפּיציעל, אינ־דוסטריעל, אָפּיציעז; סאָציאַל, אינדוסטריאַל, אָפּיציאַז; פֿילאָלאָגיע, פֿילאָ־סאָפֿיע, געאָמעטריע; דירעקטאָריום, פֿלוטאָניום.

13. וועז דער יוד קומט פֿאַר אַ וואָקאַל אינעם שורש פֿון אַן אינטער־נאַציאָנאַליזם, איז ער אויך אַ יאָט, אָבער עס זײַנען פֿאַראַן אָזעלכע שרשים וואו דער יוד מוז אין אַרויסרייד פֿאַרבליבן דער געווײַנטלעכער וואָקאַל י: בײַאָלאָגיע, בײַאָגראַפֿיע, דיאָלאָג, דיאַלעקטיק, הײַאָטוס, פּיעטעט, דיעטע, ריא־דע־זשאַנײַרא, די געטין דיאָנע, טיאָרע, ריאָלטע, טריא, וויאָלעט, דיאָפּאָזאָן, דיאָפֿראָגמע און אַנדערע. אונטער די יודן קומט אַ פּינטל צו באַצייכענען דעם וואָקאַל.

14. אין אינטערנאַציאָנאַליזמען וואָס זײַנען רעלאַטיוו נײַע און אין געאָגראַפֿישע נעמען וואָס זײַנען ניט פֿאַרבונדן מיט אַ ייִדישן ישוב ווערט אויפֿגעהיט דער סוף־וואָקאַל, למשל: ראַדיא, אויטאָ; קובא, האַוואַנא, האַאיטי, האַוואַי, טשילי.

15. עס דאַרף פֿאַרבליבן אין אַרויסרייד אָו און ניט מגוגל ווערן אין וי אין אַ נאָמען, למשל פֿאָוסט (ניט פֿויסט), קאָוטסקי (ניט קויטסקי), אָבער

סתּם אין וואַרט דאַרף קומען ניט אָו און אויך ניט וי, נאָר אָוו — טאָוטאָ־לאָגיע (ניט טאָוטאָלאָגיע און ניט טויטאָלאָגיש), עראָאָוט (ניט עראָנאָוט, ניט עראָנויט).

16. פֿאַראַן אַן אונטערשייד אין אַרויסרייַדן די יידישע ווערטער ווי מיין איך, גייט ער און די געאָגראַפֿישע נעמען דער שטאָט מעין, וואוינען אין סיגעיט. אויב מע קען דערפֿילן און אַרויסברענגען די צוויי פֿאַרשיידענע דיפֿטאָנגען, איז כּדאַי דאָס אַרויסצורעדן.

ו. אָנווײַזונגען פֿאַרן אַרויסרעדן א צאָל פֿרטים

1. די פֿרעפֿאָזיציע קיין וואָס ווײַזט די ריכטונג און דעם פֿראָנאָם קיין (קיינער ניט, קיינע ניט) און דעם קיין וואָס איז אַ באַשטאָנדטייל פֿון אַן אַדווערב (זאָג ניט קיינמאָל) און דעם נעגאַטיוון אַרטיקל קיין (איך האָב ניט קיין בוך) רעדט מען אַרויס אַלצאַיינס מיט דעם ד י פֿ ט א ג יי, מיט אַ צירה.

2. מע שרײַבט דעם קאָנווערב פֿונאָנדער, אָבער אַרויסרעדן דאַרף מען פֿאָנאָנדער.

3. לײַדן איז דער ווערב און לײַד, לײַדן, אַרויסגערעדט אויך דעם זעלביקן אופֿן, איז דער סובסטאַנטיוו. ווער עס מאַכט אַ חילוק אינעם אַרויסרעדן איז זיך טועה. בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט פֿריידן און ווי אַ גראָם צו פֿריידן ווערט אויך דער סובסטאַנטיוו אַרויסגערעדט ey.

4. דאָס וואָרט שמש און אויך שמשׂים, שמשדיק, משמש זיין ווערט אַרויסגערעדט מיט אַ שׂין־שׂמאָל, šames.

5. מע דאַרף אַרויסרעדן אומגעהײַער (ניט אומגעהויער).

6. דער כּלישער אַרויסרייד פֿאַר דער גרויסער שטאָט איז ניו־יאָרק (ניט דאָס פֿאַלקישע נעוויאָרק).

7. די הויפּט־שטאָט פֿון פֿראַנקרײַך איז פּאַריז (ניט 'פֿאַריזש').

8. מע טוט אַן אַ הענטשקע (ניט קיין הענטשיקע). מען עסט אַ פֿערשקע (ניט קיין פֿערשיקע).

9. דער אַרויסרייד פֿון וואָרט איז מאַנצביל (ניט 'מאַנסביל').

10. מע דאַרף נעמען אַן אַנטייל (ניט קיין 'אינטייל').

11. אָוודאי איז דער אַרויסרייד פֿינצטער און פֿענצטער, אָבער עס קען בלײַבן אויך ערנסט, ניט דווקא ערנצט.

12. דער אַרויסרייד מוז זײַן ענדגילטיק (ניט 'אַנטגילטיק').

13. מע זאָגט שיכור ווי [לאָט], אָבער אַברהם און לוט [לויט].

14. די ריכטיקע פֿאָרעם פֿונעם וואָרט איז די נאָל (ניט די 'אָל').

III.

דער אויסלייג

א. פֿונדאַמענטאַלע אייגנשאַפֿטן פֿון אויסלייג

1. זינט מע האָט אַנטדעקט דעם אופֿן פֿאַרצייכענען ווערטער מיט דער הילף פֿון אותיות וואָס זיי סימבאָליזירן קלאַנגען אָדער זינט אַן אַלף־בית איז געבוירן געוואָרן, זינגען אויפֿגעקומען שאלות וואָסערע אותיות צו ניצן, דאָס הייסט עס האָבן זיך באַוויזן פֿראַבלעמען פֿון אויסלייג. גאָר פֿרי האָט געמוזט זיך אַרויסשטעלן ווי שווער עס איז דורכצופֿירן (בײַם קריצן, בײַם אויס־קלעפֿן, בײַם אויסהאַמערן, בײַם אָנצייכענען, בײַם אַנשרײַבן) דעם גרונטיקן געדאַנק אַז יעדער קלאַנג באַזונדער וואָס דאָס לשון פֿאַרמאָגט זאָל האָבן זײַן באַזונדערן צייכן. פֿון איין זײַט האָט געמוזט אויפֿקומען אַ שטרעבן דערצו אַז דער וועג פֿונעם קלאַנג צום אות זאָל זײַן אַ זיכערער, אַ באַשטענדיקער, אַן אָנטעותדיקער; פֿון דער צווייטער זײַט איז דאָך געווען נאָטירלעך אַז ווי אַרעם אַ שפּראַך זאָל ניט זײַן אין קלאַנגען — איז נאָך אַלץ אוממעגלעך צו האָבן אַ באַזונדערן צייכן פֿאַר יעדן ניואַנס פֿון קלאַנג. די געשיכטע לערנט אונדז אַז ווי נאָר אַ פֿאָלק און אַ שפּראַך זינגען דערוואָקסן דערצו אַז זיי דאַרפֿן, אַז זיי קענען האָבן אַן אַלף־בית, האָט מען אים געגומען פֿון אַן אַנדער שפּראַך (חוץ יענער וואָס איז געקומען מיט איר אור־אַלף־בית). האָבן זיך באַוויזן פֿאַרמישענישן און צעמישענישן צווישן דער פֿאַרבינדונג קלאַנג־אות. אין דער עצם אידיי צו פֿאַרצייכענען, צו פֿאַרשרײַבן איז פֿאַראַן דער באַגער ניט בלויז צו קאָמוניקירן, נאָר אויך גוֹבֿר צו זײַן צײַט, בעת דאָס לעבעדיקע רעדן איז אונטערגעוואָרפֿן דער טיראַניע פֿון צײַט. פֿלאַנטערן זיך צונויף קנוילן מיט פֿראַבלעמען פֿון אויסלייג. און וועג דאָס לעבעדיקע לשון בײַט זיך, טויגן ניט מער די פֿריִערדיקע אויסלייג־אופֿנים.

2. אויפֿן שטח פֿון אויסלייג שטויסן זיך צונויף מיט זייערע פֿאַרשיידענדיקע אינטערעסן טיילן פֿון דער זעלביקער שפּראַכיקער שותפֿות. דרײַ רעזול־טאַטן זינגען דאָ מעגלעך: אָדער עס בלײַבט ווי געווען און קיין שום שינויים ווערן ניט געמאַכט, אָדער עס אַרבעט זיך אויס אַ מין פּשרה, אָדער די דעה־זאָגערס אין דער געגעבענער געזעלשאַפֿט באַשטימען ווי ס׳דאַרף ווערן דער אויסלייג. האָבן געקענט שפּילן אַ ראָלע יחידים־רעפֿאָרמאַטאָרן, נאַציאָנאַלע פֿירערס, געלערנטע פֿאַרשערס פֿון זייער לשון, קיניגלעכע הויפֿן, קאַנצע־לאַריעס פֿון ביוראָקראַטן, פֿאַרשיידענע חבֿרות און גרופּעס — אַלץ לויט די באַדינגונגען פֿון אַ באַשטימט לאַנד אין אַ באַשטימטער צײַט. געזעלשאַפֿט־

לעכע קאַמפֿן, אַפֿילו רעליגיעזע קאַמפֿן האָבן געקענט זיך פֿונאַנדערפֿלאַקערן אַרום אויסלייג.

3. מע רעדט וועגן עטלעכע פּרינציפּן פֿון אַן אויסלייג. דער יסודיקסטער איז דער פּ א נ ע ט י ש ע ר וואָס פֿאַרלאַנגט אַז אַן אות זאָל באַצייכענען נאָר אײַן קלאַנג, אַז אײַן קלאַנג זאָל האָבן אין זײַן רשות נאָר אײַן אות. אָט דער פּרינציפּ קען קוים דורכגעפֿירט ווערן ערגעצוואו אויף אַלע הונדערט פּראָצענט. אַן אויסלייג קען זײַן מער פֿאַנעטיש אַדער ווייניקער פֿאַנעטיש. עס איז אים אָפֿט סותר דער ה י ס ט א ר י ש ע ר פּרינציפּ וואָס הייסט אַריבערנעמען פֿון פֿריער, פֿון דעם וואָס איז שוין געוואָרן אײַנגעשטעלט, כדי עס זאָל קענען זײַן המשך און קולטור־טראַנסמיסיע פֿון דור צו דור. אין אַלגעמיינע שטריכן געוועלטיקט אויך דער מ א ר פֿ א ל א ג י ש ע ר פּרינציפּ וואָס ראַנגלט זיך קעגן דעם פֿאַנעטישן יסוד פֿון אויסלייג און פֿאַדערט אַז א מאָרפֿעם זאָל שטענדיק האָבן בלויז איין געשטאַלט אין שריפֿט, אומאָפּהענגיק פֿון אַרויסרעדן די מאָרפֿעם אַזוי צי אַנדערש איבער אירע שכנות. בײַם אײַנשטעלן אַן אויסלייג, בײַם אַרײַנבאַרעכענען שינויים איז נייטיק צו האָבן אין זינען אויך א פ ס י כ א ל א ג י ש ן פּרינציפּ וואָס רעכנט זיך מיטן אופֿן לייענען, מיט די באַוועגונגען פֿון די אויגן און וואָס שטרעבט אָפּצושאַפֿן מכשולים פֿון פֿאַרן לייענער. דאָ אַנטפֿלעקן זיך די אינטערעסן פֿון דעם לייענער ווי א יחיד. וועו מע האָט אין זינען די אינטערעסן, אויך מחוץ־שפּראַכיקע אינטערעסן פֿון דעם ציבור לייענערס, ווערט אַנטבלויזט אויך דער ג ע ז א ל ש א פֿ ט ל ע כ ע ר פּרינציפּ מיט זײַן אײַנשטעל וואָס עס איז גוט אַדער שלעכט פֿאַר דעם געגעבענעם שפּראַכיקן ציבור.

4. וועו מע טרעט אָפּ פֿון אַנטיקע צייטן, הייבט זיך אַרויס נאָך א פֿונדאַמענטאַלע אייגנשאַפֿט פֿון אויסלייג: מע דאַרף זען דעם גרענץ צווישן א וואָרט און א וואָרט.

ב. דער אַלף־בית פֿון לשון־קודש

1. ווי אַלע אַנדערע לשונות וואָס דאָס יידישע פֿאַלק האָט געשאַפֿן פֿאַר זיך, האָט אויך אונדזער יידיש איבערגענומען דעם אַלף־בית פֿון לשון־קודש. איז געשען די שריפֿטלעכע צונויפֿקייטלונג צווישן דעם אייביקן לשון פֿון דעם יידן מיט דער נייער שפּראַך וואָס ער האָט געגומען פֿורעמען אין די קאָנקרעטע באַדינגונגען פֿון אַשכנז. אַלטע אותיות האָבן דערבײַ געמוזט זיך צופּאַסן צו קלאַנגען וואָס זײַנען אפֿשר פֿאַר די ריידאַרגאַנען געווען פֿרעמד און השפּעות האָבן זיך געצויגן אי פֿון קלאַנג צום אות און אויך פֿון אות צום קלאַנג. ניט פֿאַר אַלע קלאַנגען האָט מען געקענט מיטאַמאָל, אין איין אַדער אין א פּאָר דורות, געפֿינען דעם בעסטן וועג וואָס זאָל קענען בליבן פֿאַרפֿיקסירט אין דער גאַנצער געשיכטע פֿון יידיש. דערבײַ האָבן די קלאַנגען גופֿא זיך געקענט בײַטן. זײַנען אויפֿגעקומען שוועריקייטן און עס האָבן געמוזט אַנטשטיין בײַטענישן בײַם אײַנשטעלן די אותיות למשל פֿאַר f און פֿאַר v, שפּעטער אויף פֿאַר s און š.

2. במשך פֿון דורות האָבן זיך געביטן די השפּעות וואָס זײַנען געקומען מחוצן שטח פֿון אַשכּנז און זיי האָבן איבערגעאַנדערשט דעם אַרויסרייד פֿון לשון־קודש אינעם מויל פֿון די אַשכּנזישע ייִדן. דער אַרויסרייד פֿון לשון־קודש האָט געהאַט אַ ווירקונג אויפֿן אַרויסרייד בכלל און גרונטיקע שטריכן אין אַרויסרייד פֿון דעם נוסח לשון האָבן געהאָלפֿן איבערפֿורעמען דעם אַרויסרייד פֿון לשון־קודש בײַם דאָוונען, בײַם לערנען די הייליקע טעקסטן. עס איז געוואָרן יענע קאָמפּליצירטע שפּיל פֿון ווירקונגען און קעגנווירקונגען וואָס האָבן אַרויסגעשמאָלצן אונדזער ייִדיש, דעם רעזולטאַט פֿון דעם וואָס ייִדן האָבן געלעבט צווישן ניט־ייִדן, אָבער געלעבט ווי ייִדן, פֿאַרבונדן און גלײַכצײַטיק אָפּגעזונדערט פֿון דער סבֿיבֿה, מיט אייגענע ייִדישע בינדונגען און מיט ייִדישע אינעווייניקסטע און דרויסנדיקע וואַנדערונגען. און ווײַל מיר זײַנען פֿון סאָמע אָנהייב געווען עבֿרידיקע מענטשן האָט עס געווירקט אויפֿן אויסלייג.

3. בײַם צופֿאָסן דעם אַלף־בית פֿון לשון־קודש צו די קלאַנגען פֿון דעם נוסח לשון־אַשכּנז איז די שוועריסטע פּראָבלעם געווען: וואָס טוט מען דערבײַ מיט די וואָקאַלן? עס האָט זיך געלייגט אויפֿן שכל אַז מע דאַרף אויסניצן די אמות־הקריאה, די אותיות א, ה, ו, י. ה איז אַן אָפּטער קאָנסאָנאַנט און אַזוי פֿיל ווערטער פֿון לשון־קודש ענדיקן זיך אויף ה. דער סימבאָל פֿאַר אַ ניט־אַקצענטירטן קלאַנג, וואָס סתּם אים ניט פֿאַרצייכענען אין שריפֿט איז געווען אוממעגלעך, איז געוואָרן א. זײַנען געבליבן בלויז צוויי אותיות, ו און י פֿאַר די גרונטיקע פֿינף וואָקאַלן און פֿאַר די דיפֿטאָנגען. לויט דער אַלטער שרײַב־טראַדיציע איז ו געבליבן דער צייכן פֿאַרן לאַנגן א־קלאַנג און פֿאַרן ו־קלאַנג, דער יוד איז דער חיריק. אויך דאָס פֿאַרטאָפֿלען די יודן און דערנאָך אויך די וואָוון איז געווען אַ המשך פֿון אַן אויסלייג־טראַדיציע וואָס האָט זיך געצויגן אפֿשר נאָך פֿון פֿאַרן צווייטן חורבן. אויב מע האָט ניט באַצייכנט אויך אַן אַקצענטירטן וואָקאַל, איז עס אין דער ערשטער ריי געווען דער פּתח. ערשט העט שפּעטער, מסתּמא ניט פֿריִער ווי אין 13טן יאָרהונדערט, האָט מען גענומען אויסניצן דעם אַלף צו באַצייכענען דעם a־קלאַנג. ווי זשע האָט זיך אַרײַנגעקומען דער ע צו באַצייכענען דעם e־קלאַנג? פֿאַראַן בלויז סבֿרות און די לעצטע איז אַזאַ: לכתּחילה איז ע געווארן אַסאָציאירט מיטן a־קלאַנג, ווי דאָס האָט אונטערגעזאָגט לשון־קודש, און ווען אויפֿן שטח פֿון גערמאַניש האָבן די אַלטע a־קלאַנגען אין ייִדיש גופֿא אַריבערגעוואָגלט צו e־קלאַנגען, האָט זיך אויך געביטן דער סימבאָל פֿון ע.

ג. די צוויי אַקצענדיקע טענדענצן אין 19טן יאָרהונדערט

1. דער אַלטער אויסלייג פֿון ייִדיש איז געווען אַ פֿאַרגליווערטער און ער איז ניט נאָכגעגאַנגען די שינויים וואָס זײַנען פֿאָרגעקומען אין דעם גערעדטן לשון. אויב עס איז פֿון סאָמע אָנהייב געווען אַ ריס צווישן אויס־לייג און אַרויסרייד, איז ער כּמעט מיט יעדן דור געוואָרן גרעסער. אין 16טן

יאָרהונדערט האָט מען שוין ניט פֿאַרשטאַנען געוויסע טראַדיציאָנעלע שטריכן פֿון אַלטן אויסלייג און צוליב דעם פֿאַרשפּרייטן זיך פֿון ייִדישן דרוק איז אויפֿגעקומען די נייטיקייט אײַנצושטעלן כּללים פֿאַרן אויסלייג. דער דרך איז געווען זייער א קאָנסערוואָטיווער און דאָס אײַנגעשטעלטע האָט זיך געהאַלטן כּמעט אָן שינויים במשך פֿון דרײַ הונדערט יאָר.

2. פֿון סוף 18טן יאָרהונדערט און אין פֿאַרלויף פֿון כּמעט דעם גאַנצן 19טן יאָרהונדערט האָט אַזוי ווי מיט גוואַלד זיך אַרײַנגעריסן א נײַע טענדענץ: אַרײַבערצוגיין צום אויסלייג פֿון נײַהויכדײַטש. מע האָט געמומען דרוקן אויך טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן און אַרײַנשטעלן שטומע עינס און האָפֿן; מע האָט שוין מער ניט געהאַט איבער זיך קיין הימל, נאָר א 'הימעל', געדאַרט ניט צו איר, נאָר צו 'איהר'. דער דײַטשמעריש̈ער אויסלייג איז עס געווארן דער אינטעליגענטער, דער 'ריכטיקער' פֿאַר די אַלע וואָס ייִדיש איז געווען אין זייערע אויגן זשאַרגאָן.

3. גלײַכצײַטיק איז געווארן שטאַרק און שטאַרקער די טענדענץ צו שרײַבן און צו דרוקן אַזוי ווי דאָס פֿאַלק רעדט. פֿיאָנערן זײַנען דאָ געווען די דרוקערײַען אין דרום, אין זשאָלקעוו און אין סלאָוויטע, און ערשט שפּעטער די דרוקערײַען אין ווילנע. אָט די נײַע נטיה איז פֿאַרקערפּערט געווארן אין די הונדערטער מעשׂה־ביכלעך, אין דעם וויכטיקסטן לייענשטאָף פֿאַר עמך, אין דער חסידישער ליטעראַטור און ביסלעכווײַז אויך אין דער ליטעראַטור פֿון פֿאַלקס־משׂכּילים מיט דער כּוונה צו פֿאַרשפּרייטן וויסן. דער ערשטער גרויסער יחיד וואָס איז ביודעים און פֿרינציפּיעל אַוועק פֿון דײַטשמעריש̈ן אויסלייג איז געווען ר' מענדל סאָטאָנאָוער און אין די זעכציקער יאָרן האָט אויף א גרינטלעכן אופֿן רעפֿאָרמירט דעם אויסלייג דער באָוואָסטער לעק־סיקאָגראַף יהושע ליפֿשיץ. יעדער פֿון די צוויי דערמאָנטע איז נאָכגעגאַנגען דעם אַרויסרייד פֿון זײַן דיאָלעקט.

4. אין דער ערשטער פּעריאָדישער אויסגאָבע אין צאָרישן רוסלאַנד, אין קוֹל מבשׂר פֿון די 60ער יאָרן, האָט מען געשטרעבט דערצו אַז ייִדן פֿון פֿאַרשיידענע דיאָלעקטן זאָלן אים קענען לייענען; האָט מען געמיינט אַז מע דאַרף דערצו זיך האַלטן נעענטער צום דײַטשמעריש̈ן אויסלייג, הגם שטעלנווײַז זײַנען געווען דורכרײַסן לטובת דעם גערעדטן לשון. אין דאָס ייִדישע פֿאָלקסבלאַט פֿון די 80ער יאָרן האָט זיך פֿאַרשטאַרקט דער דײַטש־מעריש̈ער, ריכטיקער דער דײַטשישער אויסלייג. אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן האָט די ייִדישע פּרעסע זיך אָנגעהויבן ממש פֿון דײַטש מיט ייִדישע אותיות; בלויז אין איצטיקן יאָרהונדערט איז פֿאַרגעקומען די פֿאָמעלעכע פֿאַרייִדישונג.

עס איז געווארן קאָנטיק די נטיה צו געפֿינען א פּשׂרה צווישן דעם דײַטשמעריש̈ן און דעם פֿאָלקיש̈ן אויסלייג. סוף 80ער יאָרן האָט שלום־עליכם זיך פֿאַרמאָסטן צו רעפֿאָרמירן דעם אויסלייג אין דער ריכטונג פֿון פֿאַרייִדישן. אָן אויפֿטוערישן איבערבײַט האָט אַרײַנגעבראַכט דאָס וואָכנבלאַט דער יוד אויפֿן גרענעץ פֿון ביידע יאָרהונדערטער, און די ערשטע טעגלעכע

צייטונג אין רוסלאַנד דער פֿרײַנד איז געגאַנגען אויף דעם זעלביקן וועג. אַלע ייִדישע בלעטער אין רוסלאַנד זײַנען בײַ צו דער ערשטער וועלט־מלחמה געבליבן געטרײַ דעם פּשרה־אויסלייג פֿון פֿרײַנד.

ד. דער מאַרנער אויסלייג

1. פֿאַר, אויף און נאָך דער טשערנאָוויצער שפּראַך־קאָנפֿערענץ פֿון 1908 האָט מען זיך אַ נעם געטאָן צו פֿאַרריכטן און אײַנאַרדענען דעם אויס־לייג. די קאָנפֿערענץ האָט ניט נאָכגעלאָזן קיין אַרגאַניזאַציע און עס איז ניטאָ קײן פּראַיעקט וואָס זאָל זײַן פֿאַרבונדן דירעקט מיט טשערנאָוויץ, נאָר אַדאָנק דער קאָנפֿערענץ האָט מען געזומען אויסאַרבעטן פּראַיעקטן. פֿאַרשערס פֿון ייִדיש האָבן אײַנגעזען אַז ס׳איז נייטיק אַ געוויסער צוריקקער צו טראַדיציע און אַז דער יסוד פֿון אויסלייג מוז זײַן דאָס היינטצײַטיקע גערעדטע ייִדיש.

אַ באַשטימענדיקע ווירקונג האָבן געהאַט די פּאָר אַרטיקלען וואָס יודא אַ. יאָפֿע האָט אָפּגעדרוקט אין די יאָרן 1909 און 1910, וואו עס איז אויפֿגעקלערט דער ענין טראָפּיקע למד און נון, דערווײַזן אַז מע דאַרף ניט קיין שטומע עינס פֿאַר זיי. אַ גרויסע השפּעה האָט געהאַט דער פּראַיעקט וואָס ב. באַראַנאָוו האָט פֿאַרגעלייגט אין ווילנער פּנקס פֿון 1913. די ערשטע צײַטונג וואָס האָט אָנגענומען דעם מאַדערנעם אויסלייג איז געווען די ווילנער לעצטע נײַס אין די יאָרן פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה. אין די רעוואָלוציע־יאָרן 1917—1919 האָט זיך געדרוקט מאַדערן די קיִעווער נײַע צײַט. די טאָג־צײַטונגען אין די באַלטישע לענדער, די פּראָווינצער בלעטער אין פּוילן און די וואַרשעווער פֿאָלקסצײַטונג האָבן איבערגענומען דעם מאַדערנעם אויסלייג וואָס איז אָבער ניט געווען אײַנגעשטעלט און ניט געווען פֿאַראייניהייטלעכט אין אַלע פּרטים.

דער מאַדערנער אויסלייג גופֿא האָט זיך באַקומען ווי אַ פּשרה צווישן דרײַ כּוחות: דער טראַדיציאָנעלער סיסטעם, דעם געלערטערטן אַרויסרייד אויפֿן יסוד פֿון ליטווישן דיאַלעקט, רעשטלעך פֿון דײַטשמעריש (למשל, דער פּרעפּיקס גע־).

2. זלמן רייזען האָט דעם פֿאַרדינסט וואָס ער האָט דער ערשטער אין זײַן גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער שפּראַך, 1920, אויסגעאַרבעט אַ געוויסן, אַ פּרטימדיקן פּראַיעקט תקנות פֿאַרן אויסלייג. אויפֿן ערשטן שול־צוזאַמען־פֿאָר פֿון דער צענטראַלער ייִדישער שול־אָרגאַניזאַציע אין יוני 1921 האָט מען אָנגענומען זלמן רייזענס תקנות מיט איין גרונטיקן שינוי — מע האָט אַרויסגעווארפֿן דעם שטומען אַלף אין מיטן וואָרט. די לעטלענדישע אָרטאָ־גראַפֿיע־קאָנפֿערענץ פֿון מײַ 1928 האָט כּמעט אין אַלץ צוגעשטימט צום אויסלייג פֿון דער צישא אין פּוילן, נאָר וועגן שרײַבן באַזונדער אָדער אינ־איינעם פֿאַרמולירט אַנדערע תקנות.

3. פֿון סאָמע אָנהייב האָט דער ייִוואָ, דער ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט, געהאַלטן אַז אים וועט אויסקומען צו שפּילן אַ וויכטיקע ראָלע

איינעם ענדגילטיקן אויסגלײַכן די פֿאַרשיידנקייטן בײַ די סיסטעמען פֿון מאָדערנעם אויסלייג. פֿאַרשטייט זיך אַז מיט דעם האָט געדאַרפֿט זיך פֿאַרנעמען די פֿילאָלאָגישע סעקציע, ניט ווי קיין געזעץ־גיבערין, נאָר ווי די צוגרייטערין פֿון אַ פּראָיעקט וואָס דאַרף אָנגענומען ווערן, באַשטעטיקט ווערן אָדער אויך קאָריגירט ווערן פֿון אַן אָרטאָגראָפֿיע־קאָנפֿערענץ. [דער אויסלייג פֿון דער גראַמאַטיק פֿון דער ייִדישער כּלל־שפּראַך איז דער זעלבער וואָס אין דעם גרויסן ווערטערבוך פֿון דער ייִדישער שפּראַך. אַרויסגעבער]

ה. דאָס אויסזען פֿון די אותיות

1. עס ווערט רעקאָמענדירט ניט צו שאַפֿן קיין נײַע אותיות אָון ניט צו שרײַבן ווי אַ v די צוויי ווָאָוון. אַזוינס האָט אין זיך אַן אומדרך־ארץ צום עם־הספֿר. דרוקן מיט נײַע אותיות דאַרף מען אָוודאי ניט.

2. מע דאַרף אָפּהיטן דעם חילוק צווישן כּף (k) מיט אַ פּינטל אָון כּף (kh) אָן אַ פּינטל; דעם חילוק פֿון תּוו (t) מיט אַ פּינטל אָון תּוו (s) אָן אַ פּינטל.

3. מע דאַרף אָפּהיטן דעם חילוק צווישן פֿא (פֿיי, p) מיט אַ פּינטל אָון פֿא (פֿיי, f) אָן אַ פּינטל אָון מיט אַ פֿאַסיקל פֿון אויבן; דעם חילוק צווישן בית (b) מיט אַ פּינטל אָון בֵּית (v) אָן אַ פּינטל אָון מיט אַ פֿאַסיקל פֿון אויבן.

די מאַטיוווירונג פֿאַרן פּינטל אין בית: אַזוי איז אין חומש, אין סידור אָון מחזור, אין דער הגדה, אָון מע זאָל ניט אָפּרײַסן דאָס אויסזען פֿון דעם אות פֿון טראַדיציאָנעלן לשון־קודשן אויסזען, פֿון אונדזער סאָמע בראשית.

4. מע דאַרף אָפּהיטן דעם חילוק צווישן שין (š) אָן שום פּינטל אָון שין (s) מיט אַ פּינטל לינקס.

5. אין שריפֿט זײַנען דאָ דרײַ פֿאַרשיידענע אַלפֿן: פּתח־אַלף, קמץ־אַלף אָון אַן אַלף אָן אַ נקודה. וואָו מע דאַרף זיי — זאָל מען למען־השם ניט פֿאַרגעסן ניט דעם פּתח אָון ניט דעם קמץ. דער אַלף אָן אַ נקודה קען זײַן אַ טראַף־אַלף אָדער אַ שטומער אַלף. דער טראַף־אַלף ווײַזט וואָו עס הייבט זיך אָן דער טראַף. ער קומט אָנהייבּ וואָרט אָון אין מיטן וואָרט פֿאַר די וואָקאַלן ו אָון י אָון פֿאַר די דרײַ דיפֿטאָנגען וי, יי, יַי: אונטער, אומעטיק, אומבאַטראַכט; טואונג, דואומוויראַט, פֿאַראומערט, טויאיק, זעאונג; איבער, אינגאַנצן, אינסטיטוציע; געאיקעט, עגאָאיזם, פֿאַראיבל, וואַריאירן, פֿריאיק; אויג, אויפֿמישן, אויבנאָן; געאויקעט, באַקאויוון, זומעראויפֿס; אייגער, אייבערשטער, אייועלע; אינאיינעם, פֿאַראיינען, הינעראיי; אײַזן, אײַך, אײַלע־נישׂ; געאײַקעט, באַראַאײַז, געאײַל. וועגן טראַף־אַלף זען אַרויסרייד, ג8.

דער שטומער אַלף קומט אַריין צווישן צוויי וואָוון אָון אַ ווײַטערדיקן וואָו; די מוסטערן: וואו, וואויגען. אָט דער שטומער אַלף איז געווען אין ייִדישן אויסלייג זינט יאָרהונדערטער, עס ווערן ניט נייטיק קיין אויסטראַכטענישן פֿון נײַע אותיות, עס פֿאַרגרינגערט דאָס לייענען אָון איז ניט קיין הכבדה בײַם לערנען זיך לייענען.

6. אין שריפֿט דאַרפֿן זײַן דרײַ פֿאַרשיידענע וואָוון: ו, ּו און ן. ו איז אומעטום פֿאַרן וואָקאַל u. ּו קומט בלויז דעמאָלט ווען נאָך אים טרעפֿט זיך דער קאָנסאָנאַנט v, די צוויי וואָוון, משל: פֿרוווּן, סוווּאַלק, סוווערען, לוווער; צוווּאַרטן, צוווּויקלען, צוווּנדן. פֿאַרן שטומען אַלף איז דאָ ניטאָ קיין אָנשפּאָר אויף טראַדיציע און עס וואָלט געווען אַ הכּבֿדה פֿאַרן לייענען אין אַזעלכע ווערטער ווי: ׳צואוואונק׳, ׳צואוואוינען׳, ׳אואוואולע׳.

עס ווערט רעקאָמענדירט דער ן אין העברעאיזמען, ווײַל ער קען פֿאַר־גרינגערן דאָס לייענען: אופֿן, אוהבֿ־ישׂראל, בולט, גורל, דוחק, הורג, זוכה זײַן, חולם, טובֿה, יורש, כותל־מערבֿי, לועג־לרש, מופֿת, נוקם־ונוטר, סוחר, עולם, פּועלן, צורר, קודש, רופֿא, שופֿר, שונא, תורה. מע דאַרף ן בלויז פֿאַרן אָקצענטירטן טראָף.

7. אין שריפֿט זײַנען דאָ צוויי פֿאַרשיידענע יודן: י און ײ. יוד איז דער אות פֿאַר צוויי קלאַנגען, פֿאַר דעם וואָקאַל i און פֿאַרן קאָנסאָנאַנט y. יוד דער קאָנסאָנאַנט, דער יאָט, האָט קיינמאָל ניט אונטער זיך קיין פֿינטל: יאָ, יע, יאַט, יאָמער, יאָפֿאַן, יאָר, יוירן, יונג, יײַכל, יעמאָלט, יעטווידער, ייִדיש; פֿיִארד, פֿאָזיציע, געאָלאָגיע, געאָגראָפֿיע, כירורגיע, קאָמערציעל, פֿאָטענ־ציאַל, פֿיאַנאָ און פֿיאַנע; פֿיאָווקע, פֿיאַטע, קליאָן, קיאָסק, ניאַנטשען, מיאָוקען, ליאַלקע, כליאָבֿען, יוכט, טיאָכקען, וויאַנען, ביורא.

ײ ווערט געניצט ווי דער וואָקאַל אין צוויי פֿאַלן: א) פֿאַר דער פֿאַרבינ־דונג yi: ייִנגל, יינגער; ייאוש, יישוב, ייִתור און ענלעכע (ווען מע שרײַבט די דאָזיקע העברעאיזמען מיט צוויי יודן. מען קען זיי שרײַבן אויך מיט איין יוד); ב) פֿאַרן וואָקאַל וואָס קומט פֿאַר פּתח־אַלף, קמץ־אַלף און פֿאַר ע: דיאַלאָג, היאָטוס, דיאַפֿראַגמע, וויאָדוקט; טריאָ, ביאָלאָג, ריאָ־דע־זשאַנירא, דיאָצעז; צייַען, קניען, דיעטע, קיעוו.

8. מע דאַרף אָפּהיטן דעם חילוק צווישן דעם דיפֿטאָנג יי (ey) און דעם דיפֿטאָנג יַי (ay) מיט אַ פּתח: איין און אײַן, בייט און בײַט, גייסט און גײַסט, דריי און דרײַ, הייל און הײַל, וויין און וויִן, ווייט און ווײַט, זייער און זײַער, טייטל און טײַטל, לייען און לײַען, מיין און מײַן, ניין און נײַן, פֿריי און פֿרײַ, קייט און קײַט, שיין און שײַן.

ו. פֿון אַרויסרייד צום אויסלייג

1. עס טרעפֿט זיך אַז דער אויסלייג זאָל באַשטימען דעם כּלליש אַרויסרייד. אָבער דער געווויינטלעכער, דער נאָרמאַלער, דער שׂכלדיקער וועג איז דער פֿאַרקערטער, ווען דער אַרויסרייד באַשטימט דעם אויסלייג. טראָף איז אַ ממשות און אַ גאַנצקייט בײַם אַרויסרייד, בכל־אופֿן בײַם רואיקן און קלאָר־אַרטיקולירטן אַרויסרייד. אויף דעם ווערט געבויט דער כּלל אַז ווען עס קומט אויס אַריבערצוטראָגן אויף אַ נײַער, אויף אַ צווייטער שורה דאַרף דער טראָף ניט צעריסן ווערן. דוגמאות: טי־של, טיש־לעך, באַ־שלי־סן, דורכ־לוי־פֿן, מענ־טשן, צענ־טער, נע־אַ־פּיט, פֿרעמד־צייִ־כנס,

הי־נער־איי, ברעכ־אי־זן. געווינטלעך פֿירט מען זיך אַז מע לאָזט ניט איבער אַן אייגציקן אות און מע טראָגט ניט איבער אַן אייגציקן אות. דער כלל וועגן ניט צערייסן די טראָפֿן איז חל אויף העברעאיזמען: מח־ש־בֿה, למ־ד־נות, סו־חר, סוח־רים, מע־ריבֿ, פֿח־דן, פֿי־רוש, פֿריצ־טע, ל־ע־תיד, העי־ור־יה.

2. דעם איבערקלאַנג פֿון דיפֿטאָנג וי אין דיפֿטאָנג יי טרעפֿט מען אין מערצאָלן פֿון סובסטאַנטיוון אויף ־ער (זען סוב׳ 7ד) און אין מערצאָלן אַן אַן ענדונג, (זען סוב׳ 8ד); מע טרעפֿט בײַם שאַפֿן די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען (זען סוב׳ 6ח7ד); מע טרעפֿט בײַם שאַפֿן אַ צווייטיקן סובסטאַנטיוו פֿון אַן אַדיעקטיוו (זען צוויי׳ סוב׳ 1ב); מע טרעפֿט דעם זעלביקן איבערקלאַנג בײַם שאַפֿן וועגן פֿון סובסטאַנטיוון און אַדיעקטיוון (זען וועגן 4טוב׳ 7ד). כדי צו זײַן זיכער אינעם אויסלייג בײַ די אַלע פֿאַלן, איז נייטיק אײַנצולערנען און צו קענען דעם אָרויסרייד. דאָ איז דער מצב דער זעלביקער ווי בײַ די אַלע אַנדערע איבערקלאַנגען (פֿון אַ און אַ אין ע, פֿון ו אין י, פֿון וי אין יי). די וואָס קענען די וועגן, וואָס ווייסן ווי זיי קלינגען — האָבן דאָך ניט פֿאַר זיך קיין אויסלייג־פּראָבלעם.

3. אויפֿן גרויסן שטח פֿון קאָנסאָנאַנטן פֿירט פֿאַר דער האַנט דער אָרויסרייד. אַז מע רעדט ריכטיק אָרויס דעם ה אויף זײַן ריכטיקער שטעל — פֿאַרגעסט מען ניט אים אָנצושרײַבן. אַזוי איז אויך בײַ די וועגן אויף ־לדז און ־נטש (זען אָרויסרייד, ה5). אַזוי איז אייגנטלעך אויך בײַם אָרויס־רייד פֿון דעם יוד דעם קאָנסאָנאַנט (פּרטים בײַ אונדזער פונקט ה7). אַזוי איז אויך בײַם ענין קלאַנגיקייט סוף וואָרט בײַ די קאָנסאָנאַנטן ב, ג, ד, ו, ז און זש (זען אָרויסרייד, ג4). אָבער דאָס באַטרײַט ניט אַז עס מוז שטענדיק סוף וואָרט קומען דער שטימיקער קאָנסאָנאַנט אַנשטאָט זײַן אומשטימיק פֿאָרל: אַוודאי ליפֿ, ווײַל ליפֿן; אַוודאי זאָק, ווײַל זאָקן; אַוודאי ראָק, ווײַל רעקל; שקלאַף, ווײַל שקלאַפֿערײַ; קוואָס, ווײַל קוואָסיק; מאָרש, ווײַל מאָרשירן.

אויך אין דעם מיטן פֿון אַ וואָרט באַשטימט דער אָרויסרייד וואָסער קאָנסאָנאַנט מע דאַרף דאָ אָנשרײַבן — חוץ אין די פֿאַלן בײַם ווײַטערדיקן פונקט. קלאָר אַז עס דאַרף זײַן אַ פּ, ניט קיין ב אין אַזעלכער וועגטער ווי: אויפֿס, פֿויפּס; אַ צ, ניט קיין ס, אין אַזעלכע וועגטער ווי: פֿינצטער, פֿענצטער. און עס געהערט ניט צו דער פּראָבלעם אויסלייג דווקא ערנצט און ניט ערנסט וואָס וועגט אַזוי אָפֿט אָרויסגערעדט מיט אַ ס. עס איז ניט קיין פֿראָגע פֿון אויסלייג וועגן מע ווײַזט אַן צו פֿאַרבײַטן דאָס פֿאַרשפֿרייטע און אײַנגעפֿונ־דענטע וואָרט האָפֿן מיט האָון. וויפֿל מיליאָנען ייִדיש־רעדערס זײַנען געקומען צו די האָפֿנס פֿון די אימיגראַציע־לענדער!

אַגב־אורחא, הגם אַן ענין איז עס אַ תּוכיקער: עס איז ניט די עובֿדא פֿון לינגוויסטן סתם צו בײַטן ייִדישע וועגטער אָן אַ ענוגיקער מאָטיווירונג, און אַפֿילו וועגן מע האָט אַ מאָטיווירונג — איז פֿריער נייטיק זיך טובֿל צו זײַן.

4. חוץ די פֿשוטע און וויכטיקע פֿאַלן וועגן דער אויסלייג וויכט אָפּ פֿון אָרויסרייד (בײַ דער געווינטלעכער קלאַנגען־אָסימילאַציע, דעם פֿרע־

פֿיקס גע־, דער פֿרעפֿאָזיציע און דעם קאָנווערב אויף און די ענדונגען ־בן און ־פֿן), איז נייטיק גרינטלעך זיך אײַנצולערנען:

א) דאָס ניצן טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן אין צונויפֿהעפֿטן ווי למשל: בלאָזאָק, נאַכטטישל, פֿאָסטטויב, וואויללערנער, באַנקקווטשער, און אין וועבן בײַ פֿרעפֿיקסן און קאָנווערבן ווי למשל: אַנטטראָגן, דערריכטן, פֿאַררעכענען, אויססאָרטירן, אויפֿפֿירן זיך, אײַנגייגן, אַנגעמען, אָפּפּטרן, צוריקקומען, פֿירריידן.

ב) דאָס שרײַבן די וויכטיקע נעמען מיט דער ענדונג ־ין (־ינטע): לערערין, שנײַדערין, דירעקטאָרין, פֿרינצעסין, רביצין, בעריטע, גבֿירינטע.

ג) דאָס שטענדיקע באַצייכענען מיט אַן ע דעם וואָקאַל אין נידטאָקצענטירטן טראָף נאָכן אָקצנט ווי למשל: אָרעם פֿון האַנט, אָרעם ווי אַ גריל, בוידעם, וואָרעם [אָבער די געדערים, ווײַל 'געדערעם' איז אַ מין דײַטשמעריש ניט־רעכענען זיך מיט דער פֿאָלקס־עטימאָלאָגיע]; ערגעץ, גרענעץ, לאָקרעץ, עמעץ; טאָקע, פֿאַרטעך, באַרוועס, עפּעס, אָרבעט, אָ׳קערשט, אויספֿאַלן באָקעם און אַ סך אַנדערע. פֿאַרשטייט זיך אַז דאָס אײַנגעשטעלטע אויסלייגן סופֿיקסן און ענדונגען איז עס גופֿא (למשל: ־ענישׁ, ־יש, ־יק, ־עלע און אַנדערע).

ד) דאָס אײַנגעשטעלטע שרײַבן אין אַ צאָל גרופּעס און פּרט־פֿאַלן, ווי ע פֿאַר נג און נק (ענג, ברענגען, געדענקען, שענק), ווי פֿונאַנדער.

ז. איבער דעם מאָרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ

1. בײַם ניצן דעם טראָף־אַלף אין צונויפֿהעפֿטן (פֿאַראײַן, הינערײַ), בײַם שרײַבן טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן ווי אין אונטערפֿונקט 41א קען מען אויך אײַנזען די השפּעה פֿון דעם מאָרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ.

2. בײַם פֿרישׁרעדיקן ענין „פֿון אַרויסרייד צום אויסלייג" זײַנען ניט דערמאָנט געוואָרן די טאָפּעלע ממען, ווען דער פּרעפֿיקס אום־ טרעפֿט זיך מיט אַ שטאָם וואָס הייבט זיך אָן מיט אַ מם, וואָרעם דער אַרויסרייד איז הערבֿײַ אינדיווידועל־פֿאַרשיידן (אום־מענטש און אָ־מענטש, אום־מעכ־טיק און אָ־מעכ־טיק). נאָך אַ צענדלינג אַזעלכע ווערטער: אוממאָדערן, אוממאָ־ טיוווירט, אוממאָס, אוממאַראַליש, אוממבֿינות, אוממושטירן, אוממינצן, אוממשותדיק, אוממעגלעך, אוממשפּטן זיך. אויך דאָ זאָל מען ניט פֿאַרזען דעם מאָרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ.

3. מע דאַרף שרײַבן אײַנגעמאַכטס, געקעכטס, עלטסטער (ניט 'אײַנ־ געמאַכץ', ניט 'געקעכץ', ניט 'עלצטער') כּדי מע זאָל גלײַך דערזען די מאָרפֿעמען: מאַכ־ט, קעכ־ט, עלט־סט.

4. בײַ דער צווייטער פֿערזאָן אײַנצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט בלײַבט די ענדונג ־סט, אומאָפּהענגיק פֿונעם אַרויסרייד: דו האַלטסט, דו וואַרטסט,

דו וועטסט זיך; דו מוזסט, דו האלדזסט, דו הויזסט; די זיצסט, דו הייצסט, דו רייצסט זיך; דו ממיתסט, דו פֿאַרתּכליתסט, דו התּפּעלותסט.

וועו דער שטאַם פֿון וועלב ענדיקט זיך אויף א ס, קען נאָר צוקומען א ט, ווייל קיין טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן קענען בײַ די ענדונגען ניט זײַן: דו רײַסט, דו בײַסט, דו עסט. וועו דער שטאַם פֿון וועלב ענדיקט זיך אויף "סט, קען די ענדונג בכלל ניט צוקומען: דו פֿאַסט", דו מעסט", דו הוסט".

עס קומט אויס ניט בלויז אָנצושרײַבן די ענדונג "סט, וואָס דאָס איז דאָך ניט קיין שוועריקייט, נאָר אויך אַרויסרעדן זי, וועו עס קען זײַן שווער־לעך, ווי למשל: דו חידושסט זיך, דו פֿאַטשסט.

5. בײַ דער דריטער פּערזאָן אייַנצאָל און אויך בײַ דער צווייטער פּערזאָן מערצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט הערט מען שטענדיק די ענדונג "ט. אָט די ענדונג קען ניט וועלן אָנגעשריבן, וועו דער שטאַם פֿון וועלב ענדיקט זיך אויף ט: ער טרעט, ער פֿאַסט, ער מעסט. אָט די ענדונג ווירקט רעגרעסיוו אויפֿן ד וועו ער איז דער לעצטער קלאַנג פֿון שטאַם, אַז ער זאָל פֿאַרשווינדן פֿון אַרויסרייד, אָבער דער מאַרפֿאָלאָגישער פּריציפּ היט אים אויף אין אויסלייג: ער שנידט, ער רעדט, ער בינדט, עס זידט, איר לײַדט, איר מיידט אויס. דאָס אייגענע איז מיט דער ענדונג "ט אין פֿאַרטיציפּ: געראָדט, אײַנגעמידט, אויסגעשיידט. פֿאַרשטייט זיך אַז די ענדונג "ט פֿון פֿאַרטיציפּ איז ניטאָ, וועו דער שטאַם ענדיקט זיך אויף ט: געוואָרט, געפֿאָסט, געהוסט.

6. בײַ יעדער מין פֿון דער רעגרעסיוויער קלאַנגען־אַסימילאַציע אַדאָנק די ענדונגען "סט און "ט צווינגט דער מאַרפֿאָלאָגישער פּרינציפּ אויפֿצוהיטן אין שרײַבן די מאַרפֿעם פֿון וועלבאַלן שטאַם: דו רויבסט, ער רויבט, געראָבט; דו זאָגסט, ער זאָגט, געזאָגט; דו פֿרווסט, ער פֿרווט, געפֿרווט; דו רײַזסט, ער רײַזט, געריזט.

7. וועגן דער מאַרפֿעם "ס פֿאַסעסיוו און איר ווירקונג זען סוב׳, 6.

8. די מאַרפֿעם "ס בײַ אַדיעקטיוון פֿון נייטראַלן מין און דער לעצטער אות פֿון שטאַם, אומאָפּהענגיק פֿון דעם אַרויסרייד, ווערן פֿאַרצייכנט אין שריפֿט אין געטרײַשאַפֿט צום מאַרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ: א קינד א גוטס, א ברויט א שוואַרצס, א ווינטעלע א פֿרישס, א הינטעלע א בייזס, א ביכעלע א פֿרעמדס, א פֿעדערל א גרינגס און אַזוי ווײַטער. בלויז וועו דער אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף א ס, קען דאָ די ענדונג ניט צוקומען: א קינד א זיס, א ציגעלע א ווײַס.

9. די מאַרפֿעם "סט פֿון סופּערלאַטיוו איז טעאָרעטיש אויף דער זעל־ביקער מדרגה און פֿון זעלביקן יחוס ווי די מאַרפֿעם "ס: דער קירצסטער, דער שוואַרצסטער, דער פֿרישסטער און אויך דער זיסטער, דער ווײַסטער, אָבער דאָ האָבן מיר די ברירה צו פֿורעמען דעם סופּערלאַטיוו אַנאַליטיש (זען אַדי׳, 3d), וועו דער אַרויסרייד פֿון סינטעטישן סופּערלאַטיוו וועלט אומבאַקוועם.

10. וועג דער שורש ענדיקט זיך אויף ג, בלייַבט דער גימל, וועג עס קומט צו דער סופֿיקס ־קייט: גרינגקייט, קלוגקייט, שטרענגקייט. נאָר וועג דער שורש ענדיקט זיך אויף ק, איז ניטאָ אין דעם סופֿיקס זײַן קוף: קראַנק — קראַנקייט, שטאַרק — שטאַרקייט, ליכטיק — ליכטיקייט.

11. פֿאַראַן נאָך אַנדערע פֿאַרשידענע פֿאַלן, וועג דער מאָרפֿאָלאָגישער פּרינציפּ פֿון אויסלייג איז דער בעל־דעה בײַם באַשטימען איבער דעם פֿאַנעטישן. ער וואָרפֿט זיך אונטער בלויז אין יענע פֿאַלן בײַ סופֿיקסן און בײַ ענדונגען, וועג ער קען ניט איבערחזרן אַן אַלצאַיינעם אות.

ח. בײַם אויסלייג פֿון העברעאיזמען

1. ניט די לינגוויסטישע סיבות זיינען דער עיקר, נאָר דער געזעל־שאַפֿטלעכער פּרינציפּ פֿון אויסלייג איז מכריע אַז העברעאיזמען ווערן אויסגעלייגט דורותדיק־טראַדיציאָנעל ווי אין לשון־קודש. יוצאים־מן־הכלל קענען זײַן בלויז געציילטע וועריאַנטן, ווען דער אַרויסרייד האָט זיך שטאַרק געביטן, ווען דער באַטײַט איז ווײַט אַוועק פֿון זײַן לכתחילהדיקן באַטײַט. אָט זײַנען דוגמאָות: מע קען אויך שרײַבן באַלעבאָטעווען, באַלעבעסל און באַלע־באָסטע; מע דאַרף שרײַבן קלעזמער (מוזיקאַנט) אָפּצוטיילן פֿון כּלי־זמר (אינסטרומענט); מע שרײַבט שוין לאַנגע דורות שעכטן (אויב דאָס ווערט איז טאָקע פֿון שוחט, פֿון שורש שחט, און ניט פֿון ׳גערמאַנישן שלאַכטן); מע שרײַבט קאָטאָוועס (כאָטש עטימאָלאָגיש איז עס אָפּנים כּתּבות); מע שרײַבט באַהאָוונט (וואָס בינדט זיך מיט הבנה); מע שרײַבט דאָוו(ע)נען (כאָטש אפֿשר איז דער שורש דף).

2. מע דאַרף ניט קיין אָפּאָסטראָף אָפּצוטיילן פֿרעפֿיקסן אָדער סופֿיקסן פֿון לשון־קודשדיקן שורש. דאָך זײַנען פֿאַראַן פֿאַלן וועג דער אָפּאָסטראָף איז נייטיק, למשל: עמך׳דיק, סמ׳יק, מי־שׁמך׳ניק.

3. ממש טויזנטער העברעאיזמען באַשטייען פֿון צוויי טיילן וואָס סעמאַנטיש שטעלן זיי צונויף איין וואָרט. איז נייטיק א מ ק ף צווישן די ביידע טיילן. דוגמאָות: מעת־לעת, גן־עדן, בת־קול, יצר־הרע, כּלי־קודש, בשר־ודם, חד־גדיא, חול־המועד, צאינה־וראינה, מגע־ומשׂג, דרך־ארץ, מוכר־ספֿרים, דין־תורה, ברי־לי, השם־יתברך, שמונה־עשׂרה. מע זאָל ניט פֿאַרגעסן דעם מקף וועג עס איז פֿאַראַן די סמיכות־פֿאַרבינדונג: טובת־הכלל, זכות־אָבות, חיבת־ציון, דאגת־פרנסה, הדרת־פּנים, חילול־השם, עגמת־נפֿש, פּיקוח־נפֿש, מסירת־נפֿש, חסידי־אומות־העולם.

דער לשון־קודשדיקער טייל פֿון די צונויפֿגעזעצטע וועריבן (זען וועריבן, יג) באַשטייט אויך פֿון צוויי אָדער דריי וועריטער וואָס צוזאַמען שאַפֿן זיי איין וועריב. אַזעלכע טיילן דאַרפֿן אויך זײַן פֿאַרבונדן מיט מקפֿן: נע־וגד זײַן, נושׂא־חן זײַן, מקבל־פּנים זײַן, עולה־יפֿה זײַן, חוטא־בעגל זײַן, מלא־שׂמחה ווערן, בדיל־הדל ווערן, עולה־לגדולה ווערן, מגע־ומשׂא האָבן, ישוב־הדעת

האָבן; מאריך־ימים־ושנים זײַן, אל־מלא־רחמים מאָכן, זיך משתתף־בשמחה זײַן.

4. דער אויסלייג פֿון העברעאיזמען איז כּמעט שטענדיק לויטן כּתב־מלא, דאָס הייסט אַז עס קומט אַרײַן א וואָו פֿאַר u און פֿאַר oy און א יוד פֿאַר i און פֿאַר ey. דער וואָו ווערט אַרײַנגעשטעלט גאָנץ פֿרײַ: לוח, רוח, חורבן, מטורף, מסופּן, סופּה; כּוח, מוח, חושך, אורח, חודש, קודש. ווען דער וואָו איז אין אָפּענעם טראָף (זען אַרויסרייד, ד3), קומט ער אויף אין דעם געשלאָסענעם טראָף, הגם דער אַרויסרייד איז שוין אַן אַנדערער, למשל: סוֹ־חר — סוח־רים; יוֹ־רש, יור־שים; שוֹ־נא — שונ־אים; אויך פֿאַרקערט: עוֹ־פֿות — עוף, אוֹ־תיות — אות. בלויז איז תּנכישע נעמען וואָס האָבן ניט קיין וואָו טאָר מען אים ניט אַרײַנשטעלן: משה, שלמה, אַהרן, נח.

קאָמפּליצירטער ווערט דאָס אַרײַנשטעלן דעם יוד. דאָ מוז מען מאָכן אַן אונטערשייד צווישן אָפּענע און געשלאָסענע טראָפּן און צווישן i און ey. דער יוד קומט שטענדיק אַרײַן פֿאַרן וואָקאַל i אין אַן אָפּענעם טראָף, מערערע דוגמאָות: כּישוף, כּיבּוד, סידור, קידוש, דיבּוק, חידוש, חיבּור, גיבּור, ביטול, כּיתה, טיפּש, בּציבּור, בחינם, סילוקן, ניזוקן, תּפֿילה, תּהילים (אָבער בּיום ציטירן: תּהלים), ביקור (־חולים), גיין לאיבּוד. אָבער ווען דער טראָף איז א געשלאָסענער און דאָס וואָרט איז טראַדיציאָנעל־אינגעפֿונדע־ווערט, דאַרף דער יוד ניט אַרײַנקומען: מנין, בּנין, ענין; מזרח, (בּית־ה)מקדש, נפֿטר, נשׂרף, פּנקס, בּלבּול, מנהג, מסחר, מנחה, שׂמחה, מחיה [מיכּיע], גלגול, נמשל און נאָך אַנדערע.

מאָטיווירונג: פֿאַר ייִדיש קען ניט מכריע זײַן דער הינטערשטיקער אויסלייג פֿון עבֿרית, נאָר דאָס בּילד וואָס איז אינגעקריצט פֿון דורות. דאָס גייט פֿאַראַלעל מיט דער שיטה פֿון אַרויסרייד (זען אַרויסרייד ד1).

דער יוד קומט אין אָפּענע טראָפּן פֿאַר דעם דיפֿטאָנג יי: אבֿידה, אָבֿילות, בּפֿירוש, ברירה, גזילה, גזירה, גירוש, דביקות, גניבּה, זקינה (אָלטע פֿרוי), עבֿירה און אַנדערע. ווי אויך אין משה רבינו. אָבער דאָרטן וואו עס איז ניטא פֿאַר דעם קיין אַנשפּאָר אויף טראַדיציע דאַרף מען ניט דעם יוד, ווי למשל אין אבֿר.

5. צווויי וואָוון ווערן תּמיד געשריבּן פֿאַרן קאָנסאָנאַנט v. דוגמאָות: תּאוה, מצווה, עוולה, צוואה, הלוואה, רווח, לוויתן, פּוונה, מקווה, זיך מתוודה זײַן; וועד, וולד, וושט, ווידוי, זיווג, קיין דרכּ וואָוון קען מען ניט שרײַבּן.

צווויי יודן קומען צו באַצייכענען אַנדערע קלאַנגען חוץ די וואָס ווערן באַצייכנט דורך איין יוד. קומען זיי אין: שׂיכות, בּיישן, דהיינו, חייבֿ, התחיבּות און אַנדערע.

6. אַנהייב וואָרט אַדער אין מיטן דאַרף אונטער דעם אַלף זײַן א פּתח אַדער א קמץ. דוגמאָות: אָבֿידה, אָבֿילות, אַדמה, אַדרבּה, אָזכּרה; והא־ראיה, זכאי, רמאי, יראת־שמים, תּנאי, לגנאי, כּדאי; אָסור, אַדר, אָבֿות, אָבֿל, אָדם,

אָמן, אָרון; ראָש־השנה, מלאָכה, צוואָה, התראָה, הנאָה. אָזאַ סיסטעם פֿאַר־גרינגערט דאָס דורכלייענען.

7. עס איז נייטיק צו האָבן די מאָטריץ ו וואָס וואָלט געהאָלפֿן בײַם לייענען. און אַ וואונטש וואָס איז ליידער שווער דורכצופֿירן: די נקודה אונטער דעם אַקצענטירטן טראָף!

ט. בײַם אויסלייג פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען

1. דער אַלגעמיינער אײַנשטעל דאַרף זײַן: אויב אַ געוויסע פֿאָרעם פֿון אַן אינטערנאַציאָנאַליזם און ספּעציעל פֿון אַ נאָמען האָט זיך שוין אײַנגע־פֿעסטיקט אין געברויך, דאַרף דער אויסלייג ניט גיין זוכן חידושים און נאָכגיין דעם באַנוץ אין דער ליטעראָטור־שפּראַך, אָפֿילו ווען עס קענען זײַן בארעכטיקטע טענות קעגן אָט דער פֿאָרעם. די נעמען טאָלסטאָי און דעטראָיט דאַרפֿן אַזוי־אַרום פֿאַרבליבן מיט זייערע אָי; עס דאַרף בלײַבן שעקספּיר און ניט 'שייקספּיר'; אין דענמאַרק בלײַבט קאָפּענהאָגן און אפֿשר קאָפּענהאָגן, אָבער זיכער דער "האַגן, ניט קיין 'האַוון'; די רוסישע פֿאַמיליע־נעמען בלײַבן לענין און לערמאָנטאָוו, הגם דאָס אַרײַנשטעלן נאָכן למד אַ יוד וואָלט אפֿשר געווען נעענטער צום אַרויסרייד אין רוסיש. אַזוי אויך אינעם וואָרט סאָוועט.

2. אויך בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען איז דער דרך פֿון אַרויסרייד צום אויסלייג. די שווערקייט באַשטייט אין דעם וואָס דער אַרויסרייד קען זײַן אַ וואַקלדיקער אָדער אַ פֿאַרשיידנדיקער, אָפּהענגיק פֿון דעם לשון וואָס פֿון אים האָט מען איבערגענומען דעם אינטערנאַציאָנאַליזם. געווײַנטלעך קומט די בכורה דער קירצערער פֿאָרעם און אויך דער עלטערער נוסח פֿון אינטער־נאַציאָנאַליזם אין ייִדיש. בכן פֿאַלט אָפֿ ווי אַ יסוד דער אַרויסרייד אין ענגליש אָדער אין שפּאַניש און עס קומט אויס זיך יאָ צו רעכענען מיטן אַרויסרייד אין רוסיש, אין פּויליש, אין דײַטש; אויב אָפֿילו אין דער ייִדישער ליטעראָטור־שפּראַך האָבן פֿריִער זיך באַווײַזן 'דזשינס' איידער מע האָט דערזען די גענען — איז גען אונדזער ייִדישע פֿאָרעם.

פֿאַראַלעל צום אײַנשטעל אויפֿן שטח פֿון העברעאיזמען, דאַרף אויך בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען גילטן דער אַרויסרייד פֿון די וואָס זייער לשון איז די קולטורשפּראַך און מע דאַרף ניט נאָכגיין די פֿאַרשיידענע פֿאַרדרייענישן אין אינטערנאַציאָנאַליזמען וואָס האָבן אויף זיך דעם פֿאַלקסטימלעכן שטעמ־פּל. בלײַבט דער קאָאָפּעראַטיוו, הגם 'קאָפּעראַטיוו' איז געווען גאָנץ פֿאָפּו־לער; בלײַבט וועלאָסיפּעד, ניט געקוקט אויף דעם 'ווילציפּעד', [און אויב וועלאָסיפּעד איז פֿאַר עמעצן צו 'שמינטיליגענטיש', האָט ער די פֿאַלקישע: ראָווער, רעדל, רײַטערדל און אַנדערע] ניטאָ קיין 'אָפּטיט', נאָר מע דאַרף האָבן אָפּעטיט. דער אָפּיציעלער נאָמען פֿון דער קראַנקייט איז אַפּאָפּלעקסיע, און קריגן קריגט מען פֿון עמעצן די פּאָפּלעקציע. רעמאָטעס איז אַזוי פֿאָפּולער אַז עס האָט זיך דערשלאָגן צו גלײַכבארעכטיקונג מיט רעומאָטיזם.

פֿילאָזאָף און פֿילאָסאָף זײַנען זיכער פֿאַראַלעלע אופֿנים אי פֿון אַרויסרעדן אי פֿון אויסלייגן מיט קליינע באַטײַטיקע אונטערשיידן אויפֿן סמך: „קום אַהער, דו פֿילאָזאָף, מיט זײַן קעצישן מוחל" און „רמבם — דער וויכטיקסטער יידישער פֿילאָסאָף פֿון צוועלפֿטן יאָרהונדערט".

3. בײַם אויסלייג פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען זיך ניט רעכענען מיט טאָפּעלע קאָנסאָנאַנטן וואָס קענען זײַן אין די לשונות וואָס זײַנען גענוען זייערע פֿאָנעמס. סײַדן וועט עס טרעפֿן זיך צונויף אַ פֿרעפֿיקס מיט אַן ערשטן אות פֿון שטאַם, ווי אין קאָנטער־רעוואָלוציע. אויב מע זאָל זיך רעכענען מיטן פּסיכאָלאָגישן פֿרינציפּ פֿון אויסלייג, איז דאָס כּדאַי אַרײַנצושטעלן דעם מקף וואָס העלפֿט אויף אָנווײַזן אַז דאָס איז אויך דער אַרויסרייד מיט צוויי רישן. בכלל אָבער האָבן אין זײַנען דעם פֿונקט אַרויסרייד, ג7.

בײַ אומבאָאָנטע וואָקאַלן זיך ניט רעכענען מיט אַרויסרייד, ג6. קומט אויס צו שרײַבן די ענדונג ־טאָר און ־אַטאָר (זען אַרויסרייד, ה11).

זײַן אָפּגעהיט מיטן אונטערשיידן צווישן יוד דעם קאָנסאָנאַנט און יוד דעם וואָקאַל, וואָס אונטער אים דאַרף קומען אַ פּינטל, לויט אַרויסרייד, ה13, און מיט דעם סוף־אות, לויט אַרויסרייד, ה14.

4. אין אויסלייג פֿון אינטערנאַציאָנאַליזמען דאַרפֿן ניט זײַן אָזעלכע קאָמבינאַציעס פֿון אותיות וואָס זאָלן באַצייכענען דיפֿטאָנגען וואָס יידיש האָט זיי ניט. דאָך קענען דאָ זײַן יוצאים מן־הכלל בײַ נעמען. זען אַרויסרייד, ה14 און ה16.

5. ניצן אוי־ אָנהייב וואָרט בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען וואו דער יסוד האָט דעם דיפֿטאָנג au, ווי אין: אוידיטאָריע, אוידיענץ, אוידיציע, אויטענ־טיש, אויטאַרקיע, און ספּעציעל מיט אויטא־: אויטאָנאָם, אויטאָנאָמיע, אויטאָמאָבּיל, אויטאָמאַט, אויטאָבּוס, אויטאָר, אויטאָריטעט, אויטאָריזירן, אויטאָקראַט, אויטאָגענעש, אויטאָדידאַ׳קט, אוי׳טא־עמאַנסיפּאַ׳ציע, אויטא־בּיאָגראַפֿיע. פֿון דעם דיפֿטאָנג eu וועלכע אין אָנהייב וואָרט אוי־: אירראָפּע, אייגענעש, אייגעניק, אייפֿאָניע, אייפֿעמיזם, אייקאַליפּט, אייגוך, אייטאָנאָזיע, אייראָזיע. פֿון די זעלביקע דיפֿטאָנגען וועלכע אין מיטן וואָרט — פֿון au אָוו־ (רעסטאָוראַציע, טאָוטאָלאָגיש) און פֿון eu- ־עוו (פּסעוודאָנים, פּנעוו־מאַטיש, פֿאַרמאַצעווטיש).

6. בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען קומט אויף די פֿראָגע צי דאָס פֿאַסיקסטע איז דער אות סמך אָדער דער אות צדיק. דאָרטן וואו דער אַרויסרייד איז אַן אינגעשטעלטער איז קיין ספֿק ניטאָ, ווי אין: פֿראָווינץ, פֿרעציז, פֿראָ־צעדור, טענדענץ, און פֿון דער צווייטער זײַט: באַלאַנס, באַלאַנסירן. אָבער שוין בײַ אַמבולאַנס קומט אויס צו גלײַכבאַרעכטיקן אויך אַמבולאַנץ. אין ספּעציפֿיש איז דער צדיק בלי־ספֿק אַדאַנק ספּעציעל. אָבער וועלן מע שרײַבט פּערצעפּציע איז מען שוין צו שטאַרק אָפּהענגיק פֿון דעם דיטשישן שטייגער איבּערצוגעבן די לאָטײַנישע ci, ce מיט z, און אַז דאָס נייַע וואָרט גענאָסיד קריגט אויך אַ צדיק — איז עס דיטשמעריש. מיט אַ סמך דאַרף קומען אַ

נ ט ע ר אינטערנאַציאָנאַליזם, בכּן: אָקסידירן, אַנטיסעפּטיק, וואַקסינירן, פּעניסילין און די אַנדערע נט־צוגעקומענע וועלטער. די אַלטע פֿינאַנצן דאַרפֿן זיך ניט קעגנשטעלן די פֿינאַנסן און זיי מעגן ביידע זײַן.

7. דאָס אויסלייגן אינטערנאַציאָנאַליזמען איז נאָך פֿאַרבונדן מיט גאָר א סך פּראָבלעמען און ספֿקות. דעריבער זאָל מען דערלאַנג פֿאַרשיידענע פֿאַראַלעלע שרייבונגען.

י. קירצונגען

1. פֿאַראַן דרײַ אופֿנים צו באַצייכענען קירצונגען:

א) מיט צוויי שטריכעלעך בײַ ראַשי־תיבֿותן און בײַם אַנווײַזן דאָס יאָר לויטן ייִדישן לוח. דוגמאָות: א״י — ארץ־ישׂראל, נ״י — ניו־יאָרק, ת״א — תל־אָבֿיבֿ, אאז״ו — און אַזוי ווײַטער, פ״ש — פֿאַראײניקטע שטאַטן, ע״ש — עיקר שכחתי, צ״ק — צענטראַל־קאָמיטעט, ק״ק — קהילה קדושה, ש״ו — שפּריכוואָרט; דאָס יאָר (ה)תשל״ה. וועגן מע קירצט אַן אײנציק וואָרט דאַרף מען די צוויי שטריכעלעך ניט ניצן.

ב) מיט אַן אַפּאָסטראָף בײַם קירצן יעדער מין וואָרט. דוגמאָות: ה׳ — הער, ח׳ — חבֿר, מר׳ — מיסטער, דר׳ — דאָקטער, פּ׳ — פֿרײַנד, מס׳ — מיסעס, פֿר׳ — פֿרײַלין, ר׳ — רבי, רבֿ, ז׳ — זײַט, שפּ׳ — שפּאָלט, ס׳ — ספֿר, ט׳ — טערמין, ב׳ — באַטײַט, ד׳ דיאַלעקט. די מערצאָל באַצייכנט מען דורכן פֿאַרטאָפּלען די אותיות, אויב די קירצונג באַשטייט פֿון איין אות: זז׳ — זײַטן, בבֿ׳ — באַטײַטן, דד׳ — דיאַלעקטן; אויב די קירצונג באַשטייט פֿון צוויי אַדער מער אותיות, וועלכע צוגעשטעלט די געהעריקע מערצאָל־ענדונג: שפּ׳ן — שפּאָלטן, פֿר׳ס — פֿרײַלינס, מר׳ס — מיסטערס.

אייגענע ראַשי־תיבֿותן און אייגענע קירצונגען קען זיך יעדער מאַכן וויפֿל ער וויל.

ג) מיט א פּינטל קען מען אין ייִדיש באַצייכענען בלויז די קירצונג פֿון א פּרט־נאָמען: ח.־נ. ביאַליק, י. א. יאָפֿע, מ.־ל. האַלפֿערן, או. ווײַנרײַך. א פּינטל נאָך א יסוד־צאָל באַטײַט אַז עס איז א סדר־צאָל: אין 20. י״ה.

2. ווען פֿון א ראַשי־תיבֿות אַדער פֿון א קירצונג וועלט א נאָמען, א וואָרט — דאַרף מען ניט קיין שום צייכן, למשל: תנך, דער שס, רמבם, רשי, דער בעשט; צישא, יזוא, יקא, פּען. וועג נעמען פֿון די פֿאַרשיידנסטע אַנגענומענע מאָסן און מינים געלט קומען צוזאַמען מיט א צאָל דאַרף מען ניט בײַ זיי קיין שום צייכן פֿון א קירצונג. מע דאַרף בכלל ניט בײַ זיי קיין שום צייכן פֿון קירצונג, ווען מע נעמט אַן אַן דער לייענער ווייסט וועגן וואָס עס רעדט זיך דאָ. דוגמאָות: 2 קמ מיט אַן ערך נאָך 100 מ; עס וועגט פּינקטלעך א האַלבער קג מיט דרײַ הג; 5 ד און 25 ס; די זעלביקע קירצונג קען גילטן וועגן געלט אין פֿאַרשיידענע לענדער, למשל: פֿר פֿאַר פֿראַנק אומעטום, סאַנט פֿאַר סאַנטים אומעטום.

יא. נאָך וועגן אויסלייג

1. וועגן אויסלייג פון פּרעפיקסען זען צווייט׳ סוב׳, ח; אדי׳, ז; ווערב, יא; אַדוה, י.
2. וועגן אויסלייג פון סופיקסן זען צווייט׳ סוב׳, ג2—5, ד1—4, ח2—6, ו1—4, ז1—11; אדי׳ ה, 1; ווערב טו; אַדווערב, ה.
3. וועגן אויסלייג פון קאָנווערבן זען ווערב יב.
4. וועגן אויסלייג פון צונויפהעפטן זען צווייט׳ סוב׳, טז; אדי׳ ח.
5. וועגן אויסלייג פון אַדווערבן זען אַדווערב, י.
6. עס איז ניט נייטיק און עס איז אַן איבעריקע הכבדה צו לערנען דעם אויסלייג פון אַלץ צוזאַמען און כסדר, נאָר ביסלעכווײַז, צוזאַמען מיט די געהעריקע ענינים.

IV.

דער זאַץ און זײַנע מינים

א. דער באַגריף וואָרט

1. יעדער אײנער טוט זאָגן אַז אַ שפּראַך באַשטייט פֿון וועלטער און אַז מענטשלעכע רייד באַשטייען פֿון זאַצן. וואָרט און זאַץ זײַנען די צענטראַל־סטע באַגריפֿן אין גראַמאַטיק. אַזוי ווי אין אַ סך שטחים פֿון פֿאָרשונגען, איז שווערער פֿון אַלץ צו געבן קלאָרע און אויסשעפּלעכע דעפֿיניציעס וועגן די גרונטיקסטע באַגריפֿן. איז גאָרניט גרינג פֿאַר פֿאָרשיידענע פֿאָר־שערס צו קומען צו אַ הסכם צווישן זיך בײַ די פֿרוון צו דעפֿינירן די גרונט־באַגריפֿן. און ניט אַלעמאָל איז עס אַפֿילו נייטיק וועג מע האָט צו טאָן מיט פֿראַקטישע ענינים. אָבער עס איז שטענדיק נייטיק צו האָבן די מעגלעכסט־פֿינקטלעכע פֿאָרשטעלונג וועגן וואָס עס רעדט זיך. וועט דאָ זײַן אַ באַ־טראַכטונג וועגן אייגנשאַפֿטן פֿון וואָרט. אָלע שפּראַכן (און אויף דער וועלט זײַנען דאָ כּמעט 3,000!) באַשטייען פֿון וועלטער, אָבער זיכער זײַנען ניט אומעטום פֿאָראַן אַבסאָלוט די זעלביקע אייגנשאַפֿטן פֿון וואָרט און אַוודאי ניט אומעטום זײַנען גלײַך די גרענעצן צווישן אײַן וואָרט און אַ צווייט וואָרט. בײַ אונדזי יידן נעמט מען געווײַנטלעך אָן אַז התּורה אין לשון־קודש איז אײַן וואָרט און די תּורה אין יידיש זײַנען שוין צווי וועלטער; והתּורה נעמט מען נאָך אָלץ אָן וויי אײַן וואָרט און די תּורה — אײַן יידיש שוין דרײַ וועלטער. דאָ וויסטער האָט מען אײַן זינען בלויז וועלטער אין אונדזער יידיש לשון, הגם די אַנווײַזונגען קענען שטימען אויך פֿאַר אַ סך לשונות.

2. א וואָרט, דער קלאַנגיקער סימבאָל פֿאַר עפּעס, מוז האָבן אַ באַטײַט. אָן אַ באַטײַט איז עס קײַן וואָרט ניט. 'כאָכעם' איז דאָך אַ פֿײַן וואָרט, אָבער 'מעכאָך' איז ניט קײַן וואָרט אײַן יידיש. אָפֿילו אַזאַ קורצע קאָמ־בינאַציע פֿון קלאַנגען ווי האָ? איז אַ באַטײַטיק וואָרט, אָבער 'גאָ' איז ניט קײַן וואָרט. בײַנדט זיך וואָרט מיט דעם מענטשנס פּסיכיק, מיטן פֿילן, מיטן איבערלעבן עפּעס, מיטן טראַכטן. אײַן אַ פֿולן וועלטערבוך פֿון אַ נאַציא־נאַלער שפּראַך איז פֿאַרבאָרגן דער גײַסט פֿונעם פֿאָלק וואָס רעדט די שפּראַך, זײַנע פֿרײַדן און לײַדן במשך פֿון די דורות זינט מע האָט אָנגע־הויבן רעדן אויף דער שפּראַך. איז ניט געגנוג אַ צוגאַנג צום וואָרט בלויז פֿון שטאַנדפּונקט פֿון פֿאָרעם אָדער פֿון דער סטרוקטור פֿונעם וואָרט. עס איז אויך נייטיק אַ פּסיכאָלינגוויסטישער צוגאַנג, וואָס דאָס איז אָבער צוקונפֿט־מוזיק.

3. דער באַטײַט פֿון אַ וואָרט איז גלײַכצײַטיק קאָנקרעט און אַבסטראַקט. טיש איז ניט בלויז דער טיש בײַ וועלכן מע זיצט און מע שרײַבט, נאָר אַלע מינים טישן וואָס זײַנען דאָ אין אַלע צײַטן. וויינען איז טאָקע דאָס וואָס מע הערט איצט פֿון אַ קינד, און אויך אַלע מינים פֿון אָנאַ 'טאָן' צי בײַם כּותל־מערבֿי צי בײַם קבֿר פֿון אַ נאָענטן, צי איצט צי מיט צען טויזנט יאָר צוריק, און עס קען אויך זײַן אַ וויינען פֿון פֿרייד. דער באַטײַט קען אויך זײַן דער דירעקטער און אַן אויסגעבריטערטער, אויך אַ פֿיגוראַטיווער. אין אויסדרוק פֿראַזעס טיש קריגט דאָס פֿשוטע וואָרט גאָר אַן אַנדער באַטײַט. אין אויסדרוק אַ דרשה (אַן אַרטיקל) אַן זאַלץ איז זאַלץ ניט מער אַ שטאָף וואָס מע שיט אַרײַן אין אַ שפּײַז, נאָר עפּעס אַן אַ טעם, אַן קלאָרקייט, אַן שאַרפֿקייט. אַ וואָרט קען האָבן מער ווי איין באַטײַט, קען אַפֿילו האָבן אַ סך באַטײַטן. אַזוי געפֿינט מען בײַם וואָרט אויג 34 באַטײַט־פֿונקטן אינעם גרויסן ווערטערבוך פֿון דער ייִדישער שפּראַך (און מעגלעך אַז ניט אַלע באַטײַטן זײַנען דאָרטן אויסגערעכנט). עס איז ניט שׂכלדיק און ניט באַקוועם די אַלע באַטײַטן צו באַטראַכטן ווי באַזונדערע האַמאָנימען, ווײַל צווישן זיי זײַנען קאָנטיק די באַטײַטיקע בינדונגען און די אַסאָציאירונגען. אָבער די גרייַע פֿאָרב און איך פֿאָרב זײַנען באַזונדערע וועלטער, וואָרעם זיי געהערן צו פֿאַרשיידענע וואָרטקלאַסן און איך הייל און די הייל צי די טויב און ער איז טויב זײַנען אַוודאי האָמאָנימען, ווײַל דאָ פֿעלט דאָך שוין אינגאַנצן יעדע באַטײַטיקע פֿאַרבינדונג. הכלל, דער באַטײַט פֿון אַ וואָרט איז אָפֿהענגיק פֿון די וועלטער די שכנים אין דער פֿראַזע אָדער אין דעם זאַץ. [עס קען אָפֿילו קומען צו אַן אָבסורד ווי אין „עס איז שרעקלעך גוט (שיין, ליב)", ווײַל שרעקלעך באַטײַט דאָ: אין גאָר אַ גרויסער מאָס.]

וואָס שייך סינאָנימען קענען זיי זײַן אינגאַנצן גלײַכבאַטײַטיק, אויב זיי קומען פֿון פֿאַרשיידענע קאָמפּאָנענטן אינעם לשון און זײַנען אין דער וועלט פֿון ממשותדיקע רעאַלע זאַכן. אַזוי זײַנען סינאָנימען: דעמב און אייכנבוים, ראָסט און זשאַוורע, פֿרוכטגאָרטן און סאָד. אָבער ווי נאָר מחוץ רעאַליַי וועלט קאָנטיק די נטיה צו זוכן און צו געפֿינען ניואַנסן אין באַטײַט. מורא און שרעק זײַנען אפֿשר געווען סינאָנימיש, אָבער שוין ניט מער אין הײַנטצײַטיקן לשון, וואו שרעק איז כּוללדיק און נעמט אָרום כּלערליי שרעקן, בעת מורא איז דער אָפּטער און נידעריקער שטאָפּל אין שרעקן לגבי פּחד און אימה. געראָטנקייט און יושר זײַנען אויך ניט פֿול־קום סינאָנימיש, וואָרעם געראָטנקייט איז אַלמענטשלעך און יושר בינדט זיך מיט ייִדישקייט. געבן שלום־עליכם און באַגריסן זײַנען אַוודאי ניט קיין סינאָנימען. טיף קענען אַ שפּראַך הייסט ריכטיק ניצן די כּלומרשטע סינאָנימען. און ייִדיש האָט אַ שלל אַזעלכע וועלטער. באַטײַט פֿון וואָרט איז אַ גאַנצע מסכתא.

4. פֿאַרשטייט זיך אַז וועלטער לאָזן זיך אײַנטיילן אין גרופּעס לויט זייער באַטײַט. די גרופּעס קענען זײַן גרויסע (אַלץ וואָס וואַקסט, אַלע מינים

פֿראַדוקטן געמאַכט מיט דער האַנט) און קלענערע, ביז גאָר ענגע גרופּעס (אַלע ביימער וואָס מע ניצט פֿאַר געהילץ, בלויז נאָדלבייערע; פֿראַדוקטן וואָס זײַנען אַ רעזולטאַט פֿון וועבן, פֿראַדוקטן פֿון וואָלענע פֿעדעם). דאָס אַלץ גייט אַרײַן אין פֿאַרשן די לעקסיק. דירעקט צו אונדז האָט אַ שײַכות די גראַמאַטישע אײַנטיילונג פֿון ווערטער. ראשית־כּל איז דאָ די אײַנטיילונג אין צוויי שטחים: די פֿולבאַטײַטיקע ווערטער וואָס שטייען אָזוי צו זאָגן אויף די אייגענע פֿיס און די באַהילפֿיקע ווערטער וואָס ווערן געווײַנט־לעך געניצט מיט די פֿולבאַטײַטיקע און דינען צו שאַפֿן גראַמאַטישע פֿאָרמען, צונויפֿצובינדן ווערטער אין אַ פֿראַזע, צונויפֿצוצעמענטירן זיי אין אַ זאַץ און זאָגן צווישנאָנאַנד.

אין גראַמאַטיק קומט מען צום אײַנטיילן ווערטער אין וואָרטקלאַסן. אויך דאָ מײַדט מען ניט אויס לאָגיק, אָבער די עצם אײַנטיילונג איז ניט געבויט אויף אַ שטרענג־לאָגישן יסוד וואָס וואָלט פֿאַרלאַנגט איין־אײַנציקן אײַנטיילונגס־פּרינציפּ. בײַם אײַנשטעלן די וואָרטקלאַסן אין ייִדיש (און ניט בלויז אין ייִדיש, לכל־הפּחות אין די אַנאַליטישע לשונות צווישן די אינדאָ־איראָפּעאישע) האָט מען גלײַכצײַטיק זיך געריכטעט מיט דריַ אײַנטיילסימנים: מיטן באָטײַט, מיט די פֿאָרמען און מיט דער פֿונקציע פֿון וואָרט אין זאַץ. אין גראַמאַטיק פֿון ייִדיש זײַנען נייטיק אַזעלכע וואָרטקלאַסן:

א) סובסטאַנטיוו — אַ נאָמען פֿון אַ זאַך, פֿון אַ סובסטאַנץ, מיט אַ היפּשער צאָל פֿאָרמעלע סימנים פֿאַרן וואָרט (למשל, דער אַרטיקל וואָס מע מעג אים ניט אַרויסהייבן ווי אַ באַזונדערן וואָרטקלאַס), אינעם וואָרט (די מערצאָל) און מיט סובסטאַנטיווישע סופֿיקסן (למשל ־ונג, ־קייט); מיט דער פֿונקציע פֿון סובייקט אָדער אָביעקט אין זאַץ;

ב) אַדיעקטיוו — אַ נאָמען פֿון אַן אייגנשאַפֿט, פֿון אַ סימן פֿון אַ זאַך, מיט אַ צאָל פֿאָרמעלע סימנים (למשל, די פֿעאיקייט צו קענען בײַטן די פֿלעקסיעס, אָפּהענגיק פֿון בייגפֿאָל און פֿון גראַמאַטישן מין פֿונעם סובסטאַנטיוו צו וועלכן ער ציט זיך, די פֿעאיקייט צו קענען שאַפֿן פֿאַרגלײַכגראַדן); מיט דער פֿונקציע פֿון אַטריבוט אָדער פּרעדיקאַט אין זאַץ;

ג) פּראָנאָם — איז לויטן באַטײַט ניט פֿאַרבונדן מיט קיין באַזונדערער לאָגישער קאַטעגאָריע, איז אַ פֿאַרטרעטער אָדער אַ פֿאַרבײַטער פֿון גרופּעס סובסטאַנטיוון אָדער אַדיעקטיוון; לויט די פֿאָרמעלע סימנים איז ער אָדער סובסטאַנטיוויש אָדער אַדיעקטיוויש און האָט נאָך דערצו אייגענע צוגאַב־סימנים; די פֿונקציעס אין זאַץ זײַנען אָדער פֿון אַ סובסטאַנטיוו אָדער פֿון אַן אַדיעקטיוו;

ד) פּרעפּאָזיציע — ספּעציעלע גרופּע באַהילפֿיקע ווערטער, וואו יעדער וואָרט האָט פֿאַר זיך אַ קלאָרן באַטײַט (אָדער באַטײַטן). די פּרעפּאָזיציעס זײַנען אינוואַריאַנטן (אָן פֿלעקסיעס, אָן שינויים), זיי פֿאַרבינדן אַ ווערב אָדער אַ סובסטאַנטיוו מיט אַ סובסטאַנטיוו; זיי האָבן ניט קיין

אייגענע פֿונקציע אין זאַץ, נאָר צוזאַמען מיטן סובסטאַנטיוו פֿירן זיי דורך אַזאַ פֿונקציע וואָס איז אַן זיי גאָרניט מעגלעך (זען קאַפּ׳ זאַצגלידער);

ה) ו ע ר ב — נאָמען פֿון אַ טואונג אַדער פֿון אַ מצב אין פֿאָרבינדונג מיטן פּראָצעס אין צײַט; בייגט זיך לויט פּערזאָנען און צײַטן; מיט דער פֿונקציע אין זאַץ — זײַן פּרעדיקאַט אַדער אַ טייל פֿון פּרעדיקאַט;

ו) ו ע ר ב י ד ן — דרײַ באַזונדערע גרופּעס, צונויפֿגענומען אינאיינעם (דער אינפֿיניטיוו, דער גערונדיוו, דער פּאַרטיציפּ), וויבל אַלע דרײַ האָבן דעם שטאַם פֿון ווערב און האָבן סינטאַקטישע סימנים גלײַכצײַטיק פֿון צוויי וואָרטקלאַסן (דער אינפֿיניטיוו פֿון ווערב און סובסטאַנטיוו, דער גערונדיוו — די פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק — איז אויך אַן אַדיעקטיוו, און דער פּאַרטיציפּ פֿון ווערב איז אַן אַדיעקטיוו);

ז) א ד ו ע ר ב — אַן אייגנשאַפֿט, אַ סימן, אַן אומשטאַנד לויטן באַטײַט און ציט זיך צו אַ ווערב אַדער צו אַן אַדיעקטיוו, איז כּמעט אינווּאַריאַנטיש (חוץ דער פֿאַיקייט פֿון אַ טייל מיט אַן אַדיעקטיווישן שטאַם צו האָבן פֿאַרגלײַכגראַדן), מיט צוויי ספּעציפֿישע סופֿיקסן (־ערהייט, ־ווײַז), אָפֿט מיט קאָמפּליצירטע צונויפֿגאָסן פֿון באַזונדערע טיילן, מיט באַזונדערע אייגנשאַפֿטן פֿון אינטאַנאַציע;

ח) ק א נ י ו נ ק צ י ע — ספּעציעלע גרופּע באַהילפֿיקע ווערטער וואָס דינען צונויפֿצובינדן זאַצגלידער צווישנאַנאַנד און אויך זאַצן מיט זאַצן. כּמעט אַלע קאָניונקציעס האָבן זייער באַזונדערן באַטײַט; ניט קיין זאַצגליד און ניט קיין איינס אין ווערטער־סדר;

ט) ז א צ ו א ר ט — זען ענין ד.

דאָ איז פֿאַראַן אַ באַזונדערער קאַפּיטל צאָלוואָרט, הגם די אַלע ווערטער פֿון אָט דעם וואָרטקלאַס קענען אײַנגעטיילט ווערן צווישן סובסטאַנטיוו, אַדיעקטיוו, אַדווערב און זאַצוואָרט. דאָס אויסזונדערן אָט די גרופּע ווערטער בלויז לויטן באַטײַט איז אָווי אײַנגעפֿעסטיקט אין פֿאַרשיידענע גראַמאַטיקעס אַז עס איז כּדאַי זיי נאָכצוטאָן כּדי ניט אַרויסצורופֿן אײַנריקע שאלות. פֿון דער צווייטער זײַט איז אין ייִדיש מעגלעך דער וואָרטקלאַס קאָנווערב (זען ווערב, יב), אַ צוגאָב צו די אויבן־אָנגעוויזענע וואָרטקלאַסן, איז אויך אויסגעקומען צו ניצן דעם טערמין פּאַרטיקל (צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו).

5. וואָרט איז אָוודאי דער עיקר־באַגריף אין לעקסיק. גראַמאַטיק דרינגט אַרײַן אין לעקסיק, לעקסיק אין גראַמאַטיק. דאָך איז פֿאַראַן אַן אָפּגרענעצונג צווישן די ביידע שטחים אין שפּראַך־פֿאָרשונג. דאָס וואָקסן פֿון דער צאָל ווערטער אין אַיעדער קולטורשפּראַך, זייער אָפּשטאַם און זייער גורל, די ראָלע און דער אויפֿטו פֿון באַזונדערע סאַציאָלע שיכטן און אויך פֿון יחידים אין דער שפּראַך־אַנטוויקלונג — דאָס אַלץ אַרום דעם וואָרט געהערט ניט צו גראַמאַטיק, זיכער ניט צו גראַמאַטיק פֿון הײַנטצײַטיקן לשון. ניט אין דעם קורס גראַמאַטיק, נאָר אין אַרײַנפֿיר צו ייִדישער לעקסיקאָלאָגיע איז נייטיק זיך אַרײַנצוטראַכטן און אויפֿצולערן די באַגריפֿן: אַרכאַאיזם, לאָקאַליזם, באַרבאַריזם, אינטערנאַציאָנאַליזם, אייפֿעמיזם, עפּעמעריזם, נעאָלאָגיזם, זשאַרגאָניזם, עטימאָלאָגישע יסודות און

די ספּעציפֿיש־ייִדישע פּראָבלעמען: ווערטער מחמת דער גלות־סיטואַציע, ווערטער מחמת דער אינעוויניקסטער צווייִשפּראַכיקייט (ייִדיש און לשון־קודש) און דער דרויסנדיקער צווייִשפּראַכיקייט (ייִדיש און די שפּראַך פֿון מערהייט־פֿאָלק).

6. דער גרונטיקסטער יסוד פֿון מאָדערנעם אויסלייג באַשטייט אין שרײַבן אָפּגעזונדערט יעדער וואָרט און ניט צערײַסן איין וואָרט אויף צוויי אָדער מער טיילן. דערצו איז דאָך אָבער נייטיק קלאָר צו וויסן וואָס עס איז אַ וואָרט. איז דער אומבאַשטימטער אַרטיקל אַ אַ וואָרט פֿאַר זיך? ניט אַזוי טראַכטן עמק־שרײַבערס, וועו זיי לייגן אויס ‘אַגוט און אַגעזונט יאָר אײַך’. איז פֿון דער אַנדערער זײַט אַ שטענדיק דער אומבאַשטימטער אַרטיקל און קיינמאָל ניט קיין ספּעציעלער פֿאַרטיקל? אַזוי אָפּנים מיינען די וואָס לייגן אויס דעם אָפּנים ווי צוויי וועדטער: ‘א פּנים’. האָט עס טאַקע א פּנים ווי חוזק. א וואָרט וואָס צו אים קומט צו א סופֿיקס אָדער א פֿרעפֿיקס איז שוין אַן אַנדער וואָרט. אַזוי לערנט די גראַמאַטיק, דיקטירט פֿון שכל־הישר פֿון יעדערן וואָס ווייסט דעם באַטײַט פֿון סופֿיקס און פֿון פֿרעפֿיקס. פֿאַלקס־לערערשאַפֿט איז א וואָרט פֿאַר זיך, אומעמגלעכקייט א וואָרט פֿאַר זיך, און דאָ איז ניט שייך קיין ‘חקירה’ — וואו איז דאָ די קירצערע פֿאַרעם? אין זאַץ „לאָמיר עס טאָן אינאיינעם“ איז אינאיינעם לויטן באַטײַט, לויט דער פֿונקציע אין זאַץ א באַזונדער וואָרט און די גראַמאַטיק באַפֿעלט: צערײַסט ניט!

זײַן פֿולע וואָרטישקייט קריגט דאָס וואָרט בלויז אין דעם קאָנקרעטן זאַץ. די זעלביקע קאָמבינאַציע פֿון קלאַנגען קען געבן אין צוויי פֿאַרשיידענע זאַצן — צוויי באַזונדערע ווערטער אָדער ווערטער־פֿאַרבינדונגען. מע קען ניט קומען פֿון אויסלייג צום וואָרט. דער וועגווײַזער איז דאָ גראַמאַטיק. אויסלייג־תּקנות אָן אָנשפּאַר אויף גראַמאַטיק מוזן נעבעך זיך האַלטן אויף הינערשט פֿיסלעך.

7. דאָס וואָרט האָט אין זיך א געוויסע סעמאַנטישע, א באַטײַטיקע פֿאַרזיכדיקייט און איז א רעזולטאַט פֿון א היסטאָרישער אײַנהייט־לעכקייט, פֿון זײַן אָן איינס. עס טרעפֿט זיך אויך אַז די עצם אינטאַנאַציע פֿונעם וואָרט זאָל אונדז אונטערזאָגן זײַן מהות (זען אַדוואַרב ז).

דעם באַגריף וואָרט איז מעגלעך אויסצוטיילן אין א באַזונדערן קאָפּיטל פֿון גראַמאַטיק. איבער פּראַקטישע מאַטיוון איז עס אָבער געגוג וועו דאָס וועט געגעבן ווי אַן אַרײַנפֿיר צום קאָפּיטל וועגן זאַץ און צום ווײַטערדיקן קאָפּיטל וועגן זאַצגלידער. עס איז אַנאַלאָגיש צו דעם ווי עס ווערט באַהאַנדלט דער אַרטיקל (זען סוב׳ ב).

ב. דער באַגריף זאַץ

1. פֿאַראַן זייער א סך דעפֿיניציעס וואָס דאָס איז א זאַץ. זיי בויען זיך אויף פֿאַרשיידענע פֿילאָסאָפֿישע סיסטעמען, זיי באַמיִען זיך צו ענט־פֿערן וואָס עס איז אייגנטלעך א געדאַנק אוו ווי אַזוי ער ווערט פֿאַרשטאַנען פֿונעם הערער. בּאָרן בּיים ריידער אוו ווי אַזוי ער ווערט פֿאַרשטאַנען פֿונעם הערער.

ווערט פֿון דער דעפֿיניציע וואָס דאָס איז אַ זאַץ אַ שטיק טעאָריע אין לאָ־
גיק און אין פּסיכאָלאָגיע. ממש יאָרהונדערטער איז גראַמאַטיק געווען אַ
מין דינסטמויד פֿון לאָגיק אָדער מע האָט צונויפֿגעמישט די דינסטמויד
מיט דער האָרינטע. אין לערנביכער פֿון גראַמאַטיק איז געגאַנגען פֿון איין
לשון אין אַ צווייט לשון אַזאַ דעפֿיניציע: „אַ זאַץ איז אַ געדאַנק, אויסגע־
דריקט דורך ווערטער". באַקומט זיך אַז „אוי!", „ס'טוט ווייַ!" איז עפּעס
מחוץ פֿון דער ספֿערע זאַץ. אָבער זיי זײַנען עס יאָ אין הײַנטצײַטיקן באַגעם.

כדי זיך צו באַפֿרײַען פֿונעם צונויפֿמיש צווישן אַ זאַץ וואָס ווערט
פֿאַרשטאַנען אין לאָגיק מיט אַ זאַץ אין גראַמאַטיק, איז געקומען אַ מא־
דערנע דעפֿיניציע: „אַ זאַץ איז אַ צאָל ווערטער וואָס זײַנען אַראַנזשירט
אויף אַ גראַמאַטישן אופֿן און סינטאַקטיש צונויפֿגעבונדן (צו שאַפֿן בײַם
הערער אָדער בײַם לייענער דעם זעלביקן אימאַזש וואָס איז אינעם באַ־
וואוסטזײַן פֿון רײַדער אָדער שרײַבער). אויך דאָ איז פֿאַראַן די פֿאָדערונג
אַז עס דאַרפֿן זײַן ווערטער (אין מערצאָל!) און אויך דאָ באַקומט זיך אַז
אין אַזאַ שטיק רייד „האָ? וואָס זאָגט ער? כ'האָ' ניט דערהערט" — זײַנען
ניטאָ קיין דרײַ זאַצן, ס'איז בכלל ניטאָ קיין איין זאַץ. עס האָבן זיך גע־
פֿונען עקסטרעמיסטן וואָס ווילן באַפֿרײַען גראַמאַטיק פֿון לעקסיק און פֿון
אַ שכלדיקן זינען. זיי שטעלן זיך אָפּ בײַ די קלאַמערן פֿון דער ציטירטער
דעפֿיניציע, בײַ זיי איז רעכט אַז אַזאַ ריי אַרויסגעבראַכטע קלאַנגען ווי
„סאָד דעניר פֿאַרד באָגע אַן ענזיזן" איז אויך אַ גראַמאַטישער זאַץ און ניט
קיין שפּיל, ניט קיין רעטענש, מע זאָל כאָפּן דעם מיין. ניין, דאָס רעדן
דאַרף האָבן אַ זינען! נאָך מער, לויט יענע עקסטרעמיסטן דאַרף אָפֿילו
אַ זאַץ ניט פֿאַרטראַכט ווערן ווי עפּעס וואָס האָט אַ זינען, אַבי עס זאָל זײַן
אויסגעשטעלט אַזאַ ריי קלאַנגען וואָס לויט זייער סדר און זייער געפֿינען
זיך אין שפּראַך זאָלן זיי קענען דערמאָנען אַ זאַץ וואָס מע פֿאַרשטייט נ י ט.

איז דאָס גלײַכסטע ניט אָנצוהייבן מיט דער דעפֿיניציע וואָס עס איז
אַ זאַץ און אָפֿילו ניט שטרעבן צו קומען צו אַ דעפֿיניציע וואָס זאָל ניט
אַרויסרופֿן קיין טענות, נאָר אויסצוגעפֿינען אומאָפּשטרײַטלעכע סימנים פֿון
גראַמאַטישן זאַץ.

2. מיר נעמען אָן ווי זאַצן אַזעלכע פֿאַרשיידענע אַרויסזאָגונגען: „גע־
שוויגן הייסט אויך געראַדט"; „אַ ביסל מיט אַ ביסל ווערט אַ פֿולע שיסל";
„גרויסער גאָט, מיר זינגען לידער, אונדזער הילף ביסטו אַלייַן"; „וואָס איז
די גיכסטע זאַך אין דער וועלט?" „די גיכסטע זאַך אין דער וועלט איז דער
געדאַנק"; „נו?" — „נו־נו"; „ענטפֿער, אָדער דו קריגסט אין די צייַן";
„גוואַלד! אַ פֿײַער!" און די זאַצן וואָס זיי זײַנען שוין דערמאָנט געווארן:
„אוי! ס'טוט ווייַ!" און „האָ? וואָס זאָגט ער? כ'האָ' ניט דערהערט".

לאָמיר ראשית־כּל זיך באַפֿרײַען פֿון געשריבענעם און האָבן אין זינען
בלויז די געראַדטע שפּראַך. לאָמיר אויך זיך אַבסטראַהירן פֿון דער גע־
טראַכטער שפּראַך. אויף צו זײַן אַ זאַץ — דאַרפֿן די ריי אַרויסגעבראַכטע
קלאַנגען (און אָפֿילו איין קלאַנג!) האָבן אַ זינען, לכל־הפּחות פֿאַר דעם וואָס

זאָגט עס אַרויס. בײַם צײַלענדיש פֿון קינדער: „אָנע וואָנע טאַטעניע, סיע וויע קאָמפּאָניע, סאָלעוו ראָקע, טיקע טאָקע, סי וויע וואָן" איז די אָנזאָמ־לונג פֿון די דרייצן קוואָזי־ווערטער געווען אַ טייל פֿון אַ שפּיל און ניט קיין פֿאַרבינדונג פֿון ווערטער וואָס שאָפֿן זאָצן. אָבער „אַ קו איז געפֿלויגן איבערן דאַך און אויסגעלייגט אַן איי" — איז יאָ אַ זאַץ, ווײַל אַ זאַץ מוז ניט איבערגעבן דווקא אָזוינס וואָס איז רעאַל. אַ זאַץ מוז אויך ניט זײַן אַן אייגענע, אַ יחידישע צונויפֿקאָמבינירונג פֿון ווערטער; גאָרניט זעלטן ברענגען מיר אַרויס זאָצן אונטערגעזאָגטע פֿון זכרון, ווען מיר ציטירן אַ שפּריכווארט, אַ שורה פֿון אַ לידל צי סתם אַ סקאַרבאָווע צונויפֿבינדונג פֿון ווערטער, אַ סך מאָל געהערטע, אַ סך מאָל אַליין שוין איבערגעחזרטע. קען אין זאַץ פֿעלן שפּראָכיקע שאָפֿונג.

אין אַ זאַץ מוז אויך ניט זײַן דער מאָמענט פֿון זאָגן עפּעס דעם הערער, פֿון קאָמוניקירן עפּעס דעם מיטמענטשן, אָפֿילו ניט פֿון האָבן בכלל אין זינען אַ הערער. אַ זאַץ קען זיך אַרויסרײַסן פֿון מויל ווי אַ רעזולטאַט פֿון אַ שטאַרק געפֿיל, פֿון אַן איבערלעבונג וואָס עס גיט זיך ניט אײַן אָן אַ דרויסנדיקן אויסדרוק אײַנצוהאַלטן אין זיך. דאָס קען אויך געשען, ווען מען איז אינגאַנצן אַליין און מע האָט גאָרניט די טבֿע צו רעדן צו זיך בקול רם. „אוי־אוי־אוי, גוואָלד געשריען, סאָראַ שיינקייט!" אָן נאָך טויזנטער פֿון דעם מין זאַצן זײַנען נאָטירלעך. אָבער סתם ברומען און אָפֿילו שרײַען פֿון וויטיק שאָפֿט נאָך ניט קיין זאַצן, עס מוזן אַרויסקומען קלאָנגען וואָס זײַנען אין געגעבענעם לשון פֿאַרבונדן מיט אַ באַטײַט. הכלל, אַ זאַץ מוז באַשטיין פֿון ווערטער אָדער פֿון א י י ן וואָרט.

3. ווען אַ זאַץ באַשטייט פֿון מער ווי איין וואָרט, איז ניט גענוג אַז יעדער וואָרט פֿאָר זיך איז פֿאַרשטענדלעך. דער סדר פֿון די ווערטער און זייער פֿאַרעם דארף זײַן בהסכם מיט דער גראַמאַטיק. „ביסל אַ שיסל מיט ווערט אַ אַ פֿולע ביסל" איז ניט קיין זאַץ, כאָטש מע קען זיך כאָפּן וואָסער שפּריכווארט איז דאָ צעדרייט געווארן. זאָל נאָר ניט זײַן דער אויספֿיר אַז טאָמער האָט דער זאַץ אַ גראַמאַטישן גריפֿ אָדער אָפֿילו עטלעכע גראַמא־טישע גריפֿן איז ער שוין אויס זאַץ. ער דארף אָבער ניט זײַן בכיוון פֿאַר־דרייט און דארף קענען איבערגעבן דעם מיין פֿונעם ריידער. „דו גיי אַזוי ענד דו קאָם בראָדווע" — איז געווען אַן ענטפֿער אויף אַן אָנפֿרעגן זיך אויף ייִדיש און דער ענטפֿער איז געווען אויף אַ מעגלעכסט־בעסטן ייִדיש. ערשט ווען מע זאָל צעדרייען דעם סדר פֿון די זיבן ווערטער, שטעלן זיי מערניט צונויף קיין זאַץ.

4. אונדזערע רייד זײַנען גאָר אָפֿט עליפּטיש, מיר לאָזן דורך די ווער־טער וואָס זײַנען במילא פֿאַרשטענדלעך פֿון קאָנטעקסט. באַוונדערס אָפֿט קומט עס אין ענטפֿערס. שאָפֿן זיך ע ל י פּ ט י ש ע זאָצן. „ווער האָט גע־זיגט אין דעם ספּאָרט־פֿאַרמעסט?" — „מכּבי". דאָס אייניציקע וואָרט איז אַ געוונדיקער און קלאָרער ענטפֿער, איז עס אַ זאַץ. אַ גרופּע גרייט זיך צו אַ לאָנגן שפּאַציר, פֿרעגט אײַנער אַ צווייטן: „און דו, חיים, דו גייסט מיט

אונדז?" און ער קריגט דעם ענטפֿער: „וואַרט אַ רגע, באַלד בין איך אויך גרייט און איך גיי מיט אײַך". אָבער דער שמועס קען דערפֿירט ווערן צו אַזאַ עליפּטישן נוסח: —„גייסט?" — „באַלד". די ערשטע זאַצן פֿון אַ קינדעלעס מויל זײַנען שטענדיק עליפּטישע. די זאַצן אויף אַ לשון וואָס מע באַהערשט ניט גענוג גוט זײַנען לית־ברירה עליפּטישע.

5. ניט אין אַלע לשונות איז דער באַגריף זאַץ אַבסאָלוט דער זעלביקער. און אַפֿילו אין דעם זעלביקן לשון קענען אין פֿאַרשיידענע תקופֿות פֿון זײַן אַנטוויקלונג פֿאַרבליבן די זעלביקע פֿאָדערונגען וואָס מע שטעלט צום באַגריף זאַץ, וואָרעם די פֿאַרבינדונגען צווישן ווערטער האָבן זיך גענוי ביטן. וואָס עס האָט געקענט קלינגען ווי אַ נאַרמאַלער זאַץ אין אַ פֿערצנטן יאָרהונדערט האָט אַ הונדערט יאָר שפּעטער שוין געקענט האָבן פֿאַרלאָרן יענע צונויפֿגעבונדנקייט וואָס אַ זאַץ פֿאַרלאַנגט. [עס איז געווג צו פֿאַרגלייכן טעקסטן פֿון כתב־יד פֿון 1382 מיט טעקסטן פֿון שמואל־בוך.] עס קומט אויס אַנצונעמען אַז אין פֿופֿצנטן יאָרהונדערט איז געווען נאָרמאַל אַזאַ מין זאַץ: „איז געקומען דוד, ישי דער זון" — שפּעטער וואָלט מען עס גאָר געקענט אַננעמען ווי צוויי באַזונדערע זאַצן. דער באַגריף זאַץ לעבט דורך ניואַנסירונגען אין פֿאַרשיידענע צײַטן פֿון דעם זעלביקן לשון.

6. עס איז איבעריק אויפֿצוקלערן וואָס עס איז אַ דערציילזאַץ, אַ פֿרעגזאַץ און אַן אויסרופֿזאַץ. דער אינהאַלטלעכער חילוק צווישן זיי איז קלאָר און פֿאַרשטענדלעך און אומעטומיק. אין שריפֿט האָבן זיי זייערע באַזונדערע אָפּשטעלצייכנס: דער דערציילזאַץ — אַ פּינטל. דער פֿרעגזאַץ — אַ פֿרעגצייכן, דער אויסרופֿזאַץ — אַן אויסרופֿצייכן. ווי זשע איז אויסגעדריקט דער חילוק צווישן זיי אין דער ריידשפּראַך? אין ייִדיש פֿאַרמאַגן זיי ניט קיין שום באַזונדערן סימן, קיין שום באַזונדערע פֿאָרעם ניט אין זייער ווערב, ניט אין קיין בייגפֿאַל, ניט דורך אַ באַזונדערער קאָניונקציע אָדער פֿרעפּאָזיציע. [דער פֿרעגזאַץ קען האָבן, אָבער ער מוז ניט האָבן די קאָניונקציע צי; דער אויסרופֿזאַץ האָט זייער אָפֿט, אָבער ער קען אויסקומען אַן דעם מאָדוס אימפּעראַטיוו.] דאָך האָבן אויך ייִדן ניט קיין טעות ביים הערן צו וועלכן מין פֿון די דרײַ עס געהערט דער זאַץ.

יעדער מין זאַץ באַזונדער האָט זיך זײַן בולטע אינטאָנאַציע. לאָמיר זיך צוהערן צו זייערע באַזונדערקייטן: „ער וועט מוזן קומען.", „ער וועט מוזן קומען?", „ער וועט מוזן קומען!". בלויז די אַנדערשדיקע אינטאָנאַציע מאַכט פֿון זיי די דרײַ אינהאַלטלעכע, פּסיכאָלאָגיש־אַנדערשדיקע זאַצן. אינטאָנאַציע שפּילט אַ גוואַלדיקע ראָלע ביים רעדן און דאָרף זײַן זייער וויכטיק אין פֿאַרשן שפּראַכן. דאָס איז אַ שטח וואָס וועט נאָך קומען צו זײַנע רעכט, הגם שוין איצט איז עס אַ סימן ביים טיפּאָלאָגישן אײַנטיילן לשונות אין דער וועלט. אָבער אין די גרענעצן פֿון אײַן לשון איז דער ענין ניט גענוג דורכגעאַרבעט. דאָ איז דער שליסל צו דערגיין ווי דער ריידער באַציט זיך צו זײַנע רייד אָן שום צוגאַב־וועלטלעך, אָן שום ספּעציעלער גראַמאַטישער פֿאָרעם. מע דערהערט צי דער ריידער איז זיכער

אָדער אומזיכער, צי ער וויל אַרויסזאָגן אָדער ער זאָגט אַרויס אָן חשק אָדער אָפֿילו קעגן זײַן ווילן, צי ער איז צופֿרידן, גלײַכגילטיק אָדער אומ־צופֿרידן. רייד אַן שום אינטאָנאַציע זײַנען אָזוי ווי טויטע רייד. די קונסט פֿונעם פֿאַרלייענער באַשטייט ראשית־כּל אין באַהערשן אָלע מעגלעכע אינטאָנאַציעס און אין ריכטיקן אַרויסברענגען זיי.

מסתּמא האָט יעדער לשון זײַן אינטאָנאַציע. איין דיאַלעקט אין אַ לשון קען זיך אונטערשיידן פֿון צווייטן מיט זײַן אינטאָנאַציע. דער פּוילישער ייִד האָט געהאַט אַ בּולט־אָנדערשדיקע אינטאָנאַציע ווי דער ליטווישער ייִד, און אין ליטע האָט מען געקענט דערקענען דעם קורלענדער לויט יענעמס אינטאָנאַציע. אַ ניט־ייִד פֿלעגט קענען דערקענען דעם ייִדן לויט זײַן אינטאָנאַציע, אָפֿילו ווען דער ייִד האָט די קלאָנגען גופֿא אַרויסגע־בראַכט פֿולקום קאָרעקט.

מע זאָל ניט צונויפֿמישן אַקצענט מיט אינטאָנאַציע. דער אַקצענט הייבט אַרויס אַ טראָפ אין אַ וואָרט אָדער צווישן עטלעכע איינטראָפּיקע ווערטער; דער אַקצענט פֿון אַ זאַץ הייבט אַרויס אין וואָרט צווישן עטלעכע ווערטער פֿון אַ זאַץ. אינטאָנאַציע האָט גלײַכצײַטיק פֿאַרשיידענע אייגנ־שאַפֿטן. דער טעמפּאָ פֿון די רייד, דער ריטעם, די גלאַטקייט אָדער די בערגלדיקייט פֿון דער רייַ קלאָנגען און נאָך און נאָך איינגשאַפֿטן פֿורעמען אויס די אינטאָנאַציע. די קלאָנגען פֿון אַ שפּראַך זײַנען סימבאָלן וואָס מע לערנט זיך אויס זיי צו פֿאַרשטיין, ווען מע לערנט זיך אַ שפּראַך. די אינ־טאָנאַציע איז עפּעס וואָס איז דירעקטער, וואָס קומט אויף אַ גלײַכן וועג אָן אַ פֿאַרמיטלונג, איז אַ ניגון פֿון אינעווייניקסטער מוזיק. ליידער האָט מען דערווײַל נאָך ניט אויפֿגעשטעלט די סיסטעם נאָטן, שריפֿטלעכע און זעאיקע צייכנס פֿאַר אינטאָנאַציעס. ווען מע פֿרווועט מיט ווערטער אויס־מאָלן אַן אינטאָנאַציע, באַקומט זיך עפּעס דעפֿעקטיוועס, בעל־מומיש, אומ־געראָטן, ווי מע וואָלט ווען מיט ווערטער געבן דעם חילוק צווישן בלוי און גרין, צווישן רויט און גראָל.

7. דער עיקרדיקסטער סימן אויף צו דערקענען אַ זאַץ איז די זאַץ־אינטאָנאַציע. פֿאַראַן עטלעכע זאַץ־אינטאָנאַציעס, אָבער זיי אַלע זאָגן דעם הערער אַז אין דעם ריידערס אַרויסזאָג איז פֿאַראַן פֿאַרענדיקטס, עפּעס וואָס שליסט אָפּ, וואָס שאַפֿט אַ גאַנצקייט פֿון אַן איינס. אָפֿט דריקט זיך עס אויס אין אַ פּאָוזע, ווי קאַרג אין צײַט זי זאָל ניט זײַן; אָבער אויך אין גיכן רעדן איז די אינטאָנאַציע פֿון זאַץ פֿאַראַן, אַניט רעאַגירן מיר: „ער רעדט אָזוי גיך אַז איך קען אים ניט פֿאַרשטיין". דורך דער אינטאָנאַציע דערקענט מען די דרײַ פֿאַרשיידענע מינים זאַצן, וואָס מיט זיי הייבט זיך אָן אָט דער פּונקט. דורך אינטאָנאַציע דערקענען מיר צי עס האָט זיך פֿאַרענדיקט אַ פּשוטער זאַץ אָדער בלויז אַ טייל פֿון אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ (דאָס וואָס מע רופֿט געווײַנטלעך בײַזאַץ). לאָמיר אַרויסרעדן און זיך גוט איינהערן: „ער האָט נעכטן ניט געקענט קומען".; „ער האָט נעכטן ניט געקענט קומען, ווײַל עפּעס אָן אומגליק איז געשען אין זײַן משפּחה".; „ווײַל עפּעס אָן אום־

גליק איז געשען אין זײַן משפחה, האָט ער בעכטן ניט געקענט קומען“: „אוי־וויי!“; „האָסט געהערט זײַן אוי־וויי?“; „זײַן אוי־וויי האָט מיר אַ ריס געטאָן אין האַרצן.“

ג. סובֿיעקט און פּרעדיקאַט

1. וועָן מיר זאָגן אַרויס אַ מיינונג באַקומט זיך אַ זאַץ, אָבער וויבט ניט יעדער זאַץ איז אַן אַרויסזאָגן אַ מיינונג. עס שאַפּט זיך אַ געדאַנק וועגן עפּעס אַ זאַך, אָדער וועגן אַ געשען, אַ טאָן אין צײַט — און מע גיט עס אַרויס דורך דער קלאַנגען־סימבאָליק. מע גיט אַ טראַכט וועגן עפּעס, מען אורטיילט — און עס ווערט געבאָרן אַ מיינונג — און וועָן מע ברענגט זי אַרויס, ווערט אַ זאַץ. דערבײַ באַשטעטיקט מען, מע באַיאָט אָדער מע פֿאַר־נייגט. האָט מען פֿאַזיטיוע אָדער נעגאַטיוע דורכן אַרײַננעמען אַ וואָרט נעגאַטיוו וועָרט באַשטימט גראַמאַטיש דורכן אַרײַנגעמען אַ וואָרט צי אַ ווערטל וואָס פֿאַרנייגט און אויך דורך דער ספּעציפֿישער קאָנסטרוק־ציע פֿון דעם נעגאַטיוון זאַץ (אויך וויפֿל זי איז פֿאַראַן).

2. אין די קלאַסישע בײַשפּילן פֿון דער פֿאַרמעלער לאָגיק האָט מען געהאָט אַן ערך אַזעלכע זאַצן: „דער לייב איז דער קיניג פֿון די חיות“; „דער מענטש איז שטערבלעך“; „בלי זינקט אין וואַסער“, „האָפֿן אַ לאַנגע צײַט גאָראַנטירט ניט דאָס דערגרייכן“; „חניפֿה איז ניט ערלעך“; „אײַן פֿויגל מאַכט נאָך ניט פֿרילינג (זומער)“. דעם טיפּ זאַצן האָט מען קלאַסי־פֿיצירט, אין דעם טיפּ זאַצן האָט מען אײַנגעזען צוויי אָדער דרײַ אום־פֿאַרמײַדלעכע באַשטאַנדטיילן. איז עס אַלץ גוט און פֿײַן, כל־זמן מע האָט אין זינען, אַז אויף דעם אופֿן פֿאַרגעמט מען זיך בלויז מיט איין מין זאַצן און בשום־אופֿן ניט מיט דעם גראַמאַטישן זאַץ בכלל.

דער זאַץ איז דער וויכטיקסטער שפּראַכיקער מיטל אַרויסצובערענגען אַ מיינונג. [שפּראַכיקער איז דאָ דער עיקר, ווײַל אַ מיינונג קען מען אַרויס־ברענגען דורך אַ מאַך מיט דער האַנט, דורכן פֿאַרקרימען דאָס פּנים, דורך אַ שאָקל מיטן קאָפּ, דורך אַ שמייכל.] די זאַצן וואָס זײַנען מיינונגען באַ־שטייַען געווײַנטלעך פֿון צוויי טיילן: פֿון אַ סובֿיעקט און אַ פּרע־דיקאַט. [געווײַנטלעך טאָר דאָ ניט דורכגעלאָזט ווערן. עמעצער זאָגט אַרויס אַ מיינונג און ער קריגט אַן ענטפֿער: „טאָקע?“ — איז עס דאָך אויך אַ זאַץ וואָס דריקט אויס אַ מיינונג.]

3. דאָס אײַנטיילן אַ זאַץ אין סובֿיעקט און פּרעדיקאַט איז גראַמאַטיש נייטיק און נוציק. דער סובֿיעקט ווערט אויסגעדריקט דורך אַ סובסטאַנטיוו און יעדער וואָרט וואָס קומט ווי אַ סובֿיעקט אין אַ זאַץ ווערט סובסטאַנ־טיווירט, למשל: „דער קראַנקער פֿילט זיך בעסער“; „יעדערער פֿאַרשטייט עס“, „צווי מאָל צווי איז פֿיר“, „ס'איז ניט פֿײַן דאָס אַרויסדרייען זיך“; „בע קען האָבן פֿאַרשיידענע באַטײַטן“. דער פּרעדיקאַט איז נאַטירלעכער־ווײַז פֿאַרבונדן מיטן ווערב און די פֿונקציע פֿון ווערב אין זאַץ איז צו זײַן

דער פֿרעדיקאַט. דער פֿרעדיקאַט קען אויך באַשטיין פֿון אַ הילפֿסווערב פֿלוס אַ סובסטאַנטיוו אָדער אַן אַדיעקטיוו. עטלעכע דוגמאָות: „בלבי איז שוער"; „דער פּעטער איז געווען אַ תּלמיד־חכם"; „די גלילקלעכע צוקונפֿט האָט אויך דעם נאָמען משיחס צייַטן"; „דער פֿרעדיקאַט ווייַזט אויף אַן אייגנשאַפֿט פֿון דעם סובייעקט"; „די מומע איז אַ גוטע"; „א קו וואָס גיט א סך מילך איז אַ גוטע בהמה"; „די חבֿרטע דינע איז דאָכט זיך אַ גוטע בהמה"; „דאָס איז אַ טיש"; „מײַן חבֿרס רוקן איז געווען מײַן טיש".

פֿון די דוגמאָות זעט מען אַז דער סובסטאַנטיוו אין דער רעלע פֿון אַ טייל פֿון פֿרעדיקאַט בלײַבט בײַ דער פֿולקייט פֿון אַלע זײַנע אייגנשאַפֿטן נאָר דעמאָלט ווען דער זאַץ רופֿט עפּעס אָן, באַצייכנט די קאַטעגאָריע, די גרופּע פֿונעם סובייעקט („א פֿלאַטערל איז אַן אינזעקט", „און איז א קאָנ־יונקציע"). אין אַלע אַנדערע זאַצן ווערט דער סובסטאַנטיוו פֿון פֿרעדיקאַט אַזויווי אַראָפּגענידערט צו אַן אַדיעקטיוו, צו איין אייגנשאַפֿט פֿון דעם סובסטאַנטיוו. „זי איז אַ בהמה" באַטײַט: זי איז אַ נאָרישע ווי אַ בהמה, אָבער קיין פֿירפֿיסיקע איז זי ניט, קיין מילך גיט זי ניט. „זײַן רוקן איז געווען מײַן טיש" באַטײַט בלויז אַז איך האָב אויסגעניצט זײַן איינגעבויגענעם רוקן עפּעס אַוועקצולייגן, ווי דאָס איז אינע פֿון די פֿונקציעס פֿון דעם שטיק מעבל וואָס מע רופֿט טיש.

4. עס מוז זײַן אַ מיטשטימונג אין צאָל און אין פֿערזאָן צווישן סובייעקט און פֿרעדיקאַט. זיי דאַרפֿן ביידע זײַן אָדער אין איינצאָל אָדער אין מערצאָל: „ער אַרבעט", „זיי אַרבעטן"; „דער חבֿר קומט", „די חבֿרים קומען". די ענדונגען פֿון ווערב מוזן אָפּהיטן געטרייַ וואָס עס באַפֿעלט דער פֿערזענלעכער פֿראָנאָם אָדער ווייַזן אויף דער דריטער פֿערזאָן: „ער אַרבעט", „דו אַרבעטסט"; „מיר זינגען גוטע חבֿרים"; „א גרויסער עולם איז געקומען"; „עס רעגנט".

ביים ענין מיטשטימונג אין צאָל קען זיך שאַפֿן אַ ווידעראַנאַנד צווישן דעם באַטײַט און דער פֿאָרעם. די סובסטאַנטיוון: עולם, המון, מאַסע, חבֿרה, צוהערערשאַפֿט און ענלעכע באַטײַטן בלי־ספֿק אַ סך מער ווי איין פֿערזאָן און דאָך קומט דער פֿרעדיקאַט צו זיי אין איינצאָל. עס טרעפֿט זיך אַז דאָס באַטײַטיקע איז גוּבֿר („די גאַנצע חבֿרה זינגען געקומען"). אַמאָל קען עס זײַן אָפּהענגיק פֿון סטיל, פֿון פֿאָזיציע אין זאַץ („א גרויסע מאַסע פֿאַראינ־טערעסירטע זינגען געקומען"; „עס איז געקומען א גרויסע מאַסע פֿאַר־אינטערעסירטע"); אַמאָל אַפֿילו פֿון אַן אומקלאָרער פֿאַלקישער נטיה אויס־צוקומען אין דער דריטער פֿערזאָן בלויז מיט איינצאָל. עס איז כאַראַק־טעריסטיש אַז ביים פֿראָנאָם מע (מען) מוז דער ווערב זײַן אין איינצאָל; לשון־קודש און סלאַוויש גיבן עס איבער אין מערצאָל.

5. די חקירהנישן וואָס עס איז פֿריער, וואָס עס איז ערשטיקער צי דער סובייעקט צי דער פֿרעדיקאַט זינגען מחוץ דעם גדר פֿון גראַמאַטיק. אינעם גראַמאַטישן זאַץ זינגען זיי ביידע גלײַכצײַטיק און גלײַכווי־כטיק. לאָמיר געדענקען אַז א זאַץ מוז ניט האָבן קיין ווערב, מיט אַנדערע ווער־

טער קיין פֿרעדיקאַט. געגוג ראַיות פֿאַר דעם האָט צוגעשטעלט די ליטע־ראַטור, וואו מע קען געפֿינען באַשרײַבונגען אָן ווערבן. עס זײַנען דאָ גאַנצע פֿערזן אין אונדזער פֿאָעזיע אָן אָן אייגציקן ווערב. אויך אין אָ פֿראָסטן שמועס קען מען הערן אַזוינס: „אָ געלאָף. אָ געטומל. געשרייען. שטופֿענגיש. אָ געשלעגערײַ". עס איז אָ ברכה לבטלה דאָס מיען זיך אײַנ־צושטעלן, צי מיר האָבן דאָ בלויז סובֿיעקטן אָדער בלויז פֿרעדיקאַטן. קיין שום חילוק אין פֿאַקטישן רעדן אָדער שרײַבן וועט פֿון דעם ניט אַרויסקומען.

וואָס שייך דעם אומפֿערזענלעכן זאַץ („עס רעגנט", „עס טוט מיר ווײ") איז זײַן סובֿיעקט דער פֿראָנאָם עס. געגנויער וועגן אים זען קאַפּ׳ וועריער־סדר, ג. דאָרטן זען אויך וועגן ׳פֿיקטיוון סובֿיעקט׳ עס (למשל אין אַזאַ זאַץ: „עס וועט דער פֿרײַנד קומען ערשט מאָרגן") און וועגן ׳פֿיקטיוון פֿרעדיקאַט׳ א י ז (למשל, אין אַזאַ זאַץ: „אי ז וועל איך קומען מאָרגן").

6. ס׳איז נייטיק זיך אָפּצושטעלן אויף נאָך אײַנוואָרטיקע זאַצן. זיי געהערן צו פֿיר מינים:

א) עליפּטישע זאַצן וואָס באַשטייען פֿון אַ ווערב. זיי טרעפֿן זיך אין פֿראַגעס און אין באַפֿעלן. זיי זײַנען קלאָר, פֿשוט לויט זייער נאַטור. דוגמאות: „קומסט?" (ד״ה דו קומסט?), „קום!" (אין אימפּעראַטיוו — דו קום), „קומט!", „לויפֿט!", „שיסט!" (אין באַפֿעלן מיט אָ ווערב).

ב) ענטפֿערס וואָס באַשטייען פֿון אײַן וואָרט. למשל: „— ווען וועסטו פֿאָרטיק ווערן מיט דײַן אַרבעט?" — „באַלד"; „— ווי הייסט דײַן חבֿרטע?" — „מלכהלע"; — „וואָס איז דער סובֿיעקט אין זאַץ ׳לאָכן איז געזונט׳?" — „לאָכן". [מיר האָבן דאָ פֿולע ענטפֿערס, דאָ איז קיין אײַן וואָרט ניט דורכ־געלאָזט, עס איז ניט נייטיק אויסצוטרעטשן אַז מע האָט דאָ עליפּטישע זאַצן און מע דאַרף ניט פֿאָרלאָנגען פֿון אָ תלמיד אַז ער זאָל איבערקײַען דעם לערערס פֿראָגע.]

ג) רופֿן, אויסגעשרייען, וואָרענישן, בקשות, אַרויסגערופֿן פֿון סיטו־אַציעס וואָס דערלאָזן ניט קיין צײַט און קיין בנעימותדיקייט פֿאַר אָ זאַץ מיט אָ בפֿירושן סובֿיעקט און פֿרעדיקאַט. דוגמאות: „שרעקלעך!", „פֿײַערז!", „סכנה!", „גענווייסערז!", „הילף!", „פֿאָליציי!".

ד) זאַצן וואָס באַשטייען בלויז פֿון אײַן וואָרט, ווײַל דאָס איינע וואָרט איז אָ זאַצוואָרט.

ד. דאָס זאַצוואָרט

1. בײַם אײַנטיילן ווערטער אין וואָרטקלאַסן זאָל מען ניט פֿאַרגעסן אַז דעם באַזונדערן וואָרטקלאַס. וועג מע נעמט ניט אַרײַן אַז דעם וואָרט־קלאַס בײַם קלאַסיפֿיצירן, שטויסט מען זיך אָן אויף ווערטער וואָס מע ווייסט ניט וואוהין זיי אַהינצוטאָן. יאָ און ניין זײַנען אַזעלכע פֿונדאַמענ־טאַלע ווערטער וואָס קיין לשון קען זיך ניט באַגיין אָן זיי. געווײַנטלעך

פֿאַררוקט מען זיי צווישן אַדווערבן און אין דעם איז ניטאָ קיין בּאַרעכּטיקונג. יאָ און ניין זײַנען ביידע די סאָמע נאַטירלעכע זאַצווערטער, ווײַל זיי שאַפֿן דאָך דעם פֿאַרלאַנגטן ענטפֿער אויף דעם ריידערס פֿראָגע, און דער הערער, בײַם ווערן דער ריידער, קומט דאָך אָפּ מיט זיי און ער פֿילט ניט אַז עפּעס האָט ער ניט דערזאָגט, עפּעס דורכגעלאָזט. שוין צוליב אָט די צוויי ווערטעלעך איז נייטיק דער באַזונדערער וואָרטקלאַס.

אין אַזעלכע כאַראַקטעריסטיש־ייִדישע זאַצן ווי: „איך האָב עס יאָ(יע) געזאָגט", „איך וועל עס יאָ טאָן", „אָט דערגרייך איך יאָ דעם סאָמע שפּיץ" [דאָ ווערט געגעבן די ערשטע פּערזאָן, ווײַל אָפּטערס ניצט עס דער איך, הגם מע קען די דערמאָנטע זאַצן אַריבּערפֿירן אין אַלע פּערזאָנען] — איז דער יאָ ניט קיין זאַצוואָרט, נאָר אַן אַדווערב.

2. יאָ און ניין זײַנען ניט די אייניציקע זאַצווערטער. דער אָפּטסטער העברעאיזם אין ייִדיש איז אפֿשר, אַ יחוסדיקער מיטגליד אין דער משפּחה זאַצווערטער. אָט איז נאָך אַ פּעקל זאַצווערטער: טאַקע, אַוודאי, מילא, משמעות, מחשבֿותן, מסתּמא, מן־הסתּם, מהיכא־תּיתי, ממה־נפֿשך, והאַ־רַאיה (והראיה), הכלל, אַשטייגער, למשל, לדוגמא, ערשטנס, צווייטנס און אַזוי ווײַטער.

עס קומט אויס אָפּצוטיילן די זאַצווערטער מיט אַ קאָמע אָדער מיט אַן אַנדער אָפּשטעלצייכן. דאָס ווערט אָבער ניט געגעבן ווי אַ כלל, וואָרעם יאָ צי ניט קאָמע איז אָפּהענגיק פֿון אונדזער אָרויסרייד, און ווען קיין קאָמע־אינטאָנאַציע איז ניטאָ — דאַרף מען זי ניט. אין זאַצן „וואָס אַשטייגער האָט ער געקענט טאָן:"; „ער אָפּנים איז דער אַנפֿירער"; „עס איז מסתּמא אַ טעות" — איז שוואַך זיך פֿאַרצושטעלן אַז די אינטאָנאַציע זאָל אַרויפֿ־צווינגען אַ קאָמע. אָבער אין אַזעלכע זאַצן: „ער איז אומשולדיק, והאַ־רַאיה: ער איז אַליין דער ערשטער אַוועק אין פֿאָליציי"; „מילא, הייסט די כּלה ביילע"; „מאַכטייסע, זאָל עס בלײַבן ווי דו ווילסט" — בעט זיך ממש אָפּצוזונדערן דאָס זאַצוואָרט.

3. אַלע ווערטער וואָס זײַנען אויסרופֿן, אויסדרוקן פֿון אַ ווייטיק, פֿון אײַעדער גאָר שטאַרקער איבערלעבונג, אַלע אינטעריעקציעס זײַנען זאַצווערטער. דוגמאות: גוואַלד! אוי־וויי! אַבי־אַבי־אַבי! אַך, אַך, אַך און אַלע אַנדערע אָנגענומענע אויסדרוקן פֿון געפֿילן. אויך בּע און עט זײַנען זאַצווערטער.

ד. זאַצטייל און זאַצגליד

1. עס איז נייטיק צו מאַכן אַן אונטערשייד צווישן זאַצטייל און זאַצ־גליד בײַם פֿונאַנדערקלײַבן זיך אין צוויי־ און מער־וועדיקע זאַצן. יעדער זאַץ פֿון וויפֿל ווערטער ער זאָל ניט באַשטיין פֿאַרמאָגט ניט מער ווי צוויי טיילן, אַ סובּיעקט און אַ פּרעדיקאַט. „די אַלטע קראָנקע מומע האָט זיך איבערגעקליבן צו אונדז אין אונדזער ענגער דירה" — דאָ איז דער ערשטער טייל אַ פֿיר־וועדיקער און דער צווייטער טייל אַ נײַן־וועדיקער. אינעם ערשטן טייל זײַנען דאָ דרײַ זאַצגלידער: מומע,

אַלטע, קראַנקע; אינעם צווייטן טייל זײַנען דאָ פֿינף זאַצגלידער: האָט זיך איבערגעקליבן, צו אונדז, אין דירה, אונדזער, ענגער. זאַצגליד פֿאַלט ניט צונויף מיט וואָרט. זאַצגליד איז אַ סינטאַקטישער איינס, דער סאַמע שמאָ־לער עלעמענט וואָס איז אַ רעזולטאַט פֿון אַנאַליזירן די ציאונגען צווישן וועָרטער אין זאַץ. סכעמאַטיש באַקומט זיך אַזאַ בילד:

אַ זאַצגליד קען זיך ציען גלײַכצײַטיק צו מער ווי צו איין זאַצגליד. אין דירה ציט זיך הן צו איבערגעקליבן זיך הן צו צו אונדז (טײַטשט אויס וואָס עס הייסט צו אונדז). אין דעם זאַץ „לאָכן איז געזונט" זײַנען פֿאַראַן די צוויי זאַצטיילן און ניט מער ווי צוויי זאַצגלידער; פֿאַלן דאָ צונויף די בא־גריפֿן זאַצטייל און זאַצגליד.

2. אין לאָגיק רעדט מען וועגן דרײַ טיילן אין אַ זאַץ: דעם סובייקט, דעם פֿרעדיקאַט און דער פֿאַרבינדונג צווישן זיי; אָבער אויך דאָרטן איז עס איבעריק, וואָרעם עס באַווײַזט בלויז אַז אין אונדזער דענקען איז שווער זיך אָפּצורײַסן פֿון די קאָנקרעטע שפּראַכיקע פֿאָרמען. [אין לאַטײַן קומט דער est ווי אין ייִדיש דער איז, אָבער דאָך ניט אין לשון־קודש.] אין ייִדיש דאַרף מען ניט דעם הילפֿסווערב באַטראַכטן ווי אַ באַזונדער זאַצ־גליד. אין די זאַצן: „דער לייב איז אַ חיה", „דער פֿוקס איז כיטרע", „ער איז אַ בוכהאַלטער" — האָבן מיר בלויז צוויי זאַצגלידער, דער הילפֿסווערב איז אַ טייל פֿון פּרעדיקאַט. איז האָט ניט קיין באַזונדערן יחוס לגבי די אַנדערע הילפֿסווערבן ווי: ווערן, האַלטן, הייסן, בלײַבן: „ווער עס איז גע־וואָרן רײַך איז נאָך צו אַ נגיד ניט גלײַך"; „דער ערלעכער מאַן בלײַבט אַן אַרעמאַן"; „איך הייס פּײַערשטיין, נאָר רוק מיך ניט אין אויוון".

מיט דער כוונה אַרויסצוהייבן, צו פֿאַרשטאַרקן דעם אײַנדרוק קען מען אויסקומען אַן דעם פֿאַרבינדנדיקן הילפֿסווערב: „דער מאַן — שבת־הגדול, די ווײַב — קורץ־פֿרײַטיק"; „דער דרייער — אונדזער פֿאַרזיצער?"; „דער וואָס זיצט — לימאַן, דער וואָס שטייט בײַם פֿענצטער — גוטמאַן"; „פֿרום דער טאַטע, פֿרום די מאַמע, די משפּחה — לומדים סאַמע" (פּרץ).

3. דער ענגער סובייקט (אַן די אַלע ווערטער וואָס ציען זיך צו אים) און דער פֿרעדיקאַט זײַנען די הויפּטגלידער, אַלע אַנדערע זאַצגלידער זײַנען די בײַגלידער. יעדע ווערבאַלע פֿאָרעם ווערט באַטראַכט נאָר ווי איין זאַצ־גליד. וואָלט געווען געקומען, האָלט אין איין דערמאָנען, אַ שפּרונג געטאָן — בײַשפּילן פֿון איינציקע זאַצגלידער. ווען אַלע אַנדערע אייגנשאַפֿטן פֿון די זאַצגלידער — אין ווײַטערדיקן קאַפּיטל.

ו. צווייגלידערדיקע, אויסגעבריטערטע און צונויפֿגעצויגענע זאַצן

1. אַ צווייגלידערדיקער זאַץ באַשטייט בלויז פֿון זעקס צווויי הויפּט־גלידער. דוגמאות: „אַרעמקייט איז ניט קיין שאַנד" (צו דעם שפּריכוואָרט קומט צו ווי אַ צווייטער טייל: „קיין וויגאָדע אויך ניט", וואָס איז פֿאַר זיך אַ צווייטער צווייגלידערדיקער זאַץ, אַן עליפּטישער, ווײַל ער מעדט אויס איבערצוחזרן דעם סובסטאַנטיוו פֿון פֿריִערדיקן); „גאולה איז אין געדענ־קען"; „אַן האָפֿן ניטאָ קיין לעבן"; „איז ער אַ בהמהז"

ניט, ניט קיין, ניטאָ קיין זעקס באַזונדערע זאַצגלידער. דאָס זעקס די נעגאַטיוון פֿאַרבינדונגען, ד״ה אַן אײַנזען אַז קיין פֿאַרבינדונג איז ניטאָ.

2. אַן אויסגעבריטערטער זאַץ איז אַזאַ וואָס חוץ די הויפּטגלידער האָט ער אויך בײַגלידער. די בײַגלידער קענען זײַן אַטריבוטיוו וואָס ציען זיך צו אַ סובסטאַנטיוו און אַדווערביאַלע וואָס ציען זיך צו אַ ווערב. די פֿרטים אין ווײַטערדיקן קאַפּיטל.

3. אַ צונויפֿגעצויגענער זאַץ איז אַזאַ וואָס האָט צוויי אָדער מער סובייעקטן בײַ איין פֿרעדיקאַט, צוויי אָדער מער פֿרעדיקאַטן בײַ איין סוב־יעקט, צוויי אָדער מער גלײַכאַרטיקע, גלײַכמיניקע בײַגלידער וואָס ציען זיך צו דעם זעלביקן זאַצגליד. דוגמאות:

א) מיט צוויי סובייעקטן — „דאָס גוטע און דאָס שלעכטע איז ניט אויף אייביק"; „אַרעם און רײַך ליגן אין דער ערד ביידע גלײַך"; „אַ בושה איז נאָר צו גנבֿענען, אָבער ניט אָפּצוגעבן".

ב) מיט צוויי פֿרעדיקאַטן — „ער לויפֿט אַרום און זוכט זיין ריפּ" (ד״ה זײַן זיווג); „גאָט נעמט בײַ איינעם און גיט דעם אַנדערן"; „אויסגע־וואַנדערט אָלע לענדער און אַהיים געקומען אַן הויזן און אַן העמדער" (אויך מיט אַ טאָפּעלער אומשטאַנד־באַשטימונג).

ג) מיט צוויי אָביעקטן, וואָס ביידע זעקס זענען אין אַקוזאַטיוו אָדער אין דאַטיוו מיט דער זעלביקער פֿרעפּאָזיציע — „אָפּוואַשן קען מען נאָר דעם גוף, ניט די נשמה"; „אָנצוווערן נדן און ירושה איז ניט קיין בושה"; „מאָל אויס אַ טויבן אַ ניגון און אַ בלינדן אַ רעגנבויגן"; „דעם אויער מעג מען איטלעכן געבן, די האַנט דעם גוטן פֿרײַנד, דאָס מויל נאָר דער אייגענער ווײַב"; „אויף ניט גיין און אויף ניט פֿאָרן האָט מען קיין חרטה ניט"; „גאָט זאָל אָפּהיטן פֿאַר גויאישע הענט און פֿאַר ייִדישע קעפּ".

ד) מיט צוויי אַדווערביאַלע באַשטימונגען פֿון דעם זעלביקן מין וואָס ענטפֿערן אויף דער זעלביקער פֿראַגע — „אין די אויגן קען מען אַרײַנקוקן, אָבער ניט אין האַרצן"; „אויף אַ שטוב בויען און אויף אַ קינד אויסגעבן איז דאָ בײַ גאָט אַ באַזונדערער אוצר"; „דער דלות לייגט זיך אויף די פּליי־צעס און אויפֿן פּנים"; „ניט מיט שעלטן, ניט מיט לאָכן קען מען דעם מענטשן איבערמאַכן"; „חנוכּה און פּורים ווערן די אַרעמעלײַט עשירים";

„מע גיט קיין כּבֿוד ניט אָפּ אין תּפֿיסה, אין בית־הכ(י)סא און אין מרחץ"; „פֿאַר אַ צאָפּ האָט מען מורא פֿון פֿאַרנט, פֿאַר אַ פֿערד פֿון הינטן, פֿאַר אַ נאַר פֿון אַלע זײַטן".

ה) מיט צוויי אָדער מער אַטריבוטן וואָס ציען זיך צו דעם זעלביקן סובסטאַנטיוו און כאַראַקטעריזירן אים מיט דער זעלביקער קאַטעגאָריע אייגנשאַפֿטן [„מײַן קראַנקער גוטער פֿאַראַלמנטער פֿאָטער אַרבעט נאָך" — ניטאָ דאָ קיין צונויפֿגעצויגענער זאַץ, ווײַל דער פֿאָטער איז גלײַכצײַטיק אי קראַנק אי גוט אי פֿאַראַלמנט און די אַטריבוטן כאַראַקטעריזירן אים פֿון פֿאַרשיידענע זײַטן.] „די לבֿנה איז אַרויס... אַ העל־ווײַסע, אַ זילבערנע לבֿנה"; „אַ נײַע פֿרישע, שטילע קילקייט האָט ער (דער דניעפּער) אַרויס־געגעבן פֿון זיך, אַ גלאַטע, אַ גרינגע קילקייט"; „געקומען אַהיים פֿון חדר אַ דערהרגענטער, אַ הונגעריקער, אַ שלעפּעריקער, אַן אויסגעמאַטערטער, איז דאָס ערשטע געווען אַרויסגעמען דאָס מעסערל".

4. מע דאַרף זײַן געוואָרנט ניט צו באַטראַכטן ווי צונויפֿגעצויגענע זאַצן יענע וואָס האָבן אין זיך אַן אידיאָם מיט צוויי וועדטער, אָבער דערבײַ נאָר איין זאַצגליד: „ער רעדט פֿאַר פֿײַער און פֿאַר וואַסער"; „מיר האַלטן פֿון אים שטאָל און אײַזן"; „ער איז אַוועק ווי אַ בער אָן אַן עק, אַוועק בחרפּה ובבושה". אויך אין שפּריכווערט „לויפֿן און קויפֿן טויג ניט" איז ניטאָ קיין צונויפֿגעצויגנקייט (מע קען ניט זאָגן אַז לויפֿן טויג ניט, אַז קויפֿן טויג ניט). הכלל, ריין מעכאַניש איז ניט מעגלעך צו באַשטימען צי מע האָט אַ צונויפֿגעצויגענעם זאַץ; מע דאַרף אַ טראַכט טאָן וועגן באַטײַטן.

ז. צונויפֿגעזעצטער זאַץ

1. אַ זאַץ וואָס האָט אין זיך ווי זײַן באַשטאַנדטייל נאָך אַ זאַץ אָדער נאָך זאַצן איז אַ צונויפֿגעזעצטער זאַץ, למשל: „קוים פּוצט זיך אייבער אָפּ די שטיוול, רופֿט מען אים שוין אויף מפּטיר"; „ווען אַלע מענטשן זאָלן ציען אויף איין זײַט, וואָלט די וועלט זיך איבערגעקערט"; „מע קען קיין מענטשן ניט דערקענען, ביז מען עסט ניט אויף מיט אים אַ טון זאַלץ (...ביז מע זיצט ניט מיט אים אויף איין פֿור, ...ביז מע האַנדלט ניט מיט אים)"; „אַ מענטש איז געגליכן צו אַ שוסטער: אַ שוסטער דאַרף האָבן אַ ווײַב און אַ מענטש דאַרף אויך האָבן אַ ווײַב".

2. די צוויי אָדער מער זאַצן פֿון אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ מוזן זײַן אינ־האַלטלעך, געדאַנקלעך פֿאַרבונדן צווישן זיך. ווי לויז די פֿאַרבינדונג זאָל ניט זײַן — דאַרף מען זי פֿאַרשטיין, אַניט פֿאַלט אָפּ די באַרעכטיקונג צו־נויפֿצובינדן די זאַצן אין צונויפֿגעזעצטן זאַץ. די לויזערע, די פֿרײַערע פֿאַרבינדונג איז צווישן זאַצן וואָס זײַנען גראַמאַטיש גלײַך, גראַמאַטיש גלײַכבאַרעכטיקט. די פֿאַרבינדונג שטיצט זיך אויף ציט אָדער אויף אָרט, זי קומט פֿאַר בײַם דערציילן, בײַם באַשרײַבן. אַזאַ צונויפֿגעזעצטער זאַץ צעפֿאַלט זיך גרינג אויף זײַנע באַזונדערע זאַצן און עס איז אַ פֿראַגע פֿון

יחידישן סטיל צי מע זאָל אײַנהאַלטן דעם צונויפֿגעזעצטן זאַץ אָדער אָפּ־
געבן די בכורה דער ריי באַזונדערע זאָצן. בעל־פּה איז דאָ קוים פֿאַראַן אַ
חילוק אין דער אינטאָנאַציע, בכתּב איז דאָ דער חילוק צווישן אַ קאָמע
און אַ פּינטל (אָבער די קאָמע אין אָזעלכע פֿאַלן האָט ניט די געווײַנטלעכע
קאָמע־אינטאָנאַציע). עטלעכע דוגמאָות:

„איך האָב געליבט אַ ייִנגעלע אַ שיינעם, שיין איז ער געווען ווי אַ
בריליאַנט" (פֿל); „טויזנטער מענטשן זענען געגאַנגען זיך באָדן, געגאַנגען
זענען זיי אַלע גלײַך" (פֿל); „די זון בראָט, סמאָלעט, עס ווייט נישט קיין
ווינטעלע, מע פֿילט נישט קיין ליפֿטעלע, די תּבֿואה אויף די פֿעלדער, די
בײַמער אין די וועלדער שטייען שטיל ווי צוגעקאָוועט, קיין שאָקל אָפּילו
זיך נישט צו טאָן" (ממוס); „די ציגײַנער שווערן זיך, ייִדן פּאַטשן איבער
די הענט, פּריצים קנאַקן מיט די בײַטשן און פֿערדלעך לויפֿן אַהין און אַהער
פֿײַל־אויסן־בויגן" (שע); „פֿאַרצויגן מיט לעבלעכן ליכט ליגט דער לאַנד־
שאַפֿטס געזיכט, און דימענטן גלאַנצן אויף פֿעלדער אָן פֿלעקן, און ס'הויכט
איבער ווײַסע און ענדלאָזע שטרעקן דער פֿראָסט" (יהואָש).

די נאַטירלעכע פֿאַרבינד־קאָניונקציע צווישן די באַזונדערע זאָצן אין
דעם גרעסערן צונויפֿגעזעצטן זאַץ איז אָן. דער אָן קען אויך גאָנץ אָפּט
קומען אין סאָמע אָנהייב, אַ רעזולטאַט פֿון ווירקונגען און איבערזעצונגען
פֿון תּנך. (אויך אין סטיל פֿון דערציילערס פֿון פֿאָלקס־מעשׂיות): „און
אַבֿרהם איז געוואָרן אַלט און באַטאָגט, און גאָט האָט געבענטשט אַבֿרהמען
מיט אַלצדינג" (תי); „און דאָס פֿערדל גייט זיך ניט, און דאָס רעדל דרייט
זיך ניט, און די ווײַב שילט זיך, און אַ טרונק בראַנפֿן ווילט זיך" (פֿל).

3. די זאָצן אין פֿונקט 2 זײַנען קאָאָרדינירטע. די קאָאָרדי־
נירונג קען אויך זײַן ניט אַזאַ דירעקטע ווי דורך ממשות פֿון צײַט און
אָרט. די פֿאַרבינדונג קען זײַן בלויז אַ געדאַנקלעכע, ווי בײַ אַ פֿאַרגלײַך,
בײַ אַן אַקעגנשטעלונג, בײַ אַן אַנאַליזירן, בײַם האָבן אין זינען אַן אויספֿיר,
אַ סיבה, אַ הנחה — און דערבײַ אַן שום קאָניונקציע וואָס זאָל אָנווײַזן
אויף דעם. עס איז איבעריק יעדער גרופּע פֿון אָזעלכע זאָצן צו געבן אַ
באַזונדערן נאָמען וויבאַל די קאָנסטרוקציע איז די זעלביקע. עס איז דיינו,
וועט מיר ברענגען דוגמאָות:

„גוטע כוונות העלפֿן ניט, מעשׂים טובֿים העלפֿן"; „מעשׂים טובֿים
העלפֿן ניט, מעשׂים רעים שאָטן ניט"; „דער מענטש איז נאָר ווי אַ סטאַ־
ליער — הײַנט לעבט ער און מאָרגן שטאַרבט ער"; „נויט ברעכט אײַזן,
דלות ברעכט שלעסער"; „די נויט מאַכט דעם מענטשן בעסער, דאָס גליק
מאַכט אים שלעכטער"; „פֿישעלעך אין וואַסער טוען נאָר לויפֿן, ליבע פֿאַר
געלט קריגט מען ניט צו קויפֿן"; „אומזיסט איז נאָר דער טויט, דאָך קאָסט
ער דאָס לעבן"; „דער ייִד שלעפּט שווער פֿולע פּעק, פֿײַער און רויך טראָגן
גרינג אַוועק"; „אַ יוד איז דאָס קלענסטע באַשעפֿענישׂ, דער ייִד איז אַלע־
מען גרויס אין די אויגן"; „אַלע טויערן זענען פֿאַרמאַכט, דער טויער פֿון

רחמים בלײַבט שטענדיק אָפֿן"; „אַ מענטש דאַרף אי זאָרגן אי האָפֿן — האָנט און האַרץ בלײַבן אָפֿן".

4. בײַ די פֿונקטן 2 און 3 האָבן מיר געהאַט צו טאָן מיט צונויפֿגע־ זעצטע זאַצן וואָס ווערן אויפֿגעשטעלט לויט אַ סיסטעם פֿון קאָאַרדיניר־ ונג. יידיש האָט אויך דעם צונויפֿגעזעצטן זאַץ לויט דער סיסטעם פֿון סוב־ אָרדיניר ונג. דעמאָלט איז צוויישן די צוויי אָדער מער זאַצן פֿאָראַן איינער וואָס מיר באַטראַכטן אים ווי אַ הויפּטזאַץ און דער אַנדערער זאַץ ווערט דעגראַדירט צו אַ בײַזאַץ (אָדער די אַנדערע — צו בײַזאַצן).

אין יידיש איז דער אונטערשייד צוויישן הויפּטזאַץ און בײַזאַץ זייער אַ קליינער. דער עיקר פֿון דעם רײַדערס איבערגעבן אונדז מוז ניט דווקא זײַן קאָנצענטרירט אין דעם הויפּטזאַץ. דער חילוק צוויישן הויפּטזאַץ און בײַזאַץ איז אַ פֿאַרמעלער און אין גאָר אַ גרויסער צאָל פֿאַלן אַ קוים־ קענטלעכער. „ווען איך בין געקומען אַהיים, האָב איך אים שוין ניט גע־ פֿונען" איז אַ צונויפֿגעזעצטער זאַץ; „האָב איך אים שוין ניט געפֿונען" איז דער הויפּטזאַץ; „ווען איך בין געקומען אַהיים" איז דער בײַזאַץ. ערש־ טנס, קען מען איבערשטעלן דעם סדר: „איך האָב אים שוין ניט געפֿונען, ווען איך בין געקומען אַהיים". צווייטנס, איז ניטאָ קיין שום אַנדערשדיקע וועריאַבעלע פֿאַרעם וואָס זאָל אויסטיילן דעם בײַזאַץ פֿון דעם הויפּטזאַץ. דריטנס, איז די אינטאָנאַציע פֿון דעם ערשטן זאַץ וואָס ענדיקט זיך מיט אַ ביסל הייבן די שטים אויף אַרויף און מיט אַ קורצער פּאָוזע פֿון ריכטן זיך אויף וויטער — אינגאַנצן אומאָפּהענגיק פֿון דעם צי עס איז דער הויפּטזאַץ צי דער בײַזאַץ. פֿערטנס, איז זייער גרינג אַריבערצופֿירן די צוויי זאַצן צו קאָאַרדיניר טקייט. דער אויספֿיר: די סובאָרדינאַציע איז דאָ זייער, זייער אַ מילדע.

אַ קליין פּעקעלע פֿון עטלעכע זאַצן: „ווען ער איז געווען קראַנק, איז ער צו דער אַרבעט ניט געקומען"; „אַז ער איז געווען קראַנק,...", „ווײַל ער איז געווען קראַנק,...", „אויבערדע׳ם וואָס ער איז געווען קראַנק,...", „כאָטש ער איז געווען קראַנק, איז ער צו דער אַרבעט (יאָ) געקומען"; „אַפֿילו ווען ער איז געווען קראַנק, איז ער צו דער אַרבעט (יאָ) געקומען". דער אונטערשייד אין די באַטײַטן שטעקט נאָר אין די קאָניונקציעס, בכן געהערט עס צום קאָפּיטל קאָניונקציעס און עס איז אויבעריק אָנצורופֿן די באַזונדערע זאַצן מיט ספּעציעלע נעמען.

5. דירעקטע רייד זײַנען די וואָס מע גיט אויבער פֿונקט אַזוי ווי דער רײַדער האָט זיי אַרויסגעבראַכט; אומדירעקטע רייד זײַנען די וואָס מע גיט אויבער דעם אינהאַלט פֿון יענעמס אַרויסזאָגן, אַפֿילו ווען מען איז דערבײַ קיין זאַך ניט מקצר און מע בײַט גאָרנישט. דער חילוק איז דאָ אין דער כוונה פֿון דעם אויבערגעבער. אין יידיש איז קיין שום אַנדער אונטערשייד ניטאָ. „ער האָט דערציילט: סוף־כל־סוף בין איך גע־ קומען אַהיים נאָך אַ סך שוועריקייטן" — „ער האָט דערציילט (אַז) סוף־ כל־סוף איז ער געקומען אַהיים נאָך אַ סך שוועריקייטן". דער ווערטער־

סדר איז דער זעלביקער, די ווערבאַלע פֿאָרעם (חוצן ניצן אַן אַנדער פֿער־זאָן) איז די זעלביקע, דער חילוק אין אינטאָנאַציע איז אַזוי במילאדיק. איז ניט נייטיק צו מאַכן קיין ווען ווען דירעקטע אַדער אומדירעקטע רייד.

6. דירעקטע פֿראַגע איז דער נאַרמאַלער פֿרעגזאַץ מיט דער נאָר־מאַלער פֿרעג־אינטאָנאַציע; אומדירעקטע פֿראַגע איז אַ זאַץ וואָס גיט בלויז איבער אַז עס איז געווען אַ פֿראַגע אַדער אַז עס איז פֿאָראַן אַ פֿראַגע בײַם רייַדער אַדער בײַ אַן אַנדערן. קיין פֿרעג־אינטאָנאַציע איז דערבײַ ניטא. „ווער ראובֿן עס דורכפֿירן?" — די דירעקטע פֿראַגע. „איך האָב געפֿרעגט (שמעון האָט געפֿרעגט, אַלע האָבן געפֿרעגט), צי ראובֿן ווען עס דורכפֿירן"; „עס איז אַ ספֿק צי ראובֿן ווען עס דורכפֿירן" — די אומ־דירעקטע פֿראַגע. ווען יאָ אַדער ניט ניצן דעם צי זען קאַפּ׳ די קאַנ־יונקציעס. בײַ דער דירעקטער פֿראַגע, ווי בכלל בײַ דירעקטע רייד, קומט צו אַ זאַץ וואָס זאָגט אונדז ווער עס פֿרעגט, ווער עס רעדט; אַזאַ זאַץ — דער בּאַגלייטזאַץ שטעלט ניט צונויף צוזאַמען מיט דער פֿראַגע קיין צונויפֿגעזעצטן זאַץ. „ווער איז דאָ געווען?" — האָט די מאַמע גע־פֿרעגט. דאָ האָבן מיר צוויי זאַצן און יעדערער איז פֿאַר זיך.

7. זאַצן פֿון דעם טיפּ: „ווער עס גיט לעבן גיט פֿונוואַנען צו לעבן", „ווער ס׳האָט ניט אין קעשענע (דער) זאָל קיין מקח ניט פֿרעגן", „ווער סע באַדאַרף אַ סך קען ניט שפּאָרן" — דאָרף מען ניט באַטראַכטן ווי אַ ספּע־ציעלן מין צונויפֿגעזעצטן זאַץ, נאָר אַזאַ וואָס זײַן סובּיעקט איז אויסגע־דריקט דורך עטלעכע ווערטער און אין זיי איז אויך דאָ אַ ווערב; זיי דער־קלערן ווער עס איז דער ווער. אַז מיר האָבן דאָ בלויז איין זאַץ באַשטימט די אינטאָנאַציע.

8. קאָמפּליצירטער איז די פֿראַגע וועגן איין זאַץ אַדער וועגן צוויי בײַ אַזאַ טיפּ זאַצן: „דער שטער איז געווען וואָס עס איז קיין געלט ניט געווען"; „די לײַטישע פֿירונג איז אַז מע גיט אָפּ אַן עלטערן דעם אָרט צו זיצן"; „מײַן רצון איז אַז די קינדער זאָלן בלײַבן בײַם וואַלד בשותפֿות" (פּרץ). די טענה לטובֿת צוויי זאַצן איז די אַז מע קען זיך אָפּשטעלן אַדער אַז מע שטעלט זיך טאָקע אָפּ אינמיטן זאַץ; די דערווידערונג איז אַז דאָ איז די אינטאָנאַציע ניט קיין זיכערע (זי איז מער יחידיש ווי אַלגעמיין) און אַז עס פֿעלט די אָפּגעשלאָסנקייט, די פֿאַרענדיקטקייט פֿון אַ זאַץ אין די פֿראַזעס „דער שטער איז געווען...", די „לײַטישע פֿירונג איז...", „מײַן רצון איז...". דער צונויפֿשטעלער פֿון קורס איז נוטה צו איין זאַץ, אַבער די וואָס האַלטן אַז אויך דאָ איז פֿאַראַן אַ צונויפֿגעזעצטער זאַץ דאַרפֿן פֿאַר דעם קיין מלקות ניט קריגן.

9. לאָמיר זיך אַריינטראַכטן אין אַזעלכע זאַצן: „איך זע ווי ער קומט צו אונדז"; „איך הער אַז דער פֿראָצעס האָט זיך שוין געענדיקט"; „דו מיינסט אַז זיי וועלן טאָקע חתונה האָבן?"; „ער בעט אונדז מע זאָל אויף אים רחמנות האָבן"; „פֿאַרוואָס זאָגסטו ניט אויס וואָס דו ווילסטו?"; „מיר

דאָכט זיך אַז ער איז ניט געזונט"; „מע האָט אונדז דערציילט אַז משה פֿרידמאַן גרייט זיך אַרויסצושטעלן זײַן קאַנדידאַטור". דער סקאַרבאָווער אופֿן אַנאַליזירן באַשטייט אויף דעם אַז אומעטום זײַנען דאָ פֿאַראַן צוּ־גויפֿגעזעצטע זאַצן. אָבער דאָ איז דער ענין ניט אַזוי פֿשוט: קיינער קען ניט דערהערן עפּעס אַן אָפּשטעל צווישן דעם 'הויפּטזאַץ' און דעם 'בײַזאַץ'; און יעדערער וועט מסכים זײַן אַז דער עיקר פֿונעם אינפֿאָרמירן, פֿונעם קאָמוניקירן איז ניט אינעם 'הויפּטזאַץ'.

עס איז כּדאַי זיך צו פֿאַרנעמען מיט אָזעלכע זאַצן (און זייער צאָל איז אָ מיליאָן!), וויבל מע שטויסט זיך דאָ צווישן אויף גרענעץ־פֿאַלן. די גראָ־מאַטישע קאַטעגאָריעס אין סינטאַקס קענען זײַן וואָקלדיקע און עס פֿעלן קאָלירטע גרענעץ־סלופּן צווישן אַ פֿילגלידערדיקן זאַץ און אַ צוּנויפֿגע־זעצטן זאַץ. דער פּראָקטישער אויספֿיר איז ניט צו געבן אַן ענטפֿער אויף אָלע זאַצן פֿון דעם שניט, נאָר וועגן יעדן קאָנקרעטן זאַץ, און אָננעמען פֿאַר ריכטיק יעדן ענטפֿער. דאָס איז דער אינציקער רעצעפּט קעגן אויבּ־אויפֿקייט... בּתּנאי אַז דער ענטפֿער זאָל זײַן אַ רעזולטאַט פֿון אייגענעם אָנאַליזירן. אפֿשר נאָך מער ווי אָנדערע פֿאָרש־שטחים דאַרף גראַמאַטיק אונדז לערנען טראָכטן.

10. די זאַצן פֿון די צוויי טיפּן: „קומענדיק אין אָוונט אַהיים (,) דערזע איך אים בײַ מײַן טיש" און „געקומען אַהיים שפּעט אין אָוונט, האָב איך אַן עסן זיך צוגעלייגט אָפֿרוען" — דאַרף מען ניט באַטראַכטן ווי צוּנויפֿ־געזעצטע זאַצן, וואו דער בײַזאַץ איז געקירצט געוואָרן אָדער מיטן גע־רונדיוו אָדער מיטן פּאָרטיציפּ. דער גאָנצער ענין קירצונג פֿון בײַזאַצן איז אָבסאָלוט איבעריק אין דער ייִדישער גראַמאַטיק. וועגן ניצן דעם גערונדיוו און זײַנע פֿונקציעס אין זאַץ זען וועריידן, ה; וועגן ניצן דעם פּאָרטיציפּ — דאָרטן, ח.

11. עס טרעפֿן זיך אין דער ליטעראַטור צוּנויפֿגעזעצטע זאַצן מיט אַ גאַנץ קאָמפּליצירטן געביו, מיט בײַזאַצן פֿון דער צווייטער מדרגה וואָס צינען זיך צו בײַזאַצן פֿון דער ערשטער מדרגה און נאָך וויטער. אָזעלכע קאָמפּליצירטע זאַצן זײַנען באַראַכטיקט, וועט זיי צעפֿאַלן זיך אויף צוויי טיילן מיט אַן אָנדערשדיקער אינטאָנאַציע, מיט אַ שטיגן אין אײַן טייל און אַראָפּנידערן אין אַ צווייטן טייל און מיט אַ דורכזיכטיקער קאָנסטרוקציע פֿון יעדן טייל. עס איז ניט נייטיק קיין באָזונדערער נאָמען פֿאַר אָזעלכע זאַצן. עס איז אויך ניט נייטיק קיין ספּעציעלער אָנאַליז פֿאַר די קאָמפּלי־צירטע זאַצן, וויבל קיין שום חידוש קומט פֿון דעם ניט אַרויס. בלויז דריי מוסטערן פֿון אָזעלכע זאַצן:

„ווי נח איז אָמאָל אין דער תּיבֿה איבערגעבליבן פֿון אַלע באַשעפֿענישן אויף דער וועלט וואָס זענען דערטרונקען געוואָרן אין דעם מבול, — אַזוי בין איך, ישׂראל בן ציפּע, איבערגעבליבן אין מײַן שטאָט אַן אייניציקער בחור פֿון אַלע מײַנע חבֿרים, וועלכע זענען דורך דער אָנשיקעניש פֿון שדכנים געוואָרן יונגע באַלעבעסלעך פֿאַר דער ציט און אײַנגעזונקען געוואָרן טיף בײַ דעם האַלדז אין דלות און קבֿצנות נעבעך" (ממוס).

„וועג אײַנשטיין זאָגט אַז די מאַטעריעלע וועלט איז ניט קיין אין־סוף, אַז זי האָט אַן ענד פֿון אַלע זײַטן און פֿונדעסטוועגן איז זי אומבאַגרענעצט; אַז וועג אַוועלכער עס איז פֿינטל זאָל זיך לאָזן פֿלײַען פֿון דער ערד אין דעם אומבאַגרענעצטן הימל אַרײַן און כסדר פֿלײַען אין איין־און־דער־זעלביקער גלײַכער ליניע דורך אַלע שטערן און אַלע פֿלאַנעטן וואָס באַגעגענען זיך אים אויפֿן וועג, וועט ער סוף־כּל־סוף קומען צוריק פֿון דער אַנדערער זײַט צו דעם זעלביקן פונקט פֿונוואַנען ער איז אַרויסגעפֿלויגן, — קאָן זיך דאָס דער מענטשלעכער פֿאַרשטאַנד נישט משער זײַן" (ח. זשיטלאָווסקי).

„פֿאַר אײַך, מײַנע אַרעמע ברידער און שוועסטער,
וואָס זענען צעזייט און צעשפּרייט אויף דער וועלט,
וואָס קריכן און בלאָנדזשען אויף טויזנטער וועגן
אין רעגן, אין שטורעם, אין היץ און אין קעלט;
פֿאַר דיר, אַ דו אייבּיקער קרעכצער און זיפֿצער,
פֿאַרשוואַרצטער, פֿאַרקלאָגטער, פֿאַרמאַטערטער יידּ, —
טוט שאַלן און זינגען, הילכן און קלינגען
מײַן פֿרישעס, מײַן לעבעדיק־פֿריילעכעס לידּ" (ש. פֿרוג).

ח. דער אַטריבוטיוועך בײַזאַץ

1. בײַזאַצן רופֿן ניט אַרויס אין דער ייִדישער גראַמאַטיק קיין שוועריקייטן. בלויז איין מין בײַזאַץ נייטיקט זיך אין אַ באַזונדערן אָנאָלין. דאָס איז דער אַטריבוטיוועך בײַזאַץ. ער איז דאָך אַן אַטריבוט צו אַ סובסטאַנטיוו, און דער אַטריבוט גופֿא קען ווערן אויסגעדריקט אויף אַ סך אופֿנים. די אַלע ווײַטערדיקע בײַזאַצן זײַנען אַטריבוטיוויש: „דאָס נײַע רעקל וואָס איך האָב איצט אָנגעטאָן פּאַסט מיר ביז גאָר"; „דאָס רעקל וואָס דער ברודער האָט געקויפֿט איז אים אַ ביסל ענג"; „דאָס רעקל וואָס האָט שוין צעריסענע ארבל וועל איך ניט אָנטאָן"; „עס איז צום גליק פֿאַלש די ידיעה אַז מײַן פֿרײַנד איז געשטאָרבן"; „לאָמיר זיך באַגעגענען אויף דעם זעלביקן אָרט וואו מיר האָבן זיך באַגעגנט נעכטן"; „דאָס שטעטל פֿונוואָנעט ער קומט איז אינגאַנצן חרוב געווארן"; „פֿאַראַן אַ צײַט ווען מע מוז זיך פֿאַרראַרוען"; „מיר וועלן אָפּלייגן די פֿראַגע ווי אַזוי אָפּצוריכטן דעם יובֿל"; „קענסטו אויפֿקלערן די סיבה פֿאַרוואָס ער איז אין כעס געוואָרן?". די ערשטע דרײַ זאַצן וואָס דערציילן וועגן רעקל זײַנען אַטריבוטיוויש פֿון אַלע שטאַנדפונקטן, די אַנדערע זעקס זײַנען בלויז פֿאַרמעל־אַטריבוטיוו, ווײַל זיי ציען זיך צו אַ סובסטאַנטיוו (אין קורסיוו); פֿון די זעקס זײַנען פֿאַראַן פֿיר וואָס בעטן זיך ממש אַז מע זאָל זיי איבערפֿאַרמולירן און עס פֿאַר־שווינדט זייער אַטריבוטיווקייט, און די אַנדערע צוויי רעדן וועגן אַרט און צײַט („דאָס שטעטל..."., „פֿאַראַן אַ צײַט..."). אין אַלע זעקס איז אַ פֿראַגע פֿון סטיל אַדער עס איז פֿאַראַן אַ ספּעציעלע כוונה אַרויסצוהייבן די סובסטאַנטיוון אין קורסיוו.

אַלע מינים אַטריבוטיוויש זאַצן זײַנען דערלאָזלעך, אויב זיי באַפֿרידיקן לאָגישערווײַז די כוונה פֿונעם ריידער אַדער שרײַבער. לאָמיר אָנרופֿן פֿ ר י ע יענע אַטריבוטיוויש זאַצן וואָס לאָזן זיך איבערפֿאַרמולירן, וואָס מע קען זיי שטעלן אין סאַמע אָנהייב און זיי מוזן ניט זײַן צוגעבונדן צו

אַ סובסטאַנטיוו; גע׳בונדענע זײַנען די אַטריבוטיוון זאַצן וואָס באַ־גרענצן, דעפֿינירן, דעטערמינירן אַדער כאַראַקטעריזירן דעם סובסטאַנטיוו. נאָר מיט זיי פֿאַרנעמען מיר זיך וויטער.

2. לאָמיר אויסקומען אָן די פֿרעדיקאַטן: דער מענטש וואָס לאַכט, דער מענטש וואָס קריגט די פּעטש, אַ לאַוונג וואָס ציט צו, דערציילונגען וואָס נעמען אויס, שטעטלעך וואָס זײַנען חרובֿ געוואָרן, שניי וואָס פֿאַר־דעקט דעם שפּיץ חרמון, די מוזיק וואָס באַצויבערט, די אַגדתא וואָס אַנט־פּלעקט דעם יידנס נשמה. אומעטום איז דאָס פֿאַרבינדוואָרט וואָס, אין ערגעץ איז פֿאַר אים קיין אָפּשטעל ניט פֿאַראַן. דער וואָס איז אַ פּראָנאָם און מע קען אים ניט דורכלאָזן. דער אַטריבוטיווער זאַץ איז דאָ אַ פּראָ־נאָמינאַלער, א ר ע ל א ט י ו י ש ע ר.

דער רעלאַטיוויש־ער פּראָנאָם וועלכער טויג דאָ ניט, ווײַל ער איז פֿאַר־בונדן מיט דער פֿאַרשטעלונג וועגן אַ ריי (זען פּראָנאָם, 2ד). אַגב איז דאָ מעגלעך אָפּצולייקענען אַז מע האָט דאָ צו טאָן מיט אַ צוגויפֿגעזעצטן זאַץ בכלל, נאָר מיט אַן אַטריבוט וואָס איז אויסגעדריקט אויף אַ באַזונדערן אופֿן.

3. פֿאַראַן אויך אַן אַנדער מין וואָס אין אַטריבוטיוון בײַזאַץ, וואָס — אַ קאָניונקציע. אַזאַ וואָס קען מען דורכלאָזן און דער זאַץ בלײַבט זאַץ. דער וואָס געוועלטיקט אין פֿאַלקישן רעדן און דאָמינירט בײַ אונדזערע גרויסע שפּראָכקענערס. מיר ברענגען דאָ מענדעלעס דרײַ זאַצן, שלום־עליכמס דרײַ זאַצן און דוד בערגעלסאָנס דרײַ זאַצן:

„עפּעס אַ קאַטאַוועס אַ קעכטנע אין דעם גבֿירס געזינד, וואָס [אַ פּרא־נאָם] האָט אין יאָטקע די גרעסטע דעה, וואָס דער שמש פֿון דער שול ברענגט איר מיט זײַן כּבֿוד אַליין דעם אתרוג בענטשן, וואָס דער אונטער־חזן אין דעם קלײַזל לייענט איר פּורים די מגילה אין קיך"; „די בלינדע יתומה וואָס [פּראָנאָם) זיצט שוין פֿון גאַנץ לאַנג לעבן דער טויטער שול... און בעט נדבֿות מיט דעם באַקאַנטן ניגון, וואָס אייגער פֿון די בריות האָט אויף איר געמאַכט"; „...אויפֿן הויכן באַרג, וואָס דער שפּיץ זײַנער דער־גייט כּמעט ביז דער כּמאַרע"; „יידן, די אויסדערוויילטע בײַ גאָט, וואָס צו־ליב זיי איז באַשאַפֿן געוואָרן די דאָזיקע וועלט"; „קוועלן אָן פֿון דער באַבע גיטל, וואָס זי האָט אַזוי קונציק אָפּגעשניטן דעם פּעטער איציק"; „שטיל און לײַטיש ווי בײַ די פּריצים, וואָס מיט זיי האָט ער ...עסקים געהאַט"; „געטראַכט עפּעס וועגן דעם ברויט, וואָס דערמיט האָבן זיי זיך אויף אַ זאַטן ווינטער פֿאַרגרייט"; „...דער בן־תּורה, וואָס דער קאָפּ איז בײַ אים תּמיד אין דער מסחר־לופֿט אַרומגעפֿלויגן".

די אַלע זאַצן מיט דער קאָניונקציע וואָס זײַנען גוטע מוסטערן פֿון דעם אײַנגעפֿונדעוועטן יידישן און יידישלעכן נוסח. אונטער דער השפּעה פֿון פֿרעמדע לשונות האָבן זיך צעשפּרייט אין דער פּראָזע פֿון צײַטשריפֿטן און אַפֿילו אין דער שיינער ליטעראַטור די זאַצן מיט — וועלכער אין אַלע בייגפֿאַלן און מיט כּלערליי פֿרעפּאָזיציעס. מיר טרעפֿן די וועלכער־זאַצן ממש בײַ אַלע שרײַבערס: „הײַנט נאָר, אין אונדזערע צײַטן, געפֿינען זיך

זייער פֿיל ייִדן(,) בייַ וועלכע עס איז נאָר דאָ אַ סימן פֿון מאָגנס" (ממוס); „גוטע, וואַרעמע רייד צו וועלכע די קינדער זענען גאָרניט געוואוינט גע־ווארן" (שע); „ער האָט דורכגעלייענט אויפֿן קול יענע ערטער וועלכע ער האָט נישט פֿאַרשטאַנען" (בערגעלסאָן). אין אָזאַ סיטואַציע טאָר די גראַמאַטיק ניט אַריינלייגן אין חרם דאָס ניצן וועלכער מיט אָדער אָן פֿרעפֿאָזיציעס און דאַרף בלויז רעקאָמענדירן דעם קאָנטינואַטיוו־ישן אַטריבוטיוון בייזאַץ.

4. דער אַטריבוטיווער בייזאַץ איז דער אייגנציקער באמתדיקער בייַ־זאַץ. דעריבער טאָקע איז מעגלעך אים צו רופֿן פּשוט אַטריבוטיווער זאַץ. אַ בייזאַץ איז לויט זיין מהות סובאָרדינירט. אָט די סובאָרדינירונג ווערט בולטער בייַם ניצן וועלכער, און ווען מע ניצט וואָס דעם פֿראַגאַם פֿאַרבייַט ער דאָך אַ זאַצגלידּ פֿון הויפּטזאַץ. וואָס די קאָניונקציע מילדערט די אָפּ־הענגיקייט פֿונעם הויפּטזאַץ און צילט צו אַן אַריבערגיין פֿון סובאָרדינירונג צו קאָאָרדינירונג. לויטן גאַנצן גייסט פֿון דער ייִדישער גראַמאַטיק איז עס אַ מעלה.

ט. פֿאַראַטאַקסיס און היפּאָטאַקסיס

1. מיר קומען צו אַ פֿאַרסך־הכּלונג פֿון אַ צאָל פֿרטים וואָס זייַנען צעשפּרייט איבער דעם גאַנצן קאַפּיטל. עס זייַנען פֿאַראַן צוויי סיסטעמען בייַם פֿאַרבינדן אַ זאַץ מיט אַ זאַץ און אַ זאַצגלידּ מיט אַ זאַצגלידּ אינעם זאַץ. פֿאַראַטאַקסיס איז די סיסטעם פֿון צושטעלן און גלייכשטעלן זאַצן און זאַצגלידּער; עס איז אָזוי ווי אַרויפֿסילען קרעלן אויף אַ פֿאָדעם. פֿאַראַטאַק־סיס בינדט זיך מיט אַ פּשוטן, מיט אַ דורכזיכטיקן גראַמאַטישן געבוי. הי־פּאָטאַקסיס איז די סיסטעם פֿון אַראָפּשטעלן אָדער אַרויפֿשטעלן איין זאַץ איבער אַ צווייטן; בייַ היפּאָטאַקסיס פֿעלט שוין דאָס גלייכשטעלן די זאַצן אָדער די זאַצגלידּער; עס איז אָזוי ווי אַוועקלייגן אַ קלאָץ און דערנאָך איבער (אויך אונטער אים) קלענערע קלעצער און קלעצלעך און צובינדן מיט אַ שטריק צום גרויסן קלאָץ. פֿאַראַטאַקסיס דריקט זיך אויס אין קאָאָרדינירן, היפּאָטאַקסיס אין סובאָרדינירן. אין אָלע לשונות (לכל־הפּחות אין די וואָס זייַנען געפֿאָרשט געוואָרן) קען מען מערקן בייידע סיסטעמען, אָבער ניט אומעטום איז זייער קיניגרייך גלייך. אויך אין דעם זעלביקן לשון זייַנען דאָ תקופֿות פֿון מער אָדער ווייניקער פֿאַראַטאַקסיס צי היפּאָטאַקסיס.

די פֿאַרשפּרייטע מיינונג בייַם רובֿ לינגוויסטן וואָס האָבן געפֿאָרשט די אינדאָ־אייראָפּעאישע לשונות איז אָזאַ: אין אָנהייב איז געווען פֿאַראַטאַקסיס און שפּעטער האָט זיך אָנטוויקלט היפּאָטאַקסיס; אַן אומבאַרעכטיקטע גאַווה האָט אָפֿילו זיך צעסבֿרהט: וואָס מער היפּאָטאַקסיס, אָלץ העכער איז די קולטורעלע אָנטוויקלונג פֿונעם פֿאָלק.

עס איז אָבער בלי־ספֿק אמת אַז פֿאַראַטאַקסיס דאָמינירט אַ סך שטאַר־קער אין דער ריידשפּראַך און אַז אין דער ליטעראַטור־שפּראַך איז דאָ די נטיה צו שטיצן זיך אויף היפּאָטאַקסיס. דאָס איז נאַטירלעך, וואָרעם צוויש־

א טראַכט טאָן און א רעד טאָן איז דער מהלך א קלענערער ווי צווישן א טראַכט טאָן און א שרײַב טאָן.

2. דעם אַריבערגאַנג פֿון פּאַראַטאַקסיס צו היפּאָטאַקסיס דאַרף מען זיך פֿאָרשטעלן ווי א לייטער מיט א סך שטאַפֿלען. אַן אילוסטראַציע: „ראובֿן איז אַנגעקומען. שמעון איז אַנגעקומען" — א הונדערטפֿראַצענטיקער פּאַראַטאַקסיס, צוויי אינגאַנצן זעלבשטענדיקע קורצע צווייגלידערדיקע זאַצן; ווען אַנשטאָט דעם פּינטל קומט א קאָמע צווישן זיי, ווערט שוין, לאָמיר זאָגן, א 95־פּראָצענטיקער פּאַראַטאַקסיס, און ווען עס קומט די קאַניונקציע אָן, איז דער פּאַראַטאַקסיס בלויז א 90־פּראָצענטיקער; דערנאָך קענען קומען צוגאָבן אין פֿאַרבינדונג מיט אָרט און מיט צײַט: „ראובֿן איז אַנגעקומען, דערנאָך איז שמעון אַנגעקומען" און ענלעכס; עס קען זיך שאַפֿן א פֿאַרבינדונג מיט ציל, מיט סיבה, ווי: „ראובֿן איז אַנגעקומען, דעריבער איז שמעון אַנגעקומען"; עס דערגייט צום צונויפֿגעצויגענעם זאַץ: „ראובֿן און שמעון זײַנען אַנגעקומען"; עס קומען שטאַפֿלען פֿון אַן אַנדער מאַטעריאַל: „ראובֿן איז אַנגעקומען אָן: (וועג, בשעת; דערנאָך, מחמת דעם וואָס, ווײַל כאָטש, הגם און אַנדערע) שמעון איז אַנגעקומען" — ביז מע דערקלעטערט צו: „שמעונס אַנקומען איז געווען א רעזולטאַט פֿון ראובֿנס אַנקומען" אַדער „ראובֿנס אַנקומען האָט דערפֿירט צו שמעונס אַנקומען". פֿון פֿולן פּאַראַטאַקסיס דורכן זעלבשטענדיקן זאַץ דערגייט מען צום פֿולן היפּאָטאַקסיס דורך א זאַצגליד. אַגב איז פּאָסעסיוו היפּאָטאַקסישער ווי די פֿאַרבינדונג מיט פֿון און דעם דאָטיוו.

מע זאָגט אַז צעזאָרס באַרימטער באַריכט וועגן זײַן נצחון איז באַשטאַנען פֿון דרײַ לאַטײַנישע צווייטראַפּיקע וועדטער, וואָס אין ייִדיש איז עס: „געקומען, געזען, געזיגט" — און ס׳איז פּשוטער פּאַראַטאַקסיס. אָסור אויב אַזא באַריכט פֿאַרמאָגט אין זיך ווייניקער טראַכטן אַדער וויניקער שייַנקייט ווי: „היות איך האָב דורכגעפֿירט מײַן מאַרש צו דער פּאָזיציע אין א קירצערער צײַט ווי דער שונא האָט זיך פֿאַרגעשטעלט, און נעמענדיק אין באַטראַכט אַז איך האָב גוט געקענט די טאַפּאַגראַפֿישע באַדינגונגען פֿון דעם שונאס לאַגער, האָט זיך מיר אײַנגעגעבן אָפּצוהאַלטן א גיכן און צעשמעטערנדיקן נצחון". די סיסטעם פֿון פּאַראַטאַקסיס איז אין קיין פֿרט ניט מינדערווערטיק, אַלץ איז אָפּהענגיק פֿון דעם ריידערס כוונות און פֿונעם לשון אין א באַשטימטער תקופֿה און פֿון דעם ריידערס אַדער שרײַבערס סטיל.

3. אין ייִדיש פֿאַרנעמט פּאַראַטאַקסיס א סך, א סך מער אָרט ווי היפּאָטאַקסיס. מע קען זאָגן אַז ייִדיש איז א פּאַראַטאַקסיש לשון. די ייִדישע ליטעראַטור־שפּראַך איז ניט אַוועק אַזוי ווײַט פֿון דער געוויינטער פֿאָלקס־שער, לעבעדיקער שפּראַך ווי דאָרטן וואו מע האָט זיך געקליגלט אין קיניגלעכע הויפֿן, וואו מע האָט זיך געקוועטשט אין ביוראָקראַטישע קאַנצעלאַריעס, וואו דער מוסטער איז געווען די לאַטײַנישע גראַמאַטיק, וואו מע האָט זיך געלאָבט מיט דער געקינצלטער קלאַסישער לאַטײַנישער פּראָזע. די פֿאָלקס־מעשׂה איז דאָך במילא אין דער ריידשפּראַך, און דירעקט ווי אויך אין א געשריבענער פֿאָרעם האָט די פֿאָלקס־מעשׂה געשפּילט גאָר א גרויסע ראָלע אין דער אַנטוויקלונג פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור. אויך

בײַם פּראַווען טיש אין די רבישע הויפֿן האָט מען דאָך זיך געהאַלטן בײַ דער ריידשפּראַך. מענדל סאָטאַנאָווער און זײַנע תּלמידים האָבן אַריבערגעגעבן דאָס נאָכמאַכן דער ריידשפּראַך אין אַ טייל פֿון דער השׂכּלה־ליטעראַטור. קיינער פֿון אונדזערע קלאַסיקערס האָט זיך ניט פֿאַרמאָסטן אָפּרײַסן זיך פֿון דער ריידשפּראַך (בײַ אַלע זײַנע ליטעראַטור־שפּראַכיקע אויפֿטוען איז דער זיידע געווען דער רייניקער און דער דערהייבער פֿון אַ סינטעטישער ריידשפּראַך; שלום־עליכם האָט זי אונדז געגעבן אין אירע פֿאַרשיידענע סטילן, פֿרץ האָט שטעלנווײַז ממש אימיטירט ווי עס רעדן חסידים, ווי עס רעדן תּלמידי־חכמים). אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָבן מיר געהאַט אַ היפּשע צאָל שרײַבערס פֿון די נידעריקסטע שיכטן און אַליין מיט זייער וויניק בילדונג, זייער געווער און זייער עשירות איז געווען זייער מוטערשפּראַך און זייער דירעקטע סבֿיבֿה־שפּראַך. די אַלע אייגנשאַפֿטן פֿון דער ליטעראַטור־שפּראַך ווערן ניט געגעבן ווי מעלות אָדער ווי קאָמפּלימענטן. דאָ זײַנען אויך פֿאַראַן סימני־דלות, און אַ צאָל מאָדערנע פּראָזע־שרײַבערס און דערעיקר פּאָעטן, האָבן אויסגעבראָכן ריטערט די האָריזאָנטן און דער קרײַז פֿון און אָרום ייִוואָ האָט זיך געמיט אויף גיך הייבן די ייִדישע קולטורשפּראַך. דאָך איז דער גאַנג און די שיטה פֿון לאַנגע דורות פֿאַרבליבן אין דער ספֿערע פֿון פֿאָראַטאַקסיס.

און עס קומט צו גאָר אַ וויכטיקער מאָמענט: בײַ אונדז האָט ניט געווירקט דער כּוח פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק, נאָר עס האָט יאָ כּסדר געווירקט דער כּוח פֿון לשון־קודש און דער כּמעט־ריין־פֿאָראַטאַקסישער נוסח פֿון תּנך. דער גאַנצער ייִדישער סינטאַקס איז אונטער דער השפּעה פֿון לשון־קודש וואָס האָט באַגליט פֿון די יונגע יאָרן אַן אַלע דורות וואָס האָבן געפֿורעמט און געריכט ייִדיש.

V.

די זאַצגלידער

א. דער באַגריף פּראָצע

1. מיר האָבן בײז איצט געהאַט צו טאָן מיטן באַגריף וואָרט און מיטן באַגריף זאָך. אין דעם זאָך, האָבן מיר געלערנט, קענען זײַן באַזונדערע זאַצגלידער; די זאַצגלידער גופֿא קען מען אײַנטיילן אין הויפּטגלידער — סובֿיעקט און פּרעדיקאַט — און אין בײַגלידער, אָלע אַנדערע זאַצגלידער. עס איז אָבער באַקוועם צו האָבן נאָך אַ טערמין — פּ ר א ז ע. די פּראָזע איז ווייניקער ווי דער זאָך און קען זײַן מער ווי דאָס זאַצגליד. די פּראָזע איז אַ פּאַרבינדונג פֿון ווערטער, לכל־הפּחות פֿון צוויי. דער פּראָזע פֿעלט די געשלאָסנקייט פֿון זאָך, אָבער זי איז ניט סתּם אַן איבערעכענען אַ פּאָר אָדער עטלעכע ווערטער; די ווערטער אין אַ פּראָזע מוזן זײַן צונויפֿגעבונדן, צונויפֿגעזיווגט מיט אַ באַטײַט. די אינטאָנאַציע באַשטימט צי מע האָט צו טאָן מיט אַ זאָך אָדער בלויז מיט אַ פּראָזע. און יעדע פּראָזע מיט דער אינטאָנאַציע פֿון אַ זאָך — ווערט אַ זאָך.

2. דוגמאות: אינעם שפּריכוואָרט „זאָל דער מענטש ניט זאָרגן וואָס עס וועט זײַן מאָרגן, זאָל ער בעסער הײַנט פֿאַרעכטן וואָס ער האָט קאָליע געמאַכט נעכטן" — איז דאָ אַ צונויפֿגעזעצטער זאָך וואָס באַשטייט פֿון צוויי פּאָראַלעלע קאָאַרדינירטע זאַצן, און יעדער זאָך באַזונדער באַשטייט פֿון אַ סובֿיעקט, אַ פּרעדיקאַט און אַן אָביעקט וואָס איז אויסגעדריקט דורך אַ פּראָזע — וואָס וועט זײַן מאָרגן און וואָס ער האָט קאָליע געמאַכט נעכטן. אָזוי זאָגט אונטער די אינטאָנאַציע, הגם פֿאַרמעל זײַנען עס אויך זאַצן. איז עס אַ גאַנץ קאָמפּליצירטע סיטואַציע. „דער רבי האָט געהייסן פֿרײַלעך זײַן, טרינקען בראָנפֿן, ניט קיין ווײַן" (פֿל) — אין דעם צונויפֿגעצויגענעם זאָך זעען מיר דרײַ פּראָזעס (פֿרײַלעך זײַן, טרינקען בראָנפֿן און די עליפּטישע פּראָזע ניט קיין ווײַן). פּראָזע איז אַן אויסגעבראָכטערט זאַצגליד.

3. פּראָזעס קענען זײַן באַשטענדיקע און צופֿעליקע. די באַשטענדיקע פּראָזעס קריגט דער רײַדער גרײַטערהייט פֿון שפּראָכיקן אוצר פֿון זײַן פֿאָלק, די צופֿעליקע פּראָזעס פֿורעמט דער רײַדער ווי אַ יחיד. פֿון אסתּר־תּענית בײז פּורים איז אַ באַשטענדיקע פּראָזע, פֿון אסתּר־תּענית בײז שבת־הגדול (בײז ערבֿ פּסח) איז אַ צופֿעליקע פּראָזע. פֿאַלש ווי אַ קאַץ איז אַ באַשטענדיקע פּראָזע, ווי אַ טיגער (ווי אַ שלאַנג) — אַ צופֿעליקע

פֿראַזע. אין דער לעקסיק שפּילט אַ גרויסע ראָלע דער חילוק צווישן דער באַשטענדיקער און צופֿעליקער פֿראַזע. אָלע אידיאָמאַטישע אויסדרוקן זײַנען באַשטענדיקע פֿראַזעס. אין גראַמאַטיק איז דער חילוק נייטיק בײַם אַנאַליזירן אַ זאַץ לויט די זאַצטיילן, ווָאַרעם עס האָט קוים אַ זינען צו צעגלידערן די באַשטענדיקע פֿראַזעס אויף באַזונדערע זאַצטיילן.

4. אין גראַמאַטיק איז נייטיק אונטערצושטרײַכן די פֿראַזעס לויט זייער פֿונקציע אין זאַץ. זײַנען פֿאַראַן סובייעקטיוישע און פּרעדיקאַטיוישע פֿראַזעס (און פֿאַרשטייט זיך אַז זיי קענען זיך בײַטן מיט זייערע פֿונקציעס), אָביעקטיוישע און אַטריבוטיווע פֿראַזעס, כלערליי ווערבאַלע און אַדווערביאַלע פֿראַזעס (די קאָמפּליצירטע פֿילווערטערדיקע ווערבאַלע פֿאָרמען רופֿט מען אויך ווערבאַלע פֿראַזעס ווי: איך וואָלט געווען געגאַנגען, האָט אַ שפּרונג געטאָן; די אַדווערביאַלע פֿראַזעס דריקן אויס אָן אַדווערב). לויט זייער אויפֿבוי טיילט מען אויס די פֿראַזעס וואָס הייבן זיך אָן מיט אַ פּרעפּאָזיציע און זיי ווערן אָנגעהויבן פּרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזעס.

ב. מיטלען אויסצודריקן דעם סובייעקט

1. בײַם ענין סובייעקט און פּרעדיקאַט אין פֿרײַערדיקן קאָפּיטל, בײַם פּונקט 3 איז שוין אָנגעוויזן אַז דער נאַטירלעכער וואָרטקלאַס פֿאָרן סובייעקט איז דער סובסטאַנטיוו. די פֿאָרבינדונג צווישן סובייעקט און סובסטאַנטיוו איז אָזוי שטאַרק אַז יעדער וואָרט וואָס קומט ווי אַ סובייעקט ווערט סובסטאַנטיווירט, קריגט געוויסע פֿונקציעס פֿון סובסטאַנטיוו. סובסטאַנטיווירונגען קענען זײַן פֿון צוויי מדרגות: צו דער ערשטער מדרגה געהערט די אָפּטע, די נאַטירלעכע סובסטאַנטיווירונג פֿון אַן אידיאָקטיוו (אויך פֿון אַ גערונדיוו און אַ פּאַרטיציפּ) און די אַדיעקטיווישע טיילן פֿון פּראָנאָמען, פֿון צאָלוואָרט (מײַנער, ערשטער). בײַם אינפֿיניטיוו קומט בכלל ניט אויס צו רעדן וועגן אַ סובסטאַנטיווירונג, ווײַל דער אינפֿיניטיוו איז דאָך לויט זײַן עצם מהות אויך אַ סובסטאַנטיוו. אַ סובסטאַנטיווירונג פֿון דער צווייטער מדרגה איז אַזאַ וואָס דער זאַץ צווינגט עס אַרויף; דאָס זײַנען די זאַצווערטער, די פּרעפּאָזיציעס, די קאָניונקציעס, די אַדווערבן און די אַדווערביאַלע פֿראַזעס, אָלע פּאָרמען פֿון ווערב, כלערליי פֿראַזעס און צי־טירונגען. דוגמאָות פֿאַר סובסטאַנטיווירונגען פֿון דער צווייטער מדרגה: „פֿע איז געווען זײַן ענטפֿער"; „פֿון איז די אָפּטסטע פּרעפּאָזיציע"; „אַז איז אַ קאָניונקציע וואָס פֿאָרמילדערט דעם היפּאָטאָקסיס"; „דער באַלד קען זיך ציען עטלעכע שעה"; „אויף צו־להכעיס איז אַ שלעכטער בעל־עצה"; „זיך אַ נעם טאָן צו דער אַרבעט איז אַ גוטער אָנהייב צו פֿאָרענדיקן"; „אַרויסקומען מיט אָפּענע רייד וועט ניט שאַטן"; „גיי צו אַלדי גוטע־יאָר איז ניט קיין ברכה".

2. דער סובייעקט האָט זײַן בייגפֿאַל. דאָס איז דער נאָמינאַטיוו. וואו מע געפֿינט אין זאַץ אַ נאָמינאַטיוו האָט מען אויך געפֿונען דעם סובּ־

יעקט. איז עס זייער בולט בײַ פּערזענלעכע פּראָנאָמען: איך, דו, ער, זי (קען אויך זײַן אַן אָקוזאַטיוו), עס, מיר (קען אויך זײַן אַ דאַטיוו), איר (קען אויך זײַן אַ דאַטיוו, ווײַבלעך), זיי (אין אַלע בייגפֿאַלן). וועט איז בלויז אין נאָמינאַטיוו. מע (מען) קען אין זאַץ זײַן בלויז דער סובּיעקט. דער אַרטיקל קען העלפֿן געפֿינען דעם נאָמינאַטיוו אין זאַץ און אויך די אַדיעקטיוון אין זייער לאַנגער פֿאָרעם (מע דאַרף אַבער זײַן אָפּגעהיט, זען סוב׳ ב2 און אַדיעקטיוו ג2).

3. יעדער מין אָנאָליזירן רופֿט: זײַט אָפּגעהיט. עס אָנטפּלעקן זיך טשיקאַווע ניואַנסן: תּמר איז אַ יידענע — תּמר איז אַ סובּסטאַנטיוו, אַ נאָמען פֿון אַ פֿרוי; „טאָמער איז אַ יידענע" — טאָמער איז אַ זאַצוואָרט וואָס זאָגט אונדז אַז אויב מען איז קיינמאָל ניט זיכער בײַ זיך, פֿירט מען זיך ניט־מענעריש. ניט אַלץ וואָס קלינגט גלײַך איז גלײַך.

פֿאַרשטייט זיך אַז עס זײַנען סובּיעקטן אין די לענגערע זאַצן: „דער באָבּעס ליכט־בענטשן איז שוין געווען מיט טרערן נאָכן אייניקלס טויט"; „שלח־מנות טראָגן האָט זי געמאַכט פֿאַר אַ גאַלד־שפּינערין איין מאָל אַ יאָר, אין דעם פֿריילעכן יום־טובֿ פּורים"; „בעסער צו קומען אין אַ הויז פֿון אַבֿילות אַיידער אין אַ הויז פֿון שׂמחה".

די ציטירונגען זײַנען סובּיעקטן אומאָפּהענגיק פֿון זייער לענג און זייער מקור: „וועט ׳שור שנגח את הפּרה׳ דערצײַען שטענדיק ערלעכע מענטשן, יידן מיט אַהבֿת־ישׂראל?"; „די ׳שנים אוחזין בטלית׳ זענען פֿאַר מיר נישט קיין מענטשן פֿון גאָס" (פּרץ); „׳זאָל זיך ראַטעווען ווער עס קען און ווי ער קען׳ איז געווען אין געטאָ אַ לאָזונג פֿון פֿאַרלאָרנקייט און פֿונאַנדערפֿאַל".

ג. מיטלען אויסצודריקן דעם פּרעדיקאַט

1. בײַם ענין סובּיעקט און פּרעדיקאַט אין פֿרײַערדיקן קאָפּיטל, בײַם פֿונקט 3 איז שוין אָנגעוויזן אַז דער נאַטירלעכער וואַרטקלאַס פֿאַרן פּרעדיקאַט איז דער וועּרב. אין דעם שטעקט די יסודיקע סינטאַקטישע פֿאַרבינדונג בײַם שאַפֿן צוויגלידערדיקע זאַצן: סובּיעקט־סובּסטאַנטיוו און פּרעדיקאַט־וועּרב. די צווייטע פֿאַרבינדונג איז נאָך אַ פֿעסטערע ווי די ערשטע, וואָרעם דער סובּסטאַנטיוו אין אַ פֿילגלידערדיקן זאַץ קען אויך זײַן ניט דער סובּיעקט, אָבער דער וועּרב אויך אין אַ פֿילגלידערדיקן זאַץ קען קומען (און בלויז געקינצלט) פֿאַרנעמען אַן אָנדער פּאָזיציע חוץ דער פּאָזיציע פֿון פּרעדיקאַט.

2. יעדע פֿאַרעם פֿון וועּרב איז בלויז אין זאַצגליד, בכּן דאַרף מען ניט בײַ אַ סינטאַקטישן אָנאָליז צעגלידערן אַ וועּרבאַלע פֿאָרעם. האָב געהאָט געמאַכט, בין געווען אַוועקגעפֿלויגן, וועסט זײַן אַוועקגעפֿאָרן, וועסט האָבן געמאַכט, זײַנען געוואָרן געליבט, וועלן פֿאַרשוואונדן ווערן, זאָלן געבענטשט זײַן, וואָלט געהאָט געקויפֿט, פֿלעגט האָבן געמאַכט, פֿלעגט

ווערן באַשטראָפֿט, האָבן געטאָן זיפֿצן, האָב אַ קיצל געטאָן, האָב אַ קוש געגעבן, האָסט געהאַלטן אין אייַן לייענען, געקומען צו פֿאָרן, — זיי אַלע זײַנען באַזונדערע ווערבאַלע פֿאָרמען און קענען אַלע דינען ווי פֿרעדיקאַטן.

3. מען טאָר אויך ניט צעגלידערן די צונויפֿגעזעצטע ווערבן (זען ווערב, יג) און די אַלע פֿאָרמען וואָס זיי זײַנען אין שטאַנד אָנצונעמען. זאָל האָבן זוכה געווען, האָלט בײַם מרוצה ווערן, וועט געווואויר ווערן, האָלט אין טאָן אַ שידוך, זאָלט מאריך ימים ושנים זײַן, לאָמיר מקבל־פּנים זײַן און נאָך הונדערטער צו זיי — זיי אַלע זײַנען באַזונדערע ווערבאַלע פֿאָר־מען און קענען אַלע דינען ווי פֿרעדיקאַטן אויך אין צווייגלידערדיקע זאַצן.

4. דער זעלביקער דין אויף ניט צו צעגלידערן איז חל אויך אויף די מאָראַלע ווערבן (זען ווערב, ב2) און אויך אויף די ווערבן וואָס בלויז אין געוויסע פֿאָרבינדונגען נידערן זיי אָראַפּ צום סטאַטוס פֿון די הילפֿס־ווערבן, ווי: אָנהייבן, פֿאָרענדיקן, בלײַבן, נעמען, הייסן, העלפֿן ווי אויך אין די אַלע פֿאַלן וועו דער עצם ווערב איז אַ טייל פֿון אַן אידיאָמאַטישן אויסדרוק. אין די ווײַטערדיקע זאַצן איז דער פֿרעדיקאַט וואָס לאָזט זיך ניט צעגלידערן אין קורסיוו: „איטלעכער מענטש מוז קוקן הינטער זיך, ניט פֿאָר זיך"; „אויף ניסים טאָר מען זיך ניט פֿאַרלאָזן"; „אַ מיאוסער מויד טאָר מען קיין קוש ניט געבן"; „אַז מע קומט אָריין אין היץ — פֿאַלט מען פֿון סאָמע שפּיץ"; „אַז מע הייבט אַן צו פֿאַרשטיין, זעט מען ווי מע בלײַבט אַליין"; העלף איך אים אַ קנאַקער ווערן, וויל ער שוין פֿון מיר ניט הערן"; „נאָך אַ שׂריפֿה צי נאָך אַ מגיפֿה — דער אָרעמאַן בלײַבט אָרעמאַן און דער נגיד בלײַבט נגיד"; „אַז משיח וועט קומען צו פֿאָרן, וועלן מיר האָבן גוטע יאָרן"; „אַלע סימנים קענען אונטערגיין, נאָר דער סימן־דלות (פֿאָר)־בלײַבט".

5. לאָמיר ניט פֿאַרגעסן אַז אויך הילפֿסווערבן קענען זײַן פֿולבאַטי־טיקע ווערבן. „ער האָט פֿאַרמאַגט", „ער האָט ליב", „ער האָט ניט קיין מגע־ומשׂא מיט זיי" — אין אַלע דרײַ זאַצן איז האָט אַ הילפֿסווערב; „ער האָט געלט", „ער האָט אַ גרויסע משפּחה" — דאָ פֿאַרמאַגט ער טאָקע, און די ווערטער געלט, משפּחה זײַנען אָביעקטן צום ווערב האָבן. „איך בין אַ לערער" — בין איז אַ הילפֿסווערב; „איך טראָכט, בכן בין איך" — בין איז אַ פֿולבאַטיטיקער ווערב: איך עקסיסטיר, איך בין פֿאַראַן (דאָ איז בין ווידער אַ הילפֿסווערב).

6. אין פֿרײַערדיקן קאָפּ, בײַם ענין סובּיעקט און פֿרעדיקאַט, בײַם פּונקט 5, ווערט געזאָגט: „די ענדונגען פֿון ווערב מוזן אָפּהיטן געטרײַ וואָס עס באַפֿעלט דער פֿערזענלעכער פֿראָנאָם". איז טאָקע אַזוי בײַם אירצן: וויבאַלד מע זאָגט עמעצן אַ יחיד איר (אַנשטאָט דו), מוז דער ווערב זײַן אין דער צווייטער פֿערזאָן מערצאָל. אַן ענלעכע דערשײַנונג איז אויך בײַ קנעכטישער העפֿלעכקייט. „דער בעל־הבית זײַנען איצט ניטאָ אין דער היים", — זאָגט דער משרת, און אַזוי זאָגט אויך די דינסט: „די

בעל־הבּיתטע זײַנען...". 'גרויסמוטיק' מאַכט דער גראַמאַטיקער מתּיר דעם אײַ.

7. בײַם פֿונקט 1 ווערט איבערגעחזרט אַז דער נאַטירלעכער וואַרט־קלאַס פֿאַרן פֿרעדיקאַט איז דער ווערב. איז דער פֿאַסיקער מאַמענט אַנצוּוויזן אַז דער כּמעט־נאַטירלעכער וואַרטקלאַס פֿאַרן פֿרעדיקאַט איז דער אַדיעקטיוו. די אַלע וואָס האַלטן אַז אין אַנהייב איז שטענדיק דער סוב־יעקט זאָגן: אָט זעט איר דאָך, דער ריידער האָט פֿריער אין זינען דעם סוב־יעקט און ער דערזעט אינעם סובּיעקט אַן אייגנשאַפֿט, אַ שטריך און ער שאַפֿט אַזוי אַרום דעם פֿרעדיקאַט. [אויך דאָ איז ניט נייטיק אַפּצוטיילן לויט דער צײַט די ביידע הויפּטגלידער.] וועלן דער סובּיעקט איז אַ סוב־סטאַנטיוו מיט דער פֿולקייט פֿון זינען אייגנשאַפֿטן און שטריכן, קען ניט זײַן קיין שווערקייט אין אַנרופֿן אייגע פֿון די אייגנשאַפֿטן, למשל: דער טיש איז אַ באַקוועמער (אַ פֿירקאַנטיקער, אַ ברוינער, אַ בּיגער...), דער חבֿר איז אַ געטרײַער (אַ לאַנגיאָריקער, אַ געזונטער, אַ וואַרשעווער, אַ שוויגנדיקער, אַ לייכט־פֿאַרוואונדעטער...). וועלן דער אַדיעקטיוו קומט אין דער לאַנגער פֿאַרעם, איז דאָ די מיטשטימונג אין גראַמאַטישן מין: די חבֿרטע איז אַ שיינע, דאָס קינד איז אַ שיינס, דער טיש איז מײַנער, די שטוב איז מײַנע.

וועלן דער סובּיעקט איז אַן אַדיעקטיוו איז נייטיק אַ פֿאַראַלעליזם אין פֿאַרעם בײַם פֿרעדיקאַט: „קרום איז ניט גלײַך, אַרעם איז ניט רײַך"; „דער שלעכטער איז קיינמאָל ניט דער גערעכטער"; „פֿאַרזען איז פֿאַרשפּילט"; „נאָר דאָס פֿאַראַנענע איז דאָס פֿאַרשטאַנענע". בײַם עמאָציאָנעלן רעדן און אין דער פֿאָעזיע טרעפֿן מיר די קורצע פֿאַרעם פֿון אַדיעקטיוו, וועלן מע וואָלט זיך געריכט אויף דער לאַנגער פֿאַרעם: „טשעפּע ניט, דאָס איז מײַנס"; „איך האָב אַ קליינעם יינגעלע, אַ זונעלע גאָר פֿײַן. וועלן איך דערזע אים דאָכט זיך מיר, די גאַנצע וועלט איז מײַן" (מ. ראָזענפֿעלד).

8. וועלן דער פֿרעדיקאַט באַשטייט פֿון אַ הילפֿסווערב און אַ סוב־סטאַנטיוו, קען אויפֿקומען די פֿראַגע וועגן באַטײַט פֿונעם סובּסטאַנטיוו (זען קאַפּ׳ זאַץ, 3ג). די הילפֿסווערבן קענען זײַן אַדער זײַן אַדער וועלן. אילוסטראַציעס: ער איז דער פֿאַרוואַלטער, ער ווערט דער פֿאַרוואַלטער, ער האָט אַ שטעל (דאָ איז האָט ניט קיין הילפֿסווערב). אַ בײַט צווישן האָט און איז בײַט גרינטלעך דעם זינען: „ער האָט אונדז פֿאַראינטערעסירט מיט דעם ווערק" און „ער איז פֿאַראינטערעסירט אין דעם ווערק"; „ער האָט פֿאַרשלאָפֿן אַראָפּצוקומען צו פֿרישטיק", „ער איז נאָך פֿאַרשלאָפֿן בײַם אַראָפּקומען צום פֿרישטיק". וועלן דער ווערב שאַפֿט זײַן פֿאַרגאַנגענע צײַט מיטן הילפֿסווערב זײַן, באַקומט זיך אַ צווײַדײַטיקייט: „ער איז פֿאַרפֿלויגן..." — דער פֿאַרטיצּיפּ פֿאַרפֿלויגן קען זײַן אַ טייל פֿון דער פֿאַרגאַנגענער צײַט אָדער אַ פֿאַרזיכדיקער פֿאַרטיצּיפּ; אין אָזאַ פֿאַל איז נייטיק די לאַנגע פֿאַרעם: אַ פֿאַרפֿלויגענער (אין ווײַטע הימלען). אַגב קען

אין פֿרעדיקאַט דער סובסטאַנטיוו זײַן אין פֿאַרעם פֿון פֿאַסעסיוו: די ווערק זײַנען באַשעוויסעס, גראַדעס, שלום אַש.

ד. דער אָביעקט וויִ אַ זאַצגליד

1. דער אָביעקט אין אַ זאַץ מוז זיך צײַגן צו אַ ווערב, דאָס הייסט אַז ער איז אָפּהענגיק פֿון אַ ווערב; הייסט עס אַז געוויינטלעך ציט זיך דער אָביעקט צום פֿרעדיקאַט און איז אָפּהענגיק פֿון פֿרעדיקאַט. דער נאָרמאַלער וואָרטקלאָס פֿאַרן אָביעקט איז אַ סובסטאַנטיוו. באַקומט זיך אַז דער אָביעקט איז דער צווייטער סובסטאַנטיוו אין זאַץ נאָכן דאָמינירנדיקן סובסטאַנטיוו וואָס פֿאַרנעמט די פֿאַזיציע פֿון סובייעקט.

2. דער גרויסער חילוק צווישן סובייעקט און אָביעקט איז אינעם בייגפֿאַל. דער סובייעקט איז אין נאָמינאַטיוו, דער אָביעקט איז אין אַ ק ו ־ ז אַ ט י ו אָדער אין ד אַ ט י ו. אין דעם באַשטייט דאָך דער גאַנצער זינען פֿון די בייגפֿאַלן — צו ווײַזן אויף דער פֿונקציע פֿון נאָמינאַ (סובסטאַנטיוו, אַדיעקטיוו, פּראָנאָם, צאָלוואָרט) אין אַ זאַץ. וויבאַלד דער אָביעקט קען זײַן אָדער אין אַקוזאַטיוו אָדער אין דאַטיוו, זײַנען דאָ צוויי פֿאַרשיידענע אָביעקטן: א ד י ר ע ק ט ע ר אָביעקט און אַן א ו מ ד י ר ע ק ־ ט ע ר אָביעקט. דער דירעקטער אָביעקט קומט נאָך טראַנזיטיוועַ ווערבן (זען ווערב ב6). דער דירעקטער אָביעקט ענטפֿערט אויף די פֿראַגעס: ווען מען? ווי אָפֿט? און ווײַזט אַז די טוואונג פֿון ווערב גייט אַריבער אויף דער גאַנצער פּערזאָן אָדער אויף דער גאַנצער זאַך. דוגמאות: „איך קויף דעם בוך"; „איך זע דעם חבֿר"; „איטלעכער שענקער לויבט זײַן ביר"; „דעם געפֿאַלענעם העלפֿט גאָט"; „אַ געבונדענעם שלאָגט מען נישט"; „ווערטער זאָל מען וועגן און ניט ציילן"; „די ציט מאַכט גראָ די פּאה און ענדערט די דעה"; „די צונג פֿאַרפֿירט דעם מענטשן צום גליק און צום אומגליק".

אין דער פֿאַסיווער קאָנסטרוקציע (זען ווערב ח) ווערט פֿון דעם דירעקטן אָביעקט דער סובייעקט פֿון זאַץ: „דער קריטיקער לויבט דאָס ווערק" — „דאָס ווערק ווערט געלויבט פֿון דעם קריטיקער"; „דער רבי לויבט דעם תּלמיד" — „דער תּלמיד ווערט געלויבט פֿון רבין".

3. דער אָביעקט אין דאַטיוו קען זײַן אַן אָדער מיט אַ פּרעפּאָזיציע. דער דאַטיוו אָן אַ פּרעפּאָזיציע (און אויך מיט עטלעכע געצייכנטע פּרעפּאָזיציעס) ווײַזט לטובֿת ווען מען עס קומט פֿאַר די טוואונג פֿון ווערב. פֿאַראַן אַ גרופּע ווערבן וואָס פֿאַדערן דעם דאַטיוו (זען סוב׳, ה6). ווען נאָכן ווערב קומען צוויי אָביעקטן, א זאָל־ אָביעקט און אַ פּערזאָן־אָביעקט, איז דער זאָל־אָביעקט אין אַקוזאַטיוו און דער פּערזאָן־אָביעקט אין דאַטיוו. דוגמאות: „די קינדער ברענגען דער מאַמען אַ מתּנה"; „גוט איז אַ ייִדן אַ טובֿה צו טאָן"; „ווײַז אַ הונט אַ פּינגער, ווייל ער די גאַנצע האַנט"; „אַז אַ געבראַטן הינדל שאָט דיר ניט, פֿאַרוואָס זאָל עס מיר שאַטן?"; „ווער עס טוט נאָך דעם גבֿאי האָט ניט קיין עולם־הבּא"; „קיינער טוט ניט יענעם, נאָר זיך

אַלייַן"; „מע טאָר ניט גלייבן דעם פֿערד אין וועג און דער ווייַב אין דער היים"; „ווי איז דער קהילה וואו דער פּרנס איז גאָווריל׳ע".

4. נאָך אַלע פֿרעפֿאַזיציעס קומט דער דאָטיוו. מע דאַרף זיין גע־ווארנט אַז די פֿרעפֿאַזיציאָנעלע פֿראָזע זאָל זיך ציען צו אַ וועּרב און אַז מע האָט דאָ ניט קיין אַדווערביאַלע באַשטימונג — נאָר טאָקע אַן אָביעקט. אין זאַץ „אַ ייִדענע אָן צאינה־וראינה איז ווי אַ שייגעץ אָן אַ פּייפּל" — איז ניטאָ קיין אָביעקט, ווייל „אָן צאינה־וראינה" און „אָן אַ פּייפּל" ציען זיך צו סובסטאַנטיוון. אין זאַץ „פֿון ליגן אין בעט און פֿון שטיין בײַם פֿענצטער איז אין קיך פֿינצטער" — איז אויך ניטאָ קיין אָביעקט, בלויז אַדווערביאַלע באַשטימונגען. דוגמאות פֿון אָביעקטן מיט פּרעפֿאַזיציעס: „צו קינדער און צו גאָט האָט נאָך קיינער ניט צוגעלייגט"; „מיטן שׂטן טאָר מען זיך ניט שפּילן"; „פֿאַר אַ שטיל וואַסער, פֿאַר אַ שטילן הונט און פֿאַר אַ שטילן שׂונא זאָל מען זיך היטן"; „רעד ניט קיין סך מיט אַן אשה, אַפֿילו נישט מיט דער אייגענער וויַיב"; „אַ מײַזל אין הײַזל אַנטלויפֿט ניט פֿון אייגענעם מזל" [אין פּוילישן דיאַלעקט רעדט מען אַרויס דעם דיפֿטאָנג יי ווי אַ לאַנגן א]; „עס שיט זיך פֿון אים ווי פֿון אַ לעכערדיקן זאַק"; „בײַ אַ מאַמען איז ניטאָ קיין מיאוס קינד".

5. חוץ די טראַנזיטיוע וועּרבן וואָס פֿאַדערן דעם דירעקטן אָביעקט און די אומטראַנזיטיוע וועּרבן וואָס נאָך זיי קומט דער דאָטיווישער אָביעקט, זיצנען אויך פֿאַראַן אַקוזאַטיווישע וועּרבן (זען וועּרב, בּ6). עס קומט נאָך זיי אַן אַקוזאַטיווישער אָביעקט, אָבער דאָ קען ניט זיין די פֿאַסיווע קאַנ־סטרוקציע און דאָ איז ניט שייך זאָגן אַז די טואונג גייט אַריבער. די דוג־מאות דאַרפֿן אויפֿקלערן די אייגנשאַפֿטן פֿון די וועּרבן און די באַזונדער־קייטן פֿון די אָביעקטן: גיין דעם לעצטן גאַנג, טראַכטן די זעלביקע מחשבֿה, אויסווייַנען ביטערע טרערן, שלאָפֿן אַ זיסן שלאָף, אויספֿאַסטן דעם תּענית, באַקומען גוטע איניקלעך, אָפּחושכן אַ לעבן, קריגן די לעצטע וואָר(ע)נונג, שפּילן אַ שפּיל פֿאַרן טײַוול, שפּילן די ערשטע פֿידל, עס אָרט מיך ניט, „א מענטש מוז אַלץ אויסשטיין", אויסשטיין דעם לאַנגן ראָש־השנהדיקן מוסף.

6. עס איז נאָך נייטיק צוצוגעבן אַז דער אָביעקט קען זיך ציען אויך צו אַן אַדיעקטיוו (אַזוי ווי אַן אַדיעקטיוו האָט די פֿעאיקייט צו זיצן אַ נאָר־מאָלער פֿרעדיקאַט, זען פֿונקט 7 פֿון פֿרישׂהדיקן ענין). ווידער וועלן די דוגמאות דערגאַנצן און קלאָרער מאַכן: „אויף צרות איז מען ניט הונגעריק"; „די צייט איז טיַיערער פֿון גאָלד"; „זשאַווערדיקער פֿון אײַזן איז דער זשאַווער אין האַרצן"; „אייניקלעך זיצנען ליבער פֿון קינדער"; אַ כאַראַק־טער וואָס איז זײַדענער פֿון זײַד, פֿיינער פֿון די אייַדלסטע שטאָפֿן; „דער פֿראָצענט איז געשמאַקער פֿונעם קרן". [דאָ האָבן מיר אויך גרענעץ־פֿאַלן צווישן אָביעקט און מדרגה־באַשטימונג.]

ה. אָרט־ און צייַט־באַשטימונג

1. אַלע מינים אַדווערביאַלע באַשטימונגען מוזן זיך צייגן צו אַ ווערב, צו אַן אַדיעקטיוו אָדער צו אַן אַנדער אַדווערב. דער נאַטירלעכער וואָרט־קלאַס פֿאַר דער אַדווערביאַלער באַשטימונג איז דער אַדווערב (זען אַד־ווערב, א 1־2). די אַדווערביאַלע באַשטימונגען ווערן גראַמאַטיש אײַנ־געטיילט לויט די זעלביקע גרופּעס ווי מע טיילט סעמאַנטיש אײַן דעם אַדווערב. די צאָל פֿון אַזעלכע גרופּעס איז ניט מסיני, נאָר עס איז אָפּ־הענגיק פֿון דעם ווי פֿינקטלעך און ווי טיף מע וויל גיין מיט אונדזער אַנאַליז. געווײַנטלעך וויזט מען אַן אויף אָרט־באַשטימונג, אויף צייט־באַשטימונג, אויף סיבּה־ און ציל־באַשטימונג און אויף אַ גרופּע מיט אומקלאָרערע גרענעצן, אויף שטייגער־באַשטימונג. בײַם שטעלן אַ טריט וויזט מען אַן אויף תנאַי־באַשטימונג און אויך הנחה־באַשטימונג. מיר פֿירן אויך אײַן מ ד ר ג ה־באַשטימונג.

2. דער ענין אָ ר ט־באַשטימונג איז אַפּסאָלוט קלאָר. אירע פֿראָ־אַדווערבן (זען אַדווערב, ב2) זײַנען: דאָ, דאָרט, אַהין, אַהער, אַראָפּ, אַרויס אַרויף, אַרונטער, אַריבער, אַרײַן, ערגעץ, אַנטקעגן אאַ. עטלעכע דוגמאות: „גאָט וואָרפֿט ניט אַראָפּ פֿון הימל"; „צרות טרײַבן דעם מענטשן אויף דעם בית־הקבֿרות"; „צרות לייגן זיך ניט אין די קלייַדער, נאָר אין די ביינער"; „א כשרער פֿויגל שטעלט זיך ניט אויף אַ חזיר"; „פֿון בייזע לײַט זאָל מען גיין אויף אַ זײַט"; „די זעלביקע הינ און די זעלביקע קעלט אויך העט אין עק וועלט".

3. דער ענין צ ײַ ט־באַשטימונג איז ניט ווייניקער קלאָר. אירע פֿראָאַדווערבן זײַנען: וועַן, איצט, שוין, אַצונד, באַלד, אַמאָל, דערוויַל, דעמאָלט, ווידער, הײַנט, מאָרגן, נעכטן, יעמאָלט, דערנאָך, אייערנעכטן, שעהן־לאַנג, יאָרן־לאַנג אאַ. עטלעכע דוגמאות: „אַז מע לאַכט אינדערפֿרי, ווײַנט מען בײַנאַכט"; „אין שלאָף זינדיקט ניט דער מענטש, נאָר זײַנע חלומות"; „אין דער יוגנט אַ פֿוילער, אויף דער עלטער אַ בעטלער"; „זינט דער ישיבֿה די סוכאָטע, זינט דער חתונה די קאַפּאָטע, זינט געבוירן אין איין בלאָטע"; ראָש־חודש אלול ציטערט אַ פּיש אין וואַסער"; „דער שווער־סטער פֿעלקן איז אום ווינטער גרינג, דאָס גרינגסטע העמד איז אום זומער שווער"; „אום ראָש־השנה האָט דער גרעסטער קבצן אַ טראָפּעלע האָניק".

ו. סיבּה־ און ציל־באַשטימונג

1. דער אונטערשייד צווישן סיבּה און ציל איז ניט שטענדיק קלאָר פֿון אויבנאויף. עס טרעפֿט זיך אַז דאָ מוז מען אַ קאַפּעלע אַ טראָכט טאָן. דאָ שטויסט מען זיך אַן אויף אײַנגעוואָרצלטע קריזן, ווי למשל בײַם ניצן די פֿרעפֿאָזיציע צוליב וואָס בינדט זיך בלויז מיט אַ ציל, וועַן עס מוז גאָר זײַן איבער, מחמת וואָס ווײַזן אויף אַ סיבּה. עס איז שרעקלעך וועַן מע

באַגעגנט אין אַנאַנסן און ניט בלויז אין זיי „צוליבן טויט", „צוליב דער קאַטאַסטראָפֿע" און ענלעכס.

2. די כאַראַקטעריסטישע פֿראַזעווערבן אין דער סיבה־באַשטימונג: דעריבער, דערפֿאַר, דערום, בכן, מכל־שכן, פֿאַרדערפֿאַר, אומדערום אאַ. דוגמאות: „פֿון ברויט מיט קרויט ווערן די באַקן רויט"; „פֿאַר מורא איז מיר דאָס העמד ווײַס געוואָרן"; „ווען שׂנאת־חינם איז דער בית־המקדש חרוב געוואָרן"; „מע קען פֿאַלן אויך איבער דעם פֿשוט (פשט)"; „איבער איין שלעכטן לײַדן אַ סך גוטע"; „פֿאַר שווײַגן קומט אַמאָל מער שׂכר ווי פֿאַר רײַדן"; „פֿאַר זכות־אָבות קריגט מען אַ שיינעם קבֿר אויפֿן בית־הקברות; „פֿון געלט ווען גייט קיין שידוך ניט אָפּ"; „פֿאַר אַ טובֿה קומט אָפּטמאָל אַרויס אַ רעה"; „פֿון ווינטשן ווערט מען ניט רײַך"; „אַ בעל־מלאָכה שטאַרבט ניט פֿון הונגער"; „פֿון דער מוטערס קלאָפּ ווערט דעם קינד ניט קיין לאָך אין קאָפּ".

3. די ציל־באַשטימונג ווערט זייער אָפֿט אויסגעדריקט דורכן א י נ־פֿ י נ י ט י ו, וואָס פֿאַר אים קומט צו אָדער כדי צו. גיין טאָן אַ מצווה (צו סליחות אין שול, צו תשליך, נאָך אַ נדבֿה); „דאָס ציגעלע איז געפֿאָרן האַנדלען, קויפֿן ראָשׁישינקעס מיט מאַנדלען"; „אַ קאַץ האָט זיך געזעצט אויסמעלקן די פֿליגן"; „ער שטייט אויף גאָר פֿרי, ער לויפֿט זוכן דעם נעכטיקן טאָג"; „קינדער מגדל צו זײַן מוז מען האָבן קרחס עשירות און שמשון הגיבורס גבֿורה"; „צום קבֿצן אַרויסטרײַבן באַדאַרף מען אַן עושר"; „צום שטאַרבן דאַרף מען קיין לוח ניט האָבן". און דוגמאות אַן אינפֿיניטיוון: „רבי לעבן, וואָס טוט מען ניט אַלץ פֿון פֿרנסה וועגן?"; „שעם זיך, יאָסע! — איך טו עס צוליב פֿרנסה"; „אויף רעגן און אויף טויט האָט מען ניט וואָס גאָט צו בעטן"; „פֿון שלום וועגן מעג מען אָפֿילו אַ ליגן זאָגן"; „אַז מען אַרבעט און עס טויג אויף כּפֿרות — אַ גראָשן די צאָלונג און אַ רענדל די צרות".

ז. שטייגער־באַשטימונג

1. די שטייגער־באַשטימונג טרעפֿט זיך אָפֿטער ווי אַלע אַנדערע אַדווערבּיאַלע באַשטימונגען אינאיינעם. די שטייגער־באַשטימונג נעמט אַרום הן די עכטע הן די סינטאַקטישע אַדווערבן (זען אַדווערב, א3). די שטייגער־באַשטימונג ענטפֿערט אויף דער פֿראַגע: ווי אַזוי? און עס קענען זײַן טויזנט־טער ווי־אַזוין. דאָ מוז מען אויך נעמען אין באַטראַכט דעם סינטאַקטישן מהות פֿון דעם אַדווערב: אַלע אַדיעקטיוון (און אויך געראָנדיוון און פּאַר־טיציפּן) וואָס צײַגן זיך צום ווערב ווערן מגולגל אין אַדווערבן און אָט די אַדווערבן ווײַזן כּמעט שטענדיק אויפֿן שטייגער פֿון דער טואונג. עמעצער טוט עפּעס — גוט און שלעכט, פֿלינק אָדער קריכנדיק, באַטראַכט אָדער אומבאַטראַכט, שטייענדיק אָדער לויפֿנדיק און אַזוי כסדר אַן אַ סוף. בלויז עטלעכע שפּריכווערטער צו פּאַרפּוצן: „אַ פֿוילער שלאָפֿט זיצנדיק און

אַרבעט ליגנדיק"; „גיי איך פֿאַמעלעך — זאָגט זי [די שוויגער] איך קריך, גיי איך גיך — זי רײַסט די שיך"; „אַז מע קען ניט ווי מע ווײל, מוז מען זיצן שטיל"; „די נויט מאַכט דעם מענטשן בעסער, דאָס גליק מאַכט אים שלעכטער".

2. וועג מע האָט אין זאָץ די לאַנגע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו, קען אויפֿ־קומען די פֿראַגע צי דאָס ציט זיך צום ווערב אָדער צו אַ סובסטאַנטיוו. עס באַשטימט דער סדר פֿון די ווערטער. „דער טאַטע איז געקומען אַ פֿאָר־מאַטערטער" — „אַ פֿאָרמאַטערטער" ציט זיך צום ווערב און ענטפֿערט אויף דער פֿראַגע ווי אַזוי; „אַ פֿאָרמאַטערטער איז דער טאַטע געקומען" — אויך אַזוי, הגם די שאלה איז דאָ אַ האַרבערע; „דער טאַטע, אַ פֿאָר־מאַטערטער, איז געקומען אַהיים" — „אַ פֿאָרמאַטערטער" איז דאָ דער אָט־ריבוט צום וואָרט טאַטע.

3. דער נאַטירלעכער וואָרטקלאַס פֿאָר אַלע אַדווערביאַלע באַשטי־מונגען איז דער עכטער אַדווערב און אויף אַזאַ אופֿן אין דער ערשטער ריי פֿאָר דער שטייגער־באַשטימונג. אַן אַדווערב מיט אַ סופֿיקס (זען אַדווערב, ה) איז גאַנץ אָפֿט אַ שטייגער־באַשטימונג, דהיינו: אַרײַנקומען אינפֿעסער־הייט, ברוגזערהייט, פֿאַרטראַכטערהייט, זינגענדיקערהייט; אַנקומען אייג־ציקווײַז, רינען טראָפֿנווײַז, לייענען קאַפּיטלעכווײַז; זאָגן צופֿלײסנס, מיינען אין־דער־אמתן, שוועבן אינדערלופֿטן. אַזוי איז אויך מיט אַלע צונויפֿגע־זעצטע און צונויפֿגעשמאָלצענע אַדווערבן, דהיינו: זאָגן פֿונדאָסניי, צוגעבן פֿאַראײַנס, אַרויסלויפֿן מיטאַמאָל, נעמען אויסגוואָלד, צעברעכן אויף פֿיץ־פֿיצלעך, טאָן קידער־ווידער, אויפֿעסן אַלץ אויפֿאַמאָל, זיך מאַטערן אום־זיסט־אומנישט, זיך פֿרוון איבערצײַס, טאָן באַזונדערס גוט, אויפֿטאָן זאַלבענאַנד, כלומרשט דערגרייכן, אַרומדרייען זיך פּוסט־און־פֿאַס.

4. די שטייגער־באַשטימונג ווערט אויסגעדריקט אויך דורך דער אַדווערביאַלער פֿראַזע, דהיינו: רעדן פֿאָר פֿייַער און פֿאָר וואַסער, שטופֿן זיך מיטן קראָנקן קאָפּ אין היץ אַרײַן, אויפֿשטיין אויף דער לינקער זײַט [ניט קיין אָרט־באַשטימונג], מסכים זײַן אַן איבעריקע רייד, טאָן עפּעס אַן שום ברירה, טיילן אויף דער העלפֿט, צאָלן אויף דער פֿון [מיט אַ וועקסל], דערקלערן אויף דער האָר (גאָר פּינקטלעך), זאָגן אין איין אָטעם, קומען אַהיים אין איין העמד, אַ שטאָך אין דער זיבעטער ריפּ [ניט קיין אָרט־באַשטימונג], אַרײַן אין די פֿעדערן, זיך האַלטן אין דער מעלה [זיך אויפֿ־פֿירן לײַטיש], זיך שעמען אין ווײַטן האַלדז אַרײַן, אויסגעפּוצט אין עסיק און אין האָניק, טרעפֿן אין פּינטל אַרײַן [ניט קיין אָרט־באַשטימונג], האָבן עמעצן אין דער לינקער פּאה (פּיאָטע), זאָגן עפּעס אין דער וועלט אַרײַן.

ח. תּנאי־, הנחה־ און מדרגה־באַשטימונגען

1. היות ווי די שטייגער־באַשטימונג איז אַזאַ ברייט און ניט קיין קלאָר־אַרומגרענעצט פֿעלד, לוינט זיך אויסצוטיילן באַזונדערע שטחים. חוץ די אויבן־אָנגעוויזענע באַשטימונגען וואָלט מען געקענט רעדן וועגן

אַ סימן־באַשטימונג, למשל: „דעם פֿויגל דערקענט מען נאָך די פֿעדערן“ — „נאָך די פֿעדערן“ איז דאָך זיכער ניט קיין שטייגער־באַשטימונג, נאָר אַן אָנדער מין באַשטימונג, אַן אָנווייזן אויף אַ סימן ווי צו דערקענען. אָזוי אויך „מע דערקענט נאָך די באַקן ווי די ציינער קנאַקן“. פֿון שטאַנדפונקט פֿון סעמאַנטיק איז אָוודאי נייטיק דער באַגריף פֿיגוראַטיוויע אָדער מעטאַפֿאָרישע אָדער צווייטיקע באַשטימונג. פֿאַראַן אַ שפּריכווערט „ווען דאָס הויז איז אין פֿייער — איז דאָס לעבן ניט טייער“; אין פֿייער באַטייט דאָ: וועט מאָן אין וויב קריגן זיך, ווערט דאָס לעבן שווער, איבערדריסיק, ניט־ליב; איז איז ניט קיין הילפֿסווערב, נאָר פֿולבאַטייטיק: עקסיסטירט, געפֿינט זיך אין אַ צושטאַנד. [אָבֿ איז דאָס שפּריכווערט אַ גלגול און אַ פֿאַרטיפֿונג פֿון אַן אָנדערן, אַ פּשוטערן: „ווען דאָס הויז איז אין פֿייער, איז דער בעזעם ניט טייער“.] מען קען אָנווייזן אויף נאָך אײַנטיילונגען פֿון אָדוועריבֿאלע באַשטימונגען. זיי ברענגען אָבער ניט אַרײַן קיין חידושים אין גראַמאַטישע פֿאָרמען, בכן קען מען זיך באַגיין אָן זיי.

2. די תּנאַי־באַשטימונג איז נייטיק ווײַל זי גיט אַ היים פֿאַר אַ צאָל אָדוועריבֿאלע פֿראַזעס, ווײַל קיין אָנדער היים האָבן זיי ניט און אָן דער תּנאַי־באַשטימונג בלײַבן זיי אין גלות. בײַ די אומשטאַנדן, בײַ אַזאַ סיטואַציע, אין אַזאַ לאַגע, אין אַזאַ מצב, בײַ אַזעלכע באַדינגונגען — קענען ניט געהערן ניט צו אָרט־ און ניט צו שטייגער־באַשטימונגען. עס גייט ניט בלויז אין אַ מקום־מנוחה פֿאַר זיי, נאָר אויך אין דעם ווי זיי דאַרפֿן ווערן אויפֿגעבויט דווקא מיט די פֿרעפֿאַזיציעס בײַ און אין (למשל, ׳אונטער די אומשטאַנדן׳ איז אַן אָנגליציזם). דאָס זעלביקע לאָזט זיך זאָגן ווײַזן: אין דער ליכטיק, אין דער טונקל, אין דער פֿינצטער, אויך ווײַזן: אין שטאַנד, בכוח, ביכולת. (זען ווײַזן דער פֿרעפֿאַזיציע בײַ, פֿרעפֿאַ׳, ג4). ווען מע טראַכט זיך אָרײַן אין אַזעלכע גאָר פֿאַרשיידענע אָדוועריבן וווּ אויף דער לער און אונטערוועגנס, געפֿינט מען אויס אַז אויך בײַ זיי איז פֿאַר־באָרגן אַן א ו ב, דאָס הייסט אַז זיי זײַנען אויך תּנאַי־באַשטימונגען. אַזוינס קען מען געפֿינען אין אַ פֿאָר צענדליק אָנדערע אָדוועריבן: דאָן, פֿאָרט, סײַווי, סײַ־ווײַסע, אָלנפֿאָלס, יעדנפֿאָלס, פֿונדעסטוועגן, וויבאָלד; מכל־שכן, על־כל־פּנים, ווי־ניט־איז; אָקאָ׳רשט און אָנדערע. מע קען ניט אַבסטראַהירן דעם כאָטש וואָס איז אַזוי ווי אַ פֿאָרשפּיל צו די דערמאָנטע אָדוועריבן.

4. אין־לשער נייטיקער איז די מדרגה־באַשטימונג וואָרעם גאָנץ אָפֿט שווימט אַרויף די פֿראַגע: ביז וואָסער מדרגה? זי מוז קומען אין פֿאַרבינ־דונג מיטן קאָמפּאַראַטיוו און בכלל בײַ אַ פֿאַרגלײַך. ווידער ניצן מיר אויס אַ שפּריכווערט: „אַ מענטש איז אַמאָל שטאַרקער פֿון אײַזן און אַמאָל שלאַ־פֿער פֿון אַ פֿליג“; לויט אַלע סימנים האָבן מיר אָדוועריבֿאלע באַשטימונגען.

צו וואָסער גרופּע געהערן זיי? אויב מע פֿירט ניט אײַן דעם באַגריף מדרגה־באַשטימונג, בלײַבט מען אָן אַן ענטפֿער. און דאָ איז נייטיק דער אויפֿבוי פֿון אַזעלכע באַשטימונגען (וואָסער פֿרעפֿאַזיציע זאָל מען ניצן? וואָסער קאָניונקציע איז דאָ די ריכטיקע?). אויך אין אַזאַ זאַץ „גויט איז ערגער ווי דער טויט" זעט מען די מדרגה־באַשטימונג און ניט קיין עליפּטישן זאַץ. אַוודאי איז ניטאָ קיין עליפּטישער זאַץ אין דער פֿריִערדיקער דוגמא וואָס וואָלט געקלונגען פֿולערהייט: „א מענטש איז אַמאָל שטאַרקער פֿון אײַזן וואָס איז זייער שטאַרק און שוואַכער פֿון א פֿליג וואָס איז זייער שוואַך" — און דערבײַ וואָלט פֿאַרבליבן די זעלביקע שאלה וואָס טוט מען סינ־טאַקטיש מיט „פֿון אײַזן", „פֿון א פֿליג"?

בײַם פֿרעדיקאַט איז געווען די רייד אַז דער סובסטאַנטיוו אין דער ראָלע פֿון א פֿרעדיקאַט ווערט אַדיעקטיוויזירט. דאָ ווערט דער סובסטאַנטיוו אַדווערביזירט. אויך דאָ קומט ניט דער סובסטאַנטיוו ווי א סובסטאַנץ מיט דעם קנויל אייגנשאַפֿטן, נאָר אייגנטלעך מיט אין אייגנשאַפֿט וואָס דער פֿריִערדיקער אַדיעקטיוו רופֿט זי אָן. „זיס ווי האָניק", „ביטער ווי גאַל" — האָניק ווערט דער טרעגער, די פֿאַרקערפֿערונג פֿון זיסקייט, אָן אַלע אַנ־דערע פֿאַרבינדונגען, קאָנאָטאַציעס און אייגנשאַפֿטן פֿון דעם שטאָף וואָס הייסט האָניק; אַזוי איז אויך מיט גאַל און מיט די אַנדערע הונדערטער סובסטאַנטיוון וואָס טרעפֿן זיך אין פֿאַלקספֿאַרגלייכן און אין די אינדיווי־דועלע פֿאַרגלייכן. אין דעם שטעקט דער מהות פֿון פֿאַרגלייך נאָך אָן אַד־יעקטיוו. אַזוי איז אויך בײַ א פֿאַרגלייך וואָס איז אָפּהענגיק פֿון א ווערב: לויפֿן ווי א פֿערד, שפּרינגען ווי א וועווריק. הכלל, מיר פֿאַרמאָגן ניט בלויז סובסטאַנטיווירונגען און אַדיעקטיווירונגען, מיר האָבן אויך אַדווערביזי־רונגען. דער זאַץ איז דער בעל־הבית, דאָס זאָצגליד באַשטימט דעם וואָרט־קלאַס.

די מדרגה־באַשטימונג האָט פֿאַר זיך א בריטן שטח: נאָך א קאָמפּא־ראַטיוו (זע אַד., ד) און בײַ א פֿאַרגלייך. מחוץ אָט דעם שטח האָבן מיר אַנדערע באַשטימונגען ווי: „דער דלות האָט דערפֿירט ביז א לעבל ברויט"; „איינעם גייט אום גאַרנישט, עס רירט אים ביז צום קנעפּל און א צווייטן גייט עס אום לעבן"; „די אַנוסים זײַנען געווען גרייט אויף אַלע פֿיַינען און עינויים". [אַוודאי קען מען דאָ אײַנזען סך־הכל אַן אַביעקט, אַבער די מדרגה־באַשטימונג זעט עס טיפֿער.]

ט. דער אַטריבוט

1. דער אַטריבוט ציט זיך בלויז צו א סובסטאַנטיוו. אין א געוויסן זינען קען דער אַטריבוט פֿאַרשטאַנען ווערן ווי אַן אַראָפּגענידערטער פֿרע־דיקאַט: „דער גוטער מענטש" האָט אין זיך ווי דעם יסוד: „דער מענטש איז גוט". דער אַטריבוט ווײַזט אויף אַן אייגנשאַפֿט, אויף א סימן, אויף א שײַכות. זײַן נאָרמאַלער, זײַן נאַטירלעכער וואָרטקלאַס איז דער אַדיעקטיוו. דוגמאות: „אַן אַלטער מאַן מיט יונגע יצר־הרעות טויג אויף כּפֿרות"; „פֿאַר

א הימישן גנב און פֿאַר א נאַענטן שכן קען מען זיך ניט אײַנהיטן"; „ער חלומט וועגן גרויסן געווינס, אָבער קיין איינציקן בילעט האָט ער ניט געקויפֿט"; „מאַנטיק איז א שוועדער טאָג (און זונטיק איז געווען א ביטערער טאָג נאָך א הונגעריקן שבת)"; „דער הילליקער שבת קומט ערשט נאָך זעקס האַרעפֿאַשנע, וואַכעדיקע טעג".

2. אַלץ וואָס איז אַדיעקטיוויש קען דינגען פֿאַרן אַטריבוט: דער גערונדיוו, דער פֿאַרטיציפּ, א צאָלוואָרט, אַן אַדיעקטיווישער פּראָנאָם. דוגמאות: „זינגענדיקע לײַט באַהאַלטן זייערע טערערן"; „אויף אַן איינגעבויגענעם בוים שפּרינגען אַלע ציגן"; „געבראָטענע טײַבעלעך פֿליען ניט אין מויל אַרײַן"; „איבערגעקומענע צרות איז גוט צו דערציילן"; „אַראָפּפֿאַלן פֿון זיבעטן הימל אויף דער ערד"; „יעדע סחורה האָט איר צײַט"; „אַז עס קומט דער באַשערטער ווערט עס אין צווי ווערטער"; „דער ערשטער ביסן איז אַן עגבער, דער צווייטער מאַכט א לאָך, דער דריטער שרײַט: גיב נאָך!"; „פֿון אַן איינפֿאַלנדיק געשעפֿט אַנטלויף ניט אין געהעפֿט, אַנטלויף מעבֿלים (אַדער אין אַן אַנדער געשעפֿט)"; „איטלעכער יידל האָט זיך זײַן פּעקל"; „אַלע יידן האָבן אײַן שכל"; „עס קענען פֿאַרפֿירן כּלערליי קאַלירן"; „מע לייגט ניט צו צו א סך קינדער און צו א סך קונדן".

3. וועגן מיטשטימונג צווישן אַטריבוט און סובסטאַנטיוו (זען אַדיעקטיוו ב און ג.) דער אַרטיקל קען ניט באַטראַכט ווערן ווי אַן אַטריבוט. אָבער דער פּראָנאָם דע׳ר, אָט דע׳ר איז יאָ אַן אַטריבוט.

4. כּלערליי פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזעס וואָס ציען זיך צו א סובסטאַנטיוו זײַנען אַטריבוטן. דוגמאות: דאָס טעלעפֿל פֿון הימל, א חכם פֿון מהנשתּנה, קריגן א שטול אין גן־עדן, געקומען די צײַט פֿאַר גאולה. „חנהס זײַנען ניט גלײַך: חנה־ביילע מיט איר כּלי, חנה־פֿרײַדל מיט איר קלײַדל, חנה־גיטל מיט איר היטל"; „א מענטש מיט גוטע מאָנירן שלאָגט זיך דורך אַלע טירן"; „בעסער א ייִד אַן א בּאָרד איידער א בּאָרד אַן א ייִדן"; „בעסער א פּאָטש פֿון א חכם איידער א קוש פֿון א נאַר"; „וואָס ניצט א יונג מיט שפּאָרן אַז ער קען ניט רײַטן (אַז ער האָט ניט קיין פֿערד)".

5. דער אינפֿיניטיוו מיט צו קען דינגען פֿאַר אַן אַטריבוט: דער מנהג פֿרי חתונה צו מאַכן, א טבע זיך אַרײַנצומישן אין פֿרעמדע געשעפֿטן, א נייער מכשיר צו פֿאַרשפּאָרן די אַרבעט־צײַט, א תירוץ אויסצומײַדן שאלות, די תחינות אויסצוגיסן דאָס ביטערע האַרץ; „דער חשק צו לעבן גייט מיט אויף אַלע וועגן"; „א בריה צו דערציילן ניסים וויל דעם אמת ניט וויסן"; „די תאווה צו טרינקען איז אין דלות צו זינקען".

6. דער פֿאַסעסיוו (זען סוב׳ו) איז שטענדיק דער אַטריבוט. מע קען אויך דעם קוואַנטיטאַטיוו (זען סוב׳ז) באַטראַכטן ווי אַן אַטריבוט. אין די ביידע פֿאַלן קומט א סובסטאַנטיוו נאָך א סובסטאַנטיוו. די דוגמאות מאַכן דעם ענין קלאָרער: צולייגן דער באַבעס ירושה; „פֿאַטערס און מוטערס ברכה ברענגט דעם קינד הצלחה"; „מאַמעס טערערן און טאַטנס שמיץ קומען

אין לעבן שטאַרק צו ניץ"; „דעם ייִדנס פֿרנסה הענגט אויפֿן ווינט (אויפֿן גראָשן)"; „האָב ליב דײַן פֿרײַנד ווי זיך — דעם פֿרײַנדס יסורים וועסטו גרינג אַריבערטראָגן"; „מײַן זיידנס האָן האָט אין זײַן באָבעס הויף אַרײַנ־געקרייט".

א ביסל דוגמאָות מיטן קוואַנטיטאַטיוו: קויפֿן א גאַנג ספֿרים, ברענגען פֿאַר די קינדער א שטיק לעקעך פֿונעם בריט, דער גרעסטער חלק ירושה איז אַוועק פֿאַרן אַדוואָקאַט; „וועגן א ביסל בוימל מאַכט מען א גרויסן יום־טובֿ"; „א ציינדל קנאָבל לאָזט איבער א ריח אויף דער גאַנצער שטוב"; „א לאַבן ברויט ראַטעוועט פֿון טויט"; „וואו א מנין ייִדן — דאָרט רוט די שכינה"; „אַן אונץ מזל איז בעסער ווי א פֿונט גאָלד"; „איטלעכער ייִד האָט זײַן פּעקל צרות"; „אויפֿן האַלדז א שנירל קרעלן, פֿון די אויגן שנירלעך טרערן".

7. בײַ אַן אַטריבוטיווער פֿראַזע איז לחלוטין אוממעגלעך אַז א סובֿ־סטאַנטיוו זאָל קומען נאָך א סובסטאַנטיוו, חוץ אין די פֿאַלן וואָס זײַנען אָנגעווײַזן אין פֿרײַערדיקן פּונקט. עס טאָר ניט זײַן 'די באַהאַנגענע מיט בילדער וואַנט' — עס קען זײַן: די מיט בילדער באַהאַנגענע וואַנט אַדער די וואַנט, באַהאַנגענע מיט בילדער; עס טאָר ניט זײַן 'די געקומענע אין שול קינדער' — עס קען זײַן: די אין שול געקומענע קינדער אַדער די קינדער, געקומענע אין שול; עס טאָר ניט זײַן 'א שמייכל אויף די נאַסע פֿון טרערן בעקלעך' — עס קען זײַן: א שמייכל אויף די פֿון טרערן נאַסע בעקלעך און נאָך בעסער: א שמייכל אויף די בעקלעך, נאַסע פֿון טרערן; עס טאָר ניט זײַן 'בלוט פֿון די געפֿאַלענע אין מלחמה בריידער' — עס קען זײַן בלוט פֿון די אין מלחמה געפֿאַלענע בריידער און א סך בעסער: בלוט פֿון די בריידער, געפֿאַלענע אין דער מלחמה.

8. אין פֿרײַערדיקן קאַפּיטל, בײַם ענין ח, האָבן מיר געלערנט וועגן דעם אַטריבוטיוון זאַץ מיטן כאַראַקטעריסטישן וואָס. איצט איז בלויז נייטיק א קוק צו טאָן אויף דער אַטריבוטיווער פֿראַזע אָן א פֿאַרבינדנדיקן פֿרא־נאָם און אָן א קאָניונקציע. די אַטריבוטיווע פֿראַזע קען קומען אי פֿאַר אי נאָך דעם סובסטאַנטיוו צו וועלכן זי ציט זיך. אין פֿרײַערדיקן פּונקט זײַנען געווען דוגמאָות פֿון דער אַטריבוטיווער פֿראַזע פֿאַרן סובסטאַנטיוו. נאָר־מאַלער און גרינגער פֿאַרן אַרויסרעדן איז די אַטריבוטיווע פֿראַזע נאָכן סובסטאַנטיוו, ווי מיר זענען עס: „די וואַנט, באַהאַנגענע מיט בילדער, דע־מאָנסטרירט..."; „דער זשורנאַל, א גוט און זאָרגעוודיק רעדאַגירטער, האָט פֿאַרגרעסערט זײַן טיראָזש"; „פֿויל איז דאָס קינד, דאָס פֿאַרצויגענע און צעבאַלעוועטע פֿון דער גאַנצער משפּחה". דאָ איז מעגלעך אויך די קורצע פֿאַרעם פֿון אַדיעקטיוו (די וואַנט, באַהאַנגען מיט בילדער...; דער זשורנאַל, גוט און זאָרגעוודיק רעדאַגירט...; דאָס קינד, פֿאַרצויגן און צעבאַלעוועט...). וועט מע האָט די קורצע פֿאַרעם קומט אַרויס גלאַטער און גרינגער, וועט מע ניצט דעם וואָס און די אַטריבוטיווע פֿראַזע ווערט מגולגל אין אַטריבוטיוון בײַזאַץ.

9. וועַן עס איז פֿאַראַן מער ווי אַין אַטריבוט צו דעם זעלביקן סובסטאַנטיוו, איז פֿאַסיק אַז די אַטריבוטן זאָלן זיין סימעטריש, למשל: עס איז ניט גלאַט — „די אַרבעטער־ און פּויערשע פֿאַרשטייערס" און אויך ניט „די אַרבעטערשע פֿאַרשטייערס און פֿון די פּויערים"; עס דאַרף זיין: די אַרבעטערשע און פּויערשע פֿאַרשטייערס, די פֿאַרשטייערס פֿון די אַרבעטער און (פֿון) די פּויערים אָדער די אַרבעטער־ און פּויערים־פֿאַרשטייערס.

י. די אַפּאָזיציע

1. די אַפּאָזיציע איז אַן אַפּגעטיילט, אַפּגעזונדערט, אָ פֿאַראַלעל זאַצ־גליד. די אַפּאָזיציע ציט זיך געווײנטלעך צו אָ סובסטאַנטיוו, דערקלערט, טײַטשט אויס, דעטערמינירט, גיט אָ סימן, ווײזט אַן אויף דער קאַטעגאָריע פֿון וואָרט, וואָס זי ציט זיך צו אים. אויף אָזאָ אופֿן איז די אַפּאָזיציע אין אָ באַשטימטן זינען אַן אַראַפּגעזידערטער פּרעדיקאַט און איז אין תוך אַן אַטריבוט. די אַפּאָזיציע קען קומען פֿאַר און נאָך דעם סובסטאַנטיוו און איז אין דעם זעלביקן בייגפֿאַל וואָס איר סובסטאַנטיוו. פֿון די לאַנגאַניקע בײַשפּילן: „דער לייב, דער קיניג פֿון די חיות, איז קראַנק געוואָרן"; „צום לייב, דעם קיניג פֿון די חיות, זײַנען געקומען דער בער און דער פֿוקס"; „צו דעם קיניג פֿון די חיות, צום לייב..."

2. דאָ קען מען איבערדרייען די האַלבֿליעס און דאָס וואָס איז פֿרײַער געווען די אַפּאָזיציע קען ווערן אָ געווײנטלעכער טייל פֿון זאַץ און דער סובסטאַנטיוו, וואָס די אַפּאָזיציע האָט זיך צו אים געצויגן, ווערט די אַפּאָזיציע: „דער קיניג פֿון די חיות, דער לייב, איז קראַנק געוואָרן". די אַפּאָזיציע פֿאַרמאָגט אָ ספּעציעלע אינטאָנאַציע, וואָס לויט איר דערקענט מען זי: אויב די אַפּאָזיציע איז אין מיטן זאַץ, איז דאָ אָ קליינע פּאָוזע פֿון ביידע זײַטן; אויב אין אָנהייב אָדער צום סוף איז דאָ נאָר אײַן פּאָוזע; אָבער שטענדיק איז דאָ די אינטאָנאַציע פֿון אַפּזונדערן און פֿון אונטערשטרײַכן, פֿון אַרויסהייבן. אויב עס פֿעלט די באַזונדערע אינטאָ־נאַציע — פֿעלט אויך די אַפּאָזיציע. אין אַזעלכע פֿאַרבינדונגען ווי: חיים־משה פֿרידמאַן, מאָטל דער גרויסער און מאָטל דער קליינער, די מומע מיכלע, דער זיידע זלמן־זוס(י)ע, אַבֿרהמעלע מלמד, שמערל דער שנײַדער, דאָקטער פֿינקעלשטיין, נאָטע דער לאַנגער און ענלעכע צו זיי — איז ניט שייך צו רײַדן וועגן אַן אַפּאָזיציע, ווײַל בײַ די דאָזיקע פֿאַרבינדונגען ניצט מען ניט און מע הערט ניט קיין שום ספּעציעלע אינטאָנאַציע.

3. דוגמאות פֿון אַפּאָזיציעס: „ה. לייוויק, דער באַליבטער פּאָעט, איז יאָרן־לאַנג געלעגן אָ געליימטער"; „די קינדער אין קלאָס האָבן איצט אָ נײַעם ליבלינג, מאָטל פֿייסי דעם חזנס"; „מיר געדענקען די ווערטלעך פֿון טבֿיה דעם מילכיקן, שלום־עליכמס העלד"; „צום ליבן יום־טובֿ פּסח האָט ישׂראל, דער שנײַדער, אויפֿגענייט אָ קאַפּאָטקעלע און רב גדליה, דער

שוסטער, **א פּאָר שטיוועלעך**"; „**דר' פֿינקעלשטיין, דער פּראָפֿעסאָר פֿון מאַטעמאַטיק, איז געפֿאָרן צו דער קאָנפֿערענץ**"; „דאָס אָנשיקענישׂ פֿון גאָט — **די שדכנים האָבן זיך א לאָז געטאָן**" (ממוס); „**א ראַמאַן האָט ער געבראַכט צו פֿירן ... און וויל... מיר ביידע, איך און פֿרישמאַן, זאָלן אים איבערלייענען**" (שע); „**באָנציע** (אויך א מענטש) **האָט ... צוויי אויסגעלאָשענע אויגן**" (פּרץ); „**א ייִד, דאָס קלענסטע באַשעפֿענישׂ, איז איטלעכן גרויס אין די אויגן**" (שוו, **וואַרטשפּיל צווישן יוד און ייִד**).

יא. די וועגדונג

1. **די וועגדונג איז דאָס וואָרט אַדער די עטלעכע וועגטער וואָס דריקן אויס דעם נאָמען פֿון דער פֿערזאָן אַדער וואָס רופֿן אַן מעטאַנימיש די פֿערזאָן, וואָס צו איר וועגדט זיך דער ריידער. די וועגדונג איז א זאַץ פֿאַר זיך, אַזוי זאָגט אונדז די אינטאָנאַציע. די וועגדונג קען אויסקומען אַן שום אַנדערע וועגטער: „חיים!" (און עס איז א רוף, א באַפֿעל, א וואַרענונג; דער ערער פֿאַרשטייט אין וואָס עס גייט.) „חיימקע?" [[און עס איז א טענה, א פֿאַרוואָרף, א דערמאָנונג; דער ערער פֿאַרשטייט אין וואָס עס גייט.] אַזאַ מין וועגדונג קען באַשטיין פֿון מער ווי איין וואָרט און נייטיקט זיך ניט אין אויסגעטיפֿטשט ווערן דורך צוגאָבן: „גאָט אין הימל!", „טאַטעניו זיסער", „מײַן אוצר", „מײַן לעבן", „ליבער פֿרײַנד!".**

2. **ווען די וועגדונג קומט פֿאַרבונדן מיט נאָך א זאַץ, ווערט זי אין א געוויסן זינען א באַטײַטיק־פֿאַרבונדענע מיטן זאַץ; די וועגדונג ווערט לגבי דעם זאַץ אַן אָפּגעזונדערטער טייל — און דאָך א טייל, הגם זי איז מחוצן זאַץ און קען ניט אָנגערופֿן ווערן א זאַצגליד. דוגמאות: „אוי־וויי, מאַמע, איך שפּיל א ליבע און ס'טוט מיר וויי מײַן האַרץ"; „שיין ביסטו, ל(י)ובטשו, ל(י)ובטשו, שיין ווי די גאַנצע וועלט"; „מײַן גליק, מײַן טײַער לעבן, ביידע זענען מיר א פּאָר"; „הער נאָר, דו שיין מיידעלע, הער נאָר, דו פֿײַן מיידעלע, וואָס וועסטו טאָן אין אַזא ווײַטן וועג?" „רבֿונו־של־עולם, צי קען דאָס זײַן וואָר?"; „פֿאָטער און מוטער, שוועסטער און ברידער, ווינטשט מיר גליק"; „בעל־הבֿיתטע לעבן, כ'האָב ליב צו נאָשן"; „זײַ זשע, קליין בעריאָזקעלע, מתפּלל אויך פֿאַר מיר"** (דוד אינהאָרן).

VI.

די קאָניונקציעס

א. די ראָלע פֿון די קאָניונקציעס

1. די קליינע ווערטע(ר)לעך, די קאָניונקציעס זײַנען די פֿאַרבינד־ווערטער. זיי פֿאַרבינדן אַ זאַץ מיט אַ זאַץ און אַ זאַצגליד מיט אַ זאַצגליד. זיי זײַנען דער שטילער, האַרעפֿאַשנער, עמק־דיקער שיכט אין דער וועלט פֿון אונדזערע ווערטער. אָן אָזאַ שיכט קען מען ניט אויסקומען. פֿאַרצויגן מיט אַ נעפּל וואָלט געווען דאָס לעבן פֿון די יחסנים, די סובסטאַנטיוון און די ווערבן. די אינפֿאָרמאַטיווע, די וויסן־איבערגעבנדיקע זאַצן וואָלטן חלילה געקענט מגולגל ווערן אין רעטענישן וואָס מע דאַרף טרעפֿן. אין אָלטע אינדאָ־אייראָפּעאישע שפּראַכן האָט מען געקענט צום טייל פֿאַרבײַטן די פֿרעפּאָזיציעס אין קאָזוסן און אָזוי האָבן זיך נוהג געווען די פֿינאָ־אוגרישע אָדער אוראָלישע שפּראַכן (פֿיניש האָט אָן ערך 14־15 בייגפֿאָלן). די קאָניונקציעס איז אָבער שווערער צו פֿאַרבײַטן, סײַדן מיט פֿרעפֿיקסן (ווי דאָס טוט צום טייל אונדזער לשון־קודש). וועג עס קומט אויף אַ ספֿק אין דעם צי עס פֿראָגרעסירט דער מענטשלעכער שׂכל, קומען די קאָניונק־ציעס און זאָגן עדות אַז יאָ, פֿאַראַן אַ פֿראָגרעס, ווײַל זייער אָנזען אין לשון ווערט חשובֿער, זיי ווערן מער אין דער געשיכטע פֿון אַ גאַנצער משפּחה שפּראַכן און אויך אין דער געשיכטע פֿון אַ שפּראַך. און דאָך — פֿונקט ווי די געשיכטע לייגט ניט געגוג אָכט אויף די דערונטערדיקע שיכטן אין דער געזעלשאַפֿט און פֿאַרנעמט זיך דער עיקר מיט די אייבערשטע, אָזוי האָבן גראַמאַטיק און לעקסיקאָלאָגיע צו ווייניק זיך פֿאַרנומען מיט די נחות־דרגאדיקע (דערונטערדיקע) קאָניונקציעס. מע האָט זיי צוגעטיילט אַ ווארט־קלאַס און אין בעסטן פֿאַל אײַנגעטיילט אין עטלעכע גרופּעס, און געגוג.

2. צו וואָס קען מען צוגלײַכן די קאָניונקציעס? שוין אין 18טן יאָר־הונדערט האָט מען זיי צוגעגליכן צו טשוועקעס וואָס מע האָקט זיי אַרײַן אין ברעטלעך כדי די ברעטלעך זאָלן זיך האַלטן צוזאַמען. דער פֿאַרגלײַך איז קוים אַ גראָטעסק, וואָרעם טשוועקעס קענען אַרויסשטאַרצן און זיי לאָזן איבער וואונדן אויף די ברעטלעך. עס איז אפֿשר גלײַכער צו דערזען אין די קאָניונקציעס וואָפּנע צווישן שטיינער אָדער ציגל, וואָס אָן איר קען מען ניט אויפֿשטעלן אַ וואַנט. אפֿשר איז בעסער דער פֿאַרגלײַך מיט אַ מין כישוף־קליי וואָס האָט דעם כּוח צו באַפֿאַרבן ביידע ברעטלעך אָדער

כאָטש איין ברעטל. ווי דאָס זאָל ניט זײַן קען דער בעל־מלאכה דער ריידער ניט אויסקומען אָן דעם שטאָף.

א צאָל קאָניונקציעס זײַנען גלײַכצײַטיק אויך אַדווערבן; א צאָל קאָניונקציעס זײַנען גלײַכצײַטיק אויך פּרעפּאָזיציעס. בײַ יעדער קאָניונקציע וועט ווערן אָנגעוויזן אויף דעם. פֿרײַער פֿון אַלץ ווערן באַטראַכט באַזונדער די צוויי אָפּטסטע קאָניונקציעס וואָס זײַנען בלויז קאָניונקציעס: אָון אָון אָז, דערנאָך ערשט קומען זיי אײַנגעטיילט אין באַזונדערע גרופּעס.

ב. דער אָון

1. דער קליינער אָון גראַציעזער אָון איז דער טרעגער פֿון דעמאָקראַטישקייט. ער קומט מיט צוויי פּאָנעם: אויף איינער איז אָנגעשריבן „גלײַכהייט" אָון אויף דער צווייטער „לעבן זאָל דער פּאַראַטאָקסיס!" ער באַטײַט מיט, צוזאַמען, אינאיינעם. מיר קענען זאָגן: דער טאָטע אָון די מאַמע, איך אָון מײַן חבֿר; מיר קענען אויך זאָגן: דער טאָטע מיט דער מאַמען, איך מיטן חבֿר. אָון אָון מיט זײַנען פֿאַרט ניט גלײַך: בײַ אָון זײַנען ביידע טיילן גלײַכע, בײַ מיט איז דער ערשטער טייל וויכטיקער.

אָון קומט צוויש צוויי גלײַכע זאַצן אָון צווישן צוויי גלײַכע זאַצגלידער. אָון קומט אויך צווישן פֿאַרשיידענע זאַצגלידער. „וער וועט מיך צודעקן אָון וואָר וועט מיך אויפֿוועקן?" „טיף אין וועלדעלע שטייט א בײַמעלע אָון די צוויגעלעך בלײַען" (פֿל). אָון דאָס פֿערדל גייט זיך ניט, אָון דאָס רעדל דרייט זיך ניט, אָון די ווײַב שילט זיך, אָון א טרונק בראַנפֿן ווילט זיך, אָון קיין געלט איז ניטאָ" (פֿל). „מײַנע שבתים אָון מײַנע יום־טובֿים זײַנען מיר געווארן צעשטערט"; „וועסט קריגן א שענערע אָון א בעסערע" (פֿל); „לײַען אָון בראַגן מאַכט גרויסע זאָרגן"; „ער איז געווען א שטילער, א גוטער אָון זייער באַליבט בײַ איטלעכן אין שטעטל" (ממוס). „א גוטער מאַרגן זאָל קומען ... אויף אַלע מחותנים פֿון ביידע צדדים אָון אויף אַלע ליבע פֿרײַנד" (שע). „מע נעמט אויס 'ברחל בתך הקטנה' אָון מיט א שטיקל ליכט אָון מע באַקומט פֿאַרט די אַלטע בלינדע לאה"; „אויף קאָרטן אָון אויף טאָגן באַרגט מען ניט קיין געלט"; „בעסער גוט אָון א ביסל איידער שלעכט אָון א פֿולע שיסל"; „אַנגעקושט אָון אָנגעהאַלדזט אָון אַוועקגעפֿאָרן"; „פֿריש אָון געזונט אָון משוגע"; „אַכציק ער אָון זיבעציק זי".

2. אָון קומט מיט אַן אָפּגעשוואַכטן באַטײַט, כּמעט מיט א נול־באַטײַט, אָנהייב זאָץ אָון אויך אָנהייב פֿאַראַגראַף בײַ עפּיש־רואיקן דערציילן. „אָון עס איז געווען אָוונט, אָון עס איז געווען פֿרימאָרגן, איין טאָג"; „אָון אַבֿרהם איז געוואָרן אַלט אָון באַטאָגט, אָון גאָט האָט געבענטשט אַבֿרהמען מיט אַלצדינג"; „אָון דער יונגל שמואל האָט געדינט גאָט לעבן עלין, אָון גאָטס וואָרט איז געווען זעלטן אין יענע טעג". [די ציטאַטן זײַנען פֿון תּרגום יהוֹאָש. דאָס איבערגעבן דעם וואָו פֿון תּנך מיט אָון איז א כאַראַקטעריס־

טישער שטריך פון אַלע איבערזעצונגען אויף ייִדיש, און אַט דער שטריך איז איבערגעגאַנגען אין דער פֿאַלקס־ליטעראַטור ביזן סוף 19טן יאָרהונ־דערט. אויך מאַדערנע שרייבערס האָבן איבערגענומען דעם און אַנהייב זאַץ: א פֿערטל פון אַלע פּאַראַגראַפֿן אין פּרצעס דרייַ חופֿות און א דריטל אין מסירת־נפֿש הייבן זיך אָן מיט און.]

3. און קומט אַריין אין די צאָלווערטער צווישן די אייגערס, צווישן 1 און 9 און די צענדלינגער: איין־און־צוואַנציק, נײַן־און־נײַנציק, זעקס־און־דרייַסיק למד־וואַוניקעס, נײַן־און־דרייַסיק מלקות, צוויי־און־פֿופֿציק כּמספּר כּלבֿ. און קומט אויך צווישן הונדערטער (און אויך גרע־סערע צאָלן) און אייגערס און צענערס: „די תּורה דאַרף מען לערנען הונ־דערט און איין מאָל"; „פּאַראַן זעקס הונדערט און דרייצן מצוות"; „ער ציילט אַן צוויי טויזנט דרייַ הונדערט און פֿיר־און־פֿופֿציק לירעס". און פּאַרבינדט דעם בראָכטייל מיט דער גאַנצער צאָל: פֿינף און צוויי־דריטל, זיבעצן און פֿיר־פֿינפֿטל.

און קומט אין אַלע ווערטער וואָס באַציכענען א מאָס, וועג עס ווערט אַנגערופֿן די גרעסערע מאָס און דערנאָך די קלענערע: קויפֿן צוויי פֿונט און דרייַ לויט פּוטער, וואַרטן דרייַ שעה און צוואַנציק מינוט, אָפּפֿאַרן צוויי־און צוואַנציק קילאָמעטער און א האַלבֿ. אָבער בײַ גלעט ניצט מען ניט דעם און: צען דאָלאָר פֿופֿצן, צוואַנציק לירעס פֿינף־און־זיבעציק, הונדערט רובל פֿופֿציק. בײַ בראָכצאָלן און בײַ מאָסן קומט אָפֿט אַנשטאָט און די פּרעפּאָזיציע מיט.

4. און פּאַרבינדט די אינגעפּעסטיקטע פּאַרלעך, די צווילינג־אויס־דרוקן וואָס טרעפֿן זיך אין הונדערטער פֿאַלקסווערטלעך. אַזעלכע פּאַרלעך: אָך און ווי, וויבד און ווי, רוק און לענד, אָש און בלאָטע, אָלט און קאָלט, אָפֿן און פֿרײַ, פֿראָנק און פֿרײַ, אין עסיק און אין האָניק, קינד און קייט, קרום און לאָם, אין פּײַער און אין וואָסער, אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, ניט געשטויגן און ניט געפֿלויגן, מיט ציין און מיט נעגל, ברענען און בראָטן, ברוין און בלוי, בלוין און בלאָ, מיט לייב און לעבן, וואויל און וואָלוול, פֿאַר גאָט און פֿאַר לייט, פֿאַר וויב און קינד, א בושה און א חרפּה, דונער און בליץ, זיס און זויער, זיבד און אָטלעס, הימל און ערד, טינט און פּען, קרענקען און כאָליען, גיפֿט און גאַל, איינס און צוויי, דאָס און יענס, האָר און נעגל, מילך און האָניק, זי נעמען ווי זי שטייט און גייט, דערזען קראָקע און לעמבערג, פֿאַרמאָגן א פֿענדל און א שפּענדל, עס שוויבלט און גריבלט, לייַען און בּאָרגן, איבער וואַסער און איבער בריק, טשאָקנדיק און קנאָקב־דיק, האָנדלען און וואַנדלען, קושן און האָלדזן, דאָר און קוואָר.

5. און קומט צווישן אַלצאַיינע ווערטער אָדער ווערטער פֿון דעם זעל־ביקן שטאָם כּדי אונטערצושטרייכן אַן אייגנשאַפֿט אין א הויכער מדרגה אָדער א טואונג וואָס געדויערט לאַנג: „א יישר־כּוח אײַך, איר האָט געערעדט זייער און זייער גוט"; „איצט טוט ער די אַרבעט בעסער און בעסער"; „עס

ווערט שפּעט און שפּעטער"; „איך האָב געקויפֿט אַ פֿלאַש טינט, ווײל איך האָבן און האָבן" (שע); „זומער ווען ער זיצן אויף אַ דאַטשע און ווען שרײַבן און שרײַבן". און קומט אויך צווישן אַלצאיינע סובסטאַנטיוון, ווען דער צווייטער ווערט אַרויסגערעדט מיט אַ ספּעציעלער אינטאָנאַציע פֿון געהויבנקייט: „ס'איז פֿאַראַן מענטשן און — מענטשן!", „איך האָב שוין אין מײַן לעבן געהערט חזנים און — חזנים!".

6. און קען קומען אָנהייב דערציילזאַץ בײַ אַ התּפּעלותדיקן איבערגעבן עפּעס: „און ווי די פֿײַערלעשערס האָבן געאַרבעט, זיי זײַנען ממש געקראָכן אין פֿײַער, פֿאַרגעסן וועגן די סכנות"; „און אַ ייִד אַ למדן... גאָר אַ שאַרפֿער למדן און אַ ירא־שמים... און עבֿרי האָט ער געזאָגט! אַ וואָרט פֿאַלט ווי פּערל פֿון מויל! און אַ קול האָט ער געהאַט! רבֿונו־של־עולם, מע זעט גאָר הײַנט אַזוינע בעלי־תּפֿילות נישט!" (פּרץ). די כוונה פֿונעם רעידער צו דערציילן גייט אַריבער אין התּפּעלות און עס שאַפֿן זיך אויסרופֿזאַצן, אַרײַנגעפֿירט מיטן און. נאָך אַזאַ און קומט ווי, וויפֿל, וואָס, וואָסער: „זי איז געווען פֿרײַלעך און האָט געזונגען. און ווי זי זינגט! סאָרא מתּיקות!"; „און וויפֿל מי און טאָקע האָרעוואָניע עס שטעקט אין אַזאַ אַרבעט!"; און וואָס זאָל איך דאָ נאָך טענהן מיט דיר... און פֿון הײַנט אָן וועסטו מוזן זיך אויפֿפֿירן אַנדערש!"; „און איר קלייד און די שיכעלעך... און וויפֿל צירונגז!"

דעם זעלביקן און האָבן מיר אויך אין פֿרעגזאַצן: „און אַז דו פֿאָרסט אַוועק... און אויף וועמען לאָזסטו מיך דאָ איבער?"; „און דו וועסט טאָקע הײַנט אָוונט קומען צו מיר?"; „און איר גלייבט די אַלע רכילות?" דער זעלביקער און, צעצויגן און אויף העכער, מיט אַ פֿרעג־אינטאָנאַציע, קומט אינגאַנצן אַליין (ווי אַ זאַצוואָרט): „או־ו־ון?" — „יאָ, יאָ, עס וועט זײַן ווי דו ווילסט".

7. און הערט מען צווישן צווי וועלבן, וועלן בײַם צווייטן פֿעלט דער הילפֿסווערב: „ער וועט קומען און רעדן מיט אײַך"; „איך וועל אַריבערגיין צו אים און אים איבערגעבן אײַער מיינונג"; „דו זאָלסט גלײַך גיין און רופֿן אַ דאָקטער".

8. צוזאַמען מיט דער פֿרעפּאָזיציע צווישן קומט און: „צווישן בערגעלע און דעם וועלדעלע לויפֿט אַ וואָסערל אין דער מיט" (פֿל); „צווישן מאָן און ווײַב טאָר ניט זײַן קיין סוד" (שון).

9. און קען האָבן דעם באַטײַט אָבער, דאָך, פֿונדעסטוועגן, פֿאָרט: „ער רעדט און זי שווײַגט"; „האָסט צוגעזאָגט צו שרײַבן און ניט געשריבן"; „וויפֿל חתנים מע האָט מיר גערעדט און דיך האָב איך געוואָלט" (פֿל); „איך האָב געפֿלאַנצט אַ שיינעם ווײַנגאָרטן און דער ווײַנגאָרטן איז מיר ניט געראָטן" (פֿל); „דאָס אויג איז קליין און דאָך זעט עס די גאַנצע וועלט"; „ווער עס איז שיין און איך בין קלוג" [אַזוי גיט מען איבער רייד פֿון אַ מיאוסער מויד.]

10. און קען האָבן דעם באַטײַט דערפֿאָר, בכּן, פֿונקט אויף אַזאַ אופֿן:

„איך האָב שוין פֿאַר אַלץ באַצאָלט און דו קענסט קומען און אָפּנעמען"; „ער האָט זיך אויפֿגעפֿירט ווי אַ גראָבער־יונג און ער דאַרף זיך אַנטשולדיקן"; „אויפֿן צווייגעלע שטייט אַ פֿייגעלע און דאָס פֿייגעלע פֿישטשעט, און בײַ מיר, אַרעם שנײדערל, מײַן שוואָך הערצעלע טרישטשעט" (פֿל); „איז אַנגע־פֿאַלן אַ שניי פֿון הימל, אַ גרויסער שניי, און טעג און אפֿשר וואָכן וועט קיין אוֹרח איבער דער שוועל נישט קומען" (פּרץ).

11. און קען אויך באַטײַטן: בשעת־מעשׂה, אין דער אייגענער צײַט, גלײַך, דערנאָך, תּיכף־ומיד, שפּעטער. דוגמאות: „עס האָט זיך אים געהלומט אַ בילד פֿון די קינדערשע יאָרן און אין סאָמע מיטן חלום האָט ער זיך אויפֿגעכאַפּט"; „מיר זײַנען געווען אויף אַ זומערוואוינונג און דאָ האָט זיך אַנגעהויבן די מלחמה"; „און מײַן האַרץ ציט צו דיר אַזוי ווי אַ מאַגנעט צום אײַזן, שטאָל; און די ליבע ברענט אין מיר, זי ווערט פֿאַרגרעסערט וואָס אַמאָל" (פֿל).

12. בכן קומט מען צום אויספֿיר אַז און קען פֿאַרבײַטן אַ היפּשע צאָל אַנדערע קאַניונקציעס. דערבײַ קען זײַן ניט אינגאַנצן קלאָר דעם זײַטיקן צוהערער אין וואָס עס גייט, אָבער דער וואָס דער ריידער וועגדט זיך צו אים פֿאַרשטייט גאַנץ געוויס פֿון דער סיטואַציע אָדער פֿון די פֿריערדיקע רייד. אַגב קומט און אויך אַנשטאָט אָדער, אָדער גאָר, ווי אַ מין צוריקצײַען זיך פֿון דעם פֿריערדיקן: „אַריבערגיין און אים רופֿן?" — „ניין, מע דאַרף ניט. און אפֿשר זאָלסטו אים טאָקע רופֿן."; „מיר וועלן בלײַבן אין ירושלים אַ וואָסערע צווויי וואָכן און קען זײַן גאָר אַ גאַנצן חודש"; „אַלע האָבן געמיינט אַז עס איז אַ גלײַך פֿאַרל און אין איין יאָר זיך אַרומגעזעגן אַז מע האָט פֿאַרבונדן אַ הונט און אַ קאַץ אין איין זאַק". דער און קען אויך פֿאַרבײַטן דעם לענגערן אויסדרוק און וואָס שייך: „די צײַטונג פֿאַרלירט לייענערס און אַנאַנסן און דער לייענשטאָף ווערט ערגער און ערגער"; „ער רעדט מיר אײַן, און איך, דער אַלטער נאַר, לאָז זיך אײַנרעדן".

13. און קומט מיט אַ צווייאיקן באַטײַט, אי פֿשוט צו פֿאַרבינדן מיטן פֿריערדיקן אי מיטן אַרויסוויזן אַז עס איז פֿאַרענדיקט, אַז עס איז אַן אָפּ־שליסנדיקער זאַך: „און לאָז מיך געמאַך"; „און פּטור אַן עסק"; „און זע ניט אַראָפּצופֿאַלן פֿון די טרעפּ"; „און קלאָג מיך צום ונתנה־תוקף"; „א ווארט און א וואַרט — און אַ פּאַטש אויפֿן אָרט" (שוו).

ג. דער אוניווערסאַלער אַז

1. אַז איז געבוירן געוואָרן פֿון צוויי פֿאַרשיידענע טאַטעס (אָדער מאַמעס), פֿון daz און פֿון als. דאָס האָט אים געגעבן אַ מעגלעכקייט זיך אויסצושפּרייטן מיט אַ ים באַטײַטן און אַמאָל צו קומען בלויז ווי אַ פֿאַר־בינדונג כּמעט מיט אַ נול־באַטײַט. ער איז געוואָרן אין ייִדיש אַזוי באַליבט, וויל ער ווײַזט נאָר קוים־קוים אויפֿן היפּאַטאַקסיס.

2. קודם־כל פֿאַרבינדט אַז דעם אָביעקט־זאַץ מיטן הויפּטזאַץ, ספּע־

ציעל מיט אַזאַ וואָס איז אַרעמלעך אין זײַן אינהאַלט, וואָס קען אָפֿילו מגולגל ווערן אין אַ מין זאָג אָפּג־אורחא. די כאַראַקטעריסטישע ווערבן וואָס קומט נאָך זיי זײַנען: זאָגן, זען, הערן, וויסן, מיינען, הייסן, באַפֿעלן, טראַכטן, פֿאַרשטיין און ענלעכע. דוגמאות: „איך זאָג (מיין, טראַכט, ווייס, האָב געהערט) אַז עס איז ניט אַזוי"; „איך באַפֿעל (זאָג אָן, הייס, באַשטיי אויף דעם) אַז מע זאָל זיך נעמען צו דער אַרבעט"; „פֿיר איך אײַן אַז אַ ווײַב זאָל תּמיד האָבן בײַ זיך אַ דרײַערל" (שע). [ביז צו דעם הײַנטצײַטיקן לשון שלעפּט זיך דאָ נאָך דער דאָס ווי אַ רעשטל פֿון פֿרי־ערדיקע תּקופֿות. דער דאָס האָט געווען אין דער פֿאָלקס־ליטעראַטור און אין דער פֿאָפולערער ליטעראַטור וואָס איז ווײַט פֿון קונסט־גרענעץ.]

3. אַז קומט פֿאַר אַדער נאָך אַ סובּיעקטיווישער אַדער פֿרעדיקאַטי־וער פֿראַזע: „אַז דער קאָנקורענט זיצט אויבנאָן האָט אים זייער געשטאָכן"; „דאָס געזעץ איז אַז אַ טייל ירושה מוז גיין פֿאַר דער פֿאַמיליע"; „דער כּלל פֿון חכמה איז אַז מע שווײַגט"; „אַז מען ענטפֿערט ניט אויף אַ באַליידיקונג איז אַ סימן פֿון לײַטישקייט".

4. אַז פֿאַרבינדט אַן אַטריבוטיוון בײַזאַץ מיטן סובסטאַנטיוו און פֿאַר־בײַט דערבײַ אין אַ צאָל פֿאַלן דעם פֿראַנאָם וואָס: מיטן באַשלוס אַז...., מיט דער השערה אַז...., מיט אַ פֿאַרשטענדניש אַז...., מיט דער הנחה אַז . . .; „געבראַכט די פֿריילעכע בשׂורה אַז . . . ((ממוס); „דער יצר־הרע האָט שוין אַזאַ גליק אַז אים פֿאַלגט מען אַ סך מער ווי דעם יצר־טובֿ" (שע); „פֿאַראַן בײַ אונדז אַ ווערטל אַז אַ יידּ, בפֿרט אַן אַרעמאַן, טאָר קיין הנאָה נישט האָבן" (שע).

5. נאָך אַ קאָמפּאַראַטיוו קומט אויך אַז, ספּעציעל נאָך מער און באַטײַט דאָס זעלביקע וואָס ווי, אַזוי ווי: „איך בין ערלעכער אַז דו"; „זי איז נאָך ערגער אַז די שטיפֿמאַמע"; „מער אַז זיפּצן קען שוין דער חולה ניט"; „געוואַרט לענגער אַז איין יאָר"; „מער אַז לאַטעס לייגן קען ניט דער שוסטער"; „מער אַז ברויט מיט קרופּניק האָט מען ניט דערפֿון" (פֿווב); „זעקס עופֿות, דאַרף דאָך מער ניט זײַן אַז זעקס לעבערלעך" (שע); „א לאַנגער שמועס אָן אַ צוועק... מערנישט אַז אָן אויסרייד" (שע).

6. דער אַז אַנשטאָט ווי קומט אויך אָן דעם קאָמפּאַראַטיוו נאָך ווערבן, אַדווערבן — אין פֿאַלקסטימלעכן רעדן: גלײַך אַז די ווירע; קיילעכדיק אַז אַ ראָד (אַז אַ טאָרבע פֿלעקער); חשוב אַז דער הונט אין זײַן בודע; אַרבעטן ביינאָכט אַז ביטאָג; שווײַגן אַז אַ מויז אין לאָך; זיך פֿרייען אַז אָן אַרעמאַן וואָס פֿאַרלירט און געפֿינט; אַרויסקומען פֿון אַזאַ געשעפֿט אָן הויזן אַז דער רעכטער שלימזל.

7. די באַזונדערקייט פֿון אַז באַשטייט אין דעם וואָס ער קען גרינג און אָפֿט פֿאַרבײַטן כלערליי אַנדערע קאָניונקציעס בײַ ווערבאַלע באַשטי־מונגען. אַז קומט אַנשטאָט:

א) ווען און אַנדערע קאָניונקציעס מיט אַ צײַט־באַטײַט, למשל: „אַז

דִי קינדער זײַנען אַרומגעלאָפֿן אין הויף, האָט דִי מאַמע אויפֿגערוימט דִי שטוב"; „אַז מע קלינגט איז אַ חגא (אַדער אַ שׂריפֿה)"; „אַז דאָס האַרץ איז פֿול, גייען דִי אויגן איבער"; „אַז מע קלאַפּט אין טיש רופֿט זיך אָפּ דִי שער"; „אַז מע באַצאָלט אַ חוב, מעג מען מאַכן אַ יום־טובֿ".

ב) כּדִי מיט אַ ציל־באַטײַט, למשל: „שטייט אויף גאָר פֿרי אַז איר זאָלט אים טרעפֿן"; „ער איז געקומען צו אײַך אַז איר זאָלט אים העלפֿן"; „עס קומט אויס אַ סך צו רעדן אַז דעם אמת ניט צו זאָגן" (שוו); „וואָסער מויז האָט האַרץ (מוט), אַז דִי קאַץ זאָל גיין מיט אַ גלעקעלע?"; „אַפֿילו צו וואַשן דײַנע פֿיס איז מיר אויך ליב אַז דער שם זאָל זײַן אַז איך בין דײַן וויבּ" (ספֿר חסידים).

ג) אויב מיט אַ תנאַי־באַטײַט, למשל: „אַז פֿיל, פֿאַרמאָגט ער אַ הונ־דערטער"; „אַז הויך קען איך אויסגעבן אַ צענערל"; „אַז איך וואָלט געהאַט דעם מלכס אוצרות..."; אַז ניט הײַנט, איז מאָרגן, און איבערמאָרגן איז אויך אַ טאָג" (פֿוול); „אַז גאָט ווייל, שיסט אַ בעזעם (אויך)"; „אַז חתן־כּלה זײַנען נאַשערס, רעגנט בײַ זיי צו דער חופּה"; „אַז דאָס מזל גייט, קעלבט זיך דער אָקס"; „אַז דער תלמיד איז אַ וואויליער, איז דער רבי אויך אַ וואוי־ליער"; „וואָס טויג מיר נירנבאַרג אַז איך האָב דאָרטן ניט קיין הויז?".

ד) אַזש און ווײַזט אויף דער מדרגה, למשל: קאַלט אַז פֿאַרפֿראָרן צו ווערן, הייס אַז מע קען צעגיין ווי פּוטער, צוגיין שטיל און פּאַמעלעך אַז ניט צו הערן (ניט צו באַמערקן); „אַוועקגעפֿאָרן געהיים אַז אָן אַ זײַט־גאַזונט"; „דער טײַך איז אין די פּאָר יאָר אָפּגעפֿאַלן אַז ערטערוויז קען מען ממש איבערגיין טרוקן־פֿוס" (ממוס).

אָט די אַלע אַזן זײַנען כּאַראַקטעריסטיש פֿאַרן פֿאַלקישן רעדן און זײַנען אַ שטריך פֿון פֿאַלקסטימלעכן סטיל.

8. אַז קומט אויך אָנהייב זאָץ צוצוגעבן אַן עמאָציאָנעלע אָנלאָדונג. דוגמאות: „אַז אָך און אַז וויי", „אַז לאַנג לעבן זאָלט אירן"; אַז דער טײַוול (דער שוואַרציאָר) זאָל עס נעמען!; „אַז מען זאָל שוין פּטור ווערן"; „אַז אַ בריוו אָדער אַן אָנדער ידיעה זאָל שוין קומען!"; „אַז דערשטיקן זאָל ער זיך מיטן פֿעטן ביסן!"; „אונטער אַ נאַרישן קאָפּ — אַז וויי צו דִי פֿיס" (שוו); „ווער אַן איר [דער חכמה] לענט זיך אַן איז אים אַז וואויל" (מענדל סאָטא־נאָוער); „האָלטסטו אויס די פּראָבע אַז וואויל און גוט איז דיר דענסטמאָל" (ממוס); „טו ווי איך זאָג דיר, וועט דיר זײַן אַז גוט און אַז וואויל" (שע).

9. דער אַז איז אויך פֿאַראַן אין נוסח פֿון מאָדערנע רעזאָלוציעס: נעמענדיק אין באַטראַכט אַז . . ., זעענדיק אַז . . ., פֿאַרשטייענדיק אַז . . .; אָנגענומען אַז . . ., אָפּגעמאַכט אַז . . ., איינגעשטעלט אַז . . .; נניח אַז . . . [דאָ איז אומעטום בעסער ה י ו ת נאָך דעם היות קען אויך קומען אַז: „היות אַז איר האָט עס שוין יאָ באַשטימט, טאָ זאָל עס דורכגעפֿירט ווערן ניט שפּעטער ווי אין אַ חודש אַרום".]

ד. צונויפֿבינדנדיקע און קאָאָרדינירנדיקע קאָניונקציעס

1. אַזאַ מין קאָניונקציע איז פֿאַרשטייט זיך דער אוּן (פֿון געראַמאַנישן אֶפשטאַם). פֿאַראַלעל צו אים איז די קאָניונקציע אי (פֿון סלאַווישן אֶפשטאַם). מע ניצט דעם אי אַ סך ווייניקער ווי דעם אוּן, פֿונקט ווי אין לעקסיק איז די צאָל וועגטער פֿון סלאַווישן אֶפשטאַם ווייניקער ווי די צאָל וועגטער פֿון געראַמאַנישן אֶפשטאַם. אי פֿאַרבינדט אוּן שטעלט גלײַך אין מאַס, אין ווערט, אין ציט. אי ווײַזט אויף פֿאַראַלעלקייט בײַ זאַצגלידער אוּן בײַ קלענערע זאַצן וואָס גייען אַרײַן אין באַשטאַנד פֿון אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ. זײַן באַטײַט: אוּן, הן, דערצו, דערצו נאָך, אויך. אי טרעפֿט זיך איינמאָליק אין זאַץ, געווײַנט־לעך אַבער צוויימאָליק אוּן אֶפֿילו מערמאָליק. דוגמאות: „זיי ווילן עס, אי מיר ווילן עס"; „אים גלוסט זיך אי עסן אי טרינקען"; „ער קויפֿט אויף יעדן סוכות אַן אתרוג, אי ער מוז זײַן אַ מובֿחר"; „אי דער וואָלף איז זאַט אי די ציג איז ניט צעריסן" (פֿוול); „ער האָט פּחד אי פֿאַר די שדים אי פֿאַרן דונער" (פֿוול) [פֿאַראַן אַ גלײַבעניש אַז דער דונער דערהרגעט די שדים.]; „די מלאָכה האָט ליב אַ כּוסע, אי דאָס אַ גרויסע" (שוו); „אי ס'וועט פֿאַר דיר גוט זײַן, אי ס'וועט פֿאַר ע ם גוט זײַן" (פֿמ); „אי דאָס [גוטע] אי דאָס [שלעכטע] האָט אַלץ גאָט געמאַכט איינס קעגן אַנדערן" (מענדל סאָטאַנאָווער); „אי דאָרטן איז מיט מיר די הילף זײַנע" (ממוס); „אי איך האָב געמאַכט אַ געשעפֿט, אי מענטשן הערן אויף צו קוילען איינס דאָס אַנדערע" (שע); „עטרות זײַנען אויך געווען אי כּסף טהור, אי זהב טהור" (פּרק); „אַלע לימודים זײַנען אי חול אי קודש, אי מענטשלעך אי נאַציאָנאַל".

דער אי קומט אויך אין די צווילינגען און בכלל אין די גאַנגבאַרע ווער־טער־פֿאַרבינדונגען: אי אַרעם אי רײַך; אי אַהין אי אַהער; פֿאַרלירן אי די־ווען אי יענע־ווען; אי גוט אי קלוג אי שיין; ער האָט אי אויף עסן אי אויף גיין אין באָד; „ער האָט אי פֿאַרשטונקענע פֿיש געגעסן אי שמיץ געקראָגן (ריטער געלייזט), אי געלט באַצאָלט" (פֿוול).

2. חוץ אוּן אוּן אי, אוּן מיט דעם זעלביקן באַטײַט, האָט ייִדיש דעם לשון־קודשן הן. געבליבן איז ער ריידט פֿון תּלמידי־חכמים אוּן זיך ניט אויסגעשפּרייט צווישן עמך. אילוסטרירונגען: „ער האָט הנאָה הן פֿון דער־ווען, הן פֿונעם שטול וואָס ווארט אויף אים אויף יענער־ווען"; „אונדזער גבאי יאָגט זיך הן נאָך כּבוד הן נאָך געלט"; „דער מענטש קען ווערן הן אַ מלאָך הן אַ ניט־גוטער"; „אַלערלײַ ענינים, הן סוֹדות פֿון שטובזאַכן" (ממוס); „הן פֿאָטשטן מכּוח די גזירות, הן פֿאָליטיקע מכּוח סטאַמבול, הן געלטגע־שעפֿטן מכּוח ראָטשילדס פֿאַרמעגן" (ממוס). [ארויסגערעדט: 'היין' אוּן 'הען'].

3. עס איז געבליבן דיאַלעקטיש אוּן דאַרף אין כּלל־שפּראַך ניט אַרײַנ־גענומען ווערן טאָ־טאָ פֿון סלאַוויש וואָס באַטײַט דאָס זעלביקע וואָס אי. מע טרעפֿט דעם טאָ־טאָ בײַ שרײַבערס פֿון אוקריינע. טאָ־טאָ אין אַ פֿוול: „די באָבע קרייַנצי — אָט לאָכט זי, אָט ווייַנט צי".

4. צו אוּן, אי, הן פֿון אַלע דרײַ קאָמפּאָנענטן פֿון ייִדיש, קומט צו נאָך

אַ פֿערטע קאַניונקציע סײַ (פֿון געראַנדיש), זעלטן איינמאָליק און גאַנץ אָפֿט צוויימאָליק סײַ־סײַ און אָפֿילו מערמאָליק. בײַ דער קאַניונקציע איז פֿאַרגעקומען אַ מין געראַנגל וועגן באַטײַט: אין עלטערן לשון איז סײַ געווען אָקעגנשטעליק, האָט איבערגעגעבן א״י מעגלעכקייט פֿון אַן אויסקלײַב, אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש האָט די קאַניונקציע זיך אַסימילירט מיט די אַנדערע גאָר אָפֿטע צוגעפֿוגטע־בינדיקע קאַניונקציעס און גיט איבער דאָס זעלביקע וואָס זיי. אילוסטרירירונגען: „ער איז אַ קאַרגער הונט סײַ סתּם אַ חזיר״; „סײַ אַרעם סײַ רײַך — דער טויט איז פֿאַר אַלעמען גלײַך״; „אין אונדזער שטעטל איז די מלאָכה געבראָכן און עס הונגערן אונטער סײַ דער מײַסטער סײַ דער געזעל״; „מע האָט געפֿונען חתנים סײַ פֿאַר שיינע מיידלעך סײַ פֿאַר מיאוסע, סײַ פֿאַר מיידלעך מיט נדן סײַ אָפֿילו אָן נדן״; „סײַ תּלמידי־חכמים סײַ עם־הארצים — אַלע זײַנען געקומען הערן דעם מגיד וואָס האָט זיך קונה־שם געווען״.

5. בײַ גאָר אינטערעסאַנט איז די קאַניונקציע אויך וואָס איז גלײַכ־צײַטיק אויך אַן אַדווערב און וואָס איז ווי אַ קאַניונקציע צווייבאַטײַטיק, אָפֿילו קעגנבאַטײַטיק. געווײַנטלעך קומט דער אויך מיטן באַטײַט: דערצו, דערצו נאָך, חוצדעם נאָך. אויך הייבט אַרויס אַז עס איז אַדער דאָרף זײַן אויף דעם זעלביקן אופֿן. דוגמאָות: „זי איז אַ שיינע און אויך אַ קלוגע״; „מײַן נשמה איז אויך ניט קיין ראָזשינקע, ניט פֿון קליאָטשע, אונטערן בוֹרג סיני גע־שטאַנען״); „איך בין אויך פֿון אַבֿרהם אָבֿינוס אייניקלעך (פֿון יעקבֿ אָבֿינוס קינדער, אַ טאַטנס אַ קינד)״; „איך האָב אויך אַ צד אין טיש (אַ לעפֿל אין דער שיסל)״; „איך בין אויך ניט קיין יתום (חדר־יינגל, מלופּס־קינד, נעכטן גע־בוירן געווארן)״; „איך בין אויך ניט פֿון אַ שטיין געבוירן, מיך האָט אויך אַ מאַמע געהאַט (געוויגט, געזייגט)״; „בײַ אַ מגיפֿה איז אַ ציג אויך אַ בהמה״ (שוו); „אַ קאַץ (פֿליג, קינד) קען אויך קאָליע מאַכן״ (שוו).

אויך ווײַזט אויף נאָך אַן אומשטאַנד, אַן אײַגנשאַפֿט, אַ געשעעניש, וואָס זיי זײַנען אײַגנטלעך וויכטיקער ווי דאָס פֿריער דערמאָנטע. אַזאַ אויך קומט צום סוף זאַץ און מיט אַ באַזונדער שטאַרקער אינטאָנאַציע: „וויבאַלד דער באָק האָט הערנער, שטינקט ער שוין אויך״; „דער וואָס האָט אַ שׂר אין הימל האָט אים אויף דער ערד אויך״; „אַז מע צעטרעט אַ וואָרעם, קרימט ער זיך אויך״; „וואָס דאָס קינד זעט אין בוך — טוט עס דערנאָך אויך״.

עס טרעפֿט זיך אַז די זעלביקע קאַניונקציע ווײַזט אַז עס איז נ י ט גלײַך, אַז עס איז ממש פֿאַרקערט. דערבײַ איז דער אַרויסרייד פֿול מיט געפֿיל. דוגמאָות: אויך אַ מענטש! (אַ נפֿש! אַ באַשעפֿענישׂ! אַ בעל־מלאָכה! אַ דעה־זאָגער!); „אַ שנײַדערוק, און רוקט אויך די האָנט אין קהלשן קאָשיק אַרײַן״; „נשמת כל חי׳ — מאַכט רשי: אויך אַ באַשעפֿענישׂ בײַ גאָט (גאָטס אַ באַשעפֿענישׂ)״. מיט אָט דעם באַטײַט בינדט זיך די פֿראַזע אויך מיר וואָס דריקט אויס ביטול: אויך מיר אַ מענטש (אַ קנעכט, אַ וויסער, אַ ליט); אויך מיר אַן עסק (אַ געשעפֿט, אַ פֿאַרטיי). פֿון דער פֿראַזע ווערט אַ טייל פֿון אַ

סובסטאַנטיוו: אויך־מיר־קלעזמער, אויך־מיר־טוערס; „שיינע ייִדן, כּשרע ייִדן,... גלאַט־ייִדן, אַזוי־זיך־ייִדן און אויך־מיר־ייִדן“ (ממוס).

[בײַם וויזן אויף אַ נידעריקערער מדרגה פֿון אַן אייגנשאַפֿט שטאַרצט אַרויס דער אַדוואַרב: „ראובֿן איז אַ גוטער און שמעון איז אויך אַ גוטער“; „די כּלה איז אַ רײַכע און אויך אַ שיינע“; צונויפֿגעבונדן מיט אַ סובסטאַנטיוו: אויך־מענטשן, אויך־טוערס; „עס זענען פֿאַראַן אויך־ייִדן און בויך־ייִדן“ (פּרץ).]

אויכעט איז אַ פֿאַרשפּרייטע פֿאַלקישע פֿאָרעם פֿון דער קאָניונקציע **און** טרעפֿט זיך אין דער ליטעראַטור אויכעט. דער ריטעם פֿונעם רעדן שטויסט דערצו, אַמאָל אויך דער באַגער אַרויסצוהייבן. אילוסטראַציעס: „אַ געזונט דיר אין די ביינער, אין דײַן קעפּל אויכעט“; „שבת־שירה און אינדערוואָכן אויכעט, פֿאַרגעס ניט די פֿייגעלעך, זיי ווילן עסן אויכעט“; „פֿרעגן מע מען דעם קייסער אויכעט“ (שוו); „ער איז דאָך דער גנב אויכעט געווען“ (פֿמ); „און אַ פּנים, דאַרף איך אײַך זאָגן, איז בײַ אײַך אויכעט אַ ייִדיש פּנים“ (שע); „איז דאָס אויכעט אמת זעכער אַז קומען דעמאָלט וועט משיח“ (פּרץ).

6. דערצו, דערצו נאָך, אַחוצדעם, אויסערדעם דינען אויך ווי קאָניונק־ציעס. זיי גיבן צו צום פֿרישערדיקן עפּעס וואָס איז גלײַך, אַבער זיי קענען אויך מוסיף זײַן אַזוינס וואָס איז אַ סתּירה. „ער האָט געטוג געלט, דערצו נאָך איז ער קאַרג“; „ער איז אַ מאַדים אויף אַלץ: ער שפּילט פֿידל, ער שפּילט שאַך, אַחוצדעם מאַכט ער אַ קערטל“; „אַ פֿאַרוואונדיקטער איז מײַן עלטערער ברודער באַפֿרײַט געוואָרן פֿון דער אַרמיי, אויסערדעם האָט ער באַוויזן צוצו־שטײַן צו די פּאַרטיזאַנער“.

ה. אויסקלײַבערישע און אַלטערנאַטיווע קאָניונקציעס

1. די וויכטיקסטע קאָניונקציע איז דאָ אָדער. זי דריקט אויס די מעג־לעכקייט פֿון ברירה, פֿון אַן אויסקלײַב, פֿון אַן אַלטערנאַטיוו. עס ווערן דערבײַ פֿאַרבונדן גלײַכוואַרטיקע זאַצגלידער אָדער זאַצן. מיר האָבן אויך מיטן אָדער צונויפֿגעוואַקסענע פֿאָרלעך: אַזוי אָדער אַזוי, אַזוי אָדער אַנדערש, אַהין אָדער אַהער, גאָר אָדער גאָרנישט, ברויט אָדער טויט, רויט אָדער טויט, פֿאַ אָדער כלאָפּ, מלאך אָדער גלח, בלײַ אָדער פֿרײַ, היץ אָדער קעלט, מיט גוטן אָדער מיט בייזן, אויפֿן פֿערד אָדער אונטערן פֿערד, טרעף אָדער פֿעל, קורץ אָדער לאַנג, אַרעם אָדער רײַך, ביודעים אָדער בלא יודעים, ברצון אָדער שלא ברצון, בבחירה חפֿשית אָדער געצוואונגענערהייט און אַנדערע. אַ שפּאַסיקער אָדער: „דער מענטש האָט צוויי ברירות: קריגע צו רײַסן אָדער פֿאַרשווּאַרצט צו ווערן“ (שוו). [אָדר ואָדר ווערט אויך אויסגעטײַטשט ווי: אָדער און ווײַ־אָדער, אַ מעגלעכקייט און אַ צווייטע, גאָר שלעכטע מעגלעכקייט. צײַטן די אָדערן ווערט אויך שפּאַסיק פֿאַרשטאַנען ווי אויסרעכענען צו פֿיל מעגלעכקייטן, כּסדר ניצן צו די קאָניונקציע אָדער.]

צווייטאָליק קומט דער אָדער כּדי צו פֿאַרשטאַרקן די ערשטע מעגלעכ־קייט און אָפּט אַן שום שינוי אין באַטײַט, פֿולקום פֿאַראַלעל צום איינמאָליקן

אַדער. אַדער קען אויך זיך טרעפֿן דרייַמאָליק און מער. לאָמיר פֿאַרצייכענען די אָפּטע בינדונגען: אַדער אַזוי אַדער גאָר אַזוי, אַדער גאָר אַדער גאַרנישט, אַדער לעבן אַדער שטאַרבן, אַדער דרייַ אַדער דרייַצן, אַדער אַ מת אַדער אַ נס, אַדער אַ גליק אַדער אַ שטריק, אַדער אַ ממשלה אַדער אַ מפלה, אַדער הענג זיך אַדער טרענק זיך, אַדער מיט גוטן אַדער מיט בייזן, אַדער טרעף אַדער פֿעל. נאָך עטלעכע טשיקאַווע אילוסטראַציעס: „אַדער עס העלפֿט אַדער מע דאַרף ניט"; „אַדער דער פֿריץ וועט פֿגרן אַדער דער הונט וועט פֿגרן"; [אַזוי האָט זיך געטרייסט אַ יד וואָס האָט זיך אונטערגענומען אין אַ יאָר צייט אויסלערנען רעדן דעם פּריצעס הונט.] „דערויף זינענען בייַ יידן דאָ צוויי אַדרן: אַדער יאָ אַדער ניין"; „אַדער ‘תצא רוחו’ אַדער ‘ישוב לאַדמתו’"; [לויט תּהלים, קמו, 4; „גייט אויס זיין אָטעם, קערט ער זיך אום צו זיין שטויב", תּי; דער וויץ באַשטייט אין דעם אַז אַדער מע פֿאַרשטייט ניט וואָס די וועלטער באַטייטן אַדער עס האָט ניט קיין זינען.] „קומט בייַנאַכט, נעמט ער זיך צו דער אַרבעט: אַדער ער דאַוונט, אַדער ער לערנט, אַדער ער קוקט אַזוי אַריין אין אַ ספֿר" (שע).

ניט פֿלאָנטערן אַדער מיט אָבער!

---

2. ענטפֿער אַדער, ענטוועדער (ענטוידער) אַדער מאַכט נאָך בולטער דאָס אויסקלייבן אַדער גיט גאָרניט קיין ברירה און באַטייט: איינס פֿון די צוויי. „ענטוידער געלטשטראָף אַדער טורמע"; „ענטפֿער דער אידעם וועט וויטער זיך אויפֿפירן וויי אַ ליטע, אַדער ער וועט מוזן געבן אַ גט אונדזער טאָכטער".

3. די קאָניונקציע צי האָט דרייַ פֿאַרשיידענע פֿונקציעס אויסצופֿירן:

א) מיט צי הייבט מען אָן אַ פֿרעגזאַץ, אויב מע וויל אים צוגעבן אַ ביסל עמאָציאָנעלקייט, כּדי אַרויסצונעמען די פֿראָגע פֿון דעם טאָגטעגלעכן רעדן, וואו טויזנטער פֿראָגעס האָבן ניט און דאַרפֿן ניט האָבן דעם צי. „וועסטו מאָרגן קומען צו פֿאָרן פֿון תּל־אָבֿיבֿ?", „וועסט מיר לייַען כאָטש אַ טויזנט לירעס?"; „וועט ער קויפֿן אַזאַ טייַערן מאַנטל?"; „וועט איר ווידער שטימען פֿאַר דער פֿאַרטיי וואָס האָט ניט געהאַלטן אירע צוזאָגן?" — דאָס איז דער גרעסטער אוֹפֿן רעדן און יעדער טאָג ברענגט אין די אויערן אַריין דוגמאָות פֿון פֿרעגזאַצן אָן דעם צי. ווען מיר הייבן אָן מיט דער קאָניונקציע, גיבן מיר דעם הערער אָן אָנצוהערעניש אַז כאָטש אַ ביסל וויל מען משנה זיין אַרויפֿצוהייבן זיך פֿון דעם גרעסטינטלעכן: „צי וועסטו טאָקע מאָרגן קומען צו פֿאָרן פֿון תּל־אָבֿיבֿ, אויב עס וועט נאָך אַלץ רעגענען?"; „צי וועסטו מיר לייַען כאָטש אַ טויזנטער, איך זאָל וויסן אַז דו ביסט אָן אמתער פֿרייַנד?"; „צי וועט ער קויפֿן אַזאַ טייַערן מאַנטל? צי איז ער טאָקע אַזאַ אויסברענגער?"; „צי וועט איר, פֿאַרשטענדיקע און פּאָליטיש־געניטע אַרבעטער, ווידער שטימען...?". פֿון אַ לידל: „צי בין איך פֿון אַ שטיין געבוירן? צי האָט מיך קיין מוטער געהאָט?"

ב) מיט צי קען מען אָנהייבן אָן אומדירעקטע פֿראָגע (זען זאַץ, 6). „ראוּבן האָט געפֿרעגט שמעונען, צי ער איז נאָך פֿאַראינטערעסירט אין דעם

בוך"; „די אַנקעטע ווײַל דערגיין צו די עולים האָבן באַקומען אַרבעט וואָס איז צוגעפּאַסט צו זייערע קענטענישן" — דאָ האָבן מיר פֿראַגעט אָפּילו אַן דער פֿרעג־אינטאַנאַציע. אָבער עס זײַנען דאָ זאַצן פֿון כּמעט דעם זעלביקן שניט וואָס זײַנען גאָרניט קיין אומדירעקטע פֿראַגעס, לדוגמא: „איך וויס ניט צי זײַן טאָכטער איז אַ כּלה געוואָרן" — איך פֿרעג גאָר בײַ קיינעם ניט אָן קען זײַן אַז דער ענין אינטערעסירט גאָרניט; עס קען דאָך זײַן אַן ענטפֿער בלויז אויף אַ פֿראַגע וואָס מע האָט מיר געשטעלט. בכן ווערט פֿאַר־מולירט: דער צי איז אַ קאַניונקציע וואָס קען קומען אַרײַנצופֿירן אַן אָביעקט־בײַזאַץ: „איך האָב ניט געהערט צי מע האָט אַרגאַניזירט די עקסקורסיע"; „מיר ספֿקן ניט צי עס איז דאָ אָנשטעל און באַרימערײַ אין דעם שׂונאס פֿראָקלאַמירונגען".

ג) צי באַטײַט דאָס זעלביקע וואָס אָדער. אין אַלע דוגמאות פֿאַר אָדער איז מעגלעך צו פֿאַרבײַטן די קאַניונקציע פֿון פונקט 1 מיט צי. דאָך ניצט מען צי אַ סך ווייניקער ווי אָדער. שע האָט ליב דעם צי: „מענדל דעם שוחטס קענט איר צי ניין?"; „אַז ס׳איז געקומען צום זיגער מיט דער קייט האָט ער געטראַכט וואָס זאָל ער טאָן מיט זיי: צי זאָל ער זיי פֿאַרקויפֿן, צי זאָל ער נעמען זיך דעם זיגער און דאָס קייטל אָדער אויפֿשענקען בלומקען, צי אפֿשר זאָל ער גאָר איבערמאַכן דאָס קייטל אויף אוירינגלעך מיט אַ בראָש פֿון בלומקעס וועגן".

ו. אָפֿזונדערנדיקע, אָפּשיידנדיקע און דיזיונקטיווע קאַניונקציעס

1. איצט קומען מיר צו קאַניונקציעס וואָס זייער פֿאַרבינדן באַשטייט אין אַקעגנשטעלן, אין אָפּטיילן פֿון דעם פֿריערדיקן, אין צוגעבן עפּעס וואָס קען זײַן אַן אומגעריכטער צוגאָב אָדער ממש אַ היפּך. די קאַניונקציעס ווײַזן ניט אויפֿן כלל, ניט אויף דעם געווײַנטלעכן, נאָר אויפֿן יוצא־מן־הכלל, אויף דעם וואָס מע האָט זיך גאָרניט גערעכט בײַם ארויסזאָגן אַ מיינונג, בײַם איבערגעבן אַן אייגנשאַפֿט, בײַם דערציילן וועגן אַ געשעעניש. מע זעט זיך אָרום אַז עס איז נייטיק אַ קאָריגירן, אַ כאַפּן זיך צוריק, לכל־הפּחות אַ ממלא זײַן. די קאַניונקציעס קען מען אויך אָנרופֿן — קאָרעקטיווע.

2. די וויכטיקסטע קאַניונקציע איז דאָ אָבער וואָס ווײַזט אויף אָקעגנ־שטעלונג, אויף אַ יוצא־מן־הכלל. די באַטײַטן וועלן קלאָר און בולט פֿון די דוגמאות: זיך נאָכפֿרעגן, אָבער ניט קענען דערגיין; יונג, אָבער געניט; „עס פּאַסט ניט, אָבער עס איז גוט"; „וואָס מיר זײַנען — זײַנען מיר, אָבער ניט יידן זײַנען מיר" (פֿל); „גערעדט איז גערעדט, אָבער ניט געטאָן"; „אָלע רויזן שמעקן, אָבער זיי שטעכן"; „געלט איז בלאָטע, אָבער בלאָטע איז קיין געלט ניט"; „קרום איז ניט גלײַך, אָבער אַ קרומער לייטער איז גלײַך"; „אַ ליגן טאָר מען ניט זאָגן, אָבער דעם אמת דאַרף מען ניט זאָגן"; „אַ רב איז גוט צו קלײַבן, אָבער ניט אָפּצוזאָגן"; „ניין רבנים קענען קיין מנין ניט מאַכן, אָבער צען שוסטערס יאָ" (שוו).

פֿאַראַן אַ סיסטעם פֿון פֿאַרשטאַרקונג מיט דער הילף פֿון אָבער: „ער איז שלאַף געוואָרן, אָבער זייער שלאַף"; „ער איז געבליבן אַן עם־הארץ, אָבער אַן עם־הארץ!"

3. נאָר שטייט ניט אָפֿ פֿון אָבער אין אָפּטקייט. אין באַטייט איז צווישן זיי פֿאַראַן גאָר אַ דינער אונטערשייד: בײַ אָבער קען גיכער זײַן אַזוי ווי אַ מחילה־בעטן, וואָס בײַ נאָר איז עס ניטאָ; בײַ נאָר איז דאָס צוריקציען זיך שטאַרקער. עטלעכע שפּריכווערטער: „אַ קאַץ האָט ליב פֿיש, נאָר זי וויל זיך די פֿיס ניט אײַנגעצן"; „אַלץ קען דער מענטש פֿאַרגעסן, נאָר ניט דאָס עסן"; „רוף מיך נאָר, נאָר גיב מיר לעקעך"; [פֿאַראַן אַ וועריאַנט אַז אַ נאָר האָט ליב לעקעך.] „אַלץ איז בײַ יידן צו ווייניק, נאָר שכל האָט איטלעכער גענוג".

4. דאָך, פֿאַרט, בלויז געהערן צו דער זעלביקער גרופּע קאָניונקציעס. זיי זונדערן אָפּטער אָפּ אַ זאַצגליד ווי אַ גאַנצן זאַץ. אילוסטרירונגען: „ער איז אַ רואיקער און אַ געלאָסענער, בלויז אין איין פֿאַל איז ער אַרויס פֿון די כלים"; „איך האָב געוואָלט קומען צו דער צייט, דאָך האָב איך פֿאַרשפּעטיקט"; „מע האָט באַוואָכט די נחלה, און אַ גנבֿ האָט פֿאַרט זיך אַרײַנגעכאַפּט"; „אַז עס קומט אַ פֿלעק אויף אַטלעס, בלײַבט עס דאָך אַטלעס" (שוו); „אַ ציג האָט אויך אַ באָרד, אי׳ זי פֿאַרט (בלויז, נאָר) אַ ציג"; „בלויז איין וואָרט איז אַ יוצא־מן־הכלל"; „כאָטש אַן ארעמע, פֿאַרט אַ מומע"; „געוואָרן רײַך און דאָך געבליבן אַ לײַט".

די פֿרומע קאָניונקציע נײַערט איז אַן ערך מיט אַ זעכציק יאָר צוריק אַרײַן אין דער שפּראַך פֿון פּובליציסטיק און זי האָט דורכגעמאַכט אַ נסיעה פֿון תּחינות צו ליטעראַטור־קריטיק.

5. אָבי דריקט אויס אַ צופֿרידנשטעלן זיך מיט אַ מינימום, באַטייט: גוט וואָס, געגוג וואָס. אילוסטרירונגען פֿון ווערטלעך: „נפֿטר, פּיפֿטער — אָבי געזונט"; „עט, וואָס מאַכט עס אויס? אָבי איבערגעקומען"; „אָבי יוצא זײַן און ווי ס׳איז דערהאַלטן די נשמה". אָבי דריקט אויך אויס אַ מינימום־תּנאי אָדער אַ כוונה: „אַ קאַץ אָדער אַן אינדיק. אָבי אַן עוף אויף שבת"; „זיך אַן אויג ארויסנעמען, אָבי יענעם צוויי"; „וויניקער אַ וואָרט, אָבי אַן אמת"; „דאָס לעצטע העמד פֿאַרקויפֿן, אָבי רײַך צו זײַן"; „מע מעג זײַן שוואַרץ, אָבי האָבן אַ גוט הארץ". אָבי דריקט אויך אויס אומפֿאַרמידלעכע פֿאַרביבדונג צווישן פֿאַקטן: „אָבי יאָרן — צרות קומען אַליין"; „אָבי אַ פֿערד, אַ ביטש געפֿינט מען". אָבי דריקט אויך אויס דאָס זעלביקע וואָס כאָטש: „לאָז זײַן אַן ערגערער, אָבי אַן אַנדערער" [די טענה פֿון אַ פֿרוי וואָס וויל אַ גט].

6. סיידן, (אַ)כיבע זאָגן אונדז: חוץ אין איין פֿאַל, נאָר מיט אין תּנאי. „מע קען אַנדערש ניט זײַן אַ קליין מענטשעלע, סיידן מע מוז פֿרײַער אויפֿהערן צו דענקען און צו פֿילן" (ממוס); „[מע וועט אַלעמען] אײַנזעצן אין תּפֿיסה? אָכיבע מאַכן די וועלט פֿאַר אַ תּפֿיסה" (פּרץ).

7. די פֿרעפֿאַזיציע אַנשטאָט וואָס באַטייט: אַ פֿאַרביטן, אַ סובסטיטוט,

אויפֿן אָרט פֿון, במקום — פֿאַרבינדט אויך מיט פֿראַזעס און זאַצן: „אַנשטאָט צו געבן אַ תּירוץ פֿון אַרבעל אַרויס, איז בעסער צו לאָזן די קשיא אינגאַנצן ניט קיין פֿאַרענטפֿערטע"; „אַנשטאָט דו זאָלסט עס אַליין טאָן, דינג בעסער אַן אַרויסהעלפֿער"; „אַנשטאָט אונטערצוהאַלטן בײַ קינדער דעם חשק צו מײַסטערן, דערשטיקט מען אים באַלד אין אָנהייב" (ממוס).

8. די פֿרעפֿאָזיציעס אויסער, חוץ, מחוץ, אַנטקעגן, קעגן קענען דינען אויך ווי קאָניונקציעס, למשל: „זאָל ניט האָבן נאָך אַ גרעסערן אָנגרייף שפּּיז, אויסער מע ברענגט אַליין פֿון דאָרף"; „חוץ אַרומלויפֿן צו שכנות, שטעקט זי ניט אַרויס די נאָז פֿון איר שטיבל"; „מיר האָבן אָרגאַניזירט אַ זעלבשוץ אַנטקעגן גרייטן זיך צו אַ פּאָגראָם מצד דער שוואַרצער מאַה".

9. דער אַדוואַרב פֿונדעסטוועגן קען אויך זײַן אַ קאָניונקציע: „ער איז געווען אין גרויס ספּנה, פֿונדעסטוועגן האָט ער זיך ניט פֿאַרלאָרן און איז ניט צוריקגעטראָטן". אַזוי אויך אַפֿילו: „אַפֿילו עס איז שוין געווען דער באַפֿעל צוריקצוטרעטן, איז ער מיט זײַן גרופּע פֿאַרבליבן אויף דער פּאָזיציע".

7. פֿאַרגלײַכנדיקע קאָניונקציעס

1. אין תּוך איז פֿאַראַן אײַנאײַנציקע דאָמינירנדיקע פֿאַרגלײַך־קאָניונקציע ווי מיט אירע אויסברייטערונגען: אַזוי ווי, פֿונקט ווי, גלײַך ווי, אַקוראָט ווי. אין די טויזנטער פֿאַלקס־פֿאַרגלײַכן און אין די אומענדלעכע יחידישע פֿאַרגלײַכן קומט מען אָן צו דעם ווי: זיס ווי צוקער, ביטער ווי גאַל, לויפֿן ווי אַ פֿערד, קרעכצן ווי אַ חולה, אויסזען ווי אַן אָפּגעשלאָגענע הושענע; בעטן ווי אַ קינד בעט בײַ די עלטערן, קלאָגן ווי אַ מוטער וואָס פֿאַרלירט איר קינד, שמייכלען ווי אַ קינד דורך טרערן, פֿײַערן ווי נאָכן גרעסטן נצחון; צוגרייטן וועש ווי מע וואָלט זיך געריכט אין קימפּעט. פֿאַרשטייט זיך אַז ווי קומט נאָכן קאָמפּאַראַטיוו, גאָר אָפֿט נאָך מער, בעסער, גרעסער: מער ווי די שטערן, מער ווי זאַמד בײַם ברעג ים; „איין אויג האָט מער גלויבן ווי צוויי אויערן"; „די אויגן זײַנען גרעסער ווי דאָס מויל (ווי דער מאָגן)"; „אַן אײַנרעדעניש איז ערגער ווי אַ קרענק"; „מע קען מאַכן דעם חלום גרעסער ווי די נאַכט" (שוו).

ווי פֿאַרכאַפּט פֿרעמדע טעריטאָריע. ווי קען קומען אַנשטאָט כאָטש: „ווי פֿאָלגעוודיק ער איז (ניט) געווען, האָט ער דאָך ניט געקענט...". ווי קען קומען אַנשטאָט זינט: „שוין דרײַ יאָר ווי זי ליגט אַ געליימט". ווי איז גלײַכצײַטיק אַ פּאָפּולערער פּראָדווערב (זען אַדוו, ב) און ניט שטענדיק איז גרינג צו באַשטימען וואו עס איז דער גרענעץ צווישן אַדווערב און קאָניונקציע: „ווי די טויטע עסן אַזאַ פּנים האָבן זיי"; „אַ פּאַטש איז לײַכטער צו באַקומען ווי צו געבן"; „אַ טויבער האָט געהערט, ווי אַ שטומער האָט דערציילט, ווי אַ בלינדער האָט אַליין געזען, ווי אַ קרומער איז געלאָפֿן".

2. חוצן ווי טרעפֿן מיר נאָך אַ קאָמפּאַראַטיוו די קאָניונקציע אייִדער: בעסער שפּעטער אייִדער קיינמאָל, בעסער שפּעטער אייִדער גאָרנישט; „ער

איז מער חכם איידער דו מיינסט"; „בעסער הערן קללות איידער הערן 'נעבעך' "; „בעסער קלייניע בולקעלעך אייגענע איידער גרויסע קוילעטשן פֿרעמדע". איידער קומט אויך אַן אַ קאַמפּאַראַטיוו: „איידער צו שטאַרבן פֿון הונגער איז גליקליכער צו עסן געבראַטנס"; „ניט דעם אַלטן טאַפּ איידער דעם נייעם שאַרבן"; „איידער געמיין — בעסער אַליין" [אַנשטאָט צו נעמען אַ ווייב פֿון אַ געמיינער משפּחה, בעסער בלייבן ניט־חתונה־געהאַט.]

3. זעלטן טרעפֿט מען איצט די קאַניונקציע ווידער נאָכן קאַמפּאַראַטיוו: מער ווידער אַלע, טאַן ערגער ווידער איך.

4. אינטערעסאַנט איז די קאַניונקציע מעשה (= אַזוי ווי), וואָס זי האָט זיך אויסגעשפּרייט פֿון עניינים וואָס האָבן געהאַט צו טאַן בלויז מיטן אינע־ווייניקסטן יידישן לעבן אויף כּלערליי ספֿערעס: זיך פֿירן מעשׂה שטאָט־בעל־הבית (גבאי, פֿרנס־חודש); נאָכן דורכפֿאַל אַוועקגיין שטאַלץ מעשׂה געווינער; זען אונדזער ערדקניידלעך פֿונדערווייטן מעשׂה אַסטראָנאָווט; באַשטימען אַלץ אַליין מעשׂה דיקטאַטאָר.

ח. סיבה־און ציל־, תנאי־ און הנחה־קאַניונקציעס

1. מיר פֿאַרנעמען זיך איצט מיט סובאָרדינירנדיקע קאַניונקציעס וואָס פֿירן אַרײַן בײַזאַצן. מיר הייבן אָן מיט סיבה־זאַצן, בכן מיט דער קאַניונקציע ווײַל: „ווײַל עס איז מער קיין גלעט ניט געווען, האָט מען געמוזט אָפּשטעלן די אַרבעט"; „ווײַל עס איז געקומען אַזאַ גרויסער עולם, איז אין זאַל געווען ענג און שטיקנדיק"; „ווײַל דער זיידע איז אַ טויבער, איז שווער זיך צוזאַמענצורעדן מיט אים". דאָ קען מען אומעטום שטעלן דעם בײַזאַץ נאָכן הויפּט־זאַץ: „מע האָט געמוזט אָפּשטעלן די אַרבעט, ווײַל..." „עס איז שווער זיך צוזאַמענצורעדן מיטן זיידן, ווײַל...".

פֿונקט אַזאַ קאַניונקציע איז אויך מחמת: „עס איז שווער זיך צוזאַמענצורעדן מיטן זיידן מחמת ער איז טויב"; „מחמת עס איז מער קיין גלעט ניט געווען, האָט מען געמוזט אָפּשטעלן די אַרבעט".

ווײַל און וואָרעם זײַנען אַזוי ווי ווײַל און מחמת — און דאָך עפּעס אַן אונטערשייד איז דאָ פֿאַראַן: עס איז אומבאַקוועם אָנצוהייבן מיט וואָרעם (וואָרן) דעם סיבה־זאַץ וואָס קומט פֿאַרן הויפּטזאַץ און עס גאַנץ נאַטירלעך אים צו האָבן, ווען ער קומט נאָכן הויפּטזאַץ.

למאי אַדער הלמאי האָבן אין זיך נאָך אַ בולטן באַטײַט פֿון אַ טענה: „איך האָב מיך אין הארצן שטאַרק באַשולדיקט, למאי האָב איך אויפֿגעריבן אַלטערס אַלטע וואונדן" (ממוס); „די שטיפֿטעכטער וועלן איר ניט מוחל זײַן הלמאי זי באַלעבאַטעווע אין זייער מאַמעס הויז" (ח. גראַדע).

די אַדוואַרבן וואָס קומען מיטן אויספֿיר, וואָס ווײַזן אויפֿן רעזולטאַט פֿון דער סיבה וואָס איז אויסגעדריקט אין בײַזאַץ — דערפֿאַר, דעריבער, דערום, איבערדעם, דערוײַל, דערפֿון, דורכדעם, איבערוואָס — דינען גלײַכצײַטיק ווי קאַניונקציעס. אָבער זעען מיר דאָ ווי דין עס איז דאָס וועגטל וואָס טיילט

אין ייִדיש אָפּ היפּאָטאַקסיס פֿון פּאַראַטאַקסיס: „ער האָלט אין איין ציטירן גרויסע לײַט, ער וויל ווײַזן זײַן געלערנטקייט"; „ער האָלט אין איין ציטירן גרויסע לײַט, ווײַל ער וויל ווײַזן זײַן געלערנטקייט"; „ער וויל ווײַזן זײַן געלערנטקייט, דעריבער (איבערדעם) האָלט ער אין איין ציטירן גרויסע לײַט".

2. ווייניק אין צאָל און פּשוט אין באָנוץ זײַנען די קאָניונקציעס וואָס ווײַזן אויפֿן ציל. ראשית־כּל טרעט דאָ אויף כּדי מיט דער פֿאַראַלעלער פֿאָרעם בכּדי. „מען עסט כּדי צו לעבן און ניט מע לעבט כּדי צו עסן"; „מע דאַרף גיכער פֿאָרענדיקן די אַרבעט בכּדי ניט צו פֿאַרשפּעטיקן די באָן"; „איבערדעם האָט גאָט געגעבן דעם מענטשן צוויי אויערן און איין מויל כּדי ער זאָל מער הערן און ווייניקער רעדן"; „אָמאָל איז מען נכנס כּדי מע זאָל קענען יוצא זײַן" [מיט צוויי באָטײַטן פֿון יוצא זײַן: אַרויסגיין און טאָן עפּעס אויף גיך וויי עס פֿאָדערט דער עטיקעט, דער שטאָט.]; „ער האָט צעבראָכן די בריק, בכּדי ער זאָל ניט קענען צוריקגיין" (ממוס); „אָ ווײַב זאָל תּמיד האָבן בײַ זיך אַ דרײַערל בכּדי זי זאָל פֿאַרשפּאָרן דולן אָ ספּאָדיק" (שע).

די קאָניונקציע אום איז אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש זעלטענער ווי אין די פֿריִערדיקע דורות: „גאָר זאָט ניט געקענט אָנשטיפֿן און אָנהוליען אום זיך נוקם צו זײַן פֿאַרן גאַנצן יאָר" (י. י. לינעצקי); „אָווענק אין באָד אום אויס־צופֿאָרען די פֿאַרזשאָוורטע בייגער".

צוליב איז געווײַנטלעך אַ פֿרעפּאָזיציע, אָבער אויך אַ קאָניונקציע: „מיר באַנײַען די געלט־זאַמלונג צוליבן פֿאַרענדיקן דאָס יאָר דאָס אויפֿבויען דעם קינדער־שפּיטאָל".

3. מיר האָבן די תּנאַי־קאָניונקציע אויב: „אויב עס וועט מער קיין געלט ניט זײַן, וועט מען מוזן אָפּשטעלן די אַרבעט"; „אויב עס וועט קומען אַ גרויסער עולם, וועט וועלן ענג אין דעם קליינעם זאָל"; „אויב מע ווערט טויב דאָרף מען זיך קויפֿן אַ הער־אַפּאַראַט". דאָ קען מען אומעטום שטעלן דעם בײַזאַץ נאָכן הויפּטזאַץ: „מע וועט מוזן אָפּשטעלן די אַרבעט, אויב עס וועט מער..."; „עס וועט וועלן ענג אין דעם קליינעם זאָל אויב עס וועט קומען...".

פֿונקט אַזאַ קאָניונקציע איז באָם: „באָם ער וועט זיך ניט קויפֿן קיין הער־אַפּאַראַט, וועט זײַן שווער זיך צונויפֿרעדן מיט אים"; „באָם מע וועט קירצן דעם שטאָטישן בודזשעט, וועט מען דאָס יאָר ניט קענען פֿאַרענדיקן דאָס אויפֿבויען דעם קינדער־שפּיטאָל".

4. די קאָניונקציע אָניט (אָנישט) באָטײַט: אַז ניט, אויב ניט, אין פֿאַל וועט עס איז ניט אַזוי. דוגמאות: „זאָלסט נאָך די וואָך באַצאָלן, אָניט גיב איך אַן אין געריכט"; „אָ נס וואָס עס איז ווינטער, אָניט וואָלט מען באַדאַרפֿט צעווואַרפֿן דעם אויוון"; „גוט וואָס איר האָט עס דערציילט, אָניט וואָלט איך דאָך ניט געווואוסט" (אירעניש, מיט חוזק); „אָ ייִדיש ליד מוז פֿלאָטערן מיט שליחות פֿון אונדזער אָלטן יחוס — אָניט איז בלויז אַ קינ־דערשפּיל פֿון גראָמען" (י. מאָניק).

5. פֿאַראַן אויך אַ פּאָרל הנחה־קאַניונקציעס כאַטש און הגם: „כאַטש דאָס לידל איז שוין אַלט, וועט עס יינגער ווערן באַלד"; „אַז דו ביסט אַ הונט, זיי זשע כאַטש קיין חזיר ניט"; „כאַטש ער איז אַ זינדיקער, האָט זי אים ליב געהאַט"; „כאַטש יוסף הצדיק האָט געלעבט פֿון פֿאָלג־מיך־אַ־גאַנג און איך בין געווען אַ נגידס אַ יינגל, וואָלט איך זיך געביטן מיט אים צוליב דעם איין טאָג פּורים" (שע); „ער איז פֿאַרבליבן אונדזער פֿאַרזיצער, הגם ער איז דורכגעפֿאַלן בײַ די וואַלן"; „הגם אונדזער האַנדלס־באַלאַנס איז נאָך אַלץ אַ נעגאַטיוויער, איז דאָך די אַלגעמיינע עקאָנאָמישע לאָגע געווען אַ בעסערע".

פֿאַראַן נאָך אַ דריטע קאַניונקציע מיט דעם זעלביקן באַטײַט: ווי וואויל. זי איז אַ סך וויניקער פֿאַרשפּרייט, דאָך פּאַסט זי זיך אויך פֿאַר דער כלל־שפּראַך. דוגמאות: „ווי וואויל זי איז געווען אַ פֿרײַע, האָט זי דאָך מסכים געווען חתונה צו האָבן מיטן ישיבֿה־בחור"; „ער איז געקומען צו דער מוטערס קראַנקנבעט, ווי וואויל עס איז אים אויסגעקומען צו פֿאַרזעצן די מלבושים צו האָבן אויף הוצאות".

ט. צײַט־קאַניונקציעס

1. זיי ווערן אויסגעטיילט באַזונדער, ווײַל זיי זײַנען פֿילצאָליק: ווען, אַז, זינט, ווײַל, אײדער, ווי נאָר, צײַט, אַזוי לאַנג, בעת, בשעת, כל־זמן, ווי־באַלד, קוים, ערשט, נאָכדעם, אַזוי ווי, אינדעם ווי און אַנדערע.

2. די וויכטיקסטע קאַניונקציע איז דאָ בלי־ספֿק ווען: „ווען ער איז געקומען איז בײַ אונדז געווען אַ יום־טובֿ"; „עס וועט זײַן בײַ אונדז אַ יום־טובֿ, ווען ער וועט קומען"; „עס קען ניט ווערן צען ווען איינס איז ניטאָ" (שוו); „ווען דו וועסט זײַן אַ רבֿ, וועל איך דיר די ספֿרים נאָכטראָגן" [זאָגט מען צו עמעצן וואָס מע רעכנט אַז ער וועט ניט ווערן אַ רבֿ.]; „ווען דאָס מויל זאָל ניט באַדאַרפֿן צו עסן, וואָלט דער קאָפּ אין גאָלד געגאָסן" [דאָ איז וועו = אויב]. וועו איז חל אויף אַלע אָפּשניטן פֿון צײַט, מיט אַ קורצן אָדער אַ לענגערן דויער.

אויף אַ לענגערן דויער אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט ווײַזט די קאַניונקציע זינט (קיינמאָל ניט ניצן 'זײַט'!) און אויך צײַט: „זינט דאָס שטאַרבן איז אויפֿגעקומען, איז מען מיטן לעבן ניט זיכער" (שוו); „זינט כתרילעווקע איז אַ שטאָט געדענקט דאָרט קיינער ניט אַזאָ לוויה"; „צײַט חסידות האָט זיך פֿאַרשפּרייט, האָט מען מער גענומען לערנען דעם זוהר".

3. אײדער געהערט צו די פֿאַרגלײַכנדיקע קאַניונקציעס, אָבער נאָך אין אַ גרעסערער מאָס איז עס אַ צײַט־קאַניונקציע מיטן אָנווײַז אַז עפּעס דאַרף געשען פֿריער: „וואָס זיך גוט אַרום, אײדער דו טוסט זיך אָן"; „אײדער איך האָב באַווײַזן אויסצורעדן אַ וואָרט, איז זי מיך באַפֿאַלן מיט זידלערײַען"; „עס דיך אָן אײדער די קליינע קומען אָן, טו דיך אָן אײדער די גרויסע קומען אָן"; „מעסט גוט אָפּ אײדער דו שנײַדסט אָפּ"; „אײדער נאָך מע טוט

אַ בליק, פֿאַלט ווי רויך אַוועק דאָס גליק״ (ממוס); „געגוג קאָפּדאַרענישׂ האָבן מיר איבערגעליטן, איידער מיר האָבן צוגוויפֿגעשלאָגן עטלעכע קערב־לער אויף דער הוצאָה״ (שע).

4. ביז גיט דעם גרענעץ פֿאַר דער צייט, אַבער קען אויך גלייכ־צייטיק אָנווייזן אויף אַ גרענעץ אין שטח: „מע גייט אַזוי לאַנג ביז מע האָט מער ניט קיין כּוחות צו גיין״; „מע האָנדלט אַזוי לאַנג ביז מען האָנדלט זיך אויס״; „ביז עס קומט די נחמה גייט אויס די נשמה״; „מע גיט ניט פֿריִער אַ קינד אַ נאָמען, ביז עס ווערט ניט געבוירן״; „מע ווערט ניט פֿריִער געניט, ביז מע האָט זיך ניט אָפּגעבריט״; „גאָט וועט העלפֿן — ווי העלפֿט גאָט, ביז גאָט וועט העלפֿן?״.

5. בעת, בשעת, כּל־זמן, אַזוי לאַנג, אַזוי ווי, אינדעם ווי ווייזן אויף גלייכצייטיקייט פֿון אַ פֿאַר טואונגען, געשעענישן: „בעת די דירות זיינען נאָך ניט געווען פֿאַרטיק, האָט מען געמוזט זיך אַרײַנקלייבן אַהין״; „קלייניע קינדער צעלאָכן זיך פֿלוצלעם..., בשעת טרערן ווי די באָבֿ שטייען זיי נאָך אין די אויגן״ (ממוס); „כּל־זמן דער מענטש האָט נאָך די אויגן אָפֿן זאָל ער נאָך האָפֿן״; „אַזוי לאַנג מע לעבט — טאָר מען ניט רעדן, אַז מע שטאַרבט — קען מען ניט רעדן״ (שוו); „אַזוי ווי מיין מוטער האָט דאָס דערהערט, (אין) חלשות איז זי געפֿאַלן צו דער ערד״; „אינדעם ווי סענ־דערל האָט געערדט, האָט ער טאַקע אַרײַנגעשטעקט די האָנט זיינע צו זיך אין אַ פּעקל״ (ממוס).

צו די קאָניונקציעס וואָס ווייזן אויף גלייכצייטיקייט געהערט אויך ווײַל מיט אַן אָלטן יחוס וואָס מעג זיך אַרײַנפֿאָסן אויך אין הײַנטצייטיקן לשון: „ווײַל איך לעב, וועל איך אַזוינס ניט דערלאָזן״; „ווײַל די כּהנים דוכנען, גנבֿעט מען זיי די שטיוול אַוועק״; „ווײַל דער סידור לעבט — לעבט נאָך דער חדר״. [אַזוי האָט אַ ייִנגל זיך ניט געוואָלט טרייסטן, ווען דער רבי איז געשטאָרבן.]

6. מיר זיינען מוסיף צו די קאָניונקציעס אין די פֿונקטן 2־5: ווי נאָר, וויבאָלד, קוים, ערשט, נאָכדעם — זיי פֿאַרפֿינקטלעכן די צייט: „ווי נאָר מע האָט אַ ריר געטאָן דאָס פּעקל, האָט די באָמבע אויפֿגעריסן״; „וויבאָלד איך האָב עס דערזען, האָב איך געמאַכט אַ גוואָלד״; „קוים זיינען מיר גע־קומען אין לאָנד, האָט מען אונדז געזומען אין מיליטער״; „איך האָב נאָך ניט צייט געהאַט אָפּצובענטשן, ערשט עס זיינען געקומען די כּאָפּער־מענטשן״ (פֿל).

י. סך־הכּלדיקע און קאָנקלוזיווע קאָניונקציעס

1. ייִדיש פֿאַרמאָגט אַ היפּשע צאָל אוֹפּנים אויסצודריקן אַז מען איז געקומען צו אַן אויספֿיר, צו אַ באַשלוס, צו דער לעצטער שורה, צום סך־הכּל. די אַלע אַדווערבן פֿון דעם שניט און אויך גאַנצע פֿראַזעס קענען דינען ווי קאָניונקציעס. דאָ איז אָבער פֿאַראַן נאָר איין קאָניונקציע פֿאַר־עקסעלאַנס

— **היות** (היות ווי, אַזוי ווי) בײַם צונויפֿנעמען מאַטיווירונגען: „היות אַלע רעדנערס זײַנען בײַ די צוויי פֿונקטן געווען אייגנשטימיק, נעמען מיר זיי אָן ווי אונדזערע באַשלוסן"; „היות ווי די סומע איז אין בודזשעט ניט פֿאַרויס־געזען און פֿאַר אַ צוגאַב־בודזשעט זײַנען קיין מיטלען ניטאָ, קומט אויס ...". בײַם צונויפֿנעמען אַרגומענטן און פֿאַרן פֿאַרמולירן דעם לאָגישן סדר־הכל איז די כאַראַקטעריסטישע קאָניונקציע **בכן** (ובכן, לכן): „היות ..., בכן נעמען מיר אָן ..."; „אַלע עקספּערימענטן זײַנען געווען מיט פֿאַזיטיווע רעזולטאַטן, אַלע טעאָרעטישע חקירות האָבן געוויזן אַז מע בויט אויף אַ פֿעסטן יסוד, — בכן זײַנען דאָ מער קיין ספֿיקות ניטאָ".

2. רעכענען מיר דאָ איבער אַ צאָל אַדווערבן און אַ פּאָר פּרעפּאָזיציעס וואָס קענען דינען אויך ווי קאָנקלוזיווע קאָניונקציעס: אַזוי**ערנאָך**, אַזוי**נאָך**, אַזוי אַרום, אויף אַזאַ אופֿן, בכלל, אין כלל געזאָגט, על־כל־פּנים, אין סך־הכל, בסך־הכל, על־פּי, לפּי, כפּי, על־כן, כל־שכן, (א)פֿשיטא, ברי־לי, סײַ־ווי(סײַ).

יא. אייניקע פֿאַרזיכדיקע קאָניונקציעס

1. עס געהערט ניט צו קיין שום גרופּע די קאָניונקציע **וואָס** — זען אַטריבוטיוועס, 3.2.2.

2. די אייגנאַרטיקע קאָניונקציע **עלעהיי** איז די אייניקע היפּאָטעטישע וואָס מיר פֿאַרמאָגן. זי באַטײַט: אַזוי ווי עס וואָלט געווען. „איך האָב מיר פֿאַרגעשטעלט, עלעהיי עס [=דאָס העלצל] איז אַ מעסערל און סע שנײַדט" (שע); „האָט אים געפֿונען ליגן אין אַ קאָלוזשע בלוט, עלעהיי ער וואָלט געלעגן אין בלאָטע" (ח. גראָדע).

.VII

די אָפּשטעלצייכנס

א. די יסודות פֿאַר דער סיסטעם

1. דאָכט זיך אַז אין קיין איינער פֿון די קולטורשפּראַכן איז ניטאָ קיין פֿולקום פֿעסטע סיסטעם פֿון אָפּשטעלצייכנס, און אויב אָפּילו מע קען אַזאַ סיסטעם געפֿינען אין לערנביכער, הייסט עס נאָך ניט אַז זי ווערט אויף הונדערט פּראָצענט דורכגעפֿירט אין דער פּראַקטיק. די באַציאונג צו אָפּשטעלצייכנס איז אין־לשער מילדער ווי צום אויסלייג, הגם אין תוך איז עס אָ טייל פֿון אויסלייג. בײַ אונדז האָט מען ברוך־השם קיינמאָל און אין ערגעץ ניט אָנגענומען קיין באַשלוסן וועגן אָפּשטעלצייכנס. עס זײַנען בלויז פֿאַראַן אָ פּאָר פּראָיעקטן. געוויסע פֿונקטן ווײַטער ווערן געגעבן בכיוון אין לויזע פֿאָרמולירונגען כדי עס זאָלן ניט ווערן קיין שטריק אויף די הענט פֿון די וואָס שרײַבן.

2. אינגאַנצן זיך נ י ט פֿאַרנעמען מיט אָפּשטעלצייכנס און איבערלאָזן זיי אויף הפֿקר וואָלט געווען אָ בערישע טובֿה, וואָרעם עס איז דאָך ניט מיגלעך אויסצוקומען אָן זיי. [עטלעכע מאָדערניסטישע פּאָעטן וואָס קומען אויס אָן אָן אָפּשטעלצייכן אין אָ גאַנצער פּאָעמע, ווײַל זיי ווילן אונטערשטרײַכן אַז די פּאָעמע זייערע איז אַזאַ גאַנצקייט וואָס טאָר ניט איבערגעריסן ווערן מיט אָ פּינטל צי מיט אָ קאָמע, מאָכן שוועריקייטן לייענערס לעבן. אָסור אויב מע דאַרף זיי נאָכטאָן.] פֿון דער צווייטער זײַט איז דאָס צו פֿיל אָנפּיטלען און זיך לאָזן וואויליגיין מיט קאָמעס ניט גוט ניט פֿאַר די אויגן און ניט פֿאַר די אויערן, ווען מע וויל זיי פֿאָלגן בײַם אַרײַנברענגען דעם ריידשטראָם בקול רם. איז אויך דאָ דאָס געזינטסטע אָ מיטעלער, אָ פֿשרהדיקער וועג. דאָ קען זײַן אָ געראָנגל צווישן גראַמאַטיק און רעטאָריק, צווישן אָ סינטאַקטישן אָנאַליז און דיקטאַט פֿון ריידשטראָם, אָ ביסל שפּאָסיק קען מען זאָגן — צווישן אינטעלעקט און אינטואיציע.

3. די אַלגעמיינע ריכטליניע באַשטייט אין סומך זײַן זיך אויף דעם לעבעדיקן לשון, אויפֿן אַרויסרייד, אויף די א י נ ט א נ א צ י ע ס, און מיען זיך אַז עס זאָל זײַן וואָס מער שלום־בית צווישן אָפּשטעלצייכנס און אינטאָנאַציעס. יעדער לשון האָט זײַנע כּללישע אינטאָנאַציעס און אויף זיי איז אָ חוֹב זיך צו שטיצן.

ב. פּינטל, פֿרעגצייכן, אויסרופֿצייכן, דרײַפּינטל

1. בײַם פּינטל פֿאַלט צונויף דאָס רעטאָרישע מיטן גראַמאַטישן. דאָס פּינטל ווײַזט אַז דער זאַץ איז געענדיקט, מעג עס זײַן אַ לאַנגער צונויפֿגעזעצענער זאַץ צי אַן אײַנגלידערדיקער זאַץ פֿון אײַן וואָרט. זײַנען דאָ קיין כּללים ניט שייך, אָבער געדענקען מוז מען אַז דאָס פּינטל צווינגט אַרויף אויפֿן לייענער די געהעריקע אינטאָנאַציע פֿון אַן אָפּשטעל און פֿון אַ בהדרגהדיקן אַראָפּנידערן די שטים בײַ אַ לענגערן און בײַ אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ.

2. די אינטאָנאַציע וואָס צווינגט אַרויף דעם פֿרעגצייכן איז דאָך אַזוי בּולט אַז עס קענען ניט זײַן קיין ספֿקות וועגן צו שטעלן דעם פֿרעגצייכן. נאָך אַן אומדירעקטער פֿראַגע דאַרף קיין פֿרעגצייכן ניט זײַן, ווײַל דאָ איז ניטאָ די כאַראַקטעריסטישע פֿרעג־אינטאָנאַציע. אין אַ צונויפֿגעזעצוי־גענעם זאַץ, אין אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ איז גלײַכער צו שטעלן דעם פֿרעגצייכן נאָך איטלעכן גלידּ, דאָס הייסט פֿאַרוואָנדלען די גלידער אין באַזונדערע זאַצן: „ווי קום איך צו זינגען? פֿונוואָנעט, מײַן קינד?"; „צי יאָגט מען אים ניט ווי אַ נבֿיא? צי וואָרפֿט מען אים ניט נאָך קיין שטיינער ווי אַ נבֿיא? צי לײַכטן אים ניט די אויגן ווי שטערן?"; „און דו ביסט נאָך געראַטן? און דו האָסט נאָך טענות צו מיר?".

3. פֿון די פֿאַר למשלס בײַם פֿרײַערדיקן פֿונקט איז צו זען אַז דער פֿרעגצייכן קען קומען בלויז צום סוף זאַץ. דאָס אייגענע איז אויך בנוגע דעם אויסרופֿצייכן. אין „וואָלט איך געלאַכט! וואָלט איך געזונגען!" — האָבן מיר צוויי באַזונדערע זאַצן. [בלויז בײַם ראַדיקאַלן בײַטן די אינטאָנאַציע, בײַם אויסמײַדן יעדן חשש אויפֿן אויסרופֿן קען פֿון די ביידע זאַצן ווערן אַ רואיקער דערציילזאַץ: „איך וואָלט געלאַכט און וואָלט געזונגען".] נאָך יעדער וועגדונג קען קומען דער אויסרופֿצייכן, ווי מען קען עס אילוס־טרירן אין שריפֿט: „חיימקע! קום אַהער, חיימקע!"; „חיימקע! נו, קום שוין אַהער!"; „אַך דו חיימקע, קום שוין אַהער!"; „נעמט זיך — חיימקע, לייבקע, מירעלע! — פֿאַר די הענטלעך". אויך נאָך אַ פֿרעגצייכן קען קומען אַן אויסרופֿצייכן: „טאַקע?!"; „אַזוי גאָר?!".

4. דאָס דרײַפּינטל ווײַזט אַן אַז דער ריידשטראָם ווערט איבערגעריסן פֿונעם ריידער גופֿא אָדער איבער אַן אַנדער סיבּה. דאָס דרײַפּינטל ווײַזט אַז מע האָט ניט דערזאָגט, ניט פֿאַרענדיקט. „חוץ די אַלע שיינע מעלות זײַנע איז ער נאָך... אָבער וואָס זאָל איך רעדן רכילות?"; „האָסטו אים אַזוי אָפּגעענטפֿערט? נו, מילא..."; „מיר זײַנען אַרויף אויפֿן שפּיץ באַרג און... ווער קלאַפּט עס אין טיר?".

ג. די קאָמע, וועו יאָ און וועו ניט

1. אַ קאָמע קומט נאָר דאָרטן וואו עס איז פֿאַראַן אַ בפֿירושע קאָמע־אינטאָנאַציע וואָס באַשטייט פֿון אַ קורצער פֿאָוז און אַ הייבן די שטימע

פֿאַר אָט דער פֿאַוואָג, וואָס שאַפֿט דעם אינדרוק פֿון ניט־פֿאַרענדיקטקייט און פֿון גרייטן זיך אויפֿן המשך אין די ריידן. בכן קומט די קאָמע:

א) צווישן צוויי זאַצן, אָ בייזאַץ און אָ הויפּטזאַץ אָדער אָ הויפּטזאַץ און אָ בייזאַץ, למשל: „וועט איך בין שפּעט אין אָוונט געקומען אַהיים, האָט שוין די גאַנצע משפּחה געהאַט אָפּגעגעסן וועטשערע"; „די גאַנצע משפּחה האָט שוין געהאַט אָפּגעגעסן וועטשערע, וועט איך בין שפּעט אין אָוונט געקומען אַהיים".

ב) אויף אָפּצוטיילן אָסינדעטישע בייזאַצן, דאָס הייסט אָזעלכע וואָס הייבן זיך ניט אָן מיט קיין קאָניונקציע און ניט מיט קיין רעלאַטיוושן פֿראָנאָם (זען פֿראָנאָם, ד1). אילוסטראַציעס: „וועט עס מאָרגן שטאַרק רעגענען, וועלן מיר שוין מוזן בלייבן אין דער היים"; „הוליעט מען צו פֿיל אין דער יוגנט, בעטלט מען אויף דער עלטער"; „קומט מען אומגעריכט צו פֿאָרן מיט אָ גאַנצער באַנדע חבֿרים, געפֿינט מען אין שטוב ניט קיין שפּיזן פֿאַר זיי".

ג) פֿאַר אָ סך־הכּלדיקער און קאָנקלוזיוועך קאָניונקציע (זען קאָנ׳, י1) און פֿאַר די אַדוואַרבן און פֿרעפּאָזיציעס וואָס דינען ווי קאָנקלוזיוועך קאָניונקציעס (זען קאָנ׳, י2). אילוסטראַציעס: „איך בין אומגעריכט געקומען צו פֿאָרן אַהיים מיט אָ גאַנצער באַנדע חבֿרים, בכן האָב איך ניט געפֿונען קיין שפּיזן פֿאַר אַלעמען". „מיר האָבן אָזוי ווי זיך ערצײַגעריסן צו זיי אין שטיבל, על־כל־פּנים האָט מען דאָרטן זיך ניט קיין מאָל ניט אויף אונדז"; „זיי האָבן אונדזער טעלעגראַם גאָרניט באַקומען, אָזוי אַרום האָט מען זיך ניט קיין מאָל ניט אויף אונדז"; „מע האָט באַוויזן אויפֿצובויען די גאַנצע צאָל הײַזער, כּפּי עס איז געווען אין פּלאַן פֿון בוי־מיניסטעריום".

ד) פֿאַר אָפּזונדערנדיקע, אָפּשיידנדיקע און דיזיונקטיווע קאָניונקציעס (זען קאָנ׳, ו). אילוסטראַציעס: „מיר האָבן בײַ אַלעמען זיך נאָכגעפֿרעגט, אָבער דאָך ניט געקענט דערגיין וואו ער איז אַהינגעקומען"; „אַלץ איז בײַ יידן צו ווייניק, נאָר שׂכל האָט איטלעכער געגוג"; „עס וועט זײַן באמת שוועך אויסצוהאַלטן דעם עקזאַמען, סײַדן מע וועט זיך גוט צוגרייטן"; „מיר האָבן פֿאַרלאָרן אָ פּאָר זעלנערס, אָבי מע האָט פֿאַריאָגט דעם שׂונא".

ה) פֿאַר אַדווערבן וואָס ווײַזן אויף אַן אויספֿיר, אויף אָ רעזולטאַט (און זיי זײַנען גלײַכצײַטיק קאָניונקציעס, זען קאָנ׳, ח1). אילוסטראַציעס: „מיר האָבן ניט געגוג זיך צוגעגרייט צו די עקזאַמענס, דעריבער זײַנען מיר טאָקע דורכגעפֿאַלן"; „ער האָט פֿאַרטיידיקט זײַן שטאַנדפּונקט מיט לאָגישע ראַיות און אויך מיט וויציקע אַרגומענטן, דערפֿון נעמט זיך זײַן השפּעה אויפֿן עולם".

ו) אויף אָפּצוטיילן און אויסצוטיילן לענגערע זאַצגלידער, בפֿרט אָזעלכע וואָס האָבן אָ פֿאַרטיצִיפּ אָדער אָ גערונדיוו. אילוסטראַציעס: „מיר האָבן ניט געקענט מער, אין אונדזערע אייגענע אינטערעסן, זיך האַלטן בײַ דעם פֿריערדיקן פּלאַן"; „אַרומטאַנצנדיק אויף די קרומע צוויגן פֿון עפּל־

בוים, האָבן די פֿייגעלעך זיך געפֿרייט מיטן פֿרילינג"; „די קי אויף דער פּאַשע ליגן מיד, אויסגעשטרעקט די העלדזער".

אָט די זעקס פֿאַלן (און מע קען אָנרעכענען נאָך) זײַנען פֿרטים וואָס אילוסטרירן דעם כלל וועגן קאָמע מיט דער קאָמע־אינטאָנאַציע נומער אײַנס.

2. אַן אָנדער מין קאָמע־אינטאָנאַציע הערן מיר אָרויס בײַ איבער־רעכענונגען, איבערחזרונגען, בײַ קאָארדינירטע זאַצן און זאַצגלידער. אין אָט דער רואיקער אינטאָנאַציע איז ניטאָ קיין הייבן די שטים און די פּאָוזע איז אָ מינימאַלע. אילוסטראַציעס: „אײַנקויפֿן באָרנעס, עפּל, פֿלוימען און מאַראַנצן"; „געפֿילט האָב איך ייִדישע ווערטער ווי טײַבעלעך ריינע, ווי טײַבעלעך ריינע" (מ. קולבאַק); „איך וועל טרייסטן, בעטן, וויינען, וועקן" (ח.־נ. ביאַליק); „דער מלך איז אָפּגעשטאָרבן, די מלכה געוואָרן פֿאַרדאָרבן, דער צוויג איז אָפּגעבראָכן, דאָס פֿייגעלע אָנטלאָפֿן" (פֿל).

3. פֿאַראַן אָ ספּעציעלע אינטאָנאַציע אויף אויסצוטיילן אָ וואָרט, עט־לעכע וועָרטער. קומט אויס אָפּצוטיילן דאָס וואָרט אָדער די וועָרטער מיט אָ קאָמע פֿון אײַן זײַט אָדער מיט צוויי קאָמעס פֿון ביידע זײַטן. דאָס טרעפֿט מען בײַ:

א) אָ וועָנדונג (זען זאַצגלידער, יא). אילוסטראַציעס: „ייִנגעלע, קום אַהער צו מיר"; „קום אַהער צו מיר, ייִנגעלע"; „קום אַהער, ייִנגעלע, צו מיר"; „זאָג מיר, דו גוטער חבֿר מײַנער, פֿאַרוואָס ביסטו פֿלוצעם ברוגז געוואָרן?".

ב) אַן אָפּאָזיציע (זען זאַצגלידער, י). אילוסטראַציעס: „זײַן מאַמע, אָ מאַרק־ייִדענע מיט עפּעלעך, האָט נעבעך געליטן נויט". „זי איז פֿול, מײַן ברוסט, מיט פֿאַרגעפּילן הייסע" (ד. האָפֿשטיין). „אָ גערעטענע און אָ שיינע, איז זי געווען אונדזער צירונג"; „דאָרטן, אָט אין יענעם ווינקל, שטייט דער בעזעם".

ג) אָ זאָצוואָרט (זען זאָץ, ד). אילוסטראַציעס: „יאָ, איך וועל קומען צו אײַך". „ניין, איך קען ניט קומען צו אײַך". „אוי, האָב איך צרות, ברודערקע". „איך ווייס ניט אויף זיכער, אפֿשר". „מילא, זאָל זײַן ווי איר ווילט". אַן דער באַזונדערער אינטאָנאַציע איז ניט נייטיק קיין קאָמע: „ער איז נעבעך קראַנק"; „איר האָט משמעות פֿאַרהערט"; וואָס אַשטייגער וועט איר זאָגן גוטס?".

ד) אָ באַמערקזאַץ, אַן אַגב־אורחא־זאַץ, דאָס הייסט אַזאָ זאַץ וואָס גיט אָ דערקלערונג פֿאַרבײַגייענדיק, וואָס מאַכט אָ באַמערקונג, וויזט אַן אויף עפּעס אַגב־אורחא. אילוסטראַציעס: „לעמעשקע, אַזאָ צונאַמען האָט דער ייִד געהאַט, איז געווען אָ קנאַפּער פֿאַרדינער"; „איך וועל אײַך, זאָגט דער משרת, באַלד דערלאַנגען עסן"; „איך וועל אײַך באַלד דערלאַנגען עסן, בראָויקט דער משרת"; „אין וואַרשע, אַזוי פֿאַרציילט מען, האָט מען טייטשט־זיך געעפֿנט פֿאַר אַרעמעלייט" (פּרץ); „דאָס מענטשל, ווי איר קוקט אים אָן, האָט אין זיך אַלע מיני ברואים" (ממוס).

ה) פֿאַרשיידנעע וועריאַנטן: גרופּעס מיט דער ספּעציעלער אינטאָנאַציע פֿון אויסטריילן. אילוסטראַציעס: „מיט אַ קעזל, האַרט ווי שטיין, לאָזט ער זיך אין וועג אַלייַן"; „און אַן עפּל, רויט און זיס, פֿאַלט אים תּיכף צו די פֿיס". „אין די הענט האָט ער געהאַט אַ מלאָכה, עפּעס גאָר אַ כּפֿל־שמונה־דיקע"; „אַ פֿערד, זאָג איך, אויף פֿיר פֿיס ספּאַטיקעט זיך..." (שע).

4. צוליב פֿראַקטישע צילן ווערן אָנגעוויזן עטלעכע פֿאַלן וואו מע דאַרף ניט קיין קאָמע, דהיינו:

א) אין די אינגעפֿעסטיקטע און אין קורצע יחידישע פֿאַרגלײַכן: ליכטיק ווי די זון אין תּמוז, פֿינצטער ווי די נאַכט, וואָלוול ווי פֿאַרפֿוילטע פֿיש; טרוימען ווי וויסע טויבן, מענטשן ווי מערשקעס, גליקלעך ווי אין אַ פֿאַנטאַזיע, שמייכלען דורך טרערן ווי זון מיט אַ רעגן.

ב) אין אַן אָביעקטזאַץ מיט אַז, ווי און אַנדערע קאָניונקציעס און פֿאַר אַן אומדירעקטער פֿראַגע: ער האָט געזאָגט אַז ער וועט באַלד קומען; איך וויס ניט ווי לאַנג ער וועט דאָ זײַן; איך מיין אַז מע האָט עס אויסגע־טראַכט; מע האָט נאָך ניט באַשלאָסן צי מע זאָל זיך נעמען צו דער אַרבעט.

ג) אין אַן אַטריבוטיוון זאַץ וואָס הייבט זיך אָן מיטן פֿראָנאָם וואָס — זען זאַץ, ז.

ד) אין ציל־באַשטימונגען — זען זאַצגלידער, 3.

ה) און אַחרון אַחרון חבֿיבֿ — קאָאַרדינירנדיקע און אַלטערנאַטיווע קאָניונקציעס (זען קאָנ׳ ד און ה) דאַרפֿן ניט קיין קאָמע פֿאַר זיך. יוצאים־מן־הכּלל מוזן מאָטיווירט ווערן דורך אָן אָפּשטעל אין ריידשטראָם, דורך אַ ספּעציעלער אינטאָנאַציע (פֿון עמאָציאָנעלקייט, אומגעריכטקייט, בפֿירושער אָנדערשקייט לגבי דעם איבערראַשנען אָדער איבערחזרן).

5. עס בליבט איבער די פֿראָגע ווי זיך נוהג צו זײַן מיט דער קאָמע ווען די זעלבּיקע קאָניונקציע חזרט זיך איבער דרײַ מאָל און מער. דער כּלל איז אַז די קאָמע טאָר ניט צעשטערן די סימעטרישע גלידערונג פֿון זאַץ און דערבּיי קען זי אומעטום קומען אָדער אין ערגעץ ניט. די קאָמע גופֿא איז פֿאָקולטאַטיוו און מיר שטעלן זי דערפֿאַר אין קלאַמערן: „עס לויפֿן אַרום אויף דער וואָנט אי חיות (,) אי פֿייגל (,) אי ריזן" (פֿרוג). און בײַ אַ פֿילמאָליקן איבערחזרן: „און דו אַקערסט און דו זייסט, און דו פֿיטערסט און דו נייסט, און דו האָמערסט און דו שפּינסט, — זאָג, מײַן פֿאָלק, וואָס דו פֿאַרדינסט?" (ח. זשיטלאָווסקי).

6. די גאַנצע תּורה וועגן דער קאָמע איז גרינג צו זאָגן על רגל אחת (און מע דאַרף דערבּיי ניט זײַן קיין הילל): די קאָמע קומט נאָר דעמאָלט ווען עס איז פֿאַראַן איינע פֿון די קאָמע־אינטאָנאַציעס. מעג דאָ זײַן אַ פֿראַק־טישער צוגאַב אַז זי דאַרף קומען אויך פֿאַר אַ צוגויפֿבּינדדיקער קאָניונק־ציע וואָס הייבט אָן אַ לענגערן קאָאַרדינירנדיקן זאַץ. צווויי אילוסטראַציעס: „„די מאָמע גיט מיר אין חדר אַרײַן אַ גאַנצן עפּל מיט צוויי גראָשן, און דער דײַטש שענקט מיר אַ פּאָר קאָפּיקעס און אַ קניפּ אין בעקל" (שע). „איז

אַנגעפֿאַלן אַ שניי פֿון הימל, אַ גרויסער שניי, האָט ער די שטעגן פֿאַריאָגט, די וועגן פֿאַרשיט, און טעג און אפֿשר וואָכן וועט קיין אוֹרח איבער דער שוועל ניט קומען" (פּרץ).

ד. דער טירע

1. די פֿונקציע פֿון דעם טירע איז עיקרשט אַ רעטאָרישע. בײַם אונטערשטרײכן, בײַם בּולטער מאַכן קען ער אומעטום פֿאַרבײַטן די קאָמע. זײַן אינטאָנאַציע איז אַ פֿאַרשטאַרקטע קאָמע־אינטאָנאַציע. דער טירע ווערט געניצט גאָנץ פֿרײַ און סובּיעקטיוו. ער קען זיך אײַנגעפֿינען הן אין מיטן זאַץ הן צווישן זאַצן און אַפֿילו דאָרטן וואו מע ניצט ניט קיין קאָמע. דער טירע דריקט אויס די פֿלוצעמדיקייט פֿון דער טואונג, די אומדערוואַרטקייט פֿון דער פֿאַרבינדונג. דער טירע דריקט אויך אויס דעם רעזולטאַט פֿון נאָכקלערן, דעם עיקר וואָס מע קומט צו אים. אילוסטראַציעס: „ער האָט ממש געפֿײַערט צו פֿאָרן און — געבליבן זיצן אין דער היים"; „יידן זוכסטו — און ווייסט ניט וואָס דו ווילסט געפֿינען"; „עס שווימט אויפֿן הימל אַרום אַ ווינסינקער וואָלקן פֿון ווינטן — אַ הייב און אַ שפּרונג און שוין זיץ איך אויף אים" (יהואָש); „יגעתי ומצאתי — גלייב"; „זײַן אַדער ניט־זײַן — דאָס איז די פֿראַגע"; „אַ הון איז גוט צו עסן זאָלבעצווייט — איך און די הון" (פֿוול). „דו האָסט דאָך גרויסע הענט — דערשלאָג זיי; דו האָסט דאָך גרויסע פֿיס — צעטרעט זיי" (ה. לייוויק).

2. דער טירע קומט דאָרטן וואו געווינטלעך האָט מען אַ קאָמע, בײַ אַן אָפּאָזיציע און בײַ אַ באָמערקזאַץ: „אין דעם ים האָר ליגט אַ וויספּע — אַ ברייטע, פֿליישיקע נאָז" (ממוס). „און ליפּן — פֿאַרשטייסטו — זײַנען דאָך גשמיות" (פּרץ).

3. דער טירע פֿאַרבײַט די ציטירצייכנס, די פֿיסלעך, בײַ אַ דיאַלאָג, בײַ דירעקטע רייד. אילוסטרירונגען: — קומסט מיט אונדז? — אַוודאי. — וועסט זײַן גרייט אין אַ שעה אַרום? — יאָ; — וואו שטייסטו? — אויפֿן גאַס. — וואָס טרינקסטו? — עפּלקוואָס; „אַז מע זאָגט — פֿינגערל! פֿינגערל! איך ווינטש דאָס, איך ווינטש יענס — האָט מען דאָס וואָס מע ווינטשט גאָר אַן מי" (ממוס).

4. דער טירע פֿאַרבײַט אַ דרײַפּינטל. אַן אילוסטראַציע: „און העל־דזער וועלן שטום, און אויב ניט שטום, איז — אויפֿגעשניטן" (ה. לייוויק).

5. דער טירע קומט נאָך אַן איבערראַשנונג פֿאַר דעם כּוללדיקן וואָרט אַדער אויסדרוק: „געלט, שיינקייט, געזונט — אַלץ פֿאַרמאָגט ניט קיינער". „פֿראָצענט, דירה־געלט, מוידן — (די דרײַ זאָכן) וואָקסן אַן רעגן" (שוו).

6. אין קאָמפּליצירטע צונויפֿגעזעצטע זאַצן וואָס צעפֿאַלן זיך אויף צווי טיילן מיט אַ באַזונדערער אינטאָנאַציע אין יעדן טייל, קומט צווישן די טיילן אַ טירע און פֿאַר אים אויך אַ קאָמע. אילוסטראַציעס זען זאַץ 11.

7. דער טירע קומט אויך בײַ אַן אַנאַקאָלוט, דאָס הייסט וועָן די גע־ווײַנטלעכע קאָנסטרוקציע פֿון זאָץ וועָרט איבערגעריסן אינעם פֿראָצעס פֿון רעדן. אילוסטראַציעס: „זינגע רייד — פֿון זיי קען מען ניט קלוג ווערן"; „פֿון זינגע רייד — זיי קענען ניט אויפֿקלערן"; „אָט דער תּכשית — איך וועל זיך אָפּרעכענען מיט אים".

8. ביז איצט בלויז אַ צאָל כאַראַקטעריסטישע פֿאַלן וועָן מע ניצט דעם טירע. אויסרעכענען אָלע סיטואַציעס וועָן מע דערזעט אים איז אומ־מעגלעך. אין ערגעץ קען מען אים ניט האַלטן פֿאַר אַ גרינס. דער לייענער דאַרף זיך צופֿאַסן צו אים מיט זײַן אינטואַנאַציע.

ה. דאָס צווייפּינטל

1. דאָס צווייפּינטל קומט מיט זײַן אייגנאַרטיקער אינטאַנאַציע פֿאַר אַן איבערראַשענונג. אילוסטראַציעס: „אַלץ פֿאַרמאַגט ער: געלט, שיינקייט אוּן געזונט"; „דרײַ זאַכן וואָלטן אַן רעגן: פֿראָצענט, דירה־געלט, מוידן"; „מיר האָבן געזען אַז מע ניצט די קאָמע בײַ: א וועגדונג, אַן אָפּאָזיציע, א באַמערקונג".

2. דאָס צווייפּינטל קומט פֿאַר דערקלערונגען אוּן דערגאַנצונגען מיט אָדער אַן אַרײַנפֿירווערטער צו זיי. אילוסטראַציעס: „זיי באַגריסן זיך אויף אַזא שטייגער: זיי לייגן צו די האַנט צום האַרצן אוּן פֿאַרבייגן זיך טיף"; „איך האָב ניט געקענט טאָן די אַרבעט: איך בין געווען קראַנק"; „גאָט איז א פֿאָטער: גיט ער ניט קיין מכּה, שיקט ער צו א בלאָטער" (שוו). „שלאָף, גוטער מענטש, שלאָף: דאָ וועט דיר קיין בייז ניט געשען" (פּרץ); „בײַ די סאָזשעלקעס די בלויע הילכן קלעפּ: דאָס פּאַטשט א גויע לעבן וואָסער אויס די וועש" (לייב נײַדוס).

3. דאָס צווייפּינטל קומט פֿאַר דירעקטע רייד אָדער ציטאַטן, נאָך אָדער אַן אַרײַנפֿירזאַץ. אילוסטראַציעס: גיי איך צו צום פּאָפּאַ פֿרעגן: „פּאָפּאַ, איז שוין מאָרגן הינענט?" (לאה האָפֿמאַן); אים ענטפֿערט אָפּ פֿון צווישן ווייַ אוּן קאָרן אַן אַנדער מין פֿויגל עפּעס: „פּיק־בער־וויק! פּיק־בער־וויק!" (ממוס); קוקט מיך אַן מײַן באָבע־לעבן מיטן מילדן אויגנגלאַנץ: „אײַנגע־רעגנט וועט דיר ווערן, טאָכטערשי, דײַן חופּה־קראַנץ" (מרים אולינאָווער). מיר האָבן זיך פֿאַרטראַכט איבער דעם פֿרצישן זאַץ: „וויַ קען מען וויסן אַז עס דאָכט זיך אַזוי פֿילז".

ו. דאָס קאָמע־פֿינטל

1. [דער נאָמען איז אַן איבערגעדרייטער, ווײַל מיר האָבן דאָך די ריי: פֿינטל, צווייפּינטל, דרײַפֿינטל, מעג שוין זײַן — קאָמע־פֿינטל.] דאָס קאָמע־פֿינטל איז אַזוי ווי א מיטן צווישן פֿינטל אוּן קאָמע. מע מעג בכּלל זיך באַגיין אַן אים אין אונדזער ייִדיש וואָס האָט זעלטן־ווען לאָנגע צונויפֿ־

געזעצטע זאַצן וואו דאָס קאָמע־פּינטל געפֿינט זיך אָרט. דאָס קאָמע־פּינטל קומט אין אַ צונויפֿגעזעצטן זאַץ, וואָס זיצט באַזונדערע באַשטאַנד־זאַצן זיצנען צווישן זיך קאַארדינירט. אילוסטראַציע: „ניט־גלייביק איז דער וואָס וויל ניט גלייבן, אָפֿילו בעת מע ברענגט אים געזונג ראָיות און באַווייזן; לייכטגלייביק — ווער עס איז נוטה צו גלייבן אַן שום שכלדיקע מאָטיוון; גלייבעכצדיק — ווער עס האַלט פֿאַר וואָר אַזוינס וואָס קען ניט זיין וואָר". „וויַ אַ יחסן אַ באַוואוסטער, אַ געזעצטער און אַ יוסטער, גייט דער שטאַרק פֿעלד־אויס פֿעלד־אײַן; שפּריצט זיך שטאַלץ, רוט אָפּ צו ביס־לעך און די יחוסדיקע פֿיסלעך שטעלט מיושבֿדיק און פֿיין" (לייב נידוס).

2. דאָס קאָמע־פּינטל איז אויך פֿאַראַן צווישן סובאַרדינירטע זאַצן. אַן אילוסטראַציע: „די קינדער האָבן אַלע געפֿסקנט אַז דער בעסטער יום־טובֿ איז דאָך שבֿועות, ווײַל די טעג זיצנען לאַנגע, פֿרייַדיקע, טעג וואָס באַדן זיך אין זון און גלאַנץ; ווײַל די צוגרייטונגען צום יום־טובֿ זיצנען ניט שוואַר, נאָר פֿאַרקערט פֿאַרבונדן מיט גיין נאָך גרינס, מיט אויסצירן מיט גרינס די שטובֿ; ווײַל די שבֿועותדיקע מאכלים זיצנען ניט די געווײַנלעכע עסנס און — ווײַל עס איז גראָד געווען ערבֿ־שבֿועות".

3. גראָד אין אונדזער גראַמאַטיק קומט אויס צו ניצן גאָר אָפֿט דאָס קאָמע־פּינטל צווישן די פֿאַרשיידענע דוגמאָות, מוסטערן, אילוסטרירונגען, וואָרעם דאָס אָפּטיילן זיי בלויז מיט אַ קאָמע וואָלט ניט געווען גענוג בולט.

ז. די ציטירצייכנס אָדער די פֿיסלעך

1. די ציטירצייכנס דאַרפֿן פֿון ביידע זיצטן זיצן אויף דער זעלביקער הייך, אָדער אין מיטן אָדער פֿון אויבן. די שיטה אָנצוהייבן די פֿיסלעך פֿון אונטן און פֿאַרענדיקן מיט אויבן איז אַן איבעריקע הכבדה.

2. מע ניצט די ציטירצייכנס פֿאַר ציטאַטן און בײַ דירעקטע רייד. זען ד3.

3. מע ניצט זיי בײַ מאַדנע ווערטער, בײַ צעקאַלעטשעטע ווערטער, בײַ באַרבאַריזמען, בײַ ווערטער וואָס קומען ניט מיטן געווײַנטלעכן באַטײַט. אילוסטרירונגען: אונדזערע „ציצילסטן" מאַכן דעמאָנסטראַציעס; שלום־עליכם האָט ליב דאָס וואָרט „פֿאָטפֿאַלנאָסט"; דער „יאַנקע־משה" איז דער אמתער למד; האָט איר געהערט אַ נאָמען פֿון אַ ייִדישער מיידל „פֿראַלעט"?

4. ציטירצייכנס קומען אויך בײַ נעמען פֿון ווערק, צײַטשריפֿטן, גע־זעלשאַפֿטן, פֿירמעס, שיפֿן, נעמען אויסגעטראַכטע. דוגמאָות: די באָבע דערציילט אָמאָל מעשׂיות פֿון „מנורת־המאור", אָבער די אייניקלעך האָבן מער ליב אירע מעשׂיות פֿון „צאינה־וראינה"; געקומען איז ער מיט דער שיף „מאַוריטאַניע"; עס איז געווען באַרימט די ווילנער פֿירמע „האַלמנה והאַחים ראָם". אין די פֿאַלן (און אויך צום טייל פֿון פונקט 3) איז בעסער צו ניצן קורסיוו־אותיות.

5. עס איז זייער באַקוועם צו ניצן צו אינציקע פֿיסלעך כּדי אָרויס־

צוהייבן א וואָרט אָדער אַן אויסדרוק וואָס קומט אין א ציטאַט און בײַ וועד־טער, דערמאָנט אין פונקט 3.

ח. די קלאַמערן

1. די קײַלעכדיקע קלאַמערן (די רינגעלעך) נעמען אַרום א צוגאָבּ, א דערגאַנצונג, א דערקלערונג און ענלעכס וואָס אויך אַן זיי איז דער זאַץ פֿאַרשטענדלעך, און דאָך זענען זיי נייטיק צו פֿאַרפּינקטלעכן די כוונה, דעם מיין פֿונעם שרײַבער. זיי קומען אויך ווי א באַמערקזאַץ אָדער ווי א זײַטיקע הערה, וואו דער שרײַבער גיט אַרײַן זײַן ניט־דאָס־בין־איך־אויסן וואָס ער איז גרײַלעך אויסן.

2. די קוואַדראַט־קלאַמערן האָבן א קלענערן צונויפֿבונד מיטן טעקסט. אין זיי וועלן ווערטער אויסגעטײַטשט אָדער אָנגעוויזן ווי זיי דאַרפֿן ווערן אַרויסגערעדט. אין זיי קומען אַרײַן לענגערע צוגאָבן און דערגאַנ־צונגען, אויפֿקלערונגען וועגן געשיכטע, שטייגער, מנהגים און ענלעכס וואָס קלערן אויף דעם ענין וואָס מע רעדט וועגן אים. וועגן אין די קלאַמערן קומען אַרײַן גאַנצע זאַצן, דאַרפֿן זיי זיך פֿאַרענדיקן מיט א פּינטל פֿאַרן צווייטן קלאַמער.

ט. גראַפֿיק

1. ציטירצייכנס און קלאַמערן בינדן זיך צונויף מיט פֿראָבלעמען פֿון גראַפֿיק. אַזוי למשל קען מען בכלל אויסקומען אַן ציטירצייכנס וועט מע ניצט אַן אָנדער שריפֿט פֿאַר די אַלע וועלטער וואָס וואָלטן געקענט קומען אין ציטירצייכנס. זען 4. אויך פֿאַר קלאַמערן קען מען ניצן פֿאַרשיידענע גראַפֿישע צייכנס.

2. מע דאַרף ניט קיין פּינטל און קיין שום אָנדער אָפּשטעלצייכן פֿאַר קעפּלעך און איבערשריפֿטן וואָס קומען מיט גרעסערע אָדער אָנדערש־מיניקע אותיות ווי עס איז דער וויטערדיקער טעקסט.

.VIII

דער סובסטאַנטיוו

א. כאַראַקטער פון סובסטאַנטיוו

1. דער סובסטאַנטיוו איז אַ רייכער און וויכטיקער וואָרטקלאַס. צו אים געהערן אַלע וועדטער וואָס באַצייכענען אַ נאָמען פון אַ זאַך, און אין ייִדיש איז דער פּאָסיקער נאָמען פֿאַר דעם וואָרטקלאַס זאַכוואָרט. דאָס וואָרט זאַך דאַרף פֿאַרשטאַנען וועדן זייער ברייט: הן ווי עפּעס אין דער רעאַלער וועלט, הן אַזוינס וואָס איז פֿאַראַן בלויז אין דער פֿאַרשטעלונג, אין דמיון, אין טראַכטן. דער סובסטאַנטיוו, ווי עס ווייזט זיך וואָרצל, איז אַזוינס וואָס איז זעלבשטענדיק, פֿאַרזיכדיק אַדער קען אויפֿגענומען ווערן ווי עפּעס וואָס האָט אַ פֿאַרזיכדיקע עקסיסטענץ, צי קאָנקרעט צי אַבסטראַקט.

2. לויטן באַטייט פון וואָרט קען מען דערקענען בלויז אַ טייל סובסטאַנטיוון. אַזעלכע וועדטער ווי: טיש, הימל, ווייטיק, תּפֿילה — זיינען סובסטאַנטיוון לויט זייער באַטייט און ביים איבערזעצן אויף אַן אַנדער לשון וועלן זיי בלייבן סובסטאַנטיוון אין יענעם לשון. אָבער אַזאַ וואָרט ווי נעכטן, אַזאַ וואָרט ווי אוי־ווי זיינען לויט זייערע פֿאַרמעלע אַדער פֿונקציאָנאַלע סימנים סובסטאַנטיוון אין ייִדיש, הגם ניט לויט זייער באַטייט.

3. וועו דאָס וואָרט פֿאַרמאָגט אַ סופֿיקס וואָס קען זיין נאָר ביי אַ סובסטאַנטיוו, דערקענט מען עס גלייך אַפֿילו וועו עס שטייט אָפּגעריסן פון יעדער אַנדער וואָרט, למשל: גוטסקייט, פֿרייהייט, באַוואָרענישׂ, צייטונג, גלייבעכץ אאז"וו. אָבער פֿאַראַן אַ סך סובסטאַנטיוון וואָס מע קען זיי דערקענען בלויז דעמאָלט, וועו זיי פֿאַרבינדן זיך מיט אַנדערע וועדטער, וועו מע דערזעט זייער פונקציע אין זאַץ. אין דעם זאַץ „איך פֿאָרב מיט אַ גרינער פֿאַרב" — איז פֿאָרב פֿריער אַ וועדב אוו דאָס צווייטע מאָל אַ סובסטאַנטיוו. אָזוי איז אויך מיטן וואָרט וויטיקן אין זאַץ „מיר ווייטיקן אויך מיט די ווייטיקן פון אונדזערע פֿרינד". אין זאַץ „ער איז נעכטן געקומען" — איז נעכטן אַן אַדווערב, אָבער אין זאַץ „שוין ניטאָ דער נעכטן" — איז נעכטן אַ סובסטאַנטיוו.

4. ביים באַשטימען צי אַ וואָרט איז אַ סובסטאַנטיוו אַדער ניט דאַרף מען האָבן אין זינען די פונקציע פון דעם וואָרט אין זאַץ (זען זאַץ, ג:

זאַצגליד 3b) און די 'פֿעאיקייטן' וואָס דאָס וואָרט פֿאַרמאָגט: קומען מיט אַן אַרטיקל, האָבן פֿאַר זיך אַ פֿרעפֿאָזיציע, פֿאַרמאָגן אַן אַדיעקטיוו אָדער אַן אַדיעקטיווישן פֿראָנאָם, ציען צו זיך אַ פֿאָסעסיוו, זײַן אַ טייל פֿון אַ קוואַנטיטאָטיוו, קענען פֿאַרמאָגן אַ מערצאָל־ענדונג. עס איז געגנוג איין־איינציקער סימן אַן אַ טעות אָנצונעמען דאָס וואָרט פֿאַר אַ סובסטאַנטיוו.

5. עס איז דאָ נייטיק דער באַגריף סובסטאַנטיווירונג, דאָס הייסט יעדע פֿראָזע, יעדע פֿאַרבינדונג פֿון אַ צוויי־דרײַ וועלטער וואָס האָבן אַ סימן לויטן פונקט 4. למשל: דעם זײַט־מיר־מוחל האָט ער קוים אַרויס־געזאָגט; עס נערווירט מיך זײַן עס־אַרט־מיך־ניט; אויספֿאַלגן גלײַך דעם יעדערער־אויף־זײַן־אַרט! מע קען אויך באַטראַכטן ווי אַ סובסטאַנטיווירונג אַן אייניציק וואָרט וואָס איז אײַנגעפֿעסטיקט אין אַן אַנדער וואָרטקלאָס און קריגט אין אַ זאַץ אַ סימן פֿון סובסטאַנטיוו, למשל: זײַן באַלד ציט זיך אַ פֿאָר שעה, דער בע האָט כּלערליי פֿירושים.

ב. דער אַרטיקל

1. דער אַרטיקל קען באַטראַכט ווערן אויך ווי אַ באַזונדערער וואָרט־קלאָס, אָבער אַזוי ווי עס רעדט זיך בלויז ווען עטלעכע ווערטער און דער אַרטיקל איז דער אָפּטסטער, דער בּולטסטער סימן פֿאַרן סובסטאַנטיוו, איז באַקוועמער און לויניקער אים אַרײַנצונעמען ווי אַ מין אַרגאַניש בײַוואָרט פֿון סובסטאַנטיוו.

2. מע דאַרף אויסטיילן באַזונדער: דעם באַשטימטן (אָדער באַשטימקן) אַרטיקל, דעם אומבאַשטימטן (אָדער אומבאַשטימקן) אַרטיקל און דעם נעגאַטיוון אַרטיקל. דער באַשטימטער אַרטיקל ווײַזט אָן די זאַך איז באַקאַנט אָדער זי ווערט אַרויסגעהויבן פֿון אַ גרופּע ווי אַ פּרט־פֿאַל פֿון אַ גרעסערן כּלל. דער אומבאַשטימטער אַרטיקל ווײַזט אָן די זאַך איז אומבאַקאַנט אָדער אָן זי ווערט צום ערשטן מאָל דערמאָנט אינעם ריידן, אָן עס איז ניט שייך, ניט וויכטיק אָדער ניט נייטיק זי אַרויס־צוהייבן ווי אַ פּרט פֿון אַ גרעסערן כּלל. אַ היפּשע צאָל פֿאַלן ווײַזן אָפּ פֿון אָט דער אַלגעמיינער פֿאַרמולירונג.

3. די פֿאַרעם פֿון באַשטימטן אַרטיקל איז אָפּהענגיק פֿון גראַמאַטישן מין פֿון דעם סובסטאַנטיוו, פֿון דער צאָל און פֿון קאַזוס אָדער בייגפֿאַל. אָט איז די סכעמע:

	מענלעך	ווײַבלעך	נייטראַל
נאָמינאַטיוו	דער	די	דאָס
אַקוזאַטיוו	דעם	די	דאָס
דאַטיוו	דעם	דער	דעם

אין מערצאָל בלויז די פֿאָר אַלע מינים און פֿאָר אַלע קאָזוסן. ביים מענלעכן מין האָבן קאָוזאַטיוו און דאָטיוו די זעלביקע פֿאָרעם, און ביים ווײַבלעכן און נייטראַלן מין האָבן די זעלביקע פֿאָרעם דער נאָמינאַטיוו און דער אַקוזאַטיוו. דאָס זעלביקע איז חל אויך אויף די אַדיעקטיוון מיטן באַשטימטן אַרטיקל.

4. דער אומבאַשטימטער אַרטיקל איז אַ פֿאָר זאַכווערטער פֿון אַלע מינים און אין אַלע קאָזוסן: אַ בחור, מיט אַ מיידל, אַ האָפֿענונג, אַן אַ צוזאָג, אַ וואָרט, פֿאָר אַ קינד. אויב דאָס וואָרט הייבט זיך אָן מיט אַ וואָקאַל אָדער אַ דיפֿטאָנג, איז דער אומבאַשטימטער אַרטיקל — אַן, למשל: אַן עפּל, אַן אָרט, אַן אידעאַל, אַן אומעט, אַן אָטאָקע, אַן אויג, אַן איי, אַן אינטער. אַ און אַן האָבן ניט קיין מערצאָל: „אַ וואָרט איז אַ מטבע"; „ווערטער זײַנען מטבעות".

5. דער נעגאַטיוועך אַרטיקל קיין ביים זיך ניט און בלײַבט דער זעלביקער אומאָפֿהענגיק פֿון גראַמאַטישן מין און פֿון בייגפֿאַל. ער פֿאַרבײַט דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל און ווערט געניצט אויך אין מערצאָל: „איך האָב אַ בוך", „איך האָב ניט קיין בוך", „איך האָב ניט קיין ביכער"; — „אַ הונדערטער?" — „ניטאָ קיין הונדערטער בײַ דער נשמה! (קיין) הונדערטערס זײַנען שוין לאַנג ניט געווען אין צעריסענעם טײַסטערל בײַ מיר".

„אין אייועלע קיין פֿענדעלע, אין שטיוועלע קיין הענדעלע, אין בײַטעלע קיין רענדעלע" (פֿוילן).

זיך מערקן אַז עס קענען זײַן פֿאַלן ווען עס איז מעגלעך אויסצוקומען אָן קיין.

6. זיך מערקן: אַ יידל, אַ יינגל, אַ יישובֿ, אַ יסוד און ענלעכע, ווײַל אָט אַזעלכע ווערטער הייבן זיך אָן מיטן יוד דעם קאָנסאָנאַנט. מען קען אויסמײַדן דעם אָן, ווען אַ וואָרט הייבט זיך אָן מיט אַנא...., למשל: אַן אַטאָקע, אַבער אויך — אַ אַנאַלאָגיע, אַ אַנאַנאַס, אַ אַנאַכראָניזם.

7. דער באַשטימטער אַרטיקל קומט ניט בלויז ביים אַנווײַזן אויף אַ באַשטימטן פּרט פֿון אַ כלל, אויף איין קאָנקרעטן טייל פֿון אַ גרופּע, נאָר אויך ביים אָנרופֿן די גאַנצע גרופּע, דעם גאַנצן כלל. ער קומט ווען לויטן זינען קען זײַן די רייד בלויז ווענען איין סובסטאַנטיווירן אַן אַדיעקטיוו מיט אַן אַבסטראַקטן באַטײַט. דוגמאות: „דער אָדלער איז דער קיניג פֿון די פֿייגל"; „דאָס לעבן איז אַ שווערער וועג"; „עס הייבט זיך אָן דער האַרבסט מיט זײַנע רעגנס"; „דער יוד איז געניג מאָל געווען דאָס כפּרה־הינדל"; „דער טאַטע איז אַוועקגעפֿאָרן"; „די פּאַרטיי (אין אַ לאָגד וואו עס איז דאָ נאָר איין פּאַרטיי) האָט באַשלאָסן"; „דער עלטסטער צווישן אונדז"; „דאָס אומגעלעכע קען ווערן מעגלעך.

זיך מערקן: די פֿראַנצויזן, די רוסן אאַז"וו, אַבער ניט „די יידן", בלויז — יידן: יידן לײַדן פֿון אַנטיסעמיטיזם. ווען מע זאָגט אין אַזאַ פֿאַל „די יידן" איז אַזוי ווי מע שליסט זיך אויס פֿונעם כלל יידן.

8. נעמען פֿון פּערזאָנען קומען אַן אַרטיקל; נעמען פֿון לענדער און שטעט דאַרפֿן ניט קיין אַרטיקל. אָבער ווי נאָר זיי קומען מיט אַן אַדיעקטיוו, נייטיקן זיי זיך אין דעם באַשטימטן אַרטיקל. דוגמאָות: „חיים קומט באַלד"; „דער רויטער חיים קומט באַלד"; „ירושלים איז ניט בלויז אַ שטאָט, נאָר אויך אַ סימבאָל"; און — דאָס דרײַ־טויזנט־יאָריקע ירושלים; אײַנבירגערן זיך אין האָלאַנד און ...אין דעם פֿרײַען האָלאַנד. פֿאַראַן דאָ עטלעכע יוצאים־מן־הכּלל: זיך לערנען אין דער מיר, קומען פֿון (דער) ליטע, אָפֿרוען אין (דער) שווייץ. נעמען פֿון טײַכן און פֿון בערג קומען מיטן באַשטימטן אַרטיקל: דער ירדן פֿליסט, די וועסל איז אויך געוואָרן אַ ייִדישער טײַך, די קאַרפּאַטן, דער חרמון.

9. גאָט קומט אָן אַן אַרטיקל, ווען עס רעדט זיך וועגן ייִדישן גאָט און בכלל וועגן אַן אײַניציקן גאָט — „גאָט וועט העלפֿן", „זיי גלייבן דאָך אויך אין גאָט". אָבער ווי נאָר אַנשטאָט גאָט קומט אײַנער פֿון זײַנע סינאַ־נימען, איז דערבײַ פֿאַראַן דער באַשטימטער אַרטיקל — דער רבונו־של־עולם, דער הקדוש־ברוך־הוא. בהסכם מיט די פונקטן 7 און 8, קומט דער באַשטימטער אַרטיקל ווי נאָר פֿאַרן וואָרט גאָט קומט אַן אַדיעקטיוו — „דער גערעכטער גאָט וועט זיך אַננעמען פֿאַר אונדז". אויך משיח נייטיקט זיך ניט אין דעם באַשטימטן אַרטיקל.

10. די וועגדונג איז אַלעמאָל אָן אַן אַרטיקל: „גרויסער גאָט, נאָר דו ביסט אונדזער הילף"; „ארץ־ישׂראל, טײַער ארץ־ישׂראל, וויפֿל ייִדישע הערצער האָבן זיך געצויגן צו דיר".

11. ראָשי־תיבֿות פֿאַר נעמען פֿון פּערזאָנען, פֿון וועלט, פֿון אינסטי־טוציעס קומען מיטן באַשטימטן אַרטיקל אָדער אָן אַן אַרטיקל, אָפּהענגיק פֿון דעם ווי עס האָט זיך אײַנגעשטעלט. דוגמאָות: דער רמבם פֿסקנט, רשי מאַכט, דער של"ה, אַן אויסגאַבע פֿון ייִוואָ, קענען (דעם) תּנך, שולן פֿון ציוניזם. וועלט, קומט דער באַשטימטער אַרטיקל: דער אור־זרוע, דער שפּת־אמת.

12. וועלט, קומט דער באַשטימטער אַרטיקל: דער אור־זרוע, דער שפּת־אמת. וועלט, קומט דער באַשטימטער אַרטיקל: דער אור־זרוע, דער שפּת־אמת.

13. נעמען פֿון שטאַפֿן אַן א שום אַנווײַז אויף כּמות קומען אַן אַן אַרטיקל, למשל: „בלוט איז ניט וואַסער"; „אַן זאַלץ האָט עס ניט קיין טעם"; „איך טאָר ניט ניצן זאַלץ"; פֿאַרקנעטן טייג; „א קינד קען ניט אויסקומען אַן מילך"; „זי איז מיר טײַערער ווי גאָלד"; „עס שטינקט דער פֿרײַז פֿון פֿלייש"; ביטער ווי פּעפֿער, א כּלי פֿון פּלאַסטיק, פֿון גלאָז. בײַם האָבן אין זינען א סכום אָדער א קאָנקרעטע זאַך קומט דאָ דער באַשטימטער אַרטיקל, למשל: „דאָס בלוט וואָס אונדזערע זין האָבן פֿאַרגאָסן"; „דאָס פֿלייש איז קאַליע געווארן"; „גיב מיר די מילך"; „גיס אַרײַן דאָס וואַסער פֿון גלאָז"; „דאָס גאָלד וואָס ער פֿירט מיט זיך". דאָ קענען זיך טרעפֿן אָלע דרײַ פֿאַלן (אַן אַרטיקל, מיטן באַשטימטן אַרטיקל און מיטן אומבאַשטימטן) מיט קלאָרע אונטערשיידן אין באַטײַט: קויפֿן טײַערן ווײַן, קויפֿן דעם טײַערן ווײַן, קויפֿן א טײַערן ווײַן, סאַראַ (טײַערער) ווײַן!

14. וועלן עס קומט דער אומבאַשטימטער אַרטיקל אַנשטאָט דעם באַשטימטן אָדער אַן אַרטיקל (לויט פונקט 8 א"א), ווערט פֿון אַן אייגנאַמען א כּלל־נאָמען. דוגמאות: „ער איז אַן אמתער מנחם־מענדל"; „א ביאַליק ווערט ניט געבוירן אין יעדן דור"; פֿאַרגיסן א ירדן טרערן, ער וואָקסט א שאָגאָל; „תּל־אָביב ווערט א ניו־יאָרק"; טראָגן אויף זיך א חרמון חטאים.

15. עס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן נאָמינאַלן פֿרעדיקאַט צו קומען מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל, ווי אין אָט אַזעלכע זאַצן: „זי מעלקט אויס די בהמה און בלײַבט אַליין א שטיק בהמה"; „אוי, איז ער א פֿערד"; „א מלאָכה איז א מלוכה"; „וועלן די בעל־הבֿיתים איז א קאַץ, איז די קאַץ א בעל־הבֿיתטע".

16. דער אומבאַשטימטער אַרטיקל האָט נאָך א ספּעציעלע פֿונקציע: בײַ א צאָל, בײַ א קוואַנטום ווײַזט ער אָן עס איז אַן ע ר ך. דוגמאות: „צו דער לעקציע זינען געקומען אפֿשר א הונדערט צוהערערס"; „א צוויי מניינים פֿאַרבעטענע געסט"; „דער טעאַטער־זאַל קען אַרײַננעמען א פֿינף הונדערט מאַן"; „מיט א מערהייט פֿון א טויזנט שטימען".

די פֿונקטן שעפֿן ווײַט ניט אויס אָלע באַזונדערקייטן בײַם דורכלאָזן דעם אַרטיקל און בײַם ניצן דעם באַשטימטן אָדער דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל. דאָ קומען אויך אַרײַן אידיאָמאַטישע אויסדרוקן; הערן מיט קאָפּ, דערלאַנגען לשון, דרייען א ספּאַדיק, טענהן מיט האַרץ, רעדן מיט באַקציינער און נאָך און נאָך. דאָס ניצן אָדער דאָס דורכלאָזן דעם אַרטיקל איז אויך אָפּהענגיק פֿון אינדיווידועלן סטיל.

17. דער אַרטיקל דעם שמעלצט זיך צונויף מיט דער פֿרעפֿאָזיציע וואָס קומט פֿאָר אים און עס באַקומען זיך: אויפֿן, אונטערן, איבערן, בײַזן, דורכן, נאָכן, לויטן, מיטן, פֿאַרן, צוליבן, בײַם, צום, אינעם, פֿונעם.

ג. דער גראַמאַטישער מין

1. סובסטאַנטיוון מוזן געהערן צו איינעם פֿון די דרײַ גראַמאַטישע מינים: צום מענלעכן — מיטן אַרטיקל דער אין נאָמינאַטיוו, דעם — אין אַקוזאַטיוו־דאַטיוו; צום ווײַבלעכן — מיטן אַרטיקל די אין נאָמינאַטיוו און

אַקוזאַטיוו, דער — אין דאַטיוו; צום נייטראַלן — מיטן אַרטיקל דאָס אין גאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו, דעם אין דאַטיוו.

דער גאַנצער ענין ווערט דאָ געגעבן גאָרמאַטיוו. ער איז דער סך־הכּל פֿון אַלע בּיז־איצטיקע פֿאַרשונגען און פֿאַרלייגן און באַזירט זיך אויף אינדרוקן פֿון דער קינסט־לערישער און פּראַאַישער ליטעראַטור. אַלע ווייטערדיקע כּללים זײַנען גראַמאַטישע, זיי קענען האָבן יוצאים־מן־הכּלל.

2. זאַכווערטער וואָס באַצייכענען לעבעדיקע באַשעפֿענישן פֿון מענ־לעכן געשלעכט גהערן צום מ ע נ ל ע כ ן מין; זאַכווערטער וואָס באַצייכענען לעבעדיקע באַשעפֿענישן פֿון ווײַבלעכן געשלעכט גהערן צום ו ײַ ב ל ע כ ן מין. דער מאַן — די פֿרוי, דער עלטער־זיידע — די עלטער־באָבע, דער שׂררה — די שׂררהטע, דער בריה — די בריה(טע), דער לערער — די לערערין אָדער לערערקע, דער ייִשובֿניק — די ייִשובֿניצע, דער מפֿונק — די מפֿוניצע, דער מחותן — די מחותנטע, דער האָר — די האָ־רינטע, דער פֿאָעט — די פֿאָעטעסע, דער חלוץ — די חלוצה, דער צדיק — די צדיקת, דער בער — די בעריכע, דער אָגער — די קליאַטשע, דער גאָנער — די גאַנדז, דער הונט — די צויג אאַז״וו.

[וועגן סופֿיקסן צו שאַפֿן ווײַבלעכע נעמען קאַפּ׳ צוויי סוב׳ ד.]

פֿאַרשטייט זיך לויטן באַטײַט: דער שׂטן, דער שׂעיר־לעזאזל; די אשת־חייל, די אָם, די פּילגש. מיטגליד קען ניט שאַפֿן קיין פֿאַרעם פֿאַר א פֿרוי, דערײַבער: „ער איז דער מיטגליד פֿון..., זי איז דער וויכטיקסטער מיט־גליד פֿון די פֿרויען־פּיאָנערן״.

3. עס ווערן אויסגעטיילט באַזונדער דרײַ ווערטער וואָס דאַרפֿן אויפֿ־היטן דעם כלל פֿון פונקט 2, כאָטש עס איז קעגן דעם באַנוץ פֿון א גרויסן רוב: די ווײַב, דער ייִנגל, די מיידל.

4. די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען אויפֿן טראַפֿיקן -ל און אויף -עלע גהערן אָלע צום נ ײ ט ר א ל ן מין, אויך פֿון די סובסטאַנטיוון וואָס גע־הערן צום פונקט 2 און 3. בכן — דאָס זיידעלע, דאָס פֿרויעלע, דאָס שוועס־טערל, דאָס מחותנדל, דאָס צדיקל, דאָס ציגעלע, דאָס הינטל, דאָס הינטעלע, דאָס ווײַבל, דאָס ווײַבעלע, דאָס ייִנגעלע, דאָס מיידעלע. אָזוי אויך: דער טיש— דאָס טישל, דאָס טישעלע, דער שניי — דאָס שנייעלע, דער אויער — דאָס אויערל, דער רעגן — דאָס רעגנדל, דער שירעם — דאָס שירעמל אאַז״וו.

5. נעמען פֿון לענדער און שטעט גהערן צום נ ײ ט ר א ל ן מין, חוץ די וואָס ענדיקן זיך אויפֿן ניט־אַקצענטירטן קלאַנג [ע] און גהערן צום ו ײַ ב ל ע כ ן מין. דאָס טײַערע ארץ־ישׂראל, דאָס אַלטע ירושלים, דאָס גרויסע בראַזיל, דאָס פֿאַרמלחמהדיקע פּוילן, דאָס אַמאַליקע עסטרײַך, דאָס פֿילמיליאָניקע ניו־יאָרק, דאָס טומלדיקע תּל־אָבֿיבֿ, דאָס ייִדישע מאָנטרעאַל; די חרובֿע ווילנע, די אומאָפּהענגיקע ליטע, די פֿריילעכע כּתרילעווקע, די פֿרײַע אַמעריקע, די אַרעמע אַפֿריקע, די זינגענדיקע איטאַליע, די פֿרומע

סלאַבאַדקע. יוצאים־מן־הכלל: די טערקיי, די סלאַוואַקיי, די שוויץ, די מיר (אין רייסן).

6. די נעמען פון די אותיות און ציפֿערן קענען געהערן צום מענ־ לעכן אַדער ווייבלעכן מין. בכן קען זיין: דער אַדער דער יי אַלף, דער לאַנגער אַדער די לאַנגע נון, דער אַדער די צוויי, דער אַדער די נול.

7. נעמען פון שפראַכן אויף ־יש קענען געהערן צום נייטראַלן אַדער מענלעכן מין. בכן קען זיין: דאָס אַדער דער יידיש, דאָס מוזיקא־ לישע אַדער דער מוזיקאַלישער איטאַליענישע, דאָס טויזנטעריאַריקע אַדער דער טויזנטעריאַריקער ארמיש.

[די פונקטן 3-8 ווייזן ווי צו דערקענען דעם גראַמאַטישן מין על־פי דער ענדונג פון סובסטאַנטיוו.]

8. אַלע זאַכווערטער וואָס ענדיקן זיך אויפֿן ניט־אַקצענטירטן קלאַנג [ע] געהערן צום ווייבלעכן מין, למשל: די מאַסע, די מאַדע, די קאַטשערע, די נאַציע, די סטענגע, די קאַנסטיטוציע, די צרה, די הנאה, די גוזמא, די מורא, די טבֿע, די כלי, די פּרי, די עין־הרע. (בלויז די ווערטער וואָס ענ־ הערן צום פונקט 2 וואַרפֿן זיך ניט אונטער אָט דעם כלל: דער קונה, דער עולה א״א).

9. עס געהערן צום מענלעכן מין צוויי־ אַדער מער־טראַפֿיקע ווערטער וואָס ענדיקן זיך אויף: א) דעם טראַפֿיקן ל, ב) דעם טראַפֿיקן ן אַדער ־ען, ג) ־עם, ד) ־ער. בײַשפֿילן: א) דער פֿויגל, דער ווייַדל, דער פֿליגל, דער קעמל, דער קיטל, דער אַרבל, דער רומל, דער דישל, דער קנאַבל, דער שימל; ב) דער וואַלקן, דער שטערן, דער קאַסטן, דער קאַפּטן, דער בראַנפֿן, דער קוכן, דער קוימען, דער נאַמען, דער באַגינען; ג) דער בוידעם, דער וואַרעם, דער טורעם, דער בוזעם, דער שירעם, דער ליאַרעם, דער פּאַדעם, דער פֿורעם, דער פֿילעם; ד) דער האַמער, דער ווינטער, דער נאַוועמבער, דער פּערימעטער, דער טעאַטער, דער זשאַנער, דער קילאַמעטער, דער טאַלער, דער עמער.

די אויסנעמען פון אָט דעם כלל 9 אין ווערטערביכל.

10. עס געהערן צום ווייבלעכן מין די ווערטער מיט די סופֿיקסן: א) ־ונג, ב) ־היים. בײַשפֿילן: א) די צײַטונג, די פֿעסטונג, די רעכענונג, די באַשטעטיקונג, די באַרעכטיקונג, די בייגונג, די באַשרײַבונג; ב) די פֿרײַהייט, די גלײַכהייט, די קינדהייט, די אייגהייט, די שייגהייט.

11. עס געהערן צום נייטראַלן מין די ווערטער מיט די סופֿיקסן: א) ־ם, ב) ־(ם)טל, ג) ־עכץ, ד) ־וואַרג, ה) ־טום. בײַשפֿילן: א) דאָס גוטס, דאָס גרינס, דאָס געבעקס, דאָס געבראָטנס, דאָס געקעכטס, דאָס פֿאַרבאַרגנס, דאָס באַדעקנס; ב) דאָס דריטל, דאָס צענטל, דאָס צוואַנציקסטל, דאָס הונדערטסטל, דאָס טויזנטסטל; ג) דאָס גלייבעכץ, דאָס שפּײַזעכץ, דאָס וואוינעכץ, דאָס שרײַבעכץ, דאָס פֿאַרליבעכץ, דאָס באַשפּײַזעכץ, דאָס גע־ הינטעכץ; ד) דאָס קליינוואַרג, דאָס גאַרטנוואַרג, דאָס אײַזנוואַרג, דאָס

רויוואַרג, דאָס רויכוואַרג, דאָס שרייבווּאַרג; ה) דאָס ייִדנטום, דאָס הייליק־טום, דאָס שרייבערטום, דאָס קריסטנטום.

12. עס געהערן צום ווי ב ל ע כ ן מין (און קענען צום טייל געהערן צום נייטראַלן מין) די ווערטער מיט די סופֿיקסן: א) ־קייט, ב) ־שאַפֿט און ג) ־ות פֿון לשון־קודש. ביישפּילן: א) די שיינקייט, די גוטסקייט, די און דאָס באַטראַכטקייט, די און דאָס טיילעוודיקייט; ב) די פֿרייִנדשאַפֿט, די בענקשאַפֿט, די און דאָס געזעלשאַפֿט, די און דאָס געטרייִשאַפֿט; ג) די עקשנות, די ל(י)צנות, די און דאָס גשמיות, די און דאָס נבֿיאות.

13. עס געהערן צום נ י י ט ר א ל ן מין (און קענען צום טייל געהערן צום ווי ב ל ע כ ן מין) די ווערטער מיט די סופֿיקסן: א) ־ענישׁ און ב) ־ערײַ. ביישפּילן: א) דאָס און די געשעענישׁ, דאָס און די פֿינצטערנישׁ, דאָס זיפֿצענישׁ, דאָס און די גערעטענישׁ, דאָס און די קלעמענישׁ; ב) דאָס באַרימערײַ, דאָס געזיפֿצערײַ, דאָס גערייִדערײַ, דאָס פֿײַפֿערײַ, דאָס בעקערײַ (די פּרנסה, די באַשעפֿטיקונג פֿון בעקער), די בעקערײַ (וואו מע פֿאַרקויפֿט אַדער מע באַקט געבעקס), דאָס פֿאַרבערײַ (די באַשעפֿטיקונג), די פֿאַר־בערײַ (וואו מע פֿאַרבט קליידער אַדער געוואַנט), דאָס שמידערײַ (די אַר־בעט, די באַשעפֿטיקונג), די שמידערײַ (די קוזניע).

די פֿונקטן 14–23 וויזן וויי צו דערקענען דעם גראַמאַטישן מין על־פּי דער שאַפֿונג פֿון וואָרט און לויט זײַן אָפּשטאַם.

14. עס געהערן צום נ י י ט ר א ל ן מין א) אַלע אינפֿיניטיוון וואָס ווערן געניצט ווי סובסטאַנטיוון, ב) אַלע סובסטאַנטיווירטע אַדיעקטיוון, גערונדיוון און פּאַרטיציפּן אויף ע וואָס שאַפֿן אַבסטראַקטע באַגריפֿן. בייִ־שפּילן: א) דאָס דורכגיין זיך, דאָס באַטראַכטן די פֿראַגע, דאָס אַרײַנקריגן די ירושה, דאָס לאָזן זיך גיין, דאָס זײַן, דאָס ווערן; ב) דאָס דורכגעגאַ־נענע, דאָס באַטראַכטע, דאָס אויבנאויפֿיקע, דאָס אַריבערגייענדיקע, דאָס אויפֿקומענדיקע, דאָס אומפֿאַרמיידלעכע, דאָס אייביקע, דאָס געוואָרענע, דאָס ווערנדיקע, דאָס גוטע.

בייַם באַצייכענען פֿאַרשיידענע מינים לינגוּעס און ווען מע האָט אין זינען אַ זאַכוואָרט פֿון ווייבלעכן מין — איז עס ד׳י: די קרומע, די גראָדע, די געבראָכענע, די פֿאַלנדיקע; ער האָט די פֿאַליקע (קראַנקייט).

15. אַלע אַנדערע סובסטאַנטיווירונגען געהערן צום מ ע נ ל ע כ ן מין, למשל: דער אָרום, דער אָקעגן, דער אינדערפֿרי, דער אויפֿדערנאַכט, דער פֿונדאַסניי, דער זייט־מוחל, דער לאָמיך־געמאַך, דער ווייס־איך־וואָס, דער אויך־מיר־אַ־שאלה.

16. זאַכווערטער פֿון שטאַם פֿון ווערב (אויך מיט די פֿרעפֿיקסן און די קאָנווערבן, אָבער אָן שום סופֿיקסן) — אין דער פּאַרעם וואָס איז פֿאַראַן אין אינפֿיניטיוו אַדער אין פּאַרטיציפּ — געהערן צום מ ע נ ל ע כ ן מין, למשל: דער שפּרונג, דער ריס, דער וואונק, דער בראָך, דער דריגע, דער סקריפּ; דער אָנטלויף, דער באַזינג, דער דערמאָן, דער פּאַרטראַכט, דער

צענעם, דער אַוועקגאַנג, דער אויסגאַנג, דער אָפּלויף, דער איבערשרעק, דער אַריבערפֿיר, דער אַרײַננעם, דער צושפּרונג, דער אַרויפֿפּלי.

17. זאַכווערטער פֿון שטאַם פֿון אַדיעקטיוו אָן שום צוגאָב געהערן צום ווײַבלעכן מין, למשל: די לענג, די הייך, די טיף, די קעלט, די ווארעם, די פֿרי, די שאַרף, די האַלב, די גרינג, די געשווינד, די גרין, די בלוי, די גע׳ל. (בײַ קאָלירן טרעפֿט מען אויך דעם ניטראַלן מין: דאָס שוואַרץ א״ע.)

18. זאַכווערטער וואָס שאַפֿן זיך פֿון אַנדערע זאַכווערטער אָדער פֿון שטאַם פֿון ווערב מיטן פֿרעפֿיקס געַ- — געהערן צום ניטראַלן מין. דוגמאות: דאָס געביין, דאָס געוועט, דאָס געשטערן, דאָס געצווײַג, דאָס געשלעג, דאָס געטומל, דאָס געוועב, דאָס געוויש, דאָס געריידט, דאָס געפֿילדער.

19. אַלע לשון־קודשע ווערטער, חוץ די וואָס זייער מין איז באַשטימט דורך די פֿרײַער־פֿאַרמולירטע כללים, געהערן צום מענלעכן מין. דוגמאות: דער שבת, דער טעות, דער יום־טובֿ, דער שבֿועות, דער פּורים, דער חודש, דער ברית, דער טלית, דער עולם, דער פּסק, דער סך־הכל, דער חרם, דער מכשיר, דער חומש, דער חדר, דער חמץ, דער בר־מינן, דער מת, דער נס, דער פּרוכת, דער דין־וחשבון, דער ביקור־חולים.

[די יוצאים־מן־הכלל ← דאָס ווערטערביכל.]

20. אויב מע ווייס אַז א וואָרט שטאַמט פֿון סלאַווויש, ווייס מען אויך זײַן גראַמאַטישן מין — דעם מענלעכן, חוץ די פֿאַלן ווען דער מין איז באַשטימט לויט די פֿרײַער־פֿאַרמולירטע כללים. בײַשפּילן: דער פֿליך, דער אָקרעטן, דער סאַמאָוואַר, דער פּריידיק, דער פֿאַלומעסיק, דער דעמב, דער פֿאַדריאַד, דער קאַראַהאַד, דער קניש, דער מאַיאַנטיק.

21. ס׳רובֿ אינטערנאַציאָנאַליזמען געהערן צום מענלעכן מין. בײַשפּילן: דער אַפּריל, דער טאַנאַזש, דער רעסטאָראַן, דער דיקטאַט, דער פֿאַראַלעל, דער אַמפּלוא, דער עקספּאָזע, דער אולטימאַטום, דער פּרעזידום, דער פֿוטבאָל.

22. עס געהערן צום ווײַבלעכן מין די אינטערנאַציאָנאַליזמען וואָס ענדיקן זיך אויף א) -יק, ווי די לאָגיק, די פֿאַבריק, די סיסטעמאַטיק; ב) אויף -(ט)ור, ווי די בראָשור, די קולטור, די סטרוקטור; ג) -ענץ -אַנץ, ווי די עקסיסטענץ, די פֿאָטענץ, די סובסטאַנץ, די רעפֿרעזענטאַנץ; ד) אויף -יטעט, ווי די נאַציאָנאַליטעט, די ספּעציאַליטעט, די אימוניטעט; ה) אויף -י׳ן, ע׳ם, -גראַם, -טע׳ק, -יי, ווי די מאַשין, די דיסציפּלין, די פּראָבלעם, די סיסטעם; די פּראָגראַם, די טעלעגראַם; די ביבליאָטעק, די היפּאָטעק; די אַרמיי, די פֿאַליציי.

[די יוצאים־מן־הכלל — דאָס ווערטערביכל.]

23. דער גראַמאַטישער מין פֿון א צונויפֿהעפֿט (ענין ט) ווערט באַשטימט נאָך זײַן לעצטן טייל. דוגמאות: דער וואַנטזייגער, דער אַרבעטסטיש,

די וואַסערמיל, די מזרח־וואַנט, די פֿאַלקסבאַנק, דאָס שבת־אויפֿס, דאָס טעאַטער־לידל, דער כּנסת־בנין, דאָס פֿאַרבייט־וואָרט, די סעמעסטער־פֿראָגראַם. אויך דאָ זײַנען פֿאַראַן געוויסע באַזונדערקייטן ווי דער יאָרצײַט (כאָטש די צײַט און דאָס יאָר), דער פֿינפֿיאָר.

בײַ העברעאיזמען, געבויט ווי אַ סמיכות, ווערט דער מין געווײַנטלעך באַשטימט פֿון דעם ערשטן טייל, למשל: די כּנסת־ישׂראל, דער שיר־המעלות, דער שלום־בית, דער דרך־הפּשרה, דער חשבון־תּרעומות, דער זכות־אָבֿות.

וועגן אַ פֿראַגאַם ווי אַ סובסטאַנטיוו קאַפּ׳ פֿראַגאַם 4א.

וועדערביכל

פֿון סובסטאַנטיוון מיט אָנוויַזונגען פֿון גראַמאַטישן מין

24. אין וועדערביכל פֿאַרן גראַמאַטישן מין וועלן געגעבן וועדער וואָס וועלן גיט געדעקט פֿון די כּללים 2־23, יוצאים־מן־הכּלל און אַ צאָל וועדער וואָס קענען אַרויס־רופֿן ספֿיקות. וועלן עס קומען צווייַ אַרטיקלען מיט אַ טירע צווישן זיי, באַטיַט עס אַז ביידע גראַמאַטישע מינים זיינען גלייַכבאַרעכטיקט; דער אַרטיקל אין קלאַמערן וועיזט אַז אויך אים קען מען ניצן, אָבער די בכורה וועלט אָפּגעגעבן דעם ערשטן.

א.	
אַזיס, דער	אויפֿדערוואַך, דער
אַבאַזשור, דער	אויפֿזיכט, די
אבֿן־טובֿ, דער	אויפֿטו, דער
אבֿר, דער	אויפֿטריט, דער
אַגרעס, דער	אויפֿטרעט, דער
אַדער, דער	אויפֿטרעף, דער
אַוויר, דער	אויפֿמערק, דער
אַוונט, דער	אויפֿנעם, דער
אויג, דאָס	אויפֿפֿיר, דער
אויגנבליק, דער	אויפֿצוג, דער
אויטאָריטעט, די	אויפֿקום, דער
אויטאָריטעט, דער (אַ פּערזאָן)	אויפֿשוואַרץ, דער
אויסגעשריי, דער	אויפֿשטאַנד, דער
אויסדרוק, דער	אויפֿשניט, דער
אויסוואָל, דער	אויפֿשריפֿט, די
אויסזיכט, די	אוירינגל, דאָס
אויסזען, דאָס—דער	אומגאַנג, דער
אויסטיַטש, דער	אומגליק, דאָס
אויס(נ)לאָנד, דאָס	אומגעגנט, די
אויסנעם, דער	אומגעדולד, דאָס (די)
אויספֿרוו, דער	אומגראָד, די
אויסצוג, דער	אומוועג, דער
אויסשטיַער, דער	אומזין, דער
אויסשניט, דער	אומזינען, דער
אויסשפּראַך, די	אומעט, דער
אויער, דער (דאָס)	אומפֿלייט, דאָס
אויפֿס, דאָס	אומצוטרוי, דער
אויפֿגאַבע, דער	אומצוכט, די
אויפֿגעלאָפֿן, דער	אומצוכט, דאָס (זנות)
	אומרו, דער (פֿון זייגער)

אומרו, די (פֿון געמיט)
אומרעכט, דאָס
אומשולד, די
אומשטאַנד, דער
אונטערבאַוואוסטזיין, דאָס
אונטערבאַן, די
אונטערגאַנג, דער
אונטערגרונט, דער
אונטערדעק, די (דער)
אונטערהעמד, דאָס
אונטערוועלט, די
אונטערוועש, דאָס
אונטערלייב, דאָס
אונטערשטאַנד, דער
אונטערשייד, דער
אונטערשריפֿט, די
אוניווערס, דער
אוניווערסיטעט, דער
אוניקום, דער
אונץ, די
אוראיניקל, דאָס (דער)
אוראַניום, דער
אורזאַך, די
אורים־ותומים, דער
אורין, דער
אורלויב, דער
אות, דער (דאָס)
אַחדות, די (דאָס)
אַחריות, די (דאָס)
אַטאָם, דער
אַטאַק, דער
אַטלאָס, דער
אַטלעט, דער
אַטמאָספֿער, די
אַטעליע, דער
אַטעם, דער
איבעראַרבעט, די
איבערבעט, דאָס
איבערבראָך, דער
איבערגאַנג, דער
איבערדעק, דער
איבערוואָג, די
איבערמאָס, די
איבערמאַרגן, דער
איבערפֿאַל, דער
איבערפֿאָר, דער
איבערקער, דער
איבערראַשונג, די
איבעררייד, דער
איבערשמועס, דער
איבערשעה, די
איבערשרעק, דער
אידיאָם, דער
אידיי, די
איזם, דער
איי, דאָס
אייבערהאַנט, די
אייבערוואָג, די
אייבערפֿלאַך, די
אייבערשטאַנד, דער
אייבערשפּיצל, דאָס
אייגנוץ, דער
אייגנשאַפֿט, די
איידלמוט, דער
איידלשטיין, דער
אייז, דאָס
אייזל, דער
אייזן, דאָס
אייזן, דער (אַ שטאַנג)
אייזנבאַן, די
אייזנבראָך, דער
אייזנבערג, דאָס
אייטער, דער
אייטער, דער
אייל, די (מאָס)
אייל, דער (צו בראָטן)
איילבערט, דער
איינבוגד, דער
איינדרוק, דער
איינהער, דער

אינזאַן, דאָס
אינטריט, דער
איניקל, דאָס (דער)
איינס, די—דער (ציפֿער)
איינס, דער (גאַנצקייט)
אינפֿאַל, דער
אינפֿיר, דער
אינפֿלוס, דער
איינצאָל, די
אינשטעל, דער
אינשניט, דער
אייערנעכטן, דער
אייפֿערזוכט, די
אייר, דער
איך, דער
איכות, די (דאָס)
אימפּאָרט, דער
אימפּעט, דער
אינגבער, דער
אינגבערל, דאָס
אינגעווייד, די (מ״צ)
אינד, די (כוואַליע)
אינד, דער—די (דז״וו הינד)
אינהאַלט, דער
אינוועסטאָר, דער
אינטעגראַל, דער
אינטערוואַל, דער
אינטערוויו, דער
אינטערלוד, דער
אינטערנאַציאָנאַל, דער
אינטערעס, דער
איניציאַטיוו, דער
איניציאַל, דער
אין־סוף, דער
איצט, דער
איקס, דער
אַכזריות, די (דאָס)
אַכט, די (אַכטונג)
אַכט, די—דער
אַכטאָג, דער

אָל, די (נאָל)
אַלטיי, דער
אַליי, די
אַלמאַכט, די
אָם, דער
אַמאַלגאַם, די—דער
אַמאָניום, דער
אַמאַרעל, דער
אָמט, דער (שטעל)
אָמט, דער—די (אינסטיטוציע)
אמת, דער
אָנפּיסן, דער—דאָס
אָנפּליק, דער
אָנגעלאַף, דער
אָנדענק, דער
אָנהייב, דער
אָנוואוקס, דער
אָנוואַקס, דער
אָנזאַן, דאָס—דער
אָנטאָן, דאָס (דער)
אָנטייל, דער
אַנטיק, דער
אַני־מאַמין, דער
אָנמוט, דער
אָננעם, דער
אָנפּאַל, דער
אָנפּרעג, דער
אָנקניפּ, דער
אָנשטעל, דער
אָנשיט, דער
אָפּאָגיי, דער
אָפּגאָט, דער
אָפּגאַנג, דער
אָפּגאָס, אָפּגוס, דער
אָפּגרונט, דער
אָפּדאַך, דער
אָפּדרוק, דער
אָפּהאַנג, דער
אָפּזאַץ, דער
אָפּטיטש, דער

אַפּטייק, די
אַפּטריט, דער
אַפּיום, דער
אַפּיקורסות, די (דאָס)
אַפּמאַך, דער
אַפּנייג, דער
אַפּע׳ל, דער
אַפּפּאַל, דער
אַפּפּרעג, דער
אַפּצאָל, דער
אַפּצאָס, דער
אַפּצוג, דער
אַפּקום, דער
אַפּרו, דער
אַפּרייד, דער
אַפּשטאַנד, דער
אַפּשיי, דער
אַפּשמועס, דער
אַפּשניט, דער
אַפּשרעק, דער
אַפּיס, דער
אַפּי׳ר, דער
אַקט, דער
אַקטאַוו(ע), די
אַקטיוו, דער
אַקס, די
אַקרעפּ, דער
אַראָפּ־באַרג, דער
אַראָפּגאַנג, דער
אַראָפּהאַנג, דער
אַרבעט, די
אַרבע־כּנפּות, דער
אַרבעס, דער
אַרון־קודש, דער
אַרויסטריט, דער
אַרויף־באַרג, דער
אַרומנעם, דער
אַרומרייד, דער
אַרט, דער
אַרט, דער (דאָס)
אַרט, דאָס (פּלאַצענטע)
אַרטיקל, דער
אַרטיקל, דאָס—דער (מין סחורה)
אַרטעל, דער
אַריבערפֿאָר, דער
אַריגינאַל, דער
אַריכות־ימים, דער
אַרמיי, די
אַרץ, דער—דאָס
אַש, דאָס
אַתה־בחרתנו, דער

ב.

באַב, דער
באַד, די (דאָס)
באַוול, דער
באַזיס, דער
באַזיץ, דער
באַטרעף, דער
באַך, דער
באַל, דער
באַלזאַם, דער
באַלעט, דער
באַלעם, דער
באַמערק, דער
באַן, די
באַנד, די (סטענגע)
באַנד, דער (פֿון א בוך)
באַנק, די
באַנק, די—דער (פֿינאַנס)
באַס, דער
באַק, די
באַקצאָן, דער
באַר, די (בארנע)
באַראָט, דער
באַרג, דער
באַרד, די
באַרט, דער (פֿון שיף)
באַריכט, דער
באַרשט, די

באַרשט, דער
באַשאַף, דער
באַשלוס, דער
בגד, דער
בויד, די
בויך, דער
בוים, דער
בוימל, דער (אַליוואַייל)
בוך, דאָס—דער
בונד, דער
בונט, דער
בוק, דער (בוים)
בורשטין, דער
בוריק, דער
ביבל, די
ביורא, דאָס—דער
בייגל, דער (צום עסן)
בייגל, דאָס (פּאַפּיר)
בייז, דאָס
ביטע, די
ביטש, די
ביטל, די—דער
ביליק, דער
ביין, דער
ביין, דער
בישטידל, דאָס
בישפיל, דער
בילד, דאָס
בין, די
בין־הזמנים, דער
בין־השמשות, דער
בינטל, דאָס
בינשטאָק, דער
ביסל, דאָס
ביקס, די
ביר, דאָס—דער
בית־דין, דער
בית־הכּנסת, דער (דאָס)
בית־המדרש, דער (דאָס)
בית־המקדש, דער (דאָס)
בית־הקברות, דער (דאָס)
בית־עולם, דער
בית־עלמין, דער
בלאַט, דער (דאָס)
בלאַט, דאָס—דער (צייטונג)
בלאַנק, דער
בלאַף, דער
בלוט, דאָס
בלויז, דער
בלום, די
בליאַסק, דער
בלעך, דאָס
בלייז, דער
בליץ, דער
בליק, דער
בלעך, דאָס
בלעך, די (כּלי)
בנין, דער
בעבל, דאָס
בעז, דער
בעט, די—דאָס
בעלנות, די (דאָס)
בעקן, דער
בער, דער
בקיאות, די (דאָס)
בראַטויך, די
בראָך, דער
בראָך, דער—די (אומגליק)
בראָכוואַרג, דאָס
בראָם, די (טויער)
בראָם, דער (עלעמענט)
בראַנד, דער
בראַנד, די (זי, בריה)
בראַנדז, דאָס (דער)
בראַק, דער
בראַק, דער (דאָס)
בראָש, די
ברוד, דער
בריוז, די—דאָס
בריט, דאָס

ברוך, דער
ברוך־הבא, דער
ברוסט, די
ברוק, דער
בריוו, דער
בריזל, דאָס
ברעזל, דאָס
בריל, די
בריק, די
בריק, דער (מיט אַ פֿוס)
בר־מצווה, די
בר־מצווה, דער (... ־בחור)
ברעג, דער
ברעט, די (דאָס)
ברעך, דאָס
ברעם, די (פֿון אויג)
ברעם, דער (מיט האָלץ)
ברענהאָלץ, דאָס
ברענוואַרג, דאָס
ברעקל, דאָס
בשׂר־ודם, דער
בת־קול, דער (דאָס)

ג

גאַב, די
גאַב, די—דער (איראָניש)
גאָונות, די (דאָס)
גאָז, דער
גאָט, דער
גאָטזאָך, די
גאָל, די
גאָלד, דאָס
גאָלדקרעם, דער
גאַנג, דער
גאַנדז, די
גאַניק, דער
גאַס, די
גאָסאיזן, דאָס
גאָסט, דער
גאַסטצימער, דער
גאַפּל, דער
גאָר, דער
גאַרב, דער
גאַרגל, דער
גאָרן, דער
גאָרן, דער
גאַרפֿינקל, דער
גאַרקיך, די
גבאות, די (דאָס)
גבֿול, דער
גוואַלד, די (כּוח)
גוואַלד, דער (געשריי)
גווינט, דער
גוז, דער (דאָס)
גוט, די (דאָס)
גוטס, דאָס
גוט־שבת, דער
גומי, דער
גומע, די
גוס, דער
גוסאיזן, דאָס
גוסט, דער
גוף, דער
גורל, דער
גט, דער
גיהנום, דער (דאָס)
גיסט, דער
גיעס, דאָס
גיץ, די
גיכבאָן, די
גיל, די
גינגאָלד, דאָס
גיפֿס, דער
גיפּט, דער
גלאָז, דאָס
גלאָז, די (כּלי)
גלאָמפּ, דער
גלאַנץ, דער
גלאָק, דער
גלויבן, דער

גלוסט, דער
גלות, דער
גלית, דאָס (דער)
גליטש, דער
גלייבן, דאָס
גלײַכוואָג, די
גלײַכוואָרט, דאָס
גלײַכוערט, דער
גליק, דאָס
גמילות־חסד, דער
גנאַד, די
גן־עדן, דער (דאָס)
געבאָט, דאָס
געביט, דאָס—דער
געבײַ, דאָס
געבעט, דאָס
געבערג, דאָס
געברויך, דער
געברויך, דאָס (נקבֿים)
געגנט, די
געדאַנק, דער
געדויער, דער
געדולד, דאָס (די)
געדראַנג, דער (שכלדיק)
געדראַנג, דאָס (שטופּעניש)
געהאַלט, דאָס
געהילף, דער
געהילץ, דאָס
געוואַנט, דאָס
געוויטער, דאָס
געוויין, דאָס (דער)
געוויכט, דאָס
געוויסן, דאָס (דער)
געוויסער, דאָס
געוויקס, דאָס
געווירץ, דאָס
געוועט, דאָס (דער)
געוועלב, דאָס
געווער, דאָס
געזונט, דאָס

געזיכט, דאָס
געזימס, דער
געזינד, דאָס
געזעץ, דאָס (דער)
געטאָ, דאָס (די)
געטראַנק, דאָס (דער)
געלט, דאָס
געלכל, דאָס
געלעגער, דאָס—דער
געלעכטער, דאָס—דער
געלענדער, דאָס—דער
געלענק, דאָס (נטיה)
געלענק, דאָס—דער
געמיט, דאָס
געמאַסיד, דער
געניי, דאָס
געניק, דער
גענעץ, דער
געפילדער, דאָס—דער
געפּאַר, די
געפּיל, דאָס—דער
געפּעס, דאָס
געצײַג, דאָס
געצעלט, דאָס
געראַנגל, דאָס—דער
גערודער, דאָס (דער)
געריכט, דאָס—דער (מאַכל)
געריכט, דאָס—דער (בית־דין)
גערעטעניש, דאָס (די)
גערע׳ם, דאָס (רעמלעך)
גע׳רעם, דער (גערמע)
גערשט, דער (די)
געשווער, דאָס
געשטאַלט, די (דאָס)
געשלידער, דער (דאָס)
געשלעג, דאָס
געשלעכט, דאָס
געשעפּט, דאָס (דער)
געשפּענסט, דאָס (דער)
געשפּרעך, דער

געשריי, דאָס—דער
גראָבאיזן, דער
גראָד, דער
גראָדעק, דער
גראָז, דאָס
גראָם, דער
גראָנאָט, דער
גראָס, דער
גרוב, די
גרויל, דער (די)
גרויפּ, די
גרונד, דער
גרונט, דער
גרוס, דער
גריזו, דער
גריזל, דאָס
גריס, די
גריסל, דאָס
גרייפֿרוכט, דער
גריצל, דאָס
גריל, די
גרים, דער
גרימצאָרן, דער
גרינד, דער
גריף, דער
גריץ, די
גרעב, די
גרעט, דאָס
גרענעץ, דער—די
גרעק, דער
גשמיות, די (דאָס)

ד.

דאַך, דער
דאַמף, דער
דאַנק, דער
דאָק, דער
דאָרשט, דער
דויער, דער
דונער, דער
דועל, דער
דופּט, דער—די
דור, דער
דורכפֿאָל, דער
דורכפֿאָר, דער
דורכפֿיר, דער
דורכשלאָק, דער
דורכשניט, דער
דזשאַנגל, דער
דזשעז, דער
דזשעט, דער
דחקות, די (דאָס)
דיאַגנאָז, דער
דיך, די—דער
דיכט, דער
דיל, דער
דימענט, דער
דינסט, די (דינערין)
דינסט, דער (דאָס דינען)
דין־תּורה, דער—די
דיסטריקט, דער
דיספּוט, דער
דיעט(ע), די
דירעקטאָריום, דער
דלאָט, דער
דלות, דער
דנאָ, דער
דעביוט, דער
דעבעט, דער
דעטאַל, דער
דעמב, דער
דענקמאָל, דער
דעסי, דער
דעק, דער (פֿון אַ שיף)
דעק, דער (דנאָ)
דעק, די—דער (צוצודעקן)
דער, די (טובערקולאָז)
דעריק, דער
דערפֿאָלג, דער
דעת־הקהל, דער

דראַט, דער
דראַנג, דער
דראַנג, דער
דרויב, דאָס (די)
דרוק, דער (לופּטדרוק)
דרוק, די (דרוקערײַ)
דריז, די
דריידל, דער (גאָר, וואַרפֿל)
דריידל, דאָס
דרײַטל, דאָס (אין קאָרטן)
דרײַעק, דער
דרײַפֿוס, דער
דריל, דער
דריסת־הרגל, דער
דרך־ארץ, דער
דרך־הטבֿע, דער
דרעק, דאָס
דרש, דער
ת, דער

ה.

האָב־און־גוטס, דאָס
האָבער, דער
האָבערגריץ, דער
האָז, דער
האָטעל, דער
האַלדז, דער
האַלץ, דאָס
האַמאַק, דער
האַנט, די
האַנטבוך, דאָס—דער
האַנטגעלט, דאָס
האַנטעך, דער
האַנטפֿאָס, דאָס (די)
האַנטשריפֿט, די
האַניק, דער
האָס, דער
האָסט, דער (די)
האָפֿט, די (געדויער)
האָפֿט, דער (פֿון האָפֿטן)
האַק, די
האָר, די
האָרב, דער
האָרבסט, דער
האָרבעריק, דער
האָרמאָן, דער
האַרמעלין, דער
האָרן, דער
האַרף, די
האָרץ, דאָס
הדס, דער
הדסל, דאָס
הדרת־פּנים, דער
הוט, דער—די
הויב, די
הויז, דאָס
הויז, דער (פֿון הויזן)
הויט, די
הויך, דער (בײַם אָטעמען)
הויפֿט, דער
הויף, דער
הונדערט, דער
הונט, דער
הוסט, דער
הורט, דער
הושענא, די
הושענא־רבה, דער
הזכרת־נשמות, דער
היטל, דאָס
היי, דאָס
הײבל, דאָס
הייך, די
הייל, די
היים, די
הײנט, דער
הייפֿטל, דאָס
הייפֿל, דאָס
הײפֿל, דאָס
היישעריק, דער
הילף, די

הינטן, דער
הינעראויג, דאָס (דער)
היפּאָטעז, דער (די)
היפּאָטענוז, די
היפּאָטעק, די
היפּגאָז, דער
היץ, די
הירזש, דער
המן־טאַש, דער
הסכּ־בעט, די
הסגת־גבֿול, דער
העכט, דער
העלדזל, דאָס
העלפֿאַנד, דער
העלפֿט, די
העמד, דאָס
הענגל, דאָס
העפּט, דער (די)
העקל, דאָס
הערבּ, דער
הערינג, דער
הקדש, דער (דאָס)
השאָרת־הנפֿש, דער
התחייבֿות, די (דאָס)
התלהבֿות, די (דאָס)
התפּעלות, די (דאָס)

ו

וואָג, די
וואָגשאָל, די
וואוילטאָג, דער
וואונד, די
וואונדער, דער
וואוקס, דער
וואורשט, דער
וואָזעלין, דער
וואָך, די
וואָך, די
וואכנבלאַט, דאָס — דער
וואָל, דער (אַנשיט)
וואָל, דער (כוואַליע)
וואָל, די
וואָלד, דער
וואָלס, דער
וואָלף, דער
וואַלפֿיש, דער
וואָלץ, דער
וואַמפּ, דער
וואַנט, די
וואַנטגעמעל, דאָס
וואַנץ, די
וואַסער, דאָס
וואַסערוואָג, די
וואַסערפֿאַל, דער
וואָפֿן, דער
וואָקזאַל, דער
וואָקס, דער
וואָר, די
וואָרט, דאָס
וואָר(ע)מעס, דאָס — דער
וויאָלאָנטשעל, דער
וויאָרסט, דער
וויג, די
וויגשטול, דער (די)
וויידוי, די
וויגלי̈ד(ל), דאָס
וויידערקול, דער (דאָס)
וויטאַמין, דער
וויטיק, דער
וויזל, די
וויזן, דער
וויזנטרויב, די
וויסל, די (טײַך)
וויסל, דאָס (פֿון איי, פֿון אויג)
וויסציג, דאָס
וויין, דער
וויצרעך, דער
וויל־דגראָז, דאָס
וויל־דפֿלייש, דאָס
ווילן, דער

ווינדל, דאָס
ווינט, דער
ווינקל, דער
ווין, דער
ווירוס, דער
ווסת, די (׳ווועסט׳)
וועג, דער
וועט, דער
וועטער, דער
וועלט, די
וועלטטייל, דער
וועסט, די
וועסטל, דאָס
וועספ, די
וועקסל, דער
וועלט, די — דער
וועלפל, דער
וועלטערבוך, דער (דאָס)
וועלך, דער — דאָס
וושט, דער (׳ווויישעט׳)
ויהי, דער
ויצעקו, דער
ויתרוצצו, דער
ונתנה־תוקף, דער

ז

זאַוואַד, דער
זאָט, די
זאָך, די
זאָל, דער
זאָלב, די
זאָלפ, דער
זאָלץ די—דאָס
זאָמד, דאָס—דער
זאָנג, די
זאָפּט, דער
זאָץ, דער
זאָק, דער
זאָק, דער
זאָרג, די
זויל, די
זוים, דער—די
זויערמילך, די
זויערשטאָף, דער
זוכצעטל, דער
זול, דער
זומפ, דער
זון, די
זונטיק, דער
זונענשײַן, דער
זונרויז, די
זופ, די
זופ, דער (געבן איין זופ)
זופּנפּלייש, דאָס
זיג, דער
זיגל, דער
זיווג, דער
זיד, דאָס (די)
זײַט, די
זײַל, דער
זיל, די (זעל)
זיף, די (דאָס)
זיכערנאָדל, די
זילב, די
זילבער, דאָס
זינד, די
זינען, דער
זיפ, די
זיץ, דער
זיצאָרט, דער
זכות, דער
זכות־אָבות, דער
זכות־עצמו, דער
זכר־לחורבן, דער
זמן, דער
זנות, דער (די)
זעג, די
זעגל, דער
זעט, די
זעלבשוץ, די (דער)

זעלצער, דער
זעלצערוואַסער, דאָס
זעמל, דער—די
זעמש, דער
זענעפּט, דער
זעץ, דער
זשאַוער, דער
זשאַר, דער
זשוויר, דער
זשוק, דער
זשורי׳, די
זשילעט, דער
זשעלע׳, דער
זשעני׳, דער

ח

חדר, דער
חוות־דעת, דער
חוט־השדרה, דער
חומש, דער
הוק־ולא־יעב(ו)ר, דער
חושך, דער
חזיר, דער
חידוש, דער (דאָס)
חיות, דאָס
חייל, דאָס—דער
חילול־השם, דער
חילוקי־דעות, די (מ״צ)
חלאת, דאָס—די
חלב, דאָס—דער
חלק, דער
חלשות, די (דאָס)
חסד, דער
חצות, דער
חרוסת, דער—די (מ״צ)
חריפֿות, די
חשיבֿות, די
חשק, דער

ט

טאַבעק, דער
טאָג, דער
טאָוול, דער
טאָל, דער
טאָלק, דער
טאַמבאַנק, דער
טאָן, דער
טאָניק, דער
טאַנץ, דער
טאַנק, דער
טאָסט, דער
טאָפּ, דער
טאַפּט, דער
טאָץ, די
טאָק, די
טאָרט, דער
טאַרף, דער
טאָש, די
טבֿיעות־עין, דער
טואָלעט, דער
טובערקולאָז, דער
טוואָן, דער
טוט, דער
טוטל, דאָס
טוי, דער
טויב, די
טויז, דער
טויזנט, דער
טויט, דער
טויטנבעט, דאָס
טויטשטראָף, די
טויער, דער
טוך, דאָס (שטאָף)
טוך, די (אויף די פֿלייצעס)
טון, די (דער)
טוץ, דער—דאָס
טוש, דער
טיול, דער
טיטון, דער

טיי, די
טייג, דאָס
טייגל, דאָס (דער)
טייגעכץ, דאָס (דער)
טייטל, דער
טײַטל, דער
טײַטש, דער—די
טײַך, דער
טייל, דער—די
טינט, די
טינק, דער
טיפּ, דער
טיר, די
טיראַזש, דער
טיש, דער
טישטעך, דער
טישקעסטל, דאָס
טכויר, דער
טלאָ, די
טלית, דער
טעות, דער
טעזיס, דער
טעלעגראַף, דער
טעלעוויזאָר, דער
טעלער, דער
טעמפּאָ, דער
טענים, דער
טעסט, דער
טעפּער, דער
טערמין, דער
טראָט, דער
טראַכט, דער (מלבושים)
טראַכט, די (מוטערטראַכט)
טראָלד, דער
טראַמווײַ, דער
טראָן, דער (דעם מלכס)
טראָן, דער (פֿון פֿיש)
טראַנס, דער
טראַנשיי, די
טראַפֿ, דער
טראַפֿ, דער (טראַפֿן)
טראַף, דער
טראַפֿיי, דער
טראַקט, דער
טרויב, די
טרוים, דער
טרומייט, דער
טריאומף, דער
טריט, דער
טרײַבל, דאָס
טרייסט, די
טריפּל, דער (דאָס)
טרעפֿ, די
טרעפֿל, דאָס
טרעף, דער
טרער, די
טשאָד, דער
טשאָלנט, דער (דאָס)
טשוב, דער
טשוגון, דער
טשוואָק, דער
טשוּעקל, דאָס
טשיקאַוועס, דאָס
טשעק, דער
טשערעט, דער

י

יא, דער
יאָד, דער
יאָדער, די—דער
יאָזש, דער
יאָך, דער (די)
יאַמב, דער
יאַמש, דער
יאָק, דער—די
יאָר, דער
יאָר, דאָס
יאָרבוך, דאָס—דער
יאָרצײַט, דער
יד, דער—די

יד־אָחת, דער
יהדות, דאָס
יוגנט, די
יויך, די
יוכט, דער
יוני, דער
יולי, דער
יִראת־הכּבֿוד, דער (דאָס)
יִראת־שמים, דער (דאָס)
יִשובֿ־הדעת, דער
יצר־הרע, דער
יצר־טובֿ, דער
יקרות, דער (דאָס)

כּ

כּוח, דער
כּוס, דער
כּוסע, די
כּותל־מערבֿי, דער
כּזית, דער
כּ(י)סא־הכּבֿוד, דער
כּלי־זיין, דאָס (דער)
כּמות, די
כּנסת־ישראל, די
כּרפּס, דער
כּת, די
כּתבֿ, דער
כּתבֿ־יד, דער

כ

כאַאָס, דער
כאַלאַט, דער
כאַליפֿאַט, דער
כאַר, דער
כאַרט, דער
כאַרטש, דער
כינין, דער
כלאַר, דער
כראַם, דער
כראַניק, די
כרושטש, דער
כריין, דער
כרעמזל, דאָס (דער)

ל

לאַבירינט, דער
לאַג'ון, דער
לאַדיש, דער
לאַטאַ, דער
לאָך, די
לאָם, די
לאָם, דער
לאַמטער, די
לאַמטערן, דער
לאַמפּ, דער
לאַן, דער—די
לאַנד, דאָס
לאַנטעך, דער
לאַסט, די
לאַץ, דער—די
לאַק, דער
לאָק, די
לאַקס, דער
לאַקרעץ, דער
לאָקש, דער
לאַקשנבּרעט, די
לאַרבּערבּלאַט, דער
לאַרבּערקראַנץ, דער
לבֿוש, דער
לבֿנה־ליכט, דאָס
לבֿנה־שטיין, די
לויב, די
לויג, דער
לויז, די
לויט, דער
לוין, דער
לונג, די
לוסט, די
לופֿט, די
לופֿטרער, די

לופֿטשיף, די
לוקסוס, דער
ליאַג, דער
ליאַק, דער
ליגשטול, דער—די
ליד, דאָס—די
לייב, דער
לייַב, דאָס
לייַדן, די (מ״צ)
לייַדן, דאָס
לייַדנשאַפֿט, די
לייַוונט, דאָס—די
ליין, די
ליַנז, די
לייטער, דער
לייכטע, דאָס
לייַלעך, דער
ליים, די—דאָס
ליַנן, דער
ליַסט, די
לייק, די
ליכט, דאָס (די שיַין)
ליכט, די—דאָס (אין ליַכטער)
ליכטבילד, דאָס
ליכטבענטשן, דאָס
לימאָנאַד, דער
לינאַליי׳, דער
לינדז, די
ליפּ, די
ליפֿט, דער
ליצייי׳, דער
ליק, דער
ליקוי־חמה, די
ליקוי־לבֿנה, די
לישני׳, דער
לעבל, דאָס—דער
לעבן, דאָס
לעדער, די—דאָס
לעז, די
לעמל, דאָס
לעמפֿערט, דער
לענד, די
לעפל, דאָס
לעפֿל, דער
לעפֿע, די
לעצגעלט, דאָס
לעקעך, דער
לערנבוך, דאָס—דער
לער(ע), די
לשון, דאָס
לשון־הרע, די (דאָס)
לשון־קודש, דאָס—דער

מ

מאַגאַזין, דער
מאַדוס, דער
מאַדעל, דער
מאַווזאַליי׳, דער
מאַט, דער
מאָט, דער
מאַיאָנעז, דער
מאַך, דער
מאַכט, די
מאכל, דער (דאָס)
מאָל, דאָס
מאָל, דער (בּיים וואָסער)
מאַלעקול, דער
מאַלץ, דער—דאָס
מאַלצייט, דער
מאָן, דער
מאַנאַט, דער
מאַנאַפּאַל, דער
מאַנדל, דער
מאַנדל, דאָס
מאַנושעט, דער
מאַנטיק, דער
מאַניר, די—דער
מאָס, די
מאַסאַזש, דער
מאַסט, דער
מאַקסימום, דער

מאַראַל, די
מאַראַנץ, דער
מאַרג, דער
מאַרג, די (מאַס)
מאַרד, דער
מאַריאַנעט, די
מאַרך, דער
מאַרץ, דער
מאַרק, דער
מאַרק, דער (מטבע)
מאַרש, דער
מאַרשרוט, דער
מאַשין, די
מבול, דער
מבֿינות, די (דאַס)
מגן־דוד, דער
מדבר, דער (די)
מהות, דער
מוזיי, דער
מוזיק, די
מוט, דער
מויז, די
מויל, דאַס
מוילאייזל, דער
מויער, דער (די)
מולטער, די
מום, דער
מומס, דער
מונדיר, דער
מופֿת, דער—דאַס
מוק, די
מושל, די
מזומן, דער
מזומן, דאַס (געלט)
מזל, דאַס
מזל־ברכה, די
מזל־טוב, דער
מחזור, דער
מחלוקת, דאַס (דער)
מחק, דער
מי, די
מיגל, דער
מידת־הדין, דער
מידת־הרחמים, דער
מיט, די
מיטאָג, דער
מיטאַגציַט, די
מיטאַס, דער
מיטגליד, דער
מיטוואָך, דער
מיטל, דאַס—דער
מיטלוועג, דער
מיטלייד, די
מיטלעלטער, דער
מיטלפֿונקט, דער
מיטלקלאַס, דער
מיטלשול, די
מיטלשטאַנד, דער
מיי, דער
מייל, די
מייערקעפּל, דאַס
מיל, די
מילב, די
מילגרוים, דער
מיליטער, דאַס
מיליץ, די
מילך, די
מילכוועג, דער
מילץ, די
מין, דער
מינוט, די
מינוס, דער
מינימום, דער
מיניסטעריום, דער
מינעראַל, דער
מינץ, דאַס (קליינגעלט)
מינץ, די (געוויקס)
מינצל, דאַס
מיסט, דאַס
מיסטיק, די

מיסל, דער
מיקראָב, דער
מיראָזש, דער
מכשיר, דער
מלבוש, דער (דאָס)
מלכות, דער (מלך)
מלכות, די (דאָס)
ממשות, די—דאָס
מנין, דער
מסירת־נפש, דאָס (די)
מעבל, דאָס
מעד, דער
מעדאַל, דער
מעטאָד, דער
מעטאַל, דער
מעטאַפֿאָר, די
מעטער, דער
מעכאַניק, די
מעל, די—דאָס
מעמאָראַנדום, דער
מענטש, דער
מעניו, דער
מעסטל, דאָס
מעסער, דער—דאָס
מער, די (מעשה)
מער, דער—די (גרינס)
מערצאָל, די
מעש, דאָס
מעת־לעת, דער
מצב, דער
מצה־מעל, די
מקום, דער (דאָס)
מקום־מגוחה, דער
מרה־שחורה, די
מרחץ, דער (דאָס)
משוגעת, דאָס (די)
משוגעת, דער—די (דער מענטש)
משא־ומתן, דער
מתן־בסתר, דער
מתן־תורה, דער (די)
מת, דער (דאָס)

נ

נאָדל, די
נאָז, די
נאָזטיכל, דאָס
נאָזלאָך, די
נאָט, די
נאָטיץ, די
נאַטריום, דער
נאָכוואָוקס, דער
נאָכוואָרט, דאָס
נאַכט, די
נאַכטהעמד, דאָס
נאַכטטאָפּ, דער
נאַכטיגאָל, די
נאָכמיטאָג, דער
נאָכפֿרעג, דער
נאָל, די
נאמנות, די—דאָס
נאָס, דער
נאָ(ע)נט, די
נאַפּט, דער
נאַשוואַרג, דאָס
נבֿיאות, די (דאָס)
נדן, דער
נויט, די
נויטפֿאַל, דער
נומער, דער
נוס, דער—די
נוץ, דער—די
נחת, דער (דאָס)
נחת־רוח, דער
ניבול־פֿה, דער
נידער, די
ניוואַנס, דער
ניוואָ, דער
ניט, דער
נייטראַשין, די

נייַנטל, דאָס
נייַ(ע)ס, דאָס (די)
ניסל, דאָס
ניקל, דער
ניר, די
נישטל, דאָס
נס, דער
נעסט, די
נעסטל, דאָס (באָשעפֿעניש)
נעץ, די
נעץ, די (נאָסקייט)
נערוו, דער
נפֿש, דאָס—דער

ס

סאָבווייַ, די (דער)
סאָד, דער
סאָטעליט, דער
סאָכאָריז, דער
סאָלאָט, דער
סאָמעט, דער
סאָנדאָל, דער
סאָנעט, דער
סאָק, דער
סאָרדין, דער
סאָרדינקע, די
סאָרט, דער
סבֿלנות, די (דאָס)
סובמאָרין, די
סוד, דער
סוועניר, דער
סוזשעט, דער
סופֿות, דער
סוק, דער
סורדוט, דער
סטאָוו, דער
סטאָן, דער
סטודיאָ, דער
סטויג, דער
סטיל, דער
סטימול, דער
סטעפּ, דער
סטראַטאָספֿער, די
סטרי, דער
סטריק, דער
סיגנאַל, דער
סילוע, דער
סימבאָל, דער
סינטעז, דער
סיסטעם, די
סכך, דער
סלוי, דער
סלופ, דער
סליד, דער
סם־המוות, דער
סמיטשיק, דער
סמיק, דער
סנאָפּ, דער
סעאַנס, דער
סעזאָן, דער
סענדוויטש, דער
סענץ, דער
סערפּ, דער
סערוויז, דער
סערום, דער
ספּאָדיק, דער
ספּאָרט, דער
ספּיראַל, דער
ספּירט, דער
ספֿר, דער (דאָס)
ספֿר־תּורה, די
סקאַנדאַל, דער

ע

עבנהאָלץ, דאָס
עבֿודה־זרה, די
עבֿר, דער
עבֿרי, די
עגדיש, דער
עגמת־נפֿש, דער (דאָס)

עדות, דער
עדיטאָריאַל, דער
עוועניו, די
עול, דער
עולם, דער
עולם־האמת, דער
עולם־הבא, דער
עולם־הזה, דער
עולם־ומלואו, דער
עונג־שבת, דער
עוף, דאָס
עושר, דער
עזבון, דער
עזות, די (דאָס)
עזרת־נשים, דער
עיבור־יאָר, דאָס
עכא, דער
עלטער, די (אַלטע יאָרן)
עלטער, דער (צאָל יאָרן)
עלנט, די
עלעקטראָניק, די
עמאָל, דער
עמבלעם, די
עמער, דער
ענד, די
ענטל, די—דאָס
ענטפֿער, דער
עסיי, דער
עסיק, דער
עסק, דער
עפּיזאָד, דער
עפּיטאַף, דער
עפּיטעט, דער
עפֿעקט, דער
עץ־הדעת, דער
עק, דער
עקסטרעס, די—דער
עקספּאַנאַט, דער
עקשנות, די (דאָס)
ערגעצלאָנד, דאָס
ערד, די
ערדציטערניש, דאָס (די)
ערדקויל, די
ערדקיילעך, דער
ערך, דער
ערנוואָך, די
ערנוואַרט, דאָס
עשירות, די (דאָס)
ערנסט, די—דער
עת־צרה, די
עת־רצון, דער

פ

פאַגראָם, דער
פאַד, דער
פאַזיטיוו, דער
פאַט, דער
פאַטאַש, דער
פאַטש, דער
פאַטשט, די
פאַכט, די
פאַל, דער
פאַלאַץ, דער
פאַלוס, דער
פאַליטיק, די
פאַליצייַ, די
פאַליש, דער
פאַלק, דער
פאַמעראַנץ, דער
פאַמעשאַף, דער
פאַמפֿלעט, דער
פאַנטש, דער
פאַנעל, דער
פאַנץ, דער
פאַס, דער
פאַסט, די,
פאַסטאַמט, דער
פאַסטערנאַק, דער
פאַסטקעסטל, דאָס
פאַסיאַנס, דער

פּאַסיוו, דער
פּאַסיק, דער
פּאַעטיק, די
פּאַפּ, דער
פּאַפּוגיי׳, דער
פּאַפּורי׳, דער
פּאַפּיר, דאָס
פּאַק, דער
פּאַק, די
פּאַקאָסט, דער
פּאַקט, דער
פּאַר, די
פּאַראַזיט, דער
פּאַראָל, דער
פּאַראַלי׳ז, דער
פּאַראַלע׳ל, דער
פּאַרו׳ק, דער
פּאַרט, דער
פּאַרטפּע׳ל, דער
פּאַרטרע׳ט, דער
פּאַרך, דער
פּאַרל, דאָס
פּאַרמעט, דער
פּאַרענטש, דער
פּאַרפּאַ׳לק, דאָס
פּאַרפֿו׳ם, דער
פּאַרק, דער
פּאַרק(א)ן, דער
פּאַרשוי׳ן, דער
פּאַשטע׳ט, דער
פּובליקום, דער
פּוד, דער
פּודינג, דער
פּודל, דער
פּוטער, די
פּוטערברויט, דער—דאָס
פּוטערמילך, די
פּויק, די
פּוכיר, דער
פּול, דער
פּולווער, דער
פּולס, דער
פּונקט, דער
פּוֹעל־יוֹצא, דער
פּופּיק, דער
פּוץ, דער
פּורים, דער
פּורים־שפּיל, די
פּורעניות, דאָס
פּורפּור, דער
פּחדנות, די (דאָס)
פּיאָן, דער
פּיי, דער
פּיין, די
פּיל, די
פּימס, דער
פּינטל, דאָס
פּינצעט, דער
פּיסק, דער
פּיעטע׳ט, די
פּיפּס, דער
פּיצל, דאָס
פּיק, דער
פּיקהאָלץ, דער
פּיקחות, די (דאָס)
פּיקעט, דער
פּלאָג, די
פּלאָטע׳, דער
פּלאָטין, דאָס—דער
פּלאָן, דער
פּלאָנעט, דער
פּלאָסט, דער
פּלאָץ, דער
פּלויט, דער
פּלומפּ, דער
פּלוס, דער
פּליוך, דער
פּליוש, דער
פּליט, דער
פּליין, דער

פֿליך, דער
פֿליס, דער
פֿלעטע, דער
פֿלעגום, דער
פֿלעצל, דאָס
פֿלפֿול, דער
פֿנים, דאָס
פֿנים־חדשות, דער
פֿסולת, דאָס (דער)
פֿסיכאָאַנאַליז, דער
פֿסיכיק, די
פֿעדאָל, דער
פֿעדעסטאָל, דער
פֿעך, דער
פֿעלץ, דער
פֿען, די
פֿעניסילין, דער
פֿענסע, די
פֿענץ, דער
פֿעסט, די
פֿעקל, דאָס
פֿער, דער
פֿעראָן, דער
פֿערזאָן, די
פֿעריאָד, דער
פֿערל, דער
פֿעשל, דאָס
פֿראָגנאָז, דער
פֿראָגראַם, די
פֿראָוינץ, די
פֿראָטאַיין, דער
פֿראַכט, די
פֿראַם, דער
פֿראַפּיט, דער
פֿראַפיל, דער
פֿראַצעדור, די
פֿראַצענט, דער
פֿרווו, דער
פֿרוול, דאָס
פֿרוכט, דער
פֿריז, דער
פֿרייז, דער (די)
פֿרעזידיום, דער
פֿרענט, דער
פֿרעס, דער
פֿרעסאיזן, דער
פֿרעסבריעט, די
פֿרעסטיזש, דער
פֿרעסל, דאָס
פֿרעצידענט, דער
פֿרצוף־פנים, דער
פֿשטל, דאָס
פֿתחון־פה, דער

פ

פֿאַבל, די
פֿאַבריק, די
פֿאַדעם, דער
פֿאַטע׳ל, דער
פֿאַטערשטול, די (דער)
פֿאַך, דער
פֿאַל, דער
פֿאַלב, די—דער
פֿאַלד, די—דער
פֿאַלץ, דער
פֿאַלק, דער
פֿאַלק, דאָס
פֿאַלקלאָר, דער
פֿאַלקסבאַנק, די
פֿאַלקסליד, דאָס
פֿאַלקשפראַך, די
פֿאַן, די (כּלי)
פֿאַן, די
פֿאַן, דער (הינטערגרונט)
פֿאַנג, דער
פֿאַנד, דער
פֿאַנט, דער
פֿאַני׳ר, דער
פֿאַנע׳ם, די
פֿאַנקוכן, דער

פֿאַס, די—דאָס
פֿאַסאָ׳ד, דער
פֿאַסיל, דער
פֿאַספֿאָר, דער
פֿאַקולטעט, דער
פֿאַקוס, דער
פֿאַקט, דער
פֿאַראורטייל, דער
פֿאַראיבל, דער
פֿאַראיין, דער
פֿאַראַכטאָגן, דער
פֿאַרב, די
פֿאַרבאַנד, דער
פֿאַרבייַסן, דאָס (דער)
פֿאַרבילד, דאָס
פֿאַרבּרעך, דער
פֿאַרבּרעכן, דאָס—דער
פֿאַרגעלט, דאָס
פֿאַרגעניגן, דער (דאָס)
פֿאַרגעפֿיל, דאָס
פֿאַרגרעסערגלאָז, דאָס
פֿאַרדאַכט, דער
פֿאַרדינסט, דאָס
פֿאַרדראָס, דער
פֿאַרהאַנג, דער
פֿאַרהאַנט, די
פֿאַרהער, דער
פֿאַרוואורף, דער
פֿאַרוואָרט, דאָס
פֿאַרום, דער
פֿאַרזיי, דער
פֿאַרזיך, דער
פֿאַרזען, דאָס (דער)
פֿאַרט, דער
פֿאַרטאָג, דער
פֿאַרטל, דאָס—דער
פֿאַרטעך, דער
פֿאַרכט, די
פֿאַרלאָג, דער
פֿאַרלאַנג, דער
פֿאַרלויף, דער
פֿאַרלייג, דער
פֿאַרמאַט, דער
פֿאַרמל, די
פֿאַרמעג, דער
פֿאַרמעגן, דער (דאָס)
פֿאַרנאַכט, דער
פֿאַרנט, דער
פֿאַרנעם, דער
פֿאַרס, דער
פֿאַר(ע)ם, די
פֿאַר(ע)ם, די
פֿאַרפלאָן, דער
פֿאַרצימער, דער
פֿאַרקער, דער
פֿאַרראַט, דער
פֿאַרשטאָט, די
פֿאַרשטאַנד, דער
פֿאַרשלאָג, דער
פֿאַרשפּיל, די
פֿאַרשריפֿט, די
פֿוטבאָל, דער
פֿוטליאָר, דער
פֿוטער, דער
פֿוטערפֿאַס, די
פֿויגל, דער
פֿויסט, די
פֿולמאַכט, די
פֿונט, דער
פֿונק, דער
פֿוס, דער
פֿוקס, דער
פֿור, די
פֿורעם, דער
פֿיבער, דער
פֿידל, דער—די
פֿיי, דער
פֿייג, די
פֿייל, די (צום פֿיילן)
פֿיינבּרויט, דאָס

פּייַער, דאָס (דער)
פּייפּל, דאָס
פּיך, דאָס
פּילעכץ, דאָס
פּיל(ע)ם, דער
פּילעק, דער
פּילץ, דאָס
פּינגערהוט, דער
פּינגערל, דאָס
פּינפּטל, דאָס
פּיר, דער
פּירעק, דער
פּיש, דער
פּישטראָן, דער
פּלאָט, דער
פּלאַטערל, דאָס
פּלאָך, די
פּלאָם, דער
פּלאַנע׳ל, דער
פּלאַנץ, די
פּלאַקס, דער
פּלאַש, די
פּלוי, די
פּלוים, די
פּלוספּעדער, די
פּליאַסק, דער
פּליג, די
פּלייט, די
פּלייַס, דער
פּלייץ, דער
פּלייש, דאָס
פּליכט, די
פּלירט, דער
פּלעדערמויז, די
פּלעכטל, דאָס
פּלעם, דער
פּלעק, דער
פּעדער, די
פּעל, די
פּעלד, דאָס
פּעלדז, דער
פּעלער, דער
פּעלער, די (קרענק)
פּענצטער, דער (דאָס)
פּערד, דאָס
פּערדבין, די
פּערז, דער
פּראָכט, דער (די)
פּראַנדז, די
פּראָנט, דער
פּראַנק, דער
פּראָסט, דער
פּראָסק, דער
פּראָק, דער
פּראָש, די
פּרוכט, די
פּרייד, די
פּריטיק, דער
פּרילינג, דער
פּרישטיק, דער

צ

צאָל, די
צאָל, דער (מאָס)
צאָל, דער (צו צאָלן)
צאָלאָמט, דער
צאָלטאָג, דער
צאָם, דער
צאָן, דער
צאָנווייטיק, דער
צאָפּ, דער
צבֿיעות, די (דאָס)
צד־השווה, דער
צדקות, די (דאָס)
צוג, דער
צוגאָב, דער
צוגאַנג, דער
צודאָט, דער
צודעק, דער
צוהעפּט, דער

צוואַנג, די
צוואַנג, דער (פֿון צווינגען)
צוואַרעך, דער
צוואוואוקס, דער
צוואַקס, דער
צוויט, דער
צוויטש, די (פֿון בוים)
צוויטש, דער (פֿון אַרגאַניזאַציע)
צוויטשל, דאָס
צווייפּינטל, דאָס
צוויק, דער
צוויקל, דער
צווישנרוף, דער
צווישנשייד, דער
צוועק, דער
צוטרוי, דער
צוטריט, דער
צויט, די (דער)
צוים, דער (צאָם)
צוים, די (בוים פֿערד)
צולאָג, דער
צו־להכעיס, דער
צונג, די
צופֿאַל, דער
צופֿוסנס, דער
צופֿיר, דער
צוק, דער
צוקאָפּנס, דער
צוקונפֿט, די
צוקער, דער
צוקערל, דאָס
צוקערראָר, דער
צוריקטראָט, דער
צושטאַנד, דער
צושטייער, דער
צושטעל, דער
צושטראָם, דער
צושפּיל, דער
ציבעלע, די
ציטאַדע׳ל, דער
ציטאַט, דער
ציטרין, דער
ציגע, דאָס
ציגל, די
ציגלשטיפֿט, די
ציגעמל, דאָס
ציינבערשטל, דאָס
ציינדל, דאָס
ציינווייטיק, דער
ציינפֿליש, דאָס
ציינראָד, די
ציך, די
ציכל, דאָס
ציל, דער
צילבערעט, די
צימעס, דער
צימער, דער
צימרינג, דער
צין, דאָס
צינדז, דער
צינק, דאָס
ציץ, דער
ציר, די—דער
צירק, דער
צעטל, דער (דאָס)
צעך, דער
צעלט, די
צעלניק, דער
צעמענט, דער
צענדלינג, דער
צענדליק, דער
צעפּל, דאָס
צעצווינג, דער
צער־בעלי־חיים, דער
צפֿון־ליכט, דאָס
צרעת, די

ק

קאַבערץ, דער
קאַד, דער

קאַדעקס, דער
קאַדער, דער
קאַדער, דער
קאַוויאַר, דער
קאַטאַוועס, דער (דאַס)
קאַטור׳ך, דער
קאַטלע׳ט, דער
קאַטעדראַ׳ל, דער
קאַטש, די
קאַיאַ׳ר, דער
קאַכל, די
קאַלאַמבו׳ר, דער
קאַלאַרי׳ט, דער
קאַלאַ׳ש, דער
קאַלב, דאַס
קאַליום, דער
קאַלי׳ר, דער
קאַלך, דער
קאַלעדזש, דער
קאַלציום, דער
קאַם, דער
קאַמא׳ד, דער
קאַמא׳ר, דער
קאַמאַש, דער
קאַמזוי׳ל, דער (די)
קאַמיטע׳ט, דער
קאַמע׳ט, דער
קאַמער, די
קאַמפאַ׳ט, דער
קאַמפאַס, דער
קאַמפלע׳ט, דער
קאַמפרע׳ס, דער
קאַמף, דער
קאַמפאַרט, דער
קאַן, די (כלי)
קאַן, דער (טייל פון שפיל)
קאַנגאַרו, דער
קאַנוואי׳, דער
קאַנווע׳רט, דער
קאַנוס, דער

קאַנט, דער (געגנט)
קאַנט, דער—די (ברעג)
קאַנטא׳ר, די
קאַנטרא׳ל, דער
קאַנטשיק, דער
קאַניאַק, דער
קאַנפלי׳קט, דער
קאַנצע׳רט, דער
קאַנקורס, דער
קאַסטיום, דער
קאַסמאַס, דער
קאַפֿ, דער
קאַפֿ, דער
קאַפו׳ל, דער
קאַפיטל, דער (דאַס)
קאַפּל, דאַס
קאַפּסל, דאַס
קאַפּע׳ל, די
קאַפּ־עקל, דאַס
קאַפרי׳ז, דער
קאַפּטל, דאַס
קאַץ, די
קאַצע׳ט, דער
קאַקטוס, דער
קאַקס, דער
קאַראַהא׳ד, דער
קאַראַ׳ט, דער
קאַראַ׳ל, דער
קאַראַ׳ף, דער
קאַרב, דער
קאַרב, דער
קאַרוסע׳ל, די
קאַרט, די
קאַרט, דער (שטאַף)
קאַרטאַפּל, די
קאַרטל, דאַס
קאַרטע׳ל, דער
קאַרן, דער
קאַרסאַ׳זש, דער
קאַרסע׳ט, דער

קאַרפּ, דער
קאַרפּוס, דער
קאַרק, דער
קאַרש, די
קאַשיק, דער
קאַשקע׳ט, דער
קבֿלת־פּנים, דער (דאָס)
קבֿלת־שבת, דער (דאָס)
קבֿר, דער (דאָס)
קבֿר־אָבֿות, דער (דאָס)
קבֿר־ישׂראל, דער
קדחת, דאָס
קהל, דער (דאָס)
קוביק, דער
קוגל, דער
קוואַדראַט, דער
קוואַטירל, דאָס
קוואַל, דער
קוואַלפֿען, די
קוואַס, דער
קוואָרום, דער
קוואָרט, די
קוואַרטאַל, דער
קוואַרטיר, די
קוואַרטל, דאָס
קוואַרטעט, דער
קוואַרץ, דאָס—דער
קוויט, דער
קוויטל, דאָס
קוויטש, דער
קווייט, דער
קוועקזילבער, דאָס
קויט, דער—דאָס
קויל, די (צום שיסן)
קויל, די—דער (צום בּרענען)
קוילנגרוב, די
קוילנשטאָף, דער
קוילעטש, דער
קויפֿ, דער
קויש, דער
קול, דאָס
קולט, דער
קונסט, די
קונץ, די
קוסט, דער
קופּאַל, דער
קופּאָן, דער
קופּלעט, דער
קופּער, דאָס
קופּערט, דער
קוצו־של־יוד, דער
קוראַזש, דער
קוראָרט, דער
קוריאָז, דער
קורס, דער
קורצשלוס, דער
קוש, דער
קושוואָך, די
קיאָסק, דער
קיבוץ־גליות, דער
קיבעץ, דער
קידוש־לבֿנה, דער (די)
קיט, דער
קייט, די
קיישל, דאָס
קיך, די
קיכל, דאָס
קימפּעט, די
קין, די (שפּענדל)
קין, דער (מאָרדעלע)
קינאָ, דער
קינאָבילד, דאָס
קינד, דאָס
קינדערגאָרטן, דער
קינדערהיים, די
קינדערצימער, דער
קינזשאַל, דער
קיניגל, דאָס
קירבעס, דער
קירך, די

קישל, דאָס
קישן, דער—די
קלאָ, די
קלאָג, די
קלאָגליד, דאָס
קלאָוויש, דער
קלאָזעט, דער
קלאַנג, דער
קלאַס, דער
קלאַפּ, דער
קלאַפּאָט, דער
קלאַפּס, דער
קלאַפּשלאָס, דער
קלאָץ, דער
קלאָרנעט, דער
קלוב, דער
קלויז, די
קלומיק, דער
קליאָן, דער
קליאָש, דער
קליי, דער (די)
קלייד, דאָס
קלייט, די
קליינגעלט, דאָס
קליַענן, דער
קלימאַט, דער
קלימאַקס, דער
קלין, דער
קליניק, די
קליסטיר, דער
קליעשטש, דער
קלעם, די
קלעפּבאַנד, די
קלעק, דער
קלער, דער
קלפּי, די
קנאַספּ, דער
קנאַפּ, דער
קנוט, דער
קנויט, דער—די

קנויל, דער
קנופּ, דער
קני, די
קניידל, דאָס
קניפּ, דער
קניש, דער
קנס־מאָל, דער
קנעכל, דאָס
קנעפּל, דאָס
קעגנמיטל, דער
קעז, דער
קעלט, די
קעמל, דער
קעסט, די
קעסטל, דאָס
קעסטקינד, דאָס
קעסלגרוב, די
קער, דער
קער, די (דער קערן)
קעראָסין, דער
קערבל, דאָס
קערטל, דאָס
קערל, דאָס
קערמישל, דאָס
קפּיצת־הדרך, דער
קקיון־דיונה, דער
קרא, די
קראַוואַט, דער
קראָט, דער
קראָד, דער
קראָכמ(א)ל, דער
קראָליק, דער
קראָם, די
קראַן, דער
קראַנט, דער
קראַנץ, דער
קראָפּ, דער
קראַפּט, די
קראַץ, דער
קראָק, דער

קרבּן, דער
קרוג, דער
קרויז, דער
קרויט, דאָס (די)
קרוין, די
קרוק, דער
קריג, די (קריגערײַ)
קריג, דער—די (מלחמה)
קריגשיף, די
קריזיס, דער
קריטיק, די
קרײַד, דאָס (די)
קרײַז, דער
קרײַזל, דאָס
קרייצוג, דער
קריש, דער
קרישטאָל, דער
קרעדי׳ט, דער
קרעדע׳נץ, די
קרעל, די (פּערל)
קרעל, דער (קרעלן)
קרעם, דער
קרענק, די
קרעפּל, דאָס
קרעפּס, דער
קרעץ, די
קשאָק, דער

ר

ראַב, דער
ראַבאַ׳ט, דער
ראָג, דער
ראָד, די
ראַדאַר, דער
ראַדיאָ, דער
ראַדיום, דער
ראַדיוס, דער
ראָו, דער
ראָט, דער
ראָטהויז, דאָס
ראַיאָן, דער
ראָך, דער
ראָם, ראָם, די
ראָם, דער (בּראָנפֿן)
ראָמאַנס, דער
ראָמב, דער
ראָמש, דער
ראָנג, דער
ראָנד, דער
ראָנדעוואו׳, דער
ראָסט, דער
ראָסל, דער
ראָסלפּליישׂ, דאָס
ראָץ, די (דער)
ראָץ, דער (קראָץ)
ראָק, דער
ראָק, דער
ראָקעט, דער
ראָר, דער
ראָש־השנה, דער
רבּים, דער
רבּנות, די (דאָס)
רגילות, די (דאָס)
רו, די
רובריק, די
רובּ, דאָס
רובּ־מנין־(ו)רובּ־בּנין, דער
רודערשיפֿל, דאָס
רווח, דער
רוחניות, די (דאָס)
רוט, די
רויב, דער (דאָס)
רויג, דער
רויז, די
רויך, דער
רויכוואָרג, דאָס
רוים, דער
רוי׳מאַטעריאַ׳ל, דער
רולעט, דער
רום, דער

רוק, דער
רחבֿות, די (דאַס)
רחמנות, דאַס—דער
ריב, די—דער
ריטואַל, דער
ריטעם, דער
ריי, די
רייד, די
רײַז, די (דער)
רייף, די
רים, דער
ריגג, דער
רינד, דאַס
ריס, דער
ריפֿ, די
ריף, דער
ריצנאייל, דער
ריר, דער
רכילות, די (דאַס)
רמאות, די (דאַס)
רעבוס, דער
רעגימענט, דער
רעגלאַמענט, דער
רעדל, דאַס
רעדערשטול, די
רעוואָלט, דער
רעזשי׳, די
רעזשים, דער
רעטעך, דער
רעטעניש, דאַס
רעכט, דאַס
רעלס, דער
רעם, די
רעמאַטעס, דער
רעמאָנט, דער
רעמי׳, דער
רענדל, דאַס
רענעסאַנס, דער
רענצל, דאַס
רעסורס, דער
רעפּאַרט, דער
רעפֿאַר(ע)ם, די
רעפֿטל, דאַס
רעפֿלעקס, דער
רעפֿערענדום, דער
רעצעפּט, דער
רעקאָרד, דער
רעקל, דאַס
רער, די
רעשט, די—דער
רשות, דער
רשות־הרבים, דער
רשעות, די (דאַס)

ש

שאַבלאָן, דער
שאָד, דער
שאָך, דער
שאַכבערעט, די
שאָל, די (דער)
שאָל, די
שאָלעכץ, די
שאַנד, די
שאַנס, דער
שאַנץ, דער
שאַנק, די
שאָס, דער
שאָסיי׳, דער
שאָפּ, דער
שאָפּ, דער
שאָף, די
שאַץ, דער
שאָק, דער
שאָקאָלאָ׳ד, דער
שארית־הפּליטה, די
שבת, דער
שבת־אויפֿס, דאַס
שבתע־נאַכט(ס), דער
שבֿרי־כלי, די
שהחיינו, דער

שהכל, דער
שוואָ, דער
שוואַלבּ, די
שוואָם, דער (די)
שוואַן, דער
שוואַרצאַפּל, דאָס
שווה־כּסף, דער
שוווּאַקס, דער
שווייס, דער
שווימבאַסיין, דער
שווימהיטל, דאָס
שוויצבאָד, די
שוועבל, דער
שוועל, די
שוועמל, דאָס
שוועריד, די
שווערפונקט, דער
שווערקראַפֿט, די
שויב, די
שויט, די (דער)
שוים, דער
שויס, די—דער
שוך, דער
שול, די
שולד, די
שונד, דער
שופֿ, די
שופֿל, דער
שופֿלאָד, דער
שוץ, די
שחרית, דער
שטאַט, דער (אָפּהיטן)
שטאַט, דער (מדינה)
שטאָט, די
שטאָטטייל, דער
שטאָטפלאַץ, דער
שטאָטראָט, דער
שטאָך, דער
שטאַל, די
שטאָל, דער—דאָס
שטאָלט, דער
שטאָלץ, דער
שטאָם, דער
שטאָמפּ, דער
שטאַנג, דער
שטאַנד, דער
שטאַפּל, דער
שטאָף, דער
שטאָק, דער
שטאַר, די
שטוב, די
שטודיום, דער (דאָס)
שטויב, דער
שטויס, דער
שטול, די—דער
שטולגאַנג, דער
שטום־לשון, דאָס
שטופּ, דער
שטוקאַטור, די
שטורך, דער
שטורקאַץ, דער
שטות, דער
שטיבל, דאָס
שטיוול, דער
שטיינ, די
שטיילאָמפּ, דער
שטיין, דער
שטיינבאָק, דער
שטיינדל, דאָס
שטייסל, דאָס
שטיער, דער
שטיל, די (שטילקייט)
שטיל, דער (הענטל)
שטיללעבן, דאָס
שטילעט, דער
שטים, די
שטימצעטל, דער
שטימרעכט, דאָס
שטיפּט, דער
שטיץ, דער—די

שטיק, דאָס—די
שטיקל, דאָס
שטיקשטאָף, דער
שטעג, דער
שטעטל, דאָס
שטעכווערטל, דאָס
שטעל, די
שטעלכל, דאָס
שטענגל, דאָס
שטעפּסל, דער (דאָס)
שטעקל, דאָס
שטעקשוך, דער
שטערן, דער (פֿון פּנים)
שטערן, דער (אויפֿן הימל)
שטערנדל, דאָס
שטערצל, דאָס
שטראָז, דער
שטראָך, דער
שטראַל, דער
שטראָם, דער
שטראַף, דער
שטראָף, די
שטרודל, דער
שטרוי, דער—די
שטרויכל, דער
שטרויס, דער
שטרײַמל, דאָס
שטרײַק, דער
שטריך, דער
שטריצל, דאָס
שטריק, דער
שטריקל, דאָס
שטשאַוו, דער
שטשור, דער
שטשערבּ, דער
שיווערשטיין, דער
שײַבּל, דאָס
שייד, די
שיידוועג, דער
שיידל, דאָס
שײַט, דער (די)
שייטל, דאָס
שײַכות, די
שײַן, די
שײַן, דער (דאָקומענט)
שײַנדל, דאָס
שיכט, דער
שילד, די (איבער אַ קראָם)
שילד, דער (פֿאָר דער ברוסט)
שילד־דריז, די
שילדל, דאָס
שימל, דער
שינדל, די
שינוי, דער—די
שיסל, די
שיף, די
שיפֿבראָך, דער
שיפֿל, דאָס
שיפֿער, דער
שיק, דער
שיקול־הדעת, דער
שיר־השירים, דער
שלאַבּאַן, דער
שלאַגווואָרט, דאָס
שלאַכט, די
שלאַנג, די
שלאַנג, דער (וועגן אַ מענטשן)
שלאָס, דער (מיט אַ שליסל)
שלאָס, דער (פּאַלאַץ)
שלאָף, דער
שלאָפֿבאַנק, די
שלאָפֿמיטל, דער
שלאָפֿצימער, דער
שלאָפֿראָק, דער
שלאָק, דער
שלאַקס(רעגן), דער
שלוכט, די
שלום־בית, דער
שלונג, די
שלונג, דער

שלונד, דער
שלוק, דער
שלח־מנות, דער
שליאַך, דער
שליטם, דער
שלימדריז, די
שליעזן, דער
שלייף, די (פֿון קאַפּ)
שלייף, דער (פֿון אַ קלייד)
שלימזל, דאָס (אומגליק)
שלימזל, דער—די (אַ מענטש)
שליפּס, דער
שלעסל, דאָס
שלעפּ, די—דער (פֿון אַ קלייד)
שלעפּ, דער (פֿון שלעפּן)
שלש־סעודות, דער
שמאַכט, די
שמאַלץ, די—דאָס
שמאַלצגרוב, די
שמאַנט, דער
שמאַראַק, דער
שמד, דער
שמד, די (יונגאַטשערי)
שמד־שטיק, דאָס
שמויש, דער
שמוכט, דער—די
שמונה־עשרה, די
שמועס, דער
שמוץ, דאָס
שמידאיזן, דער
שמיטה־יאָר, דאָס
שמייכל, דער
שמים־פּנימל, דאָס
שמיני־עצרת, דער
שמיץ, דער
שמיר, דער
שמן־זית, דער
שמע־ישׂראל, דער
שמעלץ, דער
שמעלצשפּראַך, די

שמעק, דער
שם־רע, דער
שנאַל, דער (די)
שנאַפּס, דער
שנויץ, דער
שנוק, דער
שנור, דער—די
שניט, דער
שניטקראַם, די
שניי, דער
שנייקויל, די
שניפּס, דער
שנירל, דאָס
שנעל, דער
שנעק, דער
ש״ס, דער
שעה, די
שעהן־פּלאַן, דער
שעטנז, דער
שעכטהויז, דאָס
שעל, דער
שעלאַק, דער
שענק, די—דער
שעפּ, די
שעפּס, דער
שעפּס, די (בּפֿירוש אַ זי)
שעפּסנס, דאָס
שעפּל, דאָס
שער, די
שער, דער (טאַנץ)
שער־בלאַט, דער
שערל, דאָס
שערץ, די
שערצל, דאָס
שפּאַגאַט, דער
שפּאַט, דער
שפּאַל, דער
שפּאַלט, דער
שפּאַליר, דער
שפּאַן, דער

שפּאַן, דער
שפּאַס, דער
שפּאַציר, דער
שפּאַקטיוו, דער
שפּאָר, דער
שפּאַרבאַנק, די
שפּול, דער
שפּונט, דער
שפּור, דער—די
שפּיגל, דער
שפּיז, די
שפּיזל, דאָס
שפּיטאָל, דער
שפּיצ, די
שפּיצקראָם, די
שפּיצרער, די
שפּיצעכץ, דאָס
שפּיץ, דער
שפּיל, די
שפּילכל, דאָס
שפּילפלאַץ, דער
שפּילפֿויגל, דער
שפּילצייג, דאָס
שפּין, די
שפּינאָט, דער
שפּינדל, דאָס
שפּינוועבס, דאָס
שפּינראָד, די
שפּיץ, דער (די)
שפּיצל, דאָס
שפּעטזומער, דער
שפּענדל, דאָס
שפּערל, דער
שפּראָך, די
שפּראַך, דער
שפּראַך־וויסנשאַפֿט, די
שפּראָץ, דער
שפּראָצל, דאָס
שפּרוך, דער
שפּרונג, דער
שפּריצ, דער
שפּרייערגן, דער
שפּריכוואָרט, דאָס
שפּרינגבערעט, די
שפּרינגשנור, דער
שפּריץ, דער
שפּרענקל, דאָס
שפּיכת־דמים, דער
שקאַרמוץ, דער
שקלא־וטריא, די
שראָט, דער
שראָם, דער
שראַנק, דער
שראַפּנע׳ל, דער
שרויט, דער
שרויף, דער (די)
שרונט, דער
שעפּ, די
שריט, דער
שריפֿט, די (געשריבנס)
שריפֿט, דער (צו דרוקן)
שרעטל, דאָס
שרעק, דער
ששת־ימי־בראשית, דער—די (מ״צ)

ש

שׂכירות, די
שׂמחת־תּורה, דער
שׂנאת־ישׂראל, די
שׂשון־ושׂמחה, דער

ת

תּהילים, דער
תּוהו־ובֿוהו, דער
תּוך, דער
תּוספֿות, דער
תּורה־שבכתב, די
תּורה־שבעל־פּה, די
תּחום, דער

תּחית־המתים, דער	תּענית, דער
תּיקון־טעות, דער	תּקיעת־כּף, דער
תּכלית, דער	תּרבות, דער (דאָס)
תּלמוד בּבלי, דער	תּרעומות, די (מ״צ)
תּלמוד ירושלמי, דער	תּשבורת, דער
תּמימות, די	תּשליך, דער
תּמצית, דער (דאָס)	תּשעה־באָב, דער
תּנאים, דער	תּשרי, דער

ד. מערצאָל פֿון סובסטאַנטיוון

פֿאַראַן פֿאַרשיידענע ענדונגען צו שאַפֿן די מערצאָל פֿון סובסטאַנטיוון. יעדע ענדונג ווערט דאָ ווייטער געגעבן באַזונדער.

1. **די ענדונג ־ן (־ען).** דאָס איז איין ענדונג, איין אייניקע מאָרפֿעם וואָס טרעפֿט זיך אין צוויי געשטאַלטן: א) ווי אַ טראַפֿיקער נון וואָס שאַפֿט דעם טראַף צוזאַמען מיטן קאָנסאָנאַנט וואָס קומט פֿאַר אים (למשל, טיש און טי־שן); ב) אויב עס איז ניט מעגלעך צו שאַפֿן אַ טראַף דורכן צוגעבן דעם נון, איז די ענדונג ־ען (קאַפּ׳ אַרויסרייד, ענין ג, פֿונקט ד). בייַ אָט דער ענדונג איז ניטאָ קיין שינוי אין וואָקאַל פֿון וואָרט. זיך מערקן די ווייטערדיקע אונטערפֿונקטן:

א) דער גרעסטער טייל סובסטאַנטיוון וואָס באַשטייען נאָר פֿון דעם שטאַם פֿון וואָרט, למשל: אויג — אויגן, פֿלאָם — פֿלאָמען, שול — שולן; סלוי — סלויען, רייַ — רייַען.

ב) סובסטאַנטיוון פֿון אַ וועלבאַלן שטאַם מיט אַ פֿרעפֿיקס אָדער מיט אַ קאָנווערב, למשל: פֿאַרמעסט — פֿאַרמעסטן, אַנטלויף — אַנטלויפֿן, באַשטאַנד — באַשטאַנדן; אָפּצאָל — אָפּצאָלן, דורכפֿאָל — דורכפֿאָלן, צוזאַמענפֿאָר — צוזאַמענפֿאָרן, קעגנשטעל — קעגנשטעלן.

ג) סובסטאַנטיוון מיט די סופֿיקסן ־ונג, ־קייט, ־הייט, ־שאַפֿט, ־ענישׂ, ־ערײַ, ־ס, למשל: צײַטונג — צײַטונגען, קלייביקייט — קלייביקייטן, פֿרײַהייט — פֿרײַהייטן, וויסנשאַפֿט — וויסנשאַפֿטן, באַגעגעניש — באַגעגעניסן, טועכצן — טועכצנס, בעקערײַ — בעקערײַען, געקעכטס — געקעכטסן.

ד) סובסטאַנטיוון פֿון צוויי אָדער מער טראַפֿן מיטן אַקצענט אויפֿן לעצטן טראַף, למשל: ביורא — ביוראָען, עסיי — עסייען, אָפּטייק — אָפּטייקן, פֿאַבריק — פֿאַבריקן, מאַשין — מאַשינען; סאַמאָוואָר — סאַמאָוואָרן, טעלעגראַם — טעלעגראַמען, ביבליאָטעק — ביבליאָטעקן, נאַציאָנאַליסט — נאַציאָנאַליסטן.

ה) סובסטאַנטיוון וואָס געווינטלעך האָבן זיי ניט קיין מערצאָל, אַלע סובסטאַנטיווירונגען, ווערטער פֿון ענגליש, למשל: פֿיש — פֿישן, אויפֿס — אויפֿסן (די מערצאָל ווײַזט אויף פֿאַרשיידענע מינים); פֿאַרנאַכט — פֿאַרנאַכטן,

אינדערפֿרי — אינדערפֿריען, אַרויף — אַרויפֿן, דער לאַז־מיך־געמאַך — די לאַז־מיך־געמאַכן; סטרײַק — סטרײַקן, קעמפּ — קעמפֿן, קאַלעדוש — קאַלעדושן.

ו) מערטראַפֿיק אינטערנאַציאָנאַליזמען אויף ־אָר (און דערבײַ טראָגט זיך איבער דער אַקצענט אויפֿן פֿאַרלעצטן טראָף), למשל: פֿראָפֿעסאָר — פֿראָפֿעסאָ׳רן, אַרגאַניזאַטאָר — אַרגאַניזאַטאָ׳רן, אויך מיניסטער — מיניס־טאָ׳רן.

ז) סובסטאַנטיוון וואָס ענדיקן זיך אויפֿן טראַפֿיקן למד (דערבײַ קומט ניט צו אין מערצאָל נאָך אַ טראָף), למשל: נאָדל — נאָדלען, אינדזל — אינדזלען, שוואַרצאַפּל — שוואַרצאַפּלען.

ח) אַ צאָל אײַנטראַפֿיק העברעאיזמען, צוויי־און מער־טראַפֿיק העברע־איזמען מיטן אַקצענט אויפֿן לעצטן טראָף: צוויי־ און מער־טראַפֿיק העברעאיזמען וואָס ענדיקן זיך אויף ־ת, ־ות, ־ית: העברעאיזמען וואָס האָבן ניט קיין העברעאישע מערצאָל־ענדונג: פֿאַרשיידענע צונויפֿהעפֿטן און פֿאַר־בינדונגען, דוגמאות: שעה — שעהן, ים — ימען, גט — גטן, ברית — בריתן, חצות — חצותן, חן — חנען, לאָוו — לאָווען, אָלף — אַלפֿן, פּסק — פּסקן, תּהום — תּהומען; תּנך — תּנכן, על־חטא — על־חטאן, כּתב־יד — כּתב־ידן, חילול־השם — חילול־השמען; ברוגז — ברוגזן, צער — צערן, פּסח — פּסחן; אמת — אמתן, גלות — גלותן, משוגעת — משוגעתן, שׂכל — שׂכלותן, כּזית — כּזיתן, פּרוכת — פּרוכתן, התחיבות — התחיבותן, מחלוקת — מחלוקתן, אָלף־בית — אָלף־בית, אָרון־קודש — אָרון־קודשן, שלח־מנות — שלח־מנותן, אַרבע־כנפֿות — אַרבע־כנפֿותן, עגמת־נפֿש — עגמת־נפֿשן, יקר־המציאות — יקר־המציאותן, צו־להכעיס — צו־להכעיסן, חילוקי־דעות — חילוקי־דעותן.

2. די ענדונג ־ם נאָכן אומאַקצענטירטן קלאַנג [ע]. זיך מערקן אַז דאָ רעדט זיך וועגן קלאַנג, ניט וועגן אות און האָבן דערבײַ אין זינען די וויטערדיקע פּרטים:

א) אָלע סובסטאַנטיוון מיט צוויי אָדער מער טראָפֿן וואָס ענדיקן זיך אויף ־ע, למשל: זיידע — זיידעס, מאַמע — מאַמעס; פֿראַגע — פֿראַגעס, שמאַטע — שמאַטעס, קאַליקע — קאַליקעס; רעליגיע — רעליגיעס, חבֿרטע — חבֿרטעס, שילערקע — שילערקעס, יישובֿניצע — יישובֿניצעס; בעריכע — בעריכעס, האָרינטע — האָרינטעס. אויך אין וועגן מיט דער עלטערער און פֿאַלקסטימלעכער פֿאָרעם: פֿאַבריקע — פֿאַבריקעס, אידעע — אידעעס, טעלעגראַמע — טעלעגראַמעס.

ב) אָלע סובסטאַנטיוון וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש, האָבן צוויי אָדער מער טראָפֿן און ענדיקן זיך אויפֿן אומאַקצענטירטן וואָקאַל [ע], און די ענדונג וועט געשריבן ־ות, למשל: חלה — חלות, מלכה — מלכות, משפחה — משפחות, הלוואָה — הלוואָות, השפּעה — השפּעות; בעל־מלאָכה — בעל(י)־מלאָכות, דין־תּורה — דין־תּורות, ליקוי־לבֿנה — ליקוי־לבֿנות;

מעשׂה — מעשׂות און מעשׂיות. אַהערצו געהערן אויך די מערצאָלן: גמרא — גמרות, סבֿרא — סבֿרות, הוֹשענא — הוֹשענות, אַכסניא — אַכסניות, חגא — חגאָות, גוזמא — גוזמאָות, קשיא — קשיות און אַנדערע פֿון דעם שניט.

ג) צוויי־אַדער מער־טראַפֿיקע סובסטאַנטיוון און סובסטאַנטיווירונגען וואָס שטאַמען פֿון לשון־קוֹדש און ענדיקן אויף ־א, ־ה, י־, ־ע, שאַפֿן זייער מערצאָל מיט ־ס, אויב די ענדונג ־ות קען פֿאַרשאַפֿן שוועריקייטן בײַם דורכלייענען דאָס וואָרט. דוגמאָות: המוציא — המוציאס, חד־גדיא — חד־גדיאס, פֿוֹעל־יוצא — פֿוֹעל־יוצאס, קוֹל־קוֹרא — קוֹל קוֹראס, דווקא — דווקאס; הללויה — הללויהס, אינו־נראה — אינו־נראהס, עוֹלם־הזה — עוֹלם־הזהס, מה־נשתנה — מה־נשתנהס, לא־תעשׂה — לא־תעשׂהס; אַפֿוֹתיקי — אַפֿוֹתיקיס; רגע — רגעס, פֿגע — פֿגעס, לשון־הרע — לשון־הרעס, קריאת־שמע — קריאת־שמעס.

זיך מערקן: פּרי — פּירות, מטבע — מטבעות, קמיע — קמיעות. פֿאַראַן פֿאַלן וועָן עס איז נייטיק דער אַפֿאָסטראָף פֿאַר דער ענדונג ס, למשל: וצדקתך — וצדקתך׳ס.

אין די דרײַ פֿאַלן האָבן מיר געהאַט צו טאָן בלויז מיט אויסלייג־פֿראַבלעמען, ווָאַרעם די מאַרפֿעם פֿאַר מערצאָל איז דאָך די זעלבּיקע.

ד) סובסטאַנטיוון־אינטערנאַציאָנאַליזמען וואָס ענדיקן זיך אויף א ניט־אַקצענטירטן וואָקאַל פֿון יעדער באַפֿאַרבונג און העברעאיזמען וואָס בלויז זעלטן קענען זיי קומען אין מערצאָל. דוגמאָות: געטא — געטאָס. עכא — עכאָס, ראַדיא — ראַדיאָס, זולו — זולוס, עסקימא — עסקימאָס; דיינו — דיינוס.

ה) אַלע נעמען פֿון מענטשן און פֿאַמיליע־נעמען, למשל: די לייבעס, די ריוועס, די שלמהס, די בת־שבֿעס; די מענדלס, די פֿיגלס; די המנס, די קינס; די גאָלדבערגס, די פֿרידמאַנס, די פֿינקלשטיינס, די סאָלאָוויטשיקס, די רוזוועלטס, די קענעדיס.

אויב נעמען פֿון מענטשן און פֿאַמיליע־נעמען ענדיקן זיך אויף ז, זש, ס (ת), ש, צ, טש — איז די ענדונג ־עס [עס איז די זעלבּיקע מאַרפֿעם אין אַן אַנדער געשטאַלט]: די בוּעזעס, די פּרצעס, די יהוֹאַשעס, די ראַבי־נאָוויטשעס, די מינצעס, די גרינהויזעס.

3. די ענדונג ־ס נאָך דעם טראַפֿיקן ־ן (־ען), נאָך ־ם און ־ער. אויך דאָ זײַנען נייטיק פּרטים:

א) סובסטאַנטיוון וואָס ענדיקן זיך אין אײַנצאָל אויף א טראַפֿיקן ־ן, אויף ־ען אַדער אויף אַן אַנדער ניט־אַקצענטירטן וואָקאַל פֿלוס ־ן, למשל: אויוון — אויוונס, טראָפּן — טראָפּנס, קישן — קישנס; שטן — שטנס, בית־דין — בית־דינס, טלית־קטן — טלית־קטנס; קוימען — קוימענס, באַגינען — באַגינענס; אַלמן — אַלמנס, אַני־מאַמין — אַני־מאַמינס.

ב) אַלע סובסטאַנטיוון מיטן סופֿיקס ־ין וואָס שאַפֿט נעמען פֿון ווײַבלעכן געשלעכט, למשל: פֿרײַנדין — פֿרײַנדינס, קימפּעטאָרין — קימפּעטאָרינס, רבֿיצין — רבֿיצינס, פּרינצעסין — פּרינצעסינס.

ג) דאָס רוב צוויי־אָדער מער־טראָפּיקע סובסטאַנטיוון וואָס ענדיקן זיך אין איינצאָל אויף ־עם אָדער בפלל אויף א ניט־אַקצענטירטן וואָקאָל פלוס ־ם, למשל: שטורעם — שטורעמס, פֿורעם — פֿורעמס, לחיים — לחיימס, בית־עולם — בית עולמס; מיניסטעריום — מיניסטעריומס, פֿלאַנעטאַריום — פֿלאַנעטאַריומס.

ד) צוויי־אָדער מער־טראָפּיקע סובסטאַנטיוון מיטן סופֿיקס ־ער וואָס ווײַזט דעם טוער, דעם מאַן, אויף א באַשעפֿטיקונג, אויף א פֿראָפֿעסיע, למשל: שוסטער — שוסטערס, לערער — לערערס, יוועלירער — יוועלירערס, וויסנשאַפֿטלער — וויסנשאַפֿטלערס; אַרבעטער — אַרבעטער(ס), קינסטלער — קינסטלער(ס). אַזוי אויך: אָגער — אָגערס, קאָטער — קאָטערס; טיגער — טיגערס, אָדלער — אָדלערס; דער פֿאָטער — די פֿאָטערס, די מוטער — די מוטערס, דער שוואָגער — די שוואָגערס, די שוויגער — די שוויגערס. פֿאַראַלעל אויך: קטיגור — קטיגורס, בן־יקיר — בן־יקירס, דבר־אחר — דבר־אַחרס און דבר־אַחרים.

ה) דאָס רוב צוויי־אָדער מער־טראָפּיקע סובסטאַנטיוון, נעמען פֿון אומבאַלעבטע זאָכן אויף ־ער, למשל: אָנקער — אָנקערס, בעכער — בעכערס, געלעכטער — געלעכטערס, דיאַמעטער — דיאַמעטערס, האַמער — האַמערס,ווינטער — ווינטערס, זשאָנגער — זשאָנגערס, טעאַטער — טעאַטערס, טעלער — טעלער(ס), מעסער — מעסער(ס), צענטער — צענטערס, רייסטער — רייסטערס, שטענדער — שטענדערס. אָנאַלאָגיש אויך: עבֿר — עבֿרס, אשר־יצר — אשר־יצרס, מפֿטיר — מפֿטירס, קל־וחומר — קל־וחומרס, פֿרוזדור — פֿרוזדורס און ענלעכע.

ו) א צאָל ווערטער פֿון לשון־קודש אויף א ־ל און אויף די קלאָנגען [־עד] און [־אָך]: הלל — הללס, חלל — חללס, בר־מזל — בר־מזלס, שלימזל — שלימזלס און שלימזלות, אשת־חייל — אשת־חיילס, טריף־פּסול — טריף־פּסולס; לא־יוצלח — לא־יוצלחס, ויבֿרח — ויבֿרחס, מי־שברך — מי־שבּרכס.

4. די ענדונג ־עס. דאָ זײַנען פֿאָראַן צוויי אונטערפֿונקטן לויטן אָפּשטאַם פֿון ווארט און איינער לויטן באַטײַט.

א) ווערטער פֿון לשון־קודש, וואו די ענדונג ווערט געשריבן ־ות. ווײַטער ווערן אויסגערעכנט אַלע אָפּטערע ווערטער: א) די איינטראָפּיקע — כּוח — כּוחות, מוח — מוחות, לוח — לוחות, רוח — רוחות, ריח — ריחות און אויך מזבח — מזבחות; דור דורות, כּוס — כּוסות, סוד — סודות, עוף — עופֿות, קול — קולות, חוֹבֿ — חובֿות, אות — אותיות; ב) די צוויי־אָדער דרײַ־טראָפּיקע מיטן אָקצענט אין מערצאָל אויפֿן פֿאָרלעצטן טראָף — אוצר — אוצרות, ארון — אַרונות, ביזיון — ביזיונות, גורל — גורלות, גליון — גליונות, דמיון — דמיונות, היזק — היזקות, חורבן — חורבנות, חזיון — חזיונות, חיל — חייל־לות, חלום — חלומות, חסרון — חסרונות, חשבון — חשבונות, יסוד — יסודות, כשרון — כשרונות, לשון — לשונות, מוסד — מוסדות, מזל — מזלות, מקום — מקומות, נסיון — נסיונות, נפֿש

— נפֿ׳שות, נצחון — נצחו׳נות, ספֿק — ספֿ׳קות, קרבן — קרב׳נות, קרקע — קרק׳עות, רעיון — רעיו׳נות, שופֿר — שופֿ׳רות, און מדבר — מדב׳ריות.

ב) ווערטער וואָס שטאַמען פֿון אַ סלאַוויש לשון אָדער האָבן אַ סופֿיקס פֿון אַ סלאַוויש לשון און ענדיקן זיך אויף אַ קאָנסאָנאַט. די ווייטערדיקע דוגמאָות זיינען אײַנגעטיילט לויט גרופּעס: כלאָפּ — כלאָפּעס, פּיסק — פּיסקעס, קוסט — קוסטעס, קניש — קנישעס, ראַק — ראַקעס; באַטשאַן — באַטשאַנעס, טאַבון — טאַבונעס, טשערוואָנעץ — טשערוואָנצעס; אינדיק — אינדיקעס, ווארעניק — ווארעניקעס, פּראַלניק — פּראַלניקעס, קראַליק — קראַליקעס, קעלישיק — קעלישקעס, ספּאַדיק — ספּאַדקעס — און אַנאַלאָגיש עטלעכע אינטערנאַציאָנאַליזמען ווי גראַמאַטיק — גראַמאַטיקעס; יישובניק — יישובניקעס, וואָכערניק — וואָכערניקעס, אַלרייטניק — אַלרייטניקעס, כּל־בונים — כּל־בונים; פּראָסטאַק — פּראָסטאַקעס, פּוילישׂ — פּוילישׂאַקעס, בונאַק — בונאַקעס, שוסטערוק — שוסטערוקעס, בורזשוק — בורזשוקעס, יונגאַטש — יונגאַטשעס, פּאַרטאַטש — פּאַרטאַטשעס, פּאַרכוטש — פּאַרכוטשעס, קאַרגון — קאַרגונעס, בחורע׳ש — בחורעצעס.

ג. ווערט געניצט צוצוגעבן דעם בייטעם פֿון בּיטול, פֿון פֿאַרמי׳ערונג און צו שאַפֿן אין מערצאָל אַ מין פֿאַרגרעסער־פֿאָרעם, למשל: שוסטער — שוסטערס און שוסטאַרעס, שרייבער — שרייבערס און שרייבאַרעס [אָבער דאָס גילט ניט שטענדיק און עס זיינען נייטראַל אָזעלכע מערצאָלן ווי: מאַלייאַרעס, מוליאַרעס, טשעסליאַרעס און אַנדערע; דאָך ווערט רעקאָמענדירט זיך האַלטן בּיי דער נייטראַלער ענדונג ־ס אין אַלע פֿאַלן.]; שטיוואָלעס, אויגאָנעס, גוואַלדעס, קוימענעס, רענדאַרעס; קאַסטענעס, שטעקענעס, וואָל־קענעס.

5. די ענדונג ־ך, ־ער, ־לער. זיך מערקן די ווייטערדיקע פֿרטים:

א) אַלע סובסטאַנטיוון מיטן פֿאַרקלענער־ און צערטל־סופֿיקס ־לע קריגן די ענדונג ־ך, למשל: בענקעלע — בענקעלעך, אייגעלע — אייגעלעך, משהלע — משהלעך, חנהלע — חנהלעך.

ב) אַלע סובסטאַנטיוון מיטן פֿאַרקלענער־סופֿיקס ־ל (־דל, ־כל) קריגן די ענדונג ־ער, למשל: בעקל — בעקלעך, טישטעכל — טישטעכלער, פּנימל — פּנימלעך, תּפֿילין־זעקל — תּפֿילין־זעקלעך; ביינדל — ביינדלעך, שטערנדל — שטערנדלעך; זיילכל — זיילכלעך, קרעלכל — קרעלכלעך.

ג) אַ צאָל סובסטאַנטיוון וואָס ענדיקן זיך אויפֿן טראַפֿיקן למד און געהערן צום נייטראַלן מין, ווי די דוגמאות: דאָס אוירינגל — די אוירינגלעך, דאָס אינגבערל — די אינגבערלעך, דאָס ביסל — די ביסלעך, דאָס קרעפּל — די קרעפּלעך, דאָס שפּיצל — די שפּיצלעך; דאָס אייניקל — די אייניקלעך, דאָסווינדל — די ווינדלעך, דאָס רענדל — די רענדלעך, דאָס שטרײַמל — די שטרײַמלעך; דאָס געלכל — די געלכלעך, דאָס פֿלאַטערל — די פֿלאַ־טערלעך. אַזוי אויך: דער ייִנגל — די ייִנגלעך, די מיידל — די מיידלעך.

ד) צאָלווערטער־בראָכצאָלן מיט די סופֿיקסן ־טל אָדער ־סטל, למשל:

פֿערטל — פֿערטלעך, צענטל — צענטלעך; צוואַנציקסטל — צוואַנציקסטלעך, הונדערטסטל — הונדערטסטלעך.

ה) סובסטאַנטיוון וואָס זייער מערצאָל־ענדונג איז ־ים שאַפֿן די מערצאָל־פֿון זייערע פֿאַרקלענער־פֿאַרמען דורכן צוגעבן ־לעך צו דער מערצאָל־ענדונג, למשל: בחורל — בחורימלעך, חבֿרל — חבֿרימלעך, פֿויערל — פֿויערימלעך. אַזוי אויך: קינדערלעך, הערנערלעך, דערנערלעך.

6. די ענדונג ־ים. דאָ איז נייטיק צו לייגן אַכט אויף אַ צאָל פֿרטים:

א) אַן ערך אַ העלפֿט אינטראַפֿיקע העברעאיזמען, למשל: חוש — חושים, דין — דינים, גוי — גויים, נס — נסים [ניסים], מת — מתים [מייסים], בן — בנים [באָנים], זמן — זמנים, חשד — חשדים [כשאָדים], תנאי — תנאָים. זיך מערקן: רבֿ — רבֿנים, צד — צדדים.

ב) דאָס גרעסטע רובֿ צוויי־אָדער מער־טראַפֿיקע העברעאיזמען וואָס ענדיקן זיך אויף אַ קאָנסאָנאַט, און ווען עס קומט דערבֿיי צו נאָך אַ טראָף, רוקט זיך איבער דער אַקצענט אויפֿן פֿאַרלעצטן טראָף. דוגמאות: חודש — חד׳שים. חכם — חכ׳מים, עסק — עס׳קים, מנהג — מנה׳גים, חומש — חומ׳שים [דאָ איז דער אַקצענטירטער טראָף אָ]; חבֿר — חבֿרים [[כאָוויי׳רים], מבֿין — מבֿי׳נים, גירוש — גירו׳שים, בלבול — בלבו׳לים, אתרוג — אתרו׳גים, יתום — יתו׳מים. אָבער: גו׳אל — גוֹאָלים, פֿוֹעל — פֿו׳עלים און נאָך עטלעכע.

ג) בייַ אַ קלענערער גרופּע העברעאיזמען קומט בייַ דער ענדונג ־ים ניט צו נאָך אַ טראָף, למשל: אבֿר — אבֿרים, עיקר — עיקרים, שותֿף — שותֿפֿים, קרובֿ — קרו׳בֿים, ספֿר — ספֿ׳רים, בגד — בג׳דים, פּסוק — פּסו׳קים, מלמד — מל׳מדים, פּריץ — פּרי׳צים.

ד) בייַ דער מערצאָל אויף ־ים ווערט פֿון אַקצענטירטן חולם אין אָפֿענעם טראָף דער קלאַנג [אָ] אין דעם געשלאָסענעם טראָף, למשל: סו־חר — סוחֿ־רים, יו־רש — יור־שים, שו־נא — שונ־אים, רו־צח — רוצ־חים, אפֿיקו־רס, אַפֿיקור־סים. אָבער: חובֿב — חובֿבֿים, צו־רר — צוררים, בו־רר — בוררים און נאָך אַנדערע.

ה) ס׳רובֿ העברעאיזמען אויף אַ טראַפֿיקן נון (אָדער ־ען) שאַפֿן זייער מערצאָל מיט די קלאַנגען „אַ׳נים", למשל: למדן — למדנים, קבצן — קבצנים, מחותן — מחותנים, סימן — סימנים, ענין — ענינים, שתדלן — שתדלנים. זיך מערקן די באַזונדערקייטן: חתן — חתנים [כאָסאָנים], אופן — אופנים [אויפֿאָנים], שכן — שכנים [שכיינים], זקן — זקנים [זקיינים], ניגון — ניגו׳נים, אבֿיון — אבֿיו׳נים.

ו) עס טרעפֿן זיך באַזונדערקייטן בייַ העברעאיזמען וואָס ענדיקן זיך אויף אַן אומאַקצענטירטן וואָקאַל: כלי — כלים, קונה — קונים, עולה — עולים, גבאי — גבאָים, רשע — רשעים [רעשאָאים], טמא — טמאים [טמייאים], חולה — חולאָים, עילוי — עילוי׳ים, בקי — בקיאים און נאָך אַנדערע.

ז) **ווערט געניצט צוצוגעבן דעם בייטעם פון ביטול (אַזוי ווי 4ג). דוגמאות: אויגאָ׳נים, פּאַרשוי׳נים, שנייד׳רים, שוסטיי׳רים, וואונדיי׳רים.**

ח) **עס טרעפט זיך די ענדונג ־ים אין עטלעכע ווערטער פון ניט־לשון־קודשן אָפּשטאַם און אין פּסעוודאָ־העברעאיזמען: דאָקטער — דאָק־טוירים, פויער — פויערים, נאָר — נאַראַנים, טיווול — טיוולאַנים און טייוואָלים; קיסר [קייסער] — קיסרים [קייסאַרים], דופּס [דוקעס] — דופּסים [דוקסים], קונדעס — קונדייסים.**

ט) **די ענדונג ־ים ניט לויטן לשון־קודשן נוסח: שבת — שבתים, טלית — טלית׳ים, טעות — טעותים, תענית — תענית׳ים, תכלית — תכלית׳ים; יום־טוב — יום־טוב׳ים, פּסק־דין — פּסק־דינים, דבר־אַחר — דבר־אַחרים.**

7. די ענדונג ־ער. דאָ ווערן אויסגערעכנט די אָפּטערע ווערטער מיט אָט דער ענדונג:

א) מיטן איבערקלאַנג פֿון [אָ] אין [ע]: אָרט — ערטער, באָד — בעדער, גאָט — געטער, גלאָז — גלעזער, דאָרף — דערפֿער, האָן — הענער, האָלץ — העלצער, וואָרט — ווערטער, טאָן — טענער. לאָך — לעכער, סאָד — סעדער, פֿאָלק — פֿעלקער (אָבער פֿאַרפֿאָלק — פֿאַרפֿאָלקן), קלאָץ — קלעצער, ראָד — רעדער, שלאָס — שלעסער, שפּאָן — שפּענער; האָרן — הערנער, דאָרן — דערנער, גאָרטן — גערטנער; פּנים — פּנימער. און צווישן צוויי אָדער דרי פֿאַרמען אין מערצאָל: גלאָק — גלעקער, גראָז — גרעזער, דראָג — דרעגער, נאָז — נעזער, פֿאָן — פֿענער, וואָגן — וועגנער, פֿלאָקן — פֿלעקנער און צאָן — ציינער.

ב) מיטן איבערקלאַנג פֿון [אָ] אין [ע]: באָל — בעלער, באָנד — בענדער, בלאָט — בלעטער, דאָך — דעכער, האָלדז — העלדזער, האָרץ — הערצער, וואָלד — וועלדער, לאָם — לעמער, לאָנד — לענדער, מאָן — מענער, פּאָס — פּעסער, פֿלאָן — פֿלענער, פֿלאָץ — פֿלעצער, פּאָס — פֿעסער, פֿלאָש — פֿלעשער, קאָלב — קעלבער, שאָפּ — שעפּער. און צווישן צוויי אָדער דרי פֿאַרמען אין מערצאָל: בארג — בערגער (געוויינטלעך בערג), זאָמד — זעמדער (פֿאַרשיידענע מינים זאָמדן).

ג) מיטן איבערקלאַנג פון [ו] אין [י]: בוך — ביכער, גוט — גיטער, גרוב — גריבער, הון — הינער, טוך — טיכער, רוט — ריטער, צונג — צינגער; שטוב — שטיבער און שטובן. אויך: רייכטום — רייכטימער, הייליק־טום — הייליקטימער.

ד) מיטן איבערקלאַנג פון [וי] אין [יי] אָדער [יי]: בוים — ביימער, בוידעם — ביידעמער און בוידעמס.

ה) אָן אַן איבערקלאַנג, ווייל אין אייניצאָל מיט ע, י, יי און יי: ברעט — ברעטער, העמד — העמדער, פעלד — פעלדער, קערן — קערנער, געוועלב — געוועלבער (אויך געווילבן), געשלעכט — געשלעכטער (אויך געשלעכטן), געשפּענסט — געשפּענסטער (אויך געשפּענסטן); בילד —

בילדער, שטיק — שטיקער, געמיט — געמיטער, געזיכט — געזיכטער; איי — אייער, ביין — ביינער, קלייד — קליידער, שטיין — שטיינער; גיסט — גיסטער, ווינט — ווינטער, ליב — ליבער. אויך: געלט — געלטער, ליכט — ליכטער (מקורים פון ליכט), בעזעם — בעזעמער און בעזעמס, שטעקן — שטעקענער (געווינטלעך שטעקנס).

ו) ביים באַצייכענען צאָלן: צענדליק און צענדלינג — צענדליקער, צענדלינגער, הונדערט — הונדערטער, טויזנט — טויזנטער; ער איז אין די אַכציקער און זי איז אין די זעכציקער, יוגנטלעכע אין זייערע צענער יאָרן.

ז) סובסטאַנטיוון אויף ־ער, אויף ־טער: לייַלעך — לייַלעכער, טעפּעך — טעפּעכער, קרייַטעך — קרייַטעכער, אויך קרייַטעכץ — קרייַטעכצער; האַנטעך — האַנטעכער, טישטעך — טישטעכער, פּאַרטעך — פּאַרטעכער, פּאַסטעך — פּאַסטעכער; לעקעך — לעקעכער (לעקעכן פון פּאַרשיידענע מינים).

ח) ביי סובסטאַנטיוון מיטן סופֿיקס ־עך/ץ ווערט די ענדונג ־ן פֿאַרביטן אויף ־ער כדי אַרויסצוהייבן דעם ביטעם פון ביטול, למשל: פּירעכץ — פּירעכצער, שמירעכץ — שמירעכצער, גלייבעכץ — גלייבעכצער, ווילעכץ — ווילעכצער.

8. מערצאָל אָן אַן ענדונג, בלויז מיט אַן איבערקלאַנג:

באָק — בעק, באָרד — בערד, וואָלף — וועלף, וואָרעם — ווערעם, טאָג — טעג, טאָכטער — טעכטער, טאָפּ — טעפּ, נאָגל — נעגל, נאָט — נעט, נאָמען — נעמען, פּאָדעם — פּעדעם, פּראָסט — פּרעסט, פּראָש — פּרעש, צאָפּ — צעפּ, קאָפּ — קעפּ, קאָרב — קערב, קנאָפּ — קנעפּ, ראָק — רעק, שטאָט — שטעט, שטאָך — שטעך, שלאָג — שלעג. אויך: באָך — בעך און באָכן, טאָרט — טערט און טאָרטן.

באָנד — בענד, באָנק — בענק, באָרג — בערג, גאָנג — גענג, גאָנדז — גענדז, גאָסט — געסט, באָרשט — בערשט, האָנט — הענט, האָק — העק, וואָנט — וועגט, זאָק — זעק, טאָנץ — טענץ, מאָרק — מערק, נאָכט — נעכט, פּאָטש — פּעטש, פּאָק — פּעק, פּראָסק — פּרעסק, פּראָק — פּרעק (און פּראָקן), קאַץ — קעץ, קלאַפּ — קלעפּ, קראַנץ — קרענץ, שאַנק — שענק, שלאָק — שלעק, שלאַנג — שלענג.

ברודער — ברידער, הוט — היט, הונט — הינט, זון — זין, נוס — ניס, פוס — פיס, קו — קי, קנופּ — קניפּ, שוך — שיך. אויך: ברוסט — בריסט און בריסטן, פוקס — פיקס, שנור — שניר.

הויף — הייף און הויפֿן, פֿויגל — פֿייגל און פֿויגלען, פֿלוי — פֿליי; טויז — טיזן, לויז — ליזן, מויז — מיזן.

9. מערצאָל וואָס פֿאַלט צונויף אין דער פֿאָרעם מיט אינצאָל און בלויז דער באַשטימטער אַרטיקל פון מערצאָל די איז דער אָנווייזער אויף דער צאָל. פֿיר פֿאַלן ווערן דאָ אויסגעטיילט:

א) אינטראָפֿיקע סובסטאַנטיוון, וואו אַן איבערקלאַנג איז ניט מעגלעך:

דער עכט — די העכט, דאָס וועלק — די וועלק, דאָס פֿערד — די פֿערד, דער קנעכט — די קנעכט, דאָס רעכט — די רעכט;

דער בריוו — די בריוו, דער טריט — די טריט, די אָדער דאָס ליכט — די ליכט, דער פֿיש — די פֿיש, די קני — די קני, דער קניפּ — די קניפּ, דער שטריק — די שטריק;

דער פֿרײַנד — די פֿרײַנד, דער פֿײַנד — די פֿײַנד, די רייד — די רייד; דאָס נײַס — די נײַס, די נײַסן. זיך מערקן: די האָר — די האָר.

ב) צווייטראַפֿיקע סופֿסטאַנטיוון: די שוועסטער — די שוועסטער (אויך שוועסטערן), דער פֿינגער — די פֿינגער, דער (דאָס) פֿענצטער — די פֿענצטער, דער (דאָס) מעסער — די מעסער (אויך מעסערס), דער טעלער — די טעלער (אויך טעלערס), דער לײַכטער — די לײַכטער (אויך לײַכטערס), דער עמער — די עמער (בעסער: עמערס), דער־די ציפֿער — די ציפֿער (בעסער: ציפֿערן); דער אַרבל — די אַרבל, דער בייגל — די בייגל, דער לעפֿל — די לעפֿל, דער עפּל — די עפּל, דער ציגל — די ציגל, דער שטיוול — די שטיוול; דער העריגג — די העריגג, דער עדות — די עדות; דער שטערן (אין הימל) — די שטערן.

ג) בײַ אַלע סופֿסטאַנטיוון אַדער סופֿסטאַנטיוירטע אַדיעקטיוון וואָס שטאַמען פֿון נעמען פֿון שטעט, לענדער אָדער אַנדערע גיאָגראַפֿישע נעמען אויף ־ער, ־אַנער, יאַנער, ־עזער און אַנדערע, למשל: דער וואַרשעווער — די וואַרשעווער, דער ניו־יאָרקער — די ניו־יאָרקער; דער יאַפּאַנער — די יאַפּאַנער, דער האָלענדער — די האָלענדער; דער אינדיאַנער — די אינדיאַנער, דער אַמעריקאַנער — די אַמעריקאַנער, דער איטאַליענער — די איטאַליענער.

ד) בײַ פֿילטראַפֿיקע סופֿסטאַנטיוון מיטן סופֿיקס ־ער (־יקער, אַטיקער) וואָס ווײַזן דעם טוער, די פֿראַפֿעסיע, דעם פֿאַך, די גרופּע וואָס מע גהערט צו איר, למשל: דער באָטאַניקער — די באָטאַניקער, דער דאָגמאַטיקער — די דאָגמאַטיקער, דער פֿלאַטאַניקער — די פֿלאַטאַניקער, דער כעמיקער — די כעמיקער, דער מעכאַניקער — די מעכאַניקער. דאָ איז אומעטום מעגלעך אויך די ענדונג ־ס.

10. קאָמפּליצירטע פֿאַלן פֿון מערצאָלן בײַ העברעאיזמען. צוגאָבן צו דעם וואָס איז שוין געווען דערמאָנט וועגן העברעאיזמען אין 1ח, 2ב, 2ג, 3ד, 3ג, 3ז, 4א, 6.

א) אין אַלע צונויפֿהעפֿטן, וואו דער ערשטער טייל איז לאָגישערווײַז אַן אַטריבוט צום צווייטן טייל (ווי: פֿויגלנעסט אָדער ישיבֿה־בחור), איז פֿאַראַן דער שינוי פֿאַר מערצאָל בלויז אין צווייטן טייל. דוגמאות: כּפֿרה־הינדל — כּפֿרה־הינדלעך, כישוף־מאַכער — כישוף־מאַכערס, עיבור־יאָר — עיבור־יאָרן; מוסר־ספֿר — מוסר־ספֿרים, כּלה־מתּנה — כּלה־מתּנות, דם־שׂונא — דם־שׂונאים, עזות־פּנים — עזות־פּנימער, אָבער קבלת־פּנים — קבלת־פּנימס.

ב) בײַ מער־ווייניק אָפּטע צונויפֿגעזעצטע ווערטער ווערט די מערצאָל געשאַפֿן על־פּי אַנאַלאָגיע און איז חל נאָר אויפֿן צווייטן טייל, בעת דער ערשטער טייל בלײַבט אָן אַ שינוי. דוגמאות: מיתה־משונה — מיתה־משונות, עבֿודה־זרה — עבֿודה־זרות, עם־האָרץ — עם־האָרצים, ראָש־ישיבֿה — ראָש(י)־ישיבֿות, תּחום־שבת — תּחום־שבתן, עונג־שבת (ווען אַן אײַנגעשטעלטער אונטערנעמונג) — עונג־שבתן. דאָ טרעפֿן זיך אויך צוויאיקע פֿאָרמען: חולה־מסוכן — חולה־מסוכנס און חולאים מסוכנים, מעשׂה־נורא — מעשׂה־נוראס און מעשׂים נוראים, ראָש־הקהל — ראָש־הקהלס און ראָשי־הקהל. זיך מערקן דאָס שפּריכוואָרט „גאָט האָט אַ סך מלאָך־המוותן".

ג) אין די ווערטער אויף בעל־ איז די מערצאָל אַ טאָפּעלע: פֿון בעל־ ווערט בעלי־ און די צווייטע העלפֿט האָט די ענדונג־ים אָדער־ות, למשל: בעל־גאווה — בעלי־גאוות, בעל־דעה — בעלי־דעות, בעל־חוב — בעלי חובֿות, בעל־עגלה — בעלי־עגלות, בעל־צדקה — בעלי־צדקות; בעל־נס — בעלי־נסים, בעל־רחמן — בעלי־רחמנים. אין די גאָר אָפּט געניצטע ווערטער פֿון דעם מין הערט מען ניט קיין וואָקאַל נאָכן על־, למשל: „באַלמעלאָכעס", „באַלסימכעס", אָבער בײַם שרײַבן איז נייטיק אויפֿצוהיטן אין מערצאָל בעלי־ ווי אין בעלי־מלאָכות, בעלי־שׂמחות. ווען די צווייטע העלפֿט ענדיקט זיך אין מערצאָל אויף־ן אָדער אויף־ס, איז געניג אויך אין מערצאָל בעל־, למשל: בעל־אַחריות — בעל־אַחריותן, בעל־מחלוקת — בעל־מחלוקתן, בעל־דרשן — בעל דרשנס, בעל־קורא — בעל־קוראס. ווען אין איינצאָל איז שוין דאָ די ענדונג־ים אָדער־ות, מוז אין מערצאָל זײַן בעלי־, למשל: בעל־יסורים — בעלי־יסורים, בעל־חלומות — בעלי־חלומות. מיר טרעפֿן אויך צוויי מערצאָל־פֿאָרמען: דוגמאות: בעלי־תּשובֿה און בעלי־תּשובות, בעלי־חשבון און בעלי־חשבונות, בעלי־חי און בעלי־חיים, בעלי־גוזמא און בעלי־גוזמאות, בעלי־תּכלית און בעלי־תּכליתים. פֿאַראַן אויך מערצאָלן וואָס שטימען אינגאַנצן מיט לשון־קודש: בעלי־תּורה, בעלי־קבֿלה, בעלי־מוח, בעלי ברית און נאָך אַ צאָל.

ד) יידיש האָט אַ היפּשע צאָל סמיכות־פֿאַרבינדונגען וואָס האָבן גרייטערהייט איבערגענומען זייער מערצאָל פֿון לשון־קודש. די דוגמאות ווערן געגעבן בלויז אין מערצאָל: אוהבי־ישׂראל, שׂונאי־ישׂראל, שׂונאי־ציון, גדולי־הדור, דאגות־פֿרנסה, דברי־תּורה, חובבי־ציון, פֿועלי־ציון, מוכרי־ספֿרים, ספֿרי־מוסר, מחללי־שבת, עובדי־כוכבים, מסדרי־קידושין, שליחי־ציבור, שוללי־הגלות. זיך מערקן די צוויי מערצאָל־פֿאָרמען: מכניס־אורחים — מכניסי־אורחים, תּלמיד־חכם — תּלמידי־חכמים, בית־מדרש — בתּי־מדרשים.

ווען דער ערשטער טייל איז בן־, ווערט אין מערצאָל בני־, למשל: בני־בית, בני־ישׂראל, בני־נח, בני־טובים, בני־תּורה. אָבער: בן־יחיד — בני־יחידים, בן־מלך — בני־מלכים. ווען דער ערשטער טייל איז בר־, בלײַבט

בר־ אויך אין מערצאָל: בר־מינסק, בר־סמכאָס, בר־דעתן. וועג דער ערשטער טייל איז בת־, וועלכע אין מערצאָל בנות־: בנות־ישׂראל, בנות־ציון, בנות־טובֿים, בנות־נח; זיך מערקן: בת־יחידה — בת־יחידות, בת־מלכה — בת־מלכות.

ה) וועג אַן אויסדרוק באַשטייט פֿון א שם־עצם (סובסטאַנטיוו) און א שם־תּואר (אַדיעקטיוו), באַקומט יעדער טייל באַזונדער א מערצאָל־ענדונג, למשל: גבֿירים אַדירים, גויים גמורים, אַנשים חשובֿים, ידידים נאמנים, פֿוסקים אַחרונים; בהמות גסות, בשׂורות טובֿות, קהילות קדושות, מידות טובֿות. אַזוי אויך: טענות ומענות, דרישות וחקירות, יראים ושלמים.

ו) וועג אַן אויסדרוק באַשטייט פֿון צוויי שם־עצמס און דער צווייטער קומט מיט א פֿרעפּיקס אַדער עס איז דאָ א פֿרעפּאָזיציע צווישן זיי, באַקומט נאָר דער ערשטער טייל די ענדונג פֿון מערצאָל, למשל: גדולים בישׂראל, עוסקים בצרכי־ציבור, קרובֿים למלכות, ברכות לבֿטלה, אבֿרים מן החי, פֿורשים מן הציבור, יוצאים־מן־הכּלל.

מערצאָל פֿון איש — אַנשים, מערצאָל פֿון אשה — נשים.

11. פֿאַראַלעלע מערצאָל־פֿאָרמען מיט אונטערשיידן אין באַטײַט. 4, 6. ווײַטער קומט בלויז אַן אָפּקלײַב.

אבֿן־טובֿ — אַבֿנים טובֿות — (טײַערע שטיינער), אבֿן־טובֿס (טײַערע כּאַראַקטערס);

באַנד — בענדער (סטענגעס), בענד (ביכער);

באַנק — בענק (צו זיצן און קלענערע געלטקאַנטאָרן), באַנקען (בלויז גרויסע געלטקאַנטאָרן);

בן־זכר — בנים זכרים (זין), בן־זכרס (שׁמחות פֿאַרן בריתּ);

בעל־הבֿיתּ — בעלי־בתּימלעך (קליינע אַדער אַרעמע אייגנטימער), באַלע־בעסלעך (ניט לאַנג חתונה־געהאַט) קליינבּירגער(ס); מיטן צווייטן באַטײַט בעסער אויסצולייגן: באַלעבעסל;

ברוסט — בריסט, בריסטן (בײַ מענטשן), ברוסטן (פֿלייש);

געלט — געלטער (א סך געלט), געלטן (פֿאַרשיידענע מינים);

גרוב — גריבער (פֿאַרטיפֿונגען), גרובן (מינעס);

הויף — הויפֿן (געווײַנטלעך), הייף (בײַ חסידישע רבֿיים);

וואַראַבייטשיק — וואַראַבייטשיקעס (פֿייגעלעך), וואַראַבייטשיקס (מיטגלידער פֿון דער משפּחה וואַראַבייטשיק);

זון — זין (פֿון א טאַטן), זונען (אין אַסטראָנאָמיע);

חיבור — חיבורים (ווערק), חיבורס (אַקטן פֿון צונויפֿגעמען);

חיסור — חיסורים (דעפֿעקטן), חיסורס (אַקטן פֿון אַראָפּגעמען);

טעם — טעמען (וואָס מע דערשפּירט מיט דער צונג), טעמים (מאַטיוון);

כּתב — כּתבים (שריפֿטן), כּתבן (האַנטשריפֿטן);

ליכט — ליכט (אין לײַכטערס), ליכטער (זון און לבֿנה);

מאָן — מענער (געווײַנטלעך), מאַנען (פֿון ווײַבער);

מאַסע — מאַסן (פֿאַלקסמאַסן), מאַסעס (אין פֿיזיק);
מאַרק — מערק (וואו מע האַנדלט), מאַרקן (דייטשישע מטבעות);
נאַר — נאַראַנים (ניט קיין קלוגע), נאַרן (קאַמעדיאַנטן);
פּאַס — פּאַסן (לאַנגע שטיקער מאַטעריאַל), פּעסער (דאַקומענטן);
פּלאַן — פּלענער (סכעמעס, פּראַיעקטן, כוונות), פּלאַנען (צייכענונגען, אויס־געשריבענע סכעמעס);
פֿוס — פֿיס (צו גיין), פֿוסן (אייגנס פֿון לענג);
פֿוקס — פֿוקסן (חיות), פֿיקס (זייערע פֿעלן);
פֿיי — פֿייען (גרויע ווועווערקעס), פֿיי (זייערע פֿעלן);
צונג — צינגער (פֿון מענטשן), צונגען (פֿון בהמות);
קאַפּיטל — קאַפּיטלעך (פֿון תּהילים, קלענערע אָפּטיילן), קאַפּיטלען (גרעסערע אָפּטיילן);
קראַפּט — קראַפֿטן (אין מעכאַניק), קרעפֿטן (פֿאַרווענדלערס, אַנטיילנעמערס), זאָל עס גיין אין קריפֿטן;
רבי — רביים (געווינטלעך), רבֿים (חסידישע און אין קינדער־לשון);
שטערן — שטערנס (אין הימל); שטערנס (פֿון פּנימער);
שלאָג — שלעג (קלעפּ), שלאָגן (פֿון פֿולס, האַרץ, זייגער);
שלאַנג — שלאַנגען (וואָס קריכן), שלענג (שלעכטע מענטשן);
שמשל — שמשׂימלעך (קליינע שמשׂים), שמשלעך (וואָס מע צינדט מיט זיי אָן);
שנור — שניר (ווייבער פֿון זין), שנורן (שטריקלעך).

12. וועלטער וואָס זינגען נאָר אין א י י נ צ א ל. טעאַרעטיש איז מעגלעך צו שאַפֿן מערצאָלן אויך פֿון אַזעלכע קאַטעגאָריעס וועלטער וואָס געווינטלעך ניצט מען זיי בלויז אין איינצאָל. בכן איז ניט נייטיק זיך צוריקצוהאַלטן פֿון ניצן די מערצאָל־פֿאָרעם אויך פֿון אַזעלכע וועלטער וואָס מע האָט פֿריִער ניט באַגעגנט אין מערצאָל. ווייטער וועלן געגעבן דוגמאָות פֿון פֿראַזעס און זאַצן וואָס באַלעכטיקן אַזעלכע מערצאָלן:

אַטאָמישע וואָגן פֿאָר אוראַניומס; קריגן אין קראָם כּלערליי לעדערן; קאָרענע, ווייצענע און פּאַפּשוּיענע ברויטן; די חרפות וואָס דעם אָרעמאַן קומט אויס אויסצושטיין; אים זיינען באַשערט געווג עגמת־נפֿשן; אין אַלטן רוים און אין הייַנטיקן ענגלאַנד זיינען די פּראָלעטאַריאַטן גאַנץ פֿאַרשיידענע; גוטע און שלעכטע עלטערס (עלטערע יאָרן); זיך פֿאַרגינען אָלע עולם־הזהס; איבער אָלע יידישן איז נייטיק איין כּלל־יידיש; אַרויסטרעטן קעגן די לוויתנס אין דער געזעלשאַפֿט; דורכמאַכן אַרויפֿן און אַראָפֿן; א סך היות, אָבער נאָר אָלץ ניטא קיין שכלדיקע מאַטיווירונג; די לאַז־מיך־געמאַכן האָבן קיינמאָל קיינעם ניט געהאָלפֿן.

בלויז אין איינצאָל זינגען:

א) וועלטער פֿאָר אַזעלכע באַגריפֿן וואָס על־פּי זייער מהות איז אויף זיי חל איינצאָל. דוגמאָות: דער רבונו־של־עולם, די שכינה, די כּנסת־ישׂראל,

די סטראַ־אַחרא; דער כּדור־האָרץ, דער ערדקוגל, דער אוניווערס, דער עולם־ומלואו, דער סדר־העולם; דער יהי־אור, דער ואהבת־לרעך.

ב) ספּעציפֿישע נעמען, געאָגראַפֿישע, פֿון אַ בוך, אַן אויסגאַבע און אין אַלע פֿאַלן אויף צו באַצייכענען נאָר איין זאַך. דוגמאות: דער ירדן פֿאַלט אַרײַן אין ים־המלח, די מדינה ישׂראל, דער אַרטש; די גאַלדענע קייט, דער פֿאַרווערטס, דער חטאת־נעורים; שטודירן אין אָקספֿאָרד.

ג) אינפֿיניטיוון וואָס ווערן געניצט ווי סובסטאַנטיוון קענען זײַן נאָר אין אייַנצאָל, למשל: דאָס זײַן, דאָס ווערן, דאָס אײַנקויפֿן, דאָס צונויפֿפֿאָרן זיך, דאָס בטל מאַכן, דאָס חתונה האָבן, דאָס עוקר־מן־השורש זײַן.

ד) אין אַספּעקט פֿון מיטאַמאָליקייט בײַ ווערבן קען דער ווערבאַלער סובסטאַנטיוו זײַן נאָר אין אייַנצאָל, למשל: דרײַ מאָל אַ שטאַרקן קלאַפּ טאָן, עטלעכע מאָל אַ קלינג טאָן, שטענדיק אַ קוש געבן אין האַנט.

ה) סובסטאַנטיווירונגען פֿון אַדיעקטיוו אין נייטראַלן מין מיט דער ענדונג ־ע, צו באַצייכענען דאָס אַבסטראַקטע און כּוללדיקע, למשל: דאָס גוטע און דאָס שיינע אין דער וועלט, דאָס דערהויבענע באַפֿליגלט, באַטראַכטן דאָס ראָש־וראשונדיקע, דאָס לאָגיש־ריכטיקע איז ניט שטענדיק דאָס סאַמע וויכטיקע.

13. ווערטער וואָס זײַנען נאָר אין מערצאָל. עס איז מעגלעך צו שאַפֿן אייַנצאָלן אויך פֿון אָזעלכע ווערטער וואָס געווײַנטלעך ניצט מען זיי אין דער מערצאָל־פֿאָרעם. עטלעכע דוגמאות: איין הויז האָט זיך צעריסן, בלײַבן בײַ דער לעצטער בעבעכע, אַ פֿאַרעלטערטער כּלי־זײַן, „ער איז אַ גאַנצער כּלי־קודש“ (ממוס), איין מעריד בלוטיקט, דער לײַט וואָס ווערט שוין אַרויסקומען פֿון אים, דאָס קינד האָט פֿאַרשלעפּט אַ תּפֿיל, „עס איז געגנוג אַז עס קומט אײַן עלטער“ (אין ייִדישע שולן פֿון ליטע).

א) זיך מערקן די ווערטער בלויז אין מערצאָל: די געבליטן, די געדערים, די ווייַן בײַם געבערן, די צענ־געבאָט, זײַן אין די אַנדערע (די גוטע) אומשטענדן.

ב) אַ צאָל ווערטער וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש און ווערן געניצט בלויז אין זייער מערצאָל־פֿאָרעם: ברואים, בשׂמים, זכרונות, יסורים, לומדים, מטלטלין, ממתקים, מעות, מעשׂים, משוגעים (איינצאָל — משוגענער), פֿורענויות (מיט נאָך אַ מערצאָל: פֿורעניותן), די פּני, רחמים, שיריים, תחתונים, תכריכים, תרעומות (מיט נאָך אַ מערצאָל: תרעומותן). בלויז אין אַ ווענדונג: רבותי, רבותים.

ג) אַ צאָל צונויפֿזעצן פֿון שם־עצם מיט שם־תּואר און סמיכות־פֿאַרמען, געניצט בלויז אין מערצאָל: ימים־נוראָים, מים־אַחרונים, מצוות־מעשׂיות, דבֿרים־בטלים; אורים־ותומים, הרים וגבֿעות, אותות־ומופֿתים, תהילות־ותשבחות; ראָשי־פּרקים, חילוקי־דעות, צרכי־ציבור, סתרי־תּורה, חבֿלי־לידה, הרי־חושך, טובֿי־העיר, יחידי־סגולה, אומות־העולם, מלאכי־השרת, מעשׂי־בראשית; כּל־הנערים, אַרבּע־כּוסות, עשׂר־מכּות.

ד) עטלעכע געאָגראַפֿישע נעמען (ספּעציעל פֿון בערגקייטן): די אַלפּן, די קאַרפּאַטן, דאַרדאַנעלן.

ה. די דריי בייגפֿאַלן (קאַוזוס)

1. דער סובסטאַנטיוו קען זײַן אין דריי פֿאַרשיידענע בייגפֿאַלן אָדער קאַזוס. דער בייגפֿאַל ווײַזט אויף דער פֿונקציע פֿון סובסטאַנטיוו אין זאַץ. דער נאָמינאַטיוו אָדער דער ערשטער בייגפֿאַל דינט צו באַצייכענען דעם סוביעקט פֿון זאַץ, למשל: דער זיידע וועט באַלד קומען; דער הימל איז פֿאַרוואָלקנט; חיים הורוויץ איז דאָ נעכטן געווען. דער נאָמינאַטיוו קען אויך זײַן אַ טייל פֿון פּרעדיקאַט, למשל: דער זיידע איז דער גבֿאי פֿון אונדזער בית־מדרש; דער הימל איז די אייגנציקע האָפֿענונג; חיים הורוויץ ווערט דער אַדוואָקאַט פֿון דעם באַשולדיקטן.

דער אַקוזאַטיוו אָדער דער צווייטער בייגפֿאַל דינט צו באַצייכענען דעם דירעקטן אָביעקט פון זאַץ, למשל: מיר וועלן באַגעגענען דעם זיידן; איך זע דעם אויסגעשטערנטן הימל; דער באַשולדיקטער האָט אָנגעשטעלט חיים הורוויצן פֿאַר זײַן אַדוואָקאַט. דער אַקוזאַטיוו קען אויך זײַן אַ צײַט־באַשטימונג אָן אַן ארט־באַשטימונג, למשל: דעם גאַנצן זומער האָבן מיר פֿאַרבראַכט אין צפֿון פֿון לאַנד; איך וועל עס אַנשרײַבן די קומענדיקע וואָך; דורכגיין צו פֿוס דעם ווײַטן מהלך, איבערפֿלי̈ען דעם אַטלאַנטיק אין פֿינף שעה.

דער דאַטיוו אָדער דער דריטער בייגפֿאַל דינט צו באַצייכענען דעם אומדירעקטן אָביעקט, למשל: דער סידור געהערט דעם זיידן; „וואָס עס שטייט אַן דער ערד מעג אַנשטיין דעם הימל"; „מע דאַרף שוין ענטפֿערן חיים הורוויצן". דער דאַטיוו קומט אויך נאָך אַלע פּרעפּאָזיציעס, למשל: „גיין מיט דעם זיידן אין בית־מדרש"; „פֿון דער שוועסטער איז שוין לאַנג קיין בריוו ניט געווען"; „בי̈ דעם קינדעלע ווײַזט זיך שוין דאָס ערשטע צייכנדעלע".

2. חוץ אין אויסנעם־פֿאַלן (פונקטן 9־10), קומט ניט צו קיין שום ענדונג צום סובסטאַנטיוו אין זײַנע דריי בייגפֿאַלן. דרויסנדיק קען מען דער־קענען דעם בייגפֿאַל דורכדעם וואָס דער באַשטימטער אַרטיקל ווײַזט אָן אויף אים, אָדער אויך אָן אַדיעקטיוו און אָן אַדיעקטיווישער פּראָנאָם. וועג אָט די באַהילפֿיקע סימנים זײַנען בײַם סובסטאַנטיוו ניטא. קען מען באַשטימען דעם בייגפֿאַל דורכן אַנאַליזירן דעם זאַץ. עס קען אָפֿילו אויסקומען צו פֿאַרבײַטן אַ וואָרט פֿון איין מין מיט אַ וואָרט פֿון אָן אַנדער מין, וועג מע דאַרף געוני באַשטימען דעם בייגפֿאַל. „איך העלף דעם חבֿר" — אין דעם זאַץ קען מען ניט וויסן צי „דעם חבֿר" איז אָן אַקוזאַטיוו אָדער אַ דאַטיוו; ערשט וועג מע פֿאַרבײַט מיט „איך העלף דער חבֿרטע", ווערט קלאָר אָז מע האָט דאָ צו טאָן מיטן דאַטיוו.

3. עס קענען זײַן שווערי̈קייטן בײַם אונטערשיידן צווישן אַקוזאַטיוו און דאַטיוו. קען דאָ אַרויסהעלפֿן אַ לאָגישער, אָן אינהאַלטלעכער פּרינציפּ: דער אַקוזאַטיוו ווײַזט געווײַנטלעך אָן די טואונג גייט אַריבער אויף דער

גאַנצער זאַך אַדער אויף דער גאַנצער פּערזאָן, למשל: איך זע דאָס בילד, איך קויף אַפֿ דאָס בילד; די מאַמע הייבט אויף דאָס קינד, די מאַמע טוט אָן דאָס קינד. דער אַקוזאַטיוו דריקט אויס די זאַך אַדער די פּערזאָן וואָס האָט אַ דירעקטע שייכות צו דער טואונג פֿון פּרעדיקאַט. אי פּערזאָן אי זאַך קענען ווערן אויסגעדריקט אין אַקוזאַטיוו.

דער דאַטיוו דריקט אויס די אַנדערע פּערזאָן, חוץ דער פּערזאָן פֿון סובייקט, וואָס פֿאָר איר, לטובֿה אַדער לרעה, ווערט דורכגעפֿירט די טואונג. דער דאַטיוו ווייזט אָן די טואונג אַדער די אַרויסזאָגונג האָט אַ שייכות צו דער פּערזאָן, אויב אַ נאָמען פֿון אַן אומבאַלעבטער זאַך איז אין דאַטיוו, איז עס אין אַ געוויסן זינען אַ פּערזאָניפֿיצירונג, ווייל עס באַקומט זיך דאָך אָן די זאַך האָט אינטערעסן אַזוי ווי אַ לעבעדיק באַשעפֿעניש.

דוגמאות פֿון זאַצן אויף צו אילוסטרירן: די מאַמע טוט אָן דאָס קינד — אָלץ וואָס מע דאַרף אָנטאָן, „די מאַמע טוט אָן דעם קינד דאָס מאַנטעלע“ — עפּעס אויפֿן קינד; מע האָט אַרויסגעוואָרפֿן דעם שיכור פֿון שענק, „מע האָט צוגעוואָרפֿן דעם שיכור אַ נדבֿה“; מיר דערמאָנען דעם רבין צום גוטן — אים, ווי אַ פּערזאָן אין זיין גאַנצקייט, „מיר דערמאָנען דעם רבין אָן עס איז שוין צייט צו פֿאָרענדיקן“ — בלויז עפּעס וואָס האָט אַ שייכות צו אים; ער פֿאַרגעסט ניט די כּלה זינגען, „ער שיקט דער כּלה זינגער אַ בוקעט בלומען“; די קינדער גרייטן צו די מוטער צו דער שלעכטער בשׂורה, „מע מוז אויך דער מוטער איבערגעבן די שלעכטע בשׂורה“; די לערערין האָט פֿאַרגעלייענט דאָס ביכל פֿאָר די קינדער, „זי האָט פֿאַרגעלייענט פֿון דעם ביכל איין מעשׂה נאָך דער צווייטער מעשׂה“; מיר הערן דאָס טייַכל זינגען בײַנאַכט, „דער הימל שענקט דעם טייַכל עטלעכע שטערן“.

4. עס איז נייטיק צו האָבן אין זינען אַזאַ כּלל: דער נאָמען פֿון דער זאַך איז אין אַקוזאַטיוו, דער נאָמען פֿון דער פּערזאָן איז אין דאַטיוו, ווען די בײַדע סובסטאַנטיוון טרעפֿן זיך צונויף אין איין זאַץ. דוגמאות פֿאָר דעם כּלל האָבן מיר שוין געהאַט אין פונקט 3. נאָך עטלעכע: „איך ברענג דער לערערקע דעם בוך“; „לאָמיר מוחל זיין דער חבֿרטע אַזאַ אַנדזלונג“; „מע דאַרף געבן דעם ייִנגעלע דאָס שטיק לעקעך“; „דער יונגאַטש פֿאַראומערט דער מאָמען דאָס לעבן“; „ער אַנטפֿלעקט דער שוועסטער דאָס האַרץ“. עס זיינען פֿאַראַן צענדלינגער און צענדלינגער ווערבן וואָס קענען האָבן אַט די צוויי אַביעקטן, למשל: אַלע ווערבן וואָס האָבן דעם באַטייט פֿון געבן (ברענגען, דערלאַנגען, לייַען, שענקען און ענלעכע), אַלע ווערבן וואָס האָבן דעם באַטייט פֿון לאָזן וויסן (זאָגן, איבערגעבן, מודיע זיין, שרייבן, טעלעג־ראַפֿירן און ענלעכע).

אַ בולטער יוצא־מן־הכּלל איז דער ווערב לערנען וואָס קומט מיט צוויי אַקוזאַטיוון, אויך דער נאָמען פֿון פּערזאָן איז נאָך לערנען אין אַקוזאַטיוו: „עס איז גרינג צו לערנען דאָס קינד די נייַע חכמה“; „די גווערנאַנטן לערנט די טאַכטער די פֿראַנצייזישע שפּראַך“; „דעם נייַעם בחור — זאָל מען לערנען די זעלביקע גמרא“.

5. עס איז נייטיק אײַנצוזען די פֿאַרבינדונג צווישן אַקוזאַטיוו און ווערב. דער אַקוזאַטיוו קען קומען בלויז נאָך אַ טראַנזיטיוון ווערב אָדער אַז דער טראַנזיטיווער ווערב איז אָפּגעלאָזט דעם אַקוזאַטיוו (אין XIII, ב.; זען אויך אַקוזאַטיווישער ווערב).

6. ווערבן וואָס פֿאָדערן דעם סובסטאַנטיוו אין ד א ט י ו. ווײַטער קומט דאָ א רשימה ווערבן וואָס פֿאָדערן דעם אָביעקט אין דאַטיוו, אַפֿילו וען דאָס איז דער אײַנציקער אָביעקט. די ווערבן קומען אין סדר פֿון אָלף־בית:

אויסווײַזן (זיך) — „די פּראָבלעם ווײַזט זיך אויס דעם דענקער א גאַנץ פֿשוטע";
אויסמאַכן — „עס מאַכט ניט אויס דער קונהטע וויפֿל דאָס וועט קאָסטן";
אײַנגעבן זיך — „דאָס גיט זיך אַפֿילו דעם מײַסטער ניט אײַן";
אײַנפֿאַלן — „דעם קינד פֿאַלט אײַן א נײַע המצאָה", דאָס קען אַפֿילו דעם גרעסטן חכם ניט אײַנפֿאַלן;
אַנקומען — „דער כּלבֿטע קומט אַן דער בעסטער ביסן";
אַנשטיין — „דער פּריצטע שטייט אַזא אַרבעט ניט אָן";
באַקומען — „זאָל עס דעם קראַנקן קינד וואויל־באַקומען", „דאָס עסן באַקומט דער קראַנקער פֿרוי";
באַשערט זײַן — „דער אוצר באַשערט דער אַלמנה";
בײַשטיין — „דעם זיידנס זכות זאָל בײַשטיין דעם אייניקל";
גיין (אין אומפּערזענלעכע זאַצן) — „עס גייט ניט דער שלימזלניצע"; „דער מומען גייט עס גוט";
גלוסטן זיך — „דער אשת־חייל האָבן זיך געגלוסט נײַע געשעפֿטן";
גלייבן — „מע טאָר ניט גלייבן דעם פֿערד אין וועג און דער ווײַב אין דער היים";
געהערן — „דאָס הויז געהערט דער גרושה"; „דאָס שפּילכל געהערט דעם קינד";
געלינגען — „אַלץ געלינגט דער קראַנקנשוועסטער"; „אפֿשר וועט עס געלינגען דעם בחורל";
געפֿעלן — „עס געפֿעלט דער לערערקע"; „דעם מיידעלע געפֿעלט דאָס קליידעלע";
געראָטן — „דער שניידערקע איז עס געראָטן"; „דעם תלמידל איז עס ניט געראָטן";
געשען — „וואָס עס זאָל ניט געשען דער שוועסטער (דעם שוועסטערל)";
דאַנקען — „מיר דאַנקען דער בעל־הבּיתטע (דעם בעל־הבּית, דעם באַלע־בעסל)";
דוכטן (דאַכטן) זיך — „די נאַכט דאַכט זיך אויס דער וואַרטערין לענגער ווי געווײַנטלעך";
דינען — „געטרײַ דינען דעם פּריץ (דער פּריצה, דעם פּריצל)".
העלפֿן — „זאָל גאָט העלפֿן דער אכּיונטע"; „העלף דעם קינד אָנטאָן די שיכעלעך";

זײַן (ווי אַ פֿרעדיקאַט פֿאַר זיך) — „וואָס איז אייגנטלעך דער מאַמען"? חלומען זיך — „וויי, וואָס עס האָט זיך דער מוטער און דעם קינד געחלומט יענע נאַכט";

טויגן — „אַזאַ עסק טויג גאָרניט דער אונטערנעמערין";

טרעפֿן — אַן אומגליק האָט פֿאַסירט, האָט געטראָפֿן דער פֿרײַנדין מײַנער";

לוינען — „דעם עסיי צו פֿאַרקירצן לוינט דער איבערזעצערין";

ליגן אין — „עס ליגט דער קינסטלערין טיף אין זינען די רייד פֿון דעם קריטי־קער"; „דעם רבֿ׳ס ליגט עס אין דער לינקער פּאה";

נאַכגיין, נאַכלויפֿן, נאַכמאַכן און אויך אַנדערע ווערבֿן מיטן קאָנווערב נאָך — נאַכגיין דעם קינדעלע, נאַכלויפֿן דער קאַץ, נאַכמאַכן דעם מוסטערל;

ניצן, צו נוץ (ניץ) קומען — „אַ גוטער באַלעבאָסטע קען אַלץ צו ניץ קומען"; „די שטיקלעך שטאָף קענען ניט ניצן דער שנײַדערקע";

ענטפֿערן — „ענטפֿער דער לערערין אויף איר פֿראַגע"; „ענטפֿער דעם תּכשיטל אויף זײַן חוצפּה";

פּאַסירן — „וואָס עס זאָל דער רײַזענדערין ניט פּאַסירן אויף איר וועג";

פֿאַסן — „דער טאָכטער דײַנער פּאַסט שוין ניט אַזאַ חתן?" „דעם איידעמל פּאַסט נאָך אַלץ צו לעבן בײַ שווער און שוויגער";

פֿאַרווערן — „מע האָט פֿאַרווערט דער סאָלדאַטקע צו טראָגן געווער";

פֿעלן — „איין קליניקייט פֿעלט דער שמשׂטע, אַ טראָפּעלע מזל";

שאַטן, פֿאַרשאַטן — „אַזאַ עסן וועט חלילה פֿאַרשאַטן דעם קינד (דער שווא־כער פֿרוי)"; „וואָס קען עס שאַטן אַזאַ גיבורטע?"

שטערן — „שטער ניט דער בײַבעלע"; „שטער ניט דעם אייניקל".

7. נאָך די ווײַטערדיקע ווערבֿן דאַרף מען ניצן דעם אַקוזאַטיוו:

אָנגיין — עס גייט דעם קרובֿ, די קרובֿה, דאָס רבֿילע ניט אָן;

באַגעגענען — לאָמיר אַרויסגיין באַגעגענען דעם רבֿ, די רביצין, דאָס רבֿילע;

בעטן — בעטן דעם זײדן, די באָבע, דאָס גאָנצע משפּחהלע צום סדר;

גריסן — „גריס אין מײַן נאָמען די פֿרוי דײַנע, די חבֿרטע ליבע זיסקינד, דאָס בחורל וואָס האָדעווועט זיך בײַ אײַך" (אָבער — „אַ גרוס דער פֿרוי דײַנער, דער חבֿרטע...");

הייסן — „הייס די דינסט זי זאָל אַרײַנטראָגן דעם סאַמאָוואַר"; „הייס דאָס קינד אַרויסגיין";

הערן, האָרכן — הערן די אויפֿזעערין ווי דעם קאָטער, האָרך ניט די מוסרניצע;

חושד זײַן — חושד זײַן די גנבֿטע, די יאָטיכע, דעם יונגאָטש, דאָס קונדעסל;

חנפֿענ(ע)ן — די גבֿירטע, דעם גבֿיר, די מאָדאָם, דאָס מאָדאָמעלע;

לאָזן — לאָז די מאָמע צו רו, לאָז געמאַך דאָס פּיצעלע קינד (אָבער מיטן באַטײַט איבערלאָזן קומט דער דאָטיוו: „לאָז דעם ברודערל דאָס שטיקל ברויט");

מקנא זײַן — די גבֿירטע, די שוויגער, דאָס אײדעמל (אָבער בײַ צווײ אָביעקטן: „דער אייגענער ברודער איז מקנא דער שוועסטער דאָס גליק");
סטראָשען — „דער מאַן סטראָשעט די ווײַב מיט גט"; „נאָר אַ משוגענער סטראָשעט די שכנה מיט פּײַער";
פֿאַלגן — פֿאַלג דעם טאַטן, די מאַמע, פֿאַלג דאָס געבאָט;
פֿרעגן — „פֿרעג די עצה בײַ מומע רייצע"; „ניט פֿרעג דעם רופֿא, פֿרעג דעם חולה";
קאָסטן — אויך מיטן דאָטיוו: „עס קאָסט די מומע (דער מומען) גענוג אויסצוהאַלטן דעם פֿלימעניק";
רופֿן — רופֿן די יידענע מיט כּלערליי צונעמענישן, רופֿן דאָס ווײַבעלע 'טײַבעלע מײַנע'.

8. אין אומפּערזענלעכע זאַצן — א) קומט דער אָביעקט אין אַקוזאַטיוו, אויב דער פֿרעדיקאַט ווערט אויסגעדריקט דורך אַ ווערב. בײַשפּילן: עס אָרט דעם טאַטן, די מאַמע, דאָס רבֿילע; עס פֿאָרדריסט די שכנה און דעם שכן אַז מיר זײַנען ניט פֿרום.

ב) קומט דער פֿאָרמעלער אָביעקט אין דאָטיוו, ווען דער פֿרעדיקאַט האָט אין זיך אַ סובסטאַנטיוו, אַן אַדיעקטיוו אָדער אַ פֿראַזע, אַן אויסדרוק. בײַשפּילן: „עס ווערט דער מוטער און דעם פֿאָטער גרינגער אויפֿן האַרצן"; „עס איז דעם יידן און דער יידישקע ביטער"; „עס איז דער גאַנצער קהילה אַ בושה און אַ חרפּה"; „עס איז דער אויפֿרויערין דערווידער זיך צו פֿאָרזן אין מיסט"; „עס איז אַ האַרצווייטיק דער פֿרײַנדין".

9. פֿאָרמ אַ קליינע צאָל אָפּטע סובסטאַנטיוון יוצאים מן־הכּלל וואָס האָבן ענדונגען אין אַקוזאַטיוו און דאָטיוו. ווען אַקוזאַטיוו און דאָטיוו זײַנען גלײַך, קען מען אויסקומען אַן באַזונדערע ווערטער און זיי אינאיינעם אָנרופֿן אָביעקטיוו.

נאָמינאָטיוו —	טאַטע	זיידע	רבי	מענטש	יידּ
אָביעקטיוו —	טאַטן	זיידן	רבין	מענטשן	יידן

איך זע דעם טאַטן, זיידן, רבין, מענטשן, יידן; איך העלף דעם טאַטן, זיידן, רבין, מענטשן, יידן; איך גיי מיטן טאַטן, זיידן, רבין, מענטשן, יידן.

ווען צו מענטש און צו יידּ קומט צו אַן אַדיעקטיוו, קען זייער אָביעקטיוו אויסקומען אַן אַן ענדונג, למשל: עס קומט אַהער דער גרויסער יידּ — לאָמיר באַגעגענען דעם גרויסן יידּ (יידן); מע פֿאָרט צום גרויסן יידּ (יידן). ער איז אַ טײַערער מענטש; מיר האָבן ליב דעם טײַערן מענטש (מענטשן); עס איז אַ פֿאַרגעניגן צו פֿאַרברענגען מיטן טײַערן מענטש (מענטשן).

די ווערטער מאַמע, באָבע, מומע קריגן די ענדונג ־ן אין דאָטיוו — מיט דער מאַמען, באָבען, מומען.

דאָס ווארט האָרץ האָט אין דריטן בייגפֿאַל די ענדונג ־ן: פֿון (מיטן) גאַנצן האַרצן. אָבער דאָ זײַנען פֿאָראַן אידיאָמאַטישע באַזונדערקייטן, למשל: רעדן מיט האַרץ.

10. נעמען פֿון פּערזאָנען און פֿאַמיליע־נעמען וואָס זיצנען באַקאַנט קריגן די ענדונג ־ן (־ען) אין אָביעקטיוו. בײַשפּילן: ליב האָבן משהן, שמעונען, ברוכן, יודלען, בערען, לאהן, רחלען, פֿייגן, פֿייגלען, אסתרן; לייענען מענדעלען, שלום־עליכמען, פּרצן, לייוויקן, גראַדען; זיצן באַקאַנט מיט משהן..., רחלען..., מענדעלען...; זיך באַקענען מיט ראַבינאָוויטשן, גאָלדמאַנען, גאָלדבערגן, בייליסן, פֿיעטרושקאָן. אָבער פֿאַמיליע־נעמען וואָס זיצנען אויס־טערליש און ספּעציעל ניט־ייִדישע פֿאַמיליע־נעמען באַקומען ניט קיין ענדונג, למשל: מיט תשר״ק, מיט אל־צפֿון, מיט פֿוראַנקאַרע, מיט וועראַלע, מיט פֿאַדגאַרני. ווי נאָר אַ פֿאַמיליע־נאָמען ווערט בריין באַקאַנט, קומט צו די ענדונג: מיט ניקסאָנען, מיט לענינען, מיט רילקען, מיט פּיקאַסאָן. דאָ איז די ענדונג אָפֿהענגיק פֿון פּערזענלעכן אײַנזען.

ווען עס קומט פֿאָרן נאָמען פֿון אַ פּערזאָן אָדער פֿאָר אַ פֿאַרשפּרייטן פֿאַמיליע־נאָמען אָן אַדיעקטיוו, אָדער וואָסער ניט איז פֿראַזע, אָדער אָן אַקצענטירטער באַשטימטער אַרטיקל צי אַ טיטל — קומט עס אָן דער ענדונג. בײַשפּילן: באַקענט זיך מיט מײַן שוועסטער לאה, מיט מײַן חבֿר שמעון, מיט אונדזער פֿאַרזיצער ראַבינאָוויטש, מיט דעם דאָקטער גאָלדבערג, מיט דער שיינער שושנה, מיט דעם האַרציקן שמעוני, מיט דעם העלדישן פֿײַנ־שטיין, מיט דער ליבער פֿרוי יאָסעלעוויטש. „וואָס זאָגסטו אויף מנחם־מענדלען״ — און „וואָס זאָגסטו אויף דע׳ם מנחם־מענדל?״ „זיץ איך זיך מיט מײַן טײַבעלען״ — און „זיץ איך זיך מיט דער טײַבעלע מײַנער״. הכלל, ווען עס איז שוין דאָ אָנווײַז אויפֿן דאָטיוו חוץ דער ענדונג פֿון נאָמען אָדער פֿאַמיליע־נאָמען, איז שוין דערבײַ ניט נייטיק די ענדונג גופֿא.

ו. דער פֿאָסעסיוו

1. איבער מאָטיוון תוכיקע, היסטאָרישע, פֿאַרמעל־סינטאַקטישע, דאַרף מען ניט און קען מען ניט אַרײַנרעכענען דעם פֿאָסעסיוו צווישן די בייג־פֿאַלן. פֿאָסעסיוו איז אַ באַזונדערע פֿאָרעם פֿון סובסטאַנטיוו אין ייִדיש. דער פֿאָסעסיוו ציט זיך אָדער איז אָפֿהענגיק בלויז פֿון אַ סובסטאַנטיוו אָדער אַ סובסטאַנטיווירונג. דער פֿאָסעסיוו ווײַזט צו וועמען עס געהערט עפּעס. נאָר וועלכער וואָס באַצייכענען אַ לעבעדיקע באַשעפֿענישׂ קענען האָבן דעם פֿאָסעסיוו. ער איז גלײַכוועלטיק מיטן דאָטיוו וואָס פֿאָר אים קומט די פֿרע־פֿאָזיציע פֿון. ׳דער גראַמאָטיקס׳ כּללים — איז אַ פֿאַלשע קאָנסטרוקציע, נאָר עס מוז זײַן: די כּללים פֿון (דער) גראַמאָטיק. דעם שכנס גאָרטן — איז אַוודאי אַ ריכטיקע פֿאַרבינדונג, אָבער וועמ מע דאַרף עפּעס צוגעבן צום וואָרט שכן, קומט אויס צו ניצן דעם פֿון מיטן דאָטיוו: „דער גאָרטן פֿון שכן וואָס פֿאַרקויפֿט אונדז גרינס״. ווען צום פֿאָסעסיוו קומט צו אָן אַדיעקטיוו, איז טעאָרעטיש מעגלעך אים צו ניצן, אָבער עס איז בעסער אים צו פֿאָר־בײַטן מיט פֿון און דאָטיוו, למשל: ׳דעם געטרײַען פֿרײַנדס הילף׳ — די הילף פֿון דעם געטרײַען פֿרײַנד. אָנשטאָט ׳דעם גוטן חבֿרס ברודער׳ איז

נייטיק: דער ברודער פֿון דעם גוטן חבֿר; אָבער וועמ מע וויל אָנווייזן אויף איינעם פֿון אַ צאָל ברידער, איז דאָ בעסער דער פֿאָרסיוו: דעם גוטן חבֿרס אַ ברודער, הגם עס איז מעגלעך אויך: אַ ברודער פֿון דעם גוטן חבֿר. הכלל, דאָס יאָ אָדער ניט ניצן דעם פֿאָרסיוו איז אָפֿהענגיק פֿון דעם, צי עס ציען זיך וועלטער הן צו אים הן צו זיין באָשטימענדיקן סובסטאַנטיוו. קלאָרקייט און גרינגקייט פֿון אויסדרוק זענען דאָ מכריע.

2. דער פֿאָרסיוו איז לאָגיש־אַדיעקטיוויש און אַן אַדיעקטיוו קומט געווייגטלעך פֿאַר סובסטאַנטיוו. דעם אַלטן מאַנס יונגע פֿרוי איז אַ פֿולקום קאָרעקטע וועלטער־פֿאַרבינדונג, אָבער עס איז אָבסאָלוט אומ־מעגלעך: 'די יונגע פֿרוי דעם אַלטן מאַנס'; דאָ מוז שוין זיין: די יונגע פֿרוי פֿון דעם אַלטן מאַן. זיך מערקן בײַ נעמען: לייבקע דעם שכנס, שיינע־פֿריידל דעם שנײַדערס.

3. דער פֿאָרסיוו, ווי יעדער אַדיעקטיוו, קען באַטראַכט ווערן ווי אַ טימן פֿון סובסטאַנטיוו אָדער פֿון אַ סובסטאַנטיווירונג. דעם עולמס אַפֿ־לאָדיסמענטן, דעם עולמס אָפּלאָדירן, דעם עולמס פֿאַטשן מיט די הענט, דעם עולמס אַראָפּ, אַראָפּ! דעם עולמס לאָזט־אונדז־צו־רו — אומעטום ווײַזט דאָ דער פֿאָרסיוו עולמס אַז דאָס וואָרט ווײַטער איז אַ סובסטאַנטיוו אָדער געניצט סובסטאַנטיוויש.

4. דער פֿאָרסיוו באַטײַט אָנגעהעריקייט און איז נאָטירלעך פֿאַר לעבעדיקע באַשעפֿענישן. דער פֿאָרסיוו איז אַ מיטל צו פֿערזאָני־פֿיצירן אָדער אַן אויסדרוק פֿון פֿערזאָניפֿיצירונג. דעם טרעגערס (אײנ־געבויגענער) רוקן און פֿאָראָלעל אויך: דעם טײַכס (גלאָטער) רוקן, ווײַל עפּעס וואָס קען האָבן אַ רוקן, קען אויך האָבן אַ פֿאָרסיוו. אָזוי איז אויך פֿאַסיק: דעם בוימס בלײַען, דעם צוויגלס בלימעלעך, דעם פֿײַערס בושע־וועג, דעם בינשטאָקס פֿאַרמעגן, דער ערדס פֿראָדוקציע, דעם לאַנדס רוי־שטאָפֿן, דעם שפֿריכוואָרטס חכמה, דעם מיניסטעריומס באַשלוסן, דער אַרמייס נײַ געוועהר. אָבער עס איז ניטאָ קיין פֿעסטער כלל אויף צו באַ־שטימען די גרענעצן פֿאַר פֿערזאָניפֿיצירונג. דעם רעדנערס שאַרפֿזיניקייט — איז אינגאַנצן ריכטיק, אָבער 'דער שאַרפֿזיניקייטס וועלטלעך' דאַרף מען ניט רעקאָמענדירן, הגם אויך אָזוינס איז מעגלעך, וועמ מע פֿאַרגעמט זיך מיטן כאַראַקטעריזירן שאַרפֿזיניקייט.

5. דער פֿאָרסיוו קען זיך ציען צו וועלטער אין מערצאָל, אָבער דער פֿאָרסיוו גופֿא איז בלויז אין אײנצאָל. עס איז נאָטירלעך: דעם פֿעטערס הויז, דעם פֿעטערס הײַזער און — די הײַזער פֿון די פֿעטערס, ווײַל עס קען זיין 'די פֿעטערס הײַזער'; דעם גאַרטנס ריח, דעם גאַרטנס ריחות און — די ריחות פֿון די גערטענער, ווײַל עס קען ניט זיין 'די גערטענערס ריחות'.

6. דער פֿאָרסיוו האָט די ענדונג אָדער די פֿלעקסיע ־ם וואָס ווערט ניט אָפּגעטיילט מיט קיין אַפּאָסטראָף. וועמ דער סובסטאַנטיוו האָט אַ בייג־

פֿאַל־ענדונג אין דאַטיוו, קומט די מאַרפֿעם פֿון פּאָסעסיוו צו צום דאַטיוו. וועג פֿאַרן פּאָסעסיוו איז דאָ דער באַשטימטער אַרטיקל אָדער יעדער מין אַדיעקטיוו וואָס בייגט זיך, קומען זיי אין דער דאַטיווישער פֿאָרעם. דוגמא־אות: דעם שכנס ייִנגל, דער שכנהס ייִנגל, דעם קינדס שפּילכל; דעם גוטן שכנס מיידל, דער גוטער שכנהס מיידל, דעם גוטן קינדס שפּילכל. און דאָ איז דער אופֿן צו שאַפֿן דעם פּאָסעסיוו: דעם טאַטנס אַרבעט, דעם זיידנס שלאָפֿראָק, דעם רבינס אָנזאָג, דעם ייִדנס צרות, דעם מענטשנס באַדערפֿענישן, דעם האַרצנס באַגערן. אָזוי איז אויך בייַ סובסטאַנטיוויזירונגען: דעם גוטנס הילף, דער גוטערס הילף, דעם באַשיידענעמס ענטפֿער. אויך דעם זעלביקן שטייגער: וועמע(נ)ס קינד איז עס? דאָ איז עמעצנס טעסטער, ס'איז קיינעמס דאגה ניט. זיך מערקן די דרייַ יוצאים־מן־הכלל: דער מאַמעס (ניט דער 'מאַמענס'!) טרערן, דער באַבעס צאינה־וראינה, דער מומעס מתּנה.

בייַ נעמען און פֿאַמיליע־נעמען קומט צו דער ־ס פֿון פּאָסעסיוו צום נאָמינאַטיוו, למשל: חיימס העפֿט, לייבעס שרייבטיש, פּערלס קליידל, אי־טעס פֿיגור; חיימסאָנס פֿאַרמעגן, לילי־ענטאַלס אָוועקפֿאָרן, מאַרקוזעס ווערק, אַשכנזיס מיינונג. אָזוי אויך: שלום אָשס ראָמאַנען, זשאָרזשס פֿראַנצייזיש, חיים בעזס אַ בריוו, רותס שיינקייט, צונצס צושטייער צו חכמת־ההדות. דער ־ס וועלט צוגעשריבן, אומאָפּהענגיק פֿון דעם צי מע קען אָדער מע קען ניט אַרויסרעדן דעם קלאַנג. אָבער — מאַרקס' קאַפּיטאַל, ווייל עס איז ניט מעגלעך צוויי אַלצאייניע אותיות סוף וואָרט.

אויב דער לעצטער טראַף פֿון וואָרט האָט ניט אויף זיך דעם אַקצענט, באַקומט די זעלביקע מאַרפֿעם פֿון פּאָסעסיוו די פֿאָרעם ־עס (פֿאַראַלעל צו 2ד3), וועג דער נאָמען אָדער דער פֿאַמיליע־נאָמען ענדיקט זיך אויף ז, זש, ס (ת), ש, צ, טש. בייַשפּילן: בועזעס פֿעלדער, גרינהויזעס געשעפֿטן, מיזעסעס בוך, מאַרקוסעס אָמט, יהואָשעס פּאָעזיע, פּרצעס פֿאָלקסטימלעכע געשיכטן, ראָבינאָוויטשעס ייִחוס, האַנדליאָזשעס געשעפֿטן.

7. די פֿלעקסיע ־ס טרעפֿט זיך אין יעדער פּאָסעסיווישער ווערטער־פֿאַרבינדונג בלויז אויף מאָל, למשל: ר' נחמנס מעשׂיות, ר' נחמן בראַצלע־ווערס מעשׂיות, ר' נחמן בראַצלעווער זכרונו־לברכהס מעשׂיות; פּערעלעס חתונה, דער שיינער פּערעלעס חתונה, אונדזער חבֿרטע פּערעלע חיימסאָנס חתונה, פּערעלע משה־יאַנקל דעם חזנס חתונה. פֿאַרשטייט זיך אַז ווען עס זיצנען דאָ צוויי פּאָסעסיוון — זיצנען אויך דאָ צוויי מאָל זיצנע ענדונגען, למשל: אונדזער חבֿרטעס, פּערעלע חיימסאָנס, חתונה. (דאָ איז פּערעלע חיימסאָן די אָפּאָזיציע. דערהערט דעם שינוי אין דער אינטאָנאַציע!).

ז. דער קוואַנטיטאַטיוו

1. דער קוואַנטיטאַטיוו איז די כּמות־פֿאַרבינדונג צווישן צוויי סובסטאַנטיוון. דאָס איז אַ קאַטעגאָריע פֿאַר זיך, געהערט ניט צו בייג־פֿאַלן, ניט צום פּאָסעסיוו, ניט צו אַן איבערערצענונג (קויפֿן קרויט, מערן,

ציבעלעס...), ניט צו אַ פֿאַראַלעליזם (די באַנקקוועטשערס די בטלנים) און דאָרף דערלאַרנט ווערן פֿאַר זיך, וויבל דער קוואַנטיטאַטיוו האָט זיך זיכער באַזונדערקייטן. אָט די פֿאַרבינדונג צווישן צוויי סובסטאַנטיוון איז זייער אַן אָפּטע און נאַטירלעכע, ווי עס ווייזן די ווערטער אין קורסיוו:

אַ בעל־הביתטע האָט אײַנגעקויפֿט פֿינף פֿונט צוקער, אַ זעקל מעל, אַ בינטל מערן, אַ סלוי אײַנגעמאַכטס; זי טענהט אַז זי האָט אויסגעגעבן אַ גרעסערע סומע געלט ווי זי האָט זיך געריכט; דערצו נאָך האָט זי געדאַרפֿט שלעפּן דעם גאַנצן פֿאַק זאַכן אַליין, וואָרעם פֿאַר דעם באַטרעף לייזונג שיקט מען ניט צו די פֿאַרצײַט סחורה אין הויז אַריין; זי קלאָגט זיך אַז זי האָט אַנגעוואָרן דאָס לעצטע ביסל כּוחות און זי איז זיך מחיה מיט אַ טעפּעלע קאַוע און אַ שטיקל לעקעך.

2. צווישן די צוויי סובסטאַנטיוון איז דאָ בײַם קוואַנטיטאַטיוו די לאַגישע, די סעמאַנטישע פֿאַרבינדונג פֿון כּמות, פֿון קוואַנטום, געמונען דעם ענין כּמות זייער בריַיט. דאָס דרויסנדיקע, דאָס קלאַנגיקע דריקט זיך אויס אין דער ספּעציעלער אינטאָנאַציע; בײַדע טיילן פֿון דער פֿאַרבינדונג האָבן אויף זיך שטאַרקע אַקצענטירונגען, אָבער דאָך וועלן דער ערשטער סובסטאַנטיוו אַקצענטירט אַ ביסל שטאַרקער ווי דער צווייטער; צווישן בײַדע סובסטאַנטיוון קומט אַ קורצע פּאָוזע. עס איז בולט דער חילוק צווישן צוניפֿהעפֿט וואָס דעם קוואַנטיטאַטיוו אַ וואָס זיי־גערס.

3. דער קוואַנטיטאַטיוו באַשטייט פֿון צוויי סובסטאַנטיוון, ער האָט צוויי גלידער. צווישן זיי קען נ י ט קומען ניט קיין אַרטיקל און ניט קיין פּרעפּאָזיציע. דאָס ערשטע גליד פֿון קוואַנטיטאַטיוו קען אַראָפּגעדריקט ווערן פֿון דער מדרגה סובסטאַנטיוו צו דער מדרגה אַדיעקטיוו, ער ווערט סעמאַנטיש אַדיעקטיווירט. אין אַ ים פֿרייַד, אין אוצר געדאַנקען זײַנען די סובסטאַנטיוון ים און אוצר ניט פֿולבאַטײַטיק אין זייער סובסטאַנטיוויישקייט, נאָר היטן אויף בלויז אַ טייל פֿון זייערע שטריכן. אַזוי איז אין די אָנצאָליקע מעטאָנימיעס און היפּערבאָלעס: אַ טיַיך טערערן, אַ כוואָליע פּראָטעסטן, אַ שטראָל נחמה, אַ לוזשע רכילות, אַ כמאַרע עגמת־נפֿשן, אַ שפּעלטל האָפֿענונג, אַ לאַבירינט טעאָריעס, אַ פֿונק חסד, אַן אונץ מזל, אין שפּריכוואָרט „אַ וואָגן העט־איך צאָלט ניט קיין מכס".

4. יעדער גליד פֿון קוואַנטיטאַטיוו קען זײַן אין בײַדע צאָלן:

א) בײַדע גלידער אין איינצאָל: אַ גלאָז פֿרוכטזאָפֿט, די ראָציע ברויט, אַ טײַסטער געלט, אַ חודש פּיַין, די המוציא ברויט, דער שטראָם מוסר, אַ פֿערטל עוף, אַ צײַנדל קנאָבל, אַ פּרשה חומש, „דעם קאָפּ מיט אַ שרונטעלע זון זיך פֿאַרקעמט" (אפֿרים אויערבאַך).

ב) בײַדע גלידער אין מערצאָל: שורות הײַזער, דערפֿלעך גויים, בוקעטן בלומען, חמרים לײַז, בערג גזירות, קאָפּעלייעס שפּילפֿייגעלעך, טאַליעס קאָרטן, וועלדלעך ניסביימער, כיתות חסידים, שטיקלעך פּסוקים.

ג) דאָס ערשטע גליד אין איינצאָל און דאָס צווייטע גליד אין מערצאָל:

א שטאַט יידן, א הויפֿן מטבֿעות, די קוואַטע אימיגראַנטן, די פֿראַקציע רעבֿעלן, א דור תּלמידים, א מנין דאַוונערס, א טיטשקע וועלף, א וועלט פֿאַראיבלס, א גאַנג ספֿרים, א סדרה פֿלוימען (שלום־עליכם).

ד) דאָס ערשטע גליד אין מערצאָל און דאָס צווייטע גליד אין אייַנצאָל: די המוציאס ברויט, פֿאַרציעס פֿלייש, וואָלקנס רויך, פֿאַראַגראַפֿן פֿראָזע, שטראָמען באַגייסטערונג, גלעזער יין־המשומר, קאָלאָריעס וואַרעמקייט, מיירעס טייג, חדשים רו, שטיקלעך מענדעלע (ממ״ס).

5. וועדטער קענען צוקומען צו ביידע גלידער פֿון קוואַנטיטאַטיוו. צום ערשטן גליד קענען צוקומען אַן אַדיעקטיוו אָדער עטלעכע אַדיעקטיוון, פֿראַגמען, א פּאָסעסיוו און אַפֿילו גאַנצע פֿראָזעס. דוגמאות: א צען־פֿונטיק זעקל מעל, דעם יידנס פּעקל צרות, בײַם זאָמדיקן ברעג טײַך, דאָס גרעסטע שמאָקע שטיקל לעקעך, דער קלענער געוואָרענער פֿראָצענט טויטפֿאַלן, אין דעם פֿאַרדרייטן קאָמפּלעקס פֿראָגעס, צווישן דער רײַכער קאָלעקציע בילדער, אײַערע און מײַנע קייטן דערפֿאָרונגען, זי ציט פֿרנסה פֿון אירע אָרעמע קערבלעך אויפֿס; א בפֿירוש פֿאַלשער, א ביז גאָר חניפֿותדיקער שלל קאָמפּלימענטן. פֿאַרמעל, גראַמאַטיש זיצן זיך די וועדטער צום ערשטן גליד, הגם מיר האָבן דאָ אויך פֿאַלן, וועו באַטײַטיק און לאָגיש זיצן זיי זיך גאָר צום צווייטן גליד.

דער באַשטימטער, דער אומבאַשטימטער און אויך דער נעגאַטיווער אַרטיקל (ניט האָבן קיין ברעקל רו, ניטא קיין קוואַל אינפֿאָרמאַציע) ווי אויך אַלע פֿרעפֿאָזיציעס זײַנען נאַטירלעך פֿאָרן ערשטן גליד פֿונעם קוואַנטיטאַטיוו.

דער באַשטימטער, דער אומבאַשטימטער און אויך דער נעגאַטיווער אַרטיקל (ניט האָבן קיין ברעקל רו, ניטא קיין קוואַל אינפֿאָרמאַציע) ווי אויך אַלע פֿרעפֿאָזיציעס זײַנען נאַטירלעך פֿאָרן ערשטן גליד פֿונעם קוואַנטיטאַטיוו.

פֿאָרן צווייטן גליד פֿון קוואַנטיטאַטיוו קען אַרײַנקומען אַן אַדיעקטיוו אָדער עטלעכע אַדיעקטיוון: א פּאָר נײַע זײדענע זאָקן, מחנות שוואַרצע וואַלקנס, קאָפּיטלען ייִדישע גראַמאַטיק, אַנהייב צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, סוף איצטיקן יאָרהונדערט, א קאָמפּלעקס געזעלשאַפֿטלעכע דערשײַנונגען, דער גרעסטער חלק לאַנגע ייִדישע נעזער (ממ״ס). א גראַמאַדע צויטיקע שוואַרצע וועלף (פּרץ), אין מיטן אײַנגעבראַכענעם האַלב־קײַלעכדיקן מאַרק (בערגעלסאָן), דערטרונקען אין א ים וויסטער, אײַליקער מלאָכה (נחום שטיף).

די אַדיעקטיוון זײַנען דעפֿינירנדיקע, באַגרענעצנדיקע. אָבער וועו דער אַדיעקטיוו איז א באַשרײַבערישער, אַן עפּיטעט צום סובסטאַנטיוו — איז ניט מעגלעך צו ניצן דעם קוואַנטיטאַטיוו. דוגמאות: מע זאָל ניט ניצן ׳אַנהייב (דעם) בלוטיקן יאָרהונדערט׳, נאָר פֿאַרבײַטן מיט דער פֿרעפֿאָזיציאָנעלער פֿראָזע — אַנהייב פֿון דעם בלוטיקן יאָרהונדערט; ניט ׳גאַנצע מחנות

רחמנותדיקע מענטשעלעך׳ — נאָר גאַנצע מחנות פֿון רחמנותדיקע מענטשעלעך. ניט שטענדיק איז קלאָר דער אונטערשייד צווישן די ביידע מינים אַדיעקטיוון און אין אַזאַ פֿאַל זײַנען מעגלעך הן דער קוואַנטיטאַטיוו הן די פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזע מיט פֿון. אויב פֿאַרן צווייטן גליד זײַנען דאָ צוויי אָדער מער אַדיעקטיוון וועלן רעקאָמענדירט אויסצומײַדן דעם קוואַנטיטאַטיוו.

פונקט ווי עס קען ניט קומען פֿאַרן צווייטן גליד פֿון קוואַנטיטאַטיוו קיין שום אַרטיקל, אַזוי קען אויך דאָרטן ניט קומען קיין פּאָסעסיוועך, דע־מאָנסטראַטיוועך אָדער כּוללדיקער פֿראָנאָמען און ניט קיין פּאָסעסיוו. דוג־מאָות: אָנהייב ליבע, סוף ליבע, אָבער — דער אָנהייב פֿון אונדזער ליבע, דער סוף פֿון אסתרס ליבע; א טייל פֿאַטראָוועס, אָבער — א טייל פֿון לאהס פֿאַטראָוועס. א טייל פֿון אונדזערע פֿאַטראָוועס (שע); רעשטלעך צווײגלעך און בלעטלעך, אָבער — רעשטלעך פֿון דעם וואַלדס צווײגלעך און בלעטלעך, רעשטלעך פֿון זײַנע צווײגלעך און בלעטלעך (פרץ).

6. ביים באַשטימען צי מע זאָל ניצן דעם קוואַנטיטאַטיוו אָדער די פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזע מיט פֿון, אָדער מיט זאָל מען האָבן אין זינען דעם מעגלעכן אונטערשייד אין באַטײַט. „א וואָגאָן (אויסלענדישע) סחורה איז אָנגעקומען" — דער סובּיעקט איז סחורה, „א וואָגאָן מיט אויסלענדישער סחורה איז אָנגעקומען" — דער סובּיעקט איז דאָ וואָגאָן; מע קען דאָ אײַנ־זען א קליינעם אונטערשייד אין באַטײַט. „קויפֿן צוויי פֿלעשער בּיר" — באַטײַט: קויפֿן בּיר אין צוויי פֿלעשער, דאָס זעלביקע אויך אין „קויפֿן צוויי פֿלעשער מיט בּיר"; אָבער „קויפֿן צוויי פֿלעשער פֿון בּיר" באַטײַט: לײַדיקע פֿלעשער וואו עס איז געווען בּיר אָדער וואָס מע ניצט געווײַנטלעך פֿאַר בּיר. מענדעלע מוכר־ספֿרים האָט געשריבן: „מיר זײַנען אַן עדה פֿון קליניקע מילבן", וויל ער רעדט דאָ וועגן דער עדה וואָס באַשטייט פֿון קליניקע מענטשעלעך. פּרצעס ר׳ נחמנקע פֿאַרצײַלט: „האָב איך פֿלוצלינג א מחנה פֿון פֿייגל דערזען", וויל ער האָט פֿריער דערזען א מחנה און דערנאָך ערשט אַז די מחנה באַשטייט פֿון פֿייגל; א ביסל שפּעטער זאָגט ער: „איך זאָל זיי דערציילן פֿון דער מחנה פֿייגל".

7. ביידע גלידער פֿון קוואַנטיטאַטיוו זײַנען אין דעם זעלביקן בייגפֿאַל. „איך טרינק א גלאָז מילך" — מילך איז אין אַקוזאַטיוו, דעריבער מוז קו־מען: „איך טרינק א גלאָז וואַרעמע מילך" (׳וואַרעמער מילך׳ איז דאָ א גרונד); און אויך גלאָז איז אין אַקוזאַטיוו: „איך טרינק אויס די גאַנצע גלאָז (וואַרעמע) מילך". „איז פֿאַרבליבן א שטיקל פּאַפּיר" — דאָ זײַנען ביידע גלידער פֿון קוואַנטיטאַטיוו אין נאָמינאַטיוו, והאַראַיה: א ניט־פֿאַרברענט שטיקל פּאַפּיר, א שטיקל ניט־פֿאַרברענט פּאַפּיר. „נאָך דער שעה האַרעוואָניע" — ביידע סובסטאַנטיוון זײַנען אין דאַטיוו, וויל: „נאָך דער שוועכער שעה האַרעוואָניע" און „נאָך דער שעה שוועכער האַרעוואָ־ניע" (דאָ איז גלײַכער: „פֿון דער שוועכער האַרעוואָניע". זען פונקט 5).

8. דער קוואַנטיטאַטיוו אין ייִדיש האָט זיך אויסגעשפּרייט און איז פֿונאַנדערגעוואַקסן אין די לעצטע עטלעכע דורות אַדאַנק השפּעות פֿון ליטעראַרישער פּראָזע און פֿון דיכטערישע אויפֿטוען. היסטאָריש וואַקסט ער אַרויס פֿון אַ קליינער צאָל גרייטע מוסטערן פֿון געשמאַקישע דיאַלעקטן, פֿון דעם פֿאַרשוואונדענעם פּאַרטיטיוון געניטיוו און איז אויך באַווירקט געוואָרן פֿון סמיכות אין לשון קודש. קוואַנטיטאַטיוו און סמיכות דעקן זיך ניט שטענדיק. לויט אַנאַלאָגיע ווערט פֿון ערבֿ שבת און ערבֿ יום־טובֿ אויך: ערבֿ מלחמה, ערבֿ רעוואָלוציע. דאָ זײַנען פֿאַראַן פֿאַרשיידענע עליפּטישע באַהעפֿטונגען וואָס זעען אויס ווי קוואַנטיטאַטיוו, למשל: די פּראָבלעם לערערס באַטרעפֿט אַז די פּראָבלעם נעמט זיך פֿון דעם וואָס עס פֿעלן אויס לערערס אָדער עס זײַנען פֿאַראַן ניט קיין פּאַסיקע לערערס; דער ענין מיט־שטימונג אין צאָל, דאָס הייסט — דער ענין וואָס מיר רופֿן אים מיט־שטימונג; דאָס פֿינטעלע ייִד איז ניט קיין קוואַנטיטאַטיוו און באַטרעפֿט אייגענט־לעך: דאָס ביסל אָדער דער פֿונק, דער פֿאַרבאָרגענער עיקר וואָס פֿאַר־בלײַבט פֿון זײַן אַ ייִד, פֿון ייִדישקייט אין דעם ייִד.

ח. די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען

1. ייִדיש האָט צוויי פֿאַרקלענער־פֿאָרמען, אַ פֿאַרקלענער־פֿאָרעם פֿון דער ערשטער מדרגה און אַ פֿאַרקלענער־פֿאָרעם פֿון דער צווייטער מדרגה; ווײַטער וועט זײַן די רייד וועגן דער ערשטער פֿאַרקלענער־פֿאָרעם אָדער דעם דימינוטיוו און וועגן דער צווייטער פֿאַרקלענער־פֿאָרעם אָדער דעם אימינוטיוו. דער טראַפֿיקער למד איז דער סופֿיקס פֿאַרן דימינוטיוו און -עלע פֿאַרן אימינוטיוו. טיש — טי־של, טי־שע־לע — טישל זאָגט אונדז אַז די גרייס איז קלענער ווי די געווײַנטלעכע, טישעלע — אַז עס איז גאָר קליין. אָבער דאָס זײַנען בלויז די ערשטע באַטײַטן פֿון די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען. די צווייטע פֿאָרעם איז גלײַכצײַטיק די צערטל־פֿאָרעם. ביידע קענען אויך אויסדריקן די באַציאונג פֿון האַרציקייט, פֿון אינטימקייט, פֿון ליבשאַפֿט פֿון איין זײַט, און פֿון דער צווייטער זײַט ביטול, אַ פּעיאָראַטיווע, אַן איראָנישע באַציאונג און כּלערליי ניואַנסן צווישן אָט די ביידע פּאָלוסן. פֿון דעם צוזאַמענהאַנג אין זאַץ אָדער אין די רייד בכלל און אויך פֿון ספּעציעלע אינטאָנאַציעס ווערט דעם הערער איבערגעגעבן דער מיין פֿון דעם ריידער. „מײַן חיימל זאָל געזונט זײַן" און „ווי ווערט מען פּטור פֿון אַזאַ חיימל" גיבן איבער דורך דעם זעלביקן חיימל גאַנץ פֿאַרשיידענע באַ־ציאונגען דורך דער אַלצאיינער פֿאָרעם. רייזעלע קען זײַן עופּעלע, אַ קינד, אַ דערוואַקסענע פֿרוי וואָס מע האָט ליב — און „אוי, איז דאָס אַ רייזעלע! אירע קללות!"

2. עס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן פֿאַלקישן רעדן דאָס אָפּטע ניצן פֿאַרקלענער־פֿאָרמען. און ניט בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט קינדער. אויך ווערטער מיט סופֿיקסן (אויב עס איז ניט אין אַ סתירה צו די ווײַטערדיקע

פונקטן 4־6 קענען האָבן די פֿאַרקלענער־פֿאַרמען: דוגמאות: שיינהייטל, אַבראַמטשיקל, לייבושל, צינטונגל, יישובניקל, גויעצל, יונגאַטשעלע, קאַר־יעריסטל, שפּילעכצל, מילנערל, ווירטשאַפֿטל, פֿאַסקודניאַקל. אַגב קען דאָס לעצטע וואָרט פֿאַרמאָגן אין זיך מער ביטול ווי דער אַנטיקאַמפּלימענט פֿאַסקודניאַק.

3. סעמאַנטיש באַטייטיק קען דער טראַפֿיקער למד פֿון דימינוטיוו שאַפֿן ווערטער וואָס דריקן גראַניט אויס קיין פֿאַרמינערונג פֿון דער גרייס, נאָר זיי ווערן פֿאַרזיכדיקע ווערטער מיט אייגענע באַטייטן. דוגמאות: פּשטל איז ניט קיין קלייגער פּשט, עס איז גיכער אַ פֿאַרניינונג פֿון פּשט, אַ דרייען מיטן גראָבן פֿינגער; בענקל — איז ניט קיין קורצע באַנק אויף צו זיצן, נאָר אַן אַנדער מין געזעס, הגם בענקל קען אויך זיין אַ דימינוטיוו פֿון באַנק מיטן באַטייט אַ פּינאַנס־אינסטיטוציע; אַזוי אויך הענטל פֿון דער טיר, פֿיסל פֿון טיש, קייטל פֿון זייגער, אַ דעקל פֿאַר אַ טאָפּ. אַהערצו געהערן די ווערטער ינגל און מיידל (סעמאַנטיש ניט קיין דימינוטיוו פֿון יונג און מויד).

זאָל מען זיין געווארנט ניט צונויפֿצומישן דאָ דעם טראַפֿיקן למד, דעם ניט־אַקטיוון סופֿיקס פֿאַר סובסטאַנטיוון מיטן טראַפֿיקן למד פֿון דימי־נוטיוון אין אַזעלכע ווערטער ווי: שליסל, פּטיפּל, שטייסל, קניידל, פּיצל, בייגל, דריידל, שפּינדל, פּליגל. פֿון שטאַנדפּונקט פֿון הינטצייטיקן יידיש געהערן צום שטאַם די טראַפֿיקע למדן אין: אינדזל, לעפּל, גאָפּל, נאָדל, מאַנדל, פּערל, שטיוול, שימל, הימל, מאַנטל, פֿידל און אַנדערע.

זיך מערקן אַז נעמען פֿון מענטשן אויף אַ טראַפֿיקן למד האָבן ניט קיין שייכות צום ענין פֿאַרקלענער־פֿאַרמען, נאָר זיינען אינגאַנצן פֿאַראַלעל צו די זעלביקע נעמען אויף ־ע. יודל איז דאָס זעלביקע וואָס יודע, פּייגל — פּייגע, מענדל — מענדע, רחל — ראָכע, בערל — בערע, מירל — מירע, מאָטל — מאָטע. פֿאַר דער כלל־שפּראַך ווערט רעקאָמענדירט די פֿאַרעם אויף ־ל.

4. די ערשטע פֿאַרקלענער־פֿאַרעם ווערט געשאַפֿן מיט דער הילף פֿון טראַפֿיקן למד. דערפֿון איז געדרונגען אַז דאָרטן וואו עס קען ניט זיין קיין טראַפֿיקער למד, קען ניט געמאַלט זיין קיין ערשטע פֿאַרקלענער־פֿאַרעם. וועג אַ וואָרט ענדיקט זיך אויף אַ וואָקאַל אַדער אויף אַ דיפֿטאָנג, קען נאָר צוקומען די ענדונג פֿון דער צווייטער פֿאַרקלענער־פֿאַרעם, וואָס אין איר באַטייט נעמט זי שוין אַרום ביידע פֿאַרקלענער־פֿאַרמען. אַזוי האָבן מיר: אייעלע, שנייעלע, פֿרויעלע, שטרויעלע, קיעלע, רביעלע. וועג אַ וואָרט ענדיקט זיך אויפֿן קלאַנג ־ע, גיסט זיך אָט דער קלאַנג צונויף מיטן ערשטן ־ע פֿון ־עלע; באַקומען זיך אַזעלכע פֿאַרמען: באַבעלע, מאַמעלע, מומעלע, פֿרייַדעלע, ליבעלע, חנהלע, שׂרהלע, משהלע, שלמהלע און אַזוי ווייטער.

וועג אַ וואָרט ענדיקט זיך אויף אַ ל, קומט אַרײַן פֿאַרן טראַפֿיקן למד דער צווישנקלאַנג כ, למשל: קולכל (קעלכל), מילכל, מײַלכל, זײַלכל, פּײַלכל,

קרעלכל, פֿעלכל, שטעלכל, פֿאַטעלכל, זשורנאַלכל, וואַקזאַלכל, דעטאַלכל. זיך מערקן: געלכל פֿון אַן איי.

וועג אַ וואָרט ענדיקט זיך אויף אַ טראַפּיקן למד, קען עס ניט האָבן די ערשטע פֿאַרקלענער־פֿאָרעם, און די צווייטע פֿאָרעם וועלכע קאָנסטרוירט דורך פֿאַרבייטן דעם למד אויף ־עלע. באַקומט זיך: עפּל — עפּעלע, מאַנטל — מאַנטעלע; אַזוי אויך: לעפֿעלע, גאַפּעלע, פֿידעלע, שטיוועלע, בייגעלע, דריידעלע, וועראַפּעלע, פֿייגעלע, יינגעלע, מיידעלע.

וועג אַ וואָרט ענדיקט זיך אויף אַ נון, קומט אַרײַן פֿאַרן טראַפּיקן למד פֿון דימינוטיוו דער צווישנקלאַנג ד, למשל: בײַנדל, שטיינדל, הענדל, הינדל, פֿענדל, חנדל, קוימענדל, מאַשינדל, באַלקאָנדל, רעסטאָראַנדל, פּדיונדל [פּיד־יען־דל].

אַזוי איז אויך וועג אַ צווייטראַפּיק וואָרט ענדיקט זיך אויף אַ טראַ־פּיקן נון, למשל: שטערנדל, רעגנדל, וואָלקנדל, רוקנדל, אײזנדל, קערנדל, ניגונדל, וואָגנדל און וועגנדל, גערטנדל, קאָסטנדל. אָבער דאָ איז בײַ אַ טייל וועלכער פֿאַראַן נאָך אַ פֿאָרעם, וועג דער סוף־נון פֿאַלט אַרויס און עס באַקומען זיך: וועגל, גערטל, קעסטל, פֿלעקל, קערל, שטעקל.

5. צי עס זײַנען מעגלעך די ענדונגען פֿון די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען, איז נייטיק צו נעמען אין באַטראַכט דעם אַקצענטירטן טראַף אינעם וואָרט. אָלע וועלכע מיטן אַקצענט אויפֿן לעצטן טראַף (און פֿאַרשטייט זיך אַז צווישן זיי זײַנען פֿאַראַן אָלע אײַנטראַפּיקע וועלכע) קענען האָבן ביידע פֿאַרקלענער־פֿאָרמען (תּנכל, תּנכלע; פֿאַרדינסטל, פֿאַרדינסטלע; פֿאַפּירל, פֿאַפּירלע), ווײַל אַפֿילו וען עס קומען צו צוויי טראַפֿן אין אימינוטיוו, איז דער אַקצענט נאָך אָלץ אויפֿן דריטן טראַף פֿון סוף וואָרט. דער אַקצענט קען זיך ניט רוקן ווײַטער צום פֿערטן טראַף פֿאַרן סוף. דעריבער באַקומט זיך אַז דאָס וואָרט אײַניקל [עס קען דאָך ניט זײַן ׳אײַ־ני־קל־דל׳ און ניט ׳אײַ־ני־קע־לע׳] קען ניט פֿאַרמאָגן קיין שום פֿאַרקלענער־פֿאָרעם. אַזוי אויך אַזאַ וואָרט ווי פֿלאַטערל. קומען מיר צו אַזעלכע אויספֿירן:

א) וועלכע מיטן אַקצענט אויפֿן פֿאַרלעצטן טראַף קענען האָבן דעם דימינוטיוו, אָבער ניט דעם אימינוטיוו. דוגמאות: האַנטעכל, קראַליקל, מאַל־צײַטל, מיניסטערל, מיניסטעריומל, פּריצל, חלוצל, חומשל, ספֿרל, עסקל, בית־מדרשל, מלמדל, פֿענצטערל, פֿעדערל, שוועסטערל, בעזעמל, חלומל, גוטסקייטל;

ב) דרײַטראַפּיקע וועלכע מיטן אַקצענט אויפֿן ערשטן טראַף אָדער אָלע מינים וועלכע מיטן אַקצענט אויפֿן דריטן טראַף פֿאַרן סוף קענען ניט האָבן קיין שום פֿאַרקלענער־פֿאָרעם: יידענע, מאַמעניו, לאָפּעטע, בעריכע, מחותּנתּטע, רעכענונג, צוקערוואָרג, אייגנטום, בעל־תּשובֿהניק, קימפּעטא־רין, קרובֿישאַפֿט. אָבער אויך דאָ קענען זײַן יוצאים־מן־הכלל: פֿון שנײַ־דערקע — שנײַדערקעלע, פֿון באַשעפֿענישל — באַשעפֿענישל און אַנדערע.

6. בײַם שאַפֿן די פֿאַרקלענער־פֿאָרמען קומען פֿאָר די איבערקלאַנגען

אין שטאַם פֿון וואָרט, פֿון אַ און אָ אין ע, פֿון ו אין י, פֿון וי אין יי און יַ. אָט די איבערקלאַנגען נעמען ניט אַרום די גאַנצע גרופּעס וועלכע, זיי טרעפֿן זיך בלויז אין פֿאַרשפּרייטע און לאַנגאַניקע וועלטער. דעריבער ווערן וויטער געבראַכט ניט בלויז דוגמאָות, נאָר אַ היפּשע צאָל איבערקלאַנגיקע וועלטער.

א) פֿון אַ אין ע — באַק, באַנד, באַנק, בארג, באַרשט, בלאַט, גאַנדז, גאַס, דאַך, האַלדז, האַנט, האַמער, האַק, האַרץ, וואַלד, וואַנט, זאַך, זאַמד, טאַנץ, לאַנד, מאַרק, פּאַק, פּאַרך, פּלאַץ, פּאַן, פּאַס, פּלאַם, פּלאַש, קאַלב, קאַם, שאַף, שוואַלב, שטאַל, שטאַנג, שפּאַלט, שראַנק. זיך מערקן דעם חילוק אין באַטייט: וואַסערל — קלייַנער שטראָם, וועסערל — רפֿואה אין אַ פֿלעשל; מאַנטעלע — פֿון אַ קינד, מענטעלע — פֿון אַ ספֿר־תּורה.

ב) פֿון אָ אין ע — אָרט, באָד, באָלעבאָס, באָרד, גאָרגל, גלאָז, גלאָק, גראָז, גאָרטן (געלטל), דראָט, האָז, האָן, וואָלף, וואָרט, וואָרעם, זאָק, טאָפּ טשוואָק, לאָך, לאָמפּ, לאָק, נאָגל, נאָדל, נאָז, סאָד, פּנים, פּאָדעם, פּראָסט, פּראָש, צאָפּ, קאָפּ, קאָרב, קאָרט, קול, קלאָץ, קנאָפּ, קראָם, ראָד, רבֿ, שאָל, שאָף, שוואָם, שטאָך, שטאָט, שלאָס, שפּאָן. זיך מערקן: האָרל — אַ ביסל, הערל — וואָס וואַקסט; טאַכטערל און טעכטערל אָן חילוק אין באַטייט.

ג) פֿון ו אין י — בוך, גרוב, הון, הונט, טוך, נוס, פֿוס, צונג, קו, קרוג, רוט, שוך, שטוב. זיך מערקן: בריסטל — פֿון אַ פֿרוי, ברוסטל — פּלייש; שילכל — וואו מע דאַוונט, שולכל — קלייַנע שול פֿאַר קינדער.

ד) פֿון וי אין יי — אויג — אייגל, בוים — ביימל, בוידעם — בייַ־ דעמל, ברויט — ברייטל, בויגן פֿאַפּיר — בייגעלע פֿאַפּיר, הויף — הייפֿל, זוים — זיימל, פֿויגל — פֿייגעלע, קויש — קיישל, קנויט — קנייטל, קרוין — קרייַנדל, רויז — רייזל. זיך מערקן: הויפּט — הויפּטל און אַ הייפּטל קרויט.

ה) פֿון וי אין יַ — בויך, ברויז, גרויפּ, הויב, הויז, הויט, טויב, יויך, לויז, מויז, מויל, פּויק, פּלוים, צוים, קלויז, קנויל, שויב. זיך מערקן: פֿון הויפֿן — הייפֿל; אָן חילוק אין באַטייט: פּויערל און פּייַערל, מויערל און מייַערל.

IX.

די צווייטיקע סובסטאַנטיוון

א. דער באַגריף צווייטיקער סובסטאַנטיוו

דער עצם באַגריף צווייטיקער סובסטאַנטיוו ווערט אַרײַנגעפֿירט פֿון באַקוועמלעכקייט וועגן. אין תּוך וואָלט דער איצטיקער קאַפּיטל געקענט זײַן אַ טייל פֿון פֿרײַערדיקן, אָבער דעמאָלט וואָלט דער קאַפּיטל סובסטאַנטיוו געווארן צו גרויס, צו האַמעטנע. די פֿונקטן פֿונעם צונויפֿשטעלער איז דאָך אַז דער וואָס לערנט אָדער אַפֿילו דער וואָס קוקט בלויז אַרײַן זאָל שטענדיק האָבן אַן איבערזיכטלעכן מאַטעריאַל, ווי עס פּאַסט זיך פֿאַר אַ האַנטבוך.

1. אָלע סובסטאַנטיוון וואָס אַ לשון פֿאַרמאָגט קען מען אײַנטיילן אין צוויי גרופּעס: אין ע ר ש ט י ק ע און אין צ ו ו י י ט י ק ע. אָן ערשטיקער סובסטאַנטיוו איז אָזאַ וואָס באַשטייט בלויז פֿון זײַן שורש, אָן אַ פּרעפֿיקס פֿאַר אים, אָן אַ סופֿיקס נאָך אים אָן אויך אָן אינעווייניקסטע שינויים אין אים. אָזעלכע סובסטאַנטיוון ווי: טיש, פֿעל, טינט, אויג, האַנט, לאָמפּ, בלײַ, בוך — זײַנען דאָך אַוודאי ערשטיקע. אָן אויך די צווייטראַפֿיקע: פּאַפּיר, מאַשין, אויער, פֿעדער, זייגער, חבֿר, סאָכע, פּראָגרעס — זײַנען ערשטיקע, וואָרעם מע קען פֿון זיי ניט אַראָפּנעמען קיין שום מאָרפֿעם, ניט די לענג פֿון וואָרט, די צאָל טראַפֿן, ניט דער אָפּשטאַם און די עטימאָלאָגיע פֿון וואָרט האָבן דאָ וואָס מיטצובאַשטימען. עס זײַנען אויך ערשטיקע סובסטאַנטיוון אין ייִדיש אָזעלכע ווערטער ווי: בהמה, הכשרה, מזומן, טרעוואָגע, סאָמאָוואָר, פּריפּעטשיק, קאַטאָוועס, אָאַזיס, גראַמאַטיק און אָזוי ווײַטער.

2. עס זײַנען צווייטיקע אָלע סובסטאַנטיוון וואָס געהערן צו צונויפֿעפּטן מיט צוויי שרשים ווי: שרײַבטיש, קוואַלפֿען, וואַנטזייגער, פּאַפּיר-קאָרב, אויגנמאָס און די טויזנטער אַנדערע. עס איז קלאָר אַז עס געהערן צו די צווייטיקע סובסטאַנטיוון די אָלע וואָס האָבן אַ פּרעפֿיקס אָדער אַ סופֿיקס ווי: אומגליק, געווײַן, בעל-מלאָכה, שרײַבער, מאַשיניסט, חבֿרישקייט, אוירינגל, העגדלערײַ, פּראָגרעסיווקייט, אומפּאַרטייאישקייט. הייסט עס אַז דאָ גייט אין דעם ווי דער סובסטאַנטיוו איז אויפֿגעבויט. עס ווענדט זיך אין דעם צי דאָס וואָרט איז אין זײַן קאָנקרעטן באַטײַט אַ וואָרט בלויז מיט אײַן מאָרפֿעם אָדער קען צעגלידערט ווערן אין צוויי אָדער מער מאָר-

פֿעמען, חוץ די פֿלעקסיעס. ענדונגען פֿון מערצאָל, ענדונגען פֿון בייגפֿאַלן זײַנען פֿלעקסיעס.

פֿאַרקלענער־פֿאָרמען זײַנען אַרײַנגענומען אין פֿרײַהדיקן קאַפּיטל אַזוי ווי דאָס וואָלט געווען פֿאַרבונדן מיט פֿלעקסיעס איבער דעם וואָס אין דעם גוואַלדיקן רובֿ פֿאַלן איז דאָ ניטאָ קיין שינוי אין באָאַטיט, ניט געקוקט אויף אַזעלכע ווערטער ווי: העגטל, מענטעלע און אַנדערע יוצאים־מן־הכלל. אין די ווײַטערדיקע קאַפּיטלען ווועגן אַדיעקטיוו און ווערב זײַנען ניט אויסגעטיילט באַזונדער די ערשטיקע און צווייטיקע אַדיעקטיוון אין ווערבן, ווײַל דאָרטן איז אַ סך גרינגער אויסצוקומען אָן אָט דער פֿונאַנדערטיילונג.

ב. צווייטיקע סובסטאַנטיוון אָן פֿרעפֿיקסן און אָן סופֿיקסן

1. ערשטנס, די סובסטאַנטיוון וואָס שאַפֿן זיך פֿון אַדיעקטיוון. דוגמאָות: די טיף, די דיקע, די גיך, די פֿרי (די קאַלטע פֿרי), פֿעט, פֿרעמד, קווער (די קווער האַלט...), שאַרף, האַלב, וואַרעם, ברייט, ווײַט, פֿרײַ; געשווינד, שנעל, גרינג, טונקל, נאָענט. אַ ספּעציעלע גרופּע זײַנען די קאָלירן: די טיפֿע בלוי, די גרין פֿון יונגע גראָזן, די גראָע איז דער קאָליר פֿון דער מערהייט בלומען. (זען סוב. 17ג). און מיט אָן איבערקלאַנג: די לענג, די הייך, די קעלט, קרענק, גרעבע, קרים, רייט.

זיך מערקן די סובסטאַנטיוון: היץ פֿון הייס; בייז וואָס טעאָרעטיש האָט עס דעם סופֿיקס ס, אַזוי ווי גוטס, און דעריבער — דאָס בייז.

2. צווייטנס, די סובסטאַנטיוון פֿון ווערבאַלע שטאַמען (זע סוב. 16ג). דעם ווערבאַלן שטאַם קען מען נעמען אי פֿון אינפֿיניטיוו אָדער פֿון דער איצטיקער צײַט אי פֿון פּאַרטיציפּ. די צאָל פֿון אַזעלכע סובסטאַנטיוון האָט גוואַלדיק זיך פֿאַרגרעסערט אין די לעצטע 50־60 יאָר. די סיבות זײַנען: די אייגענע נאַרמאַלע אינעווייניקסטע אַנטוויקלונג און דאָס נאָכמאַכן דעם רוסישן מוסטער אין דער ייִדישער ליטעראַטור פֿון רוסלאַנד. עס איז אַפֿילו געווארן אַ מאָדע אויסצומײַדן דעם סופֿיקס ־ונג און קירצער מאַכן דאָס וואָרט וואָס קען מיטן ־ונג זײַן פֿאַרוואָרצלט אין ייִדיש. אָזאַ מאָדע קען ניט ווערן רעקאָמענדירט. (זען וועב. ץ4).

א) דוגמאָות מיטן ווערבאַלן שטאַם פֿון אינפֿיניטיוו: דער פֿלי, דער לויף, דער שטויס, דער זאָג, ברען, טאַנץ, מאַך, פֿיר, פֿאַל, שלאָף; סקריפּ, קוויטש, דריגע, מרוקע; אָטעם, האַנדל, שרעק. ניט שטענדיק קען מען וויסן, צי דער סובסטאַנטיוו איז פֿון דעם ווערב צי דער ווערב איז פֿון דעם סובסטאַנטיוו. איז שרעק פֿאַר שרעקן (זיך)? איז שלאָף פֿאַרן שלאָפֿן? [אין דער אוראַלטער תקופֿה פֿון דער שפּראַך־אַנטוויקלונג בכלל איז גאָרניט געווען קיין צעטיילונג צווישן סובסטאַנטיוו און ווערב.] פֿון אַ ריין־גראַמאַטישן שטאַנדפּונקט קומט אויס צו טײַטשן אי אַזוי אי פֿאַרקערט, חוץ אין די פֿאַלן, וועו מע ווייסט אויף זיכער, ווי בײַ די סובסטאַנטיוון וואָס זייער פֿרײַרדיקייט איז אַ זיכערע, ווי למשל בײַ די העברעאיזמען: חלום, גנבֿ, הכשר און אַנדערע, אָדער פֿון דער אייגענער געשיכטע פֿון ייִדיש, ווי למשל:

קיניגן פֿון קיניג. אַזוי איז מען אויך זיכער אַז דער ווערב איז פֿריִער ווען ער האָט אַ פֿרעפֿיקס אַדער אַ קאָנווערב.

ב) דוגמאות מיט אַ פֿרעפֿיקס: דער פֿאַרנעם, דער פֿאַרצוים, דער פֿאַרזיי; צענעם, צעלייג, צעמאָל; דערגרייך, דערווײַז, דערלייג; באַשאַף, באַנעם, באַווײַז; אַנטוויקל, אַנטשטיי, אַנטרין (אין די ווערטער מיט אַנט־ וואָלט דער צוגאָב פֿון סופֿיקס ־ונג זיכער געווען בעסער).

ג) ווען מע האָט דאָ צו טאָן מיט ווערבן וואָס פֿאַרמאָגן קאָנווערבן, איז דער קאָנווערב פֿון פֿאַרנט, ווי עס איז אין פֿאַרטיציפֿ, אַבער קיין נע־ איז אין מיטן ניטאָ, אַזוי אַז דער יסוד איז בפֿירוש פֿון אינפֿיניטיוו. דוג־ מאָות: דער צונויפֿפֿאָר, דער צוזאַמענפֿאָר, דער אַרײַנפֿאָר, אײַנפֿאָר, אַרי־ בערפֿאָר, אויספֿאָר, אָנפֿאָר, אָפּפֿאָר, אַראָפּפֿאָר, אַרונטערפֿאָר; אַוועקקום, אויסקום, אויפֿקום, אומקום, אונטערקום; איבערבליִבּ, איינשרײַבּ, אָנזאָג, אַנטקעגנלויף, אַנידערפֿאַל, אָפּהילך, אַראָפּלאָז, אַרויסכאַפּ, אַרויפֿשטײַג, אַרומנעם, אַרונטערפֿאַל, אַריבערטראָג, אַרײַנזאָג; בײַזיץ, דורכפֿלי, מיטלײַד, נאָכשפּיל, פֿאָרלייג, פֿאַרבײַמאָרש; צוגלײַך, צורוף, צוזינג.

ד) דוגמאות מיטן ווערבאַלן שטאַם פֿון פֿאַרטיציפ: דער ריס, דער שפּרונג, דער וואונק, דער בראָך, גאַנג, שניט, גאָס, שטאָך, טראָט, ביס, וואונטש, פֿאַרדראָס, צעצונד. אויך דאָ ווערן אויסגענומען מיט פֿרע־ פֿיקסן און מיט קאָנווערבן. אויך דאָ קען אויפֿקומען דער ספֿק, צי דער ווערב איז געווען פֿריִער צי דער סובסטאַנטיוו.

ג. סופֿיקסן איבערצוגעבן געפֿילן

1. פֿון די כּלערליי אופֿנים אויסצודריקן אַ געפֿיל האָבן דאָ צו אונדז אַ שײַכות בלויז די סופֿיקסן. מיט זייער הילף ווערן איבערגעגעבן דיאַ־ מעטראַל־אַקעגנדיקע געפֿילן: ליבשאַפֿט, צערטלעכקייט, גרייטשאַפֿט צו פֿאַרצײַען — פֿון איין זײַט, און ביטול, פֿאַראַכטונג, דאָס קוקן מיט מיגל, ווי אויף אַ נבֿזה — פֿון דער צווייטער זײַט. אויף בייִדע פֿאַלוסן זײַנען פֿאַראַן געוג שפֿראַכיקע מיטלען און בײַ אַ נעגאַטיוועך באַציאונג נאָך מער ווי בײַ אַ פֿאָזיטיוועך. עס איז כאַראַקטעריסטיש וואָס די אַלע סופֿיקסן האָט ייִדיש אַרײַנבאַקומען פֿון סלאַווישע לשונות.

2. דער סאַמע פֿאַרשפּרייטער צערטל־סופֿיקס איז ־ינקע. ראשית־כּל קומט ער צו נעמען הן פֿון קינדער הן פֿון דערוואַקסענע. לייבינקע איז ניט דווקא אַ קליין קינד, נאָר אויך אַ גרויסער און דערוואַקסענער זון בײַ דער מאַמען און בײַ יעדערן וואָס האָט אים ליב. אַזוי אויך: הירשינקע, שמולינקע (פֿון שמואל), משהינקע, ברכהינקע, סעריזשינקע (פֿון סערע), שרהינקע (אַרויסגערעדט: ׳סאַרינקע׳). בײַ נעמען איז דער פֿאַראַלעל צום סופֿיקס ־עלע פֿון אימינוטיוו (זען סוב׳ ח4־6).

־ינקע איז ניט בלויז בײַ נעמען. אָט זײַנען געווײַנטלעכע פֿאַרמען:

טאַטינקע, מאַמינקע, זיידינקע, באָבינקע, זונינקע, גאָטינקע און אַפֿילו ברוי־
טינקע („גאָטינקע, גיב ברויטינקע" און א ציטאַט פֿון אַן ארעמען בעל־
מלאָכה אין ליטע: „מײַן ווײַב זאָגט ניט ברויט, נאָר ברויטינקע, ווײַל ניט
אַלעמאָל איז דאָ ברויט אין שטוב"). אין רייד פֿון דערוואַקסענע, ספּעציעל
פֿון דער מאַמען צום קינד, קען ־ינקע צוקומען ממש צו יעדער וואָרט:
זופּינקע, פֿוסינקע, בײַכינקע, טרערינקע, שוכינקע.

אָט דער סופֿיקס באַשטייט פֿון צוויי טראַפֿן. דאָרף מען נעמען אין אַכט
עס זאָל זיך ניט באַקומען אַז דער אַקצענט זאָל גאָר זײַן אויפֿן פֿערטן טראַף
פֿונעם סוף. קען מען צו חיים (כאַ־אים) אָדער צו דוד (דאָ־וויד) ניט צו־
געבן דעם צווייטראַפֿיקן סופֿיקס (פֿאַרגלייכן סוב׳ 5ח). דעריבער פֿאַלט
אַרויס דער סוף ־ע און מיר האָבן: פֿון טאַטע — טאַטינקע, אָבער פֿון פֿאָ־
טער לאָזט זיך ניט מאַכן קיין שום קירצונג; פֿון אַברהם קען געשאַפֿן ווערן
אַוורע׳מינקע און פֿון דוד — דאָ׳דינקע. דעריבער באַקומט זיך דער שטו־
מער ה אין אַלע נעמען פֿון לשון־קודש מיט א ה צום סוף.

זען וועגן ־ינקע אין אַדיעקטיוו (אַדי׳, 11). מיר האָבן אים אויך אין
ווערבן: שלאָפֿינקען, עסינקען, וואַשינקען, טרינקינקען און אַנדערע.

3. די זייער פֿאַרשפּרייטע סופֿיקסן ־ענ׳ו און ־ש׳ זענען אין דער
כלל־שפּראַך אַזוי ווי פֿאַראַלע צו ־ינקע. קען מען דאָ אויסקומען מיט א
סעריע דוגמאָות: לייבענ׳ו, האַרשענ׳ו, שמולענ׳ו, משהנ׳ו, סערענ׳ו, שׂרה־
נ׳ו; טאַטענ׳ו, מאַמענ׳ו, זיידענ׳ו, באָבענ׳ו, זונענ׳ו, פֿלהנ׳ו, גאָטענ׳ו. ־ש׳
בינדט זיך מיט נעמען בלויז ווי א זעלטענער יוצא־מן־הכלל, אָבער אין
גאַנץ נאַטירלעך אין: זיידעש׳, באָבעש׳, טאַטעש׳, מאַמעש׳, טאַכטערש׳,
בחורש׳, מיידלש׳, כּלהש׳.

זיך מערקן: מע דאַרף אַרויסזאָגן און שרײַבן לייב׳ש, בערי׳ש, ניט
׳לייבוש׳, „בערוש׳, ווײַל קיין סופֿיקס ־וש׳ איז אין ערגעץ ניטאָ.

4. ־טשע, ־טשיק זענען וויניקער פֿאַרשפּרייטע סופֿיקסן וואָס קו־
מען צו נעמען: אַוורעמטשע, אַוורעמטשיק; ראובֿטשע, ראובֿטשיק (פֿון
ראובֿן); פֿײַוושטשע, פֿײַוושטשיק (פֿון פֿײַוול); שׂרהטשע, חיהטשע, רחלטשע, פֿון
רחל. [אַרויסרייד: ׳סאַרטשע׳, ׳כּיטשע׳.]

5. אינטערעסאַנט איז דער גאָר אַפּטער סופֿיקס ־קע וואָס דריקט
אויס פֿאַרשיידענע געפֿילן: א) ליבשאַפֿט, צערטלעכקייט, ספּעציעל בײַ יענע
נעמען וואו מען קען ניט האָבן דעם סופֿיקס ־ינקע אָדער ־עלע, ווי בײַ:
זלמנקע, דודקע; ב) נאַענטקייט, אינטימקייט ווי בײַ: פֿײַוושקע, ראובֿקע,
משהקע (אַרויסגערעדט ׳מוישקע׳), שׂרהקע, חנהקע (אַרויסגערעדט: ׳סאַר־
קע׳, ׳כאַנקע׳), ליבקע, אסתרקע, בלומקע; ברודערקע, שוועסטערקע (די
ביידע ווערטער אויך ניט צו אַ לײַבלעכן ברודער אָדער שוועסטער), בת־
יחידקע. [די ווײַבערשע נעמען רבֿקה און מלכה האָט מען פֿאַלקיש אויפֿ־
גענומען ווי די נעמען מיט דעם סופֿיקס ־קע און מע האָט געשאַפֿן: ריווע
און מאַלע.) ג) דער זעלביקער סופֿיקס דינט אויך ווי א פֿאַרקלענער־פֿאָרעם

און ד) ווי דער געווײַנטלעכער אופֿן אַנצורופֿן אַ מענטשן במשך פֿון זײַן גאַנץ לעבן, חוץ אויף דער עלטער. דוגמאָות: פֿאָר א) און ד) קענען זײַן די זעלביקע ווי פֿריִער. דאָס זעלביקע ווערט אויף ־קע איז מסוגל אויסצודריקן די פֿיר אויסגערעכנטע כוונות פֿון דעם ריידער און אפֿשר נאָך אַנדערע, אָבער בשום־אופֿן ניט קיין דרך־ארץ. קען מען אַן אַלטן און חשובֿן מאַן אָנרופֿן ר' דודל און קיינמאָל ניט 'ר' דודקע'; בײַ אַ פֿרוי איז יאָ מעגלעך: אסתרקע די צדיקית, חוץ אסתרל די צדיקת.

6. די צאָל סופֿיקסן וואָס דריקן אויס ביטול איז גאַנץ חשוב. שווער צו געפֿינען אַ חילוק אָפֿילו אין ניואַנס פֿון באַטײַט. ווערן זיי אויסגערעכנט אין אַ צופֿעליקן סדר.

־אַטש — פֿאַרטאַטש, יונגאַטש, פֿערדאַטש, פֿרומאַטש, פֿורמאַטש (פֿון פֿורמאַן).

־אַק — פֿרומאַק, פֿויליאַק, פֿראַסטאַק, שטומאַק, כיטריאַק, צבֿועק (אַרויס־געוואָרפֿן: 'צוואו(י)אַק').

־ון — קאַרגון, פֿאַטשקון, פֿאַרכון, דײַטשון, קבֿצון'ן (פֿון קבֿצן).

־ע"ץ — בחורע"ץ, גנבֿע"ץ, גויע"ץ, תמע"ץ, מוידע"ץ (ווער עס יאָגט זיך נאָך מוידן).

־וק — שנײַדערו"ק, שוסטערו"ק, בורזשוק, חזירוק, ממזרוק.

־וטש — ליגנו"טש, פֿאַרכוטש, שטינקוטש, יאַנקוטש, פֿײַוואָוטש.

־ור"ע — ליגנו"רע, מאָדו"רע, חסידו"רע, פּריצו"רע, יענטו"רע.

די מערצאָלן וואָס דריקן אויך אויס פֿאַרגרעסערונג פֿון דער גע־ווײַנטלעכער מאָס זײַנען גלײַכצײַטיק אויך אַ מיטל אויסצודריקן ביטול. דוגמאָות: אויגאָנעס, שטיוואָלעס, שוסטאָרעס, שרײַבאָרעס. (זען סוב' ד3ב,ג. זען ־ניק, 1ז).

ד. סופֿיקסן פֿאַר וויבלעכע נעמען

1. פֿאַר די זײַען איז בײַ אַ טייל באַשעפֿענישן פֿאַראַן אַ באַזונדער וואָרט, למשל: מאַן — פֿרוי, יינגל — מיידל, פֿעטער — מומע, אָגער — קליאַטשע, גאָנער — גאַנדז און אַזוי ווײַטער. דאָ האָבן מיר צו טאָן בלויז מיט די סופֿיקסן וואָס שאַפֿן ווײַבלעכע נעמען פֿון די מענלעכע.

די אָפּטסטע זײַנען ־ין און ־קע. עס טרעפֿט זיך אַז דאָס איז אַ פֿאַרל אָן שום חילוק אין באַטײַט. דאָך האָבן מיר אַ היפֿש צאָל פֿאַלן וואו דער אונטערשייד צווישן זיי איז אַ קלאָרער. ־ין איז מער פֿאָרמעל, עפּעס אַ ביסל חשובֿער; ־קע איז טאָגטעגלעכער, עמד'דיקער, פֿאַלקסטימלעכער, וועַן די טרעגערס פֿון די ווײַבלעכע נעמען זײַנען פֿון דעם אייגענעם סאָציאַלן שיכט. ווײַטער קומט אויף די שאלה, צי מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַ טוערין אַדער בלויז מיט דער פֿרוי פֿון אַ טוער. שנײַדערין, למשל, איז אפֿשר אַ

ביסל חשובֿער ווי שניידערקע, אָבער ביידע ווערטער קענען באַצייכענען די טוערין גופֿא, בעת שניידערין קען ניט באַצייכענען די פֿרוי פֿון אַ שנײַ־דער. פֿון שוסטער קען גאָרניט ווערן שוסטערין, אַ פֿרוי איז מיט דער אַרבעט פֿון שוסטערײַ גאָרניט געווען פֿאַרנומען, און עס קען זײַן בלויז דער ווײַבלעכער נאָמען שוסטערקע — די פֿרוי פֿון אַ שוסטער. סאָלדאַטקע האָט געקענט הייסן בלויז די פֿרוי פֿון אַ סאָלדאַט, ווײַל פֿרויען גופֿא האָבן דאָך ניט געדינט. מאָדיסטקע און אויך מאָדיסטין האָט גאָרניט געהאָט צו זיך דעם מענלעכן נאָמען, ווײַל דאָס איז געווען אַ פּראָפֿעסיע וואו נאָר פֿרויען זײַנען געווען באַשעפֿטיקט. פֿאַרשטייט זיך אַז שוחטקע איז בלויז די ווײַב פֿון דעם שוחט. קומט אויס צו האָבן אין זינען דעם לעבן־שטייגער וואָס ייִדיש האָט אָפּגעשפּיגלט.

און ווען דער שטייגער האָט זיך געביטן, זײַנען אויך אויפֿגעקומען נײַע ווײַבלעכע נעמען. עס איז געקומען די מאַשיניסטין און מאַשיניסטקע, די סאָציאָליסטין און סאָציאָליסטקע, די זינגערין איז צוגעקומען צו דער זינגערקע וואָס האָט געקאָנט פֿריִער באַטײַטן סתּם אַ פֿרוי וואָס האָט ליב צו זינגען, די אַרטיסטין און אַרטיסטקע און אָפֿילו די דעלעגאַטין און דע־לעגאַטקע. אין די אַלע שפּעטער צוגעקומענע ווײַבלעכע נעמען איז שוין ניטאָ דער באַטײַט: די ווײַב פֿון עמעצן.

און אַ צאָל באַזונדערקייטן. אַרבעטער איז רעלאַטיוו נײַ, פֿריִער איז געווען די פֿאַרעם אַרבעטאָרער, האָבן מיר דעם ווײַבלעכן נאָמען אַרבע־טאָרין און אַרבעטערין. אויך בירגער איז משמעות שפּעטער ווי די פֿאַרעם בערגער מיטן זעלביקן באַטײַט, האָבן מיר בלויז בירגערין און ניטאָ קיין 'בירגערקע'. עס קען נאָר זײַן בלאָנדינקע, ניט 'בלאָנדינין' מחמת משונה־דיקייט אין קלאַנגען (בעת עס קען יאָ זײַן אי ברונעטין אי ברונעטקע). דאָקטערקע איז די פֿרוי וואָס איז אַליין אַ דאָקטער, אַזוי אויך צאָן־ (ציין־) דאָקטערקע, און די פֿרוי פֿון אַ דאָקטער איז געווען דאָקטערשע. [דער סו־פֿיקס ־שע מיטן באַטײַט: די פֿרוי פֿון עמעצן, געווײַנטלעך מחוץ דעם ייִדישן קרײַז: געגנראָלשע, גובערנאַטאָרשע — איז כּמעט ווי פֿאַרשוואונדן אין מאָדערנעם געברויך.] פֿון ווירט איז פֿאַראַן בלויז ווירטין. וועשן האָט ניט קיין מענלעכן נאָמען, אָבער פֿון וועשער זײַנען פֿאַראַן ביידע פֿאָרמען. צו קעכין איז אויסגעקומען צוצוגעבן שפּעטער דעם זעלטענעם קאָך. דער ווײַבלעכער נאָמען פֿון רַב אָדער רבי איז די לאַנגאָניקע רביצין. שילערין איז אין מזרח־איראָפּאישן ייִדיש אַ קינד פֿון דער וועלטלעכער סבֿיבֿה, בעת פֿריִער איז געווען תּלמידה און תּלמידקע. ייִדישקע באַטײַט געווײַנט־לעך: אַ ייִדישע מיידל, ניט קיין ייִדענע, אויך אַן אינטערעסאַנטע פֿאָרמירונג.

־ין איז נאָר אינעם אויסלייג, דער נאָרמאַלער אַרויסרייד איז מיט אַ טראָפּיקן נון און מע הערט ניט דעם אונטערשייד צווישן מערצאָל אַר־טיסטן און דעם ווײַבלעכן נאָמען אַרטיסטין.

־ינע איז אַ חנעוודיק־פֿאַלקישער סופֿיקס אין פֿרײַנדי־נע, קייסערי־נע, שוועגערי־נע (מיט בײַטעם פֿון חוזק), הענדלערי־נע (אויך מיט חוזק). שי־

לערנען, פֿאַרשטייט זיך אַז אַזאַ וואָרט ווי באַלערינע האָט צו חוזק קיין שייכות ניט.

2. דער סופֿיקס ־טע פֿאַרבינדט זיך כּמעט בלויז מיט ווערטער פֿון לשון־קודש. דוגמאָות: חבֿרטע, פּריצטע, קונהטע, גנבֿטע, שׂרהטע, עקשנטע, יחסנטע, בעל־הביתטע (באַלעבאָסטע), שכנטע, בחורטע, דבֿר־אַחרטע (וועגן אַ פֿרוי), כּלבֿטע (אַרויסרייד: קלאַפֿטע, וועגן אַ פֿרוי און 'קעלעפֿטע' וועגן אַ צויג), דיינטע, שמשׂטע, חזנטע, טהורטע (וואָס איז שוין געווען אין מקווה), נאמנטע, יורשטע, כּזבֿנטע, מבֿינטע. דאָ טרעפֿן זיך אויך גאַנץ קאַמפּלי־צירטע פֿורעמונגען, למשל: לא־יוצלחטע, מכניס־אורחטע, מענה־לשונטע, כּעני־בפּתחטע, מחשבֿה־זרהטע (שיינע פֿרוי וואָס רופֿט אַרויס זינדיקע גע־דאַנקען). פֿון דער צווייטער טייל פֿשוטע: פּויערטע, ליגנערטע, קלעזמערטע (וואָס געווויינטלעכער איז קלעזמרקע).

עס איז אויך פֿאַראַן דער טאַפּעלער סופֿיקס ־ינטע: האַרינטע, בעריגטע, מומחינטע. מיר האָבן אויך די פֿאַרטאַפּלונג פֿון סופֿיקסן אין: מחותנתטע, נגידתטע, מלומדתטע, מגידתטע, משומדתטע. מיר האָבן אויך פֿאַלן וואו ייִדיש באַפֿרידיקט זיך מיט דעם וויבּלעכן נאָמען פֿון לשון־קודש, מיטן סופֿיקס ־ה, ווי אין די ווערטער: חלוצה, טיפֿשה, טמאה, גויה (אויסגע־לייגט: גויע), נגידה, ערילה (׳אַריילע׳, אַפֿטער — ערלטע), שכנה. פֿון צדיק ווערט צדיקת (׳צאַדייקעס׳). פֿון חסיד באַגעגענען מיר: חסידה, חסידקע, חסידיתטע.

3. דער סופֿיקס פֿון סלאַוויש ־יכע שאַפֿט וויבּלעכע נעמען פֿון פֿאַר־שיידענע יסודות: בע׳ריכע, ליי׳בּיכע; יאָ׳טיכע, יאָ׳לדיכע; פֿע׳רדיכע (בלויז אַ נאָרישע פֿרוי), הי׳נטיכע (זי פֿון אַ הונט און אַ שלעכטע פֿרוי); פֿי׳רשטיכע, באַראָ׳ניכע (אַנשטאָט פֿירשטין און באַראָנעסע, מיט אַ ביטעם פֿון ביטול, באַצייט זיך צו פֿרויען וואָס האָבן גאָרניט אָנצוטיטל). פֿאַר דער וויבּ פֿון עמעצן מיטן מענלעכן נאָמען: זלמני׳כע, קלמני׳כע, בערעלי׳כע, פֿייוועלי׳כע. און פֿון פֿאַמיליע־נעמען: גאָלדבערגי׳כע, גאָלדמאַני׳כע, בערגמאַני׳כע, קלייני׳כע, מאַרקי׳כע. מיטן אַקצענט אויפֿן סופֿיקס אויך: שלעפֿערי׳כע, שלומפֿערי׳כע, מלמדי׳כע (צו די אַפּטערע שלעפֿערקע, שלומפֿערקע, מלמדקע).

אויב דער מענלעכער נאָמען האָט דעם סופֿיקס ־ניק, איז דער וויבּ־לעכער נאָמען מיט ־ניצע, ישובֿניצע, נודניצע, כּל־בּוניצע (כּל־בּוקע — העפֿט מיט פֿאַרשיידענע נאָטיצן בײַ תּלמידים אין ליטע). פֿאַלקיש האָט מען אויפֿגענומען דאָס וואָרט מפֿונק ווי דאָס וואָלט געהאָט דעם סופֿיקס ־ניק און עס איז געוואָרן די מפֿוניצע. אויב דער מענלעכער נאָמען האָט געהאָט דעם פֿאַראַכטלעכן סופֿיקס ־אַק, האָט דער וויבּלעכער נאָמען באַ־קומען ־אַצקע: פֿראָסטאַצקע, פֿרומאַצקע.

4. לסוף ־עסע בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען ווי: פֿאַטעסע, באַראָנעסע, פּרינצעסין. [בײַם אָפּלאָכן אַ פֿרוי מיטן נאָמען שפּרינצע — שפּרינצעסע.]

ה. סופֿיקסן צו ווערבאַלע שטאַמען

1. די סופֿיקסן וואָס דינען צו שאַפֿן סובסטאַנטיוון פֿון ווערבאַלע שטאַמען זיינען זייער אַקטיוו. אַזעלכע סובסטאַנטיוון זיינען זייער גרויס אין צאָל אין דעם שוין פֿאַראַנענעם ווערטער־אוצר און עס קומען כסדר צו אַזעלכע נעאָלאָגיזמען, וואָס עס איז ביז גאָר שוועך צו באַשטימען, צי זיינען זיי טאַקע נייע ווערטער, ווײַל ממש יעדער ריידער קען זיי גרינג און אָן אַ בפֿירושער כוונה אַרויסברענגען אין פּראַצעס פֿון רעדן. דער באַטײַט פֿון די ווערטער איז אויך געווײַנטלעך אינגאַנצן קלאָר, אויב מע פֿאַרשטייט דעם באַטײַט פֿון דעם ווערבאַלן שטאַם.

2. ראשית־כל איז דאָ דער סופֿיקס ־ער וואָס גיט ממש אוניווער־סאַל איבער דעם טוער וואָס טוט טאָן די טואונג פֿון דעם ווערב. ווער עס אַרבעט איז אַן אַרבעטער, ווער עס בינדט איז אַן אײַנבינדער, ווער עס זאָגט אָן איז אַן אָנזאָגער, ווער עס צינדט אונטער איז אַן אונטערצינ־דער, ווער עס לייענט איז אַ לייענער, ווער עס באַטראַכט איז אַ באַטראַכטער.

מע וואָלט געקענט אָנפֿילן מיט אַזעלכע דוגמאָות גאַנצענע זײַטן. אָבער שוין די עטלעכע מוסטערן ווײַזן אונדז אַז די סובסטאַנטיוון אויף ־ער באַזירן זיך אויפֿן א י נ פֿ י נ י ט י ו ו און אַז זיי באַקומען זיך לײַכט פֿון ווערבן מיט פֿרעפֿיקסן און מיט קאָנווערבן. לאָמיר עס אילוסטרירן: אָנט־וויקלער, באַפֿרײַער, געפֿינער, דערגרייכער, פֿאַרזאָרגער, צעטומלער; אָוועק־לויפֿער, אויסטרינקער, אויפֿהייבער, אײַנגענומער, אָנברענגער, אונטערשע־רער, איבערפֿירער, מיטנעמער, דורכפֿירער, אָפּקויפֿער, בײַוואוינער, צו־גופֿשטעלער. און עס איז דאָך קלאָר אַז אַזעלכע סובסטאַנטיוון מיט ־ער נייטיקן זיך ניט אין קיין אויסטײַטש. ־ער דינט אויך צו לאָזן ווערטער פֿאַר מכשירים, למשל: הייבער, פֿאַר מאַטעמאַטישע באַגריפֿן, למשל: טייל־ווײַזער, כּפֿלער.

ווען דער סובסטאַנטיוו איז פֿון אַ ווערב אָן אַ פֿרעפֿיקס און אָן אַ קאָנ־ווערב, קענען זיך שוין באַקומען באַזונדערקייטן אין באַטײַט. רײַטער איז טאַקע יעדערער וואָס רײַט, אָבער געווײַנטלעך האָט מען דאָ אין זינען עמעצן וואָס איז אין דער אָפּטיילונג פֿון אַרמיי מיט פֿערד; זעצער קען אויך זײַן דער וואָס זעצט ברויט אַדער מצות אין אויוון, אָבער די געווײַנט־לעכע פֿאַרבינדונג איז מיט אַ טייל פֿון דרוקאַרבעט; פֿירער איז אויך אַ פֿירער פֿון קלעצער און אַפֿילו פֿון מיסט, אָבער דאָס וואָרט אַסאָציאירט זיך מיט געזעלשאַפֿטלעכקייט, מיט מדינה.

דאָ טאָר מען ניט פֿאַרגעסן די סובסטאַנטיוון וואָס זייער יסוד איז אַ סובסטאַנטיוו. מיר האָבן דאָך: בעדער, קרעמער, הענדלער, געדט(ע)נער, גלעזער, פּינקלער, פֿידלער, גלעזער, קריטיקער, מוזיקער, און אַזאַ וואָרט ווי שנײַדער וואָס ניט יידיש האָט עס געשאַפֿן פֿון ווערב שנײַדן און אַזאַ וואָרט ווי שוסטער, וואו מיר ווייסן גאָרניט אַן אַן אויספֿאָרשונג וואָס דער ’שוסט‘ קען באַטײַטן, און מע קען דאָ דעם ־ער גאָרניט באַטראַכטן ווי

אַ סופֿיקס, און ער פֿאַלט אַהער אַריין אין דער גרויסער אַנאַלאָגישער ריי. הונדערטער, צענער, פֿינפֿער האָבן זיך זייער אייגענעם באַטייט. דער ־ער קען אויך האָבן די פֿאָרעם פֿון ־נער: מילנער, רעדנער, מחוצנער (וועט עס איז ניט קיין מיטגלידּ פֿון אַ פֿראַפֿעסיאָנעלן פֿאַראיין און פֿאַרנעמט אַ שטעל. דאָס וואָרט איז אויפֿגעקומען דאָכט זיך אין די פֿאַראיניקטע שטאַטן), און אויך די פֿאָרעם ־לער: טישלער, וויסנשאַפֿטלער, מיטצייטלער, קאַצעטלער.

דער ־ער איז בכלל ניט קיין סופֿיקס אין אַזעלכע ווערטער ווי: זומער, האָמער, טעאַטער, צווינטער, מעסער, פֿעפֿער, צענטער, מעטער, דיאָמעטער, דאָקטער. זיי זײַנען אַלע ערשטיקע סובסטאַנטיוון.

3. דער סופֿיקס ־ענישׁ איז ניט קיין קלענערער יחסן ווי ־ער. די באַזע איז אויך דאָ דער אינפֿיניטיוו און דער באַטייט איז אַזוי ווי דער באַטייט פֿון אינפֿיניטיוו: דער עצם פֿראָצעס פֿון דער טואונג און בלויז טיילווײַז אויך דער רעזולטאַט. ווי פֿאַרשפֿרייט עס איז ־ענישׁ קען מען זען פֿון אַזאַ קליינעם עקספּערימענט, וועט מע זאָל די סובסטאַנטיוון אויף ־ע פֿון פֿריערדיקן פּונקט פֿאַרבײַטן מיט סובסטאַנטיוון אויף ־ענישׁ: טוענישׁ, אײַנבינדענישׁ, אָנזאָגענישׁ, אונטערצינדענישׁ, לייענישׁ, באַטראַכטענישׁ, אַנטוויקלענישׁ, ..., צעטומלענישׁ, אָוועקלויפֿענישׁ, ... צונויפֿשטעלענישׁ. און אַ פּאַק מיט ־ענישׁ פֿון מענדעלע מוכר־ספֿרים: שטופֿענישׁ, קוועטשענישׁ, יאָגענישׁ, לויפֿענישׁ, דולענישׁ, קערענישׁ, פּוצענישׁ, דערשטיקענישׁ, דערוואַרגענישׁ, אײַנשטעלענישׁ, אײַנשפּאַרענישׁ, אויסטראַכטענישׁ, אויסדאַרענישׁ, איבערטראַכטענישׁ, איבערפּוצענישׁ, צונויפֿלויפֿענישׁ, אונטערוואַרטשענישׁ, אונטערזאָגענישׁ, אונטערהידענישׁ, זאָכענישׁ, זוכענישׁ. דער זיידע האָט געהאָט אַ בפֿירושע נטיה צו דעם ־ענישׁ און זיכער געשאַפֿן נעאָלאָגיזמען מיט זײַן הילף. אָבער אויף וואָסערע ווערטער קען מען דאָ אַ טייטל טאָן מיטן פֿינגער ווי בײַשאַפֿונגען? אפֿשר אויף די עטלעכע אין קורסיוו.

דער סופֿיקס ־ענישׁ האָט ליב זיך צונויפֿצוזיווגן מיטן פֿרעפֿיקס געפֿ־. מוסטערן פֿון זייער שלום־בית: געדרייענישׁ, געדרינגענישׁ, געבּרעכענישׁ, געלאָדענישׁ, געפֿענגענישׁ, געראָטענישׁ, געשטופֿענישׁ, געשטיקענישׁ, געשנײַצענישׁ, געשפּריצענישׁ. אין לאַנגאָניקע, טיף־אײַנגעוואָרצלטע סובסטאַנטיוון קען דאָ פֿאַרקומען אַן איבערקלאַנג: באַדערפֿענישׁ, באַהעלטענישׁ. ־ענישׁ קען אויך בײַ אַלטע בירגערס זיך אַנשליסן אין אַדיעקטיוון: וויסטענישׁ, טריקענישׁ, פֿינצטערניש. פֿון לעצטן וואָרט זענען מיר אַז נאָך ־ער ווערט פֿון ־ענישׁ: ־נישׁ: אײַנבירגערניש, פֿאַרפֿעפֿערניש.

4. דער סופֿיקס ־ונג קען אויך צוגעזעצט ווערן כּמעט צו יעדן ווער־באָלן שטאַם. דער באַטייט איז גענוויינטלעך: דער פּראָצעס פֿון דער טואונג און גלײַכצייטיק אויך דער רעזולטאַט פֿון דער טואונג. דער סופֿיקס קומט צו אַלע מינים ווערבאַלע שטאַמען, אָבער זעלטן צו אַ שטאַם פֿון לשון־קודש

און וויכט וויִ אַ שד פֿאַר וויטערעך פֿון ווערבן און ווערבאַלע סופֿיקסן וואָס יידיש האָט זיי פֿון אַ סלאַוויש לשון.

דוגמאָות: גלייכונג, זעאונג, הערונג, היילונג, בייגונג, מיינונג, האַנד־לונג, פֿרוואונג, קליידונג, רייבונג. מיט פֿרעפֿיקסן פֿון ווערב: אַנטוויקלונג, באַשרייבונג, באַפֿרייאונג, דערקלערונג, פֿאַרזיסונג, צעשטראַלונג, באַיאַ־אונג, פֿאַרניינונג, צעצווייגונג, דערשיינונג (די ווערטער אין קורסיוו זײַנען רעלאַטיוו נײַע. מיט קאָנווערבן: אויסענדיקונג, אויפֿשטייגונג, אונטערהעל־פֿונג, איבערשניידונג, אײַנאָטעמונג, אָנזאָגונג, אָפּפֿאַרבונג, דורכברענונג, מיטפֿיִיערונג, צעשמעלצונג. אָפּט נאָך ־יק אינעם ווערבאַלן שטאַם: פֿאַר־אייניקונג, קרעפֿטיקונג, שעדיקונג, בלוטיקונג, געוועלטיקונג, באַשעפֿטי־קונג, פֿאַרשטענדיקונג, באַרעכטיקונג, באַגענדיקונג, (פֿאַר)גלאַטיקונג. אָפּט נאָך די סוף־קלאַנגען ־ער אין ווערבאַלן שטאַם: מונטערונג, לענגערונג, (פֿאַר)ברידערונג, (פֿאַר)לייכטערונג, (פֿאַר)מינערונג, (צע)שפּליטערונג, באַ־פֿעלקערונג, בעסערונג, העכערונג, פֿאַרעלטערונג. נאָכן ווערבאַלן סופֿיקס ־יר: פֿאַרפֿומירונג, רעאַליזירונג, פֿינאַנסירונג, רעמאָנטירונג, אַקרעדיטי־רונג. מיט אַ לשון־קודשן עלעמענט: כשרונג, הפֿקרונג, (אײַנ)חזרונג, אײַנ־סדרונג, פֿאַרסמונג, פֿאַרסך־הכלונג, פֿאַרתכלונג.

זיך מערקן: רעכענונג, האָפֿענונג און די סובסטאַנטיוון ניט פֿון אַ ווער־באַלן שטאַם — ציטונג, פֿעסטונג.

מיט אַ באַזונדערן כּיוון זײַנען אָנגעזאַמלט אַזוי פֿיל דוגמאָות פֿאַרן סופֿיקס ־ונג. אָט דער סופֿיקס מיט גאָר אַן אַלטן יחוס, ווָאַרעם ער טרעפֿט זיך אַזוי אָפֿט אין גלאַסן, אין טיטשוווערטער, אין איבערזעצונגען פֿון סידור און מחזור, אין מוסר־ספֿרים, אָט דער מעכטיקער סופֿיקס — גראָד אויף אים איז געפֿאַלן אַן אומחן בײַ אַ צאָל מאָדערנע שרײַבערס. וואָס מער מע באַקענט זיך מיט דעם סופֿיקס — אַלץ ליבער ווערט ער.

5. דער סופֿיקס ־ערײַ איז אויך פֿאָפּולער, אָבער ער קען זיך ניט גלײַכן צו די וואָס זײַנען באַטראַכט געוואָרן אין די פֿונקטן 2־4. ער איז צונויפֿגעוואַקסן פֿון ־ער און אַרכאַאישן סופֿיקס ־יִ. דער באַטײַט: דויער־דיקע טואונג, אויך באַשטענדיקע טואונג; אין אַ צאָל פֿאַלן קלײַבט דער ריידער אויס אָט דעם סופֿיקס אויסצודריקן אומצופֿרידנקייט, אָפֿילו בפֿירושע ביטול־באַציאונג. דוגמאָות: זינגערײַ, קלינגערײַ, יאָגערײַ, פֿליִערײַ, פֿרע־סערײַ, זויפֿערײַ, (באַ)ריידערײַ, באַרימערײַ, שפּאַרערײַ, רײַסערײַ, פֿײַפֿערײַ, שילטערײַ, טומלערײַ, זידלערײַ. דער זעלביקער סופֿיקס קען אויך צוקומען צו אַ סובסטאַנטיוו, דהיינו בײַ: פֿאַרכערײַ, שטותערײַ, בייזערײַ, טענהערײַ, מלאָכהערײַ, ענייותערײַ (איראָניש ווענן אַ טואונג וואָס איז דער היפוך פֿון ענייות). עס זײַנען אינטערעסאַנט די קירצונגען אין: חזירײַ, מוסרײַ, מסורײַ.

עס פֿאַרגרעסערט די דויערדיקייט פֿון דער טואונג, ווען עס קומט צו דער פֿרעפֿיקס גע־. מיר ברענגען ווידער פֿון מענדעלען: געקלאַפּערײַ, געזיפֿצערײַ, געקרעכצערײַ, געפֿאַטשערײַ, געווינטשערײַ, געפּלוידערײַ, גע־ריידערײַ, געדוקערײַ, געוועדלערײַ.

־ערײַ באַטײַט ניט בלויז טואונג, מלאָכה, נאָר אויך דעם וואָרשטאַט

פֿון בעל־מלאָכה, דעם אָרט וואו די טואונג ווערט דורכגעפֿירט (זען סוב׳ 13). האָבן מיר די סובסטאַנטיוון מיטן טאָפּעלן באַטייט: בעקערײַ, בערשט־ערײַ, פֿאַרבערײַ, וועבערײַ, וועשערײַ, שמידערײַ, סטאָלערײַ, פֿריזירערײַ, קוילנברענערײַ, שטיינהאַקערײַ.

6. דער סופֿיקס ־ער׳ קומט אין אונדזער ריי אויפֿן לעצטן אָרט, ווײל ער איז ווייניקער פֿאַרשפֿרייט ווי די פֿרי׳ער־דערמאָנטע און דערצו נאָך ניט גלײַך אין די דיאַלעקטן (אין פֿוילישן דיאַלעקט מער ווי אין די אַנדערע). דאָך איז פֿאַראַן איצט די נטיה אים צו ניצן מיטן וועראַבאַלן שטאָם אויך דאָרטן ווו ער איז פֿרי׳ער אין דער שפּראַך פֿון פֿאָלק ניט געווען. זײַן באַטײַט איז פֿאַרשיידנדיק. ־ער׳ן איז פֿאַראַן אין דער וועלט פֿון קאָנ־קרעטע זאַכן אָן שום אָפּשאַטונג לגבֿי אָדער לשבֿח: שפּײַזער, קרײַטערער, שאָלערן, שמירערן, טייגערן, שוועמערן, געשווילערן, זעגערן. ־ער׳ן באַטײַט אויך רעזולטאַט פֿון אַ טואונג און אויך דעם פּראָצעס פֿון דער טו־אונג מיט אַ נייטראַלן אָפּשאַצן: פּרעגלערן, דעמפּערן [אָבער ניט געקערטס, ווײל דער סופֿיקס איז דאָ גאָר ־ס], שטיקערן, טוערן (טואונג איז אַ מאָ־דערן וואָרט), ברענערן (וואו דאָס וואָרט שײַטער האָט אויסגעפֿעלט), בלי־ערן, בראָטערן, שטריקערן, ריידערן, שמעלצערן.

אין גרויסן רוב פֿאַלן ברענגט ־ער׳ן ארײַן אַ בפֿירוש נעגאַטיוע אָפּ־שאַטונג, אַז די אַרבעט גופֿא און איר רעזולטאַט זײַנען ניט גוט, טויגן ניט איבער עפּעס אַ סיבה. דאָס איז באַשײַמפּערלעך אין די סובסטאַנטיוון: שפּילערן, לייזערן, שרײַבערן, שטופּערן, בײַסערן, זינגערן, וואַשערן, (גע)מישערן, אויסשטעלערן, צושטעלערן, פֿאַרלײַבערן, באַשפּײַזערן, דער־נערערן, פֿאַרזייערן, פֿאַרשמירערן (אָהער קענען אויך געהערן טוערן, בלײַערן, ריידערן). זיך מערקן די בפּיוון־געשאַפֿענע נעאָלאָגיזמען: שטרע־בערן (נאַרישע שטרעבונג), האָפֿערן (פֿאַלשע אָדער נאַרישע האָפֿענונג), וויליערן (שלעכטער ווילן), וואוינערן (וואָס איז ניט פּאַסיק פֿאַר אַ מענטשן), גלייבערן (פֿאַלשער, נאַרישער, ווילדער גלויבן). כּדאי צו פֿאַרגעדענקען דאָס פֿאַלקסוואָרט געהינטערן (די נידעריקסטע שיכטן, די אוממאָראַלישע מענטשן, דער אָפּפֿאַל אין דער געזעלשאַפֿט).

ו. סופֿיקסן צו אַדיעקטיוון

1. דאָ פֿאַרנעמט דעם אויבנאָן און כּמעט דעם גאַנצן זאָל דער אוני־וערסאַלער סופֿיקס ־קייט. מעשׂה בעל־הבית קומט ער צו צו אַלע אַדיעק־טיוון וואָס באַצייכענען אַן אייגנשאַפֿט אָדער אַ סימן און טעאָרעטיש ממש צו אַלע פֿאַרטיצִיפּ. זײַן באַטײַט: די אַבסטראַקטע אידיי וואָס נעמט צוגויף, וואָס איז איבער אַלע קאָנקרעטע זאַכן מיט דער אייגנשאַפֿט פֿון דעם אַד־יעקטיוו אָדער פֿאַרטיצִיפּ, פֿשוטער גערעדט: ־קייט באַצייכנט די א י י ג נ־ש א פֿ ט אָדער דעם מצב. דער זעלביקער סופֿיקס קען אויך באַצייכענען אַ פֿרט־פֿאַל וואו די אייגנשאַפֿט אָדער דער אַדיעקטיווישער סימן איז בנמצא.

דאָ איז דער ענין אַזוי קלאָר און קיין אַנדערע צוגאַבֿ־באַטײַטן זײַנען ניטאָ. קען מען זיך באַנוגענען מיט די דוגמאָות:

זיסקייט, ביטערקייט, הויכקייט, נידעריקייט, שיינקייט, מיאוסקייט, רײַכקייט, אָרעמקייט, קליינקייט, גרויסקייט, פֿלינקייט, קראַנקייט, אידל־קייט, עזותקייט, פֿוילקייט, גרייטקייט, גוטסקייט, מענטשלעכקייט, מענטשיש־קייט, איינזאַמקייט, דאַנקבאַרקייט, פּריקרעקייט, תּמעוואַטעקייט, בעסערקייט.

־יקייט איז צונויפֿגעשמאָלצן פֿון ־יק פּלוס ־קייט. דוגמאָות: קלייני־קייט, נידעריקייט, ווארהאַפֿטיקייט, גוטיקייט, גלײַכגילטיקייט, אונטערט־ניקייט, רואיקייט, איצטיקייט, צײַטיקייט, גוטהאַרציקייט; פֿײַעריקייט און פֿײַערדיקייט, סלינעדיקייט, צרהדיקייט, בטבֿעדיקייט, אומעטיקייט, סאַמע־טיקייט, פֿאַרצײַטיקייט, נעכטיקייט, רעגנבויגיקייט, טיילעוודיקייט.

פֿון פּאַרטיצּיפּ: געפֿאַלנקייט, באַטראַכטקייט, אָפּגעזונדערטקייט, אָפּגעלאָזנקייט, אויסגעהאַלטנקייט, אויפֿגעשײַנטקייט, דורכגעדרונגענקייט, אָנגעפּלאָזנקייט, אײַנגעמאַרינירטקייט, אַרומגערינגלטקייט, אַרײַנגעוואַרצלט־קייט, צוריקגעהאַלטנקייט, צונויפֿגענומענקייט, אָנידערגעזונקענקייט, מיט־באַטייליקטקייט.

2. פֿון סופֿיקס ־היים איז אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש ווייניק־וואָס גע־בליבן: פֿרײַהייט, גלײַכהייט, טרײַהייט, שיינהייט (אָ שייגע פֿרוי); קינדהייט, מענטשהייט, גאָטהייט, פֿון סובסטאַנטיוון, איינהייט.

3. ־ס קען מען אויך באַטראַכטן ווי אָ באַזונדערן סופֿיקס אין די אַבסטראַקטע סובסטאַנטיוון: גוטס, שלעכטס, רחמנותדיקס, אַכזריותדיקס, שיינס, ברוטאַלס, אינדיווידועלס.

־ס איז זיכער אָ סופֿיקס, ווען דער סופֿיקס שטייט צו צו אַן אַדיעקטיוו אַדער צו אָ פּאַרטיצּיפּ און עס באַקומט זיך אָ סובסטאַנטיוו מיט אָ קאָנ־קרעטן באַטײַט. מיר האָבן אים, לדוגמא, אין אַזעלכע ווערטער: גרינס, מילכיקס, געבראָטנס, געזאַלצנס, געבעקס, געקעכטס, באַדעקנס, שעפּסנס, פֿאַר־בראָגנס, געפֿרעגלטס, שיינס („איך וועל דיר דערציילן עפּעס שיינס"), גע־שריפֿטס, בלאָלעכס, געלבלעכס. דער באַטײַט איז דאָ: כּוללדיקס, די סוב־סטאַנטיוון וואָס מע רופֿט זיי אויך זאַמלנעמען, אָ ל ץ וואָס איז... און אָ פּ ר ט פֿון דעם.

4. פֿאַראַן אויך אָ זעלטן־געניצטער סופֿיקס ־לינג אין די סובסטאַנ־טיוון: ליבלינג, וויצלינג, שוואָכלינג, פֿרילינג, הויפּטלינג, צווילינג, צעגד־לינג, דרײַלינג, פֿינפֿלינג (מיטן באַטײַט: האָנט, אין וואויליונגעריש „וועסט דערפֿילן מײַן פֿינפֿלינג, וועסטו אַנדערש רעדן"), גלעטלינג, אָפּשטאַמלינג, (נעאָלאָגיזמען).

4. זען צאָל ב1־2.

ז. סופֿיקסן צו פֿאַרשיידענע יסודות

1. מיר האָבן דאָ אַ מין כּל־הנערים. אויפֿן ערשטן אָרט לויט דער אָפּטקייט קומט דער סופֿיקס פֿון סלאַוויש ־ניק וואָס איז המצאָהדיק און קען זײַן ממש אומגעריכט. ער גיט דעם מענטשן לויט זײַן אייגנשאַפֿט, זײַן באַשעפֿטיקונג, זײַן אָרט, זײַן כאַראַקטעריסטיק. דער סופֿיקס דריקט אויס אַמאָל אַ קוים־קוימיקן בײַטעם פֿון ביטול ביז צום שאַרפֿסטן ביטול און אָפּלאָגניש.

מיר הייבן דאָ אָן מיט דוגמאָות פֿון פֿאַרשיידענע יסודות: קלויזניק, וואַכערניק, נודניק, פֿאַסקודניק, גענאַרניק, אָלרײַטניק, טעאַטערניק, בעז־דעטניק (וועט עס האָט ניט קיין קינדער), פֿאַראיבלניק, שלימזלניק, אַקציז־ניק, קאָפּויערניק, האָלדאָפּניק, אַוואַנטורניק, יאָ־בעדניק (מסר), טאַגדעטניק, פּוסט־און־פּאַסניק, טראָ־מבֿעניק, דערו־נטערניק, נאַרקאָטניק (אַ נבֿ וואָרט).

עס איז באמת טשיקאַווע וואָס אָט דער סלאַווישער ־ניק האָט געשאַפֿן אַזאָ גרויסע צאָל דוגמאָות: ייִשו־בֿניק, ע׳זותניק, לה׳כעיסניק, מוסרניק, חבֿדניק, מסי׳רניק, י׳קרותניק, הקדשניק, שמדניק, טרפֿותניק, כּפֿרהניק, הכנעהניק, חוצפּהניק, חני׳פֿותניק און חניפֿו׳שניק, בית־מ׳דרשניק, יסורימ־ניק, מוכר־ספֿרימניק, נע־ונדניק, ימח־שמוניק, למד־וואָוניק, בעל־העזהניק, בעל־גא׳וותניק, בעל־תשובֿהניק, מרה־שחורהניק, כּל־בּוניק, מה־יפֿיתניק, מה־יעשׂהניק, עולם־הזהניק, אָסור־לרחמניק, אַתה־בחרתניק (אַנשטאָט ׳אַתה־בחרתנוניק׳), בעזח׳רפֿהניק (וועט עס האָט ניט קיין חרפּה), רכילותניק.

=ניק קען אַמאָל ווערן אַ שטרויכלשטיין, אויב מע נעמט אים אָן ווי אַ סופֿיקס, בעת ער איז ניט מער ווי די ענדונג פֿון אַ וואָרט וואָס האָט ייִדיש האָט עס איבערגענומען ווי עס שטייט און גייט פֿון אַ סלאַוויש לשון, למשל קרופּניק. אַקעגן זשע איז אין פֿאַ׳מעניצע אַדער פֿאַמו(י)ניצע יאָ פֿאַראַן דער סופֿיקס =ניצע, דער וויבֿלעכער נאָמען פֿאַר די ווערטער אויף =ניק. =יק קען אויסזען ווי אַ סופֿיקס אין: האַרבֿעריק, קאָשיק, גאַניק און אַנדערע, בעת אין־דער־אמתן איז דאָ קיין שום סופֿיקס ניטאָ. =יק איז גאָר זעלטן אַ סופֿיקס, ווי אין נבֿזיק (פֿון נבֿזה).

2. דער סופֿיקס ־קע — זען ג5. אַהער קומען צו אַזעלכע רעלאַטיוו־נײַע ווערטער ווי: מאַכערײַקע, לאַכערײַקע מיטן באַטײַט: אַ קליינע ליטע־ראַרישע אַרבעט אָן אַ באַזונדערן ווערט און דאָס זעלביקע, אָבער אָזאָ וואָס איז הומאָריסטיש.

3. דער סופֿיקס ־שאַפֿט האָט אַ פֿאַרשיידנדיקע נאַטור, אָפּהענגיק פֿון וואָרטקלאַס וואָס דינט אים ווי אַ יסוד. ווען דער סופֿיקס קומט מיט אָן אַדיעקטיוו, באַטײַט ער דאָס זעלביקע וואָס ־קייט און באַצייכנט טאָקע אָן אייגנשאַפֿט. מע זעט עס אַרויס פֿון די דוגמאָות: ענגשאַפֿט, ליבשאַפֿט, נאָענטשאַפֿט, קלוגשאַפֿט, געפֿאַנגענשאַפֿט, גענויטשאַפֿט, געוואוינטשאַפֿט, גערעכטיקשאַפֿט, יונגשאַפֿט, אידלשאַפֿט. ־שאַפֿט טיילט זיך דאָך אָפּ פֿון ־קייט מיט דעם וואָס ער ווײַזט אויף אַ באַשטענדיקער אייגנשאַפֿט, אָפֿילו אויף אַ שטריך פֿון כאַראַקטער.

ווען ־שאַפט פֿאַרבינדט זיך מיט א סובסטאַנטיוו קען ער אויך האָבן דעם זעלביקן באַטייט וואָס עס קומט אַרויס פֿון א זיווג מיט אַן אַדיעקטיוו און עס קומט נאָך צו דער אָנווייזונג אויף דער פֿאַרבינדונג פֿון איינעם צום צווייטן. אָט זיבנען די דוגמאָות: בריהשאַפֿט, פֿרייִנדשאַפֿט, ברודערשאַפֿט, פֿאָטערשאַפֿט, מוטערשאַפֿט, מענערשאַפֿט, קרובֿישאַפֿט. דערצו נאָך איז דער זעלביקער סופֿיקס אַן אָנווייזער אויף א מצב, אויף א צושטאַנד: קנעכט־שאַפֿט, אַרעמשאַפֿט, קוואָטערשאַפֿט, מדינהשאַפֿט, גבֿירישאַפֿט, ייִנגלשאַפֿט, מיידלשאַפֿט, קינד(ער)שאַפֿט, עופֿעלעשאַפֿט, דערוואַקסלינגשאַפֿט. אָבער אַפֿטער פֿון אַלץ איז דאָ דער באַטייט — אָנגעהעריקייט צו א קרײַז, צו א גרופּע, ווי מיר האָבן עס אין: אַרבעטערשאַפֿט, גבֿירימשאַפֿט, מחותני(מ)־שאַפֿט, בריידערשאַפֿט, סטודענטנשאַפֿט, לערערשאַפֿט, מיטגלידערשאַפֿט, פֿי־רערשאַפֿט, געזעלנשאַפֿט (א גרופּע חבֿרים), עלטערנשאַפֿט („די עלטערנ־שאַפֿט פֿון אונדזער שול איז א גאַנץ אַקטיוויע"), לייענערשאַפֿט, דינערשאַפֿט. עס איז גרינג צו באַמערקן אז דאָס זעלביקע וואָרט קען ברענגען די אַלע אָנגעוויזענע באַטייטן.

און בענקשאַפֿט איז אין ייִדיש פֿאַרבונדן מיטן ווערב בענקען. און מיר האָבן געפֿונען פֿאַרטיקערהייט די ווערטער: הערשאַפֿט, ווירטשאַפֿט, וויסנ־שאַפֿט, לייַדנשאַפֿט, געזעלשאַפֿט, מאַנשאַפֿט. עס איז פֿריש דער חשק צו שאַפֿן נעאָלאָגיזמען מיט דעם סופֿיקס: דאָנקשאַפֿט, זיווגשאַפֿט, אייבער־שאַפֿט און אָנדערע.

4. דער סופֿיקס ־וואָרג איז ניט קיין איבערקלייבער אין דעם זינען אַז ער קען צושטיין אי צו אַן אַדיעקטיוו, אי צו א סובסטאַנטיוו, אי צו א ווערב. געווייגנטלעך ברענגט ער מיט זיך דעם באַטייט: א זאַמלונג, א צו־נויפֿגעם פֿון ענלעכע זאַכן אָדער מענטשן, א זאַמלוואָרט (זען 3). מיט אַן אַדיעקטיוו: אַלטוואָרג, יונגוואָרג, קליינוואָרג, רויוואָרג (ניט־באַאַרבעטע מאַטעריאַלן), שיינוואָרג (גרופּע שיינהייטן וואָס זיבנען געקומען צו א קאָ־טעסט), מיט סובסטאַנטיוון: אײַזנוואָרג, קופּערוואָרג, בלעכוואָרג, גאָרטנ־ווארג, פּעלצוואָרג, רויכוואָרג, נעאָלאָגיזמען ווי: שוכוואָרג, זאָקנוואָרג, אויסשטעלוואָרג און די המצאה פֿון המצאהוואָרג. מיט א ווערבאַלן שטאַם: נאַשוואָרג, הייצוואָרג, שפּילוואָרג, ברענוואָרג, בראָכוואָרג, פֿאַרוואָרג, שרײַב־וואָרג, שטריקוואָרג, פֿליוואָרג.

5. ניטא קיין סירכא אין דעם סופֿיקס ־טום וואָס טרעפֿט זיך בלויז אין געציילטע סובסטאַנטיוון. אָט זיבנען די אַפֿטסטע ווערטער: הייליקטום, אייגנטום, רײַכטום, ייִדנטום, קריסטנטום.

6. צום טראַפֿיקן למד אין צאל ב1־2 איז נייטיק צוצושטעלן דעם סופֿיקס ־ל וואָס האָט געשפּילט א ראָלע אין דער ווייטער תקופֿה פֿון פֿאַר־ייִדיש און פֿאַר ייִדיש גופֿא איז ער שוין געווען א הלך־לעולמו. מיר האָבן אים אין אַזעלכע ווערטער ווי: שליסל, שטייסל, האַנדל, פֿליגל, גאַפֿל, לעפֿל און אַנדערע, און דער באַטייט איז געווען א קלאָרער: מכשיר, מיטל פֿאַר

עפּעס. מיר האָבן דעם וועג פֿון דריידל פֿאַר שפּילן און מעסטל אַ כּלי אויף צו מעסטן, און שפּעטער איז צוגעקומען אַ דריידל מיטן באַטייט: אַ קונץ, אַ פֿאַרדריי וואָס איז ניט־אינגאַנצן ערלעך ווי אויך אַ פּשטל. עס איז אויפֿגעקומען אַ פּרווו אויפֿצולעבן אָט דעם סופֿיקס, און מע האָט געשאַפֿן פֿאַר אַ זומערפֿייגעלע דאָס וואָרט פֿלאַטערל, פֿאַרן שטיינדל אין דאַמינאַן אַ שום אײַנקריץ — אַ נישטל (וועגן אַ מענטשן איז עס דער רעזולטאַט פֿון אָפּהאַקן גאָר פֿון גאַרנישט), און אין מעכאַניק — אַ הייבל (געבליבן איז הייבער).

7. עס געהערן ניט צו ייִדישע סופֿיקסן די אַלע וואָס מע טרעפֿט זיי אין אינטערנאַציאָנאַליזמען: — (אַט)אָר (דיקטאַטאָר, קאָאָפּעראַטאָר, פּראָ־פֿעסאָר), ־וס (מאַקסימום, מעמאָראַנדום), ־יום (פּרעזידיום, מיניסטעריום), ־(ט)ור (קולטור, בּראָשור), ־אַט (דיפֿלאָמאַט, מאַגיסטראַט), ־יק (לאָגיק, סיסטעמאַטיק), ־יטעט (נאַציאָנאַליטעט, אויטאָריטעט), ־(י)אַל (ריטואַל, מאַ־טעריאַל), ־אַנץ און ־ענץ (רעפֿערענטאַנץ, עקסיסטענץ) און נאָך אַנדערע.

עס זײַנען יאָ ייִדישע סופֿיקסן ־יסט און ־יזם, ווײַל מיט זיי האָט מען געשאַפֿן נײַע וואָרטער, ווי למשל: ציוניסט, בונדיסט, ייִדישיסט, העברעאיסט, תלמודיסט, פֿאָלקיסט; חסידיזם, ציוניזם, בונדיזם, פֿאָלקיזם, אחד־העמיזם, דובנאָוויזם, ייִדישיזם, קיומיזם.

8. ־ע און ־יע צום סוף וואָרט קענען אַרויסרופֿן וויכוחים. פֿאַרשטייט זיך אַז עס איז ניטאָ קיין סופֿיקס אין אַזעלכע וועלטער ווי: טאַטע, זיידע אַדער מאַמע, באָבע, אָוודאי ניט אין די העברעאיזמען מיטן קלאַנג [ע] צום סוף: הלכה, גמרא, פּרי. די פֿראַגע איז ווי ווײַט אַ מיטל צו פֿאַרייִדישן קען אָנגערופֿן ווערן אַ סופֿיקס, ווען עס קומט ניט צו קיין שום חידוש אין באַטײַט. ווען ייִדיש נעמט איבער אַ וואָרט מיט אַן אומאַקצענטירטן [א] צום סוף, מוז דאָך זיך באַווײַזן דער קלאַנג [ע]. מיר האָבן דאָך גאָר קיין בּרירה ניט און עס מוז בײַ אונדז אַרויסקומען: פֿאַלמע, פּרעסע, סצענע, אַמעריקע, מאַסקווע. צענדלינגער אינטערנאַציאָנאַליזמען, וואָס אין ייִדיש מיט אַ צווײַ דוֹרות צוריק האָבן געהאַט צום סוף ־ע, האָבן זיך באַפֿרײַט פֿון אָט דער ענדונג און פֿון פֿאַ׳בריקע איז פֿאַבריק, פֿון מאַשינע — מאַשי׳ן, פֿון טעלעגראַמע — טעלעגראַ׳ם און אַזוי ווײַטער. בכלל־אופֿן איז עס אַזוי אין דער איצטיקער כּלל־שפּראַך. ווייסט ניט דער צונויפֿשטעלער פֿון דעם איצטיקן קורס גראַמאַטיק פֿון קיין אין וואָרט מיט אַזאַ ־ע צום סוף וואָס זאָל קענען פֿרעטענדירן אויף דער ראָלע פֿון אַ וואָרט מיט אַ סופֿיקס.

־יע האָט געקענט זיך אָפּדאַכטן ווי אַן ענדונג מיט מער חשיבות. אָבער אין תוך האָט ניט אָט די ענדונג קיין שום יחוס. אויך ניט וועג מע האָט געאָגראָפֿישע נעמען ווי: איטאַליע, נאָרוועגיע, פֿלאַנדריע. אויך ניט אין די אינטערנאַציאָנאַליזמען: נאַציע, רעליגיע, סימפּאַטיע, סימפּאָניע, כעמיע, לאָטעריע, קאָלעגיע, געאָגראָפֿיע, כראָנאָלאָגיע, כרעסטאָמאַטיע און אַ סך צו זיי.

9. וועגן סובסטאַנטיוון פֿון נעמען פֿון שטעט און לענדער זען אַדי׳, בּ4.

10. פֿאַראַן נאָך סופֿיקסן פֿון סלאַווישע לשונות וואָס האָבן זיך אײַנ־ געפֿעסטיקט בלויז אין געציילטע ווערטער. דאָ קומען דרײַ סופֿיקסן פֿון אָט דעם מין: ־אַרניע (שלאָסאַרניע, הינטאַרניע, וואַלצאַרניע, שפּיזאַרניע אָדער שפּיזאַרניע); ־אַניע (ווינטשעוואַניע, האָדעוואַניע, האַרעוואַניע, שפּילע־ וואַניע, ד״ה אײַנשפּריצונג, פֿון שפּילקע); ־סטוווע (פּאָסקודסטוווע, היפּא־ קריטסטוווע, הולטײַסטוווע, שאַרלאָטאַנסטוווע).

11. אָחרון־אָחרון חבֿיב. ייִדיש האָט אַרײַנגענומען אין די שאַפֿערישע פֿורעמס דעם סופֿיקס פֿון לשון־קודש ־ות (אַרויסגערעדט: עס). אין קרײַז פֿון ייִדיש־רעדערס זײַנען אויפֿגעקומען די ווערטער אין ייִדיש און פֿון ייִדיש אַריבּער אין לשון־קודשן באַנוץ, אָדער גלײַכצײַטיק געוואָרן הן ייִדי־ שע הן לשון־קודשע ווערטער. דוגמאָות זײַנען: מבֿינות, מגידות, עקשנות, נדבֿנות, יקרנות, ידענות, ישרנות.

ח. פֿרעפֿיקסן צו זאַכווערטער

1. מע קען ניט נעמען אין באַטראַכט די פֿרעפֿיקסן וואָס זײַנען אַרײַנ־ געגליידערט אין אינטערנאַציאָנאַליזמען (אַ־, אינטער־, דיס־, טראַנס־ און אָ סך אַנדערע). קען מען דאָ האָבן צו טאָן בלויז מיט דרײַ באמת־ייִדישע פֿרעפֿיקסן, דערצו נאָך מיט לעבעדיקע, מיט שעפֿערישע פֿרעפֿיקסן. צווישן דעם דרײַלינג איז דער וויכטיקסטער פֿרעפֿיקס גע־.

גע־ קען זײַן זייער אַלט, וואָרעם אין דעם גערמאַנישן קאָמפּאָנענט פֿון ייִדיש איז ער פֿאַרטראָטן גאַנץ פֿרימינענט, און גע־ קען זײַן שפּאָגל־נײַ, ווי דער מיטל צו שאַפֿן אָ נעאָלאָגיזם וואָס איז ערשט הײַנט אײַנגעפֿאַלן דעם רייַדער אָדער שרײַבער אויף אויסצודריקן אָ נײַעם באַגריף, אויף צו באַאַמענען עפּעס וואָס איז פֿרײַער גאָרניט געווען אָדער אויף אָנצורופֿן עפּעס וואָס האָט שוין געהאַט זײַן וואָרט אין ייִדיש, אָבער דער רייַדער צי דער שרײַבער איז מיט דעם ניט געווען באַקאַנט. זען צווייט׳, ה3, ה5.

2. לאָמיר זיך פֿאַרנעמען מיט די פֿאַרשיידענע פֿונקציעס פֿון גע־:

א) דער פֿרעפֿיקס ברענגט אַרײַן דעם באַטײַט פֿון אָ קאָלעקטיוו, פֿון אָ גרופּע וואָס שטעלט צונויף אַן איינס. די דוגמאָות: געשטערן, געביי׳ן, געבליטן, געבערג, געצווײַג, געבלעטער, געהי׳לץ, געצײַ׳ג, געזעמל, געפּע׳ק, געשפּאַ׳ן, געראַ׳ר (נעאָלאָגיזם, אָ סיסטעם רערן).

ב) ווײַזט אויפֿן כּלל אָדער אָ פּרט פֿונעם כּלל לויטן באַטײַט פֿון וואָרט אָן דעם פֿרעפֿיקס. די דוגמאָות: געמיש, געוועב, געניי, געבּרויך, געווײַן, געקלאָג, געווײַנ, געשפּאָט, געמעלק, געשמעלץ, געבּעק(ס), געטראָנק, גע־ זאָנג, געבּײַ, געשרײַ. די פֿאַרבינדונג דאָ איז מיט אָ ווערבאַלן שטאָם וואָס קען קומען אויך מיט אָ שינוי.

ג) באַטייט אַז דער סובסטאַנטיוו האָט אין זיך עפּעס וואָס איז מער, איז גרעסער, איז אַרומנעמיקער. דוגמאָות: געוויסער, געוויטער, געשטאַנק, געסרחה, געטומל, געוודער, געריידט, געראַנגל, געשלעג, געוויש, געפּיל־דער, געקראַך.

ד) וויזט אויף פֿאַרלענגערונג אין צייט. זען צווייט 5. נאָך דוגמאָות: געדויער, געדרייט, געהילך, געיאָמער, געגרייט, געכשר, געשטאַמל, געדונער, געלויב, געהאָווקע. אויך דאָ איז די פֿאַרבינדונג מיט אַ ווערבאַלן שטאַם. אַהער באַלאַנגען אויך אַ טייל דוגמאָות פֿון פֿריערדיקן אונטערפונקט, ווי פֿון דאָרטן קענען אַ טייל יענע דוגמאָות אַריבערגעפֿירט ווערן אַהער.

ה) שאַפֿט דעם סובסטאַנטיוו, וואָס אָן גע־ איז ער גאָרניט פֿאַראַן אַדער האָט גאָר אָן אַנדער באַטייט. דוגמאָות: געזינד, געפֿעס, געזעץ, גע־בורט, געדראַנג, געבאָט, געהאַלט, געשמאַק, געגאָד, גערוך, געלענק, גע־לעכטער, געדערים. [דאָס אויסלייגן מיט "עם' איז אַ גרייז, ווייל עס דאַרף אונדז ניט אַנגיין דער אָפּשטאַם פֿון וואָרט, נאָר ווי דאָס פֿאַלק באַנעמט אָט דאָס פּשוטע פֿאַלקסוואָרט.]

ו) ווי אַ צוגאָב צום פֿריערדיקן אונטערפונקט און ווי אינפֿאָרמאַציע — אָן אַנווייז אַז אַ היפּשע צאָל אַזעלכע סובסטאַנטיוון האָבן מיר געמוען פֿאַרטיקערהייט, למשל: געזיכט, געזעלשאַפֿט, געשלעכט, געפֿאָר, געוויכט, געריכט, געפּיל, געדאַנק, געשעפֿט. איבער דער סיבה וואָס גע־ איז אַזאַ אָפּטער און פֿילבאַטייטיקער פּרעפֿיקס ווערט ער אויך דאָ אויפֿגענומען ווי אַ פּרעפֿיקס.

3. דער פּרעפֿיקס אומ־ פֿאַרנעמט בייַ די סובסטאַנטיוון אַ סך וויי־ניקער אָרט, איז ניט אַזוי אָפֿט ווי בייַ די אַדיעקטיוון (זען אַדי׳, 1). דער באַטייט פֿון דעם אומ־ און די אָפּטקייט זיינע איז אין אַ גרויסער מאָס אָפּהענגיק פֿון דעם צו וואָס ער שליסט זיך אָן.

א) אינטערעסאַנטער פֿון אַלץ איז די פֿאַרבינדונג מיט אַ סובסטאַנ־טיוו וואָס באַשטייט בלויז פֿון שטאַם. די נעגאַציע איז אַ פֿולשטענדיקע און עס קומען דערבייַ צו פֿאַרשיידענע ניואַנסן און בייַבאַטייטן. אומגליק איז אַ סך ערגער ווי דאָס פֿעלן פֿון גליק; אומאמת איז אַן אייפֿעמיזם פֿאַר ליגן; אוממענטש איז עמעצער וואָס איז גאָרניט קיין מענטש, ממש אַ ווילדע חיה; אומגאָט איז גאָרניט קיין גאָט, אַ געץ („דער זעלביקער 'פֿירער' קען בייַ איינעם זיין אַ גאָט און בייַ אַן אַנדערן אַן אומגאָט"). דעריבער קומען דאָ אַ סך דוגמאָות: אומגאָס, אומגאָסט, אומגעלט, אומהאָנט, אומוויסן, אומ־וועג, אומחן, אומיושר, אומכּבֿוד, אומלייט, אומסדר, אומפּאָר, אומפֿאַלק, אומפֿרייַנד, אומצוכט, אומציט, אומרו, אומרעכט, אומשולד, אומשײכות, אומשלוס, אומשכל, אומתכלית.

ב) שטענדיק מיט אַ נעגאַציע און מיט אַ פֿולער אַדער אַמאָל אויך טיילווייזער פֿאַרניינונג קומט דער אומ־ בייַ סובסטאַנטיוון וואָס זיי אַליין זיינען געבויט פֿון אַדיעקטיוון אַדער פּאַרטיציפּן. זייער צאָל איז גאָנץ גרויס,

דאָס שאַפֿן אַזעלכע סובסטאַנטיוון איז גאָנץ גרינג און עס איז געגנוג אַ צענדלינג דוגמאָות: אומאָפֿהענגיקייט, אומבאַגרענעצטקייט, אומגעוואונטשענקייט, אומגעניטקייט, אומדערגרייכלעקייט, אומסימפּאַטישקייט, אומצופֿרידנקייט, אומקולטורעלקייט, אומראַציאָנעלקייט, אומרחמנותדיקט. אָלע ווערטער האָבן דאָ דעם סופֿיקס ־קייט.

ג) קומט מיט באַטייט אָרום: אומקריזיז, אומגעגנט, אומגרענעץ, אומוואָנדער, אומהיל, אומטאָנץ, אומלייג, אומפֿאָרער, אומפֿירער, אומפֿלי, אומשטעל, אומשפּריזיז.

ד) קומט מיט סובסטאַנטיוון וואָס זיי אַליין שטאַמען פֿון ווערבן מיטן קאָנווערב אום. דאָ פֿעלט דער באַטייט: ניט, וויל דער גאַנצער סובסטאַנטיוו מיט זיין אום־ איז דער זעלביקער וואָס איז באַריכות באַטראַכט געווארן בײַם פֿונקט ב2. עטלעכע דוגמאָות: אומדריי, אומבייג, אומהאַנג, אומווארף, אומטויש, אומיאָג, אומכאַפּ, אומבערענג.

ה) גיט צו גאָר אַן אַנדער באַטייט ווי דאָס ווארט אַן אום־: אומזאַץ, אומשטאַנד, אומבראָך, אומגאַנג, אומהאַלדז (טיכל אַרום האַלדז), אומוואַנדל, אומוועג, אומלאָג, אומלאָד, אומפֿאַל, אומפֿאַנג, אומצאָל (ד״ה אַ גרויסע צאָל), אומקרויט, אומראָס.

4. בעל־ נידערט אַראָפּ אַדער דערהייבט זיך צו אַ פֿרעפֿיקס. דוגמאָות פֿון יידישע שאַפֿונגען: בעל־טאַקסע, בעל־תשובֿהניק, בעל־בטחון, בעל־גאווה, בעל־גוזמא, בעל־גוף, בעל־דבֿר, בעל־דמיון, בעל־דעה, בעל־דרשער, בעל־העזה, בעל־חשבון, בעל־חתונה, בעל־טובֿה, בעל־כעסן, בעל־מוח, בעל־מוסף, בעל־מופֿת, בעל־מצווה(טניק), בעל־משפחה, בעל־נעילה, בעל־עגלה, בעל־קורא, בעל־קריאה, בעל־שם־טוב, בעל־תפֿילה.

5. דער פֿרעפֿיקס אַנטי־, וואָס זיין אינטערנאַציאָנאַליסטישער יחוס ציט זיך בײַ צו גריכיש און איז אַריין אין אַזוי פֿיל לשונות, טרעפֿט זיך גאָנץ אָפֿט אין אינטערנאַציאָנאַליזמען וואָס זיבנען אַריין אין יידיש. אָט דער אַנטי־ האָט אין אונדזער שפּראַך־פֿאַרשטעלונג באַקומען אַ פֿאַרזיכדיקן פֿורעם און געווארן אַן אייגענער פֿרעפֿיקס. אין די ווערטער אַנטיסעמיט און אַנטיסעמיטיזם איז אָלץ אינטערנאַציאָנאַליסטיש, אָבער אין אַנטי־יידישקייט און אַנטישמד איז דאָך פֿאַראַן דער יידישער פֿרעפֿיקס אַנטי־. אַזוי טרעפֿט מען אים אויך אין נאָך ווערטער, דהיינו, אַנטי־אמת, אַנטי־אמתדיקייט, אַנטי־גלות, אַנטי־גלותדיקייט, אַנטי־גלותיזם, אַנטי־זכרונותדיקייט (בײַ א. צייטלין), אַנטי־חסידישקייט, אַנטי־יוניאָן, אַנטי־יחידישקייט, אַנטי־ישׂראל, אַנטי־לבֿנון, אַנטי־עקדה (בײַ שמואל ניגערן), אַנטי־פֿאַלעסטינער (סוף 19טן יאָרהונדערט, ווען עס איז געווארן די באַווענגונג פֿון די פֿאַלעסטינער), אַנטיפֿאַלקיזם, אַנטיפֿרומקייט, אַנטישלומדיקייט. דאָס זיבנען אַלץ ווערטער וואָס זיבנען אויפֿגעקומען ווי נעאָלאָגיזמען. איז דער פֿרעפֿיקס אַנטי־ אַ שפּעריישער עלעמענט און איז מסוגל אַריינצוברענגען נאָך מער

נייַע ווערטער. אויב פֿיזיק האָט אַ נייַעם באַגריף אַנטי־מאַטעריע, איז מעגלעך אויף ייִדיש עס צו זאָגן אַנטישטאָף אַדער גאָר אַנטיחומר.

ט. צונויפֿהעפֿטן

1. צונויפֿהעפֿטן ווערן אָנגערופֿן אַזעלכע סובסטאַנטיוון (און אַדיעקטיוון) וואו עס ווערן צונויפֿגעבונדן אין איין וואָרט צוויי אָדער מער שטאַמען. אַ צונויפֿהעפֿט באַשטייט פֿון צוויי טיילן. געווײַנטלעך איז דער צווייטער טייל דער עיקרדיקער פֿון שטאַנדפּונקט פֿון באַטײַט. ווערט ער אָנגערופֿן דער יסוד־טייל, און דעם ערשטן טייל רופֿן מיר אָן דער באַשטימ־טייל. דעם אַקצענט אָדער דעם הויפּט־אַקצענט האָט דער באַשטימ־טייל. דער גראַמאַ־טישער מין איז געווײַנטלעך לויטן יסוד־טייל (ענין ג, 23). פֿויגלנעסט באַטײַט: נעסט פֿון אָדער פֿאַר אַ פֿויגל, פֿאָלקשפֿראַך, באַטײַט: די שפּראַך פֿון פֿאָלק, לערן־אינסטיטוציע — די אינסטיטוציע וואָס איז באַשטימט פֿאַרן לערנען. בייַדע טיילן פֿון צונויפֿהעפֿט האָבן געווײַנטלעך זייער קלאָרן באַזונדערן באַטײַט, הגם דער באַשטימ־טייל איז אַדיעקטיוויש לגבי דעם יסוד־טייל, וואָרעם ער באַגרענעצט, ער טײַטשט אויס, ער דעפֿינירט דעם יסוד־טייל.

צונויפֿהעפֿטן אין ייִדיש — דאָס איז אַן אומבאַגרענעצט געביט. חוץ די גרייַטע וואָס דער ריידער אָדער דער שרײַבער פֿאַרמאָגט שוין, קען מען אין פּראָצעס פֿון רעדן אָדער שרײַבן שאַפֿן צונויפֿהעפֿטן וויפֿל עס איז נייטיק אויף איבערצוגעבן וואָס מע האָט אין זינען.

2. צווישן די צונויפֿהעפֿטן איז נייטיק אונטערצושיידן די קלייניע גרופּע צונויפֿשמעלצן, וואו עס איז פֿאַראַן אַ שינוי אין איינעם פֿון די טיילן אָדער איינער פֿון די טיילן וואָרט אַרויסגערעדט ניט געגנוג קלאָר, ניט גאַנצערהייט. בײַשפּילן: אויריינגל, אַרעמאַן, זונטיק, האַנטעך, בראַנפֿן, קימפּעט, ווײַמפּערל, שלימזל. בדרך־כלל לאָזט זיך ניט שאַפֿן אַ נייַער צונויפֿשמעלץ.

עס איז כּדאַי אויך אויסצוטיילן יענע צונויפֿהעפֿטן וואָס זייער באַטײַט דרינגט ניט אַרויס פֿון דעם באַטײַט פֿון די בייַדע טיילן, נאָר שאַפֿט אַ נײַ וואָרט פֿאַר אַ זאַך, פֿאַר אַ באַגריף. דוגמאות: נאָזהאָרן, ים־פֿערד, קאָפֿ־ענקל באַטײַטן — אַ גרויסע זויג־חיה מיט אַ דיקער פֿעל און מיט אַ האָרן איבערן פּיסק, אַ גרויסע זויג־חיה וואָס לעבט אין ים, די וואַסערלאָרווע פֿון אַ פֿראָש. אַ וואַלפֿצאָן איז אַ לענגלעך שטיקל פֿון אַ ביין אָדער פֿון אַן אַנדער מער־ווייניק האָרטן שטאָף וואָס מע גיט קינדער צו בייַסן ווען עס שנידן זיך בײַ זיי די מילכצײַנדלעך; נאָזטיכל איז ניט דווקא פֿאַר דער נאָז, מע ווישט זיך אויך אָפֿ דעם שטערן מיט אַ נאָזטיכל; אַ זומערפֿייגעלע איז ניט קיין פֿייגעלע עס איז אַ פֿלאַטערל; אין אַ שלאָפֿראָק קען מען אַ גאַנצן טאָג אַרומגיין, אָבער שלאָפֿן אין דעם שלאָפֿט מען ניט; שער־בלאָט מוז ניט האָבן אַ צייכענונג פֿון אַ טויער; פּאָקנטרעגער איז ניט יעדערער וואָס טראָגט סתם אַ פּאָק, נאָר מיט ביכלעך און ספֿרימלעך, ציצית, מזוזות און ענלעכס.

אַהערצו געהערן אויך: יאַרצייט, נאַדלבוים, נעצהיַטל און אַ היפּשע צאָל אַנדערע ווערטער. דער גרענעץ איז דאָ ניט שטענדיק אַ קלאָרער.

דאָ האָט מען ניט געזומען אין באַטראַכט דעם אָפּשטאַם פֿון וואָרט, בלויז זיין באַטייט אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש.

3. דער יסוד־טייל קען דאָך זײַן בלויז אַ סובסטאַנטיוו, אָבער דער באָשטים־טייל קען זײַן —

א) אַ סובסטאַנטיוו, ווי אין ערדאַרבעט, עפּלקוואָס, האָניקלעקעך, מערנצימעס, האָלצהעקער, גאָטזוכער, הימל־קאָליר, האָרצקלעמעניש, כּלל־שפּראָך, פֿאַרטיי־צוזאַמענפֿאָר;

ב) אַן אַדיעקטיוו, ווי אין: גלײַכווערטל, זויערמילך, וואויללערנער, עלטערזיידע, גוטהאַרציקייט, שוואַרצאָפּל, האָלבאינדזל, שיינערדנער, ביטער־זאַלץ, אָרעם־מאַלצײַט;

ג) אַ וועראַלער שטאָם, ווי אין: ניימאָשין, ברענגלאָז, לייענבוך, שמעלצאויוון, שיק־ייִנגל, זינגפֿייגעלע, וויקלשנור, פֿאָרש־פּראָיעקט, רעווי־דיר־קאָמיסיע, אָסאָציאיר־סיסטעם;

ד) אויך פֿון אַנדערע וואָרטקלאַסן, פֿון גאַנצע פֿראַזעס און אויסדרוקן, ווי אין: דריט־חלק, יאָ־ענטפֿער, מהיכא־תיתי־באָציאונג, מה־דאָך־פּשטל, איבער־אויבן־צוליב־פֿלאָנטער, פֿאָרוואָס־תקופֿה, לאָז־מיך־געמאָך־שטימונג, נעשׂה־ונשמע־פֿרומקייט, ואהבת־לרעך־כּמוך־מאָראַל, אַ קוצו־של־יוד־קריגערײַ.

דער ערשטער טייל פֿון צונויפֿהעפֿט ווערט דאָ אויפֿגענומען ווי אַ סעמאַנטישער איינס.

4. אַ צונויפֿהעפֿט קען באָשטיין נאָר פֿון צוויי טיילן. אויב מע ניצט אַ צונויפֿהעפֿט פֿון דרײַ אָדער מער טיילן, איז עס אַ חטא קעגן ייִדיש. ניט 'פֿאָרטיי־צוזאַמענפֿאָר־באָשלוסן', נאָר באָשלוסן פֿון פֿאָרטיי־צוזאַמענפֿאָר; 'שלום־עליכם־פֿאָלק־אינסטיטוט' קלינגט ווי אַן איבערזעצונג פֿון ענגליש; 'אַרבעטער־רינג־לערערקורסן' איז אויף אַ קאָרעקטן ייִדיש — לערערקורסן פֿון אַרבעטער־רינג. אָבער מיתה־משונה־קאָליר, תּנא־ברא־קאָפֿ און ענלעכע זײַנען פֿולקום קאָרעקטע צונויפֿהעפֿטן, ווייל מיתה־משונה, תּנא־ברא זײַנען באָטײַטיקע איינסן. נאָר אין אַ טאָפּעלן צונויפֿהעפֿט, אַ רעזולטאָט פֿון אַן אויסרעכענען, קען מען האָבן דרײַ און מער טיילן, למשל: וואָלד־ און פֿעלד־חיהלעך, וואָלד־, פֿעלד־ און גאָרטן־חיהלעך; אַרטילעריע־ און אינפֿאַנטעריע־אָפּטיילן; עבֿרי־, חומש־ און גמרא־תּלמידים.

5. צונויפֿבינדונגען מיט צוויי גלײַכע אַקצענטן געהערן ניט צו די צונויפֿהעפֿטן, למשל: טאַ׳טע־מאַ׳מע, גאַ׳פּל־מע׳סער, זוללי־וסובֿא, אַכילה ושתיה, בהמה גסה.

די סיסטעם סמיכות איז געבויט אין דער פֿאָרקערטער ריכטונג ווי צונויפֿהעפֿטן: דער אַקצענט איז אויפֿן צווייטן טייל, בײַם איבערפֿראָזירן

מח מען אַנהייבן פֿון ערשטן טייל, דער מין ווערט געווײַנטלעך באַשטימט פֿון ערשטן טייל, למשל: דער זכות־אַ׳בות, דער זכות וואָס מע האָט פֿון די אָבות; דער שׂכר־לי׳מוד, דער שׂכר וואָס מע צאָלט פֿאַרן לימוד. ווען מע האָט צו טאָן מיט ווערטער פֿון לשון־קודש, דאַרף מען געווארנט זײַן ניט צונויפֿצומישן סמיכות מיט צונויפֿהעפֿט. חתונה־מתנה, ישיבֿה־בחור, כּנסת־בנין, בית־מדרש־שמש, פּורים־סעודה, ווערטער־סדר, קעשענע־גנבֿ, קהל־שטיבל, מדרגה־ווײַזער, נבֿיאים־רייד — זײַנען אָבער צונויפֿהעפֿטן.

אָבֿ קען מען ניט פֿאַרבײַטן דעם ערשטן טייל פֿון צונויפֿהעפֿט מיט אַן אַדיעקטיוו, ווײַל דער באַטייט ווערט אַן אַנדערער. דוגמאות: פֿויגלשע נעסט קען זײַן אָ שטיבל מיט שלום־בית; קהלש שטיבל קען זײַן יעדער שטיבל וואָס געהערט צום קהל, בעת קהל־שטיבל איז בלויז די קאָנטאָר פֿון דער קהילה, איר ביורא; נבֿיאישע רייד פֿאַרמאָגן אייגנשאַפֿטן וואָס מע פֿאַרבינדט זיי מיט אָ נבֿיא, בעת נבֿיאים־רייד זײַנען בלויז פֿון נבֿיאים.

די געציילטע אייגנאַרטיקע צונויפֿבינדונגען פֿון דעם טיפּ יונגערמאַ׳ן, וואויל־ער־יונג, גוטער־ברודער, גוטער־יי׳ד געהערן ניט צו די צונויפֿהעפֿטן, ווײַל דער אַקצענט איז שאַרף אויף דעם צווייטן טייל און זיי האָבן זייערע באַזונדערקייטן. די צווי פֿריוואָט־נעמען פֿון איין פּערזאָן שאַפֿן אויך ניט קיין צונויפֿהעפֿטן, ווי חיים־מ׳שה, משה־בע׳ר, גיטע־מי׳נע, רחל־ל׳אה.

6. ווען ביידע טיילן פֿון צונויפֿהעפֿט זײַנען סובסטאַנטיוון, קען צווישן זיי אַרײַנקומען אָ פֿאַרבינדקלאַנג, וואָס זײַן פֿונקציע איז צו פֿאַרגרינגערן דאָס אַרויסרעדן און אויפֿצוהיטן די ריטמיק פֿון דער שפּראַך.

דער וויכטיקסטער פֿאַרבינדקלאַנג איז ס וואָס שאַפֿט צוזאַמען מיטן פֿריערן קאָנסאָנאַנט אָ מין האַלב־טראַף און איז אָ מחיצה צווישן דעם שטאַרק־אַקצענטירטן טראַף פֿון באַשטים־טייל און דעם שוואַכערן אַקצענט פֿון יסוד־טייל. בלוטסטראָפֿן, מאַנספֿאַרשוין, פֿאָלקסלידל, לאַנדסמאַן, שלאָקס־רעגן, שיפֿסקאָרטע, דאַרפֿסיונג, קהלס־לײַט, וואַרטסמאַן — זײַנען אָבער פֿאַר־שפּרייטע און צום טייל לאָגאָניקע צונויפֿהעפֿטן מיטן ס אינדערמיטן.

ווען ניצן אָדער אויסמײַדן דעם סמך איז נייטיק אָנצוווײַזן:

א) ניט עקספּערימענטירן מיטן אַרויסוואַרפֿן דעם סמך דאַרטן וואו ער איז אינגעפֿעסטיקט אין שפּראַכבאָנוץ;

ב) דאַרטן וואו דער סמך קען ניט אויספֿירן זײַן פֿונקציע צו פֿאַרגרינ־גערן דאָס אַרויסרעדן, דאַרף מען אים ניט. דעריבער קומט קיין סמך פֿאַר אָדער נאָך ס, ש, ז, צ. דוגמאות: לעבן־סטאַנדאַרד, שלאָס־מעכאַניזם; פֿאָלק־שול, פֿליישבאַנק; גרונטזאַך, האַלדזבאַנד; שניטצייט, בליצלאָמפּ;

ג) מע דאַרף אויך ניט דעם סמך, ווען עס איז פֿאַראַן אַן אַנדער פֿאַר־בינדקלאַנג, ווען דער ערשטער טייל ענדיקט זיך אויף אָ וואָקאַל, אויף אָ דיפֿטאָנג, אויף אָ דלד, אָ ־ט און אַוודאי ניט אויף ־סט. דוגמאות: בריוונ־טרעגער, ציגנמילך; טיילעפֿעלע, גומי־קלעפּעכץ, בראַווא־געשרייען; גוואַלד־

ריס, ערדגייסט, זאַמדקאַסטן; לופּטמענטש, שטאָטגאַרטן, בעטגעוואַנט; דינסט־מיידל, האַרבסטווינט, פֿאַסטקאַרטל;

ד) וועג עס טרעפֿן זיך צוזויף אַלצאייניג קלאַנגען סוף באַשטים־טייל און אַנהייב יסוד־טייל קומט געווייניטלעך אַ סמך צווישן זיי: בלוטסטראָפֿן, קהלס־לייט, קריגסגעריכט, שאָפֿונגסגייסט, דאַרפֿספֿור, קאַמפֿספּראַנט (אַבער באַנקקוועטשער און די וואָס גייען לויטן פֿריערדיקן אונטערפונקט, ווי פֿאַסטטויב און אַנדערע);

ה) עס איז פֿאַראַן אַ בפֿירושע טענדענץ פֿון סעריעס. צוגויפֿהעפֿטן מיט די זעלביקע באַשטים־טיילן האָבן אַ נטיה אַלע אַדער יאָ אַדער ניט צו האָבן דעם סמך. גאָר בולט איז עס בײַם באַשטים־טייל פֿאַלק: פֿאַלקס־מעשה, פֿאַלקסלערער, פֿאַלקספּאַרטיי, פֿאַלקסווערטל, פֿאַלקס־פֿאַרזאַמלונג, פֿאַלקס־אינסטינקט, פֿאַלקס־מאַטיוו, פֿאַלקסמענטש, פֿאַלקס־חכמה, פֿאַלקסליד. אַזוי איז אויך מיטן באַשטים־טייל ל ע ב ן: לעבנס־חכמה, לעבנספֿרייד, לעבנס־באַדינגונגען, לעבנסדראַנג, לעבנסקרײַז, לעבנסציל, לעבנסטאָג, לעבנס־פֿאַרהעלטענישן; אָבער לעבנשטייגער איבער דעם שין. אַזוי אויך צום טייל מיטן באַשטים־טייל אַ ר ב ע ט, ניט געקוקט אויף דעם טית: אַרבעטסטאָג, אַרבעטסמאַן, אַרבעטספֿרוי, אַרבעטסמענטש, אַרבעטספֿרייד, אַרבעטסלוין, אַרבעטסלעבן, אַרבעטספֿריז (חוץ די ווערטער וואו מע קען אַרבעט באַטראַכטן ווי אַ וועראַלן שטאַם, ווי אין: אַרבעטס־דיסציפּלין, אַרבעט־באַדינגונגען און אַנדערע).

אַ דוגמא פֿון אַ סעריע אַן דעם סמך בײַם באַשטים־טייל ט אַ ג: טאָגלוין, טאָגבוך, טאָגליכט, טאָגהיים, טאָג־אַרדענונג, בײַטאָג־רו, טאָג־פֿלאַטערל.

הגם דער פֿאַרבינדקלאַנג ־ס שטאַמט אָפּ פֿון דער ענדונג פֿון אַמאָליקן געניטיוו און איז אידענטיש מיט דער ענדונג פֿון פּאָסעסיוו, האָט עס ניט מער קיין שום סעמאַנטישע שייכות מיטן געניטיוו און אויך ניט מיטן פּאָסעסיוו. ־ס איז געווארן אַן ענין פֿון וואוילקלאַנג און צום טייל פֿון שפּראַכיקער טראַדיציע.

7. דער טראַפֿיקער נון (און ־ען וואו ער קען ניט אַרײַנקומען) קען אויך דינען ווי אַ פֿאַרבינדקלאַנג צווישן די ביידע טיילן פֿון צוגויפֿהעפֿטן. זײַן אָפּשטאַם איז פֿון דער מערצאָלענדונג און פֿון דעם אַדיעקטיווישן סופֿיקס, אָבער זײַנע פֿונקציעס זײַנען די זעלביקע וואָס בײַ ־ס. טרעפֿט זיך דער פֿאַרבינדקלאַנג ־נ (־ענ) אויך דאָרטן וואו עס קען גאָרניט געמאָלט זײַן די מערצאָל־ענדונג ־ן.

דאָ וויטער וועט געגעבן אַ רשימה צוגויפֿהעפֿטן, אײַנגעבירגערטע און נײַערע, הן וואו דער טראַפֿיקער נון איז בלויז אַ פֿאַרבינדקלאַנג און הן וואו ער איז אַ רעגולערע מערצאָל־ענדונג וואָס דינט גלײַכצײַטיק ווי אַ פֿאַרבינדונג צווישן די בײַדע טיילן פֿון צוגויפֿהעפֿטן:

אַבאָנענטנפֿרײַז, אַטלעטנפֿוס, אָקסניאָך, באַקנבײַן, בלומענקראַנץ, בריוונ־טרעגער, גאָסנקינד, געגנזשמאָלץ, דאָמענשנײַדער, דיסקנוואַרפֿער, דעמבנ־

האַלץ, האָזנשפּרונג, האַרפֿנשפּילער, וואַכטבלאָט, וואַלצנדרוק, וואַנצן־ריח, זונענשטראַל, זייפֿנבלאָז, זשיראַפֿנהאַלדז, חצותן־תּפֿילה, טאַנצנזאַל [פֿאַלקיש], טאַלנגרינס, טירנפּוץ, טריטנמאָס, יאָמשנהאַלץ, יריד־האַנדל, לייבנגרוב, ליפֿנזאַלבּ, מאַראַנצנזאַפֿט, מענטשנפֿלייש, נוסנבוים, סופֿן־שורה, ערנוואַך, פֿאַלמען־אַליי, פֿאַרפֿומען־ריח, פֿויסטנהעלד, פֿלוימענציימעס, פֿערדנפֿלייש, פֿערדנשטאַל, פֿרויענהאַנט, צאַפּנשטונק, צוואַנגענהענטל, ציגנמילך, קאַפּן־שורה, קאַצנשפּרונג, קאַרטנטישל, קאַרשנבוים, קונצנמאַכער, קלאַסנקאַמף, ריפּנביין, רעכטן־תּביעה, שאָסייען־שטויב, שטאַמען־ייִחוס, שטאַרן־בלינדקייט, שטריקנדרייער, שעפּסנריפּל.

די ענדונג ־ער (פֿון מערצאָל, פֿון דעם סופֿיקס און סתם ווי די לעצטע קלאַנגען פֿון אַ וואָרט) שפּילט די ראָלע פֿון אַ פֿאַרבינדונג און דעריבער נייטיקן זיך אַזעלכע צונויפֿהעפֿטן מיט ־ער אין קיין שום אַנדער פֿאַרבינדקלאַנג. עטלעכע אַזעלכע צונויפֿהעפֿטן: הינעראיי (אויך פֿון איין הון), קינדער־מאַנטל, קינדערהיים, קינדערגאָרטן, ביכערשראַנק, מענערשנידער, פֿייערלע־שער, לערערקורס, וואַסערמיל, וועטער־נבֿיא.

8. אַ צונויפֿהעפֿט באַשטייט פֿון צווויי טיילן, אָבער יעדער צונויפֿהעפֿט איז איין וואָרט. אַ וואָרט ווערט ניט געשפּאָלטן, הייסט עס אַז אַ צונויפֿהעפֿט ווערט געשריבן אינאיינעם. ווען די פֿאַרבינדונג איז מיט אַ מקף, איז עס אויך אַ צייכן פֿון איין וואָרט. דער מקף קומט צו פֿאַרגרינגערן דעם לייענער, ער זאָל אַן איבעריקער אָנשטרענגונג אויפֿכאַפּן דעם באַטייט פֿון וואָרט. די זאָרג פֿון דעם וואָס שרייבט קאָרעקט באַשטייט אין דעם אַז דאָס זע־בילד בײַם לייענער זאָל ניט זײַן האַמעטנע, ער זאָל ניט דאַרפֿן אַרײַנקוקן אין יעדן אות באַזונדער. מע לייענט דאָך ניט אות נאָך אות, נאָר דאָס אויג כאַפּט אויף גאַנצע גרופּעס אותיות. אויף דעם סמך ווערן געגעבן די ווײַטערדיקע כּללים פֿאַרן אויסלייג פֿון צונויפֿהעפֿטן:

א) זיך ניט פֿאַרנעמען מיטן ציילן די טראַפֿן, ווײַל אין דעם איז קיין זינען ניט פֿאַראַן און ווײַל ניט שטענדיק איז גרינג צו דערגיין וואָס עס הייסט די קירצסטע פֿאָרעם פֿון וואָרט. דערבײַ זינדיקט מען נאָך קעגן באַגריף וואָרט, וואָרעם שרייבמאַשין איז איין וואָרט און שרייבמאַשיניסטקע מיט די צווויי סופֿיקסן וואָס קומען צו איז דאָך אַן אַנדער וואָרט

ב) אַ מקף איז נייטיק אין לענגערע צונויפֿהעפֿטן, אַן שום באַשטימען פֿאָרויס וואָס עס באַטייט לענגערע. דאָ קען מען זיך פֿאַרלאָזן אויפֿן אינזען פֿון דעם וואָס שרייבט, ווײַל עס איז ניט וויכטיק דאָ צו האָבן אַן אַבסאָלוטע איינהייטלעכקייט. דוגמאות פֿון לענגערע צונויפֿהעפֿטן: טעאַטער־פֿאָרשטעלונג, מאַנדאָלין־אָרקעסטער, פֿאָלקס־לערערשאַפֿט, גראַמאַפֿאָן־טישל, רעווידיר־קאָמיסיע, האָנטוורקער־פֿאַראיין, ספּאָרט־פֿאָרמעסטענישׂ, הענדלער־פֿאָר־דינסט, שפּראָכן־סיסטעם, שפּראַך־סיסטעם.

ג) אַ מקף איז נייטיק, ווען עס טרעפֿן זיך צונויף אַלצאיינע אותיות און צוויי־אותיות פֿאָר איין קלאַנג, און בכלל וואו ער העלפֿט גרינגער

אַפּצוזונדערן די ביידע טיילן פֿון צונויפֿהעפֿט מיט אַ צאָל קאָנסאָנאַנטן. דוגמאָות: נעי־יִידיש, אַרמיי־יאָך, יובילייי־יאָר, פּרווו־ווירע, נערוו־וויברירונג, סוויסטש־קלאַנג, בלישטש־זשעני, פּאַטש־זשעסט, הירזש־זשמעניע, האַרץ־סקלעראָז, קינבאַק־קראַמפּ, טרעשטש־שפּאַלט.

ד) דער מקף איז נייטיק בײַ אַ צונויפֿהעפֿט וואָס איז אַ נעאָלאָגיזם, איז נײַ און ניט געוווינט באַקאַנט, וואָס אייניער פֿון זײַנע טיילן איז אַ וואָרט פֿון לשון־קודש, וואָס זײַן באַשטים־טייל איז אַ נאָמען. דוגמאָות: זע־בילד, זאָך־אָביעקט, וואָפֿן־רו, זשורי־מוז, אולצער־וואונד, קו־פּאָקן, דאָמף־וואָלק, זונען־האַרץ, פֿייער־פֿאַרב, פֿויגל־קיניג; יוגנט־חבֿר, וועריטער־סדר, שלאָף־חדר, שער־בלאָט, פּורים־באָל, הכנסה־שטיצער, חן־גריבל, קנס־מאָל, ים־שפּיגל, רויב־חיה; מענדעלע־גאָס, אָרט־שול, יחוס־אויסגאָבע, אָזע־קאָמיטעט, שזר־פּאָרק, מאָגגער־פּריז, דובנאָוו־בוך, שטיינבאַרג־קלוב.

דעם גאַנצן ענין אויסלייג פֿון צונויפֿהעפֿטן זאָל מען ניט אויפֿנעמען ווי אַ פּאַק גזירות, נאָר זיך פֿאַרלאָזן אויפֿן שׂכל־הישר און כסדר האָבן אין זינען דעם לייענער. בײַ אַ ספֿק צי מע זאָל יא אָדער ניט אַרײַנשטעלן דעם מקף — איז יא אַרײַנשרײַבן.

X.

דער אַדיעקטיוו

א. כאַראַקטער פֿון אַדיעקטיוו

1. דער אַדיעקטיוו איז אַ באַזונדערער וואָרטקלאַס. לויטן באַטייט איז דער אַדיעקטיוו ס׳רובֿ אַ נאָמען פֿון אַן אייגנשאַפֿט (דאָס גוטע קינד, די געשמאַקע שפּיזן, דער געטרייַער פֿרײַנד). דער אַדיעקטיוו קומט צוזאַמען מיט אַ סובסטאַנטיוו; בלויז ווען דער אַדיעקטיוו ווערט אַליין געניצט ווי אַ סובסטאַנטיוו קען ער אויסקומען אָן אַן אָנדער סובסטאַנטיוו (גיין צום קראַנקן פֿאָטער אין שפּיטאָל, אַוועקפֿירן דעם קראַנקן אין שפּיטאָל). אין זאַץ איז דער אַדיעקטיוו אַן אַטריבוט אָדער אַ טייל פֿון נאָמינאַלן פּרעדיקאַט (די רייַכע מומע גיט אַ טרינקט מתּנה, די מומע איז אַ רייַכע און די מתּנה איז אַ טרינקט).

צום שטאַם פֿון אַדיעקטיוו קענען צוקומען פֿלעקסיעס, זאָגט מען אַז דער אַדיעקטיוו בייגט זיך, מע קען אים דעקלינירן. דער אַדיעקטיוו קען ס׳רובֿ האָבן צוויי פֿאָרמען: אַ קירצערע און אַ לענגערע. ער פֿאָרמאָגט אויך פֿאַר־גלייכגראַדן. דער אַדיעקטיוו האָט אויך זײַנע אייגענע סופֿיקסן.

2. דער נאָמען ׳אייגנשאַפֿט־וואָרט׳ אַדיעקטיוו איז ניט פּאַסיק, ווײַל עס זײַנען פֿאַראַן אַ סך אַדיעקטיוון וואָס באַצייכענען אַ סימן (דער ווײַסער שניי), ווײַזן אָן דעם מאַטעריאַל (אַ זײַדענער טלית), דעם אָרט (ירושלימער אַלט־שטאָט), די צײַט (דער נעכטיקער טאָג), די גרופּע (ייִדישע פֿירונגען), דעם אָפּשטאַם פֿון אַ לאַנד (אַמעריקאַנער עולה), די פּאָזיציע אין אַ ריי (דער ערשטער אַפּליקאַנט, די לעצטע בקשה) און געהערן נאָך צו אַנדערע סעמאַנ־טישע גרופּעס. עס איז אויך ניט פּאַסיק דער נאָמען ׳ביווואָרט׳, ווײַל ס׳רובֿ פֿראַגמענטן זײַנען ביווועדיקע און אַלע פֿרעפֿאָזיציעס זײַנען דאָך אַוודאי ביווועדיקע. דעריבער וועט מען דאָ ווײַטער ניצן בלויז — אַדיעקטיוו.

3. דער אַדיעקטיוו ציט זיך נאָר צו אַ סובסטאַנטיוו. אַן אַדיעקטיוו קען קריגן פֿאַרשיידענע ניואַנסן אין באַטייט, אָפּהענגיק פֿון סובסטאַנטיוו וואָס צו אים ציט ער זיך. אַ גוטער און אַ גוטער בעל־מלאָכה האָבן פֿאַרשיידענע באַטייטן פֿאַר דעם זעלביקן אַדיעקטיוו גוטער: אַ גוטער מענטש קען זײַן אַ שלעכטער בעל־מלאָכה און אַ שלעכטער מענטש קען זײַן אַ גוטער בעל־מלאָכה.

4. דאָס זעלביקע ווארט מיט די זעלביקע קלאַנגען קען געהערן הן צו די אַדיעקטיוון הן צו די סובסטאַנטיוון. באַשטימען באַשטימט עס די פֿונקציע אין זאַץ. לדוגמא: „מײַן יאַנקעלע איז אַ קינד אַ גוטס" — גוטס איז אַן אַדיעקטיוו, „איך ווינטש דיר אַלדאָס גוטס" — גוטס איז אַ סובסטאַנטיוו; „דער הימל איז בלאָ" — בלאָ איז אַן אַדיעקטיוו, „בלאָ איז מײַן באַליבטער קאָליר" — בלאָ איז אַ סובסטאַנטיוו.

5. די קורצע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו ווערט אַן אַדוואַרב, אויב דאָס ווארט צײַט זיך צו אַ וואַרב. „די פֿרוי איז שיין" — שיין איז אַן אַדיעקטיוו, „די פֿרוי טוט זיך שיין אָן" — שיין איז אַן אַדוואַרב. „דאָס קינד איז מיר טײַער" — טײַער איז אַן אַדיעקטיוו, „איך האָב טײַער באַצאָלט פֿאַרן קינדס וויגעלע" — טײַער איז אַן אַדוואַרב.

6. עס איז נייטיק דער באַגריף אַדיעקטיווירונג. מיר האָבן עס וועלן דער סובסטאַנטיוו איז אַ טייל פֿון נאָמינאַלן פּרעדיקאַט. „איז ער אַ בהמה (אַ פֿערד, אַן אָקס)!" — דאָ ווערן די סובסטאַנטיוון אַדיעקטיווירט, זיי באַצייכענען נאָר אײַגנשאַפֿט וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פֿאַר די דערמאָנטע סובסטאַנטיוון.

ב. די לאַנגע און די קורצע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו

1. בדרך־כלל לאָזט זיך זאָגן אַז דער אַדיעקטיוו האָט די פֿעאיקייט צו האָבן צוויי פֿאָרמען, אַ לאַנגע און אַ קורצע, הגם ניט אַלע אַדיעקטיוון פֿאָרמאָגן ביידע פֿאָרמען. די קורצע פֿאָרעם איז דער שטאַם פֿון אַדיעקטיוו (מערקט זיך: ניט דער שורש! פֿלייַשיק, ליבלעך, קופֿערן, תּמעוואָטע זײַנען אַדיעקטיווישע שטאַמען, אָבער זייערע שרשים זײַנען: פֿלייש, ליב, קופּער, תּם). די קורצע פֿאָרעם איז אַן שום פֿלעקסיע, אַן דער ענדונג פֿון צאָל, פֿון גראַמאַטישן מין, פֿון בייגפֿאַל. די לאַנגע פֿאָרעם איז דער שטאַם פֿלוס אַן אַדיעקטיווישע פֿלעקסיע. קען מען די לאַנגע פֿאָרעם אַנרופֿן פֿלעקסיוו אַדיעקטיוו.

2. פֿאָראַן אַדיעקטיוון וואָס קענען האָבן נאָר די פֿלעקסירטע פֿאָרעם. דאָס זײַנען אַדיעקטיוון מיטן סופֿיקס ־ן (־ען) וואָס שאַפֿן זיך פֿון שטאָפֿנעמען, וואָס ענטפֿערן אויף דער פֿראָגע: פֿון וואָס איז עס געמאַכט? בײַ אַזעלכע אַדיעקטיוון ווײַזט זייער פֿלעקסיע אַן אויף דער צאָל, אויפֿן גראַמאַטישן מין, אויפֿן בייגפֿאַל. מיר קענען זאָגן: דער שיינער מאַנטל און דער מאַנטל איז שיין, די שיינע יאַקע און די יאַקע איז שיין, דאָס שיינע קלייד און דאָס קלייד איז שיין; מיר קענען אויך זאָגן: דער וואָלענער מאַנטל, די וואָלענע יאַקע, דאָס וואָלענע קלייד. מיר קענען אָבער ניט זאָגן: ׳דער מאַנטל (די יאַקע, דאָס קלייד) איז וואָלן׳ (נאָר — איז פֿון וואָל). דאָס זעלביקע אויך ווען מע זאָל ניצן אַן אַנדער אַדיעקטיוו מיטן סופֿיקס ־ן (־ען), למשל: זײַדן, פֿלאָנעלן. קומען מיר צום אויספֿיר וועגן דער גאַנצער גרופּע אַדיעקטיוון וואָס שאַפֿן זיך פֿון שטאָפֿנעמען מיט דעם זעלביקן סופֿיקס.

3. אויך סופֿערלאַטיוון מיטן סופֿיקס ־סט־ קענען האָבן נאָר די פֿלעקסירטע פֿאָרעם. מיר זאָגן: דער מאַנטל איז טיִיער, דער מאַנטל איז טיִיערער; מיר קענען ניט זאָגן: ׳דער מאַנטל איז טיִיערסט׳, נאָר דער מאַנטל איז דער טיִיערסטער. דאָס זעלביקע איז חל אויף אַלע סופֿערלאַטיוון.

אויך די אַדיעקטיוון אונטערשטער, אייבערשטער, פֿאַדערשטער, הינ־טערשטער האָבן ניט קיין קורצע פֿאָרעם.

4. אַדיעקטיוון וואָס ווערן געשאַפֿן פֿון נעמען פֿון שטעט און לענדער מיטן סופֿיקס ־ער האָבן נאָר די קורצע פֿאָרעם. זיי קענען ניט האָבן קיין שום פֿלעקסיע צו זיך, זיי בייגן זיך ניט, זיי זיִנען אומדעקלינירלעך. פֿאַר דעם ־ער קען אַרײַנקומען נאָך א סופֿיקס. דוגמאות: פֿון אַמעריקע — אַמעריקאַנער, פֿון אַפֿריקע — אַפֿריקאַנער, פֿון ענגלאַנד — ענגלענדער, פֿון אַרגענטינע — אַרגענטינער, פֿון תל־אָבֿיבֿ — תּל־אָבֿיבֿער, פֿון ניו־יאָרק —ניו־יאָרקער, פֿון ווילנע — ווילנער, פֿון וואַרשע — וואַרשעווער, פֿון אַדעס — אַדעסער; ניו־יאָרקער גאַסן, אַפֿריקאַנער שבֿט, אַמעריקאַנער בירגער, תּל־אָבֿיבֿער שטאָט־פֿאַרוואַלטונג, ווילנער שולהויף, וואַרשעווער חבֿרה, בוענאָס־אײַרעסער קהילה.

אַגב זיִנען אָט די אַדיעקטיוון גלײַכצײַטיק אויך סובסטאַנטיוון (מע קען ניט זאָגן אַז זיי ווערן סובסטאַנטיווירט): דער אַמעריקאַנער איז געקומען, מיר באַגעגענען דעם אַמעריקאַנער; די ווילנער האָבן הײַנט אַן אָוונט, קענסטו ניט דעם ווילנער?

5. אַדיעקטיוון מיט צווויי אַדער מער טראַפֿן אין שטאָם וואָס זיִנען אַרײַן אין ייִדיש פֿון א סלאַוויש לשון אַדער מיט א סופֿיקס פֿון סלאַוויש, מיט אַן ־ע צום סוף פֿון שטאָם, האָבן אי די לאַנגע אי די קורצע פֿאָרעם און זיִנען אין אַלע פֿרטים גלײַך צו אַדיעקטיוון פֿון געראָמאַניש און לשון־קודשן קאָמפּאָנענט. [אַן ערך ביזן סוף נײַנצנטן יאָרהונדערט זיִנען זיי ניט געווען פֿלעקסיוו, זיי האָבן ניט געהאַט קיין לאַנגע פֿאָרעם] דוגמאות: ער איז א מאַדנער מענטש, דאָס מאַדנע אַנטאַן־זיך, די מאַדנע פֿאַרווײַלונג; עפּעס א תּמעוואַטער יונג, האָב ניט צו טאַן מיט דעם תּמעוואַטן יונג; די זאַך איז פּריקרע, א פּריקערער ענטפֿער, אויסקומען אַן דעם פּריקרן ענטפֿער.

6. יעדער פֿאַרטיפֿט האָט דעם דין פֿון אַן אַדיעקטיוו אויך בנוגע דער לאַנגער און קורצער פֿאָרעם. דוגמאות: די מוטער איז פֿאַרמאַטערט, לאַז אָפֿרוען די פֿאַרמאַטערטע מוטער, ער איז צעווייטיקט, טרייסט דעם צעווייטיקטן חבֿר; דאָס קינד איז פֿאַרווייַנט, נעם אויף די הענט דאָס פֿאַרווייַנטע קינד, שפּיל זיך מיט דעם פֿאַרווייַנטן קינד.

דאָס זעלביקע איז אויך בײַ געראָנדיוון: דאָס ווייַנענדיקע קינד לאָזט ניט צו רו, גיב א שפּילכל דעם ווייַנענדיקן קינד, וואָס ביסטו אזוי ווייַנע־דיק? די רפֿואה איז אויסהיילנדיק, דער דאָקטער האָט פֿאַרשריבן אַן אויס־היילנדיקע רפֿואה.

7. עס קען זיין אַן אונטערשייד אין באַטײַט צווישן דער קורצער און

דער לאַנגער פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו. דער חילוק אין באַטייט קומט אויף, ווען מע האָט צו טאָן מיט אַזאַ אייגנשאַפֿט, וואָס זי קען זײַן אַדער צײַטווײַליק אַדער באַשטענדיק. אַזעלכע אייגנשאַפֿטן ווי: קראַנק, געזונט, רואיק, גליקלעך, געטרײַ, ריין, ברודיק, שיין, מיאוס, פֿרײַנדלעך און נאָך הונדערטער צו זיי — קענען זײַן אָפּהענגיק פֿון דער צײַט. האָט זיך בײַ זייערע אַדיעקטיוון אײַנגעשטעלט אַז ווען זיי קומען אין זאַץ ווי אַ טייל פֿון נאָמינאַלן פּרעדיקאַט, ווײַזט זייער קורצע פֿאָרעם אַז די אייגנשאַפֿט איז בלויז צײַטווײַליק, בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט דער צײַט פֿון איבערגעבן דעם ענין, און זייער לאַנגע פֿאָרעם ווײַזט אויף באַשטענדיקייט פֿון דער אייגנשאַפֿט. „די מאַמע איז קראַנק" — דאָס הייסט אַז איצט איז זי ניט געזונט, זי קען (וועט) ווערן געזונט שפּעטער (מאָרגן, אין אַ וואָך אַרום...); „די מאַמע איז אַ קראַנקע" — דאָס הייסט אַז זי איז באַשטענדיק אַ קראַנקע, לכל־הפּחות, אַ לענגערע צײַט אַ קראַנקע. „ער איז געווען פֿרײַנדלעך" — דערציילט אַז אין אַ באַשטימטער סיטואַציע איז דער בעל־דבֿר געווען פֿרײַנדלעך און דאָס באַטייט נאָך ניט אַז ער האָט אַ טבֿע צו זײַן אַ פֿרײַנדלעכער מענטש; „ער איז געווען אַ פֿרײַנדלעכער" — גיט אונדז איבער אַז לויט זײַן נאַטור איז יענער געווען אַ פֿרײַנדלעכער.

דאָרטן וואו מע פֿילט ניט קיין נויטוועניקייט צו מאַכן אַ סעמאַנטישן אונטערשייד צווישן דער קורצער און דער לאַנגער פֿאָרעם בלײַבן זיי גלײַכבאַטײַטיק. „דער הימל איז בלאָ" און „דער הימל איז אַ בלאָער" זאָגן אַפּסאָלוט דאָס זעלביקע. אַזוי אויך „דער מעסער איז טעמפּ" און „דער מעסער איז אַ טעמפּער". ווען עס קומען צו אויסטײַטשונגען, אויפֿקלערונגען, איז מער ניטאָ קיין חילוק אין באַטייט צווישן דער קורצער און דער לאַנגער פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו, למשל: „זינט דער טאָטע איז געשטאָרבן, איז די מאַמע קראַנק", „די מאַמע איז הײַנט אַ קראַנקע, קומט בעסער מאָרגן".

ג. בייגונג פֿון אַדיעקטיוו

1. די בייגונג אַדער די דעקלינאַציע פֿון אַדיעקטיוו באַשטייט אין דעם וואָס זי זײַנען שטאָם קומען צו ענדונגען, פֿלעקסיעס. די פֿלעקסיעס וואָס קומען צו זײַנען אָפּהענגיק פֿון דעם סובסטאַנטיוו וואָס אים ציט זיך דער אַדיעקטיוו. איז דער סובסטאַנטיוו אין מערצאָל מוז אויך דער אַדיעקטיוו זײַן אין מערצאָל, דאָס הייסט די פֿלעקסיע זײַנע מוז אַנווײַזן אויף דעם; געהערט דער סובסטאַנטיוו צו אייניעם פֿון די דרײַ גראַמאַטישע מינים, מוז דער אַדיעקטיוו זיך צופּאַסן צו דעם געגעבענעם מין דורכן צוקריגן פֿלעקסיעס וואָס זײַנען פֿאַר דעם באַשטימט; דאָס אייגענע איז אויך בנוגע דעם בייגפֿאָל. געפֿינט זיך דער אַדיעקטיוו אונטער דרײַ פֿאַרמען פֿון אָפּהענגיקייט מצד דעם סובסטאַנטיוו. מיר זעען די דרײַ פֿאַרמען פֿון אָפּהענגיקייט בײַ אַלע דרײַ גראַמאַטישע מינים.

בײַם נייטראַלן מין שפֿילט נאָך אַ ראָלע דער אַרטיקל, צי ער איז דער

באַשטימטער אָדער דער אומבאַשטימטער. עס איז אויך וויכטיק דער אָרט פֿון אַדיעקטיוו, צי ער קומט פֿאַר אָדער נאָך דעם סובסטאַנטיוו.

אין מערצאָל, דאָס הייסט ווען דער סובסטאַנטיוו איז אין מערצאָל, האָט דער אַדיעקטיוו וואָס ציט זיך צו אים נאָר איין פֿלעקסיע ־ע, אומאָפּהענגיק פֿון גראַמאַטישן מין און אומאָפּהענגיק פֿון דעם בייגפֿאַל: גוטע מענער, גוטע פֿרויען, גוטע קינדער, וועט ניט זײַן די רייד וועגן מערצאָל.

2. אָט איז די טאַבעלע פֿאַרן בייגן אַדיעקטיוון:

	מעגלעך	וויבלעך	נייטראַל
נאָמינאַטיוו	דער גוטער מאַן	די גוטע פֿרוי	דאָס גוטע קינד
אַקוזאַטיוו	דעם גוטן מאַן	די גוטע פֿרוי	דאָס גוטע קינד
דאַטיוו	דעם גוטן מאַן	דער גוטער פֿרוי	דעם גוטן קינד

לאָמיר געדענקען: פֿאַר יעדן גראַמאַטישן מין זײַנען פֿאַראַן בלויז צוויי פֿאַרמען פֿאַר די דרײַ בייגפֿאַלן. פֿאַרן מענלעכן מין איז איין פֿאָרעם דער נאָמינאַטיוו, דער אַקוזאַטיוו און דער דאַטיוו האָבן אַ בשותּפֿישע פֿאָרעם; פֿאַרן ווײַבלעכן מין האָבן נאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו די זעלביקע פֿאָרעם און דער דאַטיוו האָט אַן אַנדער פֿאָרעם; פֿאַרן נייטראַלן מין האָבן נאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו די זעלביקע פֿאָרעם און דער דאַטיוו האָט די זעלביקע פֿאָרעם ווי בײַם מענלעכן מין.

בײַם מענלעכן און ווײַבלעכן מין בלײַבן די פֿלעקסיעס די זעלביקע, ווען אַנשטאָט דעם באַשטימטן אַרטיקל וועלן מיר אַוועקשטעלן דעם אומבאַשטימטן: אַ גוטער מאַן קומט אָן, אַ גוטע פֿרוי קומט אָן; איך זע אַ גוטן מאַן, איך זע אַ גוטע פֿרוי; איך גיב עפּעס אַ גוטן מאַן, איך גיב עפּעס אַ גוטער פֿרוי. די פֿלעקסיעס בלײַבן אויך אומעטום די זעלביקע, ווען דער אַדיעקטיוו קומט נאָכן סובסטאַנטיוו: אָט איז דער מאַן דער גוטער, אָט איז די פֿרוי די גוטע; איך זע דעם מאַן דעם גוטן, איך זע די פֿרוי די גוטע; איך גיב עפּעס דעם מאַן דעם גוטן, איך גיב עפּעס דער פֿרוי דער גוטער. אויך אין נייטראַלן מין מיטן באַשטימטן אַרטיקל קען מען אַוועקשטעלן דעם אַדיעקטיוו נאָכן סובסטאַנטיוו אָן שום שינוי אין די פֿלעקסיעס: אָט איז דאָס קינד דאָס גוטע, איך זע דאָס קינד דאָס גוטע, איך גיב עפּעס דעם קינד דעם גוטן.

3. אָט זײַנען די אַנדערשקייטן בײַם נייטראַלן מין:

	דער אַדיעקטיוו איז פֿאַרן סובסטאַנטיוו	דער אַדיעקטיוו איז נאָכן סובסטאַנטיוו
נאָמינאַטיוו	אָט איז אַ גוט קינד	אָט איז אַ קינד אַ גוטס
אַקוזאַטיוו	איך זע אַ גוט קינד	איך זע אַ קינד אַ גוטס
דאַטיוו	איך גיי מיט אַ גוט קינד	איך גיי מיט אַ קינד אַ גוטס

די פֿאָרעם בלײַבט דאָ די זעלביקע פֿאַר אַלע דרײַ בייגפֿאַלן. אויב עס

איז בכלל ניטאָ קיין אַרטיקל, איז עס גלײַך ווי עס וואָלט געווען דער אומ־באַשטימטער אַרטיקל: „גוט קינדעלע מײַנס", „מײַן קינדעלע מײַן גוטס".

4. בײַם בייגן אַדיעקטיוון זײַנען פֿאַראַן פֿינף פֿאַרשיידענע פֿלעקסיעס:

א) ־ע בײַ אַלע מערצאָלן; אין נאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו בײַ אַדיעקטיוון וואָס צייגן זיך צו סובסטאַנטיוון פֿון ווײַבלעכן מין („עס קומט די גוטע חבֿרטע", „איך זע שוין די גוטע חבֿרטע"); אין נאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו בײַ אַדיעקטיוון וואָס צייגן זיך צו סובסטאַנטיוון פֿון נייטראַלן מין, אויב זיי קומען מיטן באַשטימטן אַרטיקל („עס קומט דאָס גוטע מיידעלע", „איך זע שוין דאָס גוטע מיידעלע").

ב) ־ער אין נאָמינאַטיוו פֿון אַן אַדיעקטיוו וואָס צייט זיך צו אַ סובס־טאַנטיוו פֿון מענלעכן מין („דער גוטער חבֿר העלפֿט מיר"); אין דאַטיוו פֿון אַן אַדיעקטיוו וואָס צייט זיך צו אַ סובסטאַנטיוו פֿון ווײַבלעכן מין („איך וואַרט אויף הילף פֿון דער גוטער חבֿרטע").

ג) ־ן, דער טראַפֿיקער נון, אין אַקוזאַטיוו און דאַטיוו פֿון אַן אַדיעקטיוו וואָס צייט זיך צו אַ סובסטאַנטיוו פֿון מענלעכן מין („איך באַגעגן אַ גוטן פֿרײַנד", „איך גיב אַ מתנה דעם גוטן פֿרײַנד"); אין דאַטיוו בײַ אַדיעקטיוון וואָס צייגן זיך צו סובסטאַנטיוון פֿון נייטראַלן מין, אויב זיי קומען מיטן באַשטימטן אַרטיקל („איך גיב אַ צוקערקע דעם גוטן קינד").

וועגן די אַנדערע פֿאַרמען פֿון דער זעלביקער מאַרפֿעם זען פונקט 5.

ד) ־ס אין אַלע בייגפֿאַלן בײַ אַדיעקטיוון וואָס צייגן זיך צו סובסטאַנ־טיוון פֿון נייטראַלן מין, אויב די אַדיעקטיוון קומען נאָך די סובסטאַנטיוון און האָבן פֿאַר זיך דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל („אַ קלײד אַ זײַדנס איז פֿאַסיקער פֿאַר דער שׂמחה", „זי האָט געקויפֿט אַ קלײד אַ זײַדנס", „זי האָט זיך אויסגעפוצט אין אַ קלײד אַ זײַדנס").

ה) די נול־פֿלעקסיע אַדער די נול־ענדונג. דאָ איז פֿאַראַן אַ גאַנצע רײַ ענדונגען, און אויב אין איין פֿאַל איז קיין שום ענדונג ניטאָ, דינט דאָס פֿעלן פֿון דער ענדונג אויף אַנצוווײַזן אויף אַ קלאָרער באַזונדערקייט פֿון אַ פֿאַרעם. אין אַזאַ פֿאַל קומט אַרײַן דער באַגריף נול־ענדונג. וועגן פֿאַרמולירט אַזאַ כלל: וועגן דער אַדיעקטיוו שטייט פֿאַרן סובסטאַנטיוו פֿון נייטראַלן מין און מע ניצט דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל, האָט אַזאַ אַדיעקטיוו די נול־ענדונג („אַ זײַדן קלײד איז פֿאַסיקער פֿאַר דער שׂמחה", „זי האָט געקויפֿט אַ זײַדן קלײד", „זי האָט זיך אויסגעפוצט אין אַ זײַדן קלײד").

קיין ענדונג ־ס קען ניט זײַן בײַם בייגן אַדיעקטיוון.

5. ניט שטענדיק קען קומען דער טראַפֿיקער נון, אַנגעוויזן בײַ 4. עס קען אים פֿאַרבײַטן אַ פֿשוטער נון, ־ען, ־ס און עס קענען זיך שאַפֿן נאָך באַזונדערקייטן. די מאַרפֿעם איז די זעלביקע, אַבער אַפֿהענגיק פֿון אַדיעק־טיווישן שטאַם קען זי קריגן אַזעלכע דרײַ פֿאַרמען:

א) די ענדונג ־ען, וועמען דער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ וואָקאַל, אַ

דיפֿטאָג, אויף אַ מם, למשל: אויפֿן בלאַטן הימל, אין פֿרייַן באַגינען, פֿון דעם רויען פֿלייש, מיט דעם געטרייַען חבֿר, נעמען אַ קרומען שטעקן, אין אַזאַ עקסטרעמען פֿאַל, באַגעגענען דעם פֿרומען ייִד(ן).

ב) די ענדונג ־עם, וועו דער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ נון, למשל: אין דעם שיינעם ברוינעם קליידל; מיט דעם קליינעם, גרינעם היטעלע. וועו דער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ טראַפּיקן נון, קומט אַרייַן פֿאַר אים ־ע־, למשל: זײַדן — מיטן זײַדענעם טיכל, וואָלן — אָנטאָן אַ וואָלענעם מאַנטל, זעלטן — מקבל פּנים זיין דעם זעלטענעם גאַסט, אָפּגעגעסן — נאָכן אָפּגעגעסענעם מיטאָג. דער ־ע־ קומט ניט אַרייַן, וועו דער אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף ־ערן: אויזערן — מיט אַן אויזערנעם שטאָנג, גלעזערן — אין דעם גלעזערנעם אַלמער. זיך מערקן דעם אַדיעקטיוו נעג — אַרויסלייענען פֿון דעם נייַעם בוך, דעם אַדיעקטיוו ענוי — קען אויך זײַן מיט אַ ענוויעם באַריכט.

עס קומט צו בלויז דער מם, וועו דער שטאַם פֿון אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף ־נע, למשל: געבן אַ מאָדנעם ענטפֿער, אין אַ סמוטנעם טאָג, איבער דעם כמורנעם הימל.

ג) די ענדונג ־ן וואָס איז ניט טראַפּיק, וועו אַן אַדיעקטיווישער שטאַם איז אַרייַן אין ייִדיש פֿון אַ סלאַוויש לשון אוו ענדיקט זיך מיט אַן ־ע (זען ב5), למשל: הערן דעם פֿריקרען ענטפֿער, דערפֿילן אַ טערפֿקען טעם. אָבער וועו דער שטאַם פֿאַרמאָגט אַ סופֿיקס פֿון סלאַוויש, פֿאַלט דער סוף ־ע אַרויס אוו דער נון וועט טראַפּיק, למשל: שמועסן מיטן תּמעוואָטן יונג, גיין מיט אַ סוקעוואָטן (סענקאָטן) שטעקן, געבן עפּעס דעם האַרבאָטן בעטלער, אויסמיידן דעם פֿיסקאָטן שכן.

6. וועו דער שטאַם פֿון אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף אַ טראַפּיקן ל מ ד, קומט צו די געוויינטלעכע נון־ענדונג (זען 4ג), אָבער פֿאַר למד קומט אַרייַן ־ע־, למשל: איידל — זיך טרעפֿן מיטן אייִדעלן פֿרייַנד, נאָבל — באַוואונדערן דעם נאָבלן אויפֿטו, וואָלווול — באַצאָלן אַ וואָלוועלן פּרייז, שפּיל — אַ רחמנות אויפֿן שפּלן [׳שאָפּלן׳] ארעמאַן, טאָפּל — אין אַ טאָפּלן חשבון.

7. וועו דער אַדיעקטיוו קומט אָן אַ סופֿסטאַנטיוו, ער פֿאַרביט אַ סופֿסטאַנטיוו, וועירט סופֿסטאַנטיווירט, בייגט ער זיך ווי אָן אַדיעקטיוו. לדוגמא: דער קראַנקער איז שוין אין שפּיטאָל, די קראַנקע איז שוין געזונט געוואָרן, דאָס קראַנקע דאַרף געהיילט ווערן; באַזוכן דעם קראַנקן, היילן די קראַנקע, ניט פֿאַרזען אַלדאָס קראַנקע; פֿאַדעכטן אַרום דעם קראַנקן, געבן דער קראַנקער די מעדיצין; קעגן דעם קראַנקן אין דער געזעלשאַפֿט.

דער כּלל נעמט שוין אַרום די וועירטער פֿאַר אַבסטראַקטע באַגריפֿן וואָס זײַנען סופֿסטאַנטיוירטע אַדיעקטיוון פֿון נייטראַלן מין: דאָס גוטע, דאָס שיינע, דאָס דערהויבענע, דאָס פֿאַרפֿאַלענע און אַזוי ווײַטער. זייער דאַטיוו איז: פֿאַרבינדן זיך מיט דעם גוטן אין דער וועלט, זיך בייגן פֿאַר דעם שיינעם און פֿאַר דעם דערהויבענעם, פֿון דעם פֿאַרפֿאַלענעם וועט קיין רווח ניט אַרויס־

קומען. דער זעלביקער כלל נעמט אויך אַרום די סובסטאַנטיווירטע אַדיעקטיוון פֿון נייטראַלן מין אויף ־ס. די דוגמאָות זײַנען שפּריכווערטער: „אויף גוטס איז איטלעכער אַ מבֿין", „אַז מע היט אָפּ פֿרעמדס, קומט מען צו אייגנס", „צו בעסערס איז גאָר קיין שיעור ניטאָ", „אויף נידעריקס טרעט מען".

8. דער פֿאָרמאַנטיווירטע אַדיעקטיוון האָט די גע־ווײַנטלעכע ענדונג ־ס און זי קומט צו דער פֿאָרעם פֿון דאָטיוו. דוגמאָות: דעם קראַנקנס טעמפּעראַטור, דער קראַנקערס טעמפּעראַטור; דעם אַנטלאָ־פֿענעמס פֿאָרמעגן, דער אַנטלאָפֿענערס פֿאָרמעגן, נאָך דעם אַנטלאָפֿענעמס צוריקקומען.

ד. קאָמפּאַראַטיוו און סופּערלאַטיוו

1. אַ גרונטשטריך פֿון אַדיעקטיוו איז זײַן פֿעאיקייט צו האָבן פֿאָר־גלײַכגראַדן. די רייד דאַרף זײַן בלויז וועגן צוויי פֿאָרגלײַכגראַדן: דעם קאָמפּאָראַטיוו און דעם סופּערלאַטיוו; דעם שטאָם גופֿא איז ניט נייטיק אַרײַנצורעכענען צווישן די פֿאָרגלײַכגראַדן ווי אַ מין יסוד־גראַד.

קלאָר אַז אַדיעקטיוון וואָס גיבן איבער אַן אייגנשאַפֿט קענען האָבן פֿאָרגלײַכגראַדן, ווי: ריין — ריינער, ריינסטער; רײַך — רײַכער, רײַכסטער; אַרעם — אַרעמער, אַרעמסטער; פֿאַסקודנע — פֿאַסקודנער, פֿאַסקודנעסטער; מסוכן — מסוכנער, מסוכנסטער. טעאָרעטיש געפֿינען זיך פֿון אַ סעמאַנטישן שטאַנדפּונקט קען יעדער אַדיעקטיוו האָבן אי דעם קאָמפּאָראַטיוו אי דעם סופּערלאַטיוו. איין קאָליר קען זײַן בלאָ, אָבער אַן אַנדער קאָליר קען אין פֿאָרגלײַך מיט דער בלאָקייט וואָס ווערט אָנגענומען ווי אַ יסוד זײַן בלאָער און נאָך אַן אַנדער קאָליר קען זײַן דער בלאָסטער („עס איז דער בלאָסטער הימל וואָס איך האָב אַמאָל געזען", שאָגאָלאָם בלאָסטע פֿאָרבן). וועג עמעצער האָט אַ סך פֿלייש קען מען זאָגן אַז ער איז אַ פֿליישיקער, קען אַ צוויטער זײַן אַ פֿליישיקערער און אַ דריטער דער פֿליישיקסטער צווישן זיי. אײנער קען זײַן אײַנגעקשנט, דער צווייטער אײַנגעקשנטער און דער דריטער דער אײַנגעקשנטסטער. וואו דער פֿאָטענציאַל פֿון עלעקטרע איז העכער, קען מען זאָגן אַז דאָרטן איז עלעקטרישער. אויב מע לעבט שוין אין דער אַטאָמישער תקופֿה, וועלן אונדזערע אייניקלעך לעבן נאָך אין אַטאָמישערע צײַטן.

2. עס האָלט זיך אין אײַן פֿאַרשפֿרייטן דאָס פֿרײַערע ניצן די פֿאָר־גלײַכגראַדן. אויך אַדיעקטיוון פֿון שטאָפֿנעמען קענען אין באַשטימטע סי־טואַציעס קריגן די פֿאָרגלײַכגראַדן. אָט איז אַ זײַדן (אַ וואָלן) קלייד, אָבער אַ צוויי קלייד קען זײַן זײַדענער (וואָלענער), וויבל דער פֿראָצענט זײַד (וואָל) איז דאָרטן גרעסער, און אַ דריט קלייד קען זײַן דאָס זײַדנסטע (וואָלנסטע), וויבל עס איז פֿון הונדערט פֿראָצענט זײַד (וואָל).

אַפֿילו בײַ אַדיעקטיוון פֿון נעמען פֿון לענדער און שטעט קענען אויפֿ־קומען די פֿאָרגלײַכגראַדן (אַ ביסל שפּאַסיק). דוגמאָות: „איך בין מער

אַמעריקאַנער ווי דו, איך בין אַהער געקומען נאָך אַ קינד; ער איז דער סאַמע אַמעריקאַנער צווישן אונדז, ער איז דאָ געבוירן געווארן"; "ער איז מער ווארשעווער, ער קען אַלע גאַסן און געסלעך", "ער איז דער סאַמע ווארשעווער, די משפּחה זיצען איז אַ ווארשעווער פֿון דור־דורות". דאָ, מיטן סופֿיקס "־ער", מוז מען אָנקומען צו די אַנאַליטישע פֿאַרגלייכגראַדן (זען ווייטערדיקן פונקט), אָבער בייַ אַן אַנדער סופֿיקס גילט אויך די סינטעטישע פֿאָרעם: דער אַמעריקאַנישסטער, דער ווילנערישסטער.

3. ייִדיש פֿאַרמאָגט צוויי אופֿנים צו שאַפֿן די פֿאַרגלייכגראַדן: דעם סינטעטישן און דעם אַנאַליטישן אופֿן. דער סינטעטישער אופֿן איז מיט דער הילף פֿון סופֿיקסן, "־ער פֿאַרן קאָמפּאַראַטיוו און "־סט־ פֿאַרן סופּער־לאַטיוו; דער אַנאַליטישער אופֿן איז מיט דער הילף פֿון צוגאַב־ווערטער, מער פֿאַרן קאָמפּאַראַטיוו און סאַמע פֿאַרן סופּערלאַטיוו. דער אַנאַליטישער אופֿן איז פֿרייַער ווי דער סינטעטישער, מע ניצט אים אויך דאָרטן וואו דער סינטעטישער איז צו האַמעטנע, אומבאַקוועם. די אַדיעקטיוון וואָס זיצען דערמאָנט אין פֿרייַערדיקן פונקט קענען אַלע שאַפֿן זייערע פֿאַרגלייכגראַדן אַנאַליטיש און ניט אַלע קענען עס טאָן אויף אַ סינטעטישן אופֿן. עס איז אַ סך גלייכער צו ניצן די אַנאַליטישע פֿאַרגלייכגראַדן בייַ אַדיעקטיוון פֿון נעמען פֿון שטאָפֿן: דער סאַמע בריליאַנטענער קאָפּ, דאָס מער וואָלענע קלייד, די סאַמע אייזערנע פֿענסטונג, דער מער גלעזערנער פֿאַסאַד.

וועג דער אַדיעקטיוו איז אַ לאַנגער, איז תמיד כּדאַי צו ניצן די אַנאַליטישע פֿאַרגלייכגראַדן, ניט די סינטעטישע. דוגמאות: דער סאַמע (דער מער) אוהבֿ־ישׂראלדיקער רבי, די מער (די סאַמע) אַהבֿת־ישׂראלדיקע שיטה, דער מער הכּל־יכולדיקער אינזשינער (הגם עס איז מעגלעך: דער הכּל־יכולדיקסטער), די מער (די סאַמע) אומאויסמיידלעכע סכּנה (הגם עס איז מעגלעך: אַן אומאויסמיידלעכערע, די אומאויסמיידלעכסטע).

צוליב דעם אַרויסרעדן באַקוועמער קומט אויס צו ניצן דעם אַנאַליטישן סופּערלאַטיוו פֿון די אַדיעקטיוון וואָס ענדיקן זיך אויף "־סט: דער סאַמע וויסטער, דער סאַמע פּראָסטער, אָבער דעם קאָמפּאַראַטיוו איז באַקוועם: אַ וויסטערע מדינה, אַ פּראָסטערער מענטש. אויך די פֿיר אַדיעקטיוון: אייבערשטער, אונטערשטער, פֿאָדערשטער, הינטערשטער קענען האָבן בלויז אַנאַליטישע פֿאַרגלייכגראַדן.

4. ייִדיש האָט אַרייַנגענומען פֿון לשון־קודש דעם פֿרעפֿיקס שב־ און עס האָט זיך געשאַפֿן אַ פּעריפֿראַסטישע פֿאָרעם פֿאַרן סופּערלאַטיוו: קלוג־שבקלוג, נאָריש־שבנאָריש, אָרעם־שבאָרעם, ערלעך־שבערלעך און ענלעכס.

5. געוויינטלעך זיצען בייַדע פֿאַרגלייכגראַדן פֿאָרלעך וואָס קומען צוזאַמען. אָבער עס זיצען פֿאָראָן עטלעכע באַזונדערקייטן. עס קען אויך זיין אַ פֿאָרעם פֿון אַ פֿאַרגלייכגראַד אָן דעם יסוד פֿאַר דעם. בילכער איז נאָר אין קאָמפּאַראַטיוו און עס פֿעלט אין הינטצייטיקן ייִדיש אי דער יסוד אי דער סופּערלאַטיוו. קעקער [חשובֿער, הענערדיקער] איז אויך נאָר אין

קאַמפּאַראַטיוו. דער מינדסטער איז נאָר אין סופּערלאַטיוו, מינער קען מען באַטראַכטן ווי אַ ניט־כּלליקע פֿאָרעם פֿון קאַמפּאַראַטיוו. ווייניק אָן מער זײַנען אומדעקלינירלעכע אַדיעקטיוון, אָבער זייערע קאַמפּאַראַטיוון ווייניקער אָן מערער זײַנען גלײַך צו אַלע געווײַנטלעכע קאַמפּאַראַטיוון; אַזוי זײַנען אויך זייערע סופּערלאַטיוון: אין די מערסטע פֿאַלן, מיטן ווייניקסטן דערפֿאָלג.

6. קאַמפּאַראַטיוון אָן סופּערלאַטיוון בייגן זיך אַזוי ווי אַדיעקטיוון פֿון זייער יסוד. דער סופּערלאַטיוו קען האָבן בלויז די לאַנגע פֿאָרעם, קומט מיט דעם באַשטימטן אַרטיקל. דוגמאות: מיטן גרעסטן חלק, מיט דער גרעסטער מערהייט; אויף אַ באַשיידענערן אופֿן, מיט אַ באַשיידענערער סומע; דאָס טיפֿערסטע מעבל, די ווײַטערע קרובֿה, דער געראָטנסטער קבלת־פּנים.

7. בײַם שאַפֿן די פֿאַרגלײַכגראַדן בײַ אַ צאָל אַדיעקטיוון קומט פֿאָר אַן איבערקלאַנג אין אָקצענטירטן וואָקאַל פֿון שטאַם:

א) פֿון [א] אין [ע] בײַ די אַדיעקטיוון: אַלט — עלטער, עלטסטער; קאַלט — קעלטער, קעלטסטער; לאַנג — לענגער, לענגסטער; אַרג — ערגער, ערגסטער.

ב) פֿון [אָ] אין [ע] בײַ די אַדיעקטיוון: נאָענט — נעענטער, נעענטסטער; גראָב — גרעבער, גרעבסטער; קלאָר — קלערער, קלערסטער; שמאָל — שמעלער, שמעלסטער; חשובֿ — חשובֿער [׳כּעשעווער׳ און כּאָשעווער], חשובֿסטער [׳כּאָשעווסטער׳], אָפֿט — עפֿטער (אויך אָפֿטער), אָפֿטסטער; וואָלווּל — וועלוועלער, וואָלוועלסטער.

גרעבער, קלערער, שמעלער — וועגן קאָנקרעטע אייגנשאַפֿטן: „ער פֿרעסט צו פֿיל און וועדט אַלץ גרעבער"; „דער מעד (דער וויזן) דאַרף שטיין לענגער אין קעלער און וועט ווערן קלערער"; „דאָס קליידל דאַרף ווערן שמעלער". גראָבער, קלאָרער, שמאָלער — וועגן אַבסטראַקטע אייגנשאַפֿטן: „ער איז שטענדיק געווען ניט ענוג איידל, איצט איז ער נאָך גראָבער"; „זײַן געדאַנק ווערט איצט אויסגעדריקט פּרעציזער, קלאָרער"; „זײַן באַנעם ווערט שמאָלער, זײַן האָריזאָנט מער אײַנגעענגט". פֿאַרשטייט זיך אַז דאָס זעלביקע איז שייך צו די סופּערלאַטיוון.

ג) פֿון [ו] אין [י] בײַ די אַדיעקטיוון: געזונט — געזינטער, געזינטסטער; יונג — יינגער, יינגסטער; קלוג — קליגער, קליגסטער, פֿרום — פֿרימער, פֿרימסטער; קורץ — קירצער, קירצסטער; טונקל — טינקלער, טינקלסטער (אויך: טונקלער, טונקלסטער); קרום — קרימער, קרימסטער (אויך: קרומער, קרומסטער). ווען מע האָט צו טאָן מיט אַן אַבסטראַקטער אייגנשאַפֿט, דאַרף זײַן טונקלער, קרומער: „דעם שרײַבערס סטיל איז געווען טונקלער און זײַנע מאָטיווירונגען קרומער".

זיך מערקן אַז דער דיפֿטאָנג וי בלײַבט בײַ די פֿאַרגלײַכגראָדן אַן אַן איבערקלאַנג, למשל: וואויל — וואוילער, וואוילסטער; רוי — רויער, רויסטער;

רויט — רויטער, רויטסטער; קויטיק — קויטיקער, קויטיקסטער; ברוגז — ברוגזער, ברוגזסטער.

8. אָט די אַדיעקטיוון שאַפֿן זייערע פֿאַרגלייכגראַדן ווי יוצאים־מן־הכלל:

גוט — בעסער, בעסטער; שלעכט — ערגער, ערגסטער; גרויס — גרעסער, גרעסטער; הויך — העכער, העכסטער; קליין — קלענער, קלענסטער; שיין — שענער, שענסטער.

9. בייַם שאַפֿן דעם קאַמפּאַראַטיוו פֿון אַדיעקטיוון אויף די טראַפֿיקע למד און נון, פֿאַרלירן זיי זייער טראַפֿיקייט, ווײַל זיי באַגעגענען זיך מיטן וואָקאַל ע פֿון דעם סופֿיקס: איידל — איידלער, וואַלוול — וועלוועלער; געראָטן — גערעטענער, באַלויכטן — באַלויכטענער.

ווען דער שטאַם פֿון אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף ־ע, קומט צו צום קאַמפּאַראַטיוו בלויז ־ר: מאַדנע — מאַדנער, פֿאַראַדנע — פֿאַראַדנער, בידנע — בידנער, תּמעוואַטע — תּמעוואַטער.

דער קאַמפּאַראַטיוו פֿון משוגענער איז משוגענער: „זי איז אַ געוואָג משוגענע, אָבער איר שוועסטער איז נאָך משוגענער".

דער סופֿערלאַטיוו פֿון אַדיעקטיוון וואָס ענדיקן זיך אויף ־ס קריגט צו בלויז ־ט־: דער זיסטער האָניק, די ווייסטע וואַנט, די מיאוסטע אויפֿפֿירונג. קלאָר אַז דאָ איז גלייכער דער אַנאַליטישער אופֿן.

עס טרעפֿט זיך אַז די זייער אָפֿטע אַדיעקטיוון גרויס, גאַנץ, האַלב זאָלן זיך ניט בייגן, און דאָס איז אינגאַנצן קאָרעקט. דוגמאות: רעדן מיט גרויס חוצפּה, מיט גרויס דרך־ארץ, וואַרטן אויף גרויס טאָג; אַ גאַנץ ווינטער זיצן אין שטוב, פֿאַרנעמען אַ גאַנץ צימער מיט עפּעס, קומען מיט גאַנץ כאַליאָסטרע; די האַלב ווילנע איז דאָ געווען, פֿאַרלירן אַ האַלב חדר, מיט אַ האַלב יאָרהונדערט צוריק.

10. נאָכן קאַמפּאַראַטיוו קומען די פֿרעפּאָזיציעס פֿון און פֿאַר אָדער די קאָניונקציעס ווי און א י י ד ע ר: קליגער פֿון אים, שענער פֿאַר די חבֿרטעס, וויכטיקער ווי די אַנדערע פֿאַרשטייערס, דער וועג איז געפֿער־לעכער אידער אַלע אַנדערע. נאָכן סופֿערלאַטיוו קומען די פֿרעפּאָזיציעס פֿון און צ ו ו י ש ן אויך פֿון: דער גראָטנסטער פֿון אַלע תּלמידים, דער שטאַרקסטער צווישן דער חבֿרה, דער העכסטער פֿון צווישן אַלע בערג.

11. דער קאַמפּאַראַטיוו ע ל ט ע ר האָט צוויי באַטײַטן: מער ווי אַלט און ווייניקער ווי אַלט. לדוגמא:

„מײַן פֿאָטער איז שוין אַלט און מײַן פֿעטער, זײַן ברודער, איז נאָך עלטער"; „מײַן פֿאָטער איז דער מיטלסטער צווישן זײַנע ברידער, איינער פֿון מײַנע פֿעטערס איז שוין אַן אַלטער מאַן און דער מיזיניק אין דער משפּחה איז נאָר אין זײַנע עלטערע יאָרן, אַ יאָר צען יינגער פֿון מײַן פֿאָטער"; „די עוולה איז

קעגן די עלטערע מענטשן פֿון אַ יאָר זעכציק, וואָס זיי איז שווער צו קריגן אַרבעט".

ה. דער אוניווערסאַלער אַדיעקטיווישער סופֿיקס ־יק (־דיק)

1. וועגן סופֿיקסן צו שאַפֿן אַדיעקטיוון זען ענין ו. דאָ איז די רייד בלויז וועגן איין סופֿיקס וואָס איז גוואַלדיק פּראָדוקטיוו, וואָס שאַפֿט אַדיעקטיוון אין די טויזנטער און וואָס וועגן אים קומט אויס צו רעדן מער בפֿרוטרוט. דאָס איז דער סופֿיקס ־יק אָדער ־דיק, איין סופֿיקס, איין מאָרפֿעם אין צוויי פֿאָרמען. פֿאַראַן אַ צאָל פֿאַראַלעלע פֿאָרמען און זיי ביידע האָבן דעם זעלביקן באַטײַט. דער באַטײַט פֿון דעם אוניווערסאַלן סופֿיקס איז: וואָס איז פֿון, האָט די אייגנשאַפֿט פֿון, איז שייך צו, וואָס איז ווי.

2. ־יק קומט צו, ווען דאָס יסוד־וואָרט איז איינטראַפֿיק אָדער האָט דעם אַקצענט אויפֿן לעצטן טראָף. דוגמאָות: מילכיק, פֿליישיק, בייניק, שטייניק, באַרגיק, קאָנטיק, רוישיק, יאָריק, צײַטיק; איצטיק, הײַנטיק, צווייאיק, צווייטיק, דערוויַלײַק, פֿאָרנאַכטיק, אויבנאויפֿיק, מעכּר־לי־מיק, טוטוויי־איק, טאָג־אײַן־טאָג־אויסיק, נאָכאָנאַנדיק, פֿאָרזיכיק [וואָס ווערט געטאָן פֿאָר זיך, צוליבן אייגענעם נוצן]; תּהומיק, סמיק, מעת־לעתיק, רעשיק [ר׳ראָשיק].

3. ־יק קומט אויך צו, ווען אין אָנהייב איז דאָ נאָך אַ טייל, ווען דער יסוד־טייל פֿון צונויפֿהעפֿט איז איינטראַפֿיק. דוגמאָות: איי׳נזילביק, צוויי־טראַפֿיק, דרײַ׳עקיק, פֿי׳רפֿיסיק, פֿי׳למאָליק, די׳־וועלטיק, יע׳נע־וועלטיק, גאָ׳לדלאָקיק, פֿרע׳מדשפּראָכיק, מי׳נערוועדיק, היי׳סבלוטיק, בלאָ׳אויגיק, רוי׳טבאָקיק, שוואָ׳רצהאָריק, גו׳טהאָרציק.

4. ־יק איז פֿאָראַלעל צו ־דיק, ווען דער סופֿיקס קומט צו צו אַ צווייטראַפֿיקן שטאַם מיטן אומאַקצענטירטן ־ער צום סוף. דוגמאָות: וואָסער — וואָסעריק און וואָסערדיק, פֿײַער — פֿײַעריק און פֿײַערדיק, טרויער — טרויעריק און טרויערדיק, ציטער — ציטעריק און ציטערדיק, געדויער — געדויעריק און געדויערדיק. אָבער אַזוינס איז נאָר אין אַ צאָל פֿאַלן. פֿון הונגער איז בלויז הונגעריק.

ווײַל עס ווערט אָפּגעהיט דער כּלל פֿון פּונקט 2 וועלן ס׳רובֿ אַדיעקטיוון געשאַפֿן ניט מיט ־יק, נאָר מיט ־דיק: ווינטערדיק, אייטערדיק, וואונדערדיק, גענפֿילדערדיק, זשאָוורדיק, מעסערדיק, לעכערדיק, ביינערדיק, צייַנערדיק.

5. מע ניצט די פֿאָרעם ־יק, אַנשטאָט און פֿאָראַלעל צו ־דיק, ווען דער שטאַם פֿון סובסטאַנטיוו ענדיקט זיך אויפֿן ניט־אַקצענטירטן קלאַנג ע. דוגמאָות: אַנשטאָט כוואַליעדיק — כוואַליק, סלינעדיק — סליניק, כמאַרעדיק — כמאַריק, סטרונעדיק — סטרוניק, פּליאַמעדיק — פּליאַמיק.

עס ווערט דאָ אָפּגעגעבן די בכורה דער קירצערער פֿאָרעם. אָבער אין ווערטער פֿון לשון־קודש דאַרף פֿאַרבליבן דער פֿולער שטאַם: בהמה —

בהמהדיק, לבֿנה — לבֿנהדיק, צרה — צרהדיק, חרטה — חרטהדיק, במילא — במילאדיק. אין דער פֿאָרמירונג פֿון אַדיעקטיוון פֿון אַזאַ סאָרט ווערט אויך אָפֿט גענוצט דער סופֿיקס ־ליך: אַ גוטע מלוכה — אַ גוטלעכע מלוכה.

6. אַ גאַר גרויסע צאָל אַדיעקטיוון אויף ־יק שאַפֿן זיך פֿון ווערבֿאַלע שטאַמען. נעאָלאָגיזמען פֿון דעם שניט האָבן זיך שטאַרק געמערט במשך פֿון די לעצטע 50—60 יאָר. דער באַטייט איז: וואָס מע קען טאָן (לויטן שטאַם פֿון ווערב), וואָס האָט די טבֿע צו. דוגמאָות: בייסיק, ברעניק, ברויזיק, גיסיק, זינגיק, טריפֿיק, יוריק, לויפֿיק, פֿליסיק, קריכיק, רייסיק, שווימיק, שטייאיק, שיפֿיק, שרעקיק.

ווען עס קומען צו ווערבֿאַלע פּרעפֿיקסן און קאָנווערבן, פֿאַרבליבט די זעלביקע סיסטעם: באַגעריק, באַטרעפֿיק, באַשרייבּיק, דערפֿרייאיק, פֿאַר־געבּיק, צעברעכיק; אויפֿגייאיק, אונטערוויסיק, איבערצייגיק, אײַנשטימיק, אַנזאַיק, אָפּשטויסיק, אַרומנעמיק, אַרײַננעמיק, נאָכגעבּיק, צוזאָגיק.

7. ווען דער סופֿיקס ־יק (און ־דיק, ווען ־יק איז ניט מעגלעך) קומט צו צו אַן אַדיעקטיווישן שטאַם, באַטייט ער אַ פֿאַרמינערונג פֿון דער אייגן־שאַפֿט. גלאַטיק איז ווייניקער גלאַט אידער גלאַט אָן דעם סופֿיקס. אַזוי אויך: מידיק, אומזיסטיק, געריכטיק; ינגלשדיק, היימישדיק, טעוולשדיק.

8. ווען דער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ ט, קומט דער סופֿיקס ־יק, כאָטש עס וואָלט געדאַרפֿט זײַן ־דיק [צו פֿאַרגרינגערן דאָס אָרויסרעדן]. דוגמאָות: אומעט — אומעטיק, צוקונפֿט — צוקונפֿטיק, סאָמעט — סאָמעטיק, דימענט — דימענטיק, טשאָלנט — טשאָלנטיק.

9. ווען דער אַדווערבּיאַלער יסוד ענדיקט זיך אויף אַ ־ן, פֿאַלט ער אָרויס און מע ניצט ־יק. דוגמאָות: פֿאַראַכטאָגן — פֿאַראַכטאָגיק, פֿאַראַיאָרן — פֿאַראַיאָריק, פֿאַרצײַטן — פֿאַרצײַטיק, פֿאַר־צוויי־וואָכן — פֿאַרצוויי־וואָכיק, צומערשטן — צומערשטיק. אָזוי אויך פֿון: נעכטן — נעכטיק, פֿרימאָרגן — פֿרימאָרגיק [וואָלקיק פֿון וואָלקן איז אַ טעות].

10. אין אַלע אַנדערע פֿאַלן, חוץ די וואָס זײַנען אָנגעוויזן בײַ די פונקטן 2—9, קומט די פֿאָרעם פֿון סופֿיקס ־דיק. די צאָלן פֿון אַזעלכע אַדיעקטיוון איז אין־לשער גרעסער ווי די אַדיעקטיוון אויף ־יק. דוגמאָות: רעגנבויגנדיק, וואָלקנדיק, קרומרוקנדיק; פֿליגלדיק, קליינקעפּלדיק, שלענגל־דיק; בוזעמדיק, שטורעמדיק, ליאַרעמדיק; מאַמעדיק, מוראדיק, צרהדיק, בטבֿעדיק; אָאָזיסדיק, באָזיסדיק, מיטאָסדיק; צימעסדיק, קאָטאָוועסדיק, שמועסדיק; לאָקרעצדיק, גרענעצדיק, אין־ניוועצדיק; שאָלעכצדיק, טייגעכצ־דיק, שפּײַעכצדיק; פֿרילינגדיק, הערינגדיק, זונטיקדיק; צו־להכעיסדיק; פֿונ־זיכדיק, פֿאַרזיכדיק, [פֿאַר זיך, זעלבשטענדיק, ניט־אָפּהענגיק].

11. כּמעט אַלע ווערטער פֿון לשון־קודש האָבן דעם אַקצענט ניט אויפֿן לעצטן טראָפּ, נאָר אויפֿן פֿאָרלעצטן. דעריבער זײַנען דאָ אָזוי פֿיל הונדער־טער ווערטער וואָס שאָפֿן זייער אַדיעקטיוו מיט ־דיק. זאָלן די דוגמאָות קומען לויטן אָלף־בית: אַגבֿדיק, בראשיתדיק, גן־עדנדיק, דבֿקותדיק, הבֿל־הבֿלים־דיק, וותּרנותדיק, זמירותדיק, חמצדיק, טינופֿדיק, יום־טובֿדיק, כישופֿדיק,

לא־יוצלחדיק, מיושבֿדיק, נצחונדיק, ספֿקדיק, עבֿרידיק, פֿלפֿולדיק, ציונדיק, קשה־עורפֿדיק, רחבֿותדיק, שבתדיק, שכלדיק, תאווהדיק.

ו. די אַנדערע אַדיעקטיווישע סופֿיקסן

1. גלײַך נאָך ־יק (־דיק) איז דער סאָמע אָפֿטער אַדיעקטיווישער סופֿיקס ־יש. זײַן באַטײַט: וואָס איז בײַ אַדער וואָס איז פֿון (מיט). פֿריציש באַטײַט: וואָס איז ווי בײַ אַ פֿריץ, וואָס איז אויף אַ פֿריצישן אופֿן. פּויערישׁ באַטײַט: וואָס איז ווי בײַ אַ פּויער, וואָס איז אויף אַ פּויערישן אופֿן. האַרמאָניש באַ־טײַט: וואָס איז מיט האַרמאָניע, וואָס האָט אין זיך האַרמאָניע. פּעריאָדיש באַטײַט: וואָס איז פֿון פּעריאָד צו פּעריאָד. דער ־יש קען אָפֿט מיטבאַרעגען ביידע באַטײַטן, אַזוי למשל באַטײַט מלמדיש: וואָס איז ווי בײַ אַ מלמד און וואָס איז פֿון אַ מלמד; שטיפֿעריש באַטײַט: וואָס איז ווי בײַ אַ שטיפֿער און וואָס איז פֿון אַ שטיפֿער. וועג דער אַדיעקטיוו קען האָבן נאָך אַן אַנדער סופֿיקס, איז דער באַטײַט פֿון ־יש בלויז: וואָס איז ווי בײַ. אַזוי באַטײַט מיטלעלטעריש בלויז וואָס איז ווי אין מיטלעלטער, בעת מיטלעלטערלעך באַטײַט וואָס איז פֿון, אין דער צײַט פֿון מיטלעלטער; רעדן מיר וועגן מיטלעלטערלע שלעסער אין די יאָרהונדערטער פֿון מיטלעלטער און מיטלעלטעריש שלע־סער, וואָס מע האָט זיי אויפֿגעבויט גאָר אין אַ שפּעטערער צײַט אויפֿן מוסטער, אויפֿן שטייגער פֿון מיטלעלטער. אַזוי אויך: אַמעריקאַנער פּראָדוקציע און אַמעריקאַנישע, ווי אין אַמעריקע. דאָ איז פֿאַראַן אַן אינטערעסאַנטע באַרײַכערונג פֿון ניואַנסן.

פֿאַראַן נאָך אַ דינערער מיטל צו ניואַנסירן בײַ דעם זעלביקן סופֿיקס: ווײַבערישׁ הייסט וואָס איז ווי בײַ ווײַבער, אַן אָנצוהערעניש אויף עפּעס פּעיאָראַטיוווס, און ווײַבישׁ הייסט וואָס איז ווי בײַ אַ ווײַב. ווי בײַ אַ פֿרוי, אָבער מיט אַ בײַטעם פֿון ביטול. אַזוי אויך קינדערישׁ און קינדיש. דאָס איז אפֿשר באַווירקט פֿון אַזעלכע אַדיעקטיוון ווי: בערישע טובֿה, הינטיש לעבן, יאָלדישער ענטפֿער, דאַרפֿישע פֿירונגען, מאָדיש מיט בײַטעם פֿון ביטול לגבי מאָדערן. ס׳איז כאַראַקטעריסטיש וואָס אין דער פֿרומער וועלט האָט מען געניצט וועלטישׁ אַנשטאָט וועלטלעך. אָבער אין דעם עצם סופֿיקס איז געווײַנטלעך ניטאָ קיין שום אָנצוהערעניש אויף נעגאַטיווס, ווי מע זעט עס בײַ: גבֿירישׁ, נגידיש, יתומישׁ, גופֿישׁ, סוחרישׁ, חסידיש, שטאָטיש, אינטע־ליגענטיש, פֿרויאיש, ייִדישע מנהגים.

וועג דער סובסטאַנטיווישער יסוד פֿון דעם אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף דעם קלאַנג ע, פֿאַלט ער אַרויס בײַם אַדיעקטיוו: סצענע — סצענישׁ, היס־טאָריע — היסטאָרישׁ, מלוכה — מלוכישׁ, בעל־מלאָכה — בעל־מלאָכישׁ. פֿאַראַן פֿאַלן וועג עס איז ריכטיק צו לאָזן די ה צום סוף פֿון אַ העברעאיזם, כּדי צו פֿאַרגרינגערן דעם לייענער, ער זאָל גיכער אויפֿכאַפּן דאָס וואָרט, למשל: בריהשׁ, לבֿנהשׁ, אַבֿעיהשׁ, כּפֿרהשׁ, כּפֿירהשׁ, בכורהשׁ. און אַוודאי קענען ניט קומען קיין צוויי יודן נאָך דער ריי, בכן אַפּריאָרי — אַפּריאָרישׁ.

אין אינטערנאַציאָנאַליזמען קומען דאָ פֿאָר הן קירצונגען הן אויסבריי־ טערונגען לגבי דעם סובסטאַנטיוו, למשל: לאָגיק — לאָגיש, גראַמאַטיק — גראַמאַטיש, פֿאָליטיק — פֿאָליטיש; כאַאָס — כאַאָטיש, עליפּס — עלפּטיש, סיסטעם — סיסטעמאַטיש, פֿראָלעטאַריער — פּראָלעטאַריש, לעגענדע — לעגענדאַריש. דאָס ווײַזט נאָר אַז ייִדיש האָט פֿאַרטיקערהייט געזומען אי דעם סובסטאַנטיוו אי דעם אַדיעקטיוו.

די זעלביקע מאָרפֿעם האָט נאָך אַ פֿאָרעם: ש. מיר טרעפֿן זי, ווען דער סובסטאַנטיווישער יסוד ענדיקט זיך אויף די קלאַנגען ער, למשל: חבֿרש, ממזרש, חזירש, קינדערש, ווײַבערש, פּויערש, קעלבערש, פֿעלקערש, ביכערש, מוסרש. דאָ איז אומעטום פֿאַראַן דער פֿאַראַלעלער — יש. אָבער ווען דער סובסטאַנטיווישער יסוד איז אָ טויער מיטן סופֿיקס ־ער, איז פֿאָראַן נאָר איין פֿאָרעם מיט ־ש, למשל: אויפֿטוערישׁ, זוכעריש, שלעפּעריש, מיט־ צײַטלעריש, פֿרעסעריש, בלאָפֿעריש. [עס איז ממש צו באַוואונדערן דעם פֿאַלקישן חוש: וואו מע פֿילט ניט מער די ענדונג ־ער ווי אָ סופֿיקס, קען אויך זײַן: שנײַדערש, שוסטערש, סטאָליערש.] ווען דער סובסטאַנטיווישער יסוד ענדיקט זיך אויף אָ טראַפֿיקן למד, איז דאָ דער אַדיעקטיווישער סופֿיקס בלויז ־ש, למשל: מיידלש, ייִנגלש, האַנדלש, שטעטלש, אייניקלש, בלבולש, עובֿר־בטלש, מנחם־מענדלש, פֿויגלש, הימלש, היללש, הללש.

2. דער סופֿיקס טראַפֿיקער נון מיט דער פֿאַראַלעלער גע־ שטאַלט ־ען ווײַזט אויפֿן מאַטעריאַל, אויפֿן שטאָף. פֿאַרשטייט זיך אַז ווען עס קומט צו אַן ענדונג, ווערט פֿון טראַפֿיקן נון אָ פֿשוטער, מיט אַן ע פֿאַר אים; זײַדן טיכל — מיט דעם זײַדענעם טיכל; לײַוונטן רעקל — לייוונטענע הויזן. אָבער נאָך ־ער בלויז איין ע נאָכן נון: קופּערן פֿענדל — אין קופּערנעם פֿענדל, זילבערן טעצל — אין זעלבערנעם טעצל.

אָ גרעסערע צאָל דוגמאָות מיטן טראַפֿיקן נון: קאָרן, ווייצן, ערדן; וואָלן, ציצן, סאָמעטן, טוכן, פֿלאָנעלן, ברעזענטן; מעטאַלן, גאָלדן, שטאָלן, בלעכן; זאָמדן, וואַקסן און וועקסן, פֿאָפּירן, צינגן; אָראַנזשן, קאָרשן, מערן (די מערענע אימפּעריאַלן אויף ראָש־השנה). און דוגמאָות מיט ־ען: בורשטינען, צינען, בלײַען, סאַטינען, צעראַטען, נײַלאָנען, שטייגען, וואולקאַנען, ציטרינען, עפּל־ בוימען (די עפּלבוימענע הכנעה). אין דעם לעצטן בײַשפּיל איז שוין פֿאַראַן אָ פֿיגוראַטיווער באַנוץ פֿון מאַטעריאַלן, ווי למשל אויך אין: קעצענע פֿאַלש־ קייט, קעמלנער אויסדויער, גראָזענע שטילקייט, זײַדענע אידלקייט, סאָמע־ טענער יחוס.

זיך מערקן: אײַזערן, גלעזערן, הילצערן, בלײַערן, צינערן, גילדערן.

3. דער אַדיעקטיווישער סופֿיקס ־לעך איז דרײַגעשטאַלטיק (מע קען אויך אָננעמען אַז דאָ האָבן מיר דרײַ פֿאַרשידענע סופֿיקסן) און איז אָפּהענגיק פֿון דעם צו וואָס ער ווערט צוגעפֿעסטיקט:

א) ווען ־לעך קומט צו צו אַן אַדיעקטיוו, ווײַזט ער אַז די אייגנשאַפֿט איז אין אָ קלענערער מאָס, איז אָ מין פֿאַרקלענער־סופֿיקס. דוג־

מאָוט: רויטלעך, שוואַרצלעך, ווײַסלעך, גרינלעך; זיסלעך, ביטערלעך, זויער־לעך, האַרבלעך; נאַסלעך, פּעטלעך, אַלטלעך, שאַרפֿלעך, שטיפֿלעך, לענגלעך, ברייטלעך, אָפּטלעך, פֿרעמדלעך, שווערלעך, שטיפֿלעך, דינלעך. און צווישן צוויי למדן קומט אַריין א ב: העלבלעך, קילבלעך.

ב) ווען ־לעך קומט צו צו א ווערבאַלן שטאַם, ווײַזט ער אָן מע קען עס טאָן, מע קען עס דורכפֿירן, עס איז מעגלעך אויך: מע דאַרף עס טאָן. דוגמאָות: דערגרייכלעך און אויך אומדערגרייכלעך, באַדויערלעך, דערלאָזלעך, צעלאָזלעך, פֿאַרלאָזלעך, געבּרויכלעך, דערטרעגלעך, פֿאַרגעבּלעך, פֿאַרבּיט־לעך, אָנטאַלצלעך; ניצלעך, וואַשלעך, טרינקלעך (וואַשלעכע שטאָפֿן, טרינק־לעכע צעלאָזונג). ווען דער ווערב האָט א קאָנווערב, קומט דער קאָנווערב אין סאַמע אָנהייב פֿון דעם אַדיעקטיוו, ווי אין: אויסמײַדלעך, אויסמעסטלעך, אָנטאָפּלעך, אויפֿפֿירלעך, איבערנעטפֿערלעך, אײַנרײַסלעך, אָפּקויפּלעך, (אום)־אָפּשאָצלעך, צוגלײַכלעך.

אין א סך פֿאַלן קען מע דאָ דעם סופֿיקס ־לעך פֿאַרבּיטן מיטן סופֿיקס ־יק (זען ה6).

ג) מיט פֿאַרשיידענע באַטײַטן, ווען ־לעך קומט צו צו א סובסטאַנ־טיוו. דאָ קומט אויס צו געבן גאָר א סך דוגמאָות מיטן באַטײַט שטענדיק און איין מאָל אין באַשטימטן צײַט־אָפּשניט: יערלעך, טעגלעך, חודשלעך, וועכנטלעך, מאָנאַטלעך (יאָריק באַטײַט וואָס איז אַלט א יאָר, צווײַ־חדשימדיק וואָס איז אַלט צוויי חדשים און אַזוי ווײַטער). מיטן זעלביקן באַטײַט וואָס דער סופֿיקס ־יש (ש): פֿאַטערלעך, מוטערלעך, ברודערלעך און בּרידער־לעך, יוגנטלעך, צײַטלעך, מענטשלעך, פֿרײַנדלעך, פֿרײַנדשאַפֿטלעך. וואָס איז אַזוי ווי פֿול מיט עפּעס — שרעקלעך, גליקלעך, געפֿערלעך, וואונדער־לעך, פֿאַלקסטימלעך, געזעצלעך, קינסטלעך. וואָס האָט א שײַכות צו: פּערזע־לעך, געזעלשאַפֿטלעך, קירכלעך, בירגערלעך, וועלטלעך, קריסטלעך. מיטן זעלביקן באַטײַט וואָס דער סופֿיקס ־יק (־דיק): אייגנהײַטלעך, זאַכלעך, מענלעך, ווײַבלעך, דורכשניטלעך, צוטריטלעך, קערפּערלעך, גײַסטלעך, ענדלעך, געטלעך. בריוולעך ((דורך בריוו), אַפּעטיטלעך (וואָס רופֿט אַרויס אַפּעטיט).

4. דער סופֿיקס ־עוודיק ווײַזט אויף א באַשטענדיקער אייגנשאַפֿט. דאָס ניצן דעם סופֿיקס איז געווען א סך אָפּטער אין דעם איצטיקן יאָר־הונדערט. דוגמאָות: חנעוודיק, שעמעוודיק, רירעוודיק, שרעקעוודיק, שפּאָ־רעוודיק, אָנזעעוודיק, שפּירעוודיק, פֿאַלגעוודיק, באַריידעוודיק, פֿילעוודיק. דער זעלביקער סופֿיקס באַטײַט אויך: וואָס קען, וואָס איז מעגלעך: הייליעוודיק, פֿליסעוודיק, שפּאַלטעוודיק, שמעלצעוודיק, ציעוודיק, טיילעוודיק, באַמערקעוודיק, ברענעוודיק, בייגעוודיק, ירשעוודיק.

5. דער סופֿיקס ־עדיק איז אַזוי ווי א צווילינג ענלעך אויפֿן סופֿיקס ־עוודיק, אָבער ניט שטענדיק. ער קען קומען בלויז פֿון א ווערבאַלן יסוד און איז ניט מער ווי אַזוי ווי א צווילינג, וואַרעם זײַן אָפּשטאָם איז אַן

אַנדערער: ער קומט פֿון גערונדיוו מיט אַ קלאָרן אונטערשייד אין באַטייט. שטייענדיק הייסט וואָס שטייט איצט, שטייעדיק — וואָס זיך טבֿע איז צו שטיין (אַ שטייעדיקער לאָמפּ קען ליגן אַניגעפּאַקט); קומענדיק — וואָס איז איצט אין פּראָצעס פֿון קומען, קומעדיק — וואָס האָט שטענדיק די טבֿע צו קומען (דערייבער איז די צייט פֿון ווערב די קומעדיקע צייט). נאָך דוגמאָות מיט ־עדיק: ליגעדיק, קריכעדיק, לעבעדיק, ברענעדיק, פֿלאַמעדיק, קלעפּעדיק, טראָגעדיק (שוואַנגער), שרייַעדיק, האָווקעדיק. אין דעם רובֿ פֿאַלן קען מען אויסקומען מיט ־יק אַליין (ברענעק, פֿלאַמיק, קריכיק און אַנדערע), אַבער ניט דאַרטן וואו מע וויל אַקצענטשטעלן דעם גערונדיוו און ניט בײַ פּעסט־אַניגעפֿונדעוועט אַדיעקטיוון ווי טראָגעדיק און ניט נאָכן סופֿיקס פֿון ווערב ־קע. דער סופֿיקס ־עדיק איז ניט פֿאַרשפּרייט אינבאַר אַלע דיאַלעקטן, דאַרף אַבער אַרײַנקומען אין כּלל־שפּראַך.

6. דער סופֿיקס ־לאָז איז זיכער אַ דײַטשמעריזם און עס איז דאָ די נטיה אים צו פֿאַרבײַטן מיטן פֿרעפֿיקס אַנ־ (זען 2ז), אַבער אין אַ צאָל פֿאַלן איז דער אַדיעקטיוו מיט ־לאָז באַקוועמער ווי מיט אַנ־. חוצדעם האָבן אַ היפּשע צאָל ווערטער מיט ־לאָז זיך אינגעפֿעסטיקט אין שפּראַכבאַנוץ. דוגמאָות: אַרבעטלאָז, באַדנלאָז, געזעצלאָז, האַרצלאָז, הילפֿלאָז, מאַכטלאָז, שוצלאָז, צוועקלאָז, קינדערלאָז, רעכטלאָז, אינהאַלטלאָז, אויסזיכטלאָז, האַפֿנונגלאָז. וועגן אָט די ווערטער זײַנען נייטיק, איז דאָ דער היתר זיי צו ניצן.

7. די דײַטשמעריש סופֿיקסן ־באַר און ־זאַם האָבן ניט קיין אָרט אין כּלל־ייִדיש. מיט ־באַר האָבן זיך אינגעבירגערט בלויז די אַדיעקטיוון דאַנקבאַר, גאַנגבאַר, און אפֿשר אויך אוממיטלבאַר. מיט ־זאַם — אירינזאַם, אַרבעטזאַם, אויפֿמערקזאַם.

־האַפֿט דאַרף מען ניט באַטראַכטן ווי אַ סופֿיקס און ווערטער מיט ־האַפֿט זײַנען אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן: מוסטערהאַפֿט (יק), וואָרהאַפֿטיק, שטאַנדהאַפֿט(יק).

8. די אַדיעקטיווישע סופֿיקסן פֿון סלאַווישע לשונות ־אָט און ־עוואָט ווערן אויפֿגענומען ווי סופֿיקסן פֿון דעם אַדיעקטיוו אין ייִדיש, כאָטש די ווערטער פֿון סלאַוויש זײַנען אַרײַן אין ייִדיש צוזאַמען מיט די סופֿיקסן. ־אָט טרעפֿט זיך בלויז אין עטלעכע ווערטער: פּיסקאָט, סמאָרקאָט, האַרבאָט, פֿאַנפֿאָט, סענקאָט, פֿאַרכאָט.

־עוואָט האָט זיך מער פֿאַרשפּרייט. דער סופֿיקס גיט צו דעם באַטייט פֿון ־לעך וואָס פֿאַרמינערט די אייגנשאַפֿט. ער קומט צו אויך צו אַדיעקטיוון וואָס האָבן ניט קיין שייכות צו סלאַוויש און קען העלפֿן שאַפֿן נייַע ווערטער. דוגמאָות: סוקעוואָט, סענקעוואָט, פּיפּקעוואָט, גרודעוואָט, גוזעוואָט, קאָלטענעוואָט, שמאָטעוואָט, טראָנטעוואָט, צאַצקעוואָט, נאָרישעוואָט, לעקעכעוואָט, פֿריצעוואָט, יאָלדעוואָט, שוטהוואָט, תּמעוואָט, משוגעוואָט.

־נע, דער זייער אָפֿטער סלאַווישער סופֿיקס אין אַדיעקטיוון, איז אין ייִדיש אויפֿן גרענעץ פֿון יאָ־ און ניט־סופֿיקס. לאָמיר דאָ פֿאַרצייכענען די

אַדיעקטיוון: מאַדנע, נודנע, קאַפּריזנע, כמורנע, כמאַרנע, סמוטנע, אַפּעטיטנע, אינטערעסנע, פּאַסקודנע, קוואַדראַטנע.

9. די סופֿיקסן אין די אינטערנאַציאָנאַליזמען ־אַ׳ל און ־ע׳ל האָט ייִדיש געמומען גרייטערהייט פֿון דער פֿרעמד. ווי מיר האָבן איבערגענומען עקספּערימענט, האָבן מיר אויך אַזוי געטאָן מיט עקספּערימענטאַל. אַזוי אויך: קולטור — קולטורעל, נאַציע — נאַציאָנאַל, נאַרמע — נאָרמאַל, פּראָווינץ — פּראָווינציעל און נאָך אַ סך. דאָרטן וואו עס קען זיין הן ־אַל הן ־על האָט זיך אינגעשטעלט אַז אויף ־אַל ענדיקט זיך אַ סובסטאַנטיוו און אויף ־על אַן אַדיעקטיוו: דער אינטעלעקטואַל און דער אינטעלעקטועלער קריזיס, דער פּראָווינציאַל און די פּראָווינציעלע פֿריילין, דער ראַציאָנאַל פֿאַר עפּעס וואָס איז (ניט) שכלדיק און די ראַציאָנעלע מאַטיווירונג. עס איז ניט נייטיק דער צוגאַב פֿון דעם סופֿיקס ־יש צו דעמאָנסטרירן אַז מע האָט דאָ אַן אַדיעקטיוו: ניט 'נאַציאָנאַליש', נאָר נאַציאָנאַל, אויך ניט: 'פֿונקטואַליש'' נאָר פֿונקטועל; ניט 'ראַציאָנאַליש', נאָר ראַציאָנעל. אָבער מוזיקאַליש.

10. דער סופֿיקער ־ער שאַפֿט די אַדיעקטיוון פֿון נעמען פֿון שטעט און לענדער: לאָדזשער, בריסקער, ווילנער, גראָדנער, אַרגענטינער; מעקסיקאַנער, אַפֿריקאַנער, אַמעריקאַנער, בראַזיליאַנער; וואַרשעווער.

11. די סופֿיקסן ־ינקע, ־יטשקע, ־טשינקע דינען אויף צו פֿאַרצערטלען. קליינינקער, שיינינקע, יונגינקער, צאַרטינקע; יונגיטשקער, קליניטשקע, נידעריטשקע, גוטיטשקע; פֿייַנטשינקער, קליינטשיקער.

ז. די אַדיעקטיווישע פֿרעפֿיקסן

1. דער וויכטיקסטער (כּמעט דער אייניקער) אַדיעקטיווישער פֿרעפֿיקס איז אומ־ וואָס ברענגט אַרײַן נעגאַציע. דער גרונטבאַטייט איז: ניט. אומ־ איז זייער אַן אַקטיוועָר פֿרעפֿיקס און קען צוגעשטעלט ווערן צו אַן אַ צאָל נישאַפֿונגען. אָט דער פֿרעפֿיקס שטעלט זיך צו אַן שום שוועריקייטן צו אינטערנאַציאָנאַליזמען (אומטראַנזיטיוו, אומדעמאָקראַטיש, אומדירעקט, אומלאָיאַל, אומלעגאַל, אומגאַלאַנט, אומפּאָפּולער, אומדירעקט, אומקאָמפּעטענט, אומקאָנסטיטוציאָנעל). דער אומ־ איז שטענדיק מעגלעך בײַ אַדיעקטיוון מיטן סופֿיקס ־לעך (זען 3i), ווי מיר האָבן אים בײַ: אומגלייבלעך, אומדערטרעגלעך, אומדערקלערלעך, אומדורכדרינגלעך, אומפֿאַרגליכלעך, אומפֿאַרגעסלעך, אומניצלעך, אומדעקלינירלעך, אומדערלאָזלעך, אומפֿאַרענטפֿערלעך. ער איז אויך אָפֿט פֿאַראַן בײַ אַדיעקטיוון מיטן סופֿיקס ־לעך פֿון אַן אַנדער מין (זען 3i), ווי מיר האָבן אים בײַ: אומהיימלעך, אוממעגלעך, אוממענטשלעך, אומגליקלעך, אומברידערלעך, אומצײַטלעך, אומגעזעצלעך, אומאָפּעטיטלעך, אומדורכשניטלעך, אומפּערזענלעך. אומ־ האָט אויך אַ טבֿע צוצוקומען צו אַדיעקטיוון מיט אַנדערע סופֿיקסן ווי ־יש, ־יק, (־דיק) און אַנדערע: אומסוחריש, אומדזשענטלמעניש, אומפֿרויאיש, אומקינדעריש,

אומייִדיש; אומצייטיק, אומציכטיק, אומנוציק, אומפֿעאיק, אומוויסיק; אומ־פֿשרהדיק, אומכּסדרדיק, אומזעלבשטענדיק, אומדערבאַרעמדיק, אומהכנסה־דיק; אומדאַנקבאַר, אומדורכזעעוודיק, אומאויפֿמערקזאַם.

מיט דער זעלביקער גרינגקייט קומט צו דער אומ־ צו אַ פֿאַרטיצּיפּ (אומגעבעטן, אומגעמאַסטן, אומגעצוואונגען, אומגעגעסן, אומגעגעסן, אומגעוואַשן, אומ־געזאַלצן; אומגעלערנט, אומגעפֿורעמט, אומגעמעשׂרט, אומגעווייקט). אָבער גראָד ווען עס קומט צו גאָר אָפּטע, אַזוי צו זאָגן ערשטיקע אַדיעקטיוון, קומט אויס צו זיין אָפּגעהיט, ווייל ניט שטענדיק קען דאָ צוקומען דער אומ־. קיין כלל לאָזט זיך דערבּיי ניט אײַנשטעלן. ס׳רובֿ איז אויך דאָ דער אומ־גאַנץ נאַטירלעך (אומגעזונט, אומגעטרײַ, אומגוט, אומגליק, אומעכט, אומ־קלאָר, אומגראָד, אומריין, אומזויבער, אומגענוי). אָבער פֿון דער צווייטער זײַט איז ניט אויסגעקומען צו באַגעגענען דעם פֿרעפֿיקס אומ־ בּיי אַזעלכע אַדיעקטיוון ווי: גרויס, קליין, הויך, נידעריק, פּוסט, פּעט, מאָגער, גראָב, דיק, זיס, ביטער, זויער. די סיבּה איז אַ סעמאַנטישע ווייל דער אַנטאָנים איז אַ באַקאַנטער אַדיעקטיוו. ס׳רובֿ שאַפֿט דאָך דער אומ־ די פֿולע נעגאַציע און עס ווערט אַן עכט אַנטאָנימיש פּאָרל: פֿראַקטיש — אומפֿראַקטיש, פֿרא־דוקטיוו — אומפֿאָדוקטיוו, אָפֿהענגיק — אומאָפֿהענגיק, באַגרענעצט — אומבאַגרענעצט, גראָד — אומגראָד, דאַנקבאַר — אומדאַנקבאַר און אַזוי ווײַטער.

און דאָך זײַנען אויך בּיי דעם פֿרעפֿיקס פֿאַראַן ניואַנסן אין באַטײַט. אין אַ צאָל פֿאַלן איז די נעגאַציע ניט קיין פֿולע, למשל: אומצײַטיק איז ניט דאָס זעלביקע וואָס ניט־צײַטיק, נאָר איז צווישן צײַטיק און ניט־צײַטיק, הגם נעענטער צום נעגאַטיוון פּאָלוס; אומאַנגענאַם באַטײַט בלויז ניט־געגנוג, ניט־פּאַסיק אַנגענאַם, בעת ניט־אַנגענאַם באַטײַט אינגאַנצן ניט אַנגענאַם. פֿון דער צווייטער זײַט האָט אומגעזאַלצן אין זיך מער זאַלץ ווי עס קען האָבן עפּעס וואָס איז ניט־געזאַלצן. הכלל, ניט שטענדיק באַטײַט אומ־ דאָס זעלביקע וואָס ניט־. קיין שום אַלגעמיינער אָנווײַז פֿאַרן באַנוץ איז דאָ ניט מעגלעך.

און נאָך אַנדערע ניואַנסן צום גרונטבאַטײַט. ווען אומ־ קומט צו צו אַ פֿאַרטיצּיפּ וואָס הייבּט זיך אָן מיט אַ קאָנסאָנאַנט, איז דער באַטײַט אָפֿט: ניט דורכגעפֿירט בּיזן סוף, למשל: אומאָפּגעקאָכט — טאָקע געקאָכט, אָבער ניט געקאָכט בּיזן סוף; אומאויסגעזוכט — געזוכט, אָבער ניט בּיזן סוף. אומגע־דאָונט באַטײַט: נאָך ניט געדאָונט, אומגעגעסן — נאָך ניט געגעסן. אומגעזונט באַטײַט: וואָס איז ניט גוט פֿאַרן געזונט. אומריין — איז ניט בלויז וואָס איז שמוציק, נאָר אויך וואָס האָט אין זיך אַ צומיש פֿון נאָך אַ זאַך צום באַשטאַנד, אָדער וואָס איז פֿון אַן עטישן אָדער רעליגיעזן שטאַנדפּונקט שלעכט (אומריינער אַלקאָהאָל, אומריין מויל, אומריין געלט). הכלל, אַפֿילו דער אַדיעקטיווישער פֿרעפֿיקס אומ־ איז ניט קיין פּשוטע פּרשה פֿאַר דעם וואָס וויל ניצן אַ באמת־רייגעם ייִדיש.

פֿאַראַן אַדיעקטיוון מיט אומ־ וואָס אַן אָט דעם פֿרעפֿיקס טרעפֿן זיי זיך

גאָר זעלטן אַדער אינגאַנצן ניט. דוגמאות: אומאויפֿהערלעך, אומבאַהאַלפֿן, אומברחמנותדיק, אומגעלומפּערט, אומגעהיַערש, אומגעריכט, אומזיניק, אומבאַתרבות(דיק).

2. דער אַדיעקטיווישער פּרעפֿיקס אָנ־ מיטן באַטאָנט: וואָס עס איז ניטאָ, וואָס עס פֿעלט — איז געווָארן אַ יחסן בלויז אין די לעצטע 50—60 יאָר. פֿון עלטערע מקורים און פֿון מויל פֿון פֿאָלקסמענטשן איז מעגלעך צו פֿאַרצייכענען ניט מער ווי געציילטע אַזעלכע אַדיעקטיוון: אָנמעכטיק, אָנ־ פֿאַרביק, אָנפֿיסיק, אָנהענטיק, אָנזוניק, אָניום־טובֿדיק, אָנפֿשרהדיק, אָנירו־ שהדיק, אָנביינערדיק, אָנאָרבלדיק, און אפֿשר נאָך עטלעכע צו דעם צענדלינג. געקומען צו זיין נײַ־געוואונענער גדולה איז אָט דער פּרעפֿיקס איבער דרײַ סיבות:

א) צו געפֿינען אַ פֿאַרבײַט פֿאַר דעם סופֿיקס ־לאָז (זען 61): אָנהאַרציק, אָנהילפֿיק, אָנוועדטיק, אָנזאָרגיק, אָנזאָרגעוודיק, אָנזאָרגנדיק, אָנזאַלציק, אָנמאַכטיק, אָנקינדערדיק, אָנרעגנדיק, אָנאינהאַלטיק, אָנאויפֿהעריק;

ב) געוויי איבערצוגעבן אויפֿן זעלביקן מוסטער די אַדיעקטיוון אין די סלאַווישע לשונות מיטן פּרעפֿיקס bez, без (געווען זייער פּאָפּולער אין דער ליטעראַטור און פּרעסע פֿון סאָוועטן־פֿאַרבאַנד): אָנאָטעמדיק, אָנבלוטיק, אָנקלאָגיק, אָנבלומיק, אָנבאַלויניק, אָנבאַרדיק, אָנערדיק, אָנפֿערדיק, אָנטאָ־ לאָנטיק, אָנעקיק, אָנפֿענצטערדיק, אָנקערנערדיק, אָנקריזיסדיק;

ג) איבער דעם וואָס עס איז ביז גאָר באַקוועם צוצושטעלן דעם פּרע־ פֿיקס צו העברעאיזמען: אָנבושהדיק, אָנבפּיוונדיק, אָנמדינהש, אָנמזלדיק, אָננשמהדיק, אָנפּניותדיק, אָנסיבהדיק, אָנרווחדיק, אָנרחמימדיק, אָנתאוותדיק, אָנתחתונימדיק, אָנתירוצ(ימ)דיק, אָנתנאַיאיק, אָנתנאַימדיק.

3. כּמעט צו אַלע אַדיעקטיוון און פּאַרטיציפּן וואָס מע ניצט אַדיעקטי־ וויש קען מען צושטעלן ניט־ (פֿאַרבונדן מיט אַ מקף צום אַדיעקטיוו). דוגמ־ אות: ניט־צוגעפּאַסט, ניט־באַרעכטיקט, ניט־אָפּגעזונדערט, ניט־געוואָרנט, ניט־געפֿעלשט; ניט־סימעטריש, ניט־פֿולקום, ניט־שיין, ניט־רעכט, ניט־כשר, ניט־בפּירוש. אין תוך איז אָט דער ניט־ אויך אַ פּרעפֿיקס, וואָרעם אַזעלכע אַדיעקטיוון ווערן אַרויסגערעדט אינאיינעמדיק, דער באַטאָנט איז אַ האַרעלע מילדער ווי בשעת דער ניט קומט באַזונדער, אָפּגעטיילט.

ח. אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן

1. זען קאַפּיטל XI, ענין ט. דער גאַנצער ענין אַדיעקטיווישע צונויפֿ־ העפֿטן איז פּאַראַלעל צו די סובסטאַנטיווישע צונויפֿהעפֿטן. אַ צאָל אַדיעק־ טיווישע צונויפֿהעפֿטן ווערן געשאַפֿן פֿון די סובסטאַנטיווישע מיטן צוגאָב פֿון אַן אַדיעקטיווישן סופֿיקס. דוגמאות: לאַנדווירטשאַפֿטלעך, נעצהיטלדיק, ישיבֿה־בחורש, וואויללערנעריש, הימל־קאָליריק, כּלל־שפּראָכיק, דאָרפֿס־ יונגיש, קלייניבירגערלעך, פֿלאַם־פֿיַערדיק, מערווערטיק, אָכטעקיק, גלײַכ־

וואַגיק, מיטלעלטערלעך, מיטלעלטעריש, גרויספֿאַרנעמיק, האַלב־לבֿנהדיק, יונגפֿרויאיש.

2. דאָס צונויפֿהעפֿטן דעם אַדיעקטיוו איז געווינטלעך גלײַכצײַטיק מיטן צוגיבנדן דעם אַדיעקטיווישן סופֿיקס, באַקומט זיך: ענדגילטיק, לעצט־גילטיק, הייסבלוטיק, בלוטדאָרשטיק, אָפּנהאַרציק, גרויסאַרטיק, קליינקעפּיק, לעבנספֿאַיק, לעבנסלוסטיק, פֿלאַנמעסיק, אַלטפֿרענקיש, קורצפֿיסיק, הײַנט־צײַטיק, צופֿרידנשטעליק, שטאַנדהאַפֿטיק און נאָך און נאָך.

3. פֿאַראַן גאַנצע סעריעס אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן מיט ערשטע טיילן פֿיל־ (פֿילצאָליק, פֿילזײַטיק, פֿילגעשטאַלטיק), פֿול־ (פֿולשטענדיק, פֿולבלוטיק, פֿולווערטיק), אייגן־ (אייגנהענטיק, אייגנאַרטיק, אייגנמאַכטיק), גלײַך־ (גלײַכצײַטיק, גלײַכווערטיק, גלײַכמעסיק), פֿאַרשיידן־ (פֿאַרשיידן־פֿאַרביק, פֿאַרשיידן־פֿאַרמיק, פֿאַרשיידן־מיניק), לאַנג־ און קורצ־ (לאַנג־טערמיניק און קורצטערמיניק, לאַנגווײַליק און קורצווײַליק, לאַנגיאָריק און קורציאָריק), ווײַט־ (ווײַטזיכטיק, ווײַטגרייכיק, ווײַט־בעסטער), גוט־ (גוטגינציק, גוטמוטיק, גוט־שכניש), וואויל־ (וואוילטעטיק, וואוילקענעוודיק, וואויל־טעמיק), גרויס־ (גרויסמוטיק, גרויסשטאַטיש, גרויס־פֿאַרנעמעריש), בריט־ (בריטהאַרציק, בריטזיניק, בריט־פֿאַרנעמעריש), אויך קליין־ און מיט די צאָלן איין־, צוויי־, דרײַ־, פֿיר־ און נאָך אַנדערע.

ווי דער צווייטער טייל פֿון אַדיעקטיווישן צונויפֿהעפֿט איז פֿראַדוקטיוו־פֿול. דוגמאות: פֿראַכטפֿול, אימפּעטפֿול, פֿאַרבנפֿול, אויסדרוקפֿול, סודות־פֿול, אויטאָריטעט־פֿול. פֿאַראַן אויך אַ סעריע מיט ־רײַך, ווי אין: פֿאַרבן־רײַך, אינהאַלטרײַך, אידייען־רײַך, אײַנפֿאַל־רײַך.

4. בײַ אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן איז ניט שייך יסוד־טייל און באַשטים־טייל און מע דאַרף בלויז ניצן: ערשטער טייל און צווייטער טייל. דער אָקצענט איז אויפֿן ערשטן טייל, אָבער וואו עס זײַנען דאָ צווי אָקצענטן בלײַבט דאָ דער באָגריף צונויפֿהעפֿט אויך בײַ אַ פֿאַראַלעליזם, אויך בײַ צווי באָזונדערע אייגנשאַפֿטן: רבֿנישגבֿירישע, האַרעפֿאַשנע־קבֿצנישע, צו־להכעיסדיק־פֿאַררעטעריש, ליגנערישגוזמאדיק, גוטמוטיק־וואויליגנעריש.

5. אומעטום וואו עס זײַנען פֿאַראַן צווי אָקצענטן קומט צווישן די צווי טיילן פֿון צונויפֿהעפֿט דער מקף, ווי אין: ווי׳סן־דאָ׳רשטיק, גו׳ט־באָקאָ׳נט, שוועי׳ר־פֿאַרשטע׳נדלעך, בי׳טער־אָ׳רעם, ש׳כלדיק־מאַטיווי׳רט.

נ י ט בינדט זיך צו צום אַדיעקטיוו מיט אַ מקף: ניט־שאַרף, ניט־בוליט, ניט־קענטיק, ניט־פלאַנמעסיק, ניט־כּדאַיע באַמיאונגען.

האַלב־ ווי דער ערשטער טייל פֿון צונויפֿהעפֿט קומט צו מיט אַ מקף: האַלב־פֿליסיק, האַלב־פֿינצטער, האַלב־גערעכט, האַלב־געבאַקן, האַלב־דער־וואַקסן, האַלב־פֿאַראַליזירט, האַלב־געזונט, האַלב־קראַנק. אָבער דאָרטן וואו עס זײַנען ניטאָ קיין בוליטע צווי אָקצענטן קען מען אויסקומען אָן דעם מקף: ניט לאָזן דעם האַלבקראַ׳נקן אַרויסגיין, אַרויסגעבן אַ האַלביע׳רלעכן זאַמל־בוך, קומען מיט אַ האַלבגעבאַ׳קענעם פּלאַן.

6. עס איז נייטיק אַרויסצוהייבן די אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן וואָס זייער ערשטער טייל איז אַ סובסטאַנטיוו און וואָס די פֿאַרבינדונג באַטײַט: וואָס איז אַזוי וי... דאָ קומט שטענדיק אַ מקף. דאָ זײַנען נייטיק אַ סך דוגמאָות: פֿעלדזון־שטאַרק, אײַזן־שטאַרק, מויער־שטאַרק, אײַזן־פֿעסט, הימל־הויך, הימל־ווײַט, וויאַרסטן־ווײַט, צוקער־זיס, האָניק־זיס, שניי־ווײַס, יאָרן־לאַנג, טויט־הונגעריק, טויט־שטיל, טויט־ערנסט, טויט־בלאַס, פֿונקט־גוט, מרור־האַרב, לולבֿ־טרוקן, שפּיגל־גלאַט, שפּיגל־שטיל, נאָגל־גלאַט, פֿונק־גלאַט, קיזל־רוי.

אַהערצו געהערן אויך. שפּאָגל־גלאַט, שפּאָגל־פֿרישׁ; שטאָק־פֿינצטער, שטאָק־טויב, שטאָק־שטיל, שטאָק־הייזעריק; פֿיטש־נאַס, ריץ־רויט, קיז־רוי.

7. וועז דער צונויפֿהעפֿט באַטײַט אַ קאָליר אַדער קאָלירן, איז שטענדיק נייטיק אַ מקף: בלוי־ווײַס, רויט־בלאָ־ווײַס, העל־גרין, העל־בלוי, טונקל־בלוי, טונקל־גרין, העל־בלאָנד, טונקל־בלאָנד, אַש־גרוי, פּערל־גרוי, פּערפּל־ברוין, פֿונץ־רויט, אָליוון־גרין, בלאָנע־בלוין, הימל־בלאָנקעט און אַנדערע.

8. דער אויסלייג פֿון אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן פֿאָלט צונויף מיטן אויסלייג פֿון די סובסטאַנטיווישע צונויפֿהעפֿטן. אויך דאָ זאָל מען בײַ אַ ספֿק אַרײַנשרײַבן אַ מקף.

XI.

דאָס צאָלוואָרט

דאָס צאָלוואָרט איז אייגנטלעך ניט קיין באַזונדערער וואָרטקלאַס. אין תּוך איז עס אַ גרויסע סעמאַנטישע גרופּע, וואָס דאַרף צעטיילט ווערן צווישן עטלעכע וואָרטקלאַסן, מיט אַ צאָל ספּעציעלע שטריכן.

א. יסוד־צאָלן און סדר־צאָלן

1. די יסוד־צאָלן זײַנען: איינס, צוויי, דרײַ, פֿיר, פֿינ(ע)ף, ...צען, על(ע)ף, צוועל(ע)ף, דרײַצן, פֿערצן, פֿופֿצן, זעכצן, זיבעצן, אַכצן, נײַנצן, צוואַנציק, איין־און־צוואַנציק, צוויי־און־צוואַנציק, ...נײַן־און־צוואַנציק, דרײַסיק, איין־און־דרײַסיק, ... פֿערציק... פֿופֿציק, זעכציק, זיבעציק, אַכציק, נײַנציק, נײַן־און־נײַנציק, הונדערט, הונדערט (און) איינס, הונדערט (און) צוויי, הונדערט (און) צען... הונדערט נײַן־און־נײַנציק, 288 — צוויי הונדערט (און) אַכט־און־אַכציק; 1,653,874 — איין מיליאָן, זעקס הונדערט דרײַ־און־פֿופֿציק טויזנט אַכט הונדערט פֿיר־און־זיבעציק.

זייער זעלטן קומט אויס אַנצושרײַבן מיט אותיות גרויסע צאָלן. אין אַזאַ פֿאַל ווערט רעקאָמענדירט אָפּצוטיילן מיליאָנען מיט אַ קאָמע. וואָס די צאָל איז גרעסער ווערט זי אָנגערופֿן פֿרײַער. אַנדערש איז בלויז צווישן איין־און־צוואַנציק ביז נײַן־און־נײַנציק. ווי אַן אָנזאיקע דערמאָנונג און אַ פֿאַר־גרינגערונג פֿאַרן אויג דאַרפֿן זײַן דאָ צוויי מקפֿן.

2. יסוד־צאָלן וואָס קומען אַליין, פֿאַר זיך, זײַנען סובסטאַנטיוון. דוג־מאות: „צוויי מאָל צוויי איז פֿיר"; „זיבן איז אַ ליגן"; „הונדערט און הונ־דערט איינס איז (ניט) גלײַך אַלצאיינס"; „אויפֿן פֿרײַז־צעטל זע איך טאָקע הונדערט, אָבער איך וועל אַראָפּדינגען צוואַנציק"; די ערשטע דרײַ, די מיטלסטע פֿינף.

אַ יסוד־צאָל וואָס קומט פֿאַר אַ סובסטאַנטיוו אָדער פֿאַר אַ וואָרט צי ווערטער צו אַ סובסטאַנטיוו — איז אַן אַדיעקטיוו. עס ווערט אַן אַדיעקטיוו וואָס בייגט זיך ניט, אַן אַדיעקטיוו אַן אינוואַריאַנט. דוגמאות: די צוויי (טײַערע און זעלטענע) ביכער, דעם נפֿטרס פֿינף כּתבֿ־ידן, פֿאַרמאָגן אפֿשר אַ צען הײַזער, צוויי־און־דרײַסיק קאָרטן אין דער טאַליע, די דרײַ מעדאַלן און אויך די מעדאַלן די דרײַ.

אַ זעקס־און־זעכציק, אַן איין־און־צוואַנציק — נעמען פֿון קאָרטנשפּילן

— זײַנען נאָטירלעכע סובסטאַנטיוורונגען. נעמען פֿאַר געלט מיטן סופֿיקס ־ער זײַנען געווײַנטלעכע סובסטאַנטיוון: אַ צווייער, דרײַער, פֿינפֿער, צע־נער, צוואַנציקער, פֿופֿציקער, הונדערטער און אַזוי אויך: „בײַט מיר אויס אַ פֿינף־און־צוואַנציקער אויף סאָמע ראָדנע דרײַער".

3. נאָך אַ יסוד־צאָל קומט דער נאָמען פֿון דער מאָס אין אײַנצאָל. דוגמאות: קויפֿן דרײַ אַרשין שטאָף, אָפּפֿאָרן פֿערציק קילאָמעטער, באַצאָלן צוועלף רובל, איבערשיקן טויזנט בושל תּבֿואה, אַראָפּנעמען אפֿשר צען עמער פֿלוימען, אַ מאָשין מיט צוויי הונדערט פֿערדנקראָפֿט, אַ נחלה פֿון פֿופֿצן דונאָם גוטער ערד, אַ לעמפּל פֿון פֿינף־און־זיבעציק וואָלט, פֿינף אַמפּער עלעקטרע, ח״י (אַכצן) גילדון (פֿאָר) מפּטיר, אַן אָפּטייל פֿון (מיט) הונדערט מאָן. [מאָן ווערט אויפֿגענומען ווי אַ מין מאָס, אָבער: הונדערט באַוואָפֿנטע מענער.] זיך מערקן: „ביין רבֿים זײַנען ניט קיין מנין, אָבער צען בעלי־עגלות זײַנען אַ מנין".

ווען דער נאָמען פֿון דער מאָס ענדיקט זיך אויף דעם קלאַנג ע, קומט די מערצאָל: דרײַ קאָפּיקעס, הונדערט לירעס, צען פֿרוטות, צוויי הונדערט קאָלאָריעס, צוואַנציק סענקונדעס, צוויי שמיטות.

4. ווען מע האָט צו טאָן מיט אַ מאָס פֿון צײַט, ווערט די סיטואַציע גאָנץ קאָפּריז. פֿאַרצייכענען מיר: פֿינף מינוט, דרײַ שעה, צוויי מעת־לעת, נײַן מאָנאַט, הונדערט יאָר; דרײַ טעג און דרײַ נעכט, צוויי וואָכן, נײַן חדשים, דרײַ יובֿלען. ווען דאָס צאָלוואָרט ווערט אויפֿגענומען ווי אַן עכטער סובסטאַנטיוו און קומט אין מערצאָל, איז אויך דער נאָמען פֿון דער צײַט־מאָס אין מערצאָל: צענדליקער (צענדלינגער), הונדערטער, טויזנטער מינוטן, מעת־לעתן, שעהן, יאָרן.

5. סדר־צאָלן זײַנען אַדיעקטיוון וואָס ווערן געשאַפֿן פֿון די יסוד־צאָלן מיט די סופֿיקסן ־ט־ און ־סט־. דאָס זײַנען אַדיעקטיוון וואָס קענען האָבן נאָר די לאָגע פֿאָרעם. אָט איז זייער ריי: ערשטער, צווייטער, דריטער, פֿערטער, פֿי(נ)פֿטער, זעקסטער, זיבעטער, אַכטער נײַנטער, צענטער, עלפֿ־טער, צוועלפֿטער, דרײַצנטער, פֿערצנטער, פֿופֿצנטער, זעכצנטער, זיבעצנ־טער, אַכצנטער, נײַנצנטער, צוואַנציקסטער, דרײַסיקסטער ... זיבעציקסטער, אַכציקסטער, נײַנציקסטער, הונדערטסטער, טויזנטסטער, מיליאָנסטער.

די צונויפֿגעזעצטע סדר־צאָלן קומען אַזוי: איין־און־צוואַנציקסטער, נײַן־און־נײַנציקסטער, צוויי טויזנט פֿינף הונדערט זעקס־און־זיבעציקסטער. זיך מערקן דעם אופֿן שרײַבן: דער (דעם) 9טער (9ט) אין חודש, דער (דעם) 19טער (טן), דעם 20סטן, דעם 100סטן.

ב. ברוכצאָלן

1. ברוכצאָלן (אויך: בראָכצאָלן) זײַנען סובסטאַנטיוון וואָס ווערן געשאַפֿן מיט די סופֿיקסן ־טל און ־סטל. [מע קען אויך זאָגן אַז דאָס איז איין סופֿיקס וואָס האָט צווי פֿאַרמען.] די ריי זייערע הייבט זיך אָן מיט איין

(א) דריטל, דערנאָך: א פֿערטל, פֿי(נ)פֿטל, זעקסטל, זיבעטל, אַכטל, נײַנטל, צענטל, עלפֿטל, צוועלפֿטל, דרײַצנטל, פֿערצנטל, פֿופֿצנטל, זעכצנטל, זיבעצנטל, אַכצנטל, נײַנצנטל, צוואַנציקסטל, איין־און־צוואַנציקסטל... דרײַסיקסטל, ... הונדערטסטל, טויזנטסטל, מיליאָנסטל. נאָך פֿאַר אָט דער רײַ, לויט דער זעלבּיקער סיסטעם: אירנסטל, צווייטל וואָס זײַנען ניט קיין ברוכצאָל און באַצייכענען אַן איינס אָדער א צווי אין קאָרטן, אין דאָמינאָ, אין דאָמקעס. אויך די ווײַטערדיקע ברוכצאָלן זײַנען גלײַכצײַטיק פֿאַרזיכדיקע סובסטאַנטיוון ווי למשל: שלאָגן א צווייטל מיט א דריטל, א נײַנטל מיט א צענטל, קריגן כּמעט אַלע זעקסטלעך.

2. א מקף פֿאַרבינדט דעם ציילער מיטן טיילווײַזער פֿון ברוכצאָל. דער טיילווײַזער איז שטענדיק אין איינצאָל. דוגמאות: צוויי־דריטל, דרײַ־פֿערטל, אַכט־צענטל, זיבעצן־צוואַנציקסטל, איין־און־דרײַסיק־הונדערטסטל, „דו האָסט ניט מער ווי א טויזנטסטל שאָנס".

ווען עס קומט א גאַנצע צאָל פֿאַר דער ברוכצאָל, איז מען זיך נוהג בײַם אַרויסזאָגן און בײַם אַנשרײַבן מיט אותיות אַזוי: דרײַ און (מיט) א דריטל, פֿינף און (מיט) פֿיר־פֿינפֿטל, אַכצן און זיבן־און־דרײַסיקסטל. בײַ דער צענער־סיסטעם פֿון ברוכצאָלן איז דאָ די ברירה אָדער צו ניצן און צי מיט, אָדער אַנצורופֿן אין מערצאָל, למשל: איינס און צוועלף־הונדערטסטל אָדער איינס און צוועלף־הונדערטסטלעך, דרײַצן און דרײַצן־טויזנטל, אָדער דרײַצן דרײַצן־טויזנטלעך.

ווען מע ניצט ח ל ק בײַ א ברוכצאָל, באַקומען זיך געווײַנטלעכע סובסטאַנטיוישע צונויפֿהעפֿטן: דריט־חלק, פֿערט־חלק, צענט־חלק, צוועלפֿט־חלק. [ניט ניצן אָט די סיסטעם בײַ שפּעטערע צאָלן. עס איז ניט גוט 'צוואַנציקסט־חלק', 'הונדערטסט־חלק'.]

3. אַנשטאָט און א האַלב, און א העלפֿט איז דאָ די סעריע: אָנדערהאַלבן אָדער אָנדערטהאַלבן, צווייטהאַלבן, דריטהאַלבן, פֿערטהאַלבן, . . . צענטהאַלבן, עלפֿטהאַלבן, צוועלפֿטהאַלבן, ... נײַנצנטהאַלבן, צוואַנציקסטהאַלבן. וואָס ווײַטער אין דער רײַ אָלץ זעלטענער ווערן אָט די פֿאַרמען. בײַם אַרויסרעדן ווערט דער ה פֿאַרשלונגען. די צאָלווערטער זײַנען אַדיעקטיוון־אינוואַריאַנטן. „אַזעלכע יינגעלעך (מיידעלעך) גייען אויף אָנדערטהאַלבן פֿיס און דאָך האָבן זיי חן". אַנשטאָט הונדערט פֿופֿציק ניצט מען אויך: אָנדערטאַלבן הונדערט, אַנשטאָט פֿופֿצן הונדערט — אָנדערטהאַלבן טויזנט. אַזוי אויך: אָנדערטהאַלבן, צווייטהאַלבן מיליאָן.

ג. אַדיעקטיווישע און אַדווערביאַלע צאָלווערטער

1. צו די יסוד־צאָלן קומט צו דער סופֿיקס ־ערליי מיטן באַטײַט: וואָס איז פֿון ... מינים (סאָרטן, גרופּעס). עס באַקומען זיך דערבײַ אַדיעקטיוון־אינוואַריאַנטן. די רײַ איז אַזאַ: צווייערליי, דרײַערליי, פֿירערליי,... צע־

נערליי, עלפֿערליי, ... צוואַנציקערליי, ... הונדערטערליי, טויזנטערליי. אַהערצו געהערן כּלערליי און איינערליי.

2. מיטן פֿרעפֿיקס זאַלבע־ שאַפֿן זיך אַדוואַרבן. זיי באַטײַטן: וויפֿל עס זײַנען פֿאַראַן אין אַ גרופּע. אָט איז די רײַ: זאַלבעצוויט, זאַלבעדריט, זאַלבעפֿערט, ..., זאַלבעצענט, זאַלבעעלפֿט, זאַלבעצוועלפֿט, זאַלבעצוואַנציק(סט). „אַ הון איז גוט צו עסן זאַלבעצוויט: איך און די הון"; „אַז עס קומט שבת, עסט ער נאָר זאַלבעצוויט: ער און דער טשאָלנט"; „עסן זאַלבעדריט און בענטשן מזומן"; „מיר זײַנען שוין זאַלבעצענט און מע קען זיך שטעלן דאָוונען בציבור". אויך שפֿאָסיק: לעבן איינזאָם, שטענדיק זאַלבע־איינס.

פֿאַראַלעל דערצו איז די קאָנסטרוקציע: צוויי אירע, דרײַ אירע, ..., צען אירע. אירע באַטײַט אייגנטלעך: פֿערזאָן, פֿאַרשוין, מיטגלידער פֿון (אין) אַ גרופּע. „איין ביכל אויף פֿיר אירע", „אירע אַ פֿאָר מנינים יידן", „מלאָכים קומען היטן, זעכציק אירע בײַ יעדער וויג".

3. עס קומט אויס אײַנצוטיילן אין אַ באַזונדערער גרופּע די זאַצ־וועגער: ערשטנס, צווייטנס, דריטנס, פֿערטנס, ... מע קען אָט די זאַצ־וועגער אָפּטיילן מיט קאָמעס: „ערשטנס, וויל איך עס ניט; צווייטנס, קען איך עס ניט".

ד. די עטלעכע באַזונדערקייטן

1. בײַם ציילן ניצט מען איינס אַנשטאָט איין. אויך: איינס אַזייגער, נומער איינס [פֿון בעסטן סאָרט], איינס פֿראָצענט — אַנשטאָט צען פֿראָצענט, די הייך איז איינס אַכציק [איין מעטער און אַכציק סאַנטימעטער]. איינס באַטײַט אויך: ערשטנס — „איינס, איז עס איבער מײַנע כּוחות און צווי, קיינער האָט עס ניט פֿאַרלאַנגט פֿון מיר".

איין איז דער אַדיעקטיוו, איינס איז דער סובסטאַנטיוו. דוגמאות: איינס פֿון די צוויי, איינס אויף איינס, איינס בײַ די איינס, „איינס איז קיינס", „איינס מיטן דריטן איז ניט קיין מחותן", „עס קען ניט ווערן צען, ווען איינס איז ניטאָ".

2. אַנשטאָט איינס אַזייגער, צוויי אַזייגער, צען אַזייגער, עלף אַזייגער, צוועלף אַזייגער — קען מען ניצן אויך: איינסע, צווייע... צענע, עלפֿע, צוועלפֿע.

3. כּדי אַרויסצוהייבן, כּדי צו לייגן מער אַכט, ווערט אַרײַנגעשטעלט מאָל: צוויי מאָל צען גאָלדענע אימפּעריאַלן, אַ בקשה מיט צוויי מאָל הונדערט אונטערשריפֿטן, געווינען צוויי מאָל הונדערט טויזנט.

4. עס געהערן ניט צו די צאָלוואָרטער אַזוינע סובסטאַנטיוון ווי צענדליק, צענדלינג, טוץ, אַזוינע זאַמלנעמען ווי אַ שאָק, אַ מאַנדל (אייער) און

ענלעכע. פֿאַרגלייכט: באַצאָלן הונדערט דאָלאָר און באַצאָלן אַ מאה דאָלאָרן. דאָ זײַנען די פֿאַרבינדונגען קוואַנטיטאַטיוון.

עס איז מחוץ דעם צאָלוואָרט און זײַנע אייגנקייטן: געפֿינען ק״ן (150) תירוצים, אָלף — אַלפֿי־אַלפֿים, בטל וועלן בשישים, אַ שמינית גאווה, תרפ״ט אַלפֿים און ענלעכס; ווי אויך ניט קיין בגימטריאס, למשל: „ער איז שוין אַריבער זײַנע כּלבֿ (52) יאָרן״.

5. איין קען וועלן אַ פֿלעקסיוועלן אַדיעקטיוו, וועלן עס קומט מיטן באַטײַט: אייניקער, בלויז, הויל, למשל: די איינע זאַך, זײַן אין איינע צרות.

6. בײַ אַדיעקטיווישע יסוד־צאָלן איז וויכטיק דער אָרט, צי עס איז פֿאַר אָדער נאָך אַן אַנדער אַדיעקטיוו. „די דרײַ באַרימטע פֿערזענלעכקייטן״ רעדט מען וועגן יעדער באַרימטער פֿערזענלעכקייט באַזונדער, „די באַרימטע דרײַ פֿערזענלעכקייטן״ — מע רעדט וועגן די דרײַ פֿערזענלעכקייטן צוזאַמען. „דרײַ גאַנצע קליידלעך״ — דרײַ קליידלעך וואָס זײַנען גאַנץ, „גאַנצע דרײַ קליידלעך״ — ניט מער ווי דרײַ קליידלעך, סך־הכּל דרײַ קליידלעך. קען אויך זײַן דער קוריאָז: „גאַנצע דרײַ צעריסענע קליידלעך״.

XII.

דער פּראָנאָם

לויט דעם טראַדיציאָנעלן נאָמען הייסט דער וואָרטקלאַס — דער פֿאַר־נאָמען. צו אים דאַרפֿן געהערן וועדטער וואָס פֿאַרבייטן, פֿאַרטרעטן, קומען אַנשטאָט אַ נאָמען פֿון אַ זאַך אָדער פֿון אַן אייגנשאַפֿט. אין תּוך איז דאָ דער ענין קאָמפּליצירטער, ווייל וועדטער וואָס געהערן צו אָט דעם וואָרט־קלאַס האָבן אייגענע, פֿאַרזיכדיקע באַטייטן און פֿאַרבייטן ניט אַנדערע וועדטער. דאָס זיינען וועדטער וואָס עס איז ביז גאָר שווער אויסצוטייטשן און וואָס זיינען נייטיק אין לשון. דער פּראָנאָם נעמט אָרום אַ קליינע גרופּע וועדטער וואָס צעפֿאַלט זיך אין עטלעכע אונטערגרופּעס. די דאָזיקע וועד־טער האָבן זיך זייערע באַזונדערקייטן וואָס מע געפֿינט ניט אין אַנדערע וואָרטקלאַסן. דעריבער טאָקע איז דער פּראָנאָם באַרעכטיקט מע זאָל אים באַטראַכטן ווי אַ באַזונדערן וואָרטקלאַס.

א. די פֿערזענלעכע פּראָנאָמען

1. די פֿערזענלעכע פּראָנאָמען זיינען: איך, דו, ער, זי, עס און אין זייערע מערצאָלן: מיר, איר, זיי; מע און מען.

2. די פֿערזענלעכע פּראָנאָמען זיינען סוביעקטן פֿון זאַצן (און אין ספּעציעלע פֿאַלן טיילן פֿון נאָמינאַלע פּרעדיקאַטן): איך זאָג דעם אמת; דו דאַרפֿסט עס טאָן, ער איז דער לערער; זי איז די לערערין; עס וועט ווערן בעסער; מיר וועלן אײַך העלפֿן; איר לאָזט זיך פֿאַרפֿירן; זיי שטימען באָלד אָפּ; מע זאָגט אַזוי, זאָגט מען טאָקע אַזוי?

די פֿערזענלעכע פּראָנאָמען בינדן זיך מיט וועדבן. מיט זיי און אַ דאָנק זיי בייט זיך דער וועדב לויט דער פּערזאָן, בייגט זיך דער וועדב.

3. איך און דו און אָלע מערצאָל־פֿאָרמען פֿון די פֿערזענלעכע פּרא־נאָמען נעמען אָרום אָלע גראַמאַטישע מינים. ער איז אַ באַשעפֿעניש פֿון מענלעכן געשלעכט און האָט אין זינען אַ סובסטאַנטיוו פֿון מענלעכן מין, זי איז אַ באַשעפֿעניש פֿון ווייבלעכן געשלעכט און האָט אין זינען אַ סוב־סטאַנטיוו פֿון ווייבלעכן מין; עס האָט אין זינען און קען פֿאַרבייטן אַ סוב־סטאַנטיוו פֿון נייטראַלן מין און באַצייכנט, ציט זיך צו עפּעס וואָס איז אָלץ־אַרומנעמיק און (אָדער) וואָס איז אומבאַשטימט, ווי אין די זאַצן: עס רעגנט, עס וועט ווערן קילער, עס ציט מיך צו אים, עס איז אַ שווער געפֿיל. מע און מען — דאָס איז דער אומבאַשטימטער פּערזענלעכער פּראָנאָם וואָס

לאַגישערווײַז איז עס אַ מערצאָל און לויט דער פֿאָרעם אַן איינצאָל פֿון דער דריטער פּערזאָן: מע רעדט אַז...; נו, רעדט מען אַז...

4. ווען מע האָט בפֿירוש אין זינען אַ באַשעפֿעניש פֿון מענלעכן גע־שלעכט, אָבער דאָס וואָרט וואָס דריקט עס אויס איז פֿון נייטראַלן מין, ווערט עס פֿאַרביטן ניט מיט עס, נאָר מיט ער. דוגמאות: —„וואָס מאַכט דײַן חתנדל?" —„ער איז נאָך ניט געזונט און מע וועט דאַרפֿן אָפּלייגן די חתונה"; „דאָס הענדל האָט שוין אָרום זיך די היגער, ער פֿירט זיך שוין מעשׂה האָן". אָזוי אויך ווען מע האָט אין זינען אַ באַשעפֿעניש פֿון ווײַב־לעכן געשלעכט און דאָס וואָרט איז פֿון נייטראַלן מין, ווערט עס פֿאַרביטן ניט מיט עס, נאָר מיט זי. דוגמאות: „דאָס ווײַבל איז שיין, זי איז מלא חן"; „אָט קומט מײַן שוועסטערל, זעט ווי זי האָט זיך אויסגעפּוצט"; „דאָס קיִנדל האָט זיך אָפּגעקעלבט, זי גיט איצט אַ סך מילך".

5. מע און מען — דאָס איז אייגנטלעך איין מאָרפֿעם אין צוויי פֿאַר־מען. פֿאָרן ווערב קומט מע. בלויז ווען דער ווערב הייבט זיך אָן מיט אַ וואָקאַל אָדער אַ דיפֿטאָנג, קומט מען פֿאָרן ווערב: מע האָרעווט, מען אָרבעט; מע פֿרעסט, מען עסט; מע קומט צו הילף, מען אינטערוועניִרט, מען איז זיך משתּדל; מע משפּט, מען אורטיילט; מע פֿראָטעסטירט, מען אָפּאָנירט; מע קרעכצט, מען אײַקעט; מע מאַכט זיי פֿאַר אָדלליִט, מען איידלט זיי; מען אויקעט. נאָכן ווערב איז שטענדיק בלויז מען: האָרעווט מען, משפּט מען, קרעכצט מען, קומט מען צו הילף, פֿאָרעט מען זיך. עס ווערט רעקאָמענדירט ניט צו שרײַבן מ׳ (מ׳זאָגט, מ׳איגנאָרירט), ווײַל מע רעדט דאָך אָרויס מע אָדער מען; אָנשטאָט מע געווינט מען דאָך גאָרנישט.

6. מיר קומען איצט צו די קאָזוסן, די בייגפֿאַלן פֿון די פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען, חוצן נאָמינאַטיוו אין די פונקטן 1־4. שוין אין דער צווייטער העלפֿט נײַנצטן יאָרהונדערט איז דער געניטיוו (מײַנער, דײַנער, זײַנער, אירער) כּמעט פֿאַרשוואונדן פֿון דער רײַדשפּראַך און איז איצט ניט נייטיק פֿאַר דער כּלל־שפּראַך. האָבן די פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען די זעלביקע דרײַ בייגפֿאַלן וואָס דער באַשטימטער אַרטיקל און דער אַדיעקטיוו. אָט איז די טאַבעלע:

נאָמינאַטיוו	איך	דו	ער	זי	עס	מיר	איר	זיי
אַקוזאַטיוו	מיך	דיך	אים	זי	עס	אונדז	אײַך	זיי
דאַטיוו	מיר	דיר	אים	איר	אים	אונדז	אײַך	זיי

7. זען אין קאַפּיטל דער סובסטאַנטיוו, ענין ה, פונקטן 2־8. אַזוי ווי עס איז בײַ די פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען פֿאַראַן דער בולטער חילוק צווישן אַקוזאַטיוו און דאַטיוו (בײַ די פֿראָנאָמען: מיך און מיר, דיך און דיר, זי און איר, עס און אים), ברענגען מיר אַ שלל זאַצן און פֿראַזעס וואָס קענען העלפֿן אײַנצולערנען דאָס ריכטיקע ניצן דעם אַקוזאַטיוו און דעם דאַטיוו:

א) דער פּערזענלעכער פּראָנאָם איז אַ דירעקטער אָביעקט. איך זע דיך, (זי, עס); דו זעסט מיך (זי, עס); זיי באַגעגענען מיך (דיך, זי, עס); ער באַשרײַבט מיך (דיך, אים, זי, עס); אויפֿהייבן מיך (דיך, אים, זי, עס); אָנטאָן מיך (דיך, אים, זי, עס); אַרויסוואַרפֿן מיך (דיך, אים, זי, עס); זיי דערמאָנען מיך (דיך, אים, זי, עס) צום גוטן; עס גייט מיך (דיך, אים, זי) ניט אָן; זיי באַגעגענען מיך (דיך, אים, זי, עס); איר בעט מיך (אים, זי, עס); זיי גריסן מיך (דיך, זי עס); הייס מיך (זי, עס) צו טאָן אַזאַ אַרבעט; זיי הערן מיך (דיך, זי, עס) ווי דעם פּאַראַיאַריקן שניי; זאָל מען ניט חושד זײַן מיך (דיך, זי); זיי חנפֿענען מיך (דיך, זי); לאָז מיך (אים, זי) צו רו; ער סטראָשעט מיך (דיך, זי); ער פּאָלגט מיך (דיך, זי, עס); [פּאָלג מיר אַ גאַנג, ווײַל דאָ זײַנען פּאָראָן צוויי בייגפּאָלן.] ער פּרעגט מיך (דיך, זי, עס); זיי רופֿן מיך (דיך, זי, עס).

ב) דער פּערזענלעכער פּראָנאָם איז אָן אומדירעקטער אָביעקט. עס שטייט מיר (דיר, אים, איר) ניט אָן; ער וועט ענטפֿערן מיר (דיר, איר, אים) אויפֿן בריוו; ער טוט מיר (דיר, אים, איר, אים) אָן דעם מאַנטל; עס ווערט מיר (דיר, איר, אים) גרינגער אויפֿן האַרצן; מיר (דיר, אים, איר, אים) מאַכט עס ניט אויס; מיר (דיר, אים, איר) גיט זיך עס אײַן; אַ נײַע המצאה איז מיר (דיר, אים, איר, אים) אײַנגעפֿאַלן; מיר (דיר, אים, איר) איז עס שווער אָנגעקומען; זאָל עס מיר (דיר, איר, אים) באַשערט זײַן; עס גייט מיר (דיר, אים, איר) גאָנץ גוט; עס גלוסט זיך מיר (דיר, אים, איר, אים); גלייבן מיר (דיר, אים, איר, אים); דאָס געהערט מיר (דיר, אים, איר אים); דאָס וועט מיר (דיר, איר, אים) זיך אײַנגעבן, געלינגען; עס געפֿעלט מיר (דיר, איר); עס וועט מיר (דיר, אים, איר, אים) גערָאטן; געטרײַ דינען מיר (דיר, איר, אים); זאָל גאָט מיר (דיר, אים, איר, אים) העלפֿן; צו וואָס טויג עס מיר (דיר, אים, איר)? שטער מיר (איר, אים) ניט אין דער אַרבעט!

8. אַנשטאָט דו ניצט מען איר, ווען מע וועגדט זיך צו עמעצן וואָס מע קען ניט, צו אַן עלטערן, צו דעם וואָס מע וויל אים אַרויסווײַזן דרך־ארץ. אַנשטאָט צו דוצן — אירצט מען. „קומט אַרײַן, וועט איר מיר זאָגן וועמ איר זײַט"; „רבי, ווען וועט איר צוריקקומען?"; „ווען וועט איר מיר געבן דאָס וואָרט, פֿרײַנד פֿאַרזיצער?"; „ביסטו נאָך אַ בחור אָדער זײַט איר שוין אַ חתונה־געהאַט־טער?" [אַ רבי פֿלעגט דוצן נאָר קליינע קינדער, בחורים־לעך פֿלעגט ער שוין אירצן. אין דער אײגענער משפּחה האָט מען געדוצט דעם פֿאָטער און די מוטער, אָבער עלטערע קרובֿים וואָס מען איז ניט געווען אינטים־נאָענט מיט זיי פֿלעגט מען אירצן.]

9. די דיאָלעקטישע ענק אַנשטאָט איר און ענק אַנשטאָט אײַך האָבן זיך ניט פֿאַרפֿעסטיקט אין כלל־יידיש. די פֿאָלקסטימלעכע איבערחזרונגען פֿון פּערזענלעכע פּראָנאָמען („מי׳ר גייען מיר", „דו׳ זאָגסטו", „זי׳ קומט זי") זײַנען נייטיק בלויז דעמאָלט ווען מע וויל פֿינקטלעך איבערגעבן

עמעצנס רייד, אָבער אין אָזאַ פֿאַל זײַנען באַרעכטיקט אָלע מינים דיאָלעק־טישע ווערטער און פֿאָרמען.

סע איז פֿאַראָלעל צו עס און איז פֿולבאַרעכטיקט. ווען עס טרעפֿן זיך צוזויף אַזעלכע קלאַנגען וואו ס איז שוועריקער ווי ע, איז גליכער צו ניצן סע: סע שטשעמעט, סע זשומעט, סע טשעשעט און ענלעכע. ס׳ — די קירצונג — איז תּמיד באַקוועם און שטימט מיטן אַרויסרעדן.

10. ווען זיך זען ווערב, ענין יד.

ב. די פֿאָסעסיוו פֿראָנאָמען

1. די פֿאָסעסיוו פֿראָנאָמען זײַנען אַזוי ווי אַדיעקטיוון און זיי האָבן אַ קורצע און אַ לאַנגע פֿאָרעם. די קורצע פֿאָרעם פֿון די פֿאָסעסיוו פֿראָנאָמען: מײַן, דײַן, זײַן, איר, זײַן, אונדזער, אײַער, זייער. די קורצע פֿאָרעם בייגט זיך ניט, דעקליניירט זיך ניט, אָבער זי איז ניט אינווּאַריאַנטיש, ווײל די מערצאָל איז: מײַנע, דײַנע, אירע, זייערע.

2. די פֿאָסעסיוו פֿראָנאָמען זײַנען אַטריבוטן. זיי קומען, ווען מע דאַרף זיי, למשל: „וואָס עפּעס לייגסטו אַרײַן דײַן האָנט אין מײַן (איר, זײַן) קעשענע?״ עס איז דאָך ניט נייטיק: „איך לייג אַרײַן מײַן האָנט אין מײַן קעשענע״, איז עס טאַקע קיין דעם גוסט פֿון ייִדיש און מע דאַרף זאָגן: „איך לייג אַרײַן די (אַ) האָנט אין (דער) קעשענע״. ווען אַ פֿאָסעסיווער פֿראָנאָם חזרט זיך איבער עטלעכע מאָל, באַקומט זיך אָזאַ פֿאַרזעענישׂ: „איך לייג אַרײַן מײַן האָנט אין מײַן קעשענע און נעם אַרויס מײַן טיכל זיך אָפּצוּוישן מײַן שטערן״ — אַנשטאָט: „איך לייג אַרײַן די האָנט אין קעשענע און נעם אַרויס אַ טיכל זיך אָפּצוּוישן דעם שטערן״.

3. מײַן און דײַן נעמען אַרום באַשעפֿענישן פֿון ביידע געשלעכטער. זײַן קען זיך ציען בלויז צו אַ באַשעפֿענישׂ פֿון מענלעכן געשלעכט און איר צו אַ באַשעפֿענישׂ פֿון ווײַבלעכן געשלעכט. דוגמאות: מײַן גאַלמעסער, מײַן אונטערקליידל, דײַן שווערס פֿאָרמעגן און זײַן קאָרגשאָפֿט, דײַן שוויגערס מענה־לשון און אירע קללות, דאָס יינגעלע און זײַנע שטיפֿערייַען, דאָס מיידעלע און אירע שפּילכלעך; „מײַן מאָן (מײַן ווײַב), דײַנע טענות האָבן ניט קיין גרונד״; „האָט זי צרות פֿון איר מאָן, זײַנע טענות...״; „האָט ער צרות פֿון זײַן ווײַב, אירע טענות...״.

4. דער פֿאָסעסיווער פֿראָנאָם אין זײַן קורצער פֿאָרעם קומט שטענדיק פֿאָרן סובסטאַנטיוו און פֿאָר די אַנדערע ווערטער וואָס ציען זיך צו דעם סובסטאַנטיוו: מײַן חבֿר, מײַן גוטער (געטרייַער, איבערגעגעבענער) חבֿר, מײַן ברודערס חבֿר, מײַן זאָמלונג פֿאָסטמאַרקעס, מײַנע אָנגעזאַמלטע פֿאָסט־מאַרקעס, קאָפּיעס פֿון מײַנע פֿאָראַיאַריקע און פֿאָר־צווייַיאַריקע בריוו. בלויז אין דער פֿאָטישער שפּראַך קען זיך טרעפֿן אַז דער פֿאָסעסיווער פֿראָנאָם אין זײַן קורצער פֿאָרעם זאָל קומען נאָכן סובסטאַנטיוו, ווי: טײַע־

רער ברודער מײַן, טײַערע שוועסטער מײַן. אויך דאָרטן ווערט עס ניט רעקאָמענדירט.

5. די לאַנגע פֿאָרעם פֿון פּאָסעסיוו פּראָנאָמען דעקליניִרט מען ווי דעם אַדיעקטיוו: ברודער מײַנער, שוועסטער מײַנע — נאָמינאַטיוו; זײַן דעם ברודער מײַנעם, די שוועסטער מײַנע — אַקוזאַטיוו; מיט דעם ברודער מײַנעם, מיט דער שוועסטער מײַנער — דאַטיוו. אין מערצאָל איז די ענדונג שטענדיק ־ע, ווי בײַ אַדיעקטיוון: מײַנע ברידער, אירע ברידער, אונדזערע ברידער און שוועסטער.

6. עס איז קלאָר פֿון פונקט 5 אַז די לאַנגע פֿאָרעם פֿון פּאָסעסיוו פּראָנאָמען קומט נאָר סובסטאַנטיוו: זײַן מוטער — די מוטער זײַנע, מיט זײַן מוטער — מיט דער מוטער זײַנער. אָבער עס קען אויך זײַן די לאַנגע פֿאָרעם פֿון אָט די פּראָנאָמען, אויב פֿאָרן סובסטאַנטיוו קומט אַרײַן דער אומבאָשטימטער אַרטיקל: מײַנער אַ ברודער, זײַנע אַ שוועסטער, אירע אַ חבֿרטע, אונדזערע (עפּעס) אַ קרובֿה. דער באַטײַט פֿון דעם אַ איז: איינע(ר) פֿון.

7. כּדי בולטער אַרויסצוהייבן ווערט אויסגעטיילט באַזונדער דער נייטראַלער מין. די ענדונג אין נאָמינאַטיוו און אַקוזאַטיוו איז ־ס: „קינ־דעלע (מיידעלע, יינגעלע, ווײַבעלע) מײַנס, קום צו מיר"; „איך זע דאָס קינדעלע (מיידעלע, יינגעלע, ווײַבעלע) דײַנס (זײַנס, אײַערס, זייערס)". דאָס שטימט מיטן אַדיעקטיוו פֿון נייטראַלן מין, אָבער די פֿונקטן 4א און 3ב קענען אפֿשר פֿאַרפֿירן. די ענדונג אין דאָטיוו איז ווי בײַ אַדיעקטיוון: מיט דעם קינדעלע מיינעם (אירן, זייערן), אָבער אויך דאָ קען אין דאָטיוו זײַן די פֿאָראַלעלע פֿאָרעם מיט ־ס: מיט דעם קינדעלע מײַנס, ווי מיט אַ קינ־דעלע מײַנס.

8. אַ פּאָסעסיווער פּראָנאָם אָן אַ סובסטאַנטיוו איז אין דער לאַנגער פֿאָרעם: ער איז מײַנער, זי איז אײַערס, דאָס איז זײַנס. דאָס אַבסטראַקטע איז שטענדיק מיטן ־ס: „מײַנס איז דײַנס, נעם זיך וואָס דו ווילסט"; „מײַנס איז מײַנס און דײַנס איז דײַנס — זאָגט אַ רשע".

ג. די דעמאָנסטראַטיוועַ פּראָנאָמען

1. צו די דעמאָנסטראַטיוועַ פּראָנאָמען געהערן ראשית־כּל דער, די, דאָס. עס איז דער באַשטימטער אַרטיקל מיט אַ בולטן אַקצענט: דע׳ר וואַרט שוין דאָ; די׳ וועט ניט זײַן קיין גוטער עדות; דאָ׳ס איז אַלץ, מער דאַרף מען ניט; דע׳ם לאָז ניט אַריבער איבער דער שוועל; דע׳ר זאָגט ניט קיין וואָרט; די׳ וועלן אַלץ איבערקערן האַרנעם־קאָרנעם. אָט דע׳ר פּראָנאָם ווערט נאָך פֿאַרשטאַרקט מיט אָט און אָטאָ פֿאַר אים: אָט דאָ׳ס לאָנד איז אונדזער אייניציקס; אָטאָ דע׳ר ווײַסער־חבֿרהניק; דער שרײַבער פֿון אָט די׳ שורות; אָט די׳ מיידל וועט עס זײַן דײַן כּלה? מיט איר האָסטו עסקים? מיט אָטאָ דע׳ר?

2. די פֿראַנאַמען דער, די, דאָס, די בייגן זיך ווי דער באַשטימטער אַרטיקל. זיי קענען פֿאַרבייטן די פֿערזענלעכע פראַנאַמען. דוגמאות: „איך האָב ליב דעם לערער, דער דערציילט אונדז שיינע מעשׂיות"; „אבֿ, די באָבע, די באָבע, די ברענגט שטענדיק גוטע זאַכן"; „דאָס יינגסטע קינד, דאָ׳ס איז אײַנגעבאַקן אין האַרצן"; „מײַן בעסטער חבֿר מיט דע׳ם איז שווער זיך צו שיידן". פֿון די דוגמאות איז קלאָר אַז אָט דער אופֿן פֿאַרבייטן דעם פֿערזענלעכן פראַנאַם מיטן דעמאַנסטראַטיוון איז אַן אויסדרוק פֿון אַפֿעק־טיווקייט. דאָ האָבן מיר אַגבֿ אַ שטריך פֿון שלום־עליכמס לשון און אָט זײַנען צוויי ציטאַטן פֿון אים: „האָט זיך אָפּגעזאָגט מיט זײַן שטעטעלע, איידער ער האָט דאָס פֿאַרלאָזן"; „וויאַ! מאַך איך צום פֿערדל און נעם זיך אַן מיט האַרץ און גיב דעם אַ פּאָר שמיצלעך".

אָפּטער ווי אין די אַנדערע פֿאַלן קומט פֿאָר דער פֿאַרבייט פֿון עס אויף דאָס אין אַזאַ קאָנסטרוקציע: „קלמנקע קנאַקניסל — דאָס איז זײַן צונאָמען"; „דער גן־עדן — דאָס איז בײַ אים אַ זאַטער מאָלצײַט"; „ער איז זייער אַ פֿעאיקער מענטש — דאָס ווייסן אַלע".

3. צו די דעמאָנסטראַטיוון פּראָנאָמען געהערן: אַזאַ׳ וואָס בייגט זיך ניט און קען אָבער האָבן אויך די פֿאָרעם אַזאָס (אַזאַ קינד — אַ קינד אַזאָס) און דעם מחיצה־נון — אַזאָן (אויף אַזאָן אופֿן, בײַ אַזאָן אָסיפֿה); אַזוינער (אַזוינע, אַזוינעם, אַזוינס); אַזעלכער (אַזעלכע, אַזעלכן, אַזעלכס און אויך אַזעלכעס); דער זעלביקער און אויך דער זעלבער (די זעלביקע, דאָס זעל־ביקע, דעם זעלביקן); דער דאָזיקער (די דאָזיקע, דעם דאָזיקן, דאָס דאָזיקע). דער אייגענער קען אויך זײַן אַ פּראָנאָם, וועו דאָס וואָרט באַטײַט: דער זעלביקער.

4. די דעמאָנסטראַטיוון פּראָנאָמען קענען האָבן די פֿאָרעם פֿון דעם פֿאָסעסיוו: דעמס מיינונג, אַזוינעמס, אַזעלכנס און אַזעלכערס, דעם זעל־ביקנס און דעם זעלבנס, דעם דאָזיקנס.

ד. די אינטעראָגאַטיוון און רעלאַטיווישע פּראָנאָמען

1. ראשית־כל געהערן צו די פֿרעג־פּראָנאָמען וואָר? וועגן אַ לעבעדיק באַשעפֿענישׂ און וואָס? וועגן אַן אומבאַלעבטער זאַך. דער אַביעקטיוו פֿון וואָר איז וועמען? און די פֿאָרעם פֿון פֿאָסעסיוו איז וועמענס און וועמעס. וואָס איז אַן אינטעריעקט. אין דער זעלביקער גרופּע פּראָנאָמען: וואָס פֿאַר אַ און די קירצונג סאָראַ, וואָסער — די אַלע דריי מיט דעם זעלביקן באַטײַט. דוגמאות: „וואָס פֿאַר אַ (סאָראַ, וואָסער) מין מענטש איז ער?"; „וואָס פֿאַר אַ (סאָראַ, וואָסער) בילד איז דער מאָלער גרייט אַוועקצושענקען?"; „מיט וואָס פֿאַר אַ (וואָסער) פֿלאַן קומט איר צו דער פֿאַרזאַמלונג?" זיך מערקן: סאָראַ האָט ניט קיין דאָטיוו.

וועלכער איז דער פּאָסיקער פֿרעג־פּראָנאָם, וועו עס איז פֿאַראַן אַ ריי כאָטש פֿון צוויי. די בייגונג־פֿאָרמען זײַנען: וועלכע, וועלכן, וועלכס און

וועלכעס. „וועלכער בחור איז דער שענסטער?", „וועלכע שוועסטער פֿון די דרײַ איז זײַן כּלה?", „וועלכן פֿון די קינדער שיקט איר שטודירן?", „וועלכעס קינד טראָגט בײַ אײַך אַ כּתונת־פּסים?"

2. די רעלאַטיוויש פּראָנאָמען זײַנען די זעלביקע וואָס די אינטער־ראָגאַטיוון. דער גרויסער אונטערשייד איז אין דער אינטאָנאַציע און אין דער פֿונקציע אין זאַץ. דוגמאות: „וועמ עס איז וועט קומען צו הילף"; „וועמ עס האָט די מאַה — האָט די דעה"; „וועמ עס גיט — דער קריגט"; „וואָס עס איז — איז רק בעסער ווי וואָס עס וועט זײַן", „וואָס מע וויל בײַטאָג חלומט זיך בײַנאַכט"; „וואָס עס איז גוט פֿאַר בערלען איז גוט פֿאַר שמערלען"; „וועמען גאָט וויל שטראָפֿן — נעמט ער אים צו דעם שׂכל"; „וועמען דער מזל גיט ניט קיין שׂכל איז גליקלעכער זיך לייגן אין קבֿר אַרײַן"; „וועמע(נ)ס פֿעלד יענעמס געלט".

„איך וויס דערוויל ניט וועלכער פֿון דעם טאַטנס ישיבֿה־בחורים וועט זײַן מײַן חתן"; „איך וויס ניט וועלכעס פֿון די קינדער איך זאָל מיטנעמען מיט זיך". וועמ מיר האָבן אָזאַ זאַץ: „דער פֿרעמדער, מיט וועלכן איך האָב נעכטן זיך באַגעגנט בײַ אײַך, מאַכט אַ גוטן אײַנדרוק" — איז קלאָר אַז דאָ קען ניט זײַן די רייד וועגן עפּעס אַ ריי, בלויז וועגן אַן אײַנציקן; איז גליק־כער דאָ אויסצוקומען אָן ׳מיט וועלכן׳: „דער פֿרעמדער וואָס איך האָב..." אַנשטאָט: „דער פּראָפֿעסאָר דורך וועלכן מיר האָט זיך אײַנגעגעבן אַרײַנ־צוקומען אין געשלאָסענעם סעמינאַר, קען מיך פֿון פֿאַראַיאַרן" — דאַרף זײַן: „דער פּראָפֿעסאָר וואָס דורך אים האָט זיך מיר אײַנגעגעבן...". [זען זאַץ, ענין ח.]

ה. פֿאַרשיידענע פּראָנאָמען

מע קען נאָך אײַנטיילן די פּראָנאָמען אין עטלעכע גרופּעס לויט זייערע באַטײַטן אָדער לויט זייערע פֿאָרמען. עס איז אָבער גליקלעכער און איבער־זיכטלעכער צו באַטראַכטן באַזונדער אַ צאָל פּראָנאָמען אָדער זיי געבן אין גאָר קלייניע גרופּקעלעך.

1. אַבי וואָס, אַבי וואָסער, אַבי ווער, אַבי וועלכער **הייבן אָרויס** אַז עס איז קיין חילוק ניט. מאַכן אַ פֿאַר הייזלעך פֿאַר אַבי וועמען פֿון די קינ־דער פֿון אַן אַבי וואָסערן שטאָף; קויפֿן אַבי וואָס פֿאַר אַבי וועלכן פֿון די קינדער.

2. עמעצער קען האָבן די פֿאָרמען: עמעצן, עמעצנס. קיין מערצאָל איז דאָ ניטאָ, עמעץ קען זײַן בלויז אין נאָמינאַטיוו. „עמעצ(ער) איז אַרײַנגעקו־מען", „איך האָב עמעצן באַגעגנט", „דאָ זײַנען געבליבן עמעצנס קאַלאָשן". וועמ מע ווייסט אַז דער ׳עמעצער׳ איז אַ פֿרוי, בעסער ניט ניצן אָט דעם פּראָנאָם נאָר: „אַ פֿרוי איז אַרײַנגעקומען", „דאָ זײַנען געבליבן אַ פֿרויס קאַלאָשן".

3. ינער **קען האָבן די פֿאָרמען: יענער מאַן, יענע פֿרוי, יענס קינד, זען יענעם מאַן, געבן עפּעס יענער פֿרוי, צוגעמען עפּעס יענעמס, יענערס. די מערצאָל איז דאָ אָפּט און פֿאַרשטייט זיך בלויז** ינער: **יענע מענער, פֿרויען, קינדער.**

4. יעדער **וואָס קומט פֿאַרן סובסטאַנטיוו (אויך וועג דער סובסטאַנטיוו קומט מיט אַן אַדיעקטיוו) דאַרף מען לאָזן אַן שום שינוי און בייגונג: יעדער מאַן, יעדער פֿרוי, יעדער קינד, רעדן מיט יעדער מאַן (פֿרוי, קינד), בעטן יעדער מאַן (פֿרוי, קינד). וועג דאָ איז נייטיק דער פֿאָרעסיוו, באַקומט מען: יעדער מאַנס, יעדער פֿרויס, יעדער קינדס. פֿאַראַן אויך די פֿאָרעם** יעדערנס: **„ס׳איז יעדערנס עסק״.**

אוך דאָך זײַנען מעגלעך די פֿאָראַלעלע פֿאָרמען: אין אַביעקטיוו פֿון מענלעכן מין יעדן (באַגעגענען יעדן עולה) אוך דער פֿאָרעסיוו — יעדנס (אַרויפֿלייגן שטײַערן אויף יעדנס פֿאָרמעגן) אין נאָמינאַטיוו אוך אַקוזאַטיוו פֿון ווײַבלעכן מין יעדע (יעדע תּלמידה האָט געמוזט דורכגיין דעם עקזאַמען, איך קען יעדע חבֿרטע פֿון מײַן קלאַס), אין דאַטיוו יעדער (געבן יעדער חבֿרטע אַ מתּנה) אוך דער פֿאָרעסיוו ווײַבלעך יעדערס; אָבער וועג די פֿאָרבינדונג איז מיט אַ סובסטאַנטיוו פֿון נייטראַלן מין בלײַבט בלויז יעדער, בשום־אופֿן ניט ״יעדעס״.

ווי נאָר דער זעלביקער פֿראָנאָם קומט אָן אַ סובסטאַנטיוו אָדער עס איז דאָ אַ מחיצה צווישן דעם פֿראָנאָם אוך דעם סובסטאַנטיוו, קריגט ער די פֿאָרעם יעדערער **וואָס בייגט זיך ווי אַן אַדיעקטיוו: „יעדערער ווייסט עס, יעדערער פֿאַרשטייט עס״, „זיך פֿאַרשטענדיקן מיט יעדערן פֿון די מיטגלידער״, „זיך צוגיפֿרעדן מיט יעדערער פֿון די פֿרײַנדינעס״, „יעדערן פֿון די קינדער דאַרף מען שטעלן פֿאָקן״, „יעדערס פֿון די קינדער קריגט אַן אײַנשפֿריצונג״. קיין מערצאָל קען דאָ ניט זײַן.**

אַיעדער **איז פֿונקט אָזוי לעגיטים אוך האָט די זעלביקע סיסטעם פֿאָרמען ווי יעדער. זיך מערקן:** יעדער איינציקער.

5. יעטווידער **איז אָזוי ווי יעדער: יעטווידער מאַן, יעטווידער פֿרוי, יעטווידער קינד. דער פֿראָנאָם איז אינוואַריאַנטיש, חוץ דער פֿאָרעם אין אַביעקטיוו** יעטווידערן: **„רעדן מיט יעטווידערן (פֿון אײַך)״. [עס איז אויך לעגיטים דער אויסלייג יעטוועדער.]**

6. איטלעכער **איז אַן אַדיעקטיווישער פֿראָנאָם הגם אַן אַ מערצאָל. מיט אַ סובסטאַנטיוו פֿון מענלעכן מין זײַנען די פֿאָרמען:** איטלעכער, איטלעכן **אוך פֿון ווײַבלעכן מין:** איטלעכע, איטלעכער. **די פֿאָרעסיוון זײַנען:** איטלעכנס, איטלעכערס. **מיט אַ סובסטאַנטיוו פֿון נייטראַלן מין —** איטלעך: **איטלעך קינד, רעדן מיט איטלעך קינד,** איטלעכס **פֿון די קינדער, רעדן מיט** איטלעכן **פֿון די קינדער.**

7. עטלעכע **דאַרף באַטראַכט ווערן ווי אַ באַזונדערער פֿראָנאָם וואָס איז בלויז אין מערצאָל אוך בייגט זיך ניט, ווי עס איז דער כּלל פֿאַר מערצאָל פֿון אַדיעקטיוון.**

8. אייניקע דאַרף ניט באַטראַכט ווערן ווי אַ פּראָנאָם, בלויז די מערצאָל־פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו אייניק. 'אייניקע זאָגן', 'אייניקע האַלטן' און ענלעכס דאַרף מען ניט ניצן. ייִדיש האָט אַ סך פֿינקטלעכערע אויסדרוקן: טייל, אַ גרעסערער טייל, אַ קלענערער טייל, אַ ביסל, עטלעכע, אַ געוויסע צאָל, אַ היפּשער טייל און נאָך אַנדערע. בכּלל, קען מען און דאַרף מען אויסקומען אָן דעם אומקלאָרן און ניט־ייִדישלעכן פּראָנאָם 'אייניקע'.

9. קיינער, קיין איינער **איז אָן אַדיעקטיווישער פּראָנאָם.** קיין **ווערט באַטראַכט ווי דער נעגאַטיוועָר אַרטיקל. די פֿאָרמען פֿון פּראָנאָם קיינער:** „קיינער **קען אים דאָ ניט"; „מיר האָבן דאָ** קיינעם **ניט געזען"; „דער שטעקן איז** קיינעמס **ניט, מעגסט אים נעמען", „**קיינע **פֿון די פֿרויען וויל עס ניט טאָן"; „מיינע פֿרויען, איך וועל עס** קיינער **פֿון אייך ניט אָפּגעבן"; „וועמענס פֿאָטשיילע איז עס?** קיינערס **ניט?"; „**קיינס **פֿון די קינדער האָט עס ניט צעבראָכן".**

10. **דער פּראָנאָם** אַנדער **פֿירט זיך לויט אַ באַזונדערער, אָן אייגנאַר־טיקער סיסטעם.** ווען אַנדער **קומט מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל און שטייט** פֿאַרן **סובסטאַנטיוו — בייגט זיך דער פּראָנאָם** אַנדער **בכּלל ניט, ער איז אָן אינווּאַריאַנט. דאָ ווערן געגעבן אַ סך דוגמאָות: דאָס איז אָן** אַנדער מאָן, **אָן** אַנדער פֿרוי, **אָן** אַנדער קינד; **אַרומגיין אַ פּאָר יאָר מיט אַ מיידל פֿון אייגענעם שטעטל און חתונה האָבן מיט גאָר אָן** אַנדער **מיידל פֿון אָן** אַנדער **שטעטל; חתונה געהאַט האָט זי מיט אָן** אַנדער **מאָן; איך טרעף אים שטענדיק מיט אָן** אַנדער **קינד אויף די הענט; מע דאַרף עס טאָן אויף אָן** אַנדער **אופֿן; פֿלאָנטערט ניט, ס'איז אָן** אַנדער **ענין, גאָר אָן** אַנדער **פֿראָגע; איצט הערן מיר גאָר אָן** אַנדער **זינגען; דער קערפּער באַוועגט זיך מיט אָן** אַנדער **גיכקייט; אַ קוק טאָן אָן** אַנדער **פֿאַרביק גלעזל; ער האָט אַנגעטאָן אָן** אַנדער **נייעם מלבוש; אויסווישן מיט אָן** אַנדער **טרוקענער שמאַטע; דאָס זינגען אָן** אַנדער **מאָנס (אָן** אַנדער **פֿרויס) קלייַדער.**

ווען דער פּראָנאָם אַנדער **קומט מיטן באַשטימטן אַרטיקל, ווען ער קומט נאָכן סובסטאַנטיוו, ווען ער קומט אינגאַנצן אַליין, אָן אַ סובסטאַנטיוו — בייגט זיך אָט דער פּראָנאָם** אַנדער **ווי יעדער אַדיעקטיוו. מיר ברענגען ווידער אַ סך דוגמאָות: דאָס איז דער** אַנדערער **מאָן, דאָס איז אַ מאָן אָן** אַנדערער, **ער איז געווען אָן** אַנדערער; **דאָס איז זיין** אַנדערע **פֿרוי, דאָס איז די** אַנדערע **פֿרוי, די פֿרוי די** אַנדערע; **עס איז ארײַן דאָס** אַנדערע **קינד (דאָס קינד דאָס** אַנדערע) **וואָס מיר האָבן פֿריער ניט געהאַט געזען; דער ענין איז אָן** אַנדערער, **אָט דעם** אַנדערן **ענין וועלן מיר באַטראַכטן שפּעטער; די** אַנדערע **פֿראָגע וועט אויך שטיין אויפֿן סדר־היום; דער קערפּער באַוועגט זיך איצט מיט אַ גיכקייט** אָן אַנדערער, **לאָמיר אויסרעכענען די** אַנדערע **גיכקייט; אַ קוק טאָן דורך** דעם אַנדערן **פֿאַרביקן גלעזל; אָנטאָן** דעם אַנדערן **נייעם מלבוש; אויסווישן מיט אַ שמאַטקע,** אָן אַנדערער, **אַ טרוקענער; דאָס זינגען דעם** אַנדערן **מאָנס (דער** אַנדערער **פֿרויס) קלייַדער.**

אין מערצאָל איז פֿאַראָן נאָר איין פֿאָרעם: אַנדערע, **ווי בײַ אַנדערע אַדיעקטיוון.**

מיר וואָרענען קעגן פֿלאָנטערן אַנדערס מיט אַנדערס. אַנדערס איז אומדזער פֿראָגאָם וואָס ציט זיך צו אַ סובסטאַנטיוו פֿון נייטראַלן מין, וואָס קומט מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל און וואָס שטייט נאָכן סובסטאַנטיוו: „דאָס איז אַ קינד אַן אַנדערס"; אַנדערש איז דער אַדוועַרב: „עס איז געשען אַנדערש ווי בײַ די איבעריקע קינדער". נאָך דוגמאות: „וועַן ער איז געקומען קיין אַמעריקע, האָט זיך פֿאַר אים אַגגעהויבן אַ לעבן גאָר אַן אַנדערס"; „איין קינד איז אַ גוטס, אַ געראָטנס, דאָס אַנדערע איז אַבער אַן אַנדערס, עפּעס אַ שלימזל"; „דאָס לערנען אין אַ ישיבֿה איז אַן אַנדערס ווי אין אַ וועלטלעכער שול"; „ער רעדט אַנדערש ווי פֿריִער, געלאָסענער, אידעלער"; „איך האָב עס אַנדערש פֿאַרשטאַנען ווי הו טײַטשסט עס אויס"; „אַנדערש וואָלט מײַן ליד געקלונגען, כ׳זאָל פֿאַר גויים גויאיש זינגען" (פּרץ).

עס קען ניט זײַן ׳אַן אַנדערש מאָל׳, ס׳מוז זײַן: אַן אַנדער מאָל. „ער זאָגט עפּעס אַנדערס" — עפּעס אַן אַנדער זאַך; „ער זאָגט עפּעס אַנדערש" — אויף אַן אַנדער אופֿן, אויף אַן אַנדער שטייגער.

11. **מע באַטראַכט אויך דעם אַדיעקטיוו באַזונדער ווי אַ פֿראָגאָם מיט די זעלביקע אייגנשאַפֿטן ווי דער פֿראָגאָם אַנדער. דאָס איז ניט נייטיק פֿאַר דער כּלל־שפּראַך. אַ באַזונדערע פֿראָגע, די באַזונדערע פֿראָגע — די פֿאַר־בינדונגען ווײַזן אַז באַזונדער איז אַ געווײַנלעכער אַדיעקטיוו. אָבער אויך דאָ דאַרף מען זײַן געוואָרנט ניט צו פֿלאָנטערן באַזונדערס, דעם אַדיעקטיוו אין נייטראַלן מין (אַ קינד אַ באַזונדערס) מיטן אַדוועַרב באַזונדער און באַזונדערש (זיך אויפֿפֿירן באַזונדערש גוט, עס קומט אַרויס באַזונדער געראָטן).**

12. **דער פֿראָגאָם אַלדאָס (אָפֿט אַרויסגערעדט ׳אַלדעס׳) קומט געווײַנט־לעך מיט סובסטאַנטיווירטע אַדיעקטיוון אויסצודריקן דאָס אַבסטראַקטע: „ווינטשן עמעצן אַלדאָס גוטס, אַלדאָס גוטע". דער דאָטיוו איז: אַלדעם און אַלעם. דוגמאות: „אויסרעדן אויף שכנים אַלדאָס בייז"; „געבוירן ווערן אין אַלדאָס גוטס (אין אַלעם גוטן), „אַלדאָס שיינע איז ניטאָ בײַ קיינעם".**

אַלדי קען באַטראַכט ווערן ווי די מערצאָל פֿון אַלדאָס, אָבער אויך ווי אַ באַזונדערער פֿראָגאָם וואָס קען זײַן בלויז אין מערצאָל. „טראָג זיך אַף צו אַלדי גוטע [= שווארצע] יאָר".

אַלצדינג, אַלדינג, אַלדאָסדינג זײַנען סובסטאַנטיוויש פֿראָגאָמען וואָס נייטיקן זיך ניט אין נאָך אַ סובסטאַנטיוו, זיי קומען פֿאַרזיכדיק, זעלבשטענדיק: „צוגרייטן אַלצדינג וואָס מע דאַרף פֿאַר דער נסיעה"; „אַז מע וויסט וואָס מע וויל וויסן, וויסט מען אַלדינג"; „טאָן אַלדאָסדינג פֿאַרן קראַנקן קינד".

13. **אַלע איז אַ פֿראָגאָם וואָס קומט בלויז אין מערצאָל און בייגט זיך ניט, וועַן עס קומט מיט אַ סובסטאַנטיוו. אַלע נעמט אָרום אַ גאַנצע גרופּע אָן שום אויסנאָם: אַלע מענטשן מוזן שטאַרבן, חרובֿ מאַכן אַלע ייִדישע קהילות, אַרעסטירן אַלע רעבעלן, פֿאַרברענען אַלע הײַזער, פֿאַרנעמען אַלע וויכטיקע פּאָזיציעס; שלום מאַכן מיט אַלע שׂונאים, אַנטלויפֿן פֿון אַלע סכנות, בעטן געלט בײַ אַלע קרובֿים.**

אַן אַ סובסטאַנטיוו ווערט עס אין אַקוזאַטיוו און דאָטיוו אַלעמען. „וואָס

עס איז גוט פֿאַר אַלעמען איז אויך גוט פֿאַרן יחיד", „זען אַלעמען אין אַ נײַ ליכט", „זיך געזעגענען מיט אַלעמען", „באַלאַנגען צו אַלעמען און צו קיינעם ניט", „מע קען ניט יוצא זײַן פֿאַר אַלעמען", „אויף אַלעמען זיך בייזערן און זיך קריגן מיט אַלעמען".

דער פֿאָסעסיוו פֿון אַלע איז אַלעמענס: פֿילן אַלעמענס צרות און וויטיקן, אַרויסקומען גאַנצערהייט פֿון אַלעמענס הענט; „ווען וועט קומען אונדזער אַלעמענס גליקלעכע שעה?"

14. אַלץ איז דער פּראָנאָם וואָס באַטײַט: דער פֿולער סכום זאַכן (ענינים, באַגריפֿן) וואָס מע האָט אין זינען. אַלץ בייגט זיך ניט. דוגמאות פֿון ווערטלעך און שפּריכווערטער: „אַלץ אינאיינעם איז ניטאָ בײַ קיינעם"; „אַלץ איז בײַ יידן צו וויניק, נאָר שׂכל האָט איטלעכער גענוג"; „ניט אַלץ איז גאָלד וואָס גלאַנצט"; „געווען אַלץ: אי תּורה, אי סחורה, אי געפּוצטע שטיוול"; „אַז דער סוף איז גוט — איז אַלץ גוט". אַלץ און ניט 'אַלעס' בײַ אייגענע פֿאַרבינדונגען: צוגרייטן אַלץ, מיטנעמען אַלץ, האָבן אַלץ אין זינען, אויסלערנען אַלץ צום עקזאַמען, אויסדערציילן אַלץ.

אַלעס, וואָס איז אַרכאַאיש, איז געווען נאַטירלעך אין מערבֿ־יידיש, טויג פֿאַר דער כּלל־שפּראַך בלויז אין שפּריכווערטער מיט אַ גראַם („דער דלות מעג אַלעס", „דעם דלות פּאַסט אַלעס", „אַ דאָקטער קען אַלעס, אָבער ניט אַרויסטרײַבן דעם דלות", און — „ענדע גוט — אַלעס גוט").

אַלעמען און אַלעם קען מען באַגעגענען אין אַ צאָל פֿאַרגליווערטע אויס־דרוקן ווי דעם דאָטיוו פֿון אַלץ: זײַן ניט מיט אַלעמען, ד"ה ניט אינגאַנצן געזונט; עס איז שוין נאָך אַלעמען, ד"ה שוין פֿאַרשפּעטיקט. שוין קיין האַפּע־נונג ניטאָ; געבן אַן ענטפֿער אויף אַלעס; „נאָך אַלעם האָב איך דאָך קיין שאָדן ניט געבראָכט".

15. אַלערליי און כּלערליי זײַנען אַדיעקטיוויש פּראָנאָמען וואָס בײַטן זיך ניט: כּלערליי זאַכן, אַלערליי רייד; מיט כּלערליי זאַכן, פֿון אַלערליי רייד.

ו. אויפֿן גרענעץ

1. פֿאַראַן אייגנאַרטיקע ווערטער וואָס געהערן גליכצײַטיק צו די פּראָנאָמען און אויך צו אַנדערע וואַרטקלאַסן. זיי זײַנען גרענעץ־ווערטער. אַזאַ אינטערעסאַנט וואַרט איז אַ סך. סעמאַנטיש איז אַ סך אַ פּראָנאָם, וואָרעם דאָס וואַרט פֿאַרבײַט דאָך אַ היפּשע צאָל קוואַנטומס. פֿאַרמעל איז אַ סך אַ סובסטאַנטיוו: עס קומט דאָך מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל און קען אויך קומען מיטן באַשטימטן אַרטיקל — דער סך: „דער סך געלט וואָס ער האָט עס!"; „דער סך כּבוד וואָס מע קריגט עס פֿון אַזעלכע קינדער". און וועט אַ סך ציט זיך צו אַ ווערב — איז עס דאָך אַן אַדוווערב: „אַ ביטער האַרץ רעדט אַ סך"; „שווײַגן אַ סך איז אַ קנאַפּע חכמה" (שוו). און אַגב. עס איז אויך פֿאַראַן די פֿאָרעם אַסכן (אין דאָטיוו, אַן אַ סובסטאַנטיוו): „ס'איז גוט מיט אַסכן אין פּיין זײַן פֿאַראיניקט" (ה. לייוויק).

2. אַזאַ וואָרט איז אויך אַ ביסל („אַ ביסל און אַ ביסל ווערט אַ פֿולע שיסל"; „מעגסט לייַדן אַ ביסל"; „אַ ביסל גוטס קומט אויך צו נוץ"). קען אין אָט דער גרופּע אַריינגענומען ווערן אויך טייל פֿון ס׳רובֿ. אויך עפּעס פֿון גאַרנישט זיינען סעמאַנטישע קאַנדידאַטן אַריינגענומען צו ווערן צווישן פּראַנאָמען.

3. פֿאַראַן אויך גרענעץ־פֿאַלן צווישן פּראָנאָמ און אַדיעקטיוו. דאָס וואָרט באַזונדער איז שוין דערמאָנט בײַם פֿונקט 11. אַזאַ וואָרט ווי געוויסער איז אויך אויפֿן גרענעץ. מיר רעקאָמענדירן עס צו באַטראַכטן ווי אַן אַדיעק־טיוו. אויפֿן סמך פֿון שפּריכוואָרט „אַז עס קלינגט איז אַ חגא" אַזאַ זאַץ: „ס׳רובֿ מענטשן האַלטן אַז ווען עס קלינגט איז אַ חגא, טייל מענטשן זאָגן גאָר אַז עס איז אַ פּגר אָדער אַ שׂריפֿה, געוויסע מענטשן חכמהן זיך אַז דער פֿויער בײַ די גלעקער האָט זיך אָנגעשיפֿורט".

4. פּראָאַדווערבן (זען אַדוו., ב) האָבן בלויז אַ ווײַטע סעמאַנטישע קרובֿישאַפֿט מיט די פּראָנאָמען, ווײַל זיי זיינען אויך פֿאַרבײַטערס, אָבער דאָך ניט פֿון נאָמינאַ — פֿון אַדווערבן.

5. פֿאַראַן אַ קינדער־רעטעניש: „פֿאַר וואָס קויפֿט אַן אַלטער גלח אַ שטעקן (מיט אַ זילבערן הענטל)?" דער ערשטער ריכטיקער (אָדער פֿאַלשער) ענטפֿער איז: „פֿאַר גענלט", ווײַל דער הערער האַלט אַז די פֿראַגע איז דאָ אַ צווייוועדיקע — פֿאַר אַן דער פּראָנאָם וואָס; דער צוויייטער ריכטיקער (אָדער פֿאַלשער) ענטפֿער איז: „ווײַל עס איז אים שווער צו גיין אַן אַ שטעקן", ווײַל דער הערער האַלט אַז די פֿראַגע איז געווען פֿאַרוואָס. קען מען שפּילעוו־דיק דרייען אי אַהין אי אַהער, און דער פֿרעגער קריגט קיינמאָל ניט קיין ריכטיקן ענטפֿער. רייד קענען דאָ זײַן צווייטײַטשיק. אָבער ניט ווען דער אויסלייג איז אַ ריכטיקער.

.XIII

די פּרעפֿאָזיציעס

א. די ראָלע פֿון פּרעפֿאָזיציעס

1. די קליינע ווערטע(ר)לעך, די פּרעפֿאָזיציעס, שפּילן אַ גרויסע ראָלע אין אַלע אינדאָ־אייראָפּעאישע און סעמיטישע לשונות, אַפֿילו ווען זיי באַהאַלטן זיך, ווי אין אונדזער לשון־קודש, טיילווײַז אונטער דער מאַסקע פֿון פּרעפֿיקסן. זייער מערכה אין די גראַמאַטיקעס איז ניט שטענדיק אַ געזונ גוטע, ווײַל מע לייגט ווייניק אַכט אויף זיי. זיי ווערן באַוואוסט, אפֿשר דערפֿאַר וואָס זיי קומען קיינמאָל ניט אַליין, נאָר צוזאַמען מיט אַ סובסטאַנטיוו, מיט אַ צאָלוואָרט, מיט אַ פֿראָנאָם און מיט אַן אַדיעקטיוו וואָס קומט נאָך זיי — שאָפֿן זיי אין זאַצגליד. די ראָלע פֿון די פּרעפֿאָזיציעס איז באַזונדער גרויס בײַ אַן אַנאַליטישן שפּראַכבוי — און דאָס איז דאָך אַ הויפּט־אייגנשאַפֿט פֿון אונדזער גראַמאַטיק.

אָלע פּרעפֿאָזיציעס קומען מיטן דאָטיוו.

2. ווײַטער האָט מען דאָ צו טאָן מיט איבער פֿערציק פּרעפֿאָזיציעס. וואָלט געווען ניט פֿאַסיק זיי אָלע אויסצושטעלן ווי זעלנערס נאָכן סדר פֿון אָלף־בית; ווערן זיי אײַנגעטיילט אין פֿינעף ענינים. די אײַנטיילונג גופֿא איז ניט געבויט אויף אַ פֿעסטן פּרינציפּ, ניט אויף אַ לאָגישן יסוד; זי זעט בלויז אויס צו זײַן באַקוועם. און ראשית־כל אַ וואַרענונג: פֿאַראַן פּרעפֿאָזיציעס וואָס בײַם פֿאַרבינדן אַ סובסטאַנטיוו מיט אַ סובסטאַנטיוו אָדער אַ ווערב מיט אַ סובסטאַנטיוו זײַנען זיי אמתע, עכטע פּרעפֿאָזיציעס, אָבער בײַם פֿאַרבינדן אַ זאַץ מיט אַ זאַץ אָדער אַ זאַצטייל מיט אַ זאַצטייל צי אַ זאַצגליד מיט אַ זאַצגליד ווערן זיי קאָניונקציעס. זען קאַפּ׳ קאָנ׳.

ב. די פּרעפֿאָזיציע פֿון

1. פֿון איז די אָפּטסטע פּרעפֿאָזיציע אין ייִדיש, ווי דער ענגלישער of, ווי דער פֿראַנצייזישער de. ער קען זיך טרעפֿן צווישן אָדער אַפֿילו דרײַ מאָל כּסדר, אויב באַשטימטע ווערטער־פֿאַרבינדונגען צווינגען עס אַרויף. דרך־אַגב ווערן אַנגעוויזן אַנדערע פּרעפֿאָזיציעס וואָס קענען זײַן פֿאַרבײַטערס מיט דעם זעלביקן באַטײַט. עס איז שוין דערמאָנט וואו מע דאַרף אים ניט בײַם פֿאָסעסיוו און בײַם קוואַנטיטאַטיוו (זען סוב׳, 11, 12, 15, 16). דאָ ווײַטער קומען די אָלע פֿאַלן וואו מע דאַרף אים יאָ.

2. פֿון האָט אַן אַרטבאַטיט און ווײַזט פֿונוואַנעט אַ זאַך קומט, פֿונוואַנעט עפּעס באַווײַגט זיך, קומט ער נאָך ווערבן וואָס באַצייכענען אַ באַווײַגונג; פֿון ווײַזט אויף אַ מהלך. דוגמאָות: פֿאַרן פֿון ירושלים, זיך לאָזן גיין פֿון יריד, אַרויסנעמען טעפּלעך פֿון אויוון, שטאָמען פֿון (דער) ליטע, עטלעכע מײל פֿון שטאָט, אַ מהלך פֿון צוואַנציק קילאָמעטער.

פֿון בינדט זיך מיט אונטער און הינטער און עס ווערט פֿון אונטער, פֿון הינטער: פֿון אונטער די בעטן, פֿון אונטער דער שאַל, פֿון הינטער דער טיר, פֿון הינטער די וואַלקנס. די פֿרעפּאָזיציע פֿאַרט זיך מיט ביז, צו, אַרויס און עס באַקומען זיך צוזויפֿגעזעצטע פֿרעפּאָזיציעס פֿון — ביז, פֿון — צו, פֿון — אַרויס. דער ערשטער טייל איז פֿאַרן וואָרט, דער צווייטער טייל נאָך אים. דוגמאָות: פֿון ירושלים ביז תּל־אָבֿיבֿ, פֿון ווילנע ביז ביאַליסטאָק; פֿון קאָפּ ביז פֿיס, פֿון איין עק וועלט ביזן צווייטן; גיין פֿון שטוב צו שטוב, פֿון בערלען צו שמערלען; לײכטן פֿון בלאָטע אַרויס; אַרויסקוקן פֿון דער גמרא אַרויס.

אָרט ווערט פֿאַרשטאָנען ניט בלויז ווי אַ געאָגראַפֿישער פֿונקט, נאָר אויך ווי אַ טייל פֿון קערפּער, און האָט אויך מעטאָנימישע טײַטשן, ווי מע קען עס זען פֿון אַזעלכע פֿראַזעס און זאַצן: אַראָפּ פֿון גלײַכן וועג, זיך אַרויסשלאָגן פֿון קאָפּ, אַראָפּ פֿון זינען; „ייִדעלעך פֿריש פֿון די אייעלעך" (ביאַליק); אַרויסגיין פֿון די כּלים; אַרויסשפּרינגען פֿון דער אייגענער הויט; זײַן פֿון גרעסטן ייחוס, פֿון אַ הויכן שטאַנד; „דער חילוק פֿון אַ גוטן קאָפּ ביז אַ שלעכטן קאָפּ איז אַ גראָשנדיק ליכטל" (אין נאָמען פֿון ווילנער גאון), „דאָס פֿישעלע אין טײַכעלע איז נאָך ווײַט פֿון בײַכעלע" (שוו).

3. פֿון ווײַזט אָן די צײַט ווען עפּעס הייבט אָן געשען, למשל: פֿון הײַנט אָדער פֿון נעכטן, אַ מעשׂה פֿון אָמאָל, פֿון מלך סאָבעצקיס צײַטן, פֿון מײַן קומען קיין ארץ־ישׂראל. דער פֿון בינדט זיך צונויף מיט פֿאַר: די יאָרן פֿון פֿאַר דער מלחמה, פֿון פֿאַרן עמיגרירן קיין אַמעריקע. די פֿרעפּאָזיציע פֿאַרט זיך מיט אָן און מיט אויף און עס באַקומען זיך די צונויפֿגעזעצטע פֿרעפּאָזיציעס פֿון — אָן, פֿון — אויף: פֿון שׂמחת־תּורה אָן, פֿון קדמונים אָן, פֿון דעם זיידנס פּטירה אויף.

4. פֿון ווײַזט אויף אַ ס י ב ה פֿאַר אַ געשעניש אָדער פֿאַרוואָס די געשעניש איז ניט פֿאַרגעקומען. דוגמאָות: ציטערן פֿון שרעק, זיך קיקלען פֿון געלעכטער, שטאַרבן פֿון טיפֿוס, אומקומען פֿון פֿראָסט, פֿון וועלף; „פֿון פֿיל רײַדן קומט אַרויס לײַדן", „זי פֿלאַטערט פֿון צאָרן, פֿון בלוט איז זי רויט" (אַנסקי).

די פֿרעפּאָזיציע פֿאַר קען דאָ זײַן אַ פֿאַרבײַטער און אויך אויס אין עלטערן לשון און עד־היום אין פּוילישן דיאָלעקט. דאָ איז אויך נאָטירלעך איבער און מחמת.

פֿון וועגן ווײַזט אויף אַ צ י ל און קומט צוזאַמען פֿאַרן סובסטאַנטיוו אָדער דער סובסטאַנטיוו ווערט אַרײַנגעשטעלט אינמיטן. דער פֿאַרבײַטער

איז דאָ צוליב. מיר זעען אָזאָ פֿון: פֿון יידנס וועגן, פֿון קידוש־לבֿנה וועגן, פֿון תּורה און חכמה וועגן; „גאָט, גאָט, גיב אַ רעגן פֿון די קליינע קינדערס וועגן", „פֿון וועגן געלט גייט קיין שידוך ניט אָפּ" (שוו.).

5. עס קומט פֿון פֿאַרן אָביעקט נאָך די וווערבֿן: רעדן, דערציילן, שמועסן, אויסזאָגן, הערן, דערוויסן זיך, וויסן, טראַכטן, קלערן, חלומען, היטן, באַוואָרענען, שטאָמען, וואַקסן און אַנדערע מיט אַן ענלעכן באַטייט. די זעלביקע פּרעפּאָזיציע קומט אויך נאָך געוויסע פּרעדיקאַטיוועס אַדיעקטיוון וווי פֿרײַ, אָפּהענגיק, צופֿרידן. דוגמאָות: וויסן פֿון אַ לעבן אויף דער וועלט, שמועסן פֿון דעם איצטיקן מצב, חלומען פֿון אַ בעסערער וועלט, אָפּלאָכן (חוזק מאָכן) פֿון דעם שלימזל.

נאָטירלעך זינען אויך: וועגן און מכּוח. דאָ קענען אויך קומען די פֿאַר־בייטערס איבער און פֿאַר.

6. פֿון האָט די פֿונקציע צו ווײַזן צאָל און מאָס. אָט איז דער קוואַנטיטאַטיווער פֿון: אַ וועג פֿון הונדערט קילאָמעטער, אַ שטיק סחורה פֿון פֿינף מעטער, אַ מויער פֿון צוואַנציק גאָרן, אַ זקן פֿון עטלעכע און זיבעציק יאָר, אַ באַגאַגעניש פֿון אַ פּאָר מינוט.

אַ באַוואָרענישׂ: עס איז ניט שייך די פּרעפּאָזיציע אין די קאָנסטרוקציעס פֿינף קילאָמעטער די לענג, צען מעטער די הייך און אין ענלעכע.

7. פֿון האָט די פֿונקציע צו ווײַזן דעם שטאָף, דעם מאַטעריאַל פֿון וואָס עפּעס איז געמאַכט. אָט איז דער קוואַליטאַטיווער פֿון: אַ קלייד פֿון זײַד, אַ ברעשקע פֿון גאָלד, מלבושים פֿון אָטלעס; „דער סערפּ איז פֿון שטאָל, די סאָכע פֿון אײַזן" (פּרוג).

8. נאָך די פּאַרגלײַכגראָדן קען אויך קומען פֿון: „אַ מענטש איז אַמאָל שטאַרקער פֿון אײַזן און אַמאָל שלאַפֿער (שוואָכער) פֿון אַ פֿליג"; „אַ געמאַכטע מכשפֿה איז ערגער פֿון אַן אמתער" (שוו.); דאָס ערגסטע פֿון דער תּוכחה, דאָס בעסטע פֿון די עשׂר־מכּות, דאָס שענסטע קינד פֿון דער גאַנצער משפּחה. זען אַדי׳, 10.

9. אין דער פֿולער פּאָסיטיוער קאָנסטרוקציע קומט פֿון און ווײַזט אויף דעם טוער, אויפֿן סובּיעקט אין דער אַקטיווער פּאַרעם. אַ פּאָר דוגמאָות פֿון פּאָסיוויזשן פֿון: געבענטשט געוואָרן פֿון זײַן ליבן נאָמען; אַלץ ווערט באַשײַנט פֿון דער זון; באַלוינט געוואָרן פֿון דער פּאַרוואַלטונג; ער איז פֿאַרגעסן געוואָרן פֿון גאָט און פֿון לײַט.

10. דער פּאַרטיטיווער פֿון טיילט אויס עמעצן אָדער עפּעס פֿון אַ גרופּע, פֿון אַ קאָלעקטיוו: אין איינס פֿון די זומערדיקע טעג; אויסלערנען אײנע פֿון די חכמות; אײנער פֿון דער חבֿרה דאַרף עס ברענגען; ער איז פֿון די נגידים אין שטעטל.

דאָ קען אויך געמאַלט זײַן דאָס פֿאַרקערטע, דאָס צונויפֿשטעלן דאָס גאַנצע פֿון טיילן: „אַ זאַץ באַשטייט געווײַנטלעך פֿון אַ סובּיעקט און פֿון אַ

פּרעדיקאַט"; „פֿון קערנדלעך אַ הינפֿעלע, פֿון טראָפנדלעך אַ טונכעלע" (שוו.).

וועג דער פֿאַרטיטיווער פֿון קומט נאָך אַ טראַנזיטיוון ווערב, באַטונט עס אַז עס רעדט זיך בלויז וועגן אַ ט י י ל. לייענען דאָס בוך — דאָס הייסט דאָס גאַנצע בוך, לייענען פֿון דעם בוך — בלויז אַ טייל; עסן די געריכטן — הייסט אָלע ׳געריכטן, עסן פֿון די געריכטן — בלויז אַ טייל.

11. דאָס סאָמע כאַראַקטעריסטישע און דאָס סאָמע קאָמפּליצירטע אין דער סעריע פֿונען איז דער אַ ט ר י ב ו ט י ו ע ר פֿון וואָס פֿאַרבינט דעם ניט־פֿאַראַנענעם פּאַסעסיוו בײַ אומבאַלעבטע זאַכן און קומט אַנשטאָט דעם פּאַסעסיוו איבער ספּעציעלע טעמים (איבערן ריטעם, ספּעציעלער באַטאָנונג, דער קאָנסטרוקציע פֿון גאַנצן זאַץ, פּינקטלעך איבערצוגעבן דעם געדאַנק פֿונעם ריידער). מיר ברענגען אַ גרעסערע צאָל פֿאַרשיידענע אַטריבוטיוע פֿראַזעס:

אַ מזל פֿון אַ גבֿיר, אַ מציאה פֿון אַ גנבֿ, אַ לשון פֿון אַ מאַרק־ייִדענע, אַ מתּנה פֿון זײַן ליבן נאָמען; דער מלך פֿון קאָרטן; די בריי פֿון דער שאָפֿע; דער טויער פֿון שטאָט; דאָס קלינגל פֿון מעסערל; אַ וועלט פֿון פֿעלדער און וועלדער; זכרונות פֿון פֿאַרגאַנגענע יאָרן; „גאָט פֿון אַבֿרהם, פֿון יצחק און פֿון יעקבֿ, באַהיט מיך און דיין פֿאָלק ישׂראל..." (פֿון דער באַרימטער תּחינה וואָס באַגלייט דעם אָוועקגייענדיקן שבת); „בעסער אַ פֿאָטש פֿון אַ חכם איידער אַ קוש פֿון אַ נאַר" (שוו); „איך האָב ניט מײַן פֿרײַנדס אַדרעס" און „איך האָב ניט דעם אַדרעס פֿון מײַן פֿרײַנד וואָס האָט זיך אַריבערגעקליבן אויף אַן אַנדער דירה"; דער אַלטער מוטערס נחת — זי האָט נחת, דער נחת איז דער אַלטער מוטערס — און „מע האָט נחת פֿון איר".

ג. די וויכטיקסטע און אָפֿטסטע פֿרעפֿאָזיציעס

1. אין וויזט אויף אָרט וואו עפּעס געפֿינט זיך, עפּעס ווערט געטאָן: „אין פּינטשעוו טאָגט שוין", „קיין בעסער אָרט איז ניטאָ אין דער וועלט ווי די היים", „אין דרײַ ערטער גיט מען קיין כּבֿוד ניט אָפּ: אין תּפֿיסה, אין בית־הכּ(י)סא און אין מרחץ" (שוו). אין וויזט אויף אַ ריכטונג פֿון אַ באַוועגונג: פֿאָרן אין ווילנע, עמיגרירן אין אַרגענטינע. דאָ ווערט פֿאַרבינדן די פֿרעפֿאָזיציע קיין. „בעסער אין גויאישע הענט ווי אין ייִדישע מיילער" (שוו). אָ ר ט ווערט אויך אויפֿגענומען מעטאָנימיש: עס עגבערט אין מוח, אינ־געשפּאָנט אין אַ יאָך, אונטערטונקען זיך אין ים־התּלמוד, גיין אין פֿײַער און אין וואַסער, „תּורה אין קעפּעלע, קאַשע אין טעפּעלע" (שוו); עס קלאַפּט אַ צאָן אין אַ צאָן, שלאָג זיך קאָפּ אין וואַנט; איבערזעצן אין עבֿרית, אין הינטצײַטיקן ייִדיש; גיין אין אַ קורץ קלײדל, אין אַ לאַנגער קאַפּאָטע; אויס־געפּוצט אין עסיק און אין האָניק.

אין וויזט אויף דער צײַט וועג עס פֿאַסירט עפּעס, און דערבײַ האָט מען אין זינען אַ טייל פֿון דער צײַט און נאָר זעלטן די גאַנצע צײַט: אַרײַנקומען אין אוונט, ניט קענען שלאָפֿן אַ פֿאָר שעה אין יענער נאַכט. [ניט שלאָפֿן

יענע נאָכט — ד״ה אין משך פֿון דער גאַנצער נאַכט.] ניט צומאַכן קיין אויג אין יענער נאַכט, אין דרי יאָר דורכמאַכן דעם גאַנצן קורס.

אין ווײַזט אויפֿן שטיגער ווי מע טוט עפּעס, ווי עס געשעט עפּעס. גיין אין קאָמפּאַניע, זײַן אין אָפּאָזיציע, טאָן אין אינלענדיש, שטיין אין געהאָקטע וואונדן, אינגשטעלן אין אַ סדר, מתפּלל זײַן אין אימה און אין יראה.

עס קומט אין פֿאַרן אָביעקט נאָך די ווערבן: גלייבן, דערמאָנען, געדענקען, באַגריפֿן, נעמען נקמה, בענטשן זיך, שולדיק זײַן, אַנטוויקלען זיך, זיך באַטייליקן, און אין פֿאַרשיידענע אידיאָמאַטישע אויסדרוקן. דוגמאָות: גלייבן אין מענטשן, זיך דערמאָנען אין די יונגע יאָרן, געדענקען אין גאָט, אַריינקוקן טיף אין אַן ענין, מגולגל ווערן אין אַ הונט, נעמען אָנטייל אין יענעמס לײַדן, רעדן אין לערנען (וועגן אַ פּראָבלעם אינעם לערנען), אַריינקומען אין התפּעלות, בליבן אין אַ פֿאַרלעגנהייט, אַריינפֿאַלן אין אַ מרה־שחורה.

2. אויף ווײַזט אויף אָרט, קומט נאָך ווערבן וואָס באַציכענען אַ פּאָזיציע, וואָס ווײַזן אַ באַוועגונג. דער באַטײַט פֿון אָרט קען דאָ זײַן אַן אויסגעבריטערטער און קען באַטײַטן אויך אַ גליד פֿון קערפּער, אַ שטאָף, אַן אינסטרומענט. דוגמאָות: גיין אויף אַ וועג, אויף דער גאַס; פֿאַרן אויף יריידים; וואוינען אויפֿן צוויטן גאַרן; „אויפֿן פּריפּעטשיק ברענט אַ פֿײַערל״ (מ. ווַאַרשאַווסקי), „קומען אויף אַ ווײַל און זען אויף אַ מײַל״ (שוו); אַ וואונד אויף דער האַנט; אַ פֿלעק אויף די הויזן; „אײנער האָט דאָס אויף דער לונג, דער אַנדערער אויף דער צונג״ (שוו); לאָזן אויפֿן וואָסער, שטיין אויף הייסע קוילן.

אויף ווײַזט אויף צײַט בײַם ענטפֿערן אויף פֿראָגעס: ווען? ווי לאַנג? דוגמאָות: לײַענען אויף עטלעכע שעה, פֿאַרטיק מאַכן אויף מאָרגן, אַרויספֿאָרן אויפֿן גאַנצן זומער, קומען אַהיים אויף יום־טובֿ, אַ גאַסט אויף איין טאָג, נעמען דאָס חופּה־קלייד אויף אָפּנוץ.

אויף ווײַזט אויף שטיגער ווי אַזוי אַ טואונג ווערט אָפּגעטאָן. דוגמאָות: זאָגן עפּעס אויף קאַטאָווסע, רעדן אויף מאָמע־לשון, זיך האָדעווען אויף טרוקן ברויט, האָנדלען אויף לינק, האָבן אויפֿן קאָפּ, קענען אויף אויסווייניק, אויסבײַטן אויף רענדלעך, זיך האַלטן אויף אַ האָר. די זעלביקע פֿרעפּאָזיציע ווײַזט אויך ביז וואָסער מדרגה, בשײַכות מיט וואָס אין די אויסדרוקן: טויב זײַן אויף איין אויער, קאַרג זײַן אויף אַ קאָפּיקע און מילד זײַן אויף אַ הונדערטער, איבערשרעקן אויף טויט, טויגן אויף כּפּרות, אַ גזירה נאָר אויף יידן, „אַ פֿרוי איז לײַכטער אויף טרערן ווי אַן אָרעמאַן אויף אַ זיפֿץ״ (שוו).

אויף ווײַזט אויפֿן ציל אָדער דער כוונה פֿון דער טואונג. דוגמאָות: קלײַבן אויף הכנסת־כּלה, ניט האָבן אויף שבת, כשרן אויף פּסח, קומען אויף לעקער און בראַנפֿן, בעטן אויף אַ גוט יאָר (אויף גוטע קינדער, אויף רעגן); אַרבעטן אויף אַ שטיקל ברויט, נעמען געלט אויף שכר־לימוד, שטודירן אויף דאָקטער, „ניטאָ קיין טראָפּנס אויף האָרצווייטיק״ (שוו). דער זעלביקער אויף

ווײַזט אויפֿן סמך, אויפֿן גרונט פֿון אַ טואונג, ווי מע זעט עס פֿון די אויס־דרוקן: איבערלאָזן די שטוב אויף הפֿקר, אויף דער עלטערער טאָכטער, אויף דער אַלטער באָבען; אויף מײַן ווײַב, אויף מײַן יהדות, אויף מײַן יאָנדעס; „אויף נסים טאָר מען זיך ניט פֿאַרלאָזן"; „אויף פֿרעמדע חשבונות לעבט מען ניט לאַנג" (שוו).

אויף קומט פֿאַר אַן אָביעקט נאָך אַ גרויסער צאָל ווערבן, ווי עס ווײַזן די אויסדרוקן: אַכטונג געבן אויף די קינדער, אָנגלייגן זיך אויף עמעצן, אַרויסקוקן אויף עפּעס, ברוגז ווערן אויפֿן חבֿר, האָפֿן אויף משיחן, השגחה האָבן אויף כשרות, טײַטלען אויף אַ שטעל אין בוך, כּפּלען אויף צען; שפּילן אויפֿן פֿידל, אויף אַ פֿלייט; אַ געזונט אויף אײַך; אַ רפֿואה שלמה אויף אַלע אַבֿרים; אַ בראָך (קלאָג, מיתה משונה) אויף דיר און אויף דײַן גאַנצער טרייפֿענער משפּחה; רחמנות האָבן אויפֿן יתום, די השפּעה פֿונעם רבין אויף די חסידים.

3. פֿאַר קומט מיט אַן אָביעקט וואָס ווײַזט ל ט ו ב ת אַדער ל ר ע ה וועמען עס איז די טואונג. דאָ איז פֿאַראַן דער גרונטבאַטײַט פֿון דאָטיוו: איינער פֿאַר אַלע, אַלע פֿאַר איינעם; טאָן אַלץ פֿאַר די קינדער, גאַראַנטירן פֿאַרן פֿרײַנד; „איטלעכער פֿאַר זיך, גאָט פֿאַר אונדז אַלע"; „פֿאַר דרײַ האָט גאָט אָנגעגרייט אַ באַזונדערן גן־עדן: פֿאַר רבנים, פֿאַר נאמנים און פֿאַר מלמדים — נאָר ער שטייט נאָך עד־היום לייִדיק" (שוו). די פֿרעפֿאָזיציע מאַכט בולטער דעם אומדירעקטן אָביעקט: קויפֿן דעם קינד אַ ליאַלקע און קויפֿן פֿאַרן קינד אַ ליאַלקע.

פֿאַר קומט מיט די באַטײַטן וואָס פֿאַסט זיך, וואָס האָט דעם גלײַכן וועלט און פֿאַרבײַט אַ נ ש ט אָ ט, במקום. אַ גרעסערע צאָל דוגמאָות: ער איז פֿאַר מי׳ר ניט קיין חבֿר; אַ כּלה פֿאַרן אָלטן בחור, אַ מורה־הוראה פֿאַר דער שטאָט, אַ מלמד פֿאַרן געראָטענעם ייִנגל; „פֿאַר אַ הונגעריק בײַכל איז קירבעס אויך אַ מאכל" (שוו); אַן אויג פֿאַר אַן אויג, אַ צאָן פֿאַר אַ צאָן; פֿאַר קיין געלט אין דער וועלט; ער קען באַקומען פֿיר וואָכן פֿאַר אַ חודש; „אַן אָקס פֿאַר אַ גראָשן — און דער גראָשן איז ניטאָ" (שוו); באַצאָלן פֿאַר דיר; זיך אונטערשרײַבן פֿאַרן דירעקטאָר; אַרײַנגיסן וואַסער פֿאַר אָקעווּיט.

פֿאַר קומט מיט די באַטײַטן אַזוי ווי, אויף צו זײַן ווי, בנוגע צו, וואָס שייך צו. אַ היפּש ביסל דוגמאָות: האָלטן פֿאַר אַ פֿרײַנד, פֿאַר אַן ערלעכן, פֿאַרן פֿירשפּרעכער; מאַכן וויצבער פֿאַר וויסטע עגונות; מאַכן די קינדער פֿאַר גויים; אָפּגעבן פֿאַר אַ זעלנער; ניט נעמען פֿאַר אומגוט; נעמען פֿאַר ליב; באַטראַכטן דעם אָנהייבער פֿאַר אַן אמתן פּאָעט; פֿאַר זיכער יאָרן איז ער הויך געוואַקסן; פֿאַר אַ פּאָר חדשים איז עס געגוג; „פֿאַר אַ גנבֿ איז קיין שלאָס ניט פֿאַראַן"; „וועט עס טויג ניט פֿאַר זיך דער טויג ניט פֿאַר יענעם" (שוו).

פֿאַר קומט נאָכן ק א מ פּ א ר א ט י ו : „וואָס איז העכער פֿאַר אַ הויז? וואָס איז פֿלינקער פֿאַר אַ מויז?". די פֿרעפֿאָזיציע האָט א ס י ב ה־באַטײַט

אָון אויך אַ צ י לבאַטייט: „פֿאַר מורא איז דאָס העמד ווייס געוואָרן"; „פֿאַר נויט עסט מען ווייס ברויט", „אַז מען אַנטלויפֿט פֿאַר פֿייער, באַגעגנט מען דאָס וואָסער" (שוו), טאָן עפּעס פֿאַרן אייגענעם פֿאַרגעניגן, זאָמלען כּוחות פֿאַר דער צוקונפֿט, דינגען זיך פֿאַר אייער; „עס שלאָגן זיך אַלע פֿאַר אַ שטיקעלע חלה"; „אַ מיידל דאַרף זיך פּוצן פֿאַר פֿרעמדע בחורים אָון אַ ווייבל פֿאַרן אייגענעם מאַן" (שוו). פֿאַר קומט מיט אַ ש ט י י ג ע ר בּאַטייט: אַנגעמען פֿאַר דער האַנט, כאַפּן גאָט פֿאַר דער בּאָרד, שלעפּן פֿאַר דער פּאָלע, רייסן פֿאַר די האָר, רעדן פֿאַר פֿייער אָון פֿאַר וואָסער.

וועג פֿאַר האָט אַן אַרטבאַטייט ווייזט ער אויפֿן פֿ א ר נ ט פֿון אַ זאַך; וועג ער האָט אַ צייטבאַטייט ווייזט ער אויף אַ צייט וואָס איז א י י ד ע ר עס הייבט זיך אָן אָן אַנדער טערמין. דוגמאָות: שטיין פֿאַר אַ וואַנט, פֿאַר אַ שפּיגל, עס ליגט פֿאַר די אויגן, פֿאַר די פּיס; „אַז מע וואַרפֿט פֿאַר זיך געפֿינט מען הינטער זיך" (שוו); אַ שעה פֿאַר ליכטבענטשן, אַ וואָך פֿאַר פּסח, אַ יאָר פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה; „פֿאַ׳ר יוגנט לעבט מען ניט, פֿאַ׳ר עלטער שטאַרבט מען ניט"; „אַ טאָנץ גייט ניט פֿאַר קיין (דעם) עסן" (שוו).

4. בּיי איז אין דער פֿאָלקשפּראַך אָפּטער ווי אין דער ליטעראַטור־שפּראַך. ניצט בּיי וואו עס לאָזט זיך נאָר און דערנענטערט זיך אין דעם פּונקט צו דער פֿאָלקשפּראַך.

וועג בּיי האָט אַן אַרטבאַטייט איז ער ל ע ב ן, ניט ווייט פֿון. דאָ קען אויך אַרייַנקומען אַ צווייטיקער אַרטבאַטייט מיט אַ טייטש: דאָרטן וואו עס געפֿינט זיך די שייכדיקע פּערזאָן. אילוסטראַציעס: שטיין בּיי דער וואַנט, בּיים כותל־מערבֿי, וואַרטן בּיי דער טיר, שטיין בּיים טיש און בעטן אַ טרונק וואַסער; אַ חתונה בּיי אונדזער הויז; זיצן בּיים זיידן, בּיי דער שכנה, דינען בּיי אַ גבֿיר; בּיי מיין רבין איז געווען אַ גניבֿה.

דער בּיי מיט אַ צייטבאַטייט און מיט אַ תּנאַי־בּאַטייט איז גאָר פּשוט. מיר זעען עס פֿון די דוגמאָות: אויסהערן ביידע צדדים בּיי אַ משפּט; ניט לייענען בּיים עסן; „בּיי דעם גלעזל געפֿינט מען אַ סך גוטע פֿרייַנד"; „דאָס שענסטע לידגעזאַנג... ניט זינג בּיים בּליען, נאָר זינג בּיים אונטערגאַנג"; ניט לייענען בּיי אַזאַ שוואַכער באַלייכטונג, בּיי אַזעלכע אומשטאַנדן קען מען שוין עפּעס טאָן; „בּיי אַ בריה אַ ווייב האָט דער מאַן אַ שיינע באָרד" (שוו).

בּיי קומט מיט אַן א ב י ע ק ט און פֿאַרבּייט פֿאַר, פֿון, בנוגע, לגבי, וואָס שייך צו. די ווייטערדיקע שפּריכווערטער אילוסטרירן עס: „בּיי אַ פֿויל וואַקסט דער וועג אונטער די פֿיס"; „בּיי אַ פֿערד קוקט מען אין די ציין, בּיי אַ מענטשן — אויפֿן שכל"; „בּיי גאָט איז אַלץ מעגלעך"; „דער מענטש איז בּיי זיך אַליין פֿאַרנאַרט". פֿון אַ פֿאָפּולער לידל: „בּיי מיר בּיסטו שיין, בּיי מיר האָסטו חן, בּיי מיר בּיסטו טייערער ווי גאָלד".

בּיי פֿאַרבּייט דעם פּ א ס ע ס י ו ו אָדער דעם פּאָסעסיוון פּראָנאָם. דוג־מאָות: בּיי דער מאַמען הינטערן פֿאַרטעך, ווי בּיים טאַטן אין ווינגאַרטן; דאָס פּנים בּיים אַלטן פֿישער; אַן אָפּטער גאָסט בּיי גאָלדען אין שטוב; בּיי מיר

איבערן קאָפּ: עס פֿלאַמט בײַ איר דאָס פּנים. „א גוטער טאָטע בײַ זיי, א גאָלד... בײַ משהלען און בײַ דבֿורהלען ברענען די אייגעלעך... א מאַדנע מאָמע בײַ זיי“ (שע).

5. מיט איז א ביז גאָר אָפּטע פֿרעפֿאָזיציע, אָבער דאָס רובֿ פֿאַלן בײַם ניצן זי איז שוין אין די דרײַ באָטײַט־גרופּעס: א) בײַם פֿאַרבײַטן די קאָניונקציע און ווי מע טרעפֿט עס — דער טאָטע מיט דער מאָמען, דער פֿעטער מיט דער מומען, די ייִדענע מיט דער גוייע, די לבֿנה מיט די שטערן, א זון מיט א רעגן, שרײַבן קאָטשערעס מיט לאָפּעטעס, עסן קובֿעבֿע מיט אינדיק־זאָמען; ב) נאָך קעגנזעטיקע ווערבֿן און בײַם באַצייכענען א באַציאונג צווישן מענטש און מענטש אָדער מענטש און זאַך — זיך חבֿרן מיט גוטע מענטשן, זיך קריגן מיט עמעצן, זיך איבערבעטן מיטן ברוגזן, א דין־תּורה מיטן ווינט, א משפּט מיטן שכן, דער אַרעמאַן מיט זײַנע בעבעכעס, „מיט א נאַר איז א אייביקער צער“ (שוו); ג) די פֿאַרבינדונג פֿון איין זאַך מיט א צווייטער, מיט א סך אַנדערע זאַכן — א וועלט מיט וועלטעלעך, א בוים מיט פֿירות, א הויז מיט א גרויסן הויף, טײַכן מיט פֿיש, פֿעלדער מיט זאָנגען, א טעלער פֿיש מיט ראָסל, א סוכּה מיט באַצירונגען, א מעשׂה מיט א חנוכּה־לאָמפּ, מיט א ירושה־בעכער.

מיט ווײַזט אויפֿן שטייגער, אויפֿן אופֿן פֿון א טואונג, אויפֿן אינסטרומענט ווי מע האַט עס אין די וועריאַנטן־פֿאַרבינדונגען: לאָכן מיט טערען, קוקן מיט גדלות, באַהענגען מיט בלעכלעך און אײַזנדלעך, סטראַשען מיט באַשטראָפֿן, מיט גאַטס הילף טאָן א גוט שטיקל אַרבעט, פֿינטלען מיט די אויגן, האַרעווען מיטן ביטערן שווייס, אַנגיסן די כּוסות מיט ווײַן, קריצן מיט די ציין; בערל (יאַנקל) מיטן פֿידל, שמערל מיטן באַס; דער שוסטער מיט א נאָל און דער שנײַדער מיט א שער; „מיט נסים מאַכט זי שבּת און מיט בוכנצעס לייגט זי די קינדער שלאָפֿן“ (שע); „אַז מע בריט זיך אָפּ מיט הייסן, בלאָזט מען אויפֿן קאַלטן“ (שוו); „מיט ברויט און קרויט פֿאַרטרײַבט מען די נויט“ (שוו).

מיט קומט נאָך געוויסע אַדיעקטיוון און ווערבן: פֿול מיט חן, גליק מיט די חשובֿסטע, גרויס מיט חכמה, שטאָלץ מיט ייִחוס; וואוינען (אין שכנות) מיטן גאָנצן קנאַקער, האַנדלען מיט צירונג, לערנען מיט די קינ־דער, זיך געזעגענען מיטן חבֿר, זײַן פֿאַרנומען מיט דער אַרבעט, זיך אַרום־רינגלען מיט כּלערליי זאַכן; „מיט וואָס הייבט זיך אָן דער טויט און מיט וואָס לאָזט ער זיך אויס?“ (שפּאַסיקע רעטעניש). מיט אין כאַראַקטעריס־טישע אויסדרוקן: א בעל־מלאָכה מיטן נאָמען...; מיט דער נאָכט האָט די מהומה זיך אײַנגעשטילט (וועג די נאָכט איז געקומען); לויפֿן מיט דער לאַנגער גאַס (לענג־אויס).

6. צו איז אָן אָפּטע פֿרעפֿאָזיציע מיט זייער א קלאָרן גרונטבאַטײַט: ווײַזט אויף קומען נענטער צו עמעצן אָדער צו א באַשטימטן אָרט: גיין צום רבין, פֿאָרן צו דער מאָמען, זיך דערנענטערן צום פֿוֹתל־מערבֿי (צו ידי־ושם,

צו די קבֿרים פֿון די געפֿאַלענע זעלנערס). אַזוי אויך: שווימען צום ברעג; אַנגעמען פֿאַר אַן אויער און צופּירן צו דער טיר; צוקומען צום קינדס ווי־געלע; „דער וויטסטער וועג איז צו דער (אייגענער) קעשענע" (שוו). באַ־וועגונג איז לאָגישערווײַז פֿאַרבונדן מיט צ י ל. האָבן מיר דעם צו פֿאַר אַ צייל: גיין אין שול צו סליחות, זיך אַראָפּלאָזן צום טײַך צו תּשליך, אויפֿ־שטיין צו דער אַרבעט, פֿאַרבעטן צו דער סעודה, צו דער חתונה; פֿאַרן צו קריגן ירושה און באַצאָלן פֿאַר דער קבֿורה.

צו קומט נאָך באַשטימטע ווערבֿן, אין דער ערשטער ריי נאָך ווערבֿן וואָס האָבן דעם קאָנווערב צו, אין ספּעציעלע אויסדרוקן: זיך אײַנהערן צו זינגע מאָטיווירונגען, זיך טוליען צו דער מאַמען, זיך (צו)טשעפּען צו עמעצן; זיך צוגעווײַנען צו צרות, צו אַ גוט לעבן; האָפֿן צו גאָט, צווויינקען צו איר, צודריקן צו דער וואַנט, צובינדן זיך צו אַ קרובֿ; עס פּאַסט צום רומל, עסן צו דער זעט; אַז אַך און ווי איז צו מײַנע יאָרן; טרינקען לחיים צו עמעצן; מאַכן אַ סוף צו אַזעלכע פֿירונגען; שמייכלען צום קינד; איבער־לאָזן יענעם צו זינן גורל; זינן גוט (שלעכט) צו די אייגענע, אַ רפֿואה צו אַלע פֿלאָגן, שטרעבן צו אַן אומדערגרייכלעכן אידעאַל; פֿאַרגלײַכן צו עמעצן.

ד. די אַנדערע פֿילבאַטײַטיקע פּרעפּאָזיציעס

1. אויס ווערט אַלץ ווינציקער אין דער כלל־שפּראַך, געווען אין־לשער אָפּטער אין אַרכאַאישן לשון, אין מערב־ייִדיש און אין פּוילישן דיא־לעקט. זינט אָנהייב 20סטן יאָרהונדערט אַלץ מער און מער פֿאַרבײַטן געווען דורך פֿון. דער עיקר־באַטײַט: א ר ט פֿונוואַנעט עמעצער אָדער עפּעס קומט — „אויס דעם קוימען גייט אַ רויך"; אַרויסקומען אויס דער מוטערס טראַכט, „אַ הונט (אַ שיכור, אַ נאַר, אַ וואָגן היי) גייט מען אויס דעם וועג"; „אויס די אויגן — אויסן האַרצן" (שוו).

אויס ווײַזט אויפֿן אָפּשטאַם, אויף דער ס י ב ה, אויפֿן מא־ט ע ר י א ל פֿון וואָס עפּעס איז געמאַכט. דוגמאות: זאָגן עפּעס אויס בייז־קייט, אויס נײַגעריקייט; שווײַגן אויס מורא, אויס דרך־ארץ; טאָן אויס ליבשאַפֿט, אויס פֿרומקייט; מאַכן עפּעס אויס אַ גוטער סחורה; וואָס איז אויס דיר געוואָרן! „אַ האָרץ איז נישט אויס אײַזן"; „אויס קינדער ווערן לײַט און אויס לײַט ווערן דראַבעס" (שוו).

2. אום איז געווען אַ חשובֿע און פֿיל באַטײַטנדיקע פּרעפּאָזיציע בײַ צום 19טן יאָרהונדערט. אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש זינגען פֿאַרבליבן בלויז רעשטלעך. אָבער דאָס וואָס איז פֿאַרבליבן דאַרף אויפֿגעהיט ווערן אין דער כלל־שפּראַך. ווײַזט אום אויף צײַט, אָבער בלויז אין פֿאַרבינדונג מיט דאַטעס פֿון ייִדישן לוח און מיט ייִדישע פֿירונגען. דוגמאות: „מע טאָר ניט טראָגן (פֿאָרן, אַרבעטן) אום שבת"; „אום פּסח טאָר מען ניט עסן קיין חמץ"; „לייענען די מגילה אום פּורים"; „אום ראָש־השנה האָט דער גרעסטער קבֿצן אַ טראָפּעלע האָניק"; „אום חשוון מאַכט מען חשבון", „איטלעכער משוגע־

נער וועלט אום תּמוז קלוג״ (שוו). [אַ באַוואַרעניש: אין אָט אַזעלכע פֿאַלן נ י ט ניצן די פֿרעפֿאַזיציע אין, וואָס זי איז דאָ קיינמאָל גאָרניט געווען, נאָר פֿון אום איז געווארן ׳אים׳ און פֿון ׳אים׳ האָט מען געמוטמעט הערן און אַרויסרעדן ׳אין׳.] אום איז פֿאַרבליבן בײַ די פֿאַרשיידענע ליציטאַציעס אין שול (בײַם קויפֿן אַן עליה, אַ פּסוק פֿון אַתּה־הראית, פּתיחת־האָרון); אַכצן גילדוין אום ששי, דרײַ מאָל ח״י אום מפּטיר. עס איז כּדאַי אויפֿצוהיטן דעם אום דאָרטן וואו ער איז פֿאַראַן אין אַ שפּריכווארט, אין אַן אײַנגעפֿונדענעם אויסדרוק, ווי אין: „אַ טרונק בראַנפֿן וואַרעמט אום ווינטער און קילט אום זומער״; „אַז מע זינגט אום זומער, ווײַנט מען אום ווינטער״; עס גייט אום מײַן (דײַן, זײַן) לעבן; אַרומוויקלען (אַרומדרייען) אום אַ פֿינגער, קומען אַ יאָר אום אַ יאָר, אַ וואָך אום אַ וואָך.

3. אונטער ווײַזט אָן אויף עלטער, אויף צײַט, אויף אַ כּמות: די מיטלסטע איז אונטער דער עלטסטער, קינדער אונטער פֿינף דאַרפֿן ניט קיין בילעטן, אַ ייִנגל אונטער בר־מצווה; אָנקומען נאָך אַ הלוואה אונטער אַ יום־טובֿ; זײַן אונטער דער צײַט (אין הויכע מאָנאַטן פֿון שוואַנגערשאַפֿט); „מע קען עס ניט קויפֿן אונטער הונדערט דאָלאָר״; „אונטער אַ פֿינף־אויף־צוואַנציקער וועלן מיר ניט נעמען פֿון אײַך״.

אונטער טרעפֿן מיר אין אַ סך אידיאָמאַטישע אויסדרוקן, למשל: אונטער די אויגן, אונטער דער האַנט (די הענט, אונטער דער נאָז, אונטער דער פֿאָלע), זאָל עס בלײַבן אונטער אונדז, זוכן אונטער דער ערד, פֿאַלן אונטער דער שוועריקייט, צעקריכן אונטער די הענט, קריכן אונטער די נעגל, זײַן די שענסטע אונטער אַלע כּלות, דער בעסטער אונטער אַלע תּלמידים. זײַן געוואָרנט ניט צוגויפֿצופֿלאָנטערן אונטער מיט הינטער.

4. איבער ווײַזט אויף אַן אָרט וואָס איז העכער און איז דער היפּוך פֿון אונטער, ווײַזט אויך אויף אַן אָרט וואָס איז אַקעגן און אויף אַ שטח וואו עפּעס שפּרייט זיך אויס. דוגמאות: האָבן אַ דאַך איבערן קאָפּ, אַ בריקל איבער אַ טײַכל, אַוועקשטעלן דאָס פֿינטל איבערן שיין; אַרומפֿאָרן איבער דער ברייטער וועלט, איבער אַלע שבֿעה ימים, שפּאַצירן איבער די אַלייען פֿון פּאַרק; „ווי קומט אַ קאַץ איבערן וואַסער?״; „איז געפֿלויגן די גאָלדענע פֿאָוול איבער אַלע פֿעלדער״ (פֿל); „איבער אַ נידעריקן צוים שפּרינגען אַלע ציגן״ (שוו); זיך אַריבערגנבֿענען איבער דער גרענעץ; באַרימט וועלן איבער דער לענג און איבער דער ברייט פֿון לאַנד. דאָ קען אויך זײַן דער אויסגעבריטערטער באַטײַט פֿון אָרט: אַ גלעט איבערן בעקל, אַ קאָמפּרעס איבערן קאָפּ, אַ שמיר איבער די ליפּן, עס גייט דורך אַ סקרוך איבערן לײַב, וועלן רויט איבער די אויערן, אַ בעל־חוֹב איבערן קאָפּ, פֿאַרליבט איבער די אויערן.

איבער ווײַזט אויף אַ מצב, אויף אַ כּמות, אויף אַ סאַציאַלן שטאַפּל, אויף אַ מאַראַלישער מדרגה: ליגן איבער דער קאַנאַפּע, ליגן איבער ביכער (זיי לערנען), וואַכן איבער דער קראַנקער טאָכטער; פֿאַרמאָגן איבער אַ

מיליאָן; געבן טרינקגעלט איבער אַ דרײַער; האָרעווען איבער די כּוחות; איבער די הונדערט־און־צוואַנציק אין גן־עדן; „חן גייט איבער שיין", „גוטסקייט איבער דער מאָס טויג אויך ניט" (שוו).

איבער ווײַזט אויף דער ס י ב ה פֿון אַ טוואונג, פֿון אַ סיטואַציע: אַ גערייד איבער אַ קליניקייט, אַ ברוגז איבער אַן אומפֿאַרשטענדעניש, פֿאַלן איבער אַ שטרוי; „איבער אַ קליין שרײַפֿעלע קען קאָליע ווערן די גאַנצע מאַשין"; „איבער אַ הון און אַ האָן איז דער בית־המקדש חרוב געוואָרן"; „הינט בײַסן זיך איבער אַ ביין און אבֿלים איבער אַ ירושה" (שוו).

איבער קומט מיט אַן אָב י ע ק ט און פֿאַרבײַט די פֿרעפּאָזיציע וועגן ווי אויך אַנדערע פֿרעפּאָזיציעס: רײַדן, שרײַבן, שמועסן, טראָכטן איבער עמעצן, עמעצנס מצבֿ; אָפּלאָכן, רחמנות האָבן איבער אַ יתום, אַ קאָליקע, אַן אָרעמאַן.

5. אַן האָט אַן א ר ט־באַטײַט, ווײַזט אויף אַ דרויסנדיקן אָנריר, אויף אַ צונויפֿטרעף, אַ צונויפֿקום פֿון צוויי זאַכן ווי אין די פֿאַרבינדונגען: זיך אָנהאַלטן, זיך אָנשפּאַרן אַן עפּעס, זיך האַלטן אַן דער מאַמעס פֿאַרטעך, זיך אָנשלאָגן אַן שטענדער, קלאַפּן איין פֿוס אַן אַנדערן, זיך שלאָגן קאָפּ אַן שטיין, עס קלאַפּט צאָן אַן צאָן; „ווע די כּלה איז אויף דער צײַט, קוקן די מחותנים אַן אַ זײַט"; „אַ מעסער שאַרפֿט זיך אַן אַ מעסער" (שוו).

אַן קומט נאָך די ווערבֿן: דערמאָנען (זיך), פֿאַרגעסן, געדענקען, דער־קענען, אָנזען, באַמערקן, וועגדן זיך, טראָכטן, פֿאַרדינען, לייקענען, פֿעלשן און אָנדערע מיט די זעלביקע באַטײַטן. דוגמאָות: „אַן אייזל דערקענט מען אַן די לאַנגע אויערן, אַ נאַר אַן דער לאַנגער צונג"; „אַן די גרויע האָר דערקענט מען די יאָר"; „דערקען דאָס גלעקל אַן דעם קלאַנג און דאָס פֿיקסל אַן דעם גאַנג" (שוו); אָוועקפֿאָרן און פֿאַרגעסן אַן אָלץ און אַן אַלע־מען; פֿאַרדינען אַן עמעצן אַ מצווה. אַן איז מעגלעך אין דער כּלל־שפּראַך אַזוי ווי אין. אָפּגעבן די בכורה דער פֿרעפּאָזיציע ו ע ג ן. [ניט צונויפֿ־פֿלאָנטערן מיט אַן ה1].

6. אַנטקעגן, אָקעגן — זען קעגן, פֿונקט 15.

7. אָרום האָט ראשית־כּל אַן א ר ט־באַטײַט: גיין אָרום די וועגט פֿון דער אַלט־שטאָט, אַרומפֿאָרן אויפֿן רעדל אָרום דעם פּאַרק, פּאַדען אָרום די בייטן, שטיין אויף דער וואַך אָרום דעם קיבוץ, אָרום דעם פֿרעזידענט, אַרומריסן אָרום דעם שוואַרצן קאָנטינענט. אָרום באַטײַט אויך: אַן ערך — דאָס קאָסט אָרום אַ הונדערטער, לײַען אָרום אַ טויזנטער.

אָרום האָט דעם זעלביקן באַטײַט וואָס ו ע ג ן, אָבער עס איז דאָ פֿאָראַן אַ קליינער חילוק אין באַטײַט, וואָרעם דער אָרום איז ווייניקער פּינקטלעך. דוגמאָות: זיך מתווכּח זײַן אָרום דער שווערער עקאָנאָמישער סיטואַציע, פֿירן אַ וויכּוח פֿאָר וועמען צו שטימען בײַ די וואָלן, זיך קריגן אָרום די הוצאָות, קומען צו אַ הסכּם אָרום דער אָרבעט פֿון דער קאָמיסיע, זיך דינגען אָרום קויפֿן דאָס הויז.

8. דורך האָט אַן אָרט־באַטײַט, ווי מע זעט עס קלאָר מיט דער הילף פֿון די אילוסטרירונגען: גיין דורכן לאַנגן קאָרידאָר, פֿאָרן דורכן גאַנצן מדבר, קלעטערן דורכן קעלער, אַ ציטער גייט דורך דורכן גאַנצן לײַב, עגבערן דורך דער וואַנט, פֿירן קאָרן דורך די בערג און דורך די טאָלן. און אויך פֿיגוראַטיוו: עס שמייכלט דורך טרערן אַ קינד, אַ שטראָל ליכט ברעכט זיך דורך דעם ייאוש וואָס האָט זיי אַרומגענומען; דורך די שוועריע חומרות פֿון די פֿאַרגאַנגענע יאָרן באַווײַזן זיך איצט פֿאַרגרינגערונגען.

דורך ווײַזט מיט וועמענס הילף אָדער אָדאָנק ווערן עפּעס איז געשען און קען אויך אַנווײַזן דאָס פֿאָרקערטע. דוגמאות: פֿועלן עפּעס דורך דער שתדלנות פֿון כּלל־טוער; „דורך אַ פּאַרטאָטש ווען אין ניווּיע גיין די גוטע סחורה"; „דורך דער קראַנקנשוועסטער איז אַנגעקומען די גוטע בשׂורה"; „דורך דעם קליינעם מײַזעלע איז דער מעכטיקער לייב אָרויס פֿון דער נעץ". דורך ווײַזט אויך אַן אויפֿן אינסטרומענט, אויפֿן מיטל: שרײַבן דורכן הילכער, דערזען וואָס עס טוט זיך דורך די איקס־שטראָלן, דורכן מיקראָסקאָפּ, דורכן טעלעסקאָפּ; פֿאָרטרײַבן קעלט דורך וואָלענע ווײַס, געראָטעוועט ווערן דורך די פּעקלעך וואָס חבֿרים האָבן אַרײַנגע־שיקט אין לאָגער. דורך טרעפֿט זיך נאָטירלעכערווײַז בײַ דער פֿאַסיווער זאַץ־קאָנסטרוקציע.

9. הינטער איז דער היפּוך פֿון פֿאָרויס און פֿאָר און דאָרף ניט צונויפֿגעמישט ווערן מיט אונטער (זען 3d). דירעקט און אויך אומדירעקט ווײַזט די פֿרעפּאָזיציע אויפֿן אָרט. דוגמאות: באַהאַלטן הינטער דער וואַנט; די רויטע ייִדעלע הינטער דעם סמבטיון; ווי וואָס עס טוט זיך הינטער די הרי־חושך; הינטער דער טיר פֿון גן־עדן; די לבֿנה הינטער די וואָלקנס; אַ קינדעריש שטימעלע הינטער דער אָלטער פֿרוי; „קוקט מען פֿאַר זיך איז שלעכט, קוקט מען הינטער זיך איז נאָך ערגער"; „הינטערן קינד זײַנען גרייט דער מאַמעס הענט (דעם מלאכס פֿליגלען)"; „הינטערן בראָנפֿן באַהאַלט זיך דער נאַר (דער רשע, דאָס ווייכע האָרץ)" (שוו). [אַז מע ווערט שיכור, רעדט מען נאָרישקייטן, וואָרפֿט מען זיך שלאָגן אָדער זיך קושן.]

הינטערן פֿאָרהאַנג פֿירט דירעקט צו ניצן אָט די פֿרעפּאָזיציע ווי אַ מיטל אַראָפּצונעמען די מאַסקע, אויפֿצודעקן דאָס עכטע, דאָס באמתדיקע. מיר זעען עס פֿון אַזעלכע זאַצן: „הינטער זײַן אָנבאָט איז דאָ די גרייט־קייט..."; „די פּוונה הינטער זײַן גוטסקייט איז אונדז אָפּצוגאָרן"; „פֿון הינטער זײַן סטראָשען קוקט אָרויס זײַן מורא פֿאַר אונדז".

10. וועגן, אַ רעלאַטיוו אָפּטע פֿרעפּאָזיציע, האָט אַ דורכזיכטיקן באַטײַט, איז קלאָרער ווי דער איבערגעלאָדענער פֿון אָדער ווי דער אָן וואָס קען זײַן צווייטײַטשיק צי ווי דער אין וואָס איז פֿילבאַטײַטיק. דוג־מאות: „קיינער דאַרף ניט וויסן ניט וועגן אונדזערע פֿריידן, ניט וועגן אונדזערע ליידן"; „די צוקונפֿט וואָס וועגן איר חלומט מען אַזוי פֿיל"; „מע

דאַרף אַ טראַכט טאָן וועגן נעמען עפּעס אין מויל אַרײַן (וועגן אַן אָרט וואו איבערצוגעבטיקן)"; רעדן וועגן עמעצן, וועגן פֿאַראַיאַריקן שניי, וועגן דעם איצטיקן מצבֿ; זיך זאָרגן וועגן זעלנער, וועגן דעם קראַנקן, וועגן די קינ־ דער; שרײַבן וועגן אַ וויכטיקן ענין; הערן וועגן דער ישועה (וועגן דער קאַטאַסטראָפֿע). אין די אַלע זאַצן און פֿראַזעס האָבן מיר אַן אומדירעקטן אָ ב י ע ק ט, וואָס ער איז ניט אַלעמאָל אָפּהענגיק פֿון אַן אומטראַנזיטיוון ווערב. דערציילן איז אַ טראַנזיטיווער ווערב און מע דערציילט די מעשׂה, אָבער מע דערציילט וועגן דער מעשׂה וואָס האָט נעכטן פּאַסירט מיט אים. פֿאַרוואָס קומט דאָ אַרײַן וועגן? וואָרעם ניט אַבסאָלוט אַלץ, ניט מיט אַלע פּרטים און פּרטימלעך. מע קען טראַכטן וועגן דער פּראָבלעם, אָבער מע דאַרף דורכטראַכטן די פּראָבלעם, וואָרעם דער קאָנטעקסט דורך זאָגט שוין: גרינטלעך, אין דער טיף.

וועגן קען זיך געפֿינען צווישן צוויי סובסטאַנטיוון און דעמאָלט איז דער צווייטער סובסטאַנטיוו מיט דער פֿרעפּאָזיציע אַן אָטריבוט צום ערשטן און באַטײַט: בנוגע, בשײַכות, מיט. „דײַן וואונטש וועגן אונדזער צוקונפֿט (וועגן אונדזער לערנען זיך, וועגן איר) זאָל טאָקע מקויים ווערן". אַזוי אויך: די תּפֿילה וועגן רעגן, די קללה וועגן אַ דורכפֿאַל, די בקשה וועגן בירגער־ שאַפֿט, דער אָפּמאַך וועגן דעם אויסצאָלן דעם חוב, די פֿאַרשטענדיקונג וועגן דער פּראָגראַם.

11. נאָך האָט פֿריער פֿון אַלץ אַ צ י ט־ און אַן אָ ר ט־ באַטײַט. דוגמאָות: שבת נאָך וואָרעמעס, יום־כּיפּור נאָך מנחה, זיך פֿילן גוט נאָך דער קראַנקייט, די פֿרייד נאָכן באַפֿרײַט ווערן, „און אַזוי גייט שטיל און רואיק טאָג נאָך טאָג און יאָר נאָך יאָר" (פֿרוג); „וואָס ווערט אַ באָק נאָך זיבן יאָר?" (שפּאָסיק פֿאָלקסרעדנטיש); דאָס הויז נאָך אונדזער גאָרטן, דאָס געסל נאָכן בית־מדרש; נאָכגיין נאָכן רבין, לויפֿן נאָכן מאָרשירנדיקן אָרקעסטער; שפּרײַזן נאָך דער רייניקייט אונטער דער חופּה (בײַם אָרײַנ־ ברענגען אַ נײַע ספֿר־תּורה אין בית־מדרש).

נאָך ווײַזט אויפֿן צ י ל: גיין נאָך חנוכּה־געלט, קומען אין וועלדל נאָך גרינס אויף שבּועות, איבערקערן די שטוב נאָכן בונט שליסלען, שיקן דעם שמש נאָכן בעל־דּבֿר, גיין צום שטאָטישן ברונעם נאָך וואַסער, קריגן אַ בקשה נאָך אַ שיפֿסקאָרטע; „נאָך אַ פֿעדער יאָגט ער זיך, אַ פֿערענע לאָזט ער אַרויס" (שוו). אין תּוך איז אויך פֿאַראַן די פֿאָרשטעלונג וועגן ציל אין די אויסדרוקן: דאָרשטן נאָך אַ ביסעלע שלאָף (רו, פֿרייד, פֿרײַנד־ שאַפֿט), בענקען נאָך די אוועקגעפֿאָרענע קינדער, (נאָך דעם שטילן שטעטל, נאָכן חתן וואָס איז אין מיליטער), אויסגיין פֿונעם חיות נאָך אַ קינד; דאָס באַדערפֿעניש נאָך אַ גרעסערער דירה (מער הכנסה, אַ בעסער לעבן).

נאָך באַטײַט דאָס זעלביקע וואָס לויט, על־פּי. אָט זינגען די באַווײַזן: „אַזוי קומט אויס נאָך דער פּשוטער לאָגיק"; „נאָכן געזעץ נאָך טאָר מען עס ניט"; „נאָך זײַן פֿאַלשער כוונה נאָך וואָלטן מיר געדאַרפֿט אויפֿגעבן די

גאַנצע זאַך"; „גאָט גיט די קעלט נאָך די קליידער"; „דער גוט־יאָר איז איז נאָך דעם פֿרילינדלעכן 'א גוטע וואָך איז'" (שוו). דאָ האָט מען אויך געזען אַז עס קען קומען די פֿאַרטאָפּעלונג נאָך — נאָך.

עס איז בפֿירוש אַ גרייז צו ניצן נאָך, ווען עס דאַרף זיין קיין. ניט 'פֿאַרן נאָך וואַרשע', 'עמיגרירן נאָך אַמעריקע'; עס מוז זיין: פֿאַרן קיין וואַרשע, עמיגרירן קיין (אין) אַמעריקע.

12. צווישן האָט פֿריִער פֿון אַלץ אַן אָרט־ און אַ צייט־באַטייט. דוגמאָות: צווישן די וועגט פֿון בית־מדרש, דער דורכגאַנג צווישן די הויפֿן, צווישן די ביידע שטעטלעך איז דער מהלך בלויז פֿון צען קילאָמעטער; „צווישן תּבֿואות שמוצערן די גרילן" (ממוס), זיצן (לעבן, שפּאַצירן) צווישן די גרויסע בערג; אַ גרינער טאָל צווישן צוויי טייכן; „ווילדע געגנדן פֿליעסקען זיך ערגעץ צווישן וויספֿעס דאָ אין טייך" (ממוס); צווישן מנחה און מעריבֿ, צווישן טאָג און נאַכט, „צווישן אסתּר־תּענית און פֿורים — אַ יאָר"; צווישן רופֿן נאָך הילף און קריגן הילף; „צווישן באַלד און שוין קען מען אויסצייַן די פֿיס" (שוו); „צווישן אומר און עושׂה אַרייַנכאַפּן אַ כּוסע" (פֿוול).

צווישן ווייַזט אויף אַ חילוק, אַ מצבֿ, אַ שייכות. דוגמאָות: אַ פֿאַרבינדונג צווישן צוויי זאַצן, געשלעג צווישן יינגלעך און שקצים, אַ חילוק ווי צווישן טאָג און נאַכט; די פּשרה צווישן ביידע צדדים; אַן אָפּמאַך צווישן פֿרייַנד; „צווישן אַלע שוסטער איז דער בעסטער שנייַדער יאָסל דער קאָטליער (דער סטאָליער, דער באָנדער)"; „צווישן פֿיל וועלף וועט דער האָז טויט"; „צווישן יאָ און ניין לייגט מען אַוועק די ציין (...וועט חרובֿ דאָס געבּיין)" (שוו).

13. צוליבֿ ווייַזט אויף אַ ציל און (אָדער) בינדט זיך מיט אַן אומדירעקטן אָביעקט לטובֿת, צום גונסטן עמעצן אָדער עפּעס. אייגנטלעך איז דער זינען פֿון דער פּרעפּאָזיציע אַ קלאָרער און זי איז כּמעט אייניקע; דאָך האָט די פּרעפּאָזיציע ניט קיין גוטן מזל, וואָרעם מע ניצט זי אויך דאָרטן וואו זי דאַרף ניט זיין, וואָרעם מע פֿאַרבייט זי מיט אויבער וואָס ווייַזט אויף אַ סיבּה. איז נייטיק אַרויסצוהייבן וועג מע דאַרף יאָ ניצן דעם צוליבֿ כּדי אויסצומיידן דעם פּלאָנטער. וועג מע ניצט 'צוליבן טויט', 'צוליבֿ דער קראַנקייט', 'צוליבֿ דער מלחמה' — זינדיקט מען קעגן דעם ליבן צוליבֿ וואָס שוין זיין אייגענער מהות בינדט זיך בלויז מיט גוטס. דערבייַ ווייַזט מען אַז מע טראַכט ניט גענוג קלאָר און מע פֿלאַנטערט צווישן ציל און סיבּה. וועג מע טרעפֿט בייַ אַן אייַדעלן פּאָעט „צוליבֿ די קינדערס תּפֿילה / זאָלן קוואָלן פֿליסן קילע", קען מען אים מוחל זיין, ווייל דאָ האָט אים אַזוי אונטערגעזאָגט דער ריטעם און די פֿאַרבינדונג מיט קינדער, מיט תּפֿילה — און „וואָס עס פּאַסט פֿאַר אַ מלאך טויג ניט פֿאַרן גלח".

דוגמאָות פֿאַרן צוליבֿ: טאָן עפּעס צוליבֿ דיר (אייַך, דער מאַמען,

אונדזער פֿרײַנדשאַפֿט, דעם קינדס געזונט, צוליבן פֿאַרזאָרגן זיך אויף דער עלטער); זיך מקריב זײַן צוליבן אידעאַל (פֿאַלק, קיום־האומה, רא־טעוועס די אייגענע); שפּאָרן צוליבן פֿאָרן זומער קיין ארץ־ישׂראל (שיקן דעם זון שטודירן, העלפֿן דעם חבֿר); זיך אָנשליסן אָן פֿאַרבאַנד צוליבן קריגן נײַע באַקאַנטשאַפֿט.

אָבֿ איז צוליב אויך אַ קאָנווערב: „צוליבטאָן קאָסט תּמיד טײַער" (שוו).

14. קעגן (אָן אויך אַקעגן, אַנטקעגן) ווײַזט אויף דער באַציאונג פֿון אַקעגנדיקייט, אויף קעגנערישקייט, אויף אַ סתּירה, אויף אַ פֿײַנדלעכן אײַנשטעל. מיר האָבן עס אָט דאָ: אַרויסטרעטן קעגן שׂונא, זיך בונטעווען קעגן דער מאַכט, זיך שטעלן קעגן פֿאָליציי (קעגן קאָנקורענט, קעגן מסור, קעגן רוב דעות), העצן קעגן יידן, רעדן קעגן עלטערע, טאָן עפּעס קעגן אייגענעם ווילן, אײַנוועגדן קעגן דער פֿאָלשער טענה, אינטערעסן פֿון שטאָט אַקעגן די אינטערעסן פֿון דאָרף, זיך פֿאַרטיידיקן קעגן איבערפֿאָל.

קעגן ווײַזט אויף אַ ט וואָס איז אויף אַן אַנדער זײַט, אויף דער סיטואַציע אַקעגנאיבער, אויפֿן פֿאַרקלענערן דעם אָפּשטאַנד, אויך אויף אַ צײַטוועליקער פֿאָזיציע. דאָס ווערט אילוסטרירט דורך (מיט) די ווײַטער־דיקע אויסדרוקן: שטיין אַקעגן דעם הויז (פֿאַרקאָן, אירע פֿענצטער, אַקעגן זײַן גערטל), זיצן אויף אַ באַנק אַקעגן דעם אומבאַקאַנטן, וואוינען קעגן דעם קלוב, נעמען אַ קוילעטש און לייגן אים קעגן די בענטשליכט (ווי אַ סגולה זיי זאָלן ניט שמעלצן); רײַטן קעגן דעם חתן, לויפֿן קעגן די מוזי־קאַנטן, אויפֿהייבן די פֿאָטשיילע קעגן דער זון, זאָגן דעם אמת גלײַך אַקעגן זײַן פּנים, לייענען קעגן דער שׂכל פֿון לאָמפּ.

קעגן ווײַזט אויף צ ײַ ט (געווײַנטלעך מיטן בײַבאָטײַט: אָן ערך). מיר האָבן עס אין: צוריקגיין אַהיים קעגן אָוונט, זיך נעמען צום לערנען קעגן סוף פֿון סעמעסטער, אויפֿשטיין קעגן זונאויפֿגאַנג, אַרגאַניזירן די אונטער־נעמונג קעגן פֿורים, ווערן פֿרימער אַקעגן די ימים־נוראָים; ניט קעגן נאָכט געדאָכט (דערמאָנען וועמען עס איז שוין פֿינצטער אַזעלכע ווערטער ווי טויט, מת, בית־עולם אַדער אַ נאָמען פֿון אָן אומפֿרײַנדלעכן פֿאַרשטאָרבענעם). געניצט אויך בײַם באַצייכענען די נאָכט צווישן צוויי טעג: די נאָכט פֿון זונטיק קעגן מאָנטיק.

קעגן באַטײַט אויך: ווען, בנוגע צו, לגבי, אין פֿאַרגלײַך מיט (צו). דוגמאות: אַקעגן וואָס האָט איר עס געזאָגט? אַקעגן דעם וואָס איר זאָגט..., קעגן אים איז זײַן ברודער אַ גאָנצער בריה (אַ קנאַקער, אַ חכם); בלעם איז געווען אַ הונט קעגן אים (ער איז ערגער פֿון בלעמען); זיך פֿאַרזינדיקן קעגן פֿאָטער; זײַנע מיטעלע יאָרן זײַנען ווייניקער פֿראָדוקטיוו קעגן זײַן עלטער; ארמענער האָבן דאָך ווייניקער געליטן אַקעגן יידן; פֿאַרגלײַכן צוויי אויס־גאָבעס איינע קעגן דער אַנדערער; „פֿילאָדעלפֿיע קעגן ניו־יאָרק איז אַזוי ווי איישישיק קעגן ווילנע" (שע).

ה. איין־ און צוויי־באַטײַטיקע פֿרעפֿאַזיציעס

דאָ קומט אַ לענגערע רשימה אַזעלכע פֿרעפֿאַזיציעס וואָס מע קען אַנווײַזן אויף זייער באַטײַט און אויף ניצן זיי בקיצור נמרץ. די רשימה איז ניט קיין אינגאַנצן פֿולע, די גאָר זעלטענע פֿרעפֿאַזיציעס ווערן ניט דער־מאָנט.

אַדאָנק — ווײַזט אויף עמעצן אַדער אויף עפּעס וואָס פֿון דעם קומט אַרויס אַ טובֿה. באַקומען אַ שטעל אַדאָנק דעם פֿרײַנד, ניצול ווערן אַדאָנק דער פֿינצטערניש.

אויסער — חוץ, מחוץ, פֿון דרויסן, מיטן אויסנעם פֿון. „אָלץ איז אין די הענט פֿון הימל אויסער יראת־שמים"; אויסער דײַן (אונדזער, זײַן, איר) שאָדן אויף מיר (אונדז, זיי) געזאָגט — ד"ה: עס גייט אים (אײַך, זיי) גאָנץ גוט.

אָן — האָט אַ נעגאַטיוון באַטײַט, ווײַזט אַז עס פֿעלט, ס'איז ניטאָ דאָס צו וואָס די פֿרעפֿאַזיציע באַצײַט זיך, היפּוך פֿון מיט. אָן אַן אויסנעם, אָן אויפֿהער, אָן אַן אונטערשיייד; אַ רבֿ אָן אַ רביצין איז אַ האַלבע מעשׂה; אָן האַרץ און אָן נשמה; אָן דיר און אָן האָפֿן — ד"ה מע וועט אויסקומען אָן דיר, שׂמחת־תּורה אָן בראָנפֿן. [ניט פֿלאָנטערן מיט אָן, ד5.]

אַנשטאָט — ווײַזט אויף אַ פֿאַרבײַט, אַ סובסטיטוט. אסתּר ווערט די מלכּה אַנשטאָט ושתּין; האָבן אַנשטאָט אַ האַרץ אַ שטיין אין בּרוסט; אַנשטאָט אַ טובֿה קען גאָר אַרויסקומען אַ רעה; אַנשטאָט צו געבן אָן ענטפֿער, אָפּקומען מיט אַ חכמהלע.

ביז — האָט אָן אָרט־, אַ צײַט־ און אַ מדרגה־באַטײַט: צופֿירן ביזן טויער, „פֿון ירדן ביז וואָלגע איז פֿאָלג מיך אַ גאַנג" (האָפֿשטיין); „ביז זיבעציק יאָר לערנט מען שׂכל און מע שטאַרבט אַ נאַר" (שוו); לאָכן ביז טרערן, גוט ביז (צו) דער קעשענע. פֿאַראַן אויך די פֿאָרמען: ביזקל, ביסקל, ביסקן און פֿאָלקיש אויך ביסקעלע: ביסקעלע וואָס, ביסקעלע ווען. ביז איז אויך אַ קאָניונקציע.

במקום — דאָס זעלביקע וואָס אַנשטאָט.

בנוגע — וואָס שייך צו. ניט קומען צו קיין באַשלוס בנוגע דער פֿראַגע; וואָס איז בנוגע אַכצן און דרײַצן?

בעת, בשעת — ביידע מיט דעם זעלביקן באַטײַט: אין דער צײַט פֿון. בעת (בשעת) דער שׂמחה, דער חתונה, דעם מזל־טובֿ; „אַ ווײַב בשעת כּעס איז גאָרניט קיין שפּאַס" (שוו); „בשעת דער תּפֿילה באַדאַרף מען די פֿיס גלײַך (צו) האַלטן". די ביידע פֿרעפֿאַזיציעס זײַנען אַפֿטע קאָניונקציעס.

ווידער — דאָס זעלביקע וואָס קעגן. האָט אַן אַרכאַאישן באַטײַטעם. ווידער גאָט און ווידער לײַט; „ווידער דעם רבונו־של־עולם קען קיינער ניט באַשטײַן" (שוו). איז אַ קאָניונקציע נאָכן קאָמפּאַראַטיוו.

זינט — פֿון אַ באַשטימטן פונקט אין דער פֿאַרגאַנגענער צייט. זינט זײַן אָפּפֿאָר, זינט פֿאַראַיאַרן, הוסטן זינט סוכות. [ניט ניצן ׳זײַט׳.] איז אויך אַ קאַניונקציע.

חוץ — דאָס זעלביקע אָבער אָפּטער און בעסער ווי אויסער. וואויגען חוץ דער שטאָט, אָלע חוץ חיימען (רייזלען); קיין זאַך ניט האָבן אין מויל חוץ אַ גלאָז טיי; ניט פֿאַרמאָגן קיין שום צירונג חוץ דער באָבעס שטערנטיכל; חוץ זײַן שאָדן אויף מיר געזאָגט.

כּלפי — קעגן, לגבי, בנוגע. טענות כּלפי מלכות; „רעדן כּלפי גאָט און בליבן אַן עצה, אַן ראָט".

כּפי — לויט, אויפֿן אופֿן פֿון. „מײַן כּוונה איז תּמיד נוצן צו ברענגען אונדזערע ייִדעלעך כּפי מײַן מעגלעכקייט" (ממוס).

לגבי — אין פֿאַרגלײַך מיט, בנוגע. לגבי יענעמס דערגרייך האָט ער קוים וואָס אויפֿגעטאָן, דורכפֿאַלן לגבי אונדז.

לויט — על־פּי, נאָך דער סיטואַציע נאָך, בהסכם מיט. לויט זײַן מיינונג, לויט דײַנע רייד, לויט אונדזער בקשה.

לטובת — צום גוטן, צוליב דער טובֿה. עפּעס טאָן לטובת דעם פֿרײַנד, אַ נײַ געזעץ לטובת די ניט־פֿאַרמעגלעכע.

לכּבוד — כּדי צו ערן, אָפּצוגעבן כּבֿוד. קויפֿן פֿיש לכּבוד שבת; פֿראָווען אַ באַנקעט לכּבוד דעם בעל־יובֿל.

לעבן — נעבן, נאָענט פֿון. זיך באַזעצן לעבן אונדז, געשרייען לעבן דער תּפֿיסה, אומרועז לעבן דער גרענעץ.

לענג־אויס — פֿאַזע, אין דער לענג פֿון. לענג־אויס דער פֿאַרפֿעסטיקטער ליניע, לענג־אויס דעם ים.

לפּי — לויט, על־פּי. לפּי זײַן מיינונג, לפּי אונדזערע תּקנות, לפּי דעם תּלמוד.

לרעה — צום שלעכטן. לרעה דעם שוואָכן, לרעה דעם קעגנער.

מאַנק — צווישן (בלויז אין מערצאָל). מאַנק הײַזער, מאַנק מענטשן, מאַנק גוטע און פֿרומע לײַט.

מחוץ — דאָס זעלביקע וואָס חוץ. מחוץ דעם סדר־היום; מחוץ דער הילף וואָס ער קריגט.

מחמת — איבער, מיט דער סיבֿה. מחמת נויט עסן ווײַס ברויט; מחמת דעם שוערן מצבֿ; מחמת די פֿרײַנדלעכע באַציאונגען; מחמת וואָס זאָגסטו עס?

מכּוח — וואָס הערט זיך מכּוח דעם וויכוח? מכּוח אַכצן און דרײַצן, מכּוח די נײַע אויסגעפֿינסן. שמועסן מכּוח פּאָליטיקע און מכּוח ייִדישע מיליאָנערן. איבערשמועסן מכּוח דער נסיעה, זאָרגן זיך מכּוח כּלל־ישׂראל, קלאָגן מכּוח פֿרנסה.

נעבן — דאָס זעלביקע ווי **אָס** לעבן.

על־פּי — לויט, בהסכם מיט, ווי אַנגעוויזן. אַזוי קומט אויס **על־פּי** לאָגיק (שׂכל, יושר); **על־פּי** בחירה, ניט **על־פּי** צופֿאַל; אויסטייטשן **על־פּי** פּשט, אַנאַליזירן **על־פּי** תּלמוד; „**על־פּי** דעם **גע**זעץ **פֿון** נויטוועגדיקייט, ... **על־פּי** די געבאָטן פֿון פֿאַרויס־באַשטימונג, — **על־פּי** דעם אַלעמען וואָלט ניט געטאָרט זײַן קיין ייִדיש פֿאָלק“ (א. צייטלין).

פֿאַנ — נאָענט און לענג־אויס. גיין **פֿאַנ** דעם **ב**רעג **פֿון** טײַכל, **ג**ערטענער **פֿאַנ** דעם וועג, די כּאַטעס **פֿאַנ** דעם וואַלד.

צו־יַט — דאָס זעלביקע וואָס זינט. אַזוי ווי זינט, אויך אַ קאָניונקציע.

קיין — זען נאָך. **פֿ**ירן קיין ארץ־ישׂראל, קומען קיין ירושלים, קיין בוענאָס־אײַרעס. בעסער **פֿאַרן** **פֿון** ווין גלײַך קיין לאָנדאָן. עמיגרירן קיין אויסטראַליע.

XIV.

דער ווערב

א. כאַראַקטער פֿון ווערב

1. דער ווערב איז אייגער פֿון די צוויי וויכטיקסטע וואָרטקלאַסן. אפֿשר אויף דער זעלביקער מדרגה פֿון וויכטיקייט און אָפּטקייט איז דער סובסטאַנטיוו. צוזאַמען שאַפֿן זיי די גרויסע מערהייט זאַצן וואָס מיר הערן, רעדן אַרויס אָדער לייענען און שרײַבן. דער סובסטאַנטיוו איז נאָרמאַל דער סובֿיעקט פֿון זאַץ און דער ווערב איז זײַן פּרעדיקאַט.

2. די גאָרע וועלט, אויף וויפֿל זי דערגייט צו אונדז און מיר באַ־נעמען זי מיט דער הילף פֿון אונדזערע חושים, איז אין אָרט און אין צײַט. דער טייל סובסטאַנטיוון וואָס זײַנען נעמען פֿון זאַכן אין דער רעאַלער וועלט בינדן זיך מיט אָרט; אָלע ווערבן, אָלע פּאָרמען פֿון ווערב בינדן זיך מיט צײַט. איז פּאָסיק דער נאָמען צײַטוואָרט פֿאַרן ווערב.

3. סובסטאַנטיוו און ווערב זײַנען בוילט־אַנדערשדיקע וואָרטקלאַסן לויט זייער פֿונקציעס אין זאַץ. דאָך זײַנען זיי געקניפּט און געבונדן אויפֿן שטח פֿון וואָרטשאַפֿונג. פֿון סובסטאַנטיוון האָבן זיך געשאַפֿן און עס שאַפֿן זיך גרינג ווערבן, ווי למשל: קיניגן, ווייטיקן, קינדלען, הימלען, זיך בחורן, האַלדזן, ספֿקן, כוואַליען זיך, נעסטן, וואַלקענען, הכשרן. עס זײַנען דאָך פֿאַראַן טויזנטער ווערבן, געשאַפֿענע פֿון אַ סובסטאַנטיוו מיט דער הילף פֿון שינויים אין וואָקאַל, מיט אַ סופֿיקס, פּרעפֿיקס און אַ קאָנווערב. פֿון דער צווייטער זײַט האָבן זיך געשאַפֿן און עס שאַפֿן זיך סובסטאַנטיוון פֿון ווערבן אָן און מיט אַ סופֿיקס (־ונג, ־ענק, ־ניש, ־ער,־ערײַ).

4. דער ווערב, ווי דער סובסטאַנטיוו, פֿאַרמאָגט די קאַטעגאָריע צאָל. דער ווערב איז אינגאַנצן פֿרײַ פֿון יעדער השפּעה מצד דעם גראַמאַטישן מין.

5. קאָניוגירן אַ ווערב הייסט צושטעלן צו זײַן ווערבאָלן שטאַם די פֿלעקסיעס וואָס זײַנען אָפּהענגיק, וואָס ווערן אַרויפֿגעצוואונגען פֿון די פֿערזענלעכע פּראָנאָמען (זע פּראָנאָם א, 1־5). אָט די קאָניוגאַציע איז פֿאַר־ראָן בלויז אין דער פֿאָרעם וואָס מע רופֿט די איצטיקע צײַט. אָלע אַנדערע פֿאָרמען ווערן געשאַפֿן מיט דעם באַטיילקן זיך פֿון הילפֿסווערבן.

6. צײַט אין וואָרטקלאַס צײַטוואָרט איז אַזוי ווי אַ ליניע וואָס ציט

זיך פֿון פֿריער צו שפּעטער. דאָס איז אויך אינער פֿון די מאָטיוון פֿאַרוואָס דער אינפֿיניטיוו, דער פּאַרטיציפּ און דער געראָנדיוו ווערן ניט אַרײַנגענומען אין קאָפּיטל ווערב, נאָר ווערן אויסגעטיילט באַזונדער ווי א וואָרט־קלאַס פֿאַר זיך.

7. אַלדאָס ווײַטערדיקע אין דעם קאָפּיטל פֿאַרנעמט זיך מיט גראַמאַטישע פֿאַרמען, מיט אַלגעמיין־גילטיקע פֿאַרמען, און מײַדט אויס יענע לעקסישע בײַנדונגען וואָס קענען צוגעבן דעם זעלביקן באַטײַט פֿון דער אָדער יענער גראַמאַטישער פֿאַרעם. עס איז נייטיק גאַנץ ספּעציעל צו האָבן דאָס אין זינען בײַ מאָדוסן און אַספּעקטן.

8. דער ווערב ווערט אָנגערופֿן לויט זײַן אינפֿיניטיוו. אָזוי פֿיגורירט ער אויך אין ווערטערביכער.

ב. אײַנטיילונג פֿון ווערבן

1. ראשית־כּל איז נייטיק אויסצוטיילן די עטלעכע **הילפֿסווערבן** וואָס האָבן ניט קיין באַזונדערן, קיין פֿאַרזיכדיקן באַטײַט, נאָר זיי העלפֿן שאַפֿן ווערבאַלע פֿאַרמען. די הילפֿסווערבן זײַנען: זײַן, האָבן, ווערן, וואָלטן, פֿלעגן, זאָלן, לאָזן, טאָן, ווען. אָט די הילפֿסווערבן זײַנען ניט קיין באַזונדערע זאַצגלידער, נאָר שאַפֿן א זאַצגליד צוזאַמען מיט נאָך א ווערב וואָס איז זעלבשטענדיק, פֿולבאַטײַטיק. אין זאַץ „ער האָט געגעבן דעם ריכטיקן ענטפֿער" איז דער פֿרעדיקאַט **האָט גענעבן**; אין זאַץ „זאָל מען אויסניצן אַזא געלעגנהייט" איז דער פֿרעדיקאַט **זאָל אויסניצן**. אין ספּעציעלע סיטואַציעס — און אַנדערע אין זייער עיקר־באַטײַט — זײַנען די דערמאָנטע ווערבן זעלבשטענדיקע, פֿאַרזיכדיקע: „איך בין דאָ געווען א גאַנצן טאָג"; „איך טראָכט, בכן — איך בין"; „ער האָט א סך געלט"; „אַלץ וואָס וואָלט אונז לעבט איז אין פֿראָצעס פֿון ווערן" (דאָ איז ווערן אין תּוך א סובסטאַנטיוויזירונג); „פֿאַרוואָס לאָזסטו אים טאָן אַזוינס?"; „דו טוסט די זעלביקע אַרבעט". ווען יעדערן פֿון די הילפֿסווערבן ווט נאָך זײַן די רייד ווײַטער.

2. עס איז אויך נייטיק אויסצוטיילן **מאָדאַלע ווערבן**. זיי ווערן פֿולבאַטײַטיק נאָר אינאיינעם מיט נאָך א ווערב וואָס ווערט אַרויסגערעדט אָדער פֿאַרשטאַנען פֿון צוזאַמענהאַנג. די מאָדאַלע ווערבן דריקן אויס די באַציאונג פֿון דעם רעידער. די מאָדאַלע ווערבן האָבן א באַזונדערקייט בײַם קאָניוגירן (אָן אַן ענדונג אין דער דריטער פּערזאָן אײַנצאָל) און בײַם פֿאַרבינדן מיטן אינפֿיניטיוו (אָן דעם פּאַרטיקל צו). די מאָדאַלע ווערבן זײַנען: דאַרפֿן, מוזן, מעגן, (ניט) טאָרן, ווען (איך ווייל) לאָזן, קענען. [די הילפֿס־ווערבן וואָס זײַנען נייטיק צו שאַפֿן די מאָדוסן פֿון ווערב רעכנט מען אַרײַן צווישן די מאָדאַלע (זאָלן, לאָזן, וואָלטן, פֿלעגן), אָבער עס איז גלײַכער זיי צוצורעכענען צו די הילפֿסווערבן, ווײַל אָזוי אַרום שאַפֿט זיך אַן אויסגעהאַלטענע סיסטעם.]

3. פֿון שטאַנדפּונקט פֿון וואַרטשאַפֿונג איז באַקוועם אײַנצוטיילן וועלבן איז זעקס גרופּעם: א) וואַרצלדיקע וועלבן, וואו דער וועלבאַלער שטאַם פֿאַלט צונויף מיטן וואַרצל פֿון וואַרט, למשל: פֿאַרבן, ציילן, טורעמען, קריוו־דען, שוואַרצן, וואַרעמען, כישופֿן, משפּטן, טענהן, חשבונען; ב) וועלבן מיט אַ ביטע אין וואָקאַל אַדער דיפֿטאָנג פֿון וואַרצל, למשל: קרענקען, קעפּן, שמעלן, קירצן, וועלעמען, לײַזן, פֿעדעמען; ג) וועלבן מיט סופֿיקסן, למשל: רייניקן, בלוטיקן, רייכערן, לופֿטערן, קייטלען, מעקען, הולטײַוועון, ווילדע־ווען, שלאַפֿינקען; ד) וועלבן מיט פֿרעפֿיקסן, למשל: אַנטלויפֿן, באַזיגן, גע־ברויכן, דערמאַנען, פֿאַרטרעטן, צעגיסן; ה) וועלבן מיט קאָנווועלבן, למשל: אויסזאָגן, אויפֿזינגען, אַוועקפֿירן, אומדרייען, איבערמאַכן, אונטערזאָגן, אַנ־זאָגן, אָפּרײַסן, אײַנשמירן, אַראָפּנעמען; ו) צונויפֿגעזעצטע וועלבן, וואָס באַ־שטייען פֿון צוויי טיילן, אַן אינווואַריאַנט און אַ הילפֿסווועלב, למשל: מקנא זײַן, אויסן זײַן, מסכּים זײַן, געוואויר ווערן, מרוצה ווערן, משוגע ווערן, רחמנות האָבן, חתונה האָבן, מורא האָבן, תּפֿילה טאָן.

4. וועלבן געהערן אַדער צו דער ערשטער אַדער צו דער צווייטער קאָניוגאַציע. צו דער ערשטער קאָניוגאַציע געהערן אַלע וועלבן וואָס זייערע פֿלעקסיעס לויט פֿערזאָנען קומען צו דירעקט צום וועלבאַלן שטאַם. דוגמ־אות: מאַכן — דו מאַכ־סט, מיר מאַכ־ן; פֿליען — דו פֿלי־סט, מיר פֿלי־ען; נעכטיקן — דו נעכטיק־סט, מיר נעכטיק־ן; פֿאַררוכטן — דו פֿאַררוכט־סט, מיר פֿאַררוכט־ן; מסרן — דו מסר־סט, מיר מסר־ן. צו דער צווייטער קאָנ־יוגאַציע געהערן די וועלבן וואָס פֿאַר זייערע פֿלעקסיעס לויט פֿערזאָנען איז פֿאַראַן אַן ע, וואָס איז אַדער אַ טייל פֿון אַ סופֿיקס אַדער אַ ספּעציעלער קאָניוגיר־סופֿיקס. דוגמאות: האָרעווען — דו האָרעוו־ע־סט, ער האָרעוו־ע־ט; האָווקען — דו האָווק־ע־סט, ער האָווק־ע־ט; קוויטשען — דו קוויטש־ע־סט, ער קוויטש־ע־ט; הוידען — דו הוידּ־ע־סט, ער הוידּ־ע־ט; גנבֿ(ענ)ען — גנבֿ־ע־סט, ער גנבֿ־ע־ט.

צו דער ערשטער קאָניוגאַציע געהערן אַלע וועלבן פֿון גערמאַניש קאָמפּאָנענט פֿון ייִדיש און כּמעט אַלע וועלבן־העברעאיזמען. צו דער צווייטער קאָניוגאַציע געהערן די וועלבן וואָס ייִדיש האָט זיי איבערגענומען פֿון אַ סלאַוויש לשון און די וואָס האָבן אַ סופֿיקס וואָס שטאַמט אָפּ פֿון סלאַוויש און אויך עטלעכע וועלבן־העברעאיזמען. פֿאַראַן עטלעכע וועלבן וואָס געהערן צו ביידע קאָניוגאַציעס: זיפֿצן און זיפּצן, קרעכצן און קרעכצען. דער וועלב יעטן (אויך: יעטען), וואָס איז פֿון אַ גערמאַנישן אָפּשטאַם, געהערט צו ביידע קאָניוגאַציעס: איך יעט און איך יעטע, דו יעטס(ע)סט, ער יעט(עט) און אַזוי ווײַטער.

5. עס איז נייטיק אויסצוטיילן באַזונדער די וועלבן וואָס קומען מיטן פֿראָנאָם זיך. די באַזונדערע אונטערגרופּעס פֿון די וועלבן מיט זיך וועלן באַטראַכט שפּעטער.

6. לויט זייער פֿונקציע אין זאַץ און אויך לויט זייער באַטײַט וועלן וועלבן אײַנגעטיילט אין טראַנזיטיוו און אומטראַנזיטיוו. אַ טראַנזיטיווער איז אַזאַ וועלב וואָס דריקט אויס אַ טואונג וואָס גייט אַריבער

פֿון דעם טוער אויף עמעצן אַדער עפּעס; אַ טראַנזיטיוווער ווערב קען האָבן אַ דירעקטן אָביעקט. אַ טראַנזיטיוווער ווערב קען ווערן אַ טייל פֿון אַ פֿולער פּאַסיוווער קאָנסטרוקציע, ווו פֿון דירעקטן אָביעקט אין דער אַקטיוווער קאָנסטרוקציע ווערט דער סובּיעקט פֿונעם זאַץ און פֿון דעם סובּיעקט אין זאַץ מיט דער אַקטיוווער קאָנסטרוקציע ווערט אַן אומדירעקטער אָביעקט. שלאָגן איז אַ טראַנזיטיוווער ווערב, ווייל — „דער שטאַרקער (מענטש) שלאָגט דעם שוואַכן (מענטשן)" מיטן דירעקטן אָביעקט און עס איז מעגלעך די פּאַסיוווע קאָנסטרוקציע: „דער שוואַכער (מענטש) ווערט געשלאָגן פֿון דעם שטאַרקן (מענטשן)". לויבן איז אַ טראַנזיטיוווער ווערב, ווייל — „די גליק־לעכע מוטער לויבט דעם פֿאיקן זון" מיטן דירעקטן אָביעקט און עס איז מעגלעך די פֿולע פּאַסיוווע קאָנסטרוקציע: „דער פֿאיקער זון ווערט געלויבט פֿון דער גליקלעכער מוטער". געווויינטלעך דערקענט מען צי דער ווערב איז אַ טראַנזיטיוווער אַדער ניט, אויב מע ווייסט נאָר זיין באַטייט. אָבער דאָך איז נייטיק צו זיין געוואָרנט, וואָרעם ניט שטענדיק פֿאַלט צונויף די טראַנ־זיטיווקייט פֿון אַ ווערב מיט זיין עקוויוואַלענט אויף אַן אַנדער לשון.

אַן אומטראַנזיטיוווער איז אַזאַ ווערב וואָס זיין טואונג גייט ניט דירעקט אַריבער אויף אַן אַנדער פֿערזאָן אַדער זאַך, וואָס קען ניט האָבן נאָך זיך אַ שטאַרק־באַהערשטן אַקוזאַטיוו אַדער קען ניט האָבן נאָך זיך, קען ניט פֿאָדערן קיין דירעקטן אָביעקט. אַן אומטראַנזיטיוווער ווערב קען ניט זיין דער פֿרעדיקאַט אין אַ זאַץ מיט אַ פֿולער פּאַסיוווער קאָנסטרוקציע. פֿליען איז אַן אומטראַנזיטיוווער ווערב, ווייל אין זאַץ „די טויב פֿליט צום (פֿון) טויבנשלאָג" קען ניט צוגעשטעלט ווערן, קען ניט צוגעטראַכט ווערן קיין דירעקטער אָביעקט; אויך אין זאַץ „די טויב פֿליט אַ ווייטן מהלך ביזן טויבנשלאָג" איז ניטאָ קיין שטאַרק־באַהערשטער אַקוזאַטיוו און קיין דירעק־טער אָביעקט: „אַ ווייטן מהלך" ענטפֿערט ניט אויף דער פֿראַגע וועמען? אָדער וואָס? און עס איז ניט מעגלעך „אַ ווייטער מהלך ווערט געפֿלויגן פֿון דער טויב ביזן טויבנשלאָג". שלאָפֿן און כראַפּען זיינען ביידע אומטראַנזי־טיווע ווערבן, ווייל אין דעם זאַץ „די פֿאַרמאַטערטע מענטשן שלאָפֿן פֿעסט און כראַפּען גאַנץ געשמאַק" איז ניטאָ קיין דירעקטער אָביעקט, און אויב עס איז נאָך מעגלעך אין ייִדיש „דאָ ווערט געכראַפּעט גאַנץ געשמאַק", איז אָבסאָלוט אוממעגלעך „...ווערט געכראַפּעט פֿון די פֿאַרמאַטערטע מענטשן".

דער זעלביקער ווערב קען אין אײַן באַטייט זיין טראַנזיטיוו און אין אַ צווייטן אומטראַנזיטיוו. אין זאַץ „דער שטאַרקער שלאָגט דעם שוואַכן" איז דער ווערב שלאָגן געגעבן געוואָרן ווי אַ מוסטער פֿון אַ טראַנזיטיוון ווערב, אָבער אין זאַץ „דער זייגער שלאָגט צוועלף" איז שלאָגן אַן אומטראַנזיטיוער ווערב. דער ווערב אויסנעמען איז אין עטלעכע באַטייטן טראַנזיטיוו (אויס־נעמען אַ תּנאי, אויסנעמען די ספֿר־תּורה און אַנדערע), אָבער מיטן באַטייט: נושׂא חן זיין — איז אויסנעמען אומטראַנזיטיוו. אַוועקצינען מיטן באַטייט: אַוועקשלעפּן איז טראַנזיטיוו און מיטן באַטייט: אַוועקגיין אַוועקלויפֿן, אַוועק־פֿאָרן איז דער ווערב אומטראַנזיטיוו.

פֿאַראַן ווערבן וואָס עס איז שווער, ווײַל אומפֿינקטלעך, זיי צוצורעכענען צו די טראַנזיטיווע אָדער אומטראַנזיטיווע. איז דעריבער נייטיק אײַנצופֿירן דעם טערמין אַקוזאַטיוויש ווערב. דאָס איז אַזאַ ווערב וואָס האָט נאָך זיך אַן אַקוזאַטיוו, אָבער די טואונג גייט ניט אַריבער אויף עפּעס אָדער אויף עמעצן אַזוי דירעקט ווי בײַ אַ טראַנזיטיוון ווערב און קיין פֿולע פּאַסיווע קאַנסטרוקציע ווערט ניט ענציצט מיט אָט אַזאַ ווערב. געטרײַ צו די אײַנגעשטעלטע באַגריפֿן, איז דאָ דערמאָנט דער ווערב שלאָפֿן ווי אַ מוסטער פֿון אַן אומטראַנזיטיוון ווערב, אָבער אין די פֿאַרבינדונגען: שלאָפֿן אַ זיסן (פֿעסטן, געשמאַקן) שלאָף איז כדאַיער צו באַטראַכטן דעם ווערב שלאָפֿן ווי אַן אַקוזאַטיוישן. אַזוי אויך אין די פֿראַזעס: חלומען אַ חלום, אַפּחוֹשכן אַ לעבן, אויסווײַנען ביטערע טרערן, אויספֿאַסטן אַלע מאַנטיקן און דאָנערשטיקן, אַפֿילו אין באַקומען (האָבן, קריגן) קיינדער זײַנען די ווערבן ניט קיין טראַנזיטיווע און ניט קיין אומטראַנזיטיווע, זיי זײַנען אַקוזאַטיווישע.

7. פֿולע ווערבן זײַנען די וואָס האָבן אַלע ווערבאַלע פֿאָרמען און דעפֿעקטיוו זײַנען די ווערבן וואָס געווינען פֿאָרמען פֿעלן זיי. דריט־פּערזאָניקע ווערבן פֿאָרמאָגן ניט די ערשטע און די צווייטע פּערזאָן, ווען מע ניצט דעם אויסדרוק 'אומפּערזענלעכער ווערב', האָט מען גאָר אין זינען — אומפּערזענלעכער זאַץ, דאָס הייסט אַ זאַץ אָן אַ קלאָרן סובֿיעקט. די טענדענץ אין דער כּלל־שפּראַך איז פֿון די דעפֿעקטיווע ווערבן מאַכן פֿולע ווערבן און פֿון די דריטפּערזאָניקע — געווינטלעכע פּערזאָניקע ווערבן. עס רעגנט, עס שנייט און ענלעכע זאַצן האָבן ווי אַ סובֿיקט דעם פּראָנאָם עס. אָזוי איז אויך עס דער סובֿיעקט אין די זאַצן: עס אַרט (קימערט) מיך ניט, עס גייט מיך ניט אָן און ענלעכע. עס האָט דאָ אַ קלאָרן באַטײַט: אַלדאָס אַרומיקע, דער מצבֿ, די סיטואַציע. עס רעגנט איז טאַקע בלויז אין דער דריטער פּערזאָן, אָבער מעטאַפֿאָריש איז דאָך בלי־ספֿק מעגלעך: „איך רעגן מיט מתנות, ווען איך קום אַהיים"; „דו רעגנסט מיט ליגנס, הער שוין אויף"; „ער האָט פֿרײַער גערעגנט מיט רייד, איצט פֿליוכעט ער שוין".

ג. די איצטיקע צײַט

1. דער באַגריף צײַט אין גראַמאַטיק בינדט זיך מיט דעם וואָס רעדט. די צײַט פֿון אַרויסזאָגן איז דער צענטראַלער פּונקט. ווען די טואונג אָדער דער מצבֿ פֿון ווערב איז גלײַכצײַטיק מיטן אַרויסזאָגן, איז דער ווערב אין דער איצטיקער צײַט; ווען די טואונג אָדער דער מצבֿ זײַנען געווען פֿרײַער פֿאַרן אַרויסזאָגן, איז דער ווערב אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט; ווען די טואונג אָדער דער מצבֿ איז שפּעטער, נאָכן אַרויסזאָגן, איז דער ווערב אין דער קומעדיקער צײַט. „נעכטן בין איך געווען אין ירושלים און געשטאַנען בײַם כּותל־מערבֿי"; „איך בין אין ירושלים און שטיי בײַם כּותל־מערבֿי"; „איך וועל זײַן אין ירושלים און וועל שטיין בײַם כּותל־מערבֿי" — אין די דריי זאַצן

מיט די דרײַ צײַטן פֿון וועבּ וועלט דאָס ניצן די גראַמאַטישע צײַט באַ־שטימט דורכן קאָנקרעטן מאָמענט פֿון אַרויסזאָגן.

2. די איצטיקע צײַט קומט אויס אָן אַ הילפֿסוועבּ. נאָר אין דער איצטיקער צײַט איז דאָ די דירעקטע פֿאַרבינדונג מיט אַדער די אָפּהענגיקייט פֿון די פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען. אָט איז די טאַבעלע מיט די פֿלעקסיעס פֿון דער איצטיקער צײַט:

איך	זאָג—	פֿלי—	רעד—	האַלט—	עס—	מעסט—	רעכן—	קוויטשע—
דו	זאָג—סט	פֿלי—סט	רעד—סט	האַלט—סט	עס—ט	מעסט—	רעכנ—סט	קוויטשע—סט
ער (זי, עס)	זאָג—ט	פֿלי—ט	רעד—ט	האַלט—	עס—ט	מעסט—	רעכנ—ט	קוויטשע—ט
מיר	זאָג—ן	פֿלי—ען	רעד—ן	האַלט—ן	עס—ן	מעסט—ן	רעכנ—ען	קוויטשע—ן
איר	זאָג—ט	פֿלי—ט	רעד—ט	האַלט—	עס—ט	מעסט—	רעכנ—ט	קוויטשע—ט
זיי	זאָג—ן	פֿלי—ען	רעד—ן	האַלט—ן	עס—ן	מעסט—ן	רעכנ—ען	קוויטשע—ן

פֿאַר די דרײַ פֿערזאָנען און זעקס פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען (פֿאַרן קאָנ־יוגירן זײַנען זי, עס, מע אָן אַלצאייניע דריטע פֿערזאָן) האָבן מיר סך־הכּל פֿיר פֿלעקסיעס: די נול־ענדונג פֿאַר דער ערשטער פֿערזאָן איינצאָל, ־סט פֿאַר דער צווייטער פֿערזאָן איינצאָל, ־ט פֿאַר דער דריטער פֿערזאָן איינצאָל און דער צווייטער פֿערזאָן מערצאָל, טראַפֿיקער ־ן פֿאַר דער ערשטער און דריטער פֿערזאָן מערצאָל.

3. די סיסטעם ענדונגען איז פֿאַר אַלע וועבּן אָן אויסגעהאַלטענע. נאָר בּוֹלט זעט מען עס בײַ דער נול־ענדונג פֿון דער ערשטער פֿערזאָן איינצאָל. די באַזונדערקייטן אין אַרויסרייד און אין אויסלייג וועלן דאָ באַשטימט פֿון אַלגעמיינע פּרינציפּן:

א) די ענדונג ־ען אין פֿליען, וויל עס קען ניט קומען קיין טראַפֿיקער נון נאָך אַ וואָקאַל אַדער אַ דיפֿטאָנג, אַזוי אויך נאָך אַ טראַפֿיקן למד, נאָך אַ מם, נון, נאָך נג און נק. דעריבער: מיר (זיי) בויען, קנייען, ווייען, האַנדלען, טרייסלען, קומען, קעמען, קענען, ברענען, זינגען, שפּרינגען, זינקען, טרינקען.

ב) איבּער דעם מאָרפֿאָלאָגישן פּרינציפּ אין אונדזער אויסלייג וועלן אין אַלע פֿערזאָנען אָפּגעהיט דער דלד אין רעדן, אויך וועט עס וועלן אַרויס־גערעדט ווי אַ טית אַדער פֿאַרשווינדט אינגאַנצן בײַם אַרויסרעדן. זיך היטן פֿון אַ גרייז בײַם אַנשרײַבן: ער באַדט, בינדט, שמידט, צינדט, שנײַדט און אַנדערע וועבּן וואָס זייער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ דלד.

ג) איבּערן פּרינציפּ אַז עס קענען ניט קומען קיין צווויי אַלצאייניע אותיות, וועט עס טרעפֿן זיך צונויף אַ לעצטער אות פֿון שטאַם מיט דעם זעלבּיקן אות פֿון אַ סופֿיקס אַדער פֿלעקסיע, איז ניטאָ קיין ענדונג ־ט פֿון דער דריטער פֿערזאָן איינצאָל און דער צווייטער פֿערזאָן מערצאָל אין וועבּן וואָס זייער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ ט. בכן האָבן מיר: ער (איר) האַלט־, אַרבעט־, טראָכט־, וואַרט־, בראָט־, היט־, גט־ און אַנדערע.

איבּער דעם זעלבּיקן פּרינציפּ קען ניט צוקומען די ענדונג ־סט פֿאַר דער צווייטער פֿערזאָן איינצאָל צו וועבּן וואָס זייער שטאַם ענדיקט זיך

אויף אַ סמך. בכן האָבן מיר בלויז ־ט אין: דו עס־ט, דו ניס־ט, דו פֿאַרגעס־ט, דו וויס־ט, דו הייס־ט און אַנדערע.

און וועלן דער שטאַם פֿון וועלב ענדיקט זיך אויף ־סט, באַקומט זיך אַז די אייגציקע ענדונג איז ־ן און מיר האָבן: איך, דו, ער, איר מעסט, און אַזוי אויך: איך, דו, ער, איר הוסט, קאָסט, פֿאַסט, גלוסט און אַנדערע.

ד) וועלן צו אַ טראַפֿיקן נון פֿון שטאַם קומט צו די ענדונג ־ען מוז דאָך פֿאַרן נון אַרײַנקומען אַן ע. דעריבער האָבן מיר אין דער ערשטער און דריטער פּערזאָן מערצאָל פֿון רעכן — מיר (זיי) רעכענען. און אַזוי אויך: פֿון ירשן — מיר (זיי) ירשענען, אויך בײַם אַרויסרעדן: מיר (זיי) „נאַסענען" (נתנען), „כעזשבענען" (חשבונען).

ה) מיר זעען אַז די צווייטע קאָניוגאַציע איז אין תוך די זעלביקע וואָס די ערשטע און מע טאָר דאָ ניט פֿאַרגעסן דעם ע אויך פֿאַר דער ענדונג ־ן למשל: טורקען, פּיסקעווען, וואָלאָטשען, מלויצען, טשאַדען, (ש)טשעפּען.

4. דאָס דיפֿעלעקטישע אַרויסרעדן אַן עין נאָך אַ דיפֿטאָנג פֿאַר די ענדונגען ־ט און ־סט איז ניט בהכפּם מיטן כּלליש אַרויסרייד און טאָר זיכער זיך ניט אָפּשפּיגלען אין אויסלייג. ניט „עס וווייעט אַ ווינט", נאָר עס וויט אַ ווינט; ניט „ער קנייעט אַ שטרוי", נאָר ער קנײַט אַ שטרוי; ניט „דו בויעסט אַ הויז", נאָר דו בויסט אַ הויז.

5. א) די איצטיקע צײַט פֿון וועלבן זײַן: איך בין, דו ביסט, ער איז, מיר זײַנען און מיר זענען, איר זײַט און איר זענט, זיי זײַנען און זיי זענען.

ב) די איצטיקע צײַט פֿון וועלב האָבן: איך האָב, דו האָסט, ער האָט, מיר האָבן, איר האָט, זיי האָבן.

ג) די איצטיקע צײַט פֿון וועלב גענבן: איך גיב, דו גיסט, ער גיט, מיר גיבן, איר גיט, זיי גיבן.

ד) די איצטיקע צײַט פֿון וועלב טאָן: איך טו, דו טוסט, ער טוט, מיר טוען, איר טוט, זיי טוען.

ה) די דריטע פּערזאָן אײַנצאָל איז אָן דער ענדונג ־ט בײַ די הילפֿס־ וועלבן און די מאָדאָלע וועלבן: ער פֿלעג (געווײַנטלעך — ער פֿלעגט), ער זאָל, לאָז ער (אָבער מיטן באַטײַט: דערלויבן — לאָזט ער), ער דאַרף, ער מוז, ער מעג, ער טאָר ניט, ער קען, ער ווייל. אויך בײַם וועלב טויגן — ער טויג (ניט).

6. וועלן דו קומט נאָכן וועלב, וועלט פֿון דעם איין וואָלט: וואָס רעדסטו? וואָס זאָגסטו? זיצסטו און טוסטו גאָרניט, פֿאַרטרײַבסטו דעם אומעט מיט פֿריילעכער מוזיק, וווייטיקסטו אײַבער צרות פֿון פֿרײַנד, האָסטו כּוחות? מילא, ביסטו, געראַטן.

7. אין רעדן קומען פֿאַר קירצונגען. אַנשטאָט איך — כ׳; כ׳זאָג דיר דעם אמת, כ׳מיין עס טאָקע, כ׳רעכן אַזוי. אַנשטאָט ער אַדער — ר׳; ר׳איז דאָ, ר׳האָלט ניט קיין צוזאָג, ר׳זאָגט צו דאָס טעלעפֿון הימל, ר׳מיינט

טאָקע אַז עס וועט אים (אינ) אָפּגיין גלאַט. אַנשטאָט עס אַדער סע — ס׳; ס׳אי(ז) גוט, ס׳רעגנט, ס׳האָט געראָטן, ס׳וועט רעגענען, ס׳קומען שווערע צייטן, ס׳פֿירט זיך אַזוי. דו׳סט ווערט אַרויסגערעדט אַנשטאָט: דו ביסט, דו האָסט, דו וועסט; „דו׳סט אַנטלאָפֿן, ווען איך דיך כאַפּן אַן אַנדער מאָל"; „דו׳סט זיך ניט אַרויסדרייען"; „דו׳סט געוואונען דאָס מאָל" מיר׳ן ווערט אָפּט געניצט אַנשטאָט מיר וועלן (מיר׳ן באַלד קומען, מיר׳ן עס פֿאַרריכטן, מיר׳ן באַצאָלן ביז א גראָשן), אָבער מע דאַרף עס ניט ניצן אַנשטאָט מיר האָבן אַדער מיר זענען. איכ׳ל ווערט אָפּט געניצט אַנשטאָט איך וועל (איכ׳ל קומען העלפֿן, איכ׳ל האַלטן ווארט, איכ׳ל אויסלייגן דאָס געלט). איר׳ט ווערט געניצט אַנשטאָט איר וועט (איר׳ט דאָך העלפֿן, איר׳ט מירצעשעם קומען, איר׳ט ניט האָבן קיין פֿאַראיבל).

דאָ זיצנען פֿאַראַן פֿאַרמען אויך פֿון דער פֿאַרגאַנגענער און דער קומעדיקער צייט, ווייל די הילפֿסווערבן בייַ זיי זיצנען דאָך אין דער איצטיקער צייט.

8. חוץ גלייכצייטיקייט צווישן אַרויסרעדן, צווישן אינפֿאַרמירן און דעם וואָס עס געשעט, ווייזט די איצטיקע צייט אויף באַשטענדיקייט, אויף אַזוינס וואָס איז גילטיק אַלעמאָל, איז ניט אָפּהענגיק פֿון דער צייט. דוגמאָות: „דער יידּ איז אָפּט דאָס כפֿרה־הינדל"; „אָרעם איז ניט גוט"; „קיינמאָל שטאַרבט מען ניט צו שפּעט"; „אַז מע לייגט גוט אַרײַן — נעמט מען גוט אַרויס"; „אַז מע לייגט זיך אַליין איבערן בענקל, פֿאַרדינט מען כשר די שמיץ".

מע ניצט אָפּט די איצטיקע צייט אַנשטאָט דער פֿאַרגאַנגענער צו מאַכן די רייד פֿשוטער, דאָס דערציילן לעבעדיקער. עטלעכע ציטאַטן פֿון שלום־עליכמען: „פֿאַר איך מיר אַזוי מיט מײַן וועגעלע איבער די דאַטשעס, שטעלט מיך עמעצער אָפּ"; „איך גיי מיר אַרויס צו מײַן וואָגן און טראָג אַרײַן פֿון דאָרטן אַלע גוטע זאַכן וואָס מע האָט מיר אײַנגעפּאַקט און שטעל דאָס אַלצ־דינג אויס אויפֿן טיש"; „איך קאָן מיך מער נישט אײַנהאַלטן. פֿאַר גרויס פֿרייד לאָז איך אַרויס א קוויטש. בײַדע דרייען זיך אויס צו מיר... איך שפּרינג אונטער און פֿאַטש מיך מיט בײַדע הענט אין די ליטקעס".

מע ניצט אויך די איצטיקע צייט אַנשטאָט דער קומעדיקער כּדי אַרויס־צוהייבן אַז מען איז זיכער, אַז עס וועט טאָקע געשען. דוגמאָות: „ווי איך בין א ייִד, די נײַע וואָך באַצאָל איך אײַך דעם חוב"; „עס איז בײַ אונדז געבליבן אַז איך פֿאָר זיך דורך קיין יעהופּעץ"; „פֿרייַער וועל איך פֿאַרענדיקן די אַרבעט, דערנאָך ערשט רו איך אויס די ביינער"; „גענוג זיך צוריק־געצויגן, מאַרגן גיין מיר איבער אין אַנגריף"; „נאָר ניט זאָרגן, אויב ניט הינט — העלפֿט גאָט מאָרגן".

אין גערעדטן לשון ניצט מען די איצטיקע צייט אַנשטאָט פֿאַרשיידענע ווערבאַלע פֿאַרמען וואָס זיצנען א סך קאָמפּליצירטער, אַנשטאָט דעם תנאַי־אופֿן, אַנשטאָט דעם אימפּעראַטיוו. אילוסטראַציעס פֿאַר דעם פֿון שלום־עליכמען: „וועט איך פֿאַרמאָג כאָטש א צענט־חלק...", אַנשטאָט: וועט איך זאָל, וועט איך וואָלט; „כאָפּט דער רוח די טינט!", אַנשטאָט: זאָל, לאָז כאָפּן;

„א בחורל פון פינף יאר שטעלט זיך אַוועק טאַנצן מיט א קעלבל", אַנשטאָט: זאָל זיך אַוועקשטעלן; „זאָגט בעסער, יידן, וואָס טו איך מיט דער גרענעץ?", אַנשטאָט: וואָס זאָל איך טאָן; „מע טוט אויס דאָס העמד און מע פֿאַרקניפט דעם אַרבל און מע גייט פֿאַוואַליע אין וואַסער", אַנשטאָט: טוט אויס, פֿאַרקניפט, גייט אַדער איר זאָלט אויסטאָן, איר זאָלט פֿאַרקניפֿן און גיין. „איין הונדערטער, וועט איר גיט מיר אַצינד, מאַך איך פֿון אים... צוויי הונדערט", אַנשטאָט: וואָלט מיר געבן, וועל איך מאַכן.

הכלל, אויב די צייט פֿון וועלט אַדער דער אופֿן פֿון וועלט איז פֿאַרשטענדלעך פֿון קאָנטעקסט, פֿון גאַנצן שמועס, קען מען ניצן די איצטיקע צייט אויך פֿאַר די אַנדערע צייטן און פֿאַר קאָמפּליצירטערע אופֿנים.

ד. די פֿאַרגאַנגענע צייט

1. די פֿאַרגאַנגענע צייט באַשטייט פֿון צוויי טיילן: פֿון דעם הילפֿסוועלט ה א ב ן וואָס בייגט זיך און פֿון דעם פֿאַרטיצפּ. אָט זיבנען דוגמאָות: איך האָב געזאָגט (געוועלט, געהאַלטן, געגעסן, געמאַסטן, געוועכנט, געקוויטשעט), דו האָסט געזאָגט (געוועלט...), ער האָט געזאָגט (געוועלט...), מיר האָבן געזאָגט (געוועלט...), איר האָט געזאָגט (געוועלט...), זיי האָבן געזאָגט (געוועלט...).

2. פֿאַראַן א קליינע גרופּע וועלט וואָס שאָפֿן זייער פֿאַרגאַנגענע צייט מיט דעם הילפֿסוועלט ז יי ן. זייער צאָל איז אין הינטצייטיקן ייִדיש קלענער ווי אין ייִדיש פֿון די פֿריִערדיקע דורות. אין געוועלטן לשון איז דאָ א קלאָרע טענדענץ צו פֿאַרבייטן דעם הילפֿסוועלט זיין מיט דעם כּמעט באַשטענדיקן הילפֿסוועלט האָבן. די ליטעראַטור־שפּראַך איז בייַ דעם פֿונקט קאָנסערוואַטיוועלט. עס זיבנען ניטאָ קיין שום כּללים וואָס זאָלן באַשטימען וועלכע וועלט קומען אין דער פֿאַרגאַנגענער צייט מיטן הילפֿסוועלט זיין. דעריבער וועלט יעדער וועלט באַטראַכט באַזונדער אין די דריי אונטערגרופּעס וואָס ניצן דאָ דעם הילפֿסוועלט זיין.

3. די הילפֿסוועלטן זיין און וועלן שאָפֿן זייער פֿאַרגאַנגענע צייט מיט ז יי ן. דוגמאָות: ער איז דאָ געוועלט, ער איז געוועלן א קבצן, זיי זיבנען געוועלן אויף צרות; ער איז געוואָרן אונדזער פֿאַרשטייער; וואָס ביסטו געוואָרן אַזא יחסן? איך בין געוואָר (געוואויר) געוואָרן; עס איז אים נמאס געוואָרן, מיר זיבנען ניצול געוואָרן. זיך מערקן אַז די צוגויפֿגעזעצטע וועלטן מיט זיין שאָפֿן זייער פֿאַרגאַנגענע צייט מיטן הילפֿסוועלט ה א ב ן: מספּים זיין — איך האָב מספּים געוועלן, מטריח זיין — דו האָסט זיך מטריח געוועלן, גוֹבר זיין — ער האָט גוֹבר געוועלן אָלע שוועריקייטן.

4. די וויטערדיקע צוועלף וועלטן שאָפֿן זייער פֿאַרגאַנגענע צייט מיט ז יי ן:

בליַיבן — איך בין געבליבן אין דער היים, ער איז אויסנגעבליבן, זיי זיַינען פֿאַרבליבן אין שטעטל.

גיין — דער חסיד איז געגאַנגען צו פֿוס צום רבין; די יאָרן זײַנען אים אויסגעגאַנגען; די זון איז אויפֿגעגאַנגען; ער איז אומגעגאַנגען אָן אַ קאָפּ; די זון איז אונטערגעגאַנגען, „זײַן הויז איז איבערגעגאַנגען אין פֿרעמדע הענט" (ממוס); „ס׳איז מיר נישט אײַנגעגאַנגען די פֿרישע פֿלוימען" (שע); ביסטו געגנוג זיך אַנגעגאַנגען הײַנט; די ווייטיקן זײַנען פֿאַרגאַנגען. זיי זײַנען דערגאַנגען ביזן דערפֿל, אָבער — „זיי האָבן שוין מיט זייער שכל דער־גאַנגען" (ממוס).

געשען — וואָס איז דאָ געשען? וואָס איך דערצייל אײַך איז געשען פֿאַרצײַטן.

זיצן — מיר זײַנען געזעסן און געקנאַקט קערלעך; „מיר זײַנען אַמאָל אויסגעזעסן איבער איר גאַנצע נעכט" (שע); „שוין אויפֿגעזעסן בין איך אַ פֿאַרחלומטער" (פרק); ער איז קיינמאָל ניט אײַנגעזעסן אויף איין אָרט.

לויפֿן — אַ צעשראָקענער בין איך געלאָפֿן; ער איז אויסגעלאָפֿן צו אַלע קרובֿים נאָך אַ גמילות־חסדל; אַ בייל איז אויפֿגעלאָפֿן אויפֿן שטערן; ער איז אומגעלאָפֿן ווי אַ משוגענער; ווײַסט־חבֿרהניקעס זײַנען אונטערגע־לאָפֿן און גערעטעוועט דעם יונג; דאָס קליידל איז פֿון וואָשן אײַנגעלאָפֿן, אָבער — „האָט זיך נאָך אַזוינס פֿאַרלאָפֿן?" (ש. עטינגער); „האָט זיך נאָך אַזאַ מעשׂה ניט פֿאַרלאָפֿן" (י. אַקסענפֿעלד).

ליגן — איך בין געלעגן און זיך אָפּגערוט; מיר זײַנען ניט אײַנגעלעגן אויף אונדזערע געלעגערס; ביסט אויסגעלעגן אין בעט ביז צוועלף בײַטאָג, אָבער — האָסט אויסגעלעגן די קראַנקייט, האָסט גענוג זיך אָנגעלעגן.

פֿאָלן — דאָס קינד איז געפֿאַלן; וואָס איז דיר אײַנגעפֿאַלן? איר הלבשה איז אונדז אויפֿגעפֿאַלן; דער שׂונא איז אָנגעפֿאַלן אויף אונדז; אָבער — דער שׂונא האָט אונדז באַפֿאַלן.

פֿאָרן — ווען ביסטו אַוועקגעפֿאָרן פֿון דער היים? די דעלעגאַטן זײַנען זיך צונויפֿגעפֿאָרן פֿון אַ סך לענדער; די באַן איז אָנגעפֿאָרן צו דער סטאַ־ציע; אָבער — מיר האָבן אויסגעפֿאָרן אָלע לענדער פֿון מערב־איראָפּע; איר האָט אויסגעפֿאָרן דעם וועג.

פֿליען — דער עראָפּלאַן איז געפֿלויגן הויך איבער די וואָלקנס; די פֿייגעלעך זײַנען אַוועקגעפֿלויגן; אַ משוגעת איז אָנגעפֿלויגן אין קאָפּ אַרײַן.

קומען — ביסט אָנגעקומען צו דער ריכטיקער צײַט; עס זײַנען אויפֿ־געקומען גאָר קורצע קליידלעך; עס איז מיר אויסגעקומען זיך צו וואָלגערן אין דער פֿרעמד; וויפֿל זענט איר אָפּגעקומען! אָבער — זיי האָבן איבער־געקומען די צרות; מיר האָבן בײַגעקומען דעם שׂונא, און אַוודאי איך האָב אים געקומט גערלט.

שטאַרבן — ער איז פֿלוצעם געשטאָרבן; אָלע זײַנען אויסגעשטאָרבן פֿון הונגער און פֿון קראַנקייטן; דער פֿוס איז אים אָפּגעשטאָרבן.

שטיין — איך בין געשטאַנען און געוואָרט; דער זכות איז אים בײַ־געשטאַנען; בײַ וועמען ביסטו אײַנגעשטאַנען? דו ביסט דאָך אַליין בא־

שטאַנען אויף דעם! ער איז אויסגעשטאַנען אין דער רייַ אַ פּאָר שעה, אָבער — ער האָט אויסגעשטאַנען צו קויפֿן ברויט, ער האָט אויסגעשטאַנען די קראַנקייט, ער איז און האָט אויסגעשטאַנען אַ סך צרות.

מיר זעען אַז אַפֿילו בײַ די צוועלף ווערבן קען געמאַלט זײַן דער הילפֿס־ווערב האָבן, ווען זיי קומען מיט אַ פּרעפֿיקס אָדער אַ קאַנווערב, ווען דער לכתּחילה אומטראַנזיטיוועך ווערב קריגט דעם באַטײַט פֿון אַ טראַנזיטיוון אָדער אַפֿילו פֿון אַן אַקוזאַטיוישן, אָדער ווען צו דעם ערשטיקן באַטײַט קריגט ער אַ צווייטיקן באַטײַט.

5. צו דער דריטער אונטערגרופּע פֿון ווערבן, וואו מיר טרעפֿן אין זייער פֿאַראַנגענער צײַט דעם הילפֿסווערב זײַן, געהערן די ווערבן וואָס קומען אויך מיט האָבן. בײַ זיי איז שווער אָנצוווײַזן וואָסער הילפֿסווערב איז מער באַראַקטיק. צו אָט דער גרופּע געהערן נײַן ווערבן:

געלינגען — דער ווערב האָט זיך פֿאַרשפּרייט ערשט אין די לעצטע צוויי דורות און אין דער ליטעראַטור־שפּראַך האָט זיך פֿאַרפֿעסטיקט „עס איז מיר געלונגען", אָבער פֿון גערעדטן לשון זײַנען פֿאַרצייכנט „עס האָט מיר געלונגען", „עס האָט אים אויסגעלונגען".

געראָטן — אַ סך אַן עלטערער און מער אײַנגעוואָרצלטער ווערב ווי דער ערשטער מיט די כאַראַקטעריסטישע זאַץ „דאָס ברויט האָט געראָטן", „דער יריד האָט געראָטן", אָבער גלײַכצײַטיק „די שותּפֿות איז געראָטן", „אָט דער תּירוץ איז געראָטן".

הענגען — צום טײל מאַכט מען דאָ אַן אונטערשייד צווישן אומטראַנזיטיוון און טראַנזיטיוון ווערב: „דאָס בילד איז שוין לאַנג געהאַנגען אויף דער וואַנט" און „ווען האָט איר אויפֿגעהאַנגען דאָס בילד?" אָבער מע טרעפֿט אויף סתּירות — אין דער תּלמוד־תּורה־פֿושקע וואָס האָט געהאַנגען אויף דער וואַנט" (י. אַפֿאַטאַשן), „די אויערן האָבן בײַ אים אַראָפּגעהאַנגען" (ש. עטינגער). פֿון רייד: „אַ קול־קורא איז אויסגעהאַנגען אין שול. ווער האָט אויסגעהאַנגען דעם קול־קורא?" „אויף די ווערבעס האָבן מיר אויפֿגעהאַנגען אונדזערע האַרפֿן" (תּ).

פֿגרן — פֿאַראַלעל צו שטאַרבן: „דער הונט איז גענפֿגרט" און אַן אַ בכיוון־פֿעיאַראַטיוון באַטײַט — „מיר האָבן געפֿגרט פֿאַר אַ שטיקל ברויט".

קריכן — מיט אַ דיאַלעקטישן אונטערשייד, ווײַל אין פּוילן איז געקראָכן, אין ליטע — האָט געקראָכן, אין אוקריינע בײַדע הילפֿסווערבן. אין דער ליטעראַטור־שפּראַך אָפּטער איז (אַריַינ)געקראָכן.

רינען — אַזוי ווי קריכן. „איז פֿון בײַדע דאָס בלוט געלונגען" (ש. עטינגער) און אַ דור שפּעטער „האָט דאָס בלוט געלונגען און מע האָט ניט געקענט אָפּשטעלן".

שווימען — ער איז ווײַט געשוואומען און דערטרונקען געוואָרן", „ער האָט געשוואומען אין זײַנע פֿאַנטאַזיעס".

שטיַגן — „זיי זײַנען געשטיגן צום שפּיץ באַרג"; „די פּריַזן האָבן

געשטיגן פֿון יאָר צו יאָר"; „דער ישיבֿה־בחור האָט אויפֿגעשטיגן אין לערנען".

שפּרינגען — „איך בין געשפּרונגען איבערן פּלויט"; „וויִ ער האָט געשפּרונגען פֿאַר שׂמחה" (י. אַקסענפֿעלד), „האָבן גאָר איילן־הויך געשפּרונגען" (ש. עטינגער).

6. עס איז נייטיק אויסצורעכענען נאָך צען וועלכן, וואָס מע קען טרעפֿן בײַ זיי דעם הילפֿסוועלב זײַן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט, אָבער מע מוז רעקאָמענדירן פֿאַר זיי דעם הילפֿסוועלב האָבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט. די צען וועלבן זײַנען: אויסברעכן, דרינגען, הינקען, וואַקסן, זינקען, טרעטן, פֿליסן, פֿירן, ריַטן, שלאָפֿן.

עטלעכע מאַטעריאַלן: ניט בלויז „ער האָט אויסגעפֿראָכן אַ שויב", נאָר אויך „עס האָט אויסגעפֿראָכן אַ סקאַנדאַל"; סאיז שטענדיק „ער האָט געדרונגען" און „ער האָט אַריַינגעדרונגען אין דעם ענין", און אויב „פֿון וואָס איז דאָס געדרונגען?" — איז דאָ ניטאָ די פֿאַרגאַנגענע צײַט; פֿון די ספּורי־מעשׂיות („האָבן געוואַקסן זייער שיינע עפּל"), דורך מענדעלע מוכר־ספֿרים („די שׂנאה האָט געוואַקסן") אַזש ביז י. קיפּניסן („די קווייטן האָבן זיך אַזוי שיין צעוואַקסן") איז אומעטום דער וועלב וואַקסן מיט דעם הילפֿסוועלב האָבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט; דער וועלב שלאָפֿן קען ניט אַרויסרופֿן קיין ספֿקות, ווײַל ער קומט מיט האָבן אויך אין דעם געריכט לשון פֿון פּוילישע ייִדן, אין ספּורי־מעשׂיות, בײַ ש. עטינגערן און בײַ מענדעלען.

7. דער הילפֿסוועלב איז נייטיק נאָר אין מאָל, וועלן עס קומען נאָך דער ריי צוויי אָדער מער וועלבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט. דאָס איז אַבסאָלוט זיכער, וועלן דער הילפֿסוועלב איז דער זעלביקער. דוגמאות מיט האָבן: „האָט ער זיך אַוועקגעזעצט, אָנגעהויבן צו דערציילן און ממש זיך פֿאַרכליניעט פֿון התּפּעלות"; „זיי האָבן ניט געהאַט קיין כּוחות וויִטער צו גיין, געמוזט זיך אָפּשטעלן און געמוען זיך גרייטן איבערצונעכטיקן אויפֿן פֿרײַען פֿעלד"; „האָט זיך צעשרײַען אויף זיי און געטופּעט מיטן פֿוס"; „האָבן די קינדער געהאַט אַ סך מדריכים און אָנגעהערט זיך אַזוי פֿיל מוסר" (די לעצטע צוויי זאַצן פֿון שע). דוגמאות מיט זײַן: „ער איז געפֿאַלן, געבליבן ליגן אויפֿן אָרט און געשטאָרבן"; „ער איז פֿול געוואָרן מיט שׂמחה, אַריַינ־געקומען אין אָן עקסטאַז, געפֿלויגן ממש אין די הימלען"; „מיר זײַנען בײַ זיי געווען נאָר איין מעת־לעת, געלאָפֿן אָנקוקן די אויסשטעלונג און ג־פֿאָרן וויִטער"; „דער אָלטער איז געלעגן אויפֿן אויוון, דורכגענומען ג־וואָרן פֿון דער וואַרעמקייט און געווען גוואַלדיק צופֿרידן".

אויך וועלן עס איז נייטיק אָן אָנדער הילפֿסוועלב, ניט דער וואָס מיט אים הייבט זיך אָן די ריי — קען מען אים דורכלאָזן. אויך וועלן די הילפֿס־וועלבן וואָלטן דאַרפֿן זיך בײַטן, איז מען יוצא מיטן ערשטן. דוגמאות (די דורכגעלאָזטע הילפֿסוועלבן קומען אין קוואַדראַט־קלאַמערן): „איז ניט נתפּעל געוואָרן און (האָט) ניט אויפֿגעהערט צו טאַנצן"; „איך האָב אַלץ קיין צײַט ניט געהאַט, (בין) געזעסן און (האָב) געלערנט"; „האָט דאָס אַפּ־געזאָגט, (האָט) אַ שמיץ געגעבן די סוסים און (איז) געפֿאָרן וויִטער"; „האָבן

זיך אונדזערע זיידעס אמאל פֿאַרשלאָסן, (זענען) געזעסן דרײַ טעג און דרײַ נעכט און (האָבן) געזאָגט תהילים" (די פֿיר זאַצן זענען שע). „איך בין געבליבן אין דער היים, (האָב) זיך געזעצט לייענען און (האָב) ניט באַ־מערקט ווי דער אָוונט איז פֿאַרבײַ"; „דער חסיד איז געגאַנגען צו פֿוס צום רבין, (האָט) פֿאַרבלאָנדזשעט אין וואַלד און (איז) ניט אָנגעקומען צו קבלת־שבת".

אַוודאי קען מען אומעטום אַרײַנשטעלן די הילפֿסווערבן כדי צו פֿאַר־פֿאַמעלעכן דאָס דערציילן און צוליב כלערליי אַנדערע סטיליסטישע מא־טיוון און כוונות.

בײַם באַטראַכטן די ענינים פֿון די פֿונקטן 3־6 זײַנען ניט נייטיק קיין שום כללים וועגן די הילפֿסווערבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט, ווײַל עס זײַנען ניטאָ אַזעלכע וואָס קענען זײַן אַלגעמיין־גילטיק און זיי קענען אויך אַוועקפֿירן פֿון דער טענדענץ וואָס איז דערמאָנט אין פֿונקט 2.

ה. די קומעדיקע צײַט

1. די קומעדיקע צײַט באַשטייט פֿון צוויי טיילן: פֿון אַ ספּעציעלן הילפֿסווערב און דעם אינפֿיניטיוו פֿון ווערב. מיר ניצן די ווערבן פֿון ג2: איך וועל זאָגן, דו וועסט פֿליען, ער וועט רעדן, זי וועט האַלטן, מע וועט עסן, מיר וועלן מעסטן, איר וועט רעכענען, זיי וועלן קווישטשען. דאָ איז ניטאָ קיין שום יוצא־מן־הכלל הן בנוגע דעם אינפֿיניטיוו, הן בנוגע דעם הילפֿסווערב.

2. דער הילפֿסווערב איז דאָ אַ דעפֿעקטיווער ווערב און ער פֿאַרמאָגט בלויז די פֿאַרמען: וועל, וועסט, וועט, וועלן, וועט, וועלן. טעאָרעטיש איז דאָ דער אינפֿיניטיוו וועלן, אָבער אַזאַ אינפֿיניטיוו פֿאַר זיך איז גאָרניט בנמצא. ווען ער טרעפֿט זיך, איז עס דאָך דער אינפֿיניטיוו פֿון ווערב וואָס זײַן איצטיקע צײַט איז איך ווייל, דו ווילסט, ...

חוץ די קירצונגען, דערמאָנט בײַ ג7, זײַנען אין דער קומעדיקער צײַט פֿאַראַן די קירצונגען כ׳וועל, איך וועל, און ר׳וועט, ער וועט, איר וועט.

ו. די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט

1. חוץ די דרײַ הויפּטצײַטן, וואָס אַן זיי קען קיין ייִדיש־רעדנדיקער ניט אויסקומען, פֿאַרמאָגט ייִדיש נאָך צוויי צײַטן: די לאַנגפֿאַרגאַנגענע און די צווייטע קומעדיקע. דאָס זײַנען צוגאַב־צײַטן און ס׳רובֿ ניצט מען זיי ניט אין נאַטירלעכן און פֿשוטן רעדן. מע דאַרף אָבער זיך אויסלערנען צו ניצן אויך די צוגאַב־צײַטן כדי אונדזער רעדן זאָל זײַן פֿינקטלעכער און אָפּילו קלאָרער.

2. די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט ווײַזט אויף אַ טואונג אָדער געשעעניש וואָס איז געווען פֿריִער ווי אַן אַנדער טואונג אָדער געשעעניש אין דער

פֿאַרגאַנגענער צײַט. „איך האָב געהאַט פֿאַרענדיקט די אַרבעט, וועל די געסט זײַנען אָנגעקומען" — דאָ האָבן מיר צוויי פֿאַרשיידענע שטאַפּלען אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט: פֿריִער האָב איך פֿאַרענדיקט די אַרבעט, ערשט דערנאָך, שפּעטער זײַנען אָנגעקומען די געסט, דאָס הייסט אַז בעת דאָס אָנקומען פֿון די געסט איז געווען אַן איצטיקייט, איז דאָס פֿאַרענדיקן מײַן אַרבעט שוין געווען אַ פֿאַרגאַנגענקייט. געווײַנטלעך דריקט מען זיך דאָ אויס אויף עטלעכע אופֿנים מיט צוויי ווערבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט, דהיינו: „איך האָב שוין פֿאַרענדיקט די אַרבעט, וועל די געסט זײַנען אָנ־ געקומען", אָדער „וועל די געסט זײַנען אָנגעקומען, האָב איך שוין פֿאַר־ ענדיקט די אַרבעט", אָדער „איך האָב שוין פֿאַרענדיקט די אַרבעט, זײַנען אָנגעקומען די געסט". ווײַל עס איז דאָ ניטאָ קיין שום חילוק אין די אַלצ־ איינע פֿאַרמען פֿון די ווערבן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט, קען זיך אויך באַקומען אַז הן דאָס פֿאַרענדיקן די אַרבעט און הן דאָס אָנקומען פֿון די געסט איז געשען גלײַכצײַטיק אָדער כּמעט גלײַכצײַטיק. מע העלפֿט זיך אַרויס מיטן אַדווערב שוין, אָבער דאָך קען בלײַבן עפּעס אַן אומקלאָרקייט. דעריבער דאַרף מען ניט פֿאַראינפֿאַכן אַזעלכע פֿאַרמען פֿון לשון און מע זאָל ניט אויסמײַדן די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט.

3. די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט פֿון אַ ווערב ווערט צונויפֿגעשטעלט פֿון צוויי טיילן: פֿון הילפֿסווערב האָבן אָדער זײַן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט פֿלוס דעם פּאַרטיציפּ פֿון ווערב וואָס מע בייגט. איך האָב געזאָגט — די פֿאַרגאַנגענע צײַט, איך האָב געהאַט געזאָגט — די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט. אַזוי אויך: איך האָב געהאַט געגעסן, דו האָסט געהאַט געערבעט, ער האָט געהאַט פֿאַרענדיקט, מע האָט געהאַט געלערנט, מיר האָבן געהאַט געזונגען, איר האָט געהאַט באַצאָלט, זיי האָבן געהאַט אָפּגעאַרבעט. הכלל, וועלן דער ווערב שטעלט צונויף זײַן פֿאַרגאַנגענע צײַט מיט ה א ב ן, זײַנען אין זײַן לאַנגפֿאַרגאַנגענער צײַט ניטאָ קיין שום שווערקייטן און קיין שום יוצא־ מן־הכלל.

4. אויב אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט פֿון אַ ווערב איז בין, ביסט, ..., קומט אין דער לאַנגפֿאַרגאַנגענער צײַט בין געווען, ביסט געווען, ... בכן דאַרף זיך באַקומען: בין געבליבן — בין געווען געבליבן, ביסט גע־ פֿאָרן — ביסט געווען געפֿאָרן, איז געפֿלויגן — איז געווען געפֿלויגן, זײַנען געווען געקומען, זײַט געווען געלעגן. דאָס איז די עלטערע פֿאָרעם, דאָס איז נוסח ליטע און אין פֿאַרשיידענע אינדזל־ריידענישן. אָבער איבער גאַנץ פּוילן און גאָר קאָנטיק אין דער ליטעראַטור־שפּראַך האָט זיך געהאַט אײַנגעשטעלט אַ צונויפֿמיש פֿון צוויי הילפֿסווערבן בײַ דער לאַנגפֿאַרגאַנ־ גענער צײַט: בין געהאַט און האָב געווען בײַ ווערבן וואָס בייגן זיך מיט ז ײַ ן. אַזוי טרעפֿן מיר: „איז געהאַט געשטאַנען אויף דער סאַמע שוועל פֿון שמד" (אַהרן צייטלין), „זי איז נאָך ניט געהאַט אַרויס פֿון יענער וועלט" (י. אַפּאַטאָשו), „זינט זײַן לעבן נישט געהאַט געפֿאָרן אויף דער באַן" (י. י.

טרונק), „ס׳איז געהאַט געבליבן אין אים אַן עקשנות" (י. באַשעוויס). ווערט רעקאָמענדירט פֿאַר דער כּלל־שפּראַך:

די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט פֿון ווערבן וואָס בײַ זיי איז דער הילפֿס־ווערב זײַן טיף פֿאַרוואָרצלט (זען 4d) ווערט אויסגעפֿאַרעמט מיט בין געוען, בײַסט געוואָגט ,.... בײַ אַלע אַנדערע ווערבן וואו די פֿאַרגאַנגענע צייט קען זיך טרעפֿן מיטן הילפֿסווערב זײַן — קומט די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט מיט בין געהאַט, בײַסט געהאַט, ... דוגמאות: „איך בין געהאַט אַוועקגעשוואומען פֿון ברעג"; „דאָס קינד איז געהאַט אַריינגעשטיגן אין וואַגאָן", „צוליב וואָס זענט איר געהאַט געשפּרונגען דורכן פֿענצטער?" (זען 5d).

5. בכּן האָבן מיר, אָפּהענגיק פֿון דעם ווערב, דרײַ מעגלעכע פֿאַרבינדונגען פֿון הילפֿסווערבן פֿאַר דער לאַנגפֿאַרגאַנגענער צייט: האָב געהאַט, בין געוואָגן און בין געהאַט. אָבער ווען מע דאַרף פֿורעמען די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט פֿאַר די הילפֿסווערבן זײַן און ווערן — איז פֿאַראַן נאָר איין מעגלעכקייט מיט בין געהאַט. דוגמאות: „איך בין געהאַט געוואָגן אין ירושלים"; „דו בײַסט געהאַט געוואָרן דער אָנפֿירער", „עס איז געהאַט געוואָגן אין אַן אַנדער תּקופֿה"; „זיי זײַנען געהאַט געוואָרן רײַך". זיך מערקן דעם אונטערשייד: „דער ווינטער איז שוין געוואָגן אַריבער" — די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט, „דער ווינטער איז געהאַט אַריבער" — די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט.

ז. די צווייטע קומעדיקע צייט

1. די צווייטע קומעדיקע צייט ווײַזט אויף אַ טואונג אַדער געשעעניש וואָס וועט זײַן, וועט געשען פֿרײַער ווי אַן אַנדער טואונג אַדער געשעעניש אין דער קומעדיקער צייט. „ווען איך וועל האָבן פֿאַרענדיקט די אַרבעט, וועל איך גיין צו גאַסט" — דאָ האָבן מיר צוויי ווערבן אין אַ קומעדיקער צייט, אָבער די קומעדיקייט איז ניט קיין גלײַכצייטיקע: פֿרײַער וועט זײַן פֿאַרענדיקט די אַרבעט און ערשט דערנאָך, שפּעטער וועט געשען דאָס גיין צו גאַסט. „ווען עס וועט האָבן אויפֿגעהערט רעגענען, וועלן מיר אַרויסגיין אין דרויסן" — פֿרײַער וועט אויפֿהערן רעגענען און ערשט דערנאָך, שפּעטער וועלן מיר אַרויס פֿון שטוב. „ווען די קינדער וועלן שוין זײַן געקומען, וועט מען דאָך ניט אַרבעטן מער" — פֿרײַער וועלן קומען די קינדער, דערנאָך וועט זײַן אַ סיטואַציע אַז מע וועט ניט קענען אָדער ניט וועלן מער אַרבעטן.

עס איז פֿאַרשטענדלעך אַז די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צייט קומט אויס צו ניצן אָפֿטער ווי די צווייטע קומעדיקע צייט, וואַרעם וואָס עס איז שוין געוואָגן ווייסן מיר געניו ווי עס איז פֿאַרגעקומען די קייט פֿאַסירונגען, וואָס עס איז געשען פֿרײַער און וואָס שפּעטער; וואָס שייך דער קומעדיקייט, קענען מיר בלויז פֿלאַנירן, זיך פֿאַרשטעלן אָדער אויסדריקן אונדזערע באַגערן. איז במילא זעלטענער די נייטיקייט אין דער צווייטער קומעדיקער צייט,

אָבער אויך דאָ זײַנען פֿאַראַן סיטואַציעס, וואָן די צווייטע קומעדיקע צײַט איז דער פֿאַסיקער מיטל פֿאַר פֿינקטלעכן אויסדריקן זיך. „קומט ניט אַזוי שפּעט. בײַ אײַר וועט קומען, וועלן די אַנדערע חבֿרים שוין זײַן (האָבן) אַוועקגעגאַנגען" — דאָ איז קלאָרער און בּולטער די רײַ פֿאַסירונגען וווּ דאָס וואָלט געווען בײַם ניצן די געווײַנטלעכע קומעדיקע צײַט וועלן אַוועקגיין.

2. די צווייטע קומעדיקע צײַט פֿון אַ וועבּ וועבט צונויפֿגעשטעלט פֿון צוויי טיילן: פֿון הילפֿסוועבּ האָבן אָדער זײַן אין דער קומעדיקער צײַט פֿאַרטיצּיפּ פֿון דעם וועבּ וואָס מע בייגט. איך וועל זאָגן — די קומעדיקע צײַט, איך וועל האָבן געזאָגט — די צווייטע קומעדיקע צײַט. אָזוי אויך: דו וועסט האָבן געגעסן, זי וועט האָבן געלערנט, מיר וועלן זײַן (האָבן) אַוועקגעפֿלויגן.

וועלן אין דער לאַנגפֿאַרגאַנגענער צײַט איז דאָ דער הילפֿסוועבּ האָבן — איז ער אויך פֿאַראַן אין דער צווייטער קומעדיקער צײַט. דוגמאות: האָבן געהאַט געפֿונען — וועל האָבן געפֿונען, האָבּ געהאַט געזוכט — וועל האָבן געזוכט, האָט געהאַט זיך געשפּילט — וועט האָבן זיך געשפּילט, האָבן געהאַט געשלאָפֿן — וועל האָבן געשלאָפֿן.

דעריבער אויך (זען 5) — „איך וועל האָבן געוווען בײַ אים, איידער איר וועט קריגן די תשובֿה"; „איידער ער וועט קריגן אַ גרויסע קליענטור, וועט ער האָבן געווואָרן אַן ענערגישער געזעלשאַפֿטלכער טוער".

וועלן אין דער לאַנגפֿאַרגאַנגענער צײַט איז דאָ דער הילפֿסוועבּ זײַן — קען ער בלײַבן אויך אין דער צווייטער קומעדיקער צײַט, אָבער אויך אין אַזאַ פֿאַל קען קומען דער הילפֿסוועבּ האָבן. דוגמאות: ער איז געווען אַוועקגעפֿאָרן — ער וועט זײַן אַוועקגעפֿאָרן און ער וועט האָבן אַוועקגעפֿאָרן; מיר זײַנען געווען געקומען — מיר וועלן זײַן געקומען און מיר וועלן האָבן געקומען.

זענען מיר אַז דער ענין צווייטע קומעדיקע צײַט איז אַ סך וווייניקער קאָמפּליצירט ווי דער ענין לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט און בײַם ניצן די צווייטע קומעדיקע צײַט האָט מען פֿרײַערע הענט.

ח. די פֿאַסיוו קאָנסטרוקציע

1. בײַ איצט האָט מען געהאַט צו טאָן מיט דער אַקטיוווער קאָנסטרוקציע פֿון זאָג, וויבל די ווערבן זײַנען אַלע געווען אין אַקטיוו, דער פֿאַרמעלער סובֿיעקט און דער לאָגישער סובֿיעקט פֿון זאָג זײַנען צונויפֿגעפֿאַלן. „די מאַמע האָלט דאָס קינד אויף די הענט" — דער סובֿיעקט איז דאָ די מאַמע, זי איז די וואָס טוט עפּעס, איר טואונג גייט אַריבער אויפֿן דירעקטן אָביעקט, אויפֿן קינד. „די מומע האָט געבראַכט מתנות פֿאַר אונדז אַלעמען" — די מומע, דער סובֿיעקט פֿון זאָג, איז די וואָס האָט עפּעס געטאָן און דאָס ווערט מתנות זאָגט אונדז וואָס אייגנטלעך זי האָט געבראַכט, אויף וואָס די טואונג

איז אַריבערגעגאַנגען. דאָס אויפֿשטעלן ביידע זאַצן איז לויט דער אַקטיווער זאַץ־קאָנסטרוקציע.

2. איצט לאָמיר ביידע זאַצן אויפֿשטעלן אויף אַן איבערגעקערטן אופֿן: „דאָס קינד וועלט געהאַלטן פֿון דער מאַמען אויף די הענט"; „מתנות זײַנען פֿון דער מומען געבראַכט געוואָרן פֿאַר אונדז אַלעמען". מיר האָבן דאָ דעם זעלביקן אינהאַלט פֿון די זאַצן, אָבער זיי זײַנען אַרויסגעקומען גאָרניט אַזוי גלאַט און פֿשוט. אַנשטאָט דעם וועלט אין אַקטיוו איז איצט דער וועלט אין זײַן פּאַסיווער קאָנסטרוקציע; אַנשטאָט האַלט — וועלט געהאַלטן, אַנשטאָט האָט געבראַכט — איז געבראַכט געוואָרן. עס האָבן זיך געביטן מיט די ערטער דער סובֿיעקט און דירעקטער אָביעקט: אַנשטאָט די סובֿיעקטן די מאַמע און די מומע — די סובֿיעקטן דאָס קינד און מתנות; אַנשטאָט די אָביעקטן דאָס קינד און מתנות — די אָביעקטן פֿון דער מאַמען און פֿון דער מומען. דורך אָט דעם איבערבײַטן איז מען אַריבער פֿון דער אַקטיווער זאַץ־קאָנסטרוקציע צו דער פּאַסיווער זאַץ־קאָנסטרוקציע.

3. אָט די פּאַסיוע קאָנסטרוקציע איז מ ע ג ל ע ך נאָר בײַ טראַנזיטיוע וועלבן, בײַ די וואָס פֿאַדערן דעם דירעקטן אָביעקט. וועלט פֿון אָט דעם דירעקטן אָביעקט, פֿון דעם אַקוזאַטיוו, א סובֿיעקט, א נאַמינאַטיוו, און פֿון דעם סובֿיעקט וועלט אַן אומדירעקטער אָביעקט, א דאַטיוו מיט א פֿרעפּאָזיציע. נאָך עטלעכע דוגמאות: אזא געשעניש וועט באַשריבן ווערן אין די צײַטונגען; דער אָפּמאַך איז געשלאָסן געוואָרן מיט דעם נעכטיקן שׂונא; דער תּלמיד איז דורך דעם לערער באַשטראָפֿט געוואָרן; דער אַלטער מאַן איז צעממיתט געוואָרן פֿון די כוליגאַנעס. אין די זאַצן איז דאָ די פֿ ו ל ע פּאַסיוע קאָנסטרוקציע: דער וועלב אין פּאַסיוו, דער אומדירעקטער אָביעקט אַנשטאָט דעם סובֿיעקט אין אַקטיוו, דער סובֿיעקט אַנשטאָט דעם דירעקטן אָביעקט אין אַקטיוו.

4. די פּאַסיוע קאָנסטרוקציע מוז קומען מיטן הילפֿסוועלב ו ע ר ן. עס מוז קומען דער פּ ר א ט י צ י פּ פֿונעם וועלב וואָס מע בייגט אים. זײַנען די פֿאָרמען פֿון די דרײַ הויפּטצײַטן:

איצטיקע צײַט — איך ווער, דו ווערסט, ער ווערט, מיר ווערן, איר ווערט, זיי ווערן (באַרעדט, געמאַטערט, געקויפֿט, אויסגעביטן, געמסרט);

פֿאַרגאַנגענע צײַט — איך בין, דו ביסט, ער איז, מיר זײַנען, איר זײַט, זיי זײַנען געוואָרן (געמאַטערט, . . .);

קומעדיקע צײַט — איך וועל, דו וועסט, ער וועט, מיר וועלן, איר וועט, זיי וועלן ווערן (געמאַטערט . . .).

די צוגאַב־צײַטן קענען ניט זײַן אין פּאַסיוו. וועט פֿאַרן זאַץ איז נייטיק די פּאַסיוע קאָנסטרוקציע, פֿאַרבײַט מען די לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט מיט דער פֿאַרגאַנגענער און די צווייטע קומעדיקע מיט דער קומעדיקער צײַט.

קומט אַנשטאָט „איז געהאָט געווארן געלויבט" — איז געווארן געלויבט, אַנשטאָט „וועט זיין געווארן געלויבט" — וועט ווערן געלויבט.

5. אין געווייַנטלעכן רעדן איז די פֿאָרמיוועג זאָג־קאָנסטרוקציע אין־לשער זעלטענער ווי די אַקטיוועג. אויך אין דער ליטעראַטור־שפּראַך און אַפֿילו אין טאָגצייטונגען איז נייטיק אויסצומיידן די פֿולע פֿאָרמיוועג קאָנ־סטרוקציע וואָס מאַכט שווער דעם סטיל. בײַם איבערזעצן אַ פֿאָרמיוועג קאָנסטרוקציע פֿון אַן אַנדער שפּראַך אויף ייִדיש עצהן מיר אַ קלער צו טאָן: פֿאָרמ דאָ ניט בעסער, איז דאָ ניט ייִדישלעכער די אַקטיוועג קאָנסטרוק־ציע?

און דאָך זיינען פֿאָראַן פֿאַלן, ווען עס איז נ י י ט י ק אָנצוקומען צו דער פֿאָרמיוועג זאָג־קאָנסטרוקציע:

א) מע וויל דווקא, ווען מע האָט אין זינען בפֿיוון אַרויסצוהייבן דאָס וואָרט וואָס ווערט דער סובּיעקט אין דער פֿאָרמיוועג קאָנסטרוקציע. דוגמאות: אַנשטאָט אַרויסצוזאָגן די מיינונג אַז די צייטונגען וועלן באָשרײַבן אַזאַ געשעניש — שטעלן מיר דעם טראָפּ אויף אַזאַ געשעניש און מיר ניצן דעם נוסח פֿון זאָג וואָס איז פֿריִער דערמאָנט געווארן; אַנשטאָט צו דערציילן אַז די סטודענטן גופֿא האָבן אַרגאַניזירט דעם קלוב — קומט עס ווי אַ מין צוגאָב־אינפֿאָרמאַציע און דער עיקר איז בײַם דערציילן וואָסער קלוב דאָס איז, ניצן מיר גאָר „דער קלוב איז אַרגאַניזירט געווארן פֿון די סטודענטן גופֿא"; אַנשטאָט „די מערהייט אויף יענער פֿאָרזאַמלונג האָט אָנגענומען די רעזאָלוציע נאָך אַ לענגערער דעבאַטע" — קען אויסקומען צו זאָגן „די רעזאָלוציע איז נאָך אַ לענגערער דעבאַטע אָנגענומען געווארן דורך דער מערהייט אויף יענער פֿאָרזאַמלונג", וואָרעם די כוונה איז בעיקר צו רעדן וועגן דער רעזאָלוציע און ניט וועגן דער מערהייט וואָס האָט געקאָנט צופֿעליק זיין אויף יענער פֿאָרזאַמלונג.

ב) וועט עס קומט אויס צוצוגעבן אַ פֿראַזע אָדער אַ בײַזאַץ און דער סדר פֿון די ווערטער אין דער פֿאָרמיוועג קאָנסטרוקציע איז גורם אַז דער גאָנצער זאָג זאָל אַרויסקומען קלאָרער און גרינגער. דוגמאות: אַנשטאָט „שדכנים, וואָס האָבן געוואָלט אויסניצן יעדע רגע און זענען פֿאָרסאָ־פּעטע, פֿאָרשמיַעטע אַרומגעלאָפֿן פֿון איין שטעטלשן גבֿיר צום צווייטן, האָבן בעתן יריד געשלאָסן אויף גיך שידוכים אַן אַ האָנט און אַן אַ פֿוס" — איז בעסער: „שידוכים אַן אַ האָנט און אַן אַ פֿוס זענען בעתן יריד געשלאָסן געווארן דורך שדכנים, וואָס האָבן געוואָלט אויסניצן יעדע רגע און זענען פֿאָרסאָפּעטע,...", „וואָרעם אין ערשטן נוסח איז דער פֿרעדיקאַט צו ווײַט אָפּגערוקט פֿון סובּיעקט; אַנשטאָט „זיי האָבן נעבעך איבערגעקערט גאַנצע דערפֿער, גאַנצע שטעט אין טשערעדעס שאַף" — איז גליַכער ווי בײַ מענ־דעלע מוכר־ספֿרים: „גאַנצע דערפֿער, גאַנצע שטעט זענען נעבעך דורך זיי איבערגעקערט געווארן אין טשערעדעס שאַף", ווײַל די כוונה פֿון שרײַבער איז געווען אַרויסצוהייבן סאָראַ חורבן זיי, די שדים, האָבן געבראַכט, און

ווייל אין ערשטן נוסח בלייבט אומקלאָר צו וועמען דער נעבעך באַציט זיך; אַנשטאָט „די אַלטע שטרויענע דעכלעך, די נעבעכדיקע שיצערס פֿון ווינטן און רעגנס, האָבן אַרומגעגריזעט די הונגעריקע ציגן" — איז ניט ערגער, נאָר אַ ביסל קלאָרער די פֿאַסיוועס קאָנסטרוקציע „די אַלטע שטרויענע דעכלעך, ... זענען אַרומגעגריזעט פֿון די הונגעריקע ציגן", וואָרעם שוין אין ערשטן נוסח איז דער סדר פֿון די ווערטער דער זעלביקער וואָס אין צווייטן.

הכלל, מע קען ניט און מע דאַרף ניט אַרויסוואַרפֿן די פֿאַסיוועס זאַץ־קאָנסטרוקציע, נאָר עס איז נייטיק זי צו ניצן מיט אינזען און באַוואָרענישן.

6. בײַם ענין ב, פּונקט 6, איז דערמאָנט „דאָ ווערט געכראָפּעט גאָנץ געשמאַק". אַזוי איז אויך מעגלעך „עס ווערט געטאָנצט אַש ביז באַגינען". הייסט עס אַז עס איז פֿאַראַן אַ פֿאַסיוועס קאָנסטרוקציע אויך בײַ אומטראַנזיטיוע און אַודאי בײַ אַקוזאַטיוויש ווערבן. עס איז אָבער לחלוטין אוממעגלעך בײַ זיי די פּולע פֿאַסיוועס קאָנסטרוקציע. דער וועלט קען זיך אין פֿאַסיוו, אָבער עס קען ניט זיך קיין פֿאַסיוועס זאַץ־קאָנסטרוקציע. דער סובייעקט פֿון זאַץ איז געווינטלעך אַדער עס אַדער ער ווערט פֿאַרשטאַנען, הגם ניט אַרויסגערעדט.

אין אַזעלכע פֿאַלן באַקומט זיך אַזוי ווי אַ מין פֿאַרגרעסער־פֿאָרעם פֿונעם ווערב. לאָמיר זיך אַרײַנטראַכטן אין אַזעלכע זאַצן: „אוי, ווערט דאָ געהוליעט!"; „געגנוג ביטערע טערער זיצנען אויסגעווײַנט געוואָרן"; „דער מינדסטער תּענית איז אויסגעפֿאַסט געוואָרן"; „עס וועט ווערן געאַנגנעגן מיט פֿריילעכער מוזיק"; „איצט ווערט שוין געפֿלויגן ביז צו דער לבֿנה", „אין די יונגע יאָרן ווערט געחלומט וועגן טעלערל פֿון הימל"; „אַז עס איז ניטאָ קיין ברירה, ווערט ריזיקירט". פֿאַקטיש זענען אַזעלכע זאַצן פֿולקום באַרעכטיקטע אין הײַנטצײַטיקן גערעדטן לשון אוו עס דאַרף ניט זיצן קיין סיבה זיי אויסצומײַדן אין דער כּלל־שפּראַך. עס זעט אויס אַז דער פֿורעם מיט טראַנזיטיוע ווערבן (עס ווערט געזאָגט, עס איז פֿאַרשטאַנען געוואָרן, יעדער סעיף וועט ווערן אָפּגעהיט, און אַזוי ווײַטער) האָט זיך אַריבערגעטראָגן אויך אויף די ווערבן וואָס זענען ניט טראַנזיטיוו, אָבער בלויז ביז צו אַ גרענעץ. דערבײַ האָט זיך באַקומען אַ מעגלעכקייט אויסצודריקן אַ קנייטש אין באַטײַט, אַ פֿאַרשטאַרקונג פֿון ווערב.

7. ניט שטענדיק וועט מע טרעפֿן דעם הילפֿסווערב ווערן איז פֿאַראַן די פֿאַסיוועס קאָנסטרוקציע. מיט ווערן ווערט צונויפֿגעשטעלט אַ גאַנצע גרופּע צונויפֿגעזעצטע ווערבן (זען יג4). דער אומבייגיקער טייל איז ס׳רוב אַ העברעאיזם, אָבער עס זענען פֿאַראַן אויך געוויסע אַזעלכע צונויפֿגעזעצטע ווערבן וואָס זענען לויט זייער באַטײַט ניט קיין פֿאַסיוון און מע דאַרף זיי ניט צונויפֿמישן מיט דער פֿאַסיוועס קאָנסטרוקציע. אַזעלכע ווערבן רופֿט מען אויך אַן נייטראַלע, ווייל זיי געהערן דאָך ניט צו קיין איינער פֿון די

קאָנסטרוקציעס, ניט צו דער אַקטיווער, ניט צו דער פּאַסיווער. מיר ברענגען לדוגמא:

אַנטרונען ווערן, אַנטשוואונדן ווערן, אַנטשוויגן ווערן, אַנטשטאַנען ווערן, אַנטשטויגט ווערן, אַנטשטומט ווערן, אַנטשטילט ווערן, אַנטשלאָפֿן ווערן, פֿאַרשוואונדן ווערן, פֿאַרלאָרן ווערן, פֿאַרשוואַרצט ווערן, פֿאַרוואַרפֿן ווערן, געשוואָלן ווערן, אײַנגעזונקען ווערן, פֿאַרפֿרוירן ווערן, פֿאַרוואָגלט ווערן, פֿאַרצאַפּלט ווערן, צוגעזאָגט ווערן, צעפּלאַצט ווערן. ווען די ווערבן קומען אין אַ ספּעציעלן באַטײַט, געהערן צו דער גרופּע אויך: געהרגעט ווערן, דערטרונקען ווערן, פֿאַרברענט ווערן, אויסגעריסן ווערן, אַנגעצונדן ווערן, באַגראָבן ווערן, פֿאַרשטערט ווערן און נאָך אַ היפּש צאָל אַנדערע.

ט. די מאָדוסן פֿון ווערב

1. דער מאָדוס פֿון אַ ווערב דריקט אויס די באַציאונג פֿון דעם וואָס רעדט צו זײַנע רייד. דער מאָדוס דריקט אויס פֿאַקטנדיקייט אָדער ניט־פֿאַקטנדיקייט, מעגלעכקייט אָדער אוממעגלעכקייט, געוואונטשנקייט אָדער אַן אָנדער אײַנשטעלונג פֿון דעם וואָס רעדט. ביז איצט איז געווען די רייד וועגן ווערבאַלע פֿאָרמען בלויז אין איין מאָדוס, דעם דירעקטן אָדער דעם אינדיקאַטיוו, וואָס ער גיט איבער וועגן אַ געשעעניש אָדער אַ מצב ווי וועגן אַ פֿאַקט אין עפּעס אַ צײַט, מע קען זאָגן אויף אַ פֿאַקטנדיקן אופֿן. אויך דער ווערב אין ייִדיש, וואָס איז אַ סך פּשוטער ווי אין די גערמאַנישע און סלאַווישע לשונות און אַודאי ניט אַזוי קאָמפּליצירט ווי אין לשון־קודש, האָט לכל־הפּחות נאָך דרײַ מאָדוסן חוצן אינדיקאַטיוו. די דרײַ מאָדוסן זײַנען: דער אימפּעראַטיוו, דער קאָנדיציאָנאַל און דער קאָניונקטיוו.

מע קען אויפֿשטעלן אויך אַנדערע סיסטעמען מיט מער מאָדוסן אויפֿן יסוד פֿון באַטײַטיקע סימנים, אָבער אין דעם וואָלט ניט געווען קיין פּראַקטישער נוצן. דעריבער איז כּדאַיער צו דערפֿירן די מאָדוסן פֿון ייִדישן ווערב ביז צו דער איבערזיכטלעכסטער מדרגה.

2. דער אימפּעראַטיוו, ממש דער אומפֿאַרמיטלעכער מאָדוס ווי עס איז דער אינדיקאַטיוו, דריקט אויס אַ באַפֿעל, אַ באַגער, אַ וואונטש, אַ בקשה, אַ קללה. [דער אָפּטאַטיוו ווערט דאָ ניט אויסגעטיילט באַזונדער.] אין תּוך האָט דער אימפּעראַטיוו בלויז די צוויי פֿאָרמען פֿאַר דער צווייטער פּערזאָן. מע קען זאָגן אַז דער אימפּעראַטיוו האָט בלויז די איצטיקע צײַט, אָבער נאָך ריכטיקער איז צו זאָגן אַז דער אימפּעראַטיוו האָט ניט קיין צײַטן.

אין זײַנע צוויי פֿאָרמען איז דער אימפּעראַטיוו געבונדן מיט דער איצטיקער צײַט פֿון אינדיקאַטיוו. אויב מע קען די איצטיקע צײַט פֿון אַ ווערב, קען מען אויך זײַן אימפּעראַטיוו; אויב מע קען דעם אימפּעראַטיוו פֿון אַ ווערב, ווייסט מען אויך ווי צו בייגן דעם ווערב אין דער איצטיקער צײַט. אימפּעראַטיוו אינצאָל פֿאַלט צונויף מיטן שטאַם פֿון ווערב אָדער מיט דער ערשטער פּערזאָן אינצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט, דאָס הייסט אַז דאָ איז פֿאַראַן די נולענדונג; אימפּעראַטיוו מערצאָל פֿאַלט צונויף מיט

דער צווייטער פערזאָן מערצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט, דאָס הייסט אַז די ענדונג איז ־ט. דוגמאָות: זאָג — זאָגט, פֿליט — פֿליט, רעד — רעדט, האַלט — האַלט, עס — עסט, מעסט — מעסט, רעכן — רעכנט, קוויטשע — קוויטשעט; מסר — מסרט, חנפֿע — חנפֿעט; האָב מורא — האָט מורא; זײַ מפֿסיק — זײַט מפֿסיק; וועל געבענטשט — וועלט געבענטשט; באַזינג — באַזינגט, פֿאַרגעס — פֿאַרגעסט, צערײַס — צערײַסט; זאָג אויס — זאָגט אויס, טראַכט זיך אַרײַן — טראַכט זיך אַרײַן, טראָג צו — טראָגט צו.

זיך מערקן דעם אימפּעראַטיוו פֿון זײַן — זײַ אויס אַז אַנשטאָט וויסן ניצט מען אָפֿט זײַ ווײַסן. די הילפֿסווערבן פֿלעגן אויך וואָלטן קענען לאָגישער־ווײַז ניט האָבן דעם אימפּעראַטיוו. די מאָדאַלע וועלבן דאָרפֿן אויך מוזן פֿאַרבײַטן דעם אימפּעראַטיוו אין איינצאָל מיט דער צווייטער פערזאָן איינצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט (דו דאַרפֿסט עס וויסן, דו מוזסט אַנטלויפֿן).

כּדי ניט אַנצוקומען צו נאָך אַ מאָדוס איז פֿראַקטיש אַרײַנצונעמען אין דעם אימפּעראַטיוו אויך די ערשטע און די דריטע פערזאָן. די ערשטע פערזאָן וועלט צונויפֿגעשטעלט פֿון לאָמיך אין איינצאָל אויך לאָמיר אין מערצאָל פֿלוס דעם אינפֿיניטיוו פֿון וועלב. דוגמאָות: לאָמיך (לאָמיר) אַזוי וויסן פֿון בייַ, לאָמיך (לאָמיר) דעם חתן מקבל־פּנים זײַן, לאָמיך (לאָמיר) אײַך אויס־דערציילן דעם גאַנצן אמת, לאָמיך (לאָמיר) זיך איבערבעטן, לאָמיך (לאָמיר) הנאָה האָבן פֿון די אייניקלעך. די דריטע פערזאָן וועלט צונויפֿגעשטעלט פֿון זאָל ער אויך זאָלן זיי אין מערצאָל פֿלוס דעם אינפֿיניטיוו פֿון וועלב. אַנשטאָט זאָל — זאָלן קען קומען פֿאַראַלעל לאָז ער — לאָזן זיי. דוגמאָות: זאָל (לאָז) ער זײַן געבענטשט — זאָלן (לאָזן) זיי זײַן געבענטשט, זאָל (לאָז) משיח שוין קומען — זאָלן (לאָזן) שוין קומען ישועות און נחמות אויף כּל־ישׂראל. אויף אַזאַ אופֿן איז די פֿולע טאַבעלע פֿאַרן אימפּעראַטיוו:

	איינצאָל	מערצאָל
ערשטע פערזאָן	לאָמיך זאָגן	לאָמיר זאָגן
צווייטע פערזאָן	זאָג	זאָגט
דריטע פערזאָן	זאָל (לאָז) ער זאָגן	זאָלן (לאָזן) זיי זאָגן

אַנשטאָט דער קאָמפּליצירטער קאָנסטרוקציע פֿון דער דריטער פערזאָן בײַם אימפּעראַטיוו וועלט גענוצט די דריטע פערזאָן פֿון דער איצטיקער צײַט. דוגמאָות: כאָפּט אים דער רוח (שוואַרציאָר)! כאָפּן זיי אַרײַן די אמתע פֿאַרציע! קוק ער (קוקן זיי) די ערד! גייט ער (גייען זיי) איבער די הינזער! פֿאַלט ער (פֿאַלן זיי) דורך מיט אַ טראָסק! די אינטאָנאַציע באַשטימט דאָ אַז מע האָט צו טאָן מיטן אימפּעראַטיוו און ניט מיטן אינדיקאַטיוו.

אָבֿ ווערן אַלע קללות — פֿאַלן זאָלן זיי אין טיפֿע ימען! — אַרײַנגע־רעכנט אין דער ספֿערע פֿון אימפּעראַטיוו: מעסטן זאָל מען אים תּכריכים! ווער געשוואָלן ווי אַ פֿויק! אײַנגעמען זאָלן זיי אַ מיתה־משונה! — און אַזוי אַן אַ סוף.

3. דער קאָנדיציאָנאַל דריקט אויס אַ תּנאי, אַ באַדינג, אַ השערה, דער קאָנדיציאָנאַל ווײַזט אַז דער תּנאי אָדער די השערה זײַנען ניט בהכּרח מיט דער וואָר. „אויב עס וואָלט ניט געריגנט, וואָלטן מיר געגאַנגען שפּאַצירן" — אָבער עס האָט יאָ גערעגנט און מיר זײַנען ניט געגאַנגען שפּאַצירן. „אויב איך וואָלט געהאַט געלט, וואָלט איך געפֿאָרן אויף פּסח קיין ארץ־ישׂראל" — אָבער פֿון אָט דעם גוטן פֿלאַן איז קיין זאַך ניט אַרויס־געקומען, ווײַל עס האָבן אויסגעפֿעלט די ממתּקים. אויב מע וויל נאָך ניט צי דער תּנאי אָדער די השערה קענען ווערן פֿאַקטנדיק, זאָל מען ניט ניצן דעם קאָנדיציאָנאַל; דעריבער האָט ניט דער קאָנדיציאָנאַל די קומעדיקע צײַט. „אויב איך וועל האָבן געלט, וועל איך אויף פּסח פֿאָרן קיין ארץ־ישׂראל"; „אויב עס וועט ניט רעגענען, וועלן מיר גיין שפּאַצירן".

דער קאָנדיציאָנאַל ווערט אויך געניצט אויסצודריקן אַ העפֿלעכע, אַזוי ווי אַ מין אומדערייסטע בקשה: „איך וואָלט אײַך בעטן, איר זאָלט מיך אויסהערן ביזן סוף"; אפֿשר וואָלט איר זיך מטריח זײַן און איבערגעבן אָט דעם פּעקל מײַן פֿרײַנד".

דער הילפֿסווערב פֿאָרן קאָנדיציאָנאַל איז: איך וואָלט, דו וואָלט(ט)סט, ער וואָלט, מיר וואָלטן, איר וואָלט, זיי וואָלטן. אין רייד הערט מען אויך די קירצונגען כ׳וואָלט און אַפֿילו כ׳אָלט, ר׳וואָלט. די איצטיקע צײַט פֿון קאָנ־דיציאָנאַל ווערט אויפֿגעשטעלט פֿון אָט דעם ספּעציעלן הילפֿסווערב און דעם אינפֿיניטיוו — „אויב איך קריג אַ גרעסערע הלוואָה, וואָלט איך קויפֿן די דירה"; „אַז דו קריגסט ניט קיין אָנדער אַרבעט, וואָלסטו אַננעמען יענע שטעל?"

די פֿאָרגאַנגענע צײַט קאָנדיציאָנאַל ווערט אויפֿגעשטעלט פֿון אָט דעם ספּעציעלן הילפֿסווערב און דעם פּאַרטיציפּ פֿון ווערב — „וואָלט איך געהאַט קרעדיט, וואָלט איך עס געקויפֿט"; „אַז ער וואָלט ניט געקראַנק קיין אָנדער אַרבעט, וואָלט ער אָנגענומען יענע מאָגערע שטעל". גראָד בײַם קאָנדיציאָנאַל קומט אָפֿט אויס צו ניצן די לאַנגפֿאָרגאַנגענע צײַט — „בײַ אַ געזיכערטן קרעדיט אין אַ באַנק וואָלט איך עס געהאַט געקויפֿט"; „איך וואָלט געווען געקומען צו אײַך נאָך איידער איך האָב באַקומען אײַער בריוו".

דוגמאָות פֿאָרן קאָנדיציאָנאַל פֿון פֿאַלקסלידער און שפּריכווערטער: „וואָלט איך געווען אַ רבֿ, קען איך ניט קיין תּורה; וואָלט איך געווען אַ סוחר, האָב איך ניט קיין סחורה"; „וואָלט זי האָבן פֿערד־און וואָגן, וואָלט זי צו אים לויפֿן; וואָלט זי האָבן אַ זעקעלע געלט, וואָלט זי אים אָפּקויפֿן"; „אַ קאַץ זאָל האָבן פֿליגל, וואָלט זי אַלע פֿייגעלעך אין דער לופֿט אויסגע־וואָרגן"; „אַז אַלע מענטשן וואָלטן ציען אויף איין זײַט, וואָלט די וועלט זיך איבערגעקערט"; „זײַן וואָרט זאָל זײַן אַ בריק, וואָלט איך מורא געהאַט אַריבערצוגיין"; „ווען ס׳וואָלט ניט געווען מײַן נאָר, וואָלט איך אויך געלאַכט".

4. מיר האָבן שוין באַגעגנט דעם הילפֿסווערב זאָלן אין דער ערשטער און אין דער דריטער פּערזאָן פֿון אימפּעראַטיוו און אויך בײַם פֿאַרבײַטן

וואלטן' אין קאנדיציאנאל. אט דער הילפסווערב זאלן דינט אויך צו שאפן אנדערע מאדוסן פון וועלב מיט א צאל פארשיידענע באטייטן: פארוואונדע־רונג, באדויערונג, היפאטעז, חיוב, חרטה, אנזאג און אנדערע. ניט דער באטייט נאר דער פארמעלער סימן פון דעם זעלביקן הילפסווערב פאר־אייניקט עטלעכע פארשיידענע מאדוסן אונטער איין דאך. פאר אזא מאדוס פון וועלב איז ניטא קיין גרייטער נאמען, וועלט אים געגעבן דער נייטראלער נאמען קאניונקטיוו. צום קאניונקטיוו וועלן ארייגערעכנט די וועל־באלע פארמען אין אזעלכע זאצן:

„אזא טייערער יונג זאל האבן א ביטערן סוף!"; „א געבילדעטער מענטש זאל רעדן אזעלכע נארישקייטן!"; „די צעשפאלטענע אפאזיציע זאל ארויס בלי די וואלן מיט א קלארער מערהייט"; „זאל ער נאר ארייפאלן צו מיר אין די הענט!"; „זאל נאר קומען דער שלום, און די וואונדן וועלן זיך פארהיילן"; „זאל געווען שכל אין די יונגע יארן!"; „זאל געווען אננעמען דעם אקס פאר די הערנער און ניט דרייען אהין און אהער". און בלי שלום־עליכמען טרעפט מען: „פארט ער אוועק און זי בלייבט דא — און מע זאל דאס לאזן אפילו א טרער"; „זאל איך זיין א נביא אז די זאך וועט פלאצן"; „אז דער טאטע זאל אויפשטיין און זען וואס פאר א זון ער האט..."; „איר זאלט געווען זען זיין רציחהדיק פנים", „זאל איך שטארבן, אויב דו וועסט זיך רירן פון ארט"; „ער זאל געווען גיין אנדערש!".

דא קענען זיין די זעלביקע צייטן ווי ביים קאנדיציאנאל: די איצטיקע צייט — זאלסטו קויפן, די פארגאנגענע צייט — זאלסטו האבן געקויפט, די לאנגפארגאנגענע צייט — זאלסטו געווען האבן (האבן געהאט) געקויפט. אט די קאמפליצירטע פארמען דארפן פארצייכנט ווערן, אבער זיי ווערן ניט רעקאמענדירט צום ניצן.

5. חוץ דער צווייטער פערזאן אין אימפעראטיוו ווערן אלע מעגלעכע מאדוסן געשאפן מיט הילפסווערבן, אנאליטיש, אן שום שינויים אין ווערב גופא. צום פארשטארקן אדער קלארער צו מאכן קומען נאך צו די ווערטלעך: נעכיר, כיר, נעכיבי, כאטש, טאקע, דווקא און אנדערע. עס איז גלייכער זיי אויסצומיידן, אפילו די וואס זיינען כלל־יידישע, און אוודאי ניט די דיא־לעקטישע.

י. די אספעקטן פון ווערב

1. דער אספעקט פון א ווערב ווייזט צי די טואונג אדער דער צושטאנד איז שוין פארענדיקט אדער ציט זיך נאך, איז בלויז איין מאל אדער א סך מאל, איז כסדרדיק, דויערדיק אדער פלוצעמדיק. די אספעקטן האבן צו טאן מיט דער קאטעגאריע צייט, אבער בלי זיי איז צייט ניט קיין גלייכע האריזאנטאלע ליניע וואס ציט זיך פון פריער דורך איצט צום שפעטער, נאר די ליניעס ווערן קאמפליצירטע, צינען זיך אויך ווערטיקאל, זיינען זיגזאגיש.

די אַספּעקטן ווי־זען אויך מיט וויפֿל טואונג מע קען אָנפֿילן די צייט, זיי דריקן אויס אינטענסיווקייט פֿון דער טואונג.

בײַם באַטראַכטן אין גראַמאַטיק דעם ענין אַספּעקטן פֿון ווערב איז נייטיק צו לאָזן אין אַ זײַט די כּלערליי אידיאָמאַטישע אויסדרוקן און די אַלע לעקסיקאַלע וואַריאַציעס וואָס דינען אויף צו באַצייכענען עפּעס פֿון דעם שטח וואָס געהערט צו אַספּעקטן. נאָר געציילטע איינגעשטעלטע ווערבאַלע פֿאָרמען געהערן טאַקע צו גראַמאַטיק, און אין ייִדיש זײַנען זיי אַלע אויפֿ־געשטעלט אָנאַליטיש מיט הילפֿסווערבן און אָזעלכע ווערבן וואָס ווערן אָראָפּ־געדריקט צו דער מדרגה פֿון הילפֿסווערבן. אויך די באַטײַטן וואָס ווערבאַלע פֿרעפֿיקסן און קאָנווערבן גיבן צו דעם שטאַם פֿון ווערב דאַרפֿן ניט געהערן צום ענין אַספּעקטן.

2. דער אַספּעקט פֿון פֿ י ל מ א ל י ק י י ט שאַפֿט זיך מיט דעם ספּעציעלן הילפֿסווערב פֿלעגן און דעם אינפֿיניטיוו פֿון ווערב. „וואָן מיר זײַנען געווען שכנים פֿלעגן מיר אַרײַנקומען אַיינער צום צווייטן"; „די צוויי חבֿרים פֿלעגן מאַכן צוזאַמען די הייַמאַרבעטן"; „א קרענקלעכע, פֿלעגט זי ווינטער־צײַט זיך צוקילן"; „די קאָמיסיע פֿלעגט נעמען אין באַטראַכט די אָנווײַזונגען פֿון די ספּעציאַליסטן"; „איך פֿלעג דאַרפֿן שלעפּן שווערע פּעק און פֿלעג פֿאַר־מאַטערט ווערן"; „דו פֿלעגסט ניט בלײַבן שולדיק קיין ענטפֿער"; „אוי, פֿלעגן מיר הנאָה האָבן פֿון שפּילן זיך מיט די קינדער" — אויף אָזאַ שטייגער קען יעדערער וואָס רעדט ייִדיש אַרויסזאָגן טויזנטער זאַצן, אָט אַזוי פֿשוט ווי מע ניצט די דרײַ הויפּטצײַטן פֿון ווערב.

און טאַקע מחמת דעם האָט מען צוגעראכנט די פֿאָרעם מיט פֿלעגן צו די צײַטן פֿון ווערב און מע האָט עס קלאַסיפֿיצירט ווי די ‚פֿילמאַליקע פֿאָרמאַנגענע צײַט' און ניט אַרײַנגענומען צווישן די אַספּעקטן פֿון ווערב. אָבער דאָס איז ניט באַקוועם, ווײַל לויטן באַטײַט געהערט אָט די פֿאָרעם צו די אַספּעקטן.

דער הילפֿסווערב פֿלעגן בייגט זיך נאָרמאַל: איך פֿלעג, דו פֿלעגסט, ער פֿלעגט, מיר פֿלעגן, איר פֿלעגט, זיי פֿלעגן. פֿאָרן אינפֿיניטיוו איז ניט נייטיק דער פֿאָרטיקל צו (ווי עס איז אין פּוילישן דיאַלעקט). ווײַבאָלד דער אַספּעקט רעדט ווענן אַ טואונג אַ סך מאָל, איז דאָ לאָגיש ניט שייך די איצטיקע צײַט און אויך ניט די קומעדיקע צײַט, אויך ניט קיין איינער פֿון די מאָדוסן — בלויז די פֿאָרגאַנגענע צײַט. די לאַנגפֿאָרגאַנגענע צײַט איז אָבער יאָ מעגלעך: „איך פֿלעג שוין זײַן אַרײַנגעקומען צו זיי, נאָך איידער מע פֿלעגט זיך זעצן צום טיש"; „דער לערער פֿלעגט פֿונקט צו דער מינוט צונעמען די העפֿטן און די גוטע תלמידים פֿלעגן שוין האָבן פֿאַרענדיקט זייערע אויפֿגאַבעס"; „דער פֿאָליציסט פֿלעגט אַוועקטרײַבן די בעטלערס, אָבער זיי פֿלעגן שוין האָבן אָנגעקליבן ענוג נדבֿות". דער פֿאַסיוו איז אויך נאָטירלעך: „מע פֿלעגט באַשטראָפֿט ווערן פֿאַרן האַלטן אָפֿן די קראָם אין אַ חגא"; „די פּסוקים פֿלעגן פֿאַר־טײַטשט ווערן בהסכם מיט דער טראַדיציע"; „וואָס פֿלעגסטו אַזוי שטאַרק באַווירקט ווערן פֿון זײַנע רייד?"

עס איז ניט נייטיק כסדר איבערצוחזרן דעם הילפסוועלב פֿלעגן און מע קען אים פֿאַרבייטן מיט דער געווײנטלעכער פֿאַרגאַנגענער צײַט, וועלן פֿון קאַנטעקסט איז ממילא קלאָר אַז עס רעדט זיך וועגן פֿילמאַליקייט. לדוגמא אַזאַ דערציילן: „מע פֿלעגט בײַ אונדז זיצן בײַ שפּעט אין אָוונט, מע האָט געשפּילט אין דאָמקעס, געזעסן סתּם און געשמועסט. מע פֿלעגט אויך פֿאָר־לייענען שלום־עליכמען, זיך פֿאַרווײַלן מיט זײַן הומאָר אָדער מע האָט דער־ציילט אַנעקדאָטן. אַזוי פֿלעגט מען פֿאַרברענגען אַ פּאָר שעה און קיינער האָט זיך ניט געלאַנגווײַליקט". (פֿאַרגלײַכן מיט ד7).

3. דער אַספּעקט פֿון באַשטעגדיקייט שאַפֿט זיך מיטן הילפֿסוועלב טאָן און דעם אינפֿיניטיוו פֿון וועלב. דוגמאות: „מע טוט אויסראָמען דעם חמץ, די זון טוט שײַנען, די ביימער טוען בליען"; „וואָס טוסטו נאָר זיפֿצן און קרעכצן?"; „דער ייִד האָט געטאָן וואַנדערן פֿון איין לאַנד צום אַנדערן"; „איך וועל טאָן ווי מײַן זיידע, איך וועל טאָן הונגערן, אויב עס וועט קיין ברויט ניט זײַן". און פֿון פֿאַלקסלידער: „בײַ מיר, אַרעם שנײַדערל, טוט מײַן הערצעלע צוען"; „בוימל אויפֿן וואַסער טוט דאָך פֿון אויבן אַרויפֿ־שווימען"; „איך האָב מיך אין אייגעם געטאָן פֿאַרליבן"; „וואָס טוען עלטערן קלערן, וואָס מיינען זיי פֿאַרט דערמיט?"; „וואָס טוסטו מיט אַנדערע ריידן און פֿון מיר טוסטו זיך אָפּשיידן?"

אָט דער אַספּעקט פֿון באַשטענדיקייט איז געווען כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דער פֿאַלקישער פּאָעזיע און די קינסטלערישע פּאָעזיע האָט געטאָן וויכטיק פֿון אים. אויך אין דער ריידשפּראַך שטויסט מען זיך אָן אויף דעם אַספּעקט זעלטענער ווי מיט אַ פּאָר דוּרות פֿריִער. איז אויף דעם אַספּעקט אַרויפֿגעלייגט געווען אַ שטעמפּל פֿון פֿרימיטיווקייט. און וואָדאי קען מען ניט רעקאָמענ־דירן צו ניצן אָט דעם אַספּעקט צו אָפּט, כסדר אָנצוקומען צו אים ווי דעם מיטל אויסצודריקן באַשטענדיקייט. אָבער דאָס הייסט ניט אַז מע דאַרף אָט דעם אַספּעקט אַרײַנלייגן אין חרם און אַז ער טויג ניט פֿאַרן הײַנטצײַטיקן סטאַנדאַרדיזירטן לשון. ווען מע דאַרף באמת דעם אַספּעקט פֿון באַשטענ־דיקייט צוליב סטיליזירן אָדער כדי אַרויסצוהייבן דאָס באַשטענדיקע טאָן, איז ער אַבסאָלוט כשר. מיר באַגעגענען אים אויך אין דער מאָדערנער פּאָעזיע: „און פֿייגל־געזאַנג טוט פֿאַרווינגן די ביינער/ אין טאָג פֿון נצחון, אין טאָג פֿון גאולה" (א. סוצקעווער).

4. דער אַספּעקט פֿון מיטאַמאָליקייט, וואָס דריקט אויך אויס אַז די טואונג איז פֿלוצעס, אומגעריכט און האַסטיק, פֿאַרמאָגט דרײַ באַ־שטאַנדטיילן: דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל אַ, דעם סובסטאַנטיוו וואָס איז דער וועלבאָלער שטאָם און דעם הילפֿסוועלב טאָן. אָט האָבן מיר כאַראַקטע־ריסטישע זאַצן: „איך קען זיך ניט אײַנהאַלטן און מוז אַ לאַך טאָן"; „ער האָט אַ קיצל געטאָן דאָס קינד אין בײַכעלע"; „קענסט עפֿענען די טיר און אַ קוק טאָן וואָס עס טוט זיך אינעווייניק אין צימער"; „וועל איך אים כאָפּן, וועל איך אים אַ פֿאַרפֿאָר טאָן אין זײַן טרייפֿענעם פּרצוף"; „מע וועט אַן

אַרבעט טאָן **אָלע צוזאַמען און זיך** אַ באַפֿרייַ טאָן **פֿון דער באַשטעלונג איינס** און צוויי"; „לאָמיר אַ פּלי טאָן קיין **אילת און** זיך אַ וואַרעם טאָן **אין דער זון**"; „**מע דאַרף אים** אַ פּאַרשטאָפּ טאָן **דאָס מויל, ער זאָל ניט קענען** אַ שרייַ טאָן"; „**ער** וואָלט זיך געטאָן אַ צעהוליע, **אויב איך** וואָלט **אים** געטאָן אַ רוק אַרײַן **אַ פֿינפֿערל אין האָנט**".

בײַ אַ צאָל ווערבן **קען דער** וועראַלער **שטאָם קומען אין צוויי גע־שטאַלטן, ווי ער** איז **אין דער איצטיקער צײַט צי אין אינפֿיניטיוו אָדער ווי ער** איז **אין** פֿאַרטיציפּ: אַ שפּרונג טאָן **און** אַ שפּרינג טאָן, אַ וואַרף טאָן **און** אַ וואַרף טאָן, אַ ביס טאָן **און** אַ בײַס טאָן, אַ ריס טאָן **און** אַ רײַס טאָן, אַ לאָף טאָן **און** אַ לויף טאָן, אַ קלונג **טאָן און** אַ קלינג **טאָן**, אַ בראָך **טאָן און** אַ ברעך טאָן, אַ שטאָך **טאָן און** אַ שטעך טאָן, אַ שניט **טאָן און** אַ שנײַד **טאָן**, אַ קניפּ **טאָן און** אַ קנײַפּ **טאָן**, אַ פֿאַרדריס **טאָן און** אַ פֿאַרדראָס **טאָן. אַזוי** איז אָבער בלויז **אין דער קלענערער צאָל** ווערבן. ס׳רובֿ איז גובֿר **דעם שטאָם** אין **אינפֿיניטיוו** איבערן **שטאָם אין** פֿאַרטיציפּ: אַ הייב טאָן (**ניט** אַ **הויב טאָן**), אַ בייג טאָן (**ניט** אַ **בויג טאָן**), אַ זינג **טאָן**, אַ ווינטש **טאָן**, אַ שווים **טאָן**, אַ פֿלי **טאָן**, אַ מעסט **טאָן**, אַ פֿלעכט **טאָן**, אַ נעם **טאָן**, אַ שטאַרב **טאָן**, אַ שרײַב **טאָן**, אַ שרעק **טאָן**, אַ דינג **טאָן און** נאָך אַ סך **אַנדערע. זיך מערקן**: אַ דרוק **טאָן** איז פֿון ווערב דרוקן, אַ דריק **טאָן** — פֿון ווערב דריקן; **פֿון** ווערב **שמיסן** איז אַ שמיס **טאָן און** אַ שמיץ **טאָן** (**הגם לויטן פֿאַרטיציפּ** וואָלט **געקענט** זײַן אַ ׳שמיס׳ **טאָן**).

דער ווערבאַלער **שטאָם** ווערט **בײַ אָט דעם** אַספּעקט באַטראַכט **ווי** אַ פֿולער סובסטאַנטיוו **און מע קען צושטעלן צו אים אַן** אַדיעקטיוו: אַ פֿאַר־שטיקטן לאָך **טאָן**, אַ גיכן קוק **טאָן**, אַ הויכן פֿלי **טאָן**, אַ מחיהדיקן וואַרעם **טאָן**, אַן אמתן צעהוליע **טאָן**, אַ שטאַרקן ריס **טאָן**, אַ טיפֿן **שטאָך טאָן און אַזוי** ווײַטער. דאָס אייגענע איז חל אויף אַדיעקטיווישע פּראָנאָמען **און** אויף אַדיעקטיווישע צאָלווערטער: יענעם בײַס **טאָן**, אַ צווייטן **קלאַפּ טאָן**. עס קען זיך אויך טרעפֿן דער באַשטימטער אַרטיקל פֿאַרן סובסטאַנטיוו: דעם אמתן הוליע **טאָן**, פֿלעגט דעם טיפֿסטן שניט **טאָן**, דעם פֿרײַנדלעכן **שמייכל טאָן**.

פֿאַראַלעל צום הילפֿסווערב **טאָן** קומט אין דעם אַספּעקט פֿון מיטא־מאָליקייט דער ווערב געבן. דוגמאות: אַ שפּרונג **געבן**, אַ קוש **געבן**, אַ קוק **געבן**, אַ קוויטש **געבן**, אַ שטויס **געבן**, אַ פּאַטש **געבן**; **געבן אַן עס אָפּ, געבן** אַ קום אַרײַן, **געבן** אַ לויף אַרויס, **געבן** אַ רעכן אַן, **געבן** אַ פֿאָר צונויף, **געבן** אַ פֿאַל אַראָפּ. געווײַנטלעך איז ניטאָ קיין שום חילוק צווישן **טאָן און** געבן בײַם אַספּעקט פֿון מיטאָמאָליקייט, **און** דאָך קען מען זיך אָנשטויסן אויף דינע ניואַנסן: אַ קוש **געבן** אַ מיידל **און** אַ קוש **טאָן דעם של־ראָש**; אַ פּאַטש **געבן** אין באַק אַרײַן **און** אַ פּאַטש **טאָן איבערן בעל־מימר** (**בעלע־מער**) **עס זאָל** ווערן שטיל; אַ קנײַפּ **געבן** אין בעקל **און** אַ קנײַפּ **טאָן דאָס** ווייכע פֿון ברויט; אַ קריץ **געבן** אין שטיין **און** אַ קריץ **טאָן מיט די ציין**.

קיינער מאַנט ניט קיין קנס, אויב מע פֿאַרבייט דאָ די יוצרות, אָבער דאָך זאָל מען אײַנזען אַז אין דעם וועלט געבן בײַם אַספֿעקט פֿון מיטאַמאָליקייט בלײַבט מער פֿון זײַן עיקר־באַטײַט ווי בײַם הילפֿסוועלט טאָן.

דער וועלט געבן פֿאַרלאָנגט די זאָך אין אָקוואַטיוו און די פֿערזאָן אין דאָטיוו: געבן דעם קינד די צאַצקע, געבן דער כּלה די מתנה. קומט אויך דער דאָטיוו פֿון פֿערזאָן בײַ אונדזער אַספֿעקט: געבן דער פֿרוי אַ קוש, געבן דעם קינד אַ קניפּ — אָבער אַ קוש טאָן די פֿרוי, אַ קניפּ טאָן דאָס קינד, וואָרעם קושן און קנײַפּן זײַנען טראַנזיטיוו וועלט מיטן אָקוואַטיוו פֿון דירעקטן אָביעקט. אויך דאָ זעען מיר ווי די פֿאַרעם מיט געבן איז אַ מין צווישן וואו פֿון אײַן זײַט איז דער וועלטאַלער אַספֿעקט און פֿון דער אַנדערער זײַט איז אַן אידיאָמאַטישער אויסדרוק.

וועלט מע טרעפֿט די וועלט דערלאָנגען, כאָפּן, לאָזן זיך, מאַכן מיטן וועלטאַלן שטאַם (דערלאָנגען אַ פּאַטש, כאָפּן אַ קלאַפּ, לאָזן זיך לויפֿן, מאַכן אַ טראַט אָדער אַ טריט), האָט מען צו טאָן מיט אידיאָמאַטישע אויסדרוקן, אָבער דאָ איז ניט שייך דער אַספֿעקט פֿון מיטאַמאָליקייט, וואָרעם בײַ די פֿיר וועלט, אויך ווי בײַ אַנדערע, איז בפֿירוש באַגרענעצט זייער באַנוץ מיטן וועלטאַלן שטאַם. מע קען אַ טראַכט טאָן אָדער אַ טראַכט געבן, אָבער מע קען ניט 'דערלאָנגען אַ טראַכט', 'כאָפּן אַ טראַכט', 'מאַכן אַ טראַכט'. אויך געבן אַ געשריי איז אַן אידיאָמאַטישער אויסדרוק, וואָרעם עס איז ניט לויט דעם פֿורעם פֿון אַספֿעקט פֿון מיטאַמאָליקייט. גראַמאַטיק איז די לערע פֿון פֿורעמס.

דער סובסטאַנטיוו אינעם אַספֿעקט פֿון מיטאַמאָליקייט קען זיך טרעפֿן אויך אין זײַן פֿאַרקלענער־פֿאַרעם. דוגמאות: טאָן אַ שמייכעלע, געבן אַ קניפּעלע, טאָן אַ הוסטעלע, געבן אַ זיפֿצעלע, טאָן אַ ריסעלע, געבן אַ זאָגעלע אַרײַן, פֿאָר אָט דעם פֿאַלקישן אויפֿטו איז ניט צו געפֿינען אַ פֿאַראַלעל אַנדערש־וואו. און וועט קען אַזוינס איבערזעצן אויף אַן אַנדער לשון?

דער אַספֿעקט פֿון מיטאַמאָליקייט קען ניט זײַן אין אַ פֿאַסיוועט קאָנסטרוקציע. מע קען אים אויך ניט אויפֿשטעלן בײַ צונויפֿגעזעצטע וועלטן.

5. דער אַספֿעקט פֿון גע דו י ער די קי י ט באַשטייט פֿון דרײַ טיילן: דעם וועלט האַלטן, דער פֿרעפֿאַזיציע אין און דעם אינפֿיניטיוו פֿון וועלט. כאַראַקטעריסטישע זאַצן: „אַז מע קומט צום גלײַכן נאָך אַ נדבֿה — איז אָדער ער האַלט אין עסן, אָדער ער האַלט אין שלאָפֿן"; „די זון האַלט שוין אין זינקען, לאָמיר אומדרייען דאָס שיפֿל און פֿאָרן צוריק"; „דער זיידע האַלט אין דאָוונען אָדער ער האַלט אין זאָגן תהילים"; „מיר האָבן געהאַלטן אין לערנען, נעמט מען און מע טרייבט אונדז גאָר אַרויס פֿון בית־מדרש"; „קומט ניט צו אונדז, וועלן מיר וועלן האַלטן אין אַרבעטן; עס טונקלט און דאָס לעמפּל האַלט שוין אין אויסגיין". די געדויערדיקייט וועלט אונטער־געשטראָכן מיט דעם וואָס אין דער צײַט פֿון איין פֿראַצעס, פֿון איין טואונג אָדער צושטאַנד געשעט אויך אַ צווייטע טואונג, איז אויך מעגלעך נאָך אַ

צושטאנד, ווי למשל: האלטן אין וואראעמען זיך אויף דער זון און זיך צוקוקן צו א ספארט־פארמעסט, האלטן אין עסן און אין לייענען א צייטונג, האלטן אין אויספוצן די כלה נאך בײַם אנקומען פון דעם מסדר־קידושין. אבער דער אספעקט נייטיקט זיך ניט דווקא אין גלײַכצײַטיקייט: מע קען סתם האלטן אין שפילן קארטן צי אין לערנען, צי אין שאטקעווען קרויט. וועז עמעצער זאגט „די זון זינקט", קאנסטאטירט ער בלויז אז עס קומט פאר דער פראצעס ווי די זון נידערט אראפ אין מערב פון האריזאנט; וועז ער זאגט „די זון האלט אין זינקען" וויזזט ער אויך אן אז אט דער פראצעס איז א געדויערדיקער.

דער אספעקט פון געדויערדיקייט קען אויך זײַן אין א פאסיוועד קאנסטרוקציע (האלטן אין פארבראנט וועלן) אוז מע קען אים אויפשטעלן בײַ צונויפגעזעצטע ווערבן (האלטן אין הנאה האבן, האלטן אין מצרף זײַן, האלטן אין טאן א שידוך).

6. מע קען באטראכטן ווי א באזונדערן אספעקט אדער ווי א מין אונטעראספעקט צום פריערדיקן (זען פונקט 5) די קאנסטרוקציע האלטן אין איין פלוס אינפֿיניטיוו. צום באטײַט פון געדויערדיקייט קומט נאך צו אויסשליסלעכקייט, דאס הייסט אז די טואונג איז ניט בלויז א געדויערדיקע, נאר אז זי נעמט אזוי ארום דעם טוער אז קיין שום אנדער טואונג איז שוין ממש אוממעגלעך. בטבע איז פארהאן א גוזמא אין אט דעם אספעקט.

כאראקטעריסטישע זאצן: „דער מתמיד האלט אין איין לערנען"; „ניט זיי לייענען, ניט זיי שפאצירן, זיי האלטן אין איין שפילן אין קארטן"; „נאך סופות הייבן זיך אן די צוגרייטונגען צום ווינטער און די באלעבאסטעס האלטן אין איין שאטקעווען קרויט"; „קומסט פון הונגערלאנד? וואס האלטסטו אין איין עסן?"; „איך בין א גאנצן טאג פארנומען מיט אים, איך האלט אין איין פארריכטן וואס ער מאכט קאליע"; „די זקנים זיצן ארום אויוון און האלטן אין איין זאגן תהילים"; „דער בחורעץ הייבט ניט אן צו לערנען, ער האלט די גאנצע צײַט אין איין ספארטעווען"; „דו האסט געהאלטן אין איין ארגומענטירן, אבער קיינער האט זיך ניט צוגעהערט"; „אז איך וועל קומען אהיים פון רעזערוו־דינסט, וועל איך מסתמא עטלעכע טעג האלטן אין איין שלאפן"; „ער האט געהאלטן אין איין אויסגעפרעגט ווערן ביזן מודה זײַן זיך".

7. דער אספעקט פון אנהייבקייט שאפט זיך דורכדעם וואס דער ווערב נעמען און דער פארמאלער ווערב נעמען זיך ווערן ארומגעדריקט צו דער מדרגה פון א הילפסווערב מיטן באטײַט: אנהייבן. דערבײַ קומט צו א קליינער שינוי אין באטײַט אדער עס שאפט זיך א בײַבאטײַט: נעמען און נעמען זיך אנשטאט אנהייבן ווייזן אן אז מע הייבט עפעס אן אויף אן ערנסט, אדער מיט אנשטרענגונג, אדער אויף א לענגערער צײַט. „ער האט אנגעהויבן לערנען" — הייסט אז פריער האט ער ניט געלערנט, דערנאך האט

ער אין אַ באַשטימטער צייט אַנגעהויבן זיך צו פֿאַרנעמען מיט דעם: „ער האָט גענומען לערנען" — הייסט ער האָט אַנגעהויבן לערנען מיט אַן אָנצו־הערעניש אויפֿן לערנען ווי עס באַדאַרף צו זיין, מיט חשק, מיט התמדה; „ער האָט זיך גענומען צום לערנען" — הייסט ניט בלויז אַנגעהויבן לערנען, נאָר טאַקע בפֿירוש מיט חשק און מיט התמדה, מיט אַנשטרענגונג.

כאַראַקטעריסטישע זאַצן: „איך האָב גענומען אַרבעטן זיבן שעה אַ טאָג"; „איך האָב זיך גענומען צו דער אַרבעט און זי פֿאַרענדיקט אין עטלעכע טעג"; „מיר באַשטעלן ניט קיין מאַליער, מיר נעמען אַליין אויספֿאַרבן די וועגנט"; „מיר נעמען זיך צום אויספֿאַרבן די וועגנט, מיר זיצנען דאָך אַמאָל געווען מאַליאַרעס"; „די קיבוצניקעס וועלן מאָרגן נעמען אַראָפּנעמען די פּירות"; „די קיבוצניקעס וועלן מאָרגן זיך נעמען צום אַראָפּנעמען די פּירות"; „דו דאַרפֿסט שוין מאָרגן נעמען אײַנפּאַקן די זאַכן"; „דו דאַרפֿסט שוין מאָרגן זיך נעמען צום אײַנפּאַקן די זאַכן, דו האָסט דאָך אַזוי פֿיל מיטצונעמען"; „דער פֿירער מיט אַחריות נעמט מזהיר זיין (וואַרענען, אַלאַר־מירן, מתרה זיין) קעגן די ספּנות"; „דער פֿירער מיט אַחריות נעמט זיך צום מזהיר זיין (וואַרענען, . . .) קעגן די ספּנות".

מע קען אויך נעמען זיך אויסטיילן ווי אַ באַזונדערן אַספּעקט (ווי עס איז אויס־געטיילט האַלטן אין איין פֿון האַלטן אין, אַבער דאָס וואָלט צו שטאַרק פֿאַרגרעסערט די צאָל אַספּעקטן).

8. פֿאַרענדיקייט פֿון אַ באַוועגונג ווייזט דער אַספּעקט וואָס שטעלט זיך צונויף פֿון קומען פֿלוס צו פֿלוס דעם אינפֿיניטיוו פֿון אַ וועלב וואָס באַטייט אַ באַוועגונג. מיר האָבן: קומען צו גיין, קומען צו לויפֿן, קומען צו שפּרינגען, קומען צו פֿליען, קומען צו פֿאָרן, קומען צו רײַטן, קומען צו שווימען, קומען צו שוועבן, קומען צו שטראָמען, קומען צו פֿליסן, קומען צו וואַנדערן, קומען צו שיפֿלען זיך, קומען צו פֿלאַטערן און אַנדערע.

עטלעכע דוגמאות: „אַז משיח וועט קומען צו פֿאָרן, וועלן מיר האָבן גוטע יאָרן; אַז משיח וועט קומען צו רײַטן, וועלן מיר האָבן גוטע צייטן" (קינדערלידל); „קום איך אַרײַן צו שפּרינגען אויף אַ פֿיסעלע לויז..." (פּורים־לידל); „דו קומסט צו גיין גאָר גיך, נאָר מיט צעריסענע שיך"; „געקומען צו לויפֿן מיט דער ידיעה אַז די באָבע האָט חתונה געהאַט"; „לעבעדיקערהייט קומען צו שווימען איבערן לעבערן־ים".

מע קען דאָ זיך פֿשטלען אַז עס איז גאָרניט קיין אַספּעקט, ווײַל דער וועלב קומען באַטייט טאַקע: דאָס אַנקומען צו דעם אָרט, צו דעם ציל וואָס די באַוועגונג האָט געהאַט אין זינען צו דערגרייכן, אַבער אַזוי ווי מיר האָבן דאָ צו טאָן מיט אַ גאַנצער סעריע אַלצאייניג אויסדרוקן דאַרף מען דאָ דערזען אַ גראַמאַטישע קאַטעגאָריע.

9. עד כאָן אַספּעקטן. אַזאַ פֿאַרבינדונג ווי ברענגען פֿלוס צו פֿלוס אינפֿיניטיוו פֿון אַ וועלב וועלט ניט אַרײַנגערעכנט צווישן די אַספּעקטן, כאָטש אויך דאָ וועלט אַנגעווייזן אַז אַ טואונג איז דערפֿירט געווארן ביז אַ סוף, ביז אַן אַנגעמערקטן ציל. דאָס זאָגן דאָך די אויסדרוקן: ברענגען צו

טראָגן, ברענגען צו שלעפּן, ברענגען צו פֿירן **און נאָך עטלעכע. אָבער די צאָל אַזעלכע אויסדרוקן איז אַ שטאַרק באַגרענעצטע, איז עס באַקוועמער איבערצולאָזן צו דער אידיאָמאַטיק (זען פונקט 1).**

אַ סך אָפּטער איז די פֿאָרבינדונג האַלטן פֿלוס **ביים, פֿלוס** אינפֿיניטיוו **פֿון אַ ווערב, ווי: האַלטן ביים פֿאָרענדיקן אַן אַרבעט, האַלטן ביים אָפּגעבן** עקזאַמען, **האַלטן ביים** מודה זײַן, **האַלטן ביים** אויסגיין **פֿון הונגער, האַלטן ביים דערטרונקען ווערן און אַזוי ווײַטער. אָבער דאָ איז דאָס צײַטלעכע, דאָס אַספּעקטישע גיכער לעקסיקאַליש איידער גראַמאַטיש. עס איז ניט אינגאַנצן אַזוי ווי** האַלטן **אין און** האַלטן **אין** איין **(זען פונקטן 5 און 6).**

אַוודאי קענען ניט פֿאָררעכנט ווערן צווישן אַספּעקטן די פֿאָרבינדונגען: גרייטן זיך, קלײַבן זיך, אָנהייבן, גענבן (צו וויסן, צו פֿאָרשטיין), ברענגען אין (אַרדענונג) און נאָך און נאָך פֿון דעם מין ווערבן, ווײַל דאָס וואָלט געהייסן פֿאָרבײַטן גראַמאַטיק אויף לעקסיק.

אונטער דער השפּעה פֿון ענגליש און דערנאָך אויך פֿון ייִדיש אין צפֿון־אַמעריקע האָט מען געגומען אָפּט ניצן דעם ווערב גיין מיטן באַטײַט: קלײַבן זיך, גרייטן זיך, זיך נעמען צו עפּעס. איז די וואָרנונג: „איך גיי אָנשרײַבן דעם בריוו", „ער גייט ענטפֿערן אויף יענעמס טענות" און ענלעכע, ווען עס איז גאָר ניטאָ די טוואונג פֿון ג י י ן — אָט אַזעלכע אויסדרוקן זײַנען ניט קיין כשר־ייִדישע. בלויז אין יענע פֿאַלן ווען עס קומט טאַקע אויס צו גיין איז דער ווערב ג י י ן באַרעכטיקט, ווי למשל: „דער בעטלער שטייט פֿאַר דער טיר, איך גיי אים געבן אַ נדבֿה"; „דער רעדנער האָט שוין אָנגעהויבן און איך גיי (אין זאַל) אים אָפּאָנירן"; „גוט וואָס דו האָסט אָנגעקלונגען. איך גיי הוליען מיט אײַך אינאיינעם".

יא. די ווערבאַלע פֿרעפֿיקסן

1. **עס זײַנען פֿאָראַן זעקס ווערבאַלע פֿרעפֿיקסן: אָנ־, בא־, ג ע־, דער־, פֿאַר־, צע־. אין קיין שום פֿאָרעם טיילן זיך די פֿרעפֿיקסן ניט אָפּ, ניט אין דער איצטיקער צײַט, ניט אין אימפּעראַטיוו, ניט אין פּאַרטיציפּ: איך דערצייל, זיי דערציילן, דערציילט! ער האָט דערציילט. ווען אַ ווערב האָט איינעם פֿון די ווערבאַלע פֿרעפֿיקסן, קומט ניט צו דער פֿרעפֿיקס ג ע־ ביים פּאַרטיציפּ: ער איז אָנטלאָפֿן, דו האָסט באַווײַזן, ער האָט געפֿונען, מיר האָבן זיך** דערשראָקן, **איר האָט** פֿאַרקויפֿט, **זיי האָבן** צעריסן.

קיינער פֿון די ווערבאַלע פֿרעפֿיקסן האָט ג י ט אויף זיך דעם אַקצענט.

2. **דער פֿרעפֿיקס אָנט־ גיט צו דעם באַטײַט** א) פֿון אָוועק, **פֿון אָוועק־נעמען, פֿון צונעמען, למשל: אָנטלויפֿן, אָנטבלעטערן, אָנטזאַלצן, אָנטפּאַלן;** ב) **פֿון מאַכן עס זאָל ווערן** אויס, **למשל: אָנטמוטיקן, אָנטשאָפֿן, אָנטגופֿן, אָנטגויאישן;** ג) **פֿון אַרײַנקומען אין אַ צושטאַנד, למשל: אָנטוואַכן, אָנט־שלאָפֿן ווערן, אָנטברענען, אָנטשטומט ווערן;** ד) **פֿון** אויף, פֿונאַנדער **און אָנדערע, למשל: אָנטוויקלען, אָנטדעקן, אָנטשטיין, אָנטוועקן.**

עס איז כאַראַקטעריסטיש בײַ אַ צאָל ווערבן מיט אָנט־ די פּאָסיווע קאָנסטרוקציע, אָבער אָן דעם באַטײַט פֿון פּאָסיוו: אָנטלאָפֿן ווערן, אָנטרונגען

וועלן, אַנטשוויגן וועלן, אַנטשטומט וועלן, אַנטדרימלט וועלן, אַנטשלאָפֿן וועלן, אַנטבונדן וועלן. עס טרעפֿט זיך דאָ די פֿאַראַלעלע פֿאָרעם אָן דער פֿאָסיוועך קאָנסטרוקציע, למשל: אַנטלויפֿן, אַנטרינען.

דער פֿרעפֿיקס אַנט־ העלפֿט שאַפֿן נעאָלאָגיזמען, למשל: אַנטאייגענען, אַנטאַרבן, אַנטבירגערן, אַנטגייסטיקן, אַנטבעל־גופֿן, אַנטדאָרשטן, אַנט־וואַלדן, אַנטוועלדערן, אַנטוועלטיקן.

אין דער ריידשפּראַך קען אַרויספֿאַלן ט פֿון דעם פֿרעפֿיקס: „די גאַנצע נאַכט האָב איך ניט געקענט אַנשלאָפֿן וועלן"; „פֿאָר שרעק איז אים דער מאָמענט מילך אַנפֿאָלן (געוואָרן)".

3. זייער אָ גרויסע צאָל וועלבן פֿאָרמאָגן דעם פֿרעפֿיקס בא־ און מיט דעם פֿרעפֿיקס איז גרינג צו שאַפֿן נעאָלאָגיזמען, למשל: באַטעמען, באַבלימ־לען, באַגראָמען, באַדענקמאָל, באַוועכטערן, באָסימנען, באַרויזן. דער פֿרע־פֿיקס בא־ גיט צו דעם וועלב פֿאָרשיידענע באַטײַטן, פֿירט דורך פֿאָרשיי־דענע פֿונקציעס: א) פֿון אָן אומטראָגזיטיוון וועלב וועלט אָ טראָגזיטיוועלב, למשל: באַדאָנקען, באַטראָכטן, באַדינען, באַרעדן, באַווייגען; ב) וועזט דאָס אַרײַנפֿירן אין צושטאַנד, למשל: באַגליקן, באַגײַסטערן, באַ(אום)רואיקן, באַפֿרוכפּערן, באַפֿרידיקן; ג) וועזט אָן די טואונג וועלט דורכגעפֿירט גרינט־לעך, למשל: באַארבעטן, באַגנבֿענען, באַגראָבן, באַזינגען, באַקעמפֿן; ד) וועזט, פֿאַרקערט, אָן די טואונג איז פֿון אויבן, למשל: באַזילבערן, באַוואַשן, באַזאָלצן, באַפֿאַרבן, באַשפּריצן; ה) גיט צו גאָר אָ נײַעם באַטײַט, למשל: באַדויערן, באַהאַלטן, באַנעמען, באַפֿאַלן, באַקומען; ו) דער וועלב איז ניט מעגלעך אָן דעם פֿרעפֿיקס, למשל: באַיאָגן, באַלײדיקן, באַנײַען, באַפֿעלן, באַפֿרײַען; ז) נאָך אין פֿאָרשיידענע פֿאַלן און מיט פֿאָרשיידענע באַטײַטן, למשל: באַדאָרפֿן, באַוועלן, באַגרענעצן, באַלוינען, באַשוכן.

4. דער פֿרעפֿיקס גע־ טרעפֿט זיך בלויז אין געציילטע וועלבן. אײַן גרופּע וועלבן איז גאָרניט בנמצא אָן דעם ג ע־: געווינען, געפֿינען, גע־לינגען, געבוירן וועלן, געוועלטיקן, געניטן זיך, גענענען, געפֿעלן. אין אָט די וועלבן איז ג ע־ אָ פֿרעפֿיקס בלויז פֿון אָ היסטאָרישן שטאַנדפּונקט. אָבער עס זײַנען דאָ געציילטע עטלעכע וועלבן, וואו ג ע־ איז דער פֿרע־פֿיקס אויך הײַנטצײַטיק: געבּרויכן, געדויערן, געטרויען, גענאָרן זיך, גע־ראָטן, געזעגענען זיך.

5. דער פֿרעפֿיקס דער־ איז אָ לעבעדיקער, אָן אַקטיוועך פֿרעפֿיקס וואָס איז מסוגל צו שאַפֿן זייער אָ סך וועלבן. [קיין פֿרעפֿיקס ע ר־ איז אין דער כלל־שפּראַך ניטאָ.] זײַן עיקר־באַטײַט איז דערפֿירן ביזן סוף, ביזן דערגרייכן דעם ציל פֿון דער טואונג, למשל: דערטראָגן, דערשלעפּן, דער־גרייכן, דערגרונטעוועזן זיך, דערוואָקסן, דערוואָרטן זיך, דעריאָגן, דערפֿירן, דערצאָלן, דעררעדן זיך. ס׳איז דאָ אויך דער ניואַנס פֿון אָפּטאָן אינגאַנצן, אַבסאָלוט: דערהרגענען, דערטרענקען, דערשיסן, דערווישן, דערציען (צו אָ שפּעטערדיקן טערמין).

אויך דאָ זײַנען פֿאַראַן ווערבן וואָס קריגן צו אַ נײַעם באַטײַט מיט דער הילף פֿון פּרעפֿיקס דער־, למשל: דערציילן, דערקענען, דערווײַזן, דער־לויבן, דערציען (מחנך זײַן). פֿון דעם שלל נעאָלאָגיזמען מיט ד ע ר ־ עט־לעכע גאָר טשיקאַווע: דערהײַנטיקן, דערוואָגלען, דערכוואָליען, דערפּינטלען זיך, דערפֿריידן.

6. דער פּרעפֿיקס פֿאַר־ איז דער אָפּטסטער, דער פֿאַרשפּרייטסטער צווישן די ווערבאַלע פּרעפֿיקסן. ער ברענגט מיט די באַטײַטן פֿון בּא־ און פֿון דער־. זײַנע אַ כאַראַקטעריסטישע פֿונקציע איז אָנווײַזן אויף אַ היפּוך, אויף דעם וואָס איז ניט געראָטן, וואָס איז דורכגעפֿירט ניט־גוט, למשל: פֿאַרדרייען, פֿאַרבײַטן, פֿאַרגיסן, פֿאַרזען, פֿאַרהערן, פֿאַרקוקן, פֿאַרשלעפּן, פֿאַרטיילן, פֿאַרפֿירן, פֿאַרשפּילן. פֿון דער צווייטער זײַט ווײַזט דער זעל־ביקער פּרעפֿיקס אָן אויף דורכפֿירן אַ טוואונג גוט, פֿעסט, ביזן סוף, למשל: פֿאַרפּעסטיקן, פֿאַראָנקערן, פֿאַראייבּיקן, פֿאַרשטאַרקן, פֿאַרטיפֿן, פֿאַרבלענדן, פֿאַרזיכערן, פֿאַרקיטלען, פֿאַרהאָקן, פֿאַרלעשן. מיט אָט דער פֿונקציע בינדט זיך דאָס שאַפֿן ווערבן פֿון דעם יסוד וואָס איז דער קאָמפּאַראַטיוו פֿון אַן אַדיעקטיוו: פֿאַרשענערן, פֿאַרקלענערן, פֿאַרבעסערן, פֿאַרגרעסערן, פֿאַר־גרינגערן, פֿאַריינגערן, פֿאַרגיכערן, פֿאַרמילדערן, פֿאַרגעזינטערן, פֿאַרמערן.

אַ וויכטיקע פֿונקציע פֿון פֿאַר־ איז דאָס אָנווײַזן אויף אַ בײַט, אויף אַ שינוי אין דעם אָרום אָדער אין דעם געמיט פֿון מענטשן, למשל: פֿאַר־ווײַסן, פֿאַרצוימען, פֿאַרבויען, פֿאַרביטערן, פֿאַרדולן, פֿאַרהונגערן, פֿאַר־יידישן, פֿאַרגויאישן, פֿאַרכישופֿן, פֿאַרמענטשלעכן. פֿאַר־ קען אויך צוגעבן אַ נײַעם באַטײַט דעם ווערב, למשל: פֿאַרבײַסן, פֿאַרבעטן, פֿאַרברענגען, פֿאַרגעבן, פֿאַרדינען, פֿאַרהערן (עקזאַמענירן), פֿאַרזאָרגן, פֿאַרנעמען, פֿאַר־שיקן, פֿאַרשטיין. פֿאַראַן ווערבן וואָס האָבן ניט קיין ווערבאַלן שטאַם אַן דעם פּרעפֿיקס פֿאַר־: פֿאַרגעסן, פֿאַרלירן, פֿאַרלאַנגען, פֿאַרלענדן, פֿאַר־טיליקן, פֿאַרצוקן, פֿאַרטיידיקן, פֿאַרלעצן, פֿאַרדריסן, פֿאַרדאַרבן. און פֿאַראַן אויך ווערבן וואו פֿאַר־ גיט צו בלויז אַ דינעם ניואַנס, ווי: פֿאַרבוכן לגבי בוכן, פֿאַרבלײַבן לגבי בלײַבן, פֿאַרהאָפֿן לגבי האָפֿן, פֿאַרלייקענען לגבי לייקענען, פֿאַרענדיקן לגבי ענדיקן.

און לסוף פֿון דעם פֿונקט אַ צענדלינג נעאָלאָגיזמען: פֿאַראַביוגען, פֿאַר־בדלותן, פֿאַרגופֿן, פֿאַרזיווגן, פֿאַרלידערן, פֿאַרהײַנטיקן, פֿאַרמשוגענען, פֿאַר־געדיכטערן, פֿאַרריסטערן, פֿאַרתּהילימען.

7. דער פּרעפֿיקס צע־ איז אויך אַן אַקטיוועך ווערטער־שאַפֿערישער פּרעפֿיקס. דאָ איז נייטיק ראשית־כּל אויסצומײַדן דעם טעות פֿון פֿאַרמישן, פֿאַרפֿלאַנטערן דעם פּרעפֿיקס צע־ מיט דעם קאַנווערב צו, וואָס זײַן שליחות איז פֿאַראייניקן, צונויפֿבינדן, דערנענטערן, בעת דער צע־ טיילט פֿונאַנדערן, שיידט פֿונאַנדער. עס איז נייטיק זיך אַריינטראַכטן אין דעם חילוק אין באַטײַט צווישן: צו׳גיין און צעגיי׳ן, צו׳נעמען און צענע׳מען, צו׳בינדן און צעבי׳נדן, צו׳טיילן און צעטיי׳לן, צו׳כאַפּן און צעכאַ׳פּן, צו׳ציען און צעצי׳־

ען, צו׳לייגן אוּן צעליי׳גן, צו׳שלאָגן אוּן צעשלאָ׳גן, צו׳שטעלן אוּן צעשטע׳לן, צו׳לאָזן אוּן צעלאָ׳זן. וועלט קלאָר אַז דער עיקר־באַטייט פֿון דעם צע־איז פֿונאַנדער, אַז מיטן צע־פֿאַרנעמט דער וועלט מער שטח, מער צייט, ווי עס ווײַזן די וועלטן: צעבלאָזן, צעגיסן, צעטראָגן, צעפּאַטלען, צעפּלאַנטערן, צעפּראַלן, צעפּראַשען, צעפּירן, צעקנעפּלען, צעלקנוקן. דער פֿרעפֿיקס צע־ דינט אויף פֿונאַנדערצוטיילן אויף שטיקלעך, אויף ברעקלעך, ווי אין די וועלטן: צעברעכן, צעברעקלען, צעגלידערן, צעדריבלען, צעהאַקן, צעזעגן, צעמאָלן, צעפּליקן, צעקלאַפּן, צעריסן.

דער פֿרעפֿיקס צע־ האָט אַ בפֿירושע נטיה צו דעם זינ. מיר זעען עס אין די וועלטן: צעהרגענען זיך, צעוואַקסן זיך, צעווייגן זיך, צעווערטלען זיך, צעזינגען זיך, צעלויפֿן זיך, צעפּאַרן זיך, צעפּלאַקערן זיך, צעקאָכן זיך, צעקושן זיך, צעקריכן זיך, צערעכענען זיך. צע־ העלפֿט אויך פֿון אומ־טראַנזיטיווע וועלטן שאַפֿן טראַנזיטיוע, למשל: צעטומלען, צעטרייסלען, צערודערן, צעבלוטיקן, צעווייטיקן. פֿון די נעאָלאָגיזמען מיט צע־: צע־לעפֿלען, צעגאַפּלען, צעפּלעשלען, צעהכשרן, צעשטיינדלען, צעצונטערן זיך, צעשוֹרשן זיך, צעהללוען זיך, צעגוסן זיך, צעהתלהבות זיך.

יב. די קאָנווערבן

1. די קאָנווערבן שטאַמען כמעט אַלע אָפֿ פֿון פֿרעפֿאָזיציעס אַדער פֿון אַדווערבן. וועט זיי בינדן זיך צונויף מיט אַ וועלטאַלן שטאַם, שאַפֿן זיי נייע וועלטן אין די טויזנטער. די קאָנווערבן קומען אינאיינעם מיטן אינ־פֿיניטיוו, מיטן גערונדיוו אוּן מיטן פּאַרטיציפּ, אָבער אָפּגעטיילט אוּן נאָכן שטאַם אין דער איצטיקער צייט אוּן אין אימפּעראַטיוו. יעדער קאָנווערב גיט צו זיין באַטייט אַדער זינע באַטייטן. דער קאָנווערב האָט שטענדיק אויף זיך דעם אַקצענט. כמעט יעדער קאָנווערב איז אַן אַקטיוער וואָרט־שאַפֿערישער עלעמענט.

צוויי דוגמאָות: פֿון אויס אוּן זאָגן וועלט אַ נייער וועלט אויסזאָגן, אוּן אין אינפֿיניטיוו איז דער אויס פֿאַרבונדן מיט זאָגן, בכן אויך אין דער קומעדיקער צייט אוּן אין אַלע אַנדערע וועלטאַלע פֿאָרמען וואָס וועלן געשאַפֿן מיטן אינפֿיניטיוו; דער אויס איז אויך פֿאַרבונדן מיטן וועלטאַלן שטאַם אין פּאַרטיציפּ — אויסגעזאָגט, בכן אויך אין דער פֿאַרגאַנגענער צייט אוּן אין יענע וועלטאַלע פֿאָרמען וואָס האָבן אין זיך דעם פּאַרטיציפּ; דער גערונדיוו — אויסזאָגנדיק. אָבער אין דער איצטיקער צייט קומט דער קאָנווערב אויס נאָכן וועלטאַלן שטאַם, אָפּגעטיילט, אָפּגעזונדערט פֿון שטאַם, אוּן דער קאָנווערב וועלט אַ באַזונדערער סדר־איינס, צווישן שטאַם אוּן קאָנווערב קענען אַריינקומען אויך אַנדערע וועלטער: „איך זאָג אויס", „דו זאָגסט מיר ניט אויס", „ער זאָגט אַלעמען אויס דעם סוד". אָזוי איז אויך אין אימפּעראַטיוו: „זאָג מיר אויס", „זאָגט אונדז אויס". דער וועלט צונעמען

האָט דעם קאָנווערב צו און עס באַקומט זיך: „איך נעם צו, דו נעמסט צו...“, „נעם ניט צו!“ „איך האָב צוגענומען“.

זיך מערקן אַז עס קען זײַן אויספֿאַרריכטן, אונטערבאַוואָפֿענען, אײַנ־דערקוטשען — דאָס הייסט אַז דער קאָנווערב קען קומען פֿאַר אַ ווערבאַלן פֿרעפֿיקס. עס קען ניט זײַן ‘צוזאַמענאויסטראָגן’, ‘מיטצוזאָגן’ — ווײַל צווויי קאָנווערבן קענען ניט זיך צונויפֿטרעפֿן. עס קען בלויז זײַן: אויסטראָגן צוזאַמען, צוזאָגן מיט (אַן ערנוואָרט).

א. זאַרעצקי האָט אין זײַן פּראַקטישע גראַמאַטיק, מאָסקווע 1927, געשרופֿן דעם קאָנווערב ווערבאַלער צוגאַב.

2. די קאָנווערבן אַהין און אַהער ווײַזן אויף דער ריכטונג, למשל: אַהינלויפֿן און אַהערלויפֿן, אַהינוואַרפֿן און אַהערווארפֿן.

3. דער קאָנווערב אַוועק ווײַזט אויף אַ ריכטונג אין אַן אַנדער זײַט און אויף דערווײַטערן זיך (אַוועקקערן, אַוועקשאַרן, אַוועקפֿאָרן, אַוועקשטראָמען), אויף אָפּטיילן, אויף באַזײַטיקן (אַוועקהאַקן, אַוועקוואַשן), אויף דורכ־פֿירן אַן אַרבעט ביזן סוף (אַוועקהרגענען, אַוועקקויפֿן), אויף טאָן אַ לענ־גערע צײַט (אַוועקאַרבעטן, אַוועקדינען). דער אַוועק האָט נאָך אַנדערע צוגאָב־באַטײַטן וואָס טרעפֿן זיך זעלטענער (אַוועקזעצן, אַוועקלאָזן, אַוועק־לייגן, אַוועקמאַכן, אַוועקנעמען, אַוועקפֿאַלן).

4. דער קאָנווערב אויס געהערט צו די אָפּטסטע קאָנווערבן וואָס שאָפֿן טויזנטער ווערבן. אויס גיט צו פֿאַרשיידענע באַטײַטן, די אָפּטסטע זײַנען: דורכפֿירן אַן אַרבעט ביזן סוף (אויסבאַקן, אויסוואַשן, אויסגנבֿענען); טאָן אומגעריכט, פֿלוצעם (אויסדונערן, אויסשרײַען); אַרויסברענגען פֿון אַ פֿרײַערדיקן צושטאַנד (אויסוואַרצלען, אויסגריענען זיך); פֿאַרניצן דעם גאַנצן מאַטעריאַל (אויסברענען דאָס האַלץ, אויסנייען אַלע פֿעדעם); איז גלײַך־ווערטיק מיט אַרויס (אויסאָטעמען, אויסגיסן). ווען דער ווערב קומט מיט זיך, ווײַזט דער קאָנווערב אַז אַ טוואונג ציט זיך אַ לענגערע צײַט איידער עס הערט אויף (אויסווײַנען זיך, אויסטענהן זיך). אויס קען אויך אינ־גאַנצן בײַטן דעם באַטײַט פֿון ווערב, ווי: אויסקומען לגבי קומען, אויסלייזן לגבי לייזן, אויסגיין לגבי גיין, אויסשטיין לגבי שטיין.

אַ סך פֿאַרשיידענע באַטײַטן האָבן די ווערבן: אויסאַרבעטן (זיך), אויס־בײַטן, אויסגיין, אויסגלײַכן, אויסגעבן, אויסדרייען (זיך), אויסהאַלטן, אויס־זען, אויסזעצן, אויסכאַפּן, אויסלאָזן (זיך), אויסלייגן, אויסלייזן, אויסמאַכן, אויסנעמען, אויספֿירן, אויסצײַכענען, אויסקומען, אויסרעדן, אויסרײַסן (זיך), אויסריכטן, אויסשטיין, אויסשטעלן (זיך), אויסשלאָגן, אויסשרײַבן (זיך).

5. דער קאָנווערב אויף שאָפּט אַ היפּשע צאָל ווערבן, אָבער אַ סך ווייניקער ווי אויס. אויף גיט צו פֿאַרשיידענע באַטײַטן. די אָפּטסטע זײַנען: דורכפֿירן אַן אַרבעט ביז דער נייטיקער מדרגה (אויפֿבאַקן, אויפֿהאַדעוונען); טאָן אומגעריכט, מיטאָמאָל (אויפֿבליצן, אויפֿצאָפּלען); איז גלײַכווערטיק מיט צונויף, צוזאַמען מיט אַרויף (אויפֿבויען, אויפֿזעצן); איז גלײַכווערטיק מיט צונויף, צוזאַמען

(אויפֿקלײבן, אויפֿטרײבן); איז ענלעך אין באַטײַט צו צע־ און פֿונאַנדער (אויפֿטרייסלען, אויפֿרייצן); וויזוט אַז עס איז פֿון אויבן אַדער אויבנאויפֿיק (אויפֿגיסן לגבי אויסגיסן, אויפֿוויסן לגבי אויסווישן); וויזוט אויף עפֿענען, אָפּדעקן, באַפֿרײַען פֿון אַ באַגרענעצונג (אויפֿהאַקן, אויפֿריגלען, אויפֿשליסן). אויף קען אויך אינגאַנצן בײַטן דעם באַטײַט פֿון וועלב, ווי: אויפֿכאַפּן לגבי כאַפּן, אויפֿברענגען לגבי ברענגען, אויפֿלייזן לגבי לייזן, אויפֿדעקן לגבי דעקן.

א סך פֿאַרשיידענע באַטײַטן האָבן די וועלבן: אויפֿברענגען, אויפֿגיין, אויפֿגעבן, אויפֿהאַלטן (זיך), אויפֿהייבן (זיך), אויפֿוואַרפֿן, אויפֿוועקן (זיך), אויפֿזעצן (זיך), אויפֿטאָן, אויפֿכאַפּן (זיך), אויפֿלייגן (זיך), אויפֿלעבן, אויפֿמאַכן (זיך), אויפֿנעמען (זיך), אויפֿעסן (זיך), אויפֿפֿירן (זיך), אויפֿצײַען (זיך), אויפֿקומען (זיך), אויפֿרופֿן (זיך), אויפֿריסן (זיך), אויפֿריכטן (זיך), אויפֿשטיין, אויפֿשטעלן (זיך), אויפֿשלאָגן (זיך), אויפֿשרײַבן. דער אויף קען אויך האָבן צוויי אָקעגנדיקע באַטײַטן מיט דעם זעלביקן וועלב: אויפֿבינדן באַטײַט אי צונויפֿבינדן אי אָפּבינדן, אויפֿפֿלאַנטערן באַטײַט אי פֿאַרפֿלאַנטערן אי מאַכן אויס פֿלאַנטער.

6. דער קאַנווערב אום איז געווען א סך אָפּטער אין עלטערן לשון ווי ער טרעפֿט זיך אין אונדזער הײַנטצײַטיקער שפּראַך. ער באַטײַט דאָס זעלביקע וואָס אָרום וואָס האָט אים פֿאַרבינדן: אַנשטאָט אומבינדן ניצט מען אַרומבינדן, אַנשטאָט אומלויפֿן — אַרומלויפֿן, אַנשטאָט אומפֿאַרן — אַרומפֿאָרן, אַנשטאָט אומקוקן זיך — אַרומקוקן זיך. אום באַטײַט אויך: טאָן א לענגערע צײַט אַדער פֿון צײַט צו צײַט, ווי אויך אין פֿאַרשיידענע ערטער (אומוואַנדערן, אומזונק, אומטראָגן, אומפֿירן); איז גלײַכווערטיק מיטן קאַנווערב אירגער (אומבויען, אומבינדן); איז ענלעך צו די קאַנווערבן אײַן און אַנדער און וויזוט אַז די טואונג איז דורכגעפֿירט ביזן סוף (אומוואַלגערן, אומפֿאַלן, אומוואַרפֿן). דער קאַנווערב אום קען אויך אינגאַנצן בײַטן דעם באַטײַט פֿון וועלבאַלן שטאָם און דערבײַ אויך האָבן דעם באַטײַט פֿון דעם פֿרעפֿיקס אום־ פֿון אַדיעקטיוון און פֿון סובסטאַנטיוון (אומפֿראַקטיש, אומאָפֿהענגיק, אומאמת). דאָס זעט מען אין די וועלבן: אומברענגען, אומקומען, אומקערן. עס האָבן פֿאַרשיידענע באַטײַטן די וועלבן: אומגיין, אומדרייען (זיך), אומלויפֿן, אומקוקן (זיך), אומקערן (זיך).

7. דער קאַנווערב אונטער ברענגט ראשית־כל אַריין דעם באַטײַט פֿון דער פֿרעפֿאָזיציע אונטער, וויזוט אויף א טואונג וואָס איז שייך צום אונטערשטן טייל פֿון א זאַך (אונטערבייגן, אונטערהייצן, אונטערנייען, אונטערשאָבן, אונטערשטופֿן). חוץ־לזה וויזוט דער קאַנווערב אויף א טואונג וואָס ווערט דורכגעפֿירט פֿון צײַט צו צײַט, מיט איבערריסן (אונטערארבעטן, אונטערהונגערן, אונטערהוסטן); אויף א טואונג וואָס ווערט דורכגעפֿירט כסדר, אָבער ניט אין א גרויסער מאָס (אונטערטרײַבן, אונטער־

שטופֿן, אונטערשטיפֿן); אויף דעם אַז מע דאַרף נאָך אַ ביסל טאָן כּדי צו פֿאַרענדיקן (אונטערבאָרגן, אונטערברעכן, אונטערפֿאַרבן).

שוין בייַ די לעצטע צוויי באַטייטן פֿון קאָנווערב **אונטער** איז דאָ די השפּעה פֿון דעם סלאָווישן קאָמפּאָנענט און גאָר בולט טרעט אָט די השפּעה אַרויס בײַם באַטייט: לעבן, האַרט בייַ, נאָענט, ווי אין די ווערבן: אונטערגיין נאָענט, אונטערלויפֿן, אונטערשטעלן און ענלעכע, אויך בײַם באַטייט פֿון קאָנווערב צו, ווי אין די ווערבן: אונטערראַמען, אונטערשאַרן, אונטערבאָמקען, אונטערזינגען און ענלעכע. האָט זיך געשאַפֿן אַ גאַנצע גרופּע ווערבן מיט אונטער וואָס האָבן צוויי פֿאַרשיידענע באַטייטן, למשל: אונטערגיין — אומקומען און צוקומען נאָענט; אונטערלייגן — לייגן עפּעס פֿון אונטן און צוגעבן, מוסיף זײַן; אונטערקומען — האָבן אַן אָרט וואו צו זײַן און צוגיין אומבאַמערקט; אונטערלאָזן — מוותר זײַן און אַראָפּלאָזן; אונטערנעמען — נעמען אויף זיך דורכצופֿירן און אָננעמען פֿון אונטן.

עס האָבן פֿאַרשיידענע באַטייטן די ווערבן: **אונטערגיין, אונטערהאַלטן, אונטערהייבן, אונטערוואַרפֿן, אונטערטראָגן, אונטערכאַפּן, אונטערלייגן** (זיך), **אונטערפֿאָרן, אונטערפֿירן, אונטערקומען, אונטערראָטן** (זיך), **אונטערשטעלן** (זיך), **אונטערשלאָגן, אונטערשפּאַרן, אונטערשפּרינגען.**

עס זײַנען געווען אַ צאָל ווערבן אין אַרכאַאישן לשון, אין מערב־ייִדיש און איצט ווערן זיי אויפֿגענומען ווי דײַטשמעריזמען, וואו אונטער איז ניט קיין קאָנווערב, נאָר אַ ווערבאַלער פֿרעפֿיקס וואָס טיילט זיך אין קיין שום פֿאָרעם ניט אָפּ פֿונעם שטאַם. זיי אַלע דאַרפֿן ניט אַרײַנגענומען ווערן אין דער כּלל־שפּראַך. דאָך האָבן די ווײַטערדיקע פֿיר ווערבן זיך אַזוי אײַנגעפֿעסטיקט אַז עס איז ניט מעגלעך זיי צו פּסלען. די ווערבן זײַנען: אונטערהאַלטן — אַמוזירן, פֿאַרווײַלן; אונטערהאַנדלען — קאָמוניקירן וועגן דורכקומען מפּורש עפּעס; אונטערזוכן — באַטראַכטן, אויסהערן פֿון אַ דאָקטער, אַנאַליזירן, רעווידירן; אונטערשטייַן זיך — זיך דערוועגן עפּעס צו טאָן, זיך אונטערנעמען.

8. דער קאָנווערב **איבער** ווײַזט ראשית־כּל אַז די טואונג **ווערט דורכגעפֿירט** נאָכאַמאָל אָדער פֿונדאָסנײַ, אָדער אַ סך מאָל (**איבערוואַשן, איבערצײַלן, איבערמאַכן, איבערקרעכצן**). **איבער** האָט אויך אַן אָרט־באַטייט, אַזוי ווי אַריבער (**איבערזעצן, איבערלייגן, איבערפֿלײַצן**) און אַ צײַט־באַטייט (**איבערנעכטיקן, איבערזומערן**). חוץ־לזה ווײַזט דער **איבער** אַז די טואונג איז מער ווי מע דאַרף, **איבער** דער מאָס (**איבערזאַלצן, אי־בערעסן** זיך) אָדער אויף אַ טואונג וואָס איז מער ווי בײַ אַן אָנדערן (**אי־בעראָגן, איבערקלײַגן, איבערשרײַבן**). דער זעלביקער קאָנווערב ווײַזט אויפֿן פֿאַרענדיקן (**איבערברעכן, איבערלייענען, איבערשפּאַלטן**) און אויף דורכלעבן עפּעס און אויפֿהערן (**איבערגיין, איבערווײַנען** זיך, **איבערלײַדן, איבערקרענקען**).

איבער גיט צו אַ נײַעם באַטייט דעם ווערב. דוגמאות: איבערהייבן זיך — זיך **איבערנעמען**, אי׳בערזעצן — אויף אַן אָנדער לשון, איבער־טראָגן — סובל זײַן, איבערטרײַבן — מגזם זײַן, איבערכאַפּן — **עסן** אַ ביסל און גיך, איבערלייגן זיך — זיך **באַטראַכטן**, איבערנעטפֿערן — **אָנפֿאַר־**

טרויען, איבערפֿירן — קאָליע מאַכן, איבערקומען — אַרויסקומען בשלום פֿון אַ שוועלן מצב, איבערקערן — חרוב מאַכן, איבערראַדן — פֿאַרפֿירן, איבערעכענען זיך — זיך מיישב זיין, איבערשטיין — פֿאַרטראָגן, איבער־טראָגן לעבן, איבערשרייבן — קאָנפֿיסקירן אַ פֿאַרמעגן.

עס האָבן פֿאַרשיידענע באַטײַטן די וועלטן: איבערראַבעטן, איבער־בײַטן (זיך), איבערבליבן, איבערגיין, איבערגעבן (זיך), איבערדרייען (זיך), איבערוואַרפֿן (זיך), איבערוועלן, איבערזאָגן, איבערזען, איבערטראָגן (זיך), איבערכאַפּן (זיך), איבערלאָזן, איבערלויפֿן, איבעררייגן, איבערמאַכן (זיך), איבערנעמען (זיך), איבערפֿאָרן, איבערפֿירן, איבערציען, איבערקומען, אי־בערקערן (זיך), איבערראַדן, איבעררײַסן (זיך), איבערשטעלן, איבערשלאָגן.

אויך איבער אײַ אַ פֿרעפֿיקס בײַ אַ צאָל וועלטן, אַזוי ווי אונטער. אויך זיי דאַרפֿן גיט אַרײַנגענומען וועלן אין דער כלל־שפֿראַך. בלויז צוויי וועלטן זיינען דאָ יוצאים־מן־הכלל: איבערצײַגן וואָס בלײַבט פֿאַראַלעל צו איבערצײַגן און איבערראַשן וואָס האָט די פֿאַרהאַנט לגבי איבערראַשן.

9. ניטאָ קיין פֿרעפֿאָזיציע 'אײַן' און ניטאָ קיין אַדווערב 'אײַן'. אײַן איז בלויז אַ קאָנווערב וואָס גיט צו פֿאַרשיידענע באַטײַטן דעם שטאָם פֿון וועלטן. ראשית־כל האָט אײַן אָרט־באַטײַט: אַרײַן אין עפּעס אָדער אין דער ריכטונג צום אינעווייניק (אײַנבויען, אײַנפֿאַלן, אײַנשרײַבן, אײַנקלאַ־מערן, אײַנשפּײַכלערן). דער קאָנווערב האָט אויך אַ צײַט־באַטײַט, אָנווײַזנ־דיק פֿון איין זײַט אויפֿן אָנהייב פֿון אַ טוואָנג און פֿון דער צווייטער זײַט אַז די טוואָנג ווערט דורכגעפֿירט ביזן סוף (אײַנהייצן, אײַנזאַלצן, אײַנ־דרימלען; אײַנמאָנען, אײַנהיטן, אײַנוואַרפֿן). אײַן ווײַזט אַז דער רעזולטאַט פֿון דער טוואָנג באַפֿרידיקט דעם טוער (אײַנגעפֿינגן, אײַנערדן, אײַנלערנען, אײַנזינגען). אין אַ צאָל וועלטן קומט אויס אַז די טוואָנג איז דורכגעפֿירט בלויז צום טייל (אײַנשנידן, אײַנווײַסן). אײַן איז אויך ענלעך אין באַטײַט צום קאָנווערב צונויף (אײַנזאַמלען, אײַנוועבן) און צום קאָנווערב אַרום (אײַנוויקלען, אײַנדעקן).

אײַן קען מיטברענגען מיט זיך אינגאַנצן אַ נייעם באַטײַט לגבי דעם עיקרדיקן באַטײַט פֿון שטאָם. דוגמאות: אײַנריכטן — אײַנבלאָטיקן; אײַנ־האַלטן — אויך: בטל מאַכן; אײַנמאַכן — אײַנשמירן; אײַננעמען — אויך: קאָנטראָלירן, דיסציפּלינירן; אײַנקומען — אויך אײַנדאַרן; אײַנברענגען — אײַנשפּאָרן; אײַנטראָגן — אויך: פֿאַרשרײַבן, פֿאַרנאָטירן; אײַנשטיין אויך: וואויגען, לעבן בײַ עמעצן; אײַנגיין — אויך: אײַנדאַרן, שטאַרבן. די וועלטן אין קורסיוו האָבן אַ צאָל באַטײַטן, אַזוי אויך די וועלטן: אײַנבײַסן (זיך), אײַנבראכן (זיך), אײַנגעבן, אײַנגראָבן (זיך), אײַנדרייען (זיך), אײַנוואַרפֿן, אײַנזאַלצן, אײַנזען, אײַנזעצן (זיך), אײַנטאָן, אײַנלאָזן (זיך), אײַנלייגן, אײַנ־פֿאַלן, אײַנפֿירן, אײַנציען, אײַנרעדן, אײַנרײַסן, אײַנשטעלן (זיך), אײַנשלאָגן, אײַנשלינגען, אײַנשליסן.

זענען מיר אַז דער קאָנווערב אײַן איז אַן אויפֿטוערישער, אַ שעפּ־רישער קאָנווערב. וועג ער איז אויך אַ שותף מיט זיך, גיט ער צו גאָר אַן

אַנדער באַטייט. אַזוי האָבן מיר: איינלעבן זיך, איינעסן זיך, איינבילדן זיך, איינטרויען זיך, איינעקשענען זיך און אַנדערע.

10. דער קאָנווערב אָן האָט גאָרניט צו טאָן מיט דער פֿרעפֿאָזיציע אָן וואָס וויזט אַז עס איז ניטאָ, אַז עס פֿעלט (אָן געלט), און האָט נאָר א טיילווויזע פֿאַרבינדונג מיט דער פֿרעפֿאָזיציע אָן וואָס האָט אָן אַרט־באַטייט (אָן דער וואַנט). דער קאָנווערב האָט אויך אָן אַרט־באַטייט, ווען ער וויזט אויף אָן אָנריר פֿון עפּעס אויף עפּעס (אָנביינדן, אָנהאַלטן, אָנפֿעסטיקן) אָדער וויזט אַז איינס קומט אויף דאָס אַנדערע (אָנבויען, אָנלאָדן, אָנקלייבן). אָבער אפֿשר איז אָפּטער דער צייט־באַטייט וואָס דער קאָנווערב אָן ברענגט אַריין: ער וויזט אויפֿן פֿאַרענדיקן, אויף אינגאַנצן דורכפֿירן (אָנזייגן, אָנצייכענען, אָנשאַרפֿן), אָדער גאָר פֿאַרקערט אַז די טואונג הייבט זיך ערשט אָן, אַז די אַרבעט איז דורכגעפֿירט בלויז א ביסל (אָנבייגן, אָנווישן, אָנשמירן). עס איז כאַראַקטעריסטיש דער באַטייט: א גרעסערע צאָל, אָפֿילו מער ווי מע דאַרף (אָנבאַקן, אָנטראָגן, אָנווינטשן).

ווי אַיין, קען אויך אָן מיטברענגען מיט זיך אינגאַנצן א נייעם באַטייט לגבי דעם עיקרדיקן באַטייט פֿון שטאַם. דוגמאות: אָנגיין — אײַנגעבן זיך; אָנגעבן — מעלדן; אָנהייבן — נעמען פֿון א גאַנצער זאַך, פֿון א פֿולן סכום; אָנזעצן — באַנקראָטירן; אָנטאָן — גורם זײַן; אָנמאַכן — פֿאַרברודיקן; אָנפֿאַלן — זיך צוכאַפּן צו עפּעס; אָנפֿיַיפֿן — אָפּנאַרן; אָנצינען — אויפֿוועקן נייגער; אָנקומען אויך: צו עמעצן נאָך הילף; אָנשטיין — זײַן פּאַסיק. די ווערבן אין קורסיוו האָבן א צאָל באַטייטן, אָזוי אויך די ווערבן: אָנבלאָזן (זיך), אָנגרייטן (זיך), אָנדרייען, אָנהאַלטן (זיך), אָנהענגען (זיך), אָנווארפֿן (זיך), אָנווישן, אָנווערן, אָנזאָגן (זיך), אָנזען (זיך), אָנטאָפּן, אָנטראָגן, אָנטרייבן, אָנטרעטן, אָנכאַפּן (זיך), אָנלייגן (זיך), אָננעמען (זיך), אָנקוקן, אָנקלאָפּן, אָנרוקן (זיך), אָנרירן (זיך), אָנשטויסן (זיך), אָנשטעלן (זיך), אָנשלאָגן (זיך), אָנשפּאַרן.

דער קאָנווערב אָן איז נאָך מער אויפֿטעריש און ניט ווינציקער פֿאַרשפּרייט ווי אַיין. אויך אין דער שותפֿות מיט זיך קען ער קריגן פֿאַרן ווערב אָן אָנדער באַטייט (אָנבלאָזן זיך, אָנצאַצקען זיך, אָנשלאָגן זיך) און קען קומען מיט א ווערב וואָס איז אָן זיך בכלל ניט בנמצא (אָנשלאָפּן זיך).

11. דער קאָנווערב אָנטקעגן, דאָס זעלביקע וואָס אַקעגן און קעגן, גיט צו די באַטייטן פֿון דער פֿרעפֿאָזיציע אָנטקעגן און פֿון דעם אָדווערב אָנטקעגן. עס איז דאָ סך־הכל א גאָר דינער אונטערשייד אין באַטייט צווישן אָדווערב און קאָנווערב: אין לויפֿן אָנטקעגן ווערט די ריכטונג אָנגעוויזן בולטער ווי אין אָנטקעגנלויפֿן. פֿון דער צווייטער זײַט אָבער איז אין אָד־ווערב פֿאַראַן בלויז דער אָנווײַז אויף דער ריכטונג און אין דעם קאָנווערב קענען צוקומען אָנצוהערענישן, בייבאַטייטן וועגן דעם אופֿן ווי די טואונג פֿון ווערב ווערט דורכגעפֿירט. אָזוי איז נאַטירלעך: אָנטקעגנלויפֿן מיט א חניפֿה־שמייכעלע.

כאראקטעריסטישע וועלבן מיט דעם קאנווערב: אנטקעגנארבעטן, אנט־קעגנברענגען, אנטקעגנגיין, אנטקעגנווירקן, אנטקעגנטראגן, אנטקעגנטרעטן, אנטקעגנלאכן, אנטקעגנלייגן, אנטקעגנפארן, אנטקעגנקומען, אנטקעגנשטעלן.

12. דער קאנווערב אנידער גיט צו דעם באטיט פון ארא, אין דער נידער, צו דער נידער, אויך דעם באטיט פון אוועק. די וויכטיקסטע וועלבן: אנידערוואַרפן, אנידערזעצן, אנידערלייגן, אנידערפאלן, אנידערשטעלן. די צאל וועלבן מיט אט דעם קאנווערב איז א באגרענעצטע.

13. דער קאנווערב אפ (בלויז א קאנווערב!) איז פון די אקטיוסטע, פון די אפטסטע קאנווערבן און ער גיט צו פארשיידענע באטיטן דעם שטאם פון וועלב. אויך בייַ דעם זעלביקן וועלב קען אפ צוגעבן פארשיידענע באטיטן. די וויכטיקסטע באטיטן זיינען:

א) ביזן סוף פארענדיקן א טואונג, למשל: אפבאקן, אפזינגען, אפמאלן, אפשנידן;

ב) אויפהערן עפעס צו טאן, למשל: אפארבעטן, אפהאנדלען, אפהילכן, אפטאנצן, אפמאכן;

ג) טאן עפעס ניט ווי געהעריק, אויף גיך, יוצא צו זיין, למשל: אפ־דאונען, אפזאגן, אפמאלן, אפמשפטן, אפפלעטן;

ד) טאן עפעס א לענגערע צייט, למשל: אפהארעווען, אפהוסטן, אפ־חושכן, אפטומלען, אפקרענקען;

ה) פארשטארקט, מאכט עמפאטישער דעם באטיט פון שטאם, למשל: אפלייקענען, אפלערנען, אפפאטשקען, אפקויפן, אפשוויצן;

ו) ווייזט אז א טייל פון א טואונג איז דורכגעפירט געווארן (און דאס איז געווג), למשל: אפגיין, אפגיסן, אפזופן, אפקיצען, אפרינגען;

ז) גיט איבער דעם באטיט פונדאסניי, ווידער, צוריק, למשל: אפ־בויען, אפבייגן, אפברענגען, אפוואקסן, אפמאכן;

ח) איז כמעט גלייכבאטיטיק מיט אוועק אדער ארויס און ווייזט אויף א בייט אין דער ריכטונג, למשל: אפוואַרפן, אפטרייבן, אפפארן, אפקיקלען, אפשלעפן;

ט) איז גלייכבאטיטיק מיט ארא, למשל: אפבלאזן, אפהייבן, אפלאדן, אפנעמען, אפרעכענען;

י) קען בייטן דעם באטיט פון שטאם, למשל: אפהאלטן, אפזעצן, אפ־רעכענען זיך, אפשפאנען, אפשפיגלען.

א גרויסע צאל וועלבן מיט אפ האבן פארשיידענע באטיטן: אפאטע־מען, אפארבעטן, אפבינדן (זיך), אפברעכן, אפגיין, אפגעבן (זיך), אפדאנקען, אפדרייען, אפהאלטן (זיך), אפהאקן, אפהיטן, אפהייבן, אפוואַרטן, אפוואַרפן, אפוועגדן (זיך), אפזאגן (זיך), אפזעצן, אפטאן (זיך), אפטיילן, אפטראגן, אפ־טרעטן, אפכאפן, אפלאזן, אפלויפן, אפלייגן (זיך), אפמאכן, אפנעמען, אפ־

פֿאַלן, אָפּפֿירן, אָפּצאָלן, אָפּציען, אָפּקומען, אָפּקלאַפּן, אָפּקערן, אָפּרופֿן (זיך), אָפּרײַסן (זיך), אָפּריכטן, אָפּרעדן, אָפּשאַצן, אָפּשטיין, אָפּשטעלן (זיך), אָפּ־שלאָגן, אָפּשנײַדן, אָפּשפּאַרן.

14. דער קאָנווערב אָפּע׳ר און זײַן פּאַראַלעל אָפּי׳ר האָט מען מיט דוֹרות פֿרײַער געניצט אַ סך אָפּטער ווי אין דער הײַנטצײַטיקער שפּראַך. דער עיקר־באַטײַט איז נאָר אײַנער: פֿון אונטן אַרויף, פֿון הינטער פֿאָרויס. כאַראַקטעריסטישע ווערבן: אָפּערבאָרגן, אָפּערגעבן, אָפּערהייבן, אָפּער־וואָרפֿן, אָפּערזעצן, אָפּערטראָגן, אָפּעריאָגן, אָפּערליגן, אָפּערנעמען (זיך), אָפּערצײַגן, אָפּערקומען, אָפּערקוקן, אָפּערופֿן, אָפּערשטאַרצן, אָפּערשטעלן (זיך), אָפּערשיסן.

15. די זײַבן קאָנווערבן אַראָפּ, אַרויס, אַרויף, אַרום, אַרונטער, אַרײַנער, אַרײַן מיט אַר־ האָבן אַלע אַ קאָנקרעטן אַרט־באַטײַט און זיי גיבן איבער דעם זינען פֿון די שייכדיקע אָדווערבן. זיי שאָפֿן זייער אַ גרויסע צאָל ווערבן. יעדערער פֿון די זײַבן קאָנווערבן גיט אויך צו פֿאַרשיידענע אַנדערשדיקע באַטײַטן: אַראָפּזעצן, אַראָפּלאָזן, אַראָפּשלינגען; אַרויסטרעטן, אַרויסכאָפּן (זיך), אַרויסלאָזן; אַרויפֿאַרבעטן (זיך), אַרויפֿלייגן, אַרויפֿשטעלן; אַרומדרייען (זיך), אַרומנעמען, אַרומקוקן (זיך); אַרונטערגיין, אַרונטערזעצן, אַרונטערפֿאַלן; אַריבערטראָגן, אַריבערכאָפּן (זיך), אַריבערשטײַגן; אַרײַנלייגן (זיך), אַרײַנמישן (זיך), אַרײַנפֿירן.

16. דער קאָנווערב בײַ האָט זייער אַ באַגרענעצטע פֿונקציע און קומט בלויז מיט עטלעכע ווערבאַלע שטאַמען. דער באַטײַט איז ענלעך צום באַ־טײַט פֿון די פֿרעפּאָזיציעס בײַ, מיט, צוזאַמען, צו. ווערבן מיט ב ב : בײַ־וואוינען, בײַזײַן, בײַזיצן, בײַטראָגן, בײַליגן, בײַקומען (גוֹבֿר זײַן), בײַ־שטיין (דער זכות זאָל אים בײַשטיין), בײַשטײַערן.

17. דער קאָנווערב דורך (און די פֿאַראַלעלע פֿאָרעם אַדורך) שאָפֿט אַ גרעסערע צאָל ווערבן. דער עיקר־באַטײַט פֿון קאָנווערב איז דער זעל־בּיקער וואָס פֿון דער פֿרעפּאָזיציע דורך. ראשית־כּל קומט דורך מיט די שטאַמען וואָס באַטײַטן אַ באַוועגונג: דורכבראָדזיען, דורכגיין, דורכפֿליִען, דורכריַטן. דערנאָך קומט דער באַטײַט פֿון דורך און דורך: דורכבויערן, דורכהאַקן, דורכלעכלען, דורכשטראָלן. דער דורך האָט צו טאָן מיט גיסיקע און שיטיקע שטאָפֿן: דורכזײַען, דורכזיפֿן, דורכמישן, דורכרינגען. ווײַטער ווײַזט דער קאָנווערב אַז די טוואונג ווערט דורכגעפֿירט ביזן סוף: דורכ־בלעטערן, דורכווייקן, דורכטראַכטן, דורכקוקן. עס זײַנען דאָ קעגנזײַטיקע (רעציפּראָקאַלע) ווערבן: דורכווערטלען זיך, דורכקריגן זיך, דורכשמועסן זיך, דורכשרײַבן זיך.

עס טרעפֿט אויך אַז דורך גיט צו דעם ווערב אַן אָנדער באַטײַט לגבי זײַן שטאָם: דורכגײַנען זיך — אומבאַמערקט דורכגיין; דורכהאַלטן — בײַקומען; דורכטרײַבן — פֿאָריאָגן; דורכלאָזן — מוֹחל זײַן, מוותר זײַן; דורכמאַכן — איבערלעבן; דורכנעמען — קריטיקירן; דורכפֿירן — אָפּע־

רירן, אַדמיניסטרירן; דורכקומען — אײנגיין אויף אַ פּשרה; דורכרײַבן זיך — ווערן געניט; דורכשלאָגן זיך — האָבן חיונה.

18. דער קאָנווערב מיט ברענגט מיט דעם באָטײַט פֿון דער פּרעפּאָזיציע מיט און פֿון די אַדוואָרבן צוזאַמען, אינאײנעם. פֿון די אַן ערך דרײַ צענדלינג ווערבן וואָס האָבן אָט דעם קאָנווערב אַ צענדלינג דוגמאות: מיטאַרבעטן, מיטבאַטייליקן זיך, מיטהעלפֿן, מיטירשען, מיטלײַדן, מיטנעמען, מיטעסן, מיטפֿילן, מיטקעמפֿן, מיטשיקן.

19. דער קאָנווערב נאָך ווײַזט אויף אַ באַוועגונג פֿון הינטן (נאָכלויפֿן, נאָכיאָגן, נאָכפֿלײַען, נאָכקלעטערן, נאָכשפּרינגען); אויף אַ קלאַנג הינטער דעם זעלביקן מין קלאַנג (נאָכבילן, נאָכברומען, נאָכמעקן, נאָכפּײַפֿן, נאָכשרײַען); בכלל אויף טאָן עפּעס הינטער עמעצן (נאָכווארפֿן, נאָכטראָגן, נאָכפֿירן, נאָכקוקן, נאָכשלעפּן). דאָ איז נייטיק ספּעציעל אַרויסצוהייבן די ווערבן וואָס באַצייכענען אימיטירן (נאָכזינגען, נאָכפֿורעמען, נאָכקרימען, נאָכרעדן, נאָכשפּילן).

ווערבן מיט נאָך ווײַזן אַז די טואונג ווערט דורכגעפֿירט ביזן סוף (נאָכווישן, נאָכפֿרוון, נאָכקומען, נאָכשיקן, נאָכשפּירן) און אַז זי ווערט דורכגעפֿירט גרינטלעך (נאָכהיילן, נאָכטראָכטן, נאָכפֿאָרשן, נאָכצאָלן). דער קאָנווערב באַטײַט אויך פֿונדאָסנײַ, נאָכאָמאָל (נאָכארבעטן, נאָכדערציילן, נאָכדרוקן, נאָכרעכענען, נאָכשרײַבן). אין תּוך האָט מען דאָ צו טאָן בלויז מיט ניואַנסן פֿון צוויי עיקר־באַטײַטן: הינטער און נאָכמאָכן, אָדער עס קען דערפֿירט ווערן צו איין גרונטיקן באַטײַט: הינטער אין אָרט און אין צײַט.

20. דער קאָנווערב פֿאָר האָט געמוזט אָפּטרעטן פֿאָר פֿאָרוים, אָפּער, פֿיר אָדער פֿאָר ווערבן מיט אָנדערע שטאָמען. אין דער כּלל־שפּראַך קענען בלײַבן בלויז די ווערבן: פֿאָרבאַשטימען, פֿאָרבאַהאַלטן, פֿאָרברענגען, פֿאָרגעבן (אַ טורעם), פֿאָרדאָטירן, פֿאָרהאַלטן, פֿאָרוואָרפֿן, פֿאָרזאָגן, פֿאָרזען, פֿאָרלייגן, פֿאָרליענען, פֿאָרקומען, פֿאָרשטעלן, פֿאָרשלאָגן, פֿאָרשפּילן.

21. די קאָנווערבן פֿאָרבײַ און פֿאָרוים גיבן צו נאָר די באַטײַטן פֿון די אַדוואָרבן. ביידע האָבן אַן ארט־באַטײַט (פֿאָרבײַגיין, פֿאָרבײַמאָרשירן, פֿאָרבײַפֿליען, פֿאָרבײַקריכן, פֿאָרבײַשפּרינגען; פֿאָרויסגיין, פֿאָרויסמאָרשירן, פֿאָרויספֿליען, פֿאָרויסקריכן, פֿאָרויספֿרינגען). פֿאָרוים האָט אויך אַ צײַט־באַטײַט (פֿאָרויסבאַשטימען, פֿאָרויסזאָגן, פֿאָרויספֿילן, פֿאָרויסקנסטן, פֿאָרויסשאָצן).

22. דער קאָנווערב פֿונאַנדער האָט דעם באַטײַט פֿון פּרעפֿיקס צער־ (זען יא7), האָט ער אויך אַן ארט־באַטײַט; אין דעם פֿאַל איז עס: פֿאַרנעמען מער אָרט. אָזוי איז עס בײַ די ווערבן: פֿונאַנדערבויען, פֿונאַנדערוויקלען, פֿונאַנדערזייען, פֿונאַנדערשטעלן. דער קאָנווערב באַגעגנט זיך אין באַטײַט אויך מיט דעם פּאָפּולערן אַף אין אָזעלכע ווערבן ווי: פֿונאַנדערבינדן, פֿונאַנדערגרענעצן, פֿונאַנדערקלײַבן, פֿונאַנדערשיידן. אין אַ צאָל ווערבן איז דער באַטײַט פֿון פֿונאַנדער כּמעט דער זעלביקער וואָס פֿון אויס: פֿונאַנ־

דעראַרבעטן, פֿונאַנדערלאָזן, פֿונאַנדערפֿלאַנטערן, פֿונאַנדערשיפֿירן. עס איז נייטיק זיך צו מערקן די כאַראַקטעריסטישע ווערבן מיט זיך פֿון דעם שניט: פֿונאַנדערגיין זיך, פֿונאַנדערלויפֿן זיך, פֿונאַנדערפֿרעגן זיך, פֿונאַנדערשרײַבן זיך.

23. דער קאָנווערב פֿיר האָט גלײַכצײַטיק אי אַ פֿאַלקישן אי אַן אַראַבישן בײַטעם. יאָ אָדער ניט ניצן אָט דעם קאָנווערב איז אַן ענין פֿון סטיל. ער פֿאַרבײַט דעם פֿאָר (פֿונקט 20) און באַטײַט געווײַנטלעך דאָס זעלביקע וואָס אַנטקעגן (פֿונקט 11) און אויך אַפֿיר און אַפֿער (פֿונקט 14). עס האָבן זיך באַגעגנט (אין ליטעראַטור און אין רייד פֿון כּמעט בלויז דרומדיקע) ווערבן מיט פֿיר: פֿירבּרענגען, פֿירגלאַנצן, פֿירגעבן, פֿירהאָבן, פֿירהאַלטן, פֿירוואַרפֿן, פֿירוויזן, פֿירזאָגן, פֿירזען, פֿירטאַנצן, פֿירטרײַבן, פֿירלאָזן, פֿירלויפֿן, פֿירהעלפֿן, פֿירלייגן, פֿירלייענען, פֿירנעמען (זיך), פֿירצאָלן, פֿירציען, פֿירקומען, פֿירקריכן, פֿירריטן, פֿירשטיין, פֿירשנײַדן, פֿירשפּרעכן, פֿירשרײַבן.

24. וועגן דעם זייער אַקטיוון, אָפֿטן, ווערטער־שאַפֿערישן קאָנווערב צו איז שוין געווען די רייד (יא7). איבּער דער פֿאַרשפּרייטקייט פֿון דעם קאָנווערב ווערן דאָ אָנגעוויזן די ווײַטערדיקע אונטערפֿונקטן:

א) ראשית־כּל האָט צו אַן אָרט־באַטײַט און ווײַזט אויפֿן פֿאַרנעמען וויניקער אָרט, אויפֿן נעענטער מאַכן, נעענטער ווערן, למשל: צובּרענגען, צוווּאַרפֿן, צוטוליען, צופֿאָרן, צופֿליען;

ב) האָט אַ צײַט־באַטײַט און ווײַזט אויפֿן פֿאַרנעמען וויניקער צײַט, למשל: צוגרייטן (זיך), צולויפֿן, צופֿאַלן, צוקלײַבן, צוריכטן;

ג) ווײַזט אויפֿן פֿאַרענדיקן, אַז די טואונג איז דורכגעפֿירט ביזן סוף, למשל: צוווינקען, צוטראָגן, צולייענען, צוקוקן (זיך), צורופֿן;

ד) ווײַזט אויף אַ טייל פֿון אַ טואונג (וואָס געווײַנטלעך איז עס ענגוג), למשל: צובּרוינען, צובּרענען, צוטרינקען, צוצאָלן, צורייסן;

ה) ווײַזט אויפֿן צופֿאַסן, אויפֿן אַרײַנפּאַסן, למשל: צובּאַמקען, צוגלײַכן, צוקריגן, צושנײַדן, צושפּילן;

ו) קומט מיט ווערבן וואָס באַטײַטן פֿאַרמאַכן, פֿאַרשליסן, למשל: צודעקן, צודראָטעווען, צוקלאַפּן, צושטאָפּן, צושפּאַרן;

ז) קומט מיט ווערבן וואָס באַטײַטן אײַנפּעסטיקן, למשל: צוטשעפּען, צונאָגלען, צוניט(ע)ן, צוקוועטשן, צוקנעפּלען;

ח) האָט דעם באַטײַט פֿון קאָנווערב אָוועק, למשל: צוגנבֿענען, צונעמען, צוענדיקן, צוראַבּעווען;

ט) האָט אַ גרויסע צאָל ווערבן מיט פֿאַרשיידענע באַטײַטן, למשל: צובּײַסן, צוגעווײַנען, צודריקן, צוהאַלטן, צוהערן זיך, צוווינטשן, צולאָזן, צועסן זיך, צופּסקענען, צופּראָווען, צופּרישן, צוקילן זיך, צוקלערן, צוקלעפּן זיך, צוריכטן, צושאַנסן, צושטיין, צושטימען, צושפּאַרן, צושרײַבן (זיך).

כּמעט אַלע דערמאָנטע וועלבן געהערן גלײַכצײַטיק צו מער ווי צו איין אונטערגרופּע.

25. די קאָנווערבן צוזאַמען און צונויף זײַנען אַ פּאָר. לויטן באַטײַט און לויטן באָנוץ זײַנען זיי גלײַך. אַ סך שפּעטער און אַ סך פֿאַלקישער איז דער צונויף און מיט אים קומען ווײַטער אַלע דוגמאָות. דער באַטײַט פֿון די קאָנווערבן איז דער זעלביקער וואָס פֿון די אַדווערבן צוזאַמען, אינאיינעם. צונויף איז בלויז אַ קאָנווערב.

אַ צענדלינג דוגמאָות: צונויפֿבּרענגען, צונויפֿהעפֿטן, צונויפֿזעצן, צונויפֿ־לײַגן, צונויפֿפּאַסן, צונויפֿפּירן, צונויפֿקלײַבן, צונויפֿרופֿן, צונויפֿשטוקעווען, צונויפֿשמעלצן. זיך מערקן די ווערבן מיט זיך פֿון דעם שניט: צונויפֿחבֿרן זיך, צונויפֿלעבן זיך, צונויפֿפּאָרן זיך, צונויפֿרעדן זיך, צונויפֿשטויסן זיך.

26. דער קאָנווערב צוריק האָט צוויי פֿאַראַלעלע פֿאַלקישע פֿאָרמען קאָריק און קריק, זײַן באַטײַט איז פֿון די אַדווערבן צוריק, ווידער, פֿונדאָסניי און אין אַ פֿאַרקערטער ריכטונג. דוגמאָות: צוריקבאַקומען, צוריקגיין, צוריק־האַלטן, צוריקטרעטן, צוריקצאָלן, צוריקריגן, צוריקקערן זיך, צוריקרופֿן, צוריקשלאָגן, צוריקשפּרינגען.

27. חוץ די קאָנווערבן, אויסגערעכנטע אין די פֿונקטן 2—26, זײַנען פֿאַראַן נאָך אַנדערע וואָס קענען זיך צונויפֿפּאָרן בלויז מיט אַ פּאָר אַדער אַמאָל בלויז מיט איין ווערב. אָזוי האָבן מיר: צופֿרי־דנזײַן, צופֿרי־דנשטעלן; צורע־כטמאַכן, צורע־כטשטעלן; צושטאָ־נדקומען, צושטאָ־נדבּרענגען; צוליב־טאָן און נאָך אַנדערע. אַ ראַיה פֿאַר דעם אַז מע האָט דאָ צו טאָן מיט קאָנווערבן איז דער שטאַרקער אַקצענט (און ניט אויף דעם צוי) און די פֿאַרגאַנגענע און קומעדיקע צײַטן פֿון די ווערבן: „איך האָב אים צופֿרידן־געשטעלט", „מיר ווילן אײַך צופֿרידנשטעלן"; „זיי האָבן אַלץ צורעכטגעמאַכט", „ער וועט אַלץ צורעכטמאַכן"; „די אונטערנעמונג איז שוין לאַנג צושטאַנד־געקומען", „ווען וועט עס סוף־כּל־סוף צושטאַנדקומען?"; „אַ דאַנק וואָס איר האָט אונדז צוליבגעטאָן", „מיר בעטן אַז איר זאָלט אונדז צוליבטאָן".

אויב עס קען זײַן ניט בלויז „מיר זיינען צופֿרידנגעווען", נאָר אויך „מיר זײַנען געווען צופֿרידן", איז עס נאָר אַ באַווײַז אַז דער ווערב צופֿרידנזײַן און די פֿאַרבינדונג זײַן צופֿרידן זײַנען כּמעט אינגאַנצן גלײַכבאַטײַטיק. עס קען אָבער ניט זײַן: 'איך האָב עס געמאַכט צו רעכט (צורעכט)', 'די אונטער־נעמונג איז געקומען צו שטאַנד' און ענלעכס.

צו נישט מאַכן, צו האָנט קומען, צו פֿלײַסן טאָן און ענלעכע זײַנען ניט קיין ווערבן מיט קאָנווערבן, ווײַל דאָ פֿעלן די סימנים וואָס ווערן אָנגעוויזן אויבן.

יג. צונויפֿגעזעצטע ווערבן

1. אַ צונויפֿגעזעצטער ווערב איז אַזאַ ווערב וואָס באַשטייט פֿון צוויי טיילן: פֿון אַ הילפֿסווערב און פֿון אַ וואָרט אַדער אַן אויסדרוק וואָס שטאַמט (כּמעט שטענדיק) פֿון לשון־קודש. בײַדע טיילן אינאיינעם זײַנען סעמאַנטיש

איין וואַרט. פֿאַראַן פֿינף באַזונדערע גרופּעס צווישן די צונויפֿגעזעצטע ווערבן. אַ גרויסער באַשטאַנדטייל אין דעם לשון־קודשדיקן קאַמפּאָנענט פֿון ייִדיש זײַנען די צונויפֿגעזעצטע ווערבן.

2. בײַם שאַפֿן פֿאַרשיידענע ווערבאַלע פֿאָרמען ווערט קאַניוגירט בלויז דער הילפֿסווערב און עס בלײַבט אָן שום שינוי דאָס וואָרט וואָס איז דער טרעגער פֿון באַטײַט. אָט איז די טאַבעלע פֿון פֿאָרמען בײַם ווערב זוכה זײַן:

איצטיקע צײַט: איך בין זוכה, דו ביסט זוכה...;

פֿאַרגאַנגענע צײַט: איך האָב זוכה געווען, דו האָסט זוכה געווען...;

קומעדיקע צײַט: איך וועל זוכה זײַן, דו וועסט זוכה זײַן...;

לאַנגפֿאַרגאַנגענע צײַט: איך האָב געהאַט זוכה געווען, דו האָסט געהאַט זוכה געווען...;

צווייטע קומעדיקע צײַט: איך וועל האָבן זוכה געווען, דו וועסט האָבן זוכה געווען....

אימפּעראַטיוו: זײַ זוכה, זײַט זוכה; לאָמיך זוכה זײַן, לאָמיר זוכה זײַן; זאָל ער זוכה זײַן, זאָלן זיי זוכה זײַן;

קאָנדיציאָנאַל: איך וואָלט זוכה זײַן, דו וואָל(ט)סט זוכה זײַן...; איך וואָלט זוכה געווען, דו וואָל(ט)סט זוכה געווען...;

קאָניונקטיוו: איך זאָל זוכה זײַן, דו זאָלסט זוכה זײַן...; איך זאָל געווען זוכה זײַן, דו זאָלסט געווען זוכה זײַן....

אַספּעקט פֿון פֿילמאָליקייט: איך פֿלעג זוכה זײַן, דו פֿלעגסט זוכה זײַן...; איך פֿלעג האָבן זוכה געווען, דו פֿלעגסט האָבן זוכה געווען...;

אַספּעקט פֿון באַשטענדיקייט: איך טו זוכה זײַן, דו טוסט זוכה זײַן....

דער אַספּעקט פֿון מיטאָמאָליקייט קען ניט קאָנסטרואירט ווערן בײַ די צונויפֿגעזעצטע ווערבן. די אָנדערע אַספּעקטן קענען טעאָרעטיש געשאַפֿן ווערן, אָבער דאָס איז אָפּהענגיק פֿון איטלעכן ווערב באַזונדער, פֿון זײַן יחידישן באַטײַט. למשל: „ער האָלט אין מספּים זײַן", „דו האָלטסט אין איין מספּים זײַן", „ער נעמט מספּים זײַן", „זי האָלט בײַם מרוצה ווערן".

בײַ די צונויפֿגעזעצטע ווערבן זאָל מען האָבן אין זינען אַז דאָס קענען זיך טרעפֿן דעפֿעקטיוו ווערבן, ספּעציעל ווען זיי באַשטייען פֿון גאַנצע אויסדרוקן.

3. די וויכטיקסטע גרופּע צונויפֿגעזעצטע ווערבן קומען מיטן הילפֿס־ווערב זײַן. זיי זענען פֿאַראַן אין די שווערע הונדערטער. אָט די גרופּע אַליין איז אין צאָל מער ווי אַלע אַנדערע גרופּעס אינאיינעם. ברענגען מיר אַ סך אָזעלכע צונויפֿגעזעצטע ווערבן:

יוצא זײַן, חושד זײַן, מוחל זײַן, גובֿר זײַן, גוזר זײַן, מודה זײַן, עולה זײַן, בוגד זײַן, סותר זײַן; מטריח זײַן, מכבד זײַן, מקנא זײַן, מקיים זײַן, מקריב זײַן, מודיע זײַן, מציל זײַן, מתפלל זײַן, מחייב זײַן, מקצר זײַן, מל זײַן, כדאי זײַן, שייך זײַן, אָסור זײַן, נע־ונד זײַן, חל זײַן, בנמצא זײַן, ביכולת זײַן; עולה־לתורה זײַן, עולה־יפֿה זײַן, נושׂא־חן זײַן, נושׂא־פנים זײַן, מקבל־פּנים זײַן,

חוטא־בעגל זיין, ממלא־מקומו זיין, פּותר־חלום זיין, מסיג־גבול זיין, מאריך ימים ושנים זיין; זיך מפּרנס זיין, זיך מרחם זיין, זיך מודה זיין, זיך נוקם זיין, זיך מיישב זיין, זיך משתתף זיין, זיך מתחתן זיין, זיך מתעסק זיין.

די פֿאַסיווע קאָנסטרוקציע איז ניט שייך בײַ צונויפֿגעזעצטע וועלבן מיטן הילפֿסוועלב זיין. אויב אַזוינס איז נייטיק אויף אויסצודריקן וואָס דער רײַדער וויל זאָגן, קומט פֿאָר אַן איבערבײַט אין הילפֿסוועלב און אַנשטאָט זיין קומט וועלן. דוגמאָות: איך וועל זוכה, איך וועל מספּים, איך וועל בכּוח דאָס צו טאָן; איך בין זוכה געוואָרן, איך בין מספּים געוואָרן, איך בין בכּוח געוואָרן דאָס צו טאָן; איך וועל זוכה ווערן, איך וועל מספּים ווערן, איך וועל בכּוח ווערן דאָס צו טאָן. פֿאַרשטייט זיך אַז אַזאַ איבערבײַט אין דעם הילפֿסוועלב איז מעגלעך בלויז בײַ אַ קליינעם טייל צונויפֿגעזעצטע וועלבן.

צו דער גרופּע צונויפֿגעזעצטע וועלבן קען מען צוריכטענען אויסן זיין („ער איז עפּעס אויסן"; „איך בין אויסן געווען אים צו וואַרטענען"; „אַז דו וויסט ניט וואָס דו וועסט מאַרגן אויסן זיין"), געפֿעלן זיין (נאָר אין דער איצטיקער צײַט און אין דער קומעדיקער צײַט, אַבער אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט געפֿעלן ווערן: „איך בין אים געפֿעלן געוואָרן"), וויסן זיין (שטאַרק דעפֿעקטיוו, בלויז אין אימפּעראַטיוו און אין קאָניונקטיוו).

4. צו דער צווייטער גרופּע געהערן די צונויפֿגעזעצטע וועלבן וואָס קומען מיטן הילפֿסוועלב וועלן. אַ דוגמא פֿאַרן בייגן: איך וועל פּטור, איך בין פּטור געוואָרן, איך וועל פּטור ווערן; איך בין געווען פּטור געוואָרן, איך וועל זיין פּטור געוואָרן; וועל פּטור, לאָמיר פּטור ווערן, זאָל ער פּטור ווערן; איך וואָלט פּטור געוואָרן, זאָל איך נאָר פּטור ווערן; איך פֿלעג פּטור ווערן, איך טו פּטור ווערן, איך האָלט אין בעת פּטור ווערן, איך נעם פּטור ווערן.

אַ צאָל צונויפֿגעזעצטע וועלבן פֿון דער גרופּע:

בטל ווערן, בדלות ווערן, מכולה ווערן, קאַליע (אויך אַ העברעאיזם) ווערן, אין כּעס ווערן; מקוים ווערן, משוגע ווערן, מפֿורסם ווערן, מרוצה ווערן, מושווה ווערן, מגולגל ווערן, מטושטש ווערן, מבוזה ווערן; נמאס ווערן, נפּטר ווערן, נעלם ווערן, נבהל ווערן, ניצול ווערן, נתפּעל ווערן, נשתּומם ווערן, נשתּנה ווערן, נחרם ווערן, נתרומם ווערן, בדיל־הדל ווערן, נמאס ומאוס ווערן, מלא־שׂמחה ווערן, מחוסר־לחם ווערן, נעלם־מכל־חי ווערן, עולה־לגדולה ווערן.

אַ טייל פֿון די וועלבן קענען אויך קומען מיטן הילפֿסוועלב זיין: מלא־שׂמחה זיין, בדלות זיין, קאַליע זיין, אין כּעס זיין, משוגע זיין.

די נייטראַלע וועלבן אין דער פֿאַסיווער קאָנסטרוקציע (זען חל) געהערן ניט צו די צונויפֿגעזעצטע וועלבן. דעם וועלב געווארט ווערן קען מען צוריכטענען אי צו די צונויפֿגעזעצטע וועלבן פֿון אָט דער גרופּע אי צו די נייטראַלע וועלבן מיט ווערן.

5. צו דער דריטער גרופּע געהערן די צונויפֿגעזעצטע ווערבן וואָס קומען מיטן הילפֿסווערב ה א ב ן.

זייער צאָל איז א קליינע. די אָפּטע ווערבן זײַנען דאָ:

חתונה האָבן, חרטה האָבן, מורא האָבן, פּחד האָבן, רחמנות האָבן, הנאָה האָבן, חשק האָבן, א קיום האָבן, בדעה האָבן, ביד האָבן, נחת האָבן, מחזקות האָבן, תרעומות האָבן, מגע־ומשא האָבן, ישובֿ־הדעת האָבן.

צו דער גרופּע געהערן אויך די ווערבן אַן העברעאיזמען: ליב האָבן, האָלט האָבן, פֿײַנט האָבן, אין זינען האָבן, פֿאַראיבל האָבן.

עס זײַנען ניטאָ קיין שום באַזונדערקייטן בײַם בייגן די ווערבן פֿון אָט דער גרופּע.

6. צו דער פֿערטער גרופּע געהערן די צונויפֿגעזעצטע ווערבן וואָס קומען מיטן הילפֿסווערב ט א ן. נאָר א קליינע צאָל ווערבן זײַנען דאָ פֿאָפּולער: תּפֿילה טאָן, תשובֿה טאָן, צדקה טאָן, חסד טאָן; אַן עוולה טאָן, א רעה טאָן, א טובֿה טאָן, (צו־) להכעיס טאָן, א שידוך טאָן; אַן עבֿירה טאָן, א מצווה טאָן. צו דער גרופּע געהערט אויך דער ווערב ווי טאָן.

7. עס איז מעגלעך אײַנצושטעלן נאָך א פּאָר באַזונדערע גרופּעס צווישן די צונויפֿגעזעצטע ווערבן. דאָס וואָלט אָבער באַטײַט צו שטאַרק זיי צעברעקלען און קיין נוצן וואָלט פֿון דעם ניט אַרויסגעקומען. דעריבֿער איז כּדאַיער אָלע ווערבן מיט פֿאַרשיידענע באַהעלפֿנדיקע ווערבן אַרונטערצונעמען אונטער איין טלית. זאָל עס הייסן די פֿ א ר ש י י ד ע נ ע גרופּע.

אין אָט דער גרופּע גייען ראשית־כּל אַרײַן די ווערבן מיט מ א כ ן (חתונה מאַכן, בטל מאַכן, מבֿטל מאַכן, קאַליע מאַכן, חרוב מאַכן, א ברית מאַכן, א ברכה מאַכן, שהיות מאַכן, חוזק מאַכן, (א) ויבֿרח מאַכן, א תל מאַכן, אל־מלא־רחמים מאַכן, שהחיינו מאַכן, וואָס מע קען טאָקע אויך אויס־טיילן אין א באַזונדערער גרופּע. אַהער באַלאַנגט אויך דער ווערב צו נישט מאַכן. עס האָט אָפּגעהאַלטן פֿון אויסטיילן אָט די קליינע גרופּע באַזונדער דער אומשטאַנד וואָס דאָ האָט דער ווערב מאַכן נאָך אויפֿגעהיט צום טייל זײַן ערשטיקן באַטײַט.

פֿאַראַן אויך עטלעכע צונויפֿגעזעצטע ווערבן מיט ג י י ן. (לאיבוד גיין, אויף קידוש־השם גיין, אין ניוועץ גיין), מיט ה א ל ט ן (מלחמה האַלטן, שמירה האַלטן, זיך האַלטן אַן עצה) און די אידיאָמען מיט פ ר א ו ו ע ן (פֿראַווען חצות, פֿראַווען א יום־טובֿ, פֿראַווען א ברית, פֿראַווען א סדר, פֿראַווען שלש־סעודות, פֿראַווען שבת).

ב א ק ו מ ע ן און ק ר י ג ן זײַנען דאָ פֿאַראַלעל צו האָבן אין די ווערבן: באַקומען (קריגן) ליב, האָלט, פֿײַנט. אויך: מורא (פּחד) קריגן.

זיך מערקן די עכטע און פֿאַרשפּרייטע צונויפֿגעזעצטע ווערבן: נקמה נעמען, חלה נעמען; בדלות שטעלן, שטעלן פּיס; עדות זאָגן, גומל בענטשן, קריעה רײַסן, רכילות טרײַבן, שבֿעה זיצן, א מחלוקת פֿירן, כּוערעס פֿאַלן, אַרײַנלייגן אין חרם, אָפּריכטן גלות, זיך שלאָגן מיט דער דעה, אַן עין־הרע

געבן. אָט די ווערבן שטעלן צונויף די פֿאַרשיידענע גרופּע צונויפֿגעזעצטע ווערבן.

אַ הערה צו דער מעטאָדיק. עס וואָלט געווען מעגלעך און מע וואָלט געפֿינען לאָגישע באַרעכטיקונגען אַז בײַ די צונויפֿגעזעצטע ווערבן זאָלן זײַן סך־הכל צוויי גרופּעס: מיט זײַן און מיט ווערן. אָלדאָס איבעריקע קען פֿאַרשטאַנען ווערן ווי אידיאָמאַטישע אויסדרוקן אָן אַ שײַכות צו גראַמאַטיק. דאָ איז פֿאַרטראָטן דער וועג פֿון פּשוטה. סוף־כל־סוף גייט דאָך עס אינעם צוקלעפּן אַן עטיקעטקע און דערבײַ ווערט געגעבן אַ געלעגנהייט נאָך עפּעס זיך צוצולערנען.

יד. ווערבן מיט זיך

1. זיך איז אַ פּערזענלעכער פֿראָנאָם וואָס ציט זיך צו אָלע דרײַ פּערזאָנען אין אײנצאָל און אין מערצאָל. זיך בײַט זיך ניט אין דער כלל־שפּראַך. כל־זמן זיך איז אַ פֿראָנאָם, קען ער זײַן בלויז אין אַקוזאַטיוו אָדער אין דאַטיוו [אין נאָמינאַטיוו איז זיך בלויז וויִ אַ סובסטאַנטיווירונג: „דער זיך איז בײַ אים שוין צו וויכטיק“].

לאָמיר עס אילוסטרירן: „איך זע זיך אין שפּיגל“, „דו זעסט זיך אין שפּיגל“, ... „איר זעט זיך אין שפּיגל“, „זיי זעען זיך אין שפּיגל“; „די ווײַסע האָבן זיך באַפֿרײַט פֿון שקלאַפֿערײַ, אַ סך יאָרהונדערטער שפּעטער האָבן זיי באַפֿרײַט די שוואַרצע“; „אַ מענטש מעג ברענגען זיך פֿאַר אַ קרבן, אָבער ניט קיין אַנדער מענטשן“; „ער האָט זיך געזוכט, ביז ער האָט סוף־כל־סוף זיך געפֿונען, ווען ער האָט עולה געווען“; „דו דאַרפֿסט זיך געבן נאָך אַ האַלב יאָר פֿאַר דער דיסערטאַציע“, „זיי האָבן זיך אונטערגעלייגט נאָך אַ דעקע“, „זי זאָגט זיך אַליין אַז זי איז נאָך ניט גרייט איבערצונעמען דאָס געשעפֿט“. [אין די לעצטע דרײַ זאַצן איז זיך אין דאַטיוו.]

דער פֿראָנאָם זיך האָט כּמעט שטענדיק אויף זיך דעם אַקצענט. ער איז אַ באַזונדערער זאַצטייל. געווײַנטלעך איז זיך אַ טייל פֿון ווערב, ניט קיין באַזונדערער זאַצטייל און האָט ניט אויף זיך דעם אַקצענט. אָבער זיך איז שטענדיק אַ סדר־אײַנס פֿאַר זיך. ווײַטער ווערן גרופּירט די ווערבן וואָס זיך איז זייערער אַ טייל, וואָס צוזאַמען מיטן ווערב אין זײַן באַשטימטער פֿאָרעם שטעלן זיי צונויף איין באַטײַטיק וואָרט.

2. מיט זיך שאַפֿן זיך רעפֿלעקסיוו ווערבן, דאָס הייסט אָזעלכע וואו די טואונג באַציט זיך צום טוער. דוגמאות פֿון גאָר פּשוטע רעפֿלעקסיוו ווערבן: זיך וואַשן, זיך באָדן, זיך פֿאַרקאַמען, זיך לערנען, זיך דערטרינקען, זיך פֿאַרבּרענען, זיך דערהייבן, זיך לויבן, זיך אָנטאָן, זיך פּוצן. און דוגמאות פֿון נאָך ווערבן וואָס זײַנען אין תּוך רעפֿלעקסיוו: זיך באַגיסטערן, זיך באַהאַלטן, זיך אײַנהאַלטן, זיך גרייטן, זיך אָפּגעבן, זיך רײַנוואַשן, זיך פֿאַרטיידיקן, זיך באַשולדיקן, זיך אויסצייכענען, זיך דערנידעריקן. אָהער געהערן אויך די ווערבן זיך באַפֿרײַען און זיך מקריב זײַן, ווען דער זיך ווערט ניט אַרויס־געהויבן.

בײַ אָט די רעפֿלעקסיוו ווערבן און בײַ אָלע אַנדערע ווערבן מיט זיך

האָט זיך אײַנגעשטעלט פֿאַר דער כּלל־שפּראַך אַז זיך בײַט זיך ניט ניט לויט דער פֿערזאָן און ניט לויט דער צאָל: איך פֿוץ זיך, איך דערנידעריק זיך (ניט 'איך פֿוץ מיך', 'איך דערנידעריק מיך'), דו פֿוצסט זיך, דו דער־ נידעריקסט זיך, ער (זי, עס, מע) פֿוצט זיך, מיר פֿוצן זיך, איר פֿוצט זיך, זיי פֿוצן זיך.

עס איז אַן אינטערעסאַנטער פֿאַל ווי אַזוי די כּלל־שפּראַך איז אַוועק ניט לויט דעם רובֿ ייִדיש־רעדנערס, נאָר לויט דער שיטה וואָס האָט פֿאַר־ אײַנפֿאַכט די קאַניוגאַציע.

3. מיט זיך שאַפֿן זיך ק ע ג נ ז ײַ ט י ק ע (רעציפּראַקאַלע) ווערבן, וואו די טואונג איז מעגלעך ווען לכל־הפּחות צוויי טוערס פֿירן זיך דורך אינאײַנעם און וואו געווײַנטלעך רעדט זיך ווען אַ גרופּע וואָס איז פֿאַרנומען מיט דער טואונג. דאָ קען דער זיך אַנגעצייכנט ווערן. דוגמאות פֿון גאָר פּשוטע קעגג־ זײַטיקע ווערבן: שלאָגן זיך, ראַנגלען זיך, קריגן זיך, קושן זיך, האַלדזן זיך, גלײַטן זיך, בײַטן זיך, בײַסן זיך, רײַסן זיך, זען זיך, חבֿרן זיך, אירצן זיך, געפֿעלן זיך, נעמען זיך (ווען חתן־כּלה). ווײַטער איז נייטיק צו נעמען אין אַכט אַז דער פֿרעפֿיקס צע־ (זען יא7) און די קאָנווערבן צוזאַמען און צונויף (זען יב25) ווי אויך פֿונאַנדער (זען יב22) שאַפֿן לאָגישערווײַז אַ היפּשע צאָל רעציפּראַקאַלע ווערבן. און נאָך דוגמאות: צעהרגענען זיך, צוזאַמענטרעפֿן זיך, צונויפֿלעבן זיך, פֿונאַנדערפֿאָרן זיך; פֿאַראיניקן זיך, פֿאַרשטיין זיך, דערציילן זיך, באַקעמפֿן זיך, אויסמײַדן זיך, אַנטרעפֿן זיך. אַ שפּאַסיק ווערטל: „זיי האָבן זיך ליב — ער זי׳ך און זי זי׳ך".

קעגנזײַטיקע ווערבן, אַזוי ווי די רעפֿלעקסיוו, באַגעגענען זיך גאָנץ אָפֿט. אין די דוגמאות פֿאַר די רעפֿלעקסיוו ווערבן איז זיך געשטעלט פֿאַרויס בלויז אויבערן אינדרוק אַז אַזוי איז עס אָפֿטער אין אונדזערע רייד.

4. מיר רופֿן אָן נ י י ט ר אַ ל ע ז י ך־ווערבן די וואָס קענען ניט געמאָלט זײַן אָן דעם זיך. ראשית־כּל זײַנען דאָ כאַראַקטעריסטיש די ווערבן וואָס ביגדן זיך מיט געפֿיל, שטימונג, אויפֿערלעבונג, ווי: פֿרייען זיך, שעמען זיך, דאָכטן זיך, סטאָרען זיך, פֿלײַסן זיך, מרחם זײַן זיך, דערבאַרעמען זיך, חנדלען זיך, בחורן זיך, עקשנותן זיך, מיישבֿ זײַן זיך, מייאש זײַן זיך, בייזערן זיך, כּעסן זיך, ברוגזן זיך, באַרימען זיך, ייחוסן זיך, יחסנען זיך, פֿאַרבענקען זיך, פֿאַרליבן זיך. הכּלל, דאָ ווערפֿן זיך אין די אויגן ווערבן וואָס באַצייכענען וואָסער ניט איז אינעווייניקסטן מצבֿ: דערוועגן זיך, פֿוילן זיך, קוויקן זיך, קוועלקלען זיך, קליג(לע)ן זיך, מוחן זיך, שׂכלען זיך, חכמהן זיך, וויצלען זיך, חקירהן זיך, חקרנען זיך, חידושן זיך, פֿאַרגלוסטן זיך, שײַגן זיך, באַפֿרײַנדן זיך, ברידערן זיך, בעסערן זיך, באַג(נ)ונגען זיך.

צו אָט דער גרופּע מיט זיך קומען צו ווערבן מיט די פֿאַרשיידנסטע באַטײַטן. ווערט געגעבן אַזאַ געזעמל: פֿעדערן זיך, עקן זיך, פֿאַרעגן זיך, כּוואַליען זיך, שלענגלען זיך, יאָווען זיך, ספֿראָווען זיך, נייטיקן זיך, סודען זיך, עסקן זיך, קהלן זיך, אַנטשליסן זיך, דערוויסן זיך, דערפֿרעגן זיך,

צעווייגען זיך; זיך מתחייב זיין, זיך מתנצל זיין, זיך נוקם זיין, זיך נוהג זיין, זיך מתקנא זיין.

צווישן די אלע וועלבן זיינען אויך דא קעגנזעטיקע. מיר זעען דא אומעטום, און אזוי אויך אין דער וועלטערדיקער גרופע, ווי דער זיך טוט אויף א סך מער ווי דאס אנווייזן אויף דער ריכטונג אדער צווישנווירקונג פון דער טואונג, נאר העלפט באצייכענען די טואונג גופא.

5. מיר טיילן אויס אין א באזונדערער גרופע די וועלבן מיט זיך וואו זיך באהעפט זיך טאקע צו וועלבן וואס זיינען פארא אין דער שפראך, אבער דערבי קומט אויף א נייער באטייט וואס איז כדאי זיך ארייצוטראכטן אין אים. בכן קומט אויס דא צו געבן ביידע וועלבן:

בלאזן — בלאזן זיך; גארגלען (געארגלען) דעם האלדז מיט זאלצוואסער — גארגלען (געארגלען) זיך ווי א חזן; גלייכן (אין געאמעטריע) — גלייכן זיך צו עמעצן; גראבן די ערד — גראבן זיך אין אן ענין, אין א פראבלעם; הערן א קלאנג — הערן זיך (וועגן א ריח); וואלגערן לאקשן — וואלגערן זיך אין דער פרעמד; טראגן א משא — טראגן זיך ווי דער ווינט; כאפן עפעס — כאפן זיך אז עס איז געווען א טעות; מאכן עפעס — מאכן זיך (מאלע וואס עס מאכט זיך); עסן — עסן זיך איבער אן עוולה; פירן עמעצן פאר דער האנט — פירן זיך ווי די זיידעס; קלייבן — קלייבן זיך, גרייטן זיך; רייסן עפעס פון דער ערד — רייסן זיך צו רעדן; רעכענען עפעס צו טאן — רעכענען זיך מיט עמעצן; שיקן — שיקן זיך (ווי פאסט עס, ווי שיקט זיך גאר אזוינס אפצוטאן); שפארן אין זאק, אין קופערט — שפארן זיך, אמפערן זיך מיט עמעצן.

אזוי אויך: אויסגעבן זיך, אויסווייזן זיך, אויסווייקלען זיך, אויסשרייבן זיך (מער ניט קענען שרייבן), אויפכאפן זיך, אויפפירן זיך, איבערלייגן זיך, אינלעבן זיך, אננעמען זיך, באטראכטן זיך, באנעמען זיך, באקומען זיך, דערשלאגן זיך און נאך א סך אנדערע.

כמעט אומעטום קומט דא דער זיך צו א פיגוראטיוון, צו א מעטאנימישן באטייט. מעג מען אנרופן דער פיגוראטיווער זיך.

6. ספעציפיש, אייגנארטיק איז דער זיך וואס ווייזט אז די טואונג פונעם וועלב איז דורכגעפירט אן א באזונדערער אנשטרענגונג, אז עס באקומט זיך אזוי ווי פון זיך. טא זאל דערלויבט זיין אים אנצורופן פונזיכדיקער זיך. ער וועלט אילוסטרירט דורך א צאל זאצן:

„ידיש רעדט זיך"; „עס איז א גוטער ראמאן, ער לייענט זיך געשמאק"; „סע לאכט זיך ווי סע מאכט זיך"; „בני אונדז טומלט זיך פאר די וואלן"; „זייער ליבע באקט זיך אויף דער זון"; „אלץ איז גוט, ווען עס ענדיקט זיך גוט"; „איינעם לעבט זיך און ביים צווייטן שלעפט זיך"; „ארץ־ישראל וועט זיך אויסשפרייטן איבער דער גאנצער וועלט"; „דער זון האט זיך פארדריייט מיט א פרוי וואס איז א סך עלטער פון אים"; „שניידערס אין אמעריקע זאגן: זאלגט ניט, עס וועט זיך אויספרעסן"; „ביר אין א גלאז וועפט זיך

אויס"; „קליידער פֿון די בעסטע שטאָפֿן ניצן זיך אויך אָפּ"; „עס וועט זיך אָנקלײַבן אָ פֿול קערבעלע יאָגדעס"; „אָז דער רבי טאַנצט, טאַנצט זיך מיט מער התלהבות".

אהער קומען אַרײַן אויך די אומפֿערזענלעכע ווערבן: עס ווילט זיך, עס גלוסט זיך, עס גענדזלט זיך אים (ער האָט אָ באַגער צו עפּעס וואָס איז גוט, איז געשמאַק).

7. נאָענט צום פֿונזיכדיקן זיך אָדער ווי אַן אונטערגרופּע בײַם פֿונקט 6 איז דער זיך וואָס באַטײַט: סתּם אַזוי, אַזוי זיך, אָן אָ באַזונדערן צוועק, פֿון פֿאַרגעניגן וועגן. עטלעכע אילוסטראַציעס: „אין די זומערדיקע שבתים שפּאַציר איך זיך אין וועלדל"; „קויף איך זיך אָ פֿאַרביק טיכעלע" [דאָ האָט זיך פֿאַרביטן דעם מיר: שפּאַציר איך מיר, קויף איך מיר]; „דו פֿליסט זיך אַרום איבער דער וועלט און ווילסט אין ערגעץ ניט פֿאַרבלײַבן אויף שטענדיק"; „זיי ליגן זיך אויסגעצויגן אויפֿן גראָז ווי די גראָפֿן"; „לאָמיר זיך דורכגיין נאָך דער וועטשערע"; „די בחורים זײַנען זיך געגאַנגען אויף איין זײַט גאָס און די מיידלעך אויף דער צווייטער".

8. זיך קען און געווינטלעך דאַרף ער פֿאַרבײַטן דעם פּאָסיוו אין אַן ערך אָזעלכע זאַצן: אַנשטאָט „נאָך דער מלחמה איז דער מצבֿ געביטן געוואָרן" — ... האָט דער מצבֿ זיך געביטן; אַנשטאָט „די פֿרײַזן אויף שפּײַזן זײַנען גענעכערט געוואָרן" — ... האָבן זיך גענעכערט; [אָבער וועָן מע דאַרף אָנווײַזן ווער עס האָט גענעכערט קומט אויס צו ניצן די פּאָסיווע קאָנסטרוקציע אָדער אינגאַנצן איבערצוויזן דעם זאָך.] אַנשטאָט „די פֿאַרזאַמלונג איז פֿאַרצויגן (געוואָרן כּמעט ביז צוועלף אָדער אַזייגער" — ... האָט זיך פֿאַרצויגן כּמעט ביז צוועלף אָדער; אַנשטאָט „אין דער לאַבאָראַטאָריע ווערן אויסגעצייכנט עטלעכע ביאָלאָגישע עקספּערימענטן" — ... צייכענען זיך אויס עטלעכע.... (פֿאַרגלײַכן מיט ח5).

טו. ווערבן לאָזן זיך שאָפֿן

1. זינט ייִדיש איז געבוירן געוואָרן איז קאָנטיק די נטיה צו שאָפֿן נײַע ווערבן, אָזעלכע וואָס מע האָט ניט איבערגענומען פֿון דער גערמאַניש רעדנדיקער סבֿיבֿה, נאָר זיי געפֿורעמט אונטער דער השפּעה פֿון לשון־קודש בײַם איבערזעצן פֿון תּנך. פֿאַרן שם־עצם מלך איז געווען גרייט דאָס ווארט קיניג, אָבער פֿאַרן פּעל מלך, וימלך, וימליכו און די אַנדערע פֿאַרמען פֿון דעם ווערב איז ניט געווען קיין גרייט ווארט ניט אין דעם גערעדטן לשון פֿון אָרום און ניט אין דער דעמאָלטיקער ליטעראַטור־שפּראַך. האָט מען דעם ווערב אויסגעפֿורעמט — קיניגן. דער תּנך האָט דאָך עס אויפֿגעפֿאַדערט אַן ערך 300 מאָל. און אַזוינס האָט דאָך פּאַסירט אויך מיט אַנדערע ווערבן וואָס האָבן זיך באַגעגנט בײַם איבערזעצן שטעלן פֿון תּנך. די גרעסערע ראָלע פֿון ווערב אין לשון־קודש לגבי זײַן ראָלע אין געדמאַניש (אין אָלט־הויכ־

דײַטש, אין מיטל־הויכדײַטש) האָט מיטגעשפּילט אין עפֿענען טויערן פֿאַר אין ייִדיש אויפֿגעקומענע נײַע וועלבֿן.

2. די אייגענע אינעוויניקסטע אַנטוויקלונג פֿון ייִדיש, וואָס האָט געפֿירט צום פֿאַרמינערן די ענדונגען פֿון סובסטאַנטיוון און אַדיעקטיוון פֿון איין זײַט און בײַ וועלבֿן פֿון דער צווייטער זײַט, האָט אָפּגעריבן די דרויסנדיקע פֿאַרמעלע סימנים. וועלט גרינגער דער איבערגאַנג פֿון איין וואַרטקלאַס (סובסטאַנטיוו און אַדיעקטיוו) צום צוויטן (צום וועלב). די גראַמאַטישע צוימען אַרום די וואַרטקלאַסן וועלן כּסדר נידעריקער. שטייט ניט מער דאָס שפּראַכגעפֿיל ווי אַ שומר בײַ די וואַרטקלאַסן. האָט מען פֿון וועלבֿן געמומען שאָפֿן אַלץ מער סובסטאַנטיוון אַן אַ באַזונדערן סופֿיקס (ווי פֿון שלאָפֿן — דער שלאָף, פֿון אויסקומען — דער אויסקום); פֿון דער צווייטער זײַט זײַנען פֿון סובסטאַנטיוון און אַדיעקטיוון אויפֿגעקומען אַלץ מער וועלבֿן (ווי פֿון די פֿאַרב — פֿאַרבן, פֿון שוואַרץ — שוואַרצן, און מע האָט דאָך: איך פֿאַרב, איך שוואַרץ). עס גייט ניט אין דעם צי היסטאָריש איז אין די קאָנקרעטע פֿאַלן דער וועלב טאַקע אויסגעוואַקסן פֿון די נאָמינאַלע וואַרטקלאַסן; עס גייט נאָר אין וויזן ווי דאָס שפּראַכגפֿיל איז געוואָרן גרייט אַריבערצופֿירן דעם וועלב פֿון סובסטאַנטיוו און פֿון אַדיעקטיוו.

פֿאַראַן אַ גרויסע גרופּע פֿאַרלעך, וואו דער וועלב רופֿט אַן די טואונג און דער סובסטאַנטיוו דעם מיטל, דעם מכשיר דורכצופֿירן די טואונג. דוגמאָות: די זעג — איך זעג, די באַרשט — איך באַרשט, די זיף — איך זיף, די זיפּ — איך זיפּ; דער האַמער — איך האַמער, דער בויער — איך בויער, דער צימבל — איך צימבל, דער טעטל — איך טעטל, דער הובל — איך הובל. פֿאַראַן אַ סך אַזעלכע פֿאַרלעך וואו די סעמאַנטישע שייכותן צווישן סובסטאַנטיוו און וועלב זײַנען גאַנץ פֿאַרשיידענע. דוגמאָות: דער טאַנץ — איך טאַנץ, דער שמיד — איך שמיד, דער האַלדז — איך האַלדז אים, דאָס קלייד — איך קלייד אים, די באָד — איך באָד זיך, דער בליץ — עס בליצט; דער וואונדער — איך וואונדער זיך, דאָס פֿערטל — איך פֿערטל דעם חלק, דאָס ברעקל — איך ברעקל; די הוידע — איך הוידע אים, די קריוודע — קריוודע מיך ניט.

און דוגמאָות פֿון פֿאַרלעך צווישן אַדיעקטיוו און וועלב: ווײַס — איך ווײַס, שטאַרק — איך שטאַרק אים, קאַרג — קאַרג ניט, שטיל — שטיל דאָס קינד, דאַר — עס דאַרט דער קאָפּ; וואַרעם — וואַרעם זיך, ברודיק — ברודיק ניט, נעכטיק — איך נעכטיק, איידל — איך איידל אים, ברוגז — ברוגז אים ניט, בעסער — בעסער אים, ערגער — איך ערגער; צײַטיק — צײַטיקן, שטענדיק — שטענדיקן, ציכטיק — איך ציכטיק, טונקל — עס טונקלט. און פֿון צווישן נעאָלאָגיזמען: בלייך — בלייכן, העל — עס העלט, אייביק — אייביקן, פֿאַרביק — פֿאַרביקן, ווינציק — ווינציקן.

3. גרונטיקע זײַנען די וועלבן וואָס קומען אַן אַ פֿרעפֿיקס אַדער אַ קאָנווערב און אַן אַ סופֿיקס. בײַ גרונטיקע וועלבן פֿאַלן צונויף דער וועל־

באַלעך שטאַם מיטן שוֹרש. כּמעט אַלע גרונטיקע ווערבן האָבן אַן אייגנטראַפֿיקן ווערבאַלן שטאַם. אָט זיצנען אַזעלכע שטאַמען לויטן סדר פֿון אַלף־בית: איילן, בויגן, גייגן, דאַנק, הייבן, ווארף, זוך, חצות („חצות ניט יעדע נאַכט"), טוֹ, יאָג, כּוס („איך כּוס שוין דעם דריטן כּוס"), כּאַפּ, לויף, מיין, נעם, סם, עס, פּלעטן, פֿיר, ציִ, קוק, רייס, שרעק, שכּר, תּחום. און אָט זיצנען צווייגנטראַפֿיקע ווערבאַלע שטאַמען: אָטעם, בייטל, גליווער, דלובּע, הרגע, וואונדער, זאָטל, חוזק, טענה, יאָדע, כּשר, כריפּע, ליטער, מאָזל, נישטער, סאַרווער, ענטפֿער, פֿאַלמעס, פֿושער, צאַפּל, קאָליר, שטורעם, שׂרפּע, תּביעה („וואָס תּביעהט ער?"). דרייגנטראַפֿיקע ווערבאַלע שטאַמען זיצנען כּמעט ניטא.

אינטערעסאַנט זיצנען די גרונטיקע ווערבן די העברעאיזמען. ייִדיש פֿאַרמאָגט זיי אין די הונדערטער. רעכנט מען דאָ אויס אַ האַלבן הונדערט אין דער פֿאָרעם פֿון זייערע אינפֿיניטיוון: שמען (האָבן אָ שם), קנסן (פֿאַראַ־לעל צו קנסענען), מלן (נוסח ליטע פֿאַר מלען), חנען זיך (פֿאַראַלעל צום אָפּטערן חנדלען זיך), מתן (גראָב וועגן שטאַרבן), זמנען, תּמען, סודען זיך (מסתּמא פֿון דעם מערבּ־ייִדישן סודותן זיך), צחוקען (שפּילן אין קאַרטן, ארויסגערעדט: צכאָקן, צאָכקען, צאָכקען); אַווירן, אומרן, אפֿשרן, אַשר־יצרן; בוררן, בטלען, בקיצורן; גזרן, גוסן (אויך: גוסען); דברן, דורסן; הכשרן, הפֿקרן, זמרן, זיווגן; חרפֿהן (פֿון מערבּ־ייִדיש), חיותן, חיבורן, חנפֿענען, חשוונען זיך (נעאָלאָגיזם), טובֿלען, טועמען (נעאָלאָגיזם); ייִתורן, יעלהן, יצרן; כּפֿתורן, לומרן, מוכרן, מופֿקרן, מעשׂרן, מנחמען (אין מערבּ־ייִדיש); ניזוקן, עולה־רגלען, ספֿקן, סך־הכּלען, עומרן (אין מערבּ־ייִדיש), קוברן, קטיגורן, קבצנען, קול־דממה־דקהן (נעאָלאָגיזם), תּחית־המתימען (נעאָלאָגיזם).

מיר זעען ווי אויפֿטוריש עס קומען אויף אָט די ווערבן און זייער צאָל ווערט כּסדר גרעסער, ווייל עס קומען דאָ כּסדר צו נעאָלאָגיזמען, הגם פֿון דער צווייטער זיצט זיצנען פֿאַרגעסן געוואָרן מערבּ־ייִדישע ווערבן וואָס זיצנען געווען זאָפֿטיק און נייטיק. אַ טייל פֿון די גרונטיקע ווערבן־העברע־איזמען האָבן פֿריער געהאַט דורכגעמאַכט דעם גלגול פֿון צוניפֿגעזעצטע ווערבן, און ערשט ווען מע האָט זיי געניצט אַ היפּשע צאָל מאָל און זיי האָבן אַראָפּגענידערט סאָציאַל פֿון די לעפּצן פֿון תּלמידי־חכמים צום פּשוטן פֿאָלק, זיצנען זיי געווָארן פּשוטע ווערבן. אָזוי איז בלי־ספֿק פֿריער געווען זייַן אין ספֿק און ערשט דערנאָך ספֿקן. אין טייטש־חומש האָבן מיר חלש ווערן, דערנאָך האָבן די לייענערינס עס געקירצט אין חלשן; פֿריער איז געווען מפֿיל־זייַן, שפּעטער איז אויפֿגעקומען מפֿלען; פֿריער טובֿל זייַן, דערנאָך טובֿלען.

אַ סך גרונטיקע ווערבן זיצנען אָזוי ווי מוטערס וואָס קינדלען אַן פֿולע שטיבער. אָזוי קריגן מיר פֿון שרעקן: דערשרעקן, פֿאַרשרעקן, צעשרעקן, אַוועקשרעקן, אויסשרעקן, אויפֿשרעקן, אינשרעקן, אָנשרעקן, איבערשרעקן, אונטערשרעקן, אָפּשרעקן, אַפּערשרעקן, אַראָפּשרעקן, אַרויסשרעקן, אַרונטער־שרעקן, אַריַינשרעקן, דורכשרעקן, מיטשרעקן, פֿונאַנדערשרעקן, צושרעקן, צונויפֿשרעקן, קאַריקשרעקן. אָזוי אויך פֿון שניַידן: באָשנידן, דערשנידן, פֿאַרשנידן, צעשנידן, אַוועקשנידן, אויסשנידן, אויפֿשנידן, אומשנידן,

אונטערשנײדן, איבערשנײדן, אײנשנײדן, אַנשנײדן, אָפּשנײדן, נאָכשנײדן, אַרומשנײדן, אַרויסשנײדן, אַרונטערשנײדן, אַרײנשנײדן, דורכשנײדן, נאָכ־שנײדן, פֿאַרבײשנײדן, צונויפֿשנײדן. און אָפּילו פֿון סמען: פֿאַרסמען, צעסמען, אַוועקסמען, אויססמען, אָנסמען, אָפּסמען, אַפּערסמען, אַראָפּסמען, אַרומסמען, דורכסמען, מיטסמען, צוסמען. מיר זעען דאָ בחוש די גוואַלדיקע עשירות פֿון ניואַנסירונגען בײַ וועבּן.

4. **בײַם שאַפֿן וועבּן טרעפֿט מען זיך אָן אויף אי בער קלאַנגען.** דער איבערקלאַנג קען זײַן דער אײנציקער וועבּ־שאַפֿנדיקער כּוח אָן ער קען אויך קומען צוזאַמען מיט אַ פֿרעפֿיקס אָדער אַ קאָנווערב. (זען אויך יד4). די גאַנצע סיסטעם פֿון איבערקלאַנגען איז אַ באַגרענעצטע וויײל אין דעם גרויסן רובּ פֿאַלן קומט מען אויס אָן איר בײַם אויספֿורעמען דעם וועבּ. מע באַדאַרף דאָ אויך זײַן שטאַרק אָפּגעהיט, וויײל דער איבערקלאַנג איז שוין געווען אין מערצאָל אָדער אין דימינוטיוו צי אין קאָמפּאַראַטיוו, וואָס דער וועבּ איז געבויט אויף זיי. עס ווערן אויסגעטיילט די פֿינף נאַטיר־לעכע פֿאַלן:

א) פֿון אָ אין ע, ווי בײַ: קאַם — קעמען, פֿאַלש — פֿעלשן, וואַקס — וועקסן, באַרשט — אויך: בערשטן, קראַנק — קרענקען, דאַמפֿ — דעמפֿן, קוואַל — אויך: קוועלן, לאַגער — אויך: לעגערן; זאַט — זעטן זיך, קאַלב — קעלבן זיך; מאַכט — מעכטיקן זיך, קראַפֿט — קרעפֿטיקן, לאַסט — באַלעס־טיקן, שאַכט — נעכטיקן (אין די לעצטע פֿיר וועבּן קומט דער איבערקלאַנג צוזאַמען מיטן סופֿיקס ־ י ק). ווען מיר האָבן פֿון בלאַט — בלעטערן, פֿון וואַלד — באַוועלדערן, בויט זיך דער וועבּ אויף דער מערצאָל; ווען מיר האָבן פֿון לאַנג — לענגערן, פֿון אַלט — עלטערן זיך, שטאַמט דער וועבּ פֿון קאָמפּאַראַטיוו; ווען מיר טרעפֿן די פֿאַרבינדונגען פֿאַלב — פֿעלבלען, טאַנץ — טענצלען, איז דער יסוד פֿאַרן וועבּ דער דימינוטיוו. [אין דעם וועבּ העקערן איז דער פֿונדאַמענט פֿאַרן וועבּ ניט האַק, נאָר העקער, דאָס הייסט דער קצבֿ אָדער דעם קצבֿס געהילף.]

ב) פֿון אָ אין ע, ווי בײַ: קאָפּ — קעפּן, שפּאָט — אויך: שפּעטן, שמאָל — שמעלן, קלאָר — קלערן, אָפֿן — עפֿענען, אָטעם — אויך: עטעמען, אָדער — אויך: עדערן, צאָרן — צערענען, יאָר — יערן זיך; שאָד — שעדיקן, גנאָד — באַגנעדיקן (אין די לעצטע צוויי צוזאַמען מיטן סופֿיקס ־ י ק); ראָד — רעדלען, בלאָז — בלעזלען זיך (אין די לעצטע צוויי פֿון דימינוטיוו); פֿאָלק — באַפֿעלקערן (פֿון מערצאָל). צוזאַמען מיט פֿאָכן האָבן מיר פֿעכטלען און צוזאַמען מיט קאָכן האָבן מיר קעכטלען, קומט צוזאַמען מיטן איבערקלאַנג אויך דער סופֿיקס ־ל פֿון פֿאַרקלענערן און צערטלען.

ג) פֿון ו אין י, ווי בײַ: קורץ — קירצן, קרום — קרימען, טרוקן — טריקענען, גרוס — גריסן, שוץ — שיצן, ברודער — ברידערן זיך, קומער — קימערן זיך, נוץ — ניצן, קלוג — קליגן זיך, געניג — געניגן, מונטער — מינטערן, רומפּל — רימפּלען, הופֿן — היפֿערן, דרוק — דריקן, וואונטש

— ווינטשן, וואונק — ווינקען, רום — באַרימען זיך, גוט — באַגיטיקן, קונץ — קינצלען (צוזאַמען מיטן סופֿיקס ־ל).

ד) פֿון וי אין יי, ווי בײַ: נויט — נייטן, קרוין — אויך: קריינען, גרויס — גרייסן זיך, רויט — רייטלען זיך, פֿלוי — (אויס)פֿלייען, טויב — (באַ־, פֿאַר־)טייבן, רויך — אויך: רייכערן, גלויבן (סובסטאַנטיוו) — גלייבן (ווערב), פֿאַראַלעל צו צוגעוואוינען — אויך: צוגעווייניקן.

ה) פֿון וי אין יי, ווי בײַ לויטער — לײַטערן, זויער — זײַערן, ברויז — ברײַזן (אַבער דער ים ברויזט), לויז — לײַזן, צויג — אָפּצײַגן(לע)ן זיך, ברויען און די פֿאַראַלעלע פֿאַרעם ברײַען, קויקלען און די אָפּטערע פֿאַרעם קײַקלען, צוימען און צײַמען. [פֿײַקלען געהערט ניט אַהער, ווײַל דער ווערב איז פֿון פֿײַקל.]

מיר וועלן זיך אָנשטויסן אויף נאָך איבערקלאַנגען בײַ פֿאַרבינדונגען מיט סופֿיקסן.

5. מיר גייען איצט אַריבער צו די ווערבאַלע סופֿיקסן און הייבן אָן מיטן אָפּטסטן צווישן זיי, מיט ־ירן. ער טרעפֿט זיך בײַ הונדערטער אינטער־נאַציאָנאַליזמען. דוגמאות: אילומינירן, אימפּאַרטירן, אַקצענטירן, באַלאַנ־סירן, בודזשעטירן, דיזשורירן, טעסטירן, מאָטיווירן, ניוועלירן, פּענסיאָנירן, פּראָגרעסירן, פּרעטענדירן, קאָנטראָלירן, רעגיסטרירן, רעפּאַרטירן, שיפֿ־רירן. דער זעלביקער סופֿיקס קריגט אויך די פֿאַרעם ־יזירן, אויך בלויז בײַ אינטערנאַציאָנאַליזמען: נאַציאָנאַליזירן, קאָלאָניזירן, קאָנאָליזירן, נאָרמא־ליזירן, פּולווריזירן, רעאָליזירן, (רע)אָרגאַניזירן. מע שטויסט זיך אויך אָן אויף ־יצירן, אָבער דאָס איז ניט קיין סופֿיקס, נאָר פֿון ק ווערט צ: פֿון פּראַקטיק — פּראַקטיצירן, אָבער אויך: פּראַקטיקירן, פֿון פֿאַבריק — פֿאַבריצירן, אָבער אויך זעלטענער: פֿאַבריקירן. מע האָט כּמעט אַלע ווערטער געמומען פֿאַרטיקערהייט און קוים קען מען דאָ געפֿינען עפּעס וואָס איז אויפֿ־טועריש. די צאָל אַזעלכע ווערבן איז געוואָרן גרעסער און גרעסער, זינט מע האָט אָנגעהויבן רעדן און שרײַבן אויף ייִדיש וועגן וויסנשאַפֿטלעכע און בכלל קולטורעלע ענינים. הגם דער סופֿיקס ־ירן איז אַ לאַנגאָניקער, זײַנען די ציטירטע ווערבן און זייער גאַנצער מין פֿאַרבליבן ניט־פֿאַרוואָרצלט.

די בּולטע ראַיה פֿאַר דעם איז דאָס פֿעלן פֿון פּרעפֿיקס גע־ אין פּאַרטיציפּ צו ווערבן וואָס הייבן זיך אָן מיט אַ וואָקאַל אָדער דיפֿטאָנג, אָפֿילו ניט ווען זיי ווערן פֿאָפֿולער. דעריבער איז: אינטערעסירט, ניט ׳געאינטע־רעסירט׳, אָמוזירט, ניט ׳געאָמוזירט׳. אָזוי אויך: אָמטירט, אָפּערירט, עמיגי־רירט, עקזאָמענירט, אימפּאַרטירט, אויטאָריזירט. עס דאַרף אויך ניט צוקומען דער גע־ ווי אַ פֿערטער טראַף וואָס לענגערט צו שטאַרק דאָס וואָרט און דעריבער: דעקלאָמירט, מאָטיווירט, רעמאָנטירט, רעפּאַרטירט, רעפּעטירט, רעצענזירט און ענלעכע.

בײַ די ווײַטערדיקע ווערבן קען זײַן מיט אָדער אָן דעם גע־ אין דעם פֿאַרטיציפּ, אָפּהענגיק פֿונעם סטיל; מיט דעם גע־ באַקומט זיך אַ מער

פֿאַלקישער כאַראַקטער פֿונעם וואַרט. עס איז כּדאַי צו באַמערקן אַז וועז דער פֿאַרטיציפּ קומט זעלבשטענדיק („געשטאַלצירט מיט די קינדער, האָט ער ניט געזשאַלעווט אויף זייער שטודירן") נעמט ער גיכער אָן דעם פֿרעפֿיקס גע- איידער ווי אַ טייל פֿון דער פֿאַרגאַנגענער צייט. וועז דער פֿרעפֿיקס טרעפֿט זיך אָפֿטער, קומט ער דאָ וויטער אין קלאַמערן: (גע)ברא־קירט, גאַסטירט, גוסטירט, גרימירט, דאַטירט, דיקטירט, האַלבירט, (גע)־מאַרקירט, מאַרשירט, מעבלירט, נערווירט, סערווירט, ראַזירט, (גע)שטאַל־צירט, (גע)שפּאַצירט, שפּיאַנירט. לייגט אַבט אויף די פֿאַלקסווערטער: גוסטירן, האַלבירן, מאַרקירן.

6. פֿאַרשיידנדיק זיינען די פֿונקציעס פֿון סופֿיקס -ווועז וואָס איז פֿון סלאַווישן אָפּשטאַם. ראשית־כּל קומט אָט דער סופֿיקס בייַ ווערבן וואָס שטאַמען פֿון אַ סלאַוויש לשון: בונטעווועז, בושעווועז, בראַנעווועז, האַרעווועז, זוברעווועז, זשאַלעווועז, זשעברעווועז, טינקעווועז, טשאַטעווועז, טשעסלעווועז. דער -ווועז וואָס באַצייכנט אַרבעט, אַ מלאָכה, קומט אויך מיט שרשים וואָס זיינען ניט פֿון סלאַוויש: גרונטעווועז, הובלעווועז, ניצעווועז, קיטעווועז, לאָדע־ווועז, גאַרסעווועז, קאַנטעווועז, וואַטעווועז, פֿוטרעווועז, שטעמפּלעווועז.

דאָס סאָמע כאַראַקטעריסטישע פֿון סופֿיקס -ווועז באַשטייט אין דעם וואָס ער גיט צו אַ בפֿירושן אָדער קוים־קוימיקן בייַטעם פֿון ביטול. פֿון דער גרויסער צאָל אַזעלכע ווערבן: באַנקעטעווועז, בהלהווועז, גוואַלדעווועז, דאַטשע־ווועז, הערשעווועז, ווילדעווועז, חבדעווועז, טאַנדעטעווועז, יאָלדעווועז, יונגאַטשע־ווועז, כאַלטורעווועז, לאַפּעווועז (אַרומנעמען מיט די לאַפּעס), לצעווועז, מיניס־טרעווועז, נע־ונדעווועז, פֿושעווועז, קהלעווועז (זיך קהלן), קללהווועז, שוסטרע־ווועז, תּכלעווועז. זיך מערקן די נעאָלאָגיזמען: זכרונעווועז, מלחמהווועז, פּאָע־טעווועז.

וועז הער שורש ענדיקט זיך אויף אַ -ה אָדער אויף אַ -ע, קען פֿאַרשטייט זיך צוגעזעצט ווערן בלויז ייוע.

7. דער סופֿיקס -ל (מיטן טראַפֿיקן למד צום סוף פֿון ווערבאַלן שטאַם) איז אָפּט, איז אויפֿטוערייש און האָט אַ באַוונדערן קלאַנגיקן חן. באַדאַרף מען ניט קאָרגן די דוגמאות: בורבלען, בייטלען, בינטלען, בעטלען, בליצלען, בלינצלען, גריבלען זיך, וויצלען זיך, זאַמלען, טינטלען, טריפֿלען, פּשטלען זיך, פֿינקלען, פֿעכלען, צערטלען, קייטלען (זיך) קיצקלען, קינדלען, קיצלען, קליגלען זיך, קלינגלען, קעכלען, קעצלען זיך, קרענקלען, רייטלען זיך, רינגלען, שוואַרצלען.

דער ווערבאַלער סופֿיקס -ל איז אַזוי ווי אַ שוועסטערקינד פֿון סופֿיקס בייַם דימינוטיוו (זען סוב', 1b), און שוועסטערקינדער זענען אָפּט אויס גלייַך ווי צוויי טראָפּנס וואַסער. דער ווערבאַלד סופֿיקס ברענגט מיט פֿאַרקלענע־רונג פֿון דער טואונג און עס איז מעגלעך אויך אַ פֿאַרצערטלעכונג. וויסן הייסט: מאָכן וויסנ; וויסלען באַטייט: מאָכן אַ ביסל וויסער. ווער מיר האָבן די ווערבן: בלעזלען, בערשטלען, ברעקלען, גלעקלען, וועדטלען זיך, לידלען,

טענצלען, שלענגלען זיך און אַנדערע פֿון דעם שניט, קען מען זאָגן אַז זיי זײַנען אויפֿגעשטעלט אויף די פֿאַרקלענער־פֿאַרמען. אָבער עס איז ניטאָ קיין שום נוצן אין אויסטיילן באַזונדער אָט די ווערבן פֿון די פֿריִער אויסגערעכנטע.

עס האָט יאָ אַ זינען אויסצוטיילן די אַלע ווערבן וואו דער טראַפֿיקער למד איז צום סוף פֿון זייער שורש אין ייִדיש (ניט פֿון אַ היסטאָרישן שטאַנד־פונקט גענומען). עס איז גאָר ניטאָ דער ווערבאַלער סופֿיקס ־ל אין די ווערבן: גאַרגלען, האָגלען, האַנדלען, הובלען, העקלען, וואָגלען, וואַקלען, זיך, טובֿלען, יובֿלען, יכלען [׳יאָכלען׳].

8. דער ווערבאַלער סופֿיקס ־ער בינדט זיך:

א) מיט ־ער אין קאָמפּאַראַטיוו, דהיינו: בעסערן, העכערן, גרעסערן, לינדערן, לענגערן, מילדערן, עלטערן (זיך), ינגערן (זיך), בייזערן זיך, פֿאַרערגערן, פֿאַרטיפֿערן, פֿאַרליכטערן, באַרײַכערן, דערנענטערן (זיך), פֿאַרגיכערן, פֿאַרביליקן;

ב) מיט דער ענדונג ־ער פֿון מערצאָל, דהיינו: בלעטערן, רעדערן, גלעקערן, לעכערן, גלידערן, ציינערן, באַפֿעלקערן, פֿאַרגעטערן, צעשטיקערן, פֿאַרשטיינערן;

ג) מיטן סופֿיקס ־ער פֿון סובסטאַנטיוו וואָס באַצייכנט דעם טוער, דהיינו: קרעמערן, שנײדערן, מערדערן, שוסטערן, שרײַבערן, דאָקטערן, מײסטערן, פֿישערן, פֿושערן, קירזשנערן. [ניט אומעטום איז דאָ פֿאַראַן דער סופֿיקס ־ער, בלויז די לעצטע צוויי קלאַנגען אין נאָמען פֿון אַ טוער, און דאָ קען אויך זײַן אַ בײַטעם פֿון ביטול.]

אַחוצדעם זינען פֿאַראַן ווערבן מיט ־ער פֿון די פֿאַרשיידנסטע געביטן: רייכערן, שלעפֿערן, לופֿטערן, טרילערן, לאָקערן, מאָטערן, וואָכערן, אײַנבירגערן, טרייבערן, נישטערן.

מיר האָבן אַ סך ווערבן אויף ־ערן וואו סע שיקט זיך ניט אײַנצוזען אין זיי דעם ווערבאַלן סופֿיקס ־ער, נאָר וואָס זינען גאָר גרונטיקער אָדער פֿשוטע ווערבן, געשאַפֿענע פֿון סובסטאַנטיוון אָדער אַדיעקטיוון מיט די לעצטע צוויי קלאַנגען (ער) אין זייער שטאַם. דוגמאות: זומערן, האָמערן, הונגערן, יאָמערן, וואונדערן זיך, פֿלאָנטערן, פֿײַערן, הויקערן, טרויערן, וואַנדערן, וואַלגערן, פֿודערן; זײַערן, לײַטערן, (פֿאָר)ביטערן, (פֿאָר)זיכערן, זויבערן, מונטערן, דערווידערן.

אַוודאי איז ניטאָ קיין שום סופֿיקס אין די העברעאיזמען מיט די לעצטע צוויי קלאַנגען [־ער], ווי אין: אַווירן, הכשרן, זמרן, חזירן, חיבורן, חזרן, כשרן, מוסרן, מזמורן, מסרן, מעשׂרן, משוררן, סדרן, פּגרן, פּטרן.

9. דער ווערבאַלער סופֿיקס ־יק קען זיך בינדן בלויז מיטן אַדיעקטיוויש סופֿיקס ווי מע זעט עס אין די ווערבן: (פֿאָר)איבעריקן, בלוטיקן, (פֿאָר)גוואַלדיקן, באַגינציקן, באַגנעדיקן, גרונטיקן, (פֿאָר)דעכטיקן, באַוואָל־דיקן, (באַ)ווילקן, באַזונדיקן, זינדיקן, (פֿאָר)ליזיקן, מוטיקן, מעכטיקן,

נעכטיקן, צייטיקן, ציכטיקן, קאַנטיקן, קויטיקן, קינציקן, רונדיקן, שטובֿיקן, שטענדיקן. און ווייטער איז דער ־יק ניט קיין טייל פֿון אַן אַדיעקטיוו, נאָר אַ פֿאַרזיכדיקער סופֿיקס: ענדיקן, פֿייניקן, רייניקן, שעדיקן, קרייציקן, בארעכ־ טיקן, באַלאַסטיקן, געוועלטיקן, באַשעפֿטיקן, פֿעסטיקן, דערקונדיקן (זיך). אין ווייטיקן, פֿרישטיקן, האַרבֿעריקן, פֿאַרטיידיקן איז ניטאָ קיין סופֿיקס, ווייל ־יק איז דאָ אַ טייל פֿון שורש.

10. דער סופֿיקס ־קע (און ניט ק אַליין, ווייל דער ע בלייבט דאָך אין אַלע פֿאַרמען פֿון וועלט) גיט איבער דאָס נאָכמאַכן קלאַנגען. דוגמאות: בעקען, מוקען, מעקען, כניקען, כריוקען, מורקען, מרוקען, קוואַקען, קוואַקען, באַמקען, באָמקען. עס איז אויך אָנאָמאַטאָפּאָאיש: סמאַטשקען, טראַסקען, פּאָרסקען, און אָפֿילו: צאַצקען (זיך). פֿאַרשטייט זיך אַז דאָ קען מען שאָפֿן אַזוי פֿיל וועלטן וויפֿל עס זיינען נייטיק אויף איבערצוגעבן דאָס נאָכמאַכן אַ קלאַנג וואָס מע האָט פֿריער ניט געהאַט געפֿרווט עס צו טאָן.

XV.

די וועלטן

א. כאַראַקטער פון אינפֿיניטיוו

1. מע רופֿט אַן דעם אינפֿיניטיוו פֿון וועלב, וועלן מע וויל אָנווייזן אויף אַלע זיינען פֿאַרמען. אַזוי פֿירט מען זיך, אַזוי פֿירן זיך די וועלטערביכער. אָבער עס איז באַקוועמער און אויך פּאַסיקער אויסצוטיילן דעם אינפֿיניטיוו צוזאַמען מיטן געלונדיוו און מיטן פּאַרטיציפּ אין אַ באַזונדערן וואַרטקלאַס, וויל אָט די פֿאַרמען האָבן ניט די הויפּט־אייגנשאַפֿט פֿון וועלב זיך צו בייטן לויט צייטן און פּערזאָנען און פֿאַרמאָגן אויך אָנדערע שטריכן וואָס דער וועלב האָט זיי ניט. דער אינפֿיניטיוו האָט אַ צווייאיקן כאַראַקטער: זיין וועלבאָלן און סובסטאַנטיווישן מהות.

2. דער אינפֿיניטיוו איז אַ באַשטאַנדטייל פֿון אַ צאָל צונויפֿגעזעצטע וועלבאָלע פֿאַרמען. ער העלפֿט שאַפֿן: די קומעדיקע צייט (איך וועל זאָגן), די צווייטע קומעדיקע צייט (איך וועל האָבן געזאָגט), אָזוי אויך אין דער פּאַסיווער קאָנסטרוקציע (איך וועל ווערן געלויבט), אין דער ערשטער און דריטער פּערזאָן פֿון אימפּעראַטיוו (זאָל ער זאָגן, לאָמיר זאָגן), דעם קאָנדיציאָנאַל (איך וואָלט זאָגן), דעם קאָניונקטיוו (איך זאָל זאָגן), דעם אַספּעקט פֿון פֿיל־מאָליקייט (איך פֿלעג זאָגן), דעם אַספּעקט פֿון באַשטענדיקייט (איך טו זאָגן), אויך אָנדערע אַספּעקטן (האָלטן אין זאָגן, אין איין זאָגן, קומען צו גיין). זעען מיר ווי גרויס עס איז די ראָלע פֿון אינפֿיניטיוו בײַם אויפֿשטעלן וועלבאָלע פֿאַרמען.

3. פֿאַראַן אַ גאַר וויכטיקע וועלבאָלע אייגנשאַפֿט פֿון וועלב אין דעם אינפֿיניטיוו. אויב דער וועלב איז אַ טראַנזיטיוועלב, קומט אויך נאָך זיין אינפֿיניטיוו — דער אָקוזאַטיוו. דוגמאות: זאָגן דאָס קלוגע וואָרט, טראָגן די שוועלע משא, לייענען דאָס אינטערעסאַנטע בוך, דורכפֿירן דעם קאָנאָל, אַרויסשטעלן די קאָנדידאַטור פֿון דעם געזעלשאַפֿטלעכן טוער. אויב מע שטעלט דאָ חלילה אַרײַן די פֿרעפּאָזיציע פֿון, בייט זיך דער זינען פֿון דער פֿראַזע: דעמאָלט רעדט זיך וועגן אַ טייל פֿון דער טואונג און ניט וועגן דער גאַנצער טואונג. לייענען פֿון דעם בוך — באַטייט: ניט דאָס גאַנצע בוך, נאָר בלויז אַ טייל פֿון דעם בוך; דאָס אויסאַרבעטן לעדער — באַטייט: פֿראָדוצירן לעדער פֿון פֿעל, דאָס אויסאַרבעטן פֿון לעדער — באַטייט: פֿון

לעדער וואָס איז שוין גרייט אויסצורעכענען אַ קאָנקרעטע זאַך (אַ פּאַרטפּעל, העכטשקעס אַדער עפּעס אַן אַנדער זאַך).

ליידער טרעפֿט מען דאָ ניט זעלטן גרייזן וואָס קומען פֿון טראַכטן ניט אויף ייִדיש אַדער פֿון איבערזעצן פֿון אַן אַנדער לשון. זאָל מען זיך געווענען פֿון אַזאַ מין גרייז!

4. פֿון דער צווייטער זײַט האָט דער אינפֿיניטיוו גאָר וויכטיקע אייגנשאַפֿן פֿון סובסטאַנטיוו. ער קען קומען מיט אַן אַרטיקל; אויב דער אַרטיקל איז דער באַשטימער, איז עס שטענדיק דאָס, מיט אַנדערע וועלטער: דער אינפֿיניטיוו געהערט צום נייטראַלן מין; דערבײַ איז דאָ ניטאָ קיין איין יוצא־מן־הכלל. דער אינפֿיניטיוו קען אויך קומען מיט אַן אַדיעקטיוו, מיט אַן אַדיעקטיוויש צאַלוואָרט, מיט אַן אַדיעקטיווישן פּראָנאָם; פֿאַר אים קען קומען אַ פּרעפּאָזיציע מיט איר אָפּגעזונדערטן באַטײַט; מיט אים קען זײַן דער פֿאָסעסיוו. דוגמאות: דאָס וואַרטן העלפֿט ניט; עס וועלט איבערדריסיק דאָס נע־וגד זײַן; עס הערט זיך פֿון ערגעץ אַ זיפֿצן; „קראַצן און בײַרגן איז גוט נאָר אויף אַ ווײַל" (שוו) און „דאָס קראַצן און דאָס בײַרגן..." „לאָכן איז געזונט, דאָקטוירים הייסן לאָכן" (שע); „דאָס כסדרדיקע ווײַנען פֿונעם קינד לאָזט ניט שלאָפֿן", „אַ ביטער בענקען קען זײַן אַ שטער פֿאַרן געזונט"; „זייער לאָכן פֿלעגט דאָך קלינגען ווי דאָס ליד פֿון נאָכטיגאַלן" (מ. ראָזענפֿעלד); „מיט ווײַנען און מיט קלאָגן וועט מען דעם דלות ניט פֿאַריאָגן" (שוו); „פֿון זאָגן טוט מען ניט טראָגן" (שוו); „בײַם שפּילן זיך איז יער שוין געווען בײַ אונדז אין די הענט" (ממוס); „פֿריילין קאַפֿלאַנס טאַנצן האָט אַלעמען פֿאַרוואונדערט", „פֿייגעס פֿיש־קאָכן האָט געהאָט אַ שם אין שטעטל" (שע), „דעם אַנדערנס יסורים איז אַ גרינגער תּענית" (שוו).

איין בולטער פֿאַרמעלער סימן פֿון סובסטאַנטיוו פֿעלט דעם אינפֿיניטיוו — די מערצאָל־פֿאָרעם, דאָס הייסט ס׳פֿעלט דעם אינפֿיניטיוו די פֿעאיקייט צו קענען האָבן איינע פֿון די מערצאָל־ענדונגען. בעת מע זאָגט: „די עסנס האָבן ניט קיין טעם", „אַזוי פֿיל לעבנס זײַנען פֿאַרשניטן געוואָרן" — זײַנען דאָ ניטאָ קיין אינפֿיניטיוון, נאָר געווײַנטלעכע סובסטאַנטיוון. עס איז פֿאַראַן אַ קלאָרער סעמאַנטישער גרענעץ צווישן אינפֿיניטיוו און סובסטאַנטיוו. דער אינפֿיניטיוו איז דער נאָמען פֿון דער טואונג און אין פֿאַרבינדונג מיטן פֿראַצעס פֿון טאָן. אַ סובסטאַנטיוו פֿון אַ ווערבאַלן שטאַם ווײַזט אויפֿן אָפּט אַדער אויפֿן פֿראַצעס פֿון דער טואונג, אויך אויפֿן רעזולטאַט פֿון דער טואונג. אַזוי אָרום איז דאָס באַשרײַבן ניט דאָס זעלביקע ווי די באַשרײַבונג אַדער דאָס באַשרײַבעניש.

5. אָלע פֿונקציעס פֿון דעם סובסטאַנטיוו אין זאַץ פֿירט דורך אויך דער אינפֿיניטיוו. דער אינפֿיניטיוו קען זײַן דער סובייעקט אינעם זאַץ: „רעדן איז זילבער, שווײַגן איז גאָלד"; „לײַען און בײַרגן מאַכט גרויסע זאָרגן"; „פֿרי אויפֿשטיין און פֿרי חתונה האָבן שאָט ניט"; „אַ קונץ איז צו קויפֿן סחורה און צו האָבן קינדער, נאָך אַ גרעסערער קונץ איז סחורה צו פֿאַרקויפֿן און קינדער מגדל צו זײַן" (שוו). דער אינפֿיניטיוו קען אויך זײַן אַ טייל פֿון

דעם פֿרעדיקאַט: „אָלץ קען דער מענטש פֿאַרגעסן, נאָר ניט צו עסן"; „בורטשען איז ניט רעדן און קנייפֿן זיך איז ניט ליב האָבן"; „דינגען אַ פֿורל און שפּאַנען צו פֿוס הייסט אָפּטאָן דעם בעל־עגלה אויף טערקיש" (שו).

דער אינפֿיניטיוו איז זייער אָפֿט דער אָביעקט אין זאַץ: „די מלאָכה האָט ליב צו מאַכן אַ ברכה"; „ווער עס האָט ליב צו נעמען האָט פֿיינט צו געבן" (שו); „איך ווינטש אײַך צו דערלעבן ביז הונדערט און צוואַנציק". דער אינפֿיניטיוו קען אויך זײַן אַן אָטריבוט, וועלן ער ציט זיך צו אַ סובסטאַנטיוו: דער חשק צו טאַנצן, דער מנהג פֿרי חתונה צו מאַכן, די געלעגנהייט אַרויסצופֿאָרן פֿון שטעטל. אויך אַלע מינים אומשטאַנדבאַשטימונגען קען מען אויסדריקן דורכן אינפֿיניטיוו מיט אַ פּרעפּאָזיציע: וואַרטן ביזן אָנקומען פֿון דער באַן, בלײַבן אין געפּאַנגנשאַפֿט נאָכן שליסן שלום, זײַן צוגעבונדן צו די איבעריקע ספּאָרטסלײַט ביזן אָנקומען צום שפּיץ פֿון באַרג; „פֿון ווינטשן ווערט מען ניט רײַך"; „דורך שווײַגן קען מען אויך שרײַען"; „פֿאַר שווײַגן קומט אַמאָל מער שׂכר ווי פֿאַר רעדן" (שו).

דעם אינפֿיניטיוו טרעפֿט מען באַזונדער אָפֿט פֿאַר אַ צי־ל־באַשטימונג און מע דאַרף דאָ ניט קיין פּרעפּאָזיציע, נאָר די קאָניונקציע כּדי: „צוואָס שטייט זי אונטער אַ ביימעלע? — בלעטלעך צו רײַסן. — צוואָס טויגן איר בלעטלעך? — קיִעלעך צו שמײַסן. — צוואָס טויגן איר קיִעלעך? — מילך אָפּצומעלקן" (פֿל); „דאָס ציגעלע איז געפֿאָרן האַנדלען, קויפֿן ראָזשינקעס מיט מאַנדלען"; דינגען אַ פֿור כּדי צו פֿאָרן אין שטאָט, לערנען גאַנצע נעכט כּדי אויסצוהאַלטן דעם עקזאַמען.

דער אינפֿיניטיוו קען אויך זײַן אַפּאָזיציע: „איצט האָט זיך אַנגעהויבן אַ נײַע חתונה — געזעגענען זיך" (שע). פֿאָראָן אויך דער אָבסאָלוטער אינפֿיניטיוו אין אויסרופֿזאַצן און אין פֿרעגזאַצן. אָזאַ אינפֿיניטיוו איז אַ פֿונקציאָנעל זאַצוואָרט, וואו דער סובּיעקט און דער פּרעדיקאַט זײַנען צונויפֿגעשמאָלצן אין דעם איינעם אינפֿיניטיוו, וואָס קען דערבײַ אויך האָבן צו זיך באַשטימווערטער. דוגמאָות: „שווײַגן! פֿאַרמאַכן ס'מויל! אַנטשטומט ווערן!"; „אַרויסטראָגן אָלץ פֿון שטוב! גלײַך אַנטלויפֿן!"; „שלאָגן אַ טאַטן!", „זיך אויפֿהייבן און פֿאָרן? מיט וואָס?" (שע).

ב. די פֿאָרעם פֿון אינפֿיניטיוו

1. נאָך זײַן דרויסנדיקער פֿאָרעם נאָך איז דער אינפֿיניטיוו גלײַך צו דער ערשטער און דריטער פּערזאָן מערצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט: מיר טראָגן, זיי טראָגן — טראָגן; מיר קומען, זיי קומען — קומען. די געווײַנטלעכע פֿלעקסיע פֿונעם אינפֿיניטיוו איז דער טראָפֿיקער נון וואָס קומט צו צום וועראָבאָלן שטאָם. אויב קיין טראָפֿיקער נון איז ניט מעגלעך, קומט צו צום וועראָבאָלן שטאָם די פֿאָראָלעלע פֿאָרעם פֿון דער זעלביקער פֿלעקסיע־ען. מיר דערמאָנען, דער טראָפֿיקער נון איז ניט מעגלעך, וועלן דער שטאָם פֿון וועראָ ענדיקט זיך אויף אַ וואָקאָל אָדער אויף אַ דיפֿטאָנג, אויף מ, נ,

נג, נק, אויף אַ טראַפּיקן ל, למשל: בלײַן, בויען, צוימען, ברענען, זינגען, זינקען, האַנדלען.

זען וועבּ 4b. בײַ וועבן פֿון דער צווייטער קאַניוגאַציע איז אייגנטלעך ניטאָ קיין שום באַזונדערקייט בײַם פֿורעמען דעם אינפֿיניטיוו: מיר (זיי) האַרעווען — האַרעווען; מיר (זיי) קוויטשען — קוויטשען; מיר (זיי) הוידען זיך — הוידען זיך.

ווען דער וועבּ האָט צו זיך אַ קאַנווערב, קומט דער קאַנווערב אינאײנעם מיטן וועבּ און וועבט געשטעלט פֿאַר אים: מיר (זיי) זאָגן אויס — אויסזאָגן; מיר (זיי) לעבן דורך — דורכלעבן; מיר (זיי) קומען זיך צונויף — צונויפֿ־קומען זיך.

2. נאָטירלעכערווײַז באַקומט זיך די ענדונג ־ענען, ווען דער ווער־באַלער שטאַם ענדיקט זיך אויף אַ טראַפּיקן נון: איך רעכן, מיר (זיי) רעכענען — רעכענען; איך טריקן, מיר (זיי) טריקענען — טריקענען; איך עפֿן, מיר (זיי) עפֿענען — עפֿענען. אַזוי אויך: רעגענען, צאַרענען, אַדער צערענען, שאָטענען, וואָלקענען זיך, וואַרענען, געזעגענען זיך, שדכנען, פֿאַרעקשנען זיך, יחסנען זיך, לייקענען, לקחנען (דער שטאַם: לקחן), חלפֿנען, חשבונען.

די פֿאַרטאָפּלטע פֿלעקסיע ־ענען איז אויך פֿאַראַן אין אַ צאָל וועבּ־העברעאיזמען: איך גנבֿע, מיר (זיי) גנבֿענען — גנבֿענען; איך הרגע, מיר (זיי) הרגענען — הרגענען. פֿאַר דער כלל־שפּראַך וועבּן רעקאָמענדירט ביידע פֿאָרמען, אָבער די בכורה וועבט אָפּגעגעבן דער פֿאַרטאָפּלטער פֿלעקסיע. אין אַנדערע פֿאַלן דאַרף די כלל־שפּראַך בלויז די קירצערע פֿאָרעם: בריהן זיך, חכמהן זיך, מלאָכהן, שׂרפֿען און אַנדערע. זיך מערקן: חקירהן און חקרנען זיך (דער שטאַם איז חקרן), ירשען און ירשענען (אויב מע באַטראַכט ווי דעם שטאַם: ירשן).

3. די וויטערדיקע אינפֿיניטיוון זײַנען לויט זייער פֿאָרעם יוצאים־מן־הכלל, ווײַל זיי פֿאַלן ניט צונויף מיט דער ערשטער און מיט דער דריטער פּערזאָן מערצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט: זײַן — הגם מיר זײַנען אַדער זענען, גיין — הגם מיר גייען, שטיין — הגם מיר שטייען, זען — הגם מיר זעען, טאָן — הגם מיר טוען, וויסן — הגם מיר ווייסן, וועלן — הגם מיר ווילן, געבן — הגם מיר גיבן.

ג. דער פֿאַרטיקל צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו

1. דער צו וואָס קומט פֿאַר אַן אינפֿיניטיוו ווערט דאָ אָנגערופֿן פֿ אַ ר ט י ק ל, ווײַל קיין פּרעפּאָזיציע איז ער ניט. יעדע פּרעפּאָזיציע האָט איר אָפּגעזונדערטן באַטײַט, אָבער דער צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו האָט ניט קיין באַזונדערן באַטײַט. ער קומט צו ווי אַ ס י מ ן פֿון דעם אינפֿיניטיוו. מע וואָלט אויך געקענט פֿאָרמולירן אַז אין ייִדיש איז דער צו אַזוי ווי אַ טייל פֿון דעם אינפֿיניטיוו, אָבער ניט שטענדיק קיין אַבסאָלוט נויטוועדיקער טייל, נאָר אַזאָ מין טייל וואָס אין געוויסע פֿאַלן איז ער אַבסאָלוט נויטוועדיק,

אין אַנדערע פֿאַלן איז ער אוממעגלעך און אין אַ באַגרענעצטער צאָל פֿאַלן האָט מען די ברירה יאָ אָדער ניט צו ניצן דעם צו. אויב מע זאָל אויפֿשטעלן אַ רייַ בהדרגהדיקע איבערגאַנגען פֿון אינפֿיניטיוו צום סובסטאַנטיוו, קומט אויס אַנצוהייבן מיט צו: צו עסן — עסן — דאָס עסן — דאָס נעכטיקע עסן — די נעכטיקע עסנס.

2. עס איז פֿאַראַן אַ קלאָרער סעמאַנטישער חילוק צווישן צו און צום פֿאַרן אינפֿיניטיוו. צו איז דער פֿאַרטיקל, צום איז די פֿרעפּאָזיציע צו וואָס איז צונויפֿגעשמאָלצן מיטן באַשטימטן אַרטיקל דעם. „מיר האָבן אים געצוואונגען צו אַרבעטן" — באַטייט: סתּם צו אַ טוואונג וואָס מע רופֿט אַרבעטן; „מיר האָבן אים געצוואונגען צום אַרבעטן" — באַטייט: צו דער באַשטימטער אַרבעט, צו דער אַרבעט וואָס מיר האָבן קאָנקרעט אין זינען. די אינפֿיניטיוון זינען דאָ ניט גלייך: אין ערשטן זאָץ האָט מען סתּם אַן אינפֿיניטיוו מיט זינן געווייַנטלעכער אומבאַשטימטקייט, אין צווייטן זאָץ האָט מען אַן אינפֿיניטיוו וואָס דינט שוין ווי אַ סובסטאַנטיוו. דאָס זעלביקע זעט מען אין חילוק צווישן: הכנות צו פֿאָרן און הכנות צום פֿאָרן, אָפּעטיט צו עסן און אָפּעטיט צום עסן. דעם פֿולן פּאַראַלעליזם צווישן די סובסטאַנטיוון עסן און אָפּעטיט זעען מיר אין שפּריכווערטער: „אייגער האָט קיין אָפּעטיט צום עסן, דער אַנדערער האָט קיין עסן צום אָפּעטיט". דער חילוק צווישן צו און צום איז דער חילוק צווישן אַן אינפֿיניטיוו און אַ סובסטאַנטיוו.

דער חילוק ווערט קלאָרער אינעם גאַנצן צונויפֿשטעל פֿון זאָץ, ווען דער ווערב קומט מיט אַ קאָנווערב אָדער דער ווערב איז אַ צונויפֿגעזעצטער. דאָס ווערט בּולט אין אַזעלכע זאַצן: „מיר האָבן זיך געשטופּט אַרויסצוגיין" און „...צום אַרויסגיין"; „ער קען זיך ניט נעמען עס איבערצומאַכן" און „...צום איבערמאַכן עס". און בייַ צונויפֿגעזעצטע ווערבן: „ער האָט זיך ניט געאײַלט חתונה צו האָבן" און „ער האָט זיך ניט געאײַלט צום חתונה־האָבן"; „ער איז געקומען מושווה צו ווערן מיט אונדז" און „...צום מושווה־ווערן מיט אונדז".

3. דער פֿאַרטיקל צו קומט האָרט פֿאַרן אינפֿיניטיוו. צווישן צו און אינפֿיניטיוו טאָר קיין שום אַנדער וואָרט, קיין שום אַנדער טייל פֿון אַ וואָרט ניט זיין. קומט צו נאָך זיך (זיך צו באַגעגענען, זיך צו פֿאַרטראַכטן, זיך צו דערשלאָגן). קומט צו נאָכן קאָנווערב (אויסצוטראַכטן, אַריינצושלאָגן, אויפֿ־צומונטערן, אַראָפּצונעמען). אין צונויפֿגעזעצטע ווערבן קומט צו האָרט פֿאַרן הילפֿסווערב (חתונה צו האָבן, זיך מיישב צו זיין, ניט מטושטש צו ווערן, אַ גוטן שידוך צו טאָן).

אָפּצוהיטן אָט דעם כּלל דאַרף מען זיין באַזונדער געוואָרענט בייַ די קאָנווערבן אונטער און איבער. ווי אַלע קאָנווערבן האָבן זיי דעם אַקצענט אויף זיך און דער צו קומט צווישן זיי און דעם ווערבאַלן שטאַם: אונטערצוזאָגן, אונטערצוחתמען, אונטערצושטיצן; איבערצוזאָגן, איבערצו־דערציילן, איבערצוקערן.

4 ווען דער אינפֿיניטיוו איז ניט קיין טייל פֿון אַ ווערבאַלער פֿאָרעם און ער קומט אין זאַץ אָפּהענגיק פֿון אַן אַנדער וואָרט — קומט פֿאָר אים שטענדיק דער פּאָרטיקל צו. דאָס איז דער גרונט־כלל ווען ניצן דעם פּאָרטיקל.

דער אינפֿיניטיוו ווָאס איז ניט אָפּהענגיק פֿון אַן אַנדער ווָארט אין זאַץ איז אַן אומאָפּהענגיקער. דער אַבסאָלוטער אינפֿיניטיוו („זיך נעמען צו דער אַרבעט! שוין אַוועקגיין?"), דער אינפֿיניטיוו ווָאס איז דער סוביעקט פֿון זאַץ („חרטה האָבן איז ניט מעשׂה סוֹחר"), אַן אינפֿיניטיוו ווָאס איז אַ טייל פֿון אַ ווערבאַלער פֿאָרעם — זיי זײַנען אומאָפּהענגיקע אינפֿיניטיוון. אָבער אַנדערע אינפֿיניטיוון אין זאַץ זײַנען אָפּהענגיק פֿון אַן אַנדער ווָארט און פֿאַרבינדן זיך מיט יענעם ווָארט דורכן פּאָרטיקל צו ווָאס איז כּמעט שטענדיק דער סימן פֿון אָפּהענגיקן אינפֿיניטיוו מיטן ווָארט צו וועלכן דער אינפֿיניטיוו ציט זיך. קומט צו פֿאָרן אינפֿיניטיוו:

א) נאָך אַ סובסטאַנטיוו, למשל: דער חשק צו לעבן, צרות ניט אַריבערצוטראָגן, די קונסט צו מאָלן, אַ חולאת ניט אויסצוהיילן, די התחלה צו טאָן תשובה;

ב) נאָך אַן אַדיעקטיוו, למשל: שוועך צו לעבן, גוט זיך אײַנצוהאָלטן, ניט לײַכט אַראָפּצושלינגען אַן עוולה, גליקלעך ניט אויסצודערציילן, דערהויבן זיך מוסר־נפֿש צו זײַן;

ג) נאָך אַ ווערב, למשל: צוזאָגן צו קומען הײַנט, עצהן עמעצן זיך צו גטן, שוין זיך אָנשטרענגען אַריבערצוטראָגן אַלע שווערקייטן, זיך אויפֿהייבן אַרויסצוטרײַבן דעם הונט; „חתונה צו האָבן, צו קנעלן און צו שטאַרבן פֿאַרזוימט מען נישט" (שוו), „עס איז כּדאַי צו לעבן, ווען די טײַערע זײַנען דערנעבן"; „אַהין און אָהער זיך ווּיגן, אַבי צו זאָגן אַ ליגן" (שוו); אײַנערעדן מקיים צו זײַן דעם צוזאָג (פּטור צו ווערן פֿון אַזאָ אָנשיקעניש, רחמנות צו האָבן אויפֿן יתום, תשובה צו טאָן אויף די זינד).

5. כּדי צו פֿאַרפֿעסטיקן און צו פֿאַרשטאַרקן ווָאס עס איז געזאָגט אין פֿריערדיקן פונקט — פֿאַרמולירן מיר איצט דעם הויפּט־כלל ווען ניצן צו ניצן דעם פּאָרטיקל צו: דער אומאָפּהענגיקער אינפֿיניטיוו קומט אָן צו. מע דאַרף אים ניט:

א) בײַם אָבסאָלוטן אינפֿיניטיוו, למשל: „לייג זיך שלאָפֿן". — „שלאָפֿן? אויף דעם איז קיין צײַט ניטאָ", „סטײַטשׂ? נעמען אַ מענטשן און אים פֿאַרמוטשען אויף טויט!"

ב) בײַם אינפֿיניטיוו ווָאס איז אָן אָפּאָזיציע, למשל: „עס איז געבליבן איין ברירה — מאַכן אָן אויפֿשטאַנד" (ווען עס קומט אַרײַן צו, ווערט עס אַ געווײַנטלעכער אָטריבוט); „ער קען נאָר איינס: שרײַען חי־וקיים".

ג בײַם אינפֿיניטיוו ווָאס איז אַ סובייעקט און קומט אין אָנהייב זאַץ, למשל: „צוזאָגן און ליב האָבן קאָסט ניט קיין געלט"; „לויפֿן און קויפֿן

טויג נישט"; „גנבֿענען איז אַ גרעסערע חרפה ווי אָפּגעבן". אַזוי איז עס בעסער, אָבער עס איז ניט קיין מוז שטענדיק אויסצוקומען אָן דעם צו; מע קען דאָך אויך ניצן: „צו פֿאַרוואונדן איז גרינג, אָבער צו היילן איז שוועער", „צו לאַכן איז געזונט".

וועג דער אינפֿיניטיוו דער סובֿיעקט איז ניט אָנהייב זאַץ — דאַרף פֿאַר אים זײַן דער פֿאַרטיקל צו, למשל: „עס פּאַסט פֿאַר אַ ייִנגערן זיך צוצוהערן צו די רייד פֿון אַן עלטערן"; „גרינג צו זאָגן, שוועער צו טראָגן"; „לײַכט איז צו לעבן, שוועער איז צו שטאַרבן"; „עס איז גרינג צו לײַען און שוועער אָפּצוגעבן".

6. בײַם יאָ אדער ניט ניצן דעם פֿאַרטיקל צו דאַרף אָפּגעהיט ווערן דאָס געזעץ פֿון אַן אויסגעהאַלטענעם פֿ א ר א ל י ז ם. עס קען ניט איין מאָל יאָ זײַן צו אַן צווייט מאָל ניט זײַן צו. דוגמאָות: מיט צו — „בעסער בײַם ערגסטן צו האָבן אײדער דעם בעסטן שולדיק צו זײַן"; „בעסער מיט אַ קלוגן צו פֿאַרלירן אײדער מיט אַ נאַר צו געפֿינען"; „בעסער זיך צוווינטשן אײדער יענעם צו שעלטן"; אָן צו — „בעסער צען מאָל פֿרעגן אײדער איין מאָל בלאָנדזשען"; „בעסער אַן אומרעכט לײַדן אײדער אַן אומרעכט טאָן"; „בעסער פֿרי֫ער באַווּאַרענען אײדער שפּעטער באַווײַנען". וועג קיין פֿאַראַלגעמיין איז ניטאָ, איז ניט קיין מוז איבערצוחזרן דעם צו, למשל: „ער פֿלעגט קומען אויף דער קוואַרטיר נאָר וואָס ס׳איז אָפּצוזעסן און שלאָפֿן" (ממוס).

7. נאָך מאָדאַלע ווערבן קומט ניט צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו. (וועגן מאָדאַלע ווערבן זען וועריב, ב2). עס קענען זײַן פֿאַרשיידענע מיינונגען וועגן דעם גרענעץ צווישן מאָדאַלע ווערבן און הילפֿסווערבן, וועגן באַשטענדיקע מאָדאַלע ווערבן און די וואָס זײַנען מאָדאַל בלויז אין איין באַשטימטן באַטײַט. מיר האָבן דאָ אין זינען: דאַרפֿן, מוזן, מעגן, (ניט) טאָרן, לאָזן, וועלן (איך ווּיל), קענען. צו זיי קומען צו: טויגן, הייסן, נעמען, וואָס זיי זײַנען מאָדאַל בלויז אין אַ באַשטימטן באַטײַט.

דוגמאָות: ער דאַרף באַלד אָנקומען; מיר מוזן זיך פֿאַרטיידיקן; איצט מעג מען שוין אויסזאָגן; מע טאָר די זאַכן ניט אָנרירן; לאָז שוין נעמען אַ סוף; ער ווּיל דורכפֿירן זײַנס; דו וועסט קענען פֿאַררייכטן, עס טויג ניט האַרעמען איבער די כּוחות (אָבער: עס טויג ניט זיך אַריַינצומישן אין זייערע עסקים, ער טויג ניט אַ קאָץ אָן עק צו פֿאַרבינדן); ער הייסט אַלעמען אַוועקגיין; מיר נעמען אַרבעטן מיט חשק.

8. נאָך וויכטיקע פֿאַלן אָן צו פֿאַרן אינפֿיניטיוו:

א) נאָך ווערבן וואָס ווײַזן אָן אויף אַ באַוועגונג ווי: גיין, קומען, לויפֿן, פֿאָרן, שפּרינגען, אײַלן זיך, לייגן (זיך), זעצן זיך, שטעלן זיך, טראָגן, רופֿן, שיקן. דוגמאָות: גיין כאָפּן פֿיש, פֿאָרן זען דעם רבין, לויפֿן אַרײַנכאָפּן אַ קדושה, גיך אויפֿשפּרינגען זיך אָנטאָן, לייגן דאָס קינד שלאָפֿן, זיך זעצן טרינקען טיי, טראָגן באַהאַלטן דאָס געלט, קומען באַצאָלן דעם

חובֿ, שטעלן זיך דאָוונען; „אַז מע שיקט אַ נאַר די לאָדן פֿאַרמאַכן, פֿאַרמאַכט ער זיי אין דער גאַנצער שטאָט" (שוו).

ב) נאָך אַ צאָל ווערבן וואָס ווײַזן אויף אַ פֿאַרלאַנג ווי: גאַרן, באַגערן, בעטן, גלוסטן (זיך), ווינטשן, צילן, שלאָגן (זיך), חלשן, שטאַרבן. דוגמאָות: איך שטאַרב טרינקען, ער חלשט שלאָפֿן, מיר גאַרן זיך זען, קיינער באַגערט ניט שטאַרבן (קראַנק זײַן, פֿאַרלירן די אַרבעט); עס האָט זיך אים פֿאַרגלוסט חתונה האָבן; זיך שלאָגן אַרויסרײַסן זיך פֿון דער קלעם.

ג) נאָך די ווערבן: העלפֿן, בליבן, אויפֿהערן, ענדיקן, אָנהייבן, פֿרווון. דוגמאָות: העלפֿן אָפּשיילן די בולבעס, בליבן זיצן בײַם קראַנקן, אויפֿהערן אַרבעטן פֿיר נאָכמיטאָג, ענדיקן זעצן די בראָשור, אָנהייבן גראָבן דעם באַרג, פֿרווון קאָנטראָלירן זייערע דערגרייכונגען.

נאָך די אַלע ווערבן קע יאָ קומען דער צו, אויב דער אינפֿיניטיוו איז אָפּגערוקט פֿונעם וואָרט וואָס הערשט איבער אים. מע קען למשל אויך זאָגן: „אַז מע שיקט אַ נאַר די לאָדן צו פֿאַרמאַכן,...", „עס האָט זיך אים פֿאַרגלוסט אָט שוין, נאָך דאָס יאָר, חתונה צו האָבן", „לאָמיר אויפֿהערן אין דער איצטיקער שווערער לאָגע צו פֿירן פֿאַרטייאישע חשבונות".

ד. נאָך אינטערעסאַנטע אינפֿיניטיוון

1. מיר האָבן דעם טאָוואָלאָגישן אינפֿיניטיוו וואָס טרעפֿט זיך אי בײַם רעדן אי בײַם שרײַבן. דאָס איז יענער אינפֿיניטיוו וואָס קומט געווײַנטלעך אָנהייב זאָץ און חזרט איבער דעם ווערב נאָך איידער מע ברענגט אים אַרויס אין זאָץ ווי דעם פֿרעדיקאַט. אין די זאַצן איז דער אינפֿיניטיוו אין קורסיוו אַ טאָוואָלאָגישער: קומען וועל איך זיכער קומען צו דיר; טראָג איך גאָר מײַן אַלטן מאַנטל; ענדיקן פֿאַרענדיקט ער ניט די אַרבעט; וואָשן האָט ער זיך אָפּגעוואָשן נאָר פֿון יוצא וועגן. דער טאָוואָלאָגישער אינפֿיניטיוו פֿירט דורך אַ ספּעציעלע פֿונקציע: ער הייבט אַרויס דעם באַטײַט פֿון ווערב, קומט ער אָפּט בײַ אַן אָנטקעגנשטעלונג און בײַם צוגעבן אַן עמאָציאָנעלע באַפֿאַרבונג דעם ווערב פֿון דעם זאָץ. ער מאַכט אויך מעגלעך אַז דער בייגיקער ווערב זאָל קומען אויף זײַן געווײַנטלעכן צוויטן אָרט לויטן ווערטער־סדר, ווען מע וויל דווקא אָנהייבן דעם זאָץ מיטן ווערב. ברענגען מיר עטלעכע ציטאַטן: „ליגן ליג איך אויף מײַן געלעגער, אָנטשלאָפֿן ווערן קען איך ניט" (פֿל); „אויפֿהערן האָט די גבֿירה שוין ניט אויפֿגעהערט צו לאַכן" (פּרץ); „לערנען לערן איך ניט, דאָוונען דאָוון איך ניט, זינגען זינג איך ניט, — פּטור פֿון אַלץ" (שע); „די קאַץ שפּילט זיך מיט דער מויז, אָבער אָפּלאָזן לאָזט זי זי ניט אָפּ" (שוו).

כדי עס זאָל זיך באַקומען אַ קלאָנגיקע סימעטריע זײַנען אויפֿגעקומען באַזונדערע פֿאָרמען פֿון דעם אינפֿיניטיוו וואָס טרעפֿן זיך בלויז דעמאָלט ווען ער איז טאָוואָלאָגיש. באַקומען זיך אָזעלכע פֿאָרמען; בינען בין איך, איזן איז ער, טון טו איך, וויסן וויס איך, ווילן וויל איך, גיבן גיב איך.

דאָס זײַנען אַלץ פּסעוודאָאינפֿיניטיוון און אָזאַ פֿאָרעם ווי ’זײַן בין איך/אַדער ’געבן גיב איך/‘ — איז די ניט־קאָרעקטע.

2. פֿאָרן אַ ספּעציפֿישע קאָנסטרוקציע וואָס מע קען זי אָנרופֿן (לויטן מוסטער פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק) אַקוזאַטיוו מיטן אינפֿיניטיוו. מיר האָבן זי אינעם זאַץ: איך האָב געזען דעם פּויער אָקערן, דאָס הייסט: איך האָב געזען ווי דער פּויער אָקערט אָדער אַז דער פּויער האָט געאָקערט. אָפּטער און נאַטירלעכער זאָגט מען דאָס זעלביקע: איך האָב געזען דעם פּויער אָקערנדיק. די דערמאָנטע קאָנסטרוקציע מיטן אינפֿיניטיוו און מיטן אָקוזאַטיוו דערציילט אייגנטלעך אַז געזען האָב איך דרײַ זאַכן: דעם פּויער, דעם פֿראָצעס פֿון אָקערן און די פֿאַרבינדונג צווישן פּויער און דעם אָקערן. די קאָנסטרוקציע טרעפֿט זיך בעיקר נאָך די וועربן זען און הערן. דוגמאָות: „דאָס ערשטע מאָל אויף מײַן לעבן האָב איך געזען דעם טאַטן ווײַנען“ (שע); „ווער האָט געזען אַזאָ פֿלינק פֿיר פֿערד?“ (פּרץ); „האָט מען אים געקאָנט זען... די גאָס דורכגיין“ (בערגעלסאָן); „הערסטו ניט דאָס טײַכל ברומען?“ (פֿרוג); „הערט מען שוין די חבֿרה צוריקגיין מיט אַ געזאַנג אין שטאָט אַרײַן“ (וויַסנבערג).

ה. דער גערונדיוו, די פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק

1. אָזוי ווי שוין פֿריִער דערמאָנט, געהערט דער גערונדיוו צו די וועربידן. אויך דער גערונדיוו האָט אַ צוויאיקן כאַראַקטער, אַ וועربאַלן און אַן אַדיעקטיוויש. אָט זײַנען מוסטערן פֿון גערונדיוון: זאָגנדיק, פֿליענדיק, רעדנדיק, האַלטנדיק, עסנדיק, מעסטנדיק, רעכענענדיק, קוויטשענדיק, גנבֿענענדיק, כשרנדיק.

דער נאָמען גערונדיוו פֿאַר אָט דעם פֿאָרעם איז אַ נייַער. מע האָט אָט די פֿאָרעם גערופֿן פֿאַרטיצפּ פֿון דער איטקיקער צייט (פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק און פֿון לשונות וואָס האָבן עס אינפֿערגענומען פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק). אָבער אין תּוך איז עס גאָר אַן אַנדער פֿאָרעם. א. זאַרעצקי האָט אין זײַן פּראַקטישע גראַמאַטיק, מאָסקווע 1927, אײַנגעפֿירט דעם טערמין גערונדיום (אויך פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק), אָבער אָזוי ווי גערונדיום אָפּאָצירט זיך מיט סובסטאַנטיוו און אונדזער פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק איז אַן אַדיעקטיוו, איז שוין אין די יאָרן 1928־29 אויסגעקומען צו פֿאַרבײַטן גערונדיום אויף גערונדיוו. אָזוי ווי אין פֿאַלקאָוויטשעס ייִדיש פֿאַר דערוואַקסענע, מאָסקווע 1936, איז שוין אויך דאָ גערונדיוו אָנשטאָט גערונדיום, האָט זיך אונדזער נאָמען פֿאַרפֿעסטיקט, הגם די פֿאָרעם אויף ־(ע)נדיק האָט אין תּוך קיין שײַכות ניט צום גערונדיוו פֿון דער לאַטײַנישער גראַמאַטיק. און דאָך איז דער טערמין ניט־אינגאָנצן אַ צופֿעליקער, וואָרעם אינדאָ־אייראָפּעאישע לשונות רופֿן אָזוי אַן אַדיעקטיוו וואָס האָט געוויסע שטריכן פֿון אַ וועربּ.

מע קען ניט דעם גערונדיוו סתּם אַרײַננעמען אין קאַפּיטל וועربּ, ווײַל אים פֿעלט די הויפּט־אייגנשאַפֿט פֿון אַ וועربּ זיך צו בייַטן לויט פּערזאָנען, און די פֿאַרבינדונג מיט דער קאָטעגאָריע צייט איז בײַם גערונדיוו אַן אַנדערע ווי בײַ וועربּן. אויך איז ניט דער גערונדיוו סתּם אַן אַדיעקטיוו אויף ־דיק, הגם ער איז מסוגל דורכצופֿירן די פֿונקציעס פֿון אַדיעקטיוו, וואָרעם

סעמאַנטיש און צום טייל אויך פֿונקציאָנעל איז ער אַנדערשדיק ווי אַן אַדיעקטיוו.

2. זיין פֿאַרעם שאַפֿט דער ערונדיוו אויף אַ פּשוטן אופֿן. צום וועלאַן שטאַם קומט צו דער סופֿיקס ־(ע)נדיק: איך זאָג — זאָגנדיק, איך פֿלי — פֿליענדיק, איך קוויטשע — קוויטשענדיק. מע קען אויך אָננעמען אַז דער ערונדיוו שאַפֿט זיך פֿון אינפֿיניטיוו מיט דעם סופֿיקס ־דיק: זאָגן — זאָגנדיק, פֿליען — פֿליענדיק, קוויטשען — קוויטשענדיק; אָבער דעמאָלט וואָלטן געווען יענע יוצאים־מן־הכלל וואָס זיינען דערמאָנט בײַ ב3: גייענדיק, שטייענדיק, זעענדיק, טוענדיק, ווילנדיק. איז דאָס סאָמע פּראַקטישע נעמען ווי אַ יסוד די ערשטע אָדער די דריטע פּערזאָן מערצאָל פֿון דער איצטיקער צײַט. וועלן בלײַבן יוצאים־מן־הכלל בלויז: וויסנדיק, וועלנדיק (פּאַראַלעל צו ווילנדיק) און זײַענדיק (הגם זיינענדיק).

־ענדיק קומט אַנשטאָט ־נדיק, ווען מע קען צום וועלאַן שטאַם ניט צוגעבן קיין טראַפֿיקן נון. זען ב1. דער קאָנווערב קומט, ווי בײַם אינפֿיניטיוו, מיט און פֿאַרן וועלאַן שטאַם. נאָך דוגמאָות פֿון ערונדיוון: זינגענדיק, האַנדלענדיק, האָרעווענדיק, הוידענדיק זיך און זיך הוידענדיק, טריקענענדיק, פֿאַרמאַכנדיק, אָפּלייקענענדיק, צונויפֿקומענדיק זיך און זיך צונויפֿקומענדיק, אַראָפּשלינגענדיק, צעבריהנדיק זיך, דערהרגענדיק, אויסכשרנדיק.

3. ווי דער אַדיעקטיוו האָט אויך דער ערונדיוו אַ קורצע און אַ לאַנגע פֿאָרעם (זען אַדי׳, ב 1־2 און 6). איך האָב אים געזען אַרבעטנדיק, איך האָב אים געזען אַן אַרבעטנדיקן, איך האָב זי געזען אַן אַרבעטנדיקע, האָט איר געזען דעם אַרבעטנדיקן געזעלן? האָט איר געזען די אַרבעטנדיקע פֿרוי? מיט זיין פֿערנציאָריקן אַרבעטנדיקן קינד, אַ קינד אַ פֿערצניאָריקס און שוין אַן אַרבעטנדיקס. אַבסאָלוט אַלע פֿלעקסיעס זיינען ווי בײַ אַדיעקטיוון. זען אַדי׳ ג 1—4. דער ערונדיוו קען אויך האָבן די פֿאַרגלײַכגראַדן, געווינטלעך געשאַפֿענע אויף דעם אַנאַליטישן אופֿן (זען אַדי׳ ד3), אָבער אויך דער סינטעטישער אופֿן פֿון די פֿאַרגלײַכגראַדן איז בײַם ערונדיוו ניט אויס־געשלאָסן: „דער סאָמע אַרבעטנדיקער (און אַפֿילו: דער אַרבעטנדיקסטער) צווישן דער גאַנצער גרופּע אַריבערגעקומענע אַרבעטער"; „דער מער פֿלײַסיקער, דער מער אַרבעטנדיקער (אַפֿילו אויך: דער אַרבעטנדיקערער) צווישן די בעסטע".

4. דער ערונדיוו פֿירט דורך אין זאַץ די פֿונקציע פֿון אַ צײַט־באַשטימונג אָדער פֿון אַן אומשטאַנד־באַשטימונג. דער ערונדיוו ווײַזט אויף דער ג ל ײ כ צ ײ ט י ק ײ ט פֿון צוויי טוואונגען: פֿון דער טוואונג וואָס ווערט אויסגעדריקט אין פֿרעדיקאַט און דער טוואונג פֿון דער צײַט — אָדער דער אומשטאַנד־באַשטימונג. „ליגנדיק האָב איך געלייענט" — איך בין געלעגן און איך דער זעלביקער צײַט האָב איך געלייענט, און אַזוי אויך: מײַן אופֿן לייענען איז ניט געווען קיין זיצנדיקער אופֿן, נאָר אַ ליגנדיקער. צום ערונדיוו קענען צוקומען ווערטער: ליגנדיק אין בעט, אויף דער קאַנאַפּע און אַנדערע.

מע קען אויך האָבן אַזעלכע זאַצן: „פֿיבערנדיק און הוסטנדיק האָב איך געלייענט"; „באַלייכטנדיק דעם בריוו מיט איין חלבֿן ליכטל, וועל איך אים דורכלייענען"; „אַרויסגייענדיק פֿון דער וואַרעמער שטוב, פֿאַרגעס איך אַנצוטאָן אַ היטל".

דער געראָנדיוו איז ניט אָפּהענגיק פֿון דער צייט אינעם פֿרעדיקאַט פֿון זאַץ. לאָמיר געדענקען די דרײַ זאַצן:

שפּאַצירנדיק אין וואַלד, קלײַבּ איך יאָגדעס.
שפּאַצירנדיק אין וואַלד, האָב איך געקליבּן יאָגדעס.
שפּאַצירנדיק אין וואַלד, וועל איך קלײַבּן יאָגדעס.

דאָ איז אומעטום דער געראָנדיוו דער זעלביקער, אומעטום ענטפֿערט ער אויף דער פֿראָגע: וועָן? אָדער ווי אַזוי? אומעטום איז דאָ אויסגעדריקט דאָס גלײַכצײַטיקע געשען פֿון קלײַבּן יאָגדעס און שפּאַצירן אין וואַלד.

5. עס קען דאָ אויפֿקומען אַ פֿראָגע וועגן דער קאָמע אָפּצוטיילן דעם געראָנדיוו פֿון די אַנדערע גלידער אינעם זאַץ. דער ענטפֿער איז דאָ דער זעלביקער ווי בכּלל בײַם ענין קאָמע. וועגדט זיך אין דער א י נ ט א ג א צ י ע. וועָן צום געראָנדיוו קומען ניט צו קיין צוגאָב־וועָרטער, דאַרף מען געווײַנט־לעך ניט קיין קאָמע נאָך אים, סײַדן בײַם בפֿיוון־שטאַרקן אָרויסהייבן דעם געראָנדיוו; וועָן צום געראָנדיוו קומען צו באַשטימוועָרטער אוֹן זײ זײַנען עטלעכע, קומט אויס אין דעם רובֿ פֿאַלן יאָ צו שטעלן אַ קאָמע. זען די אַלע זאַצן אין פֿונקט 4. „גייענדיק אַהיים (,) האָב איך אים באַגעגנט" — איז ניט מעגלעך לכתּחילה צו זאָגן אָן מע דאַרף דאָ די קאָמע; דעם זאַץ דאַרף מען ה ע ר ן, אײדער מע קען עס באַשטימען. אָבער אין אַ זאַץ: „גייענדיק שפּעט בײַנאַכט אַהיים, האָב איך אים באַגעגנט" — איז גלײַכער יאָ צו שטעלן די קאָמע ווי אָן אָנווײַז אויף אָן אָפּשטעל אין דעם ריידשטראָם.

אָוודאי איז דאָ מעגלעך צו זאָגן דאָס זעלביקע אויף אָן אָנדער אופֿן: „וועָן איך בין געגאַנגען (שפּעט בײַנאַכט) אַהיים,..." — אָבער דערפֿון דרינגט ניט אַרויס אָז דאָס לענגערע אויסדריקן זיך איז ערשטיקער, איז יסודיקער, איז וויכטיקער אוֹן אָז מע האָט דאָ דערום געהאָט אַ 'פֿולן בײַזאַץ' אוֹן מיט דער הילף פֿון געראָנדיוו האָט מען אים 'געקירצט'. דאָס איז ניט מער ווי אַ מין גראַמאַטישע פֿיקציע, וואָרעם קיינער וואָס רעדט נאַטירלעך ייִדיש האָט זיך ניט געהאָט געכאָפּט אָז בײַ אים אינעם אינעוויניקסטן לשון. אין פֿראָצעס פֿון טראַכטן איז פֿריִער אויפֿגעקומען דער פֿולער זאַץ אוֹן ער האָט דערנאָך אים געקירצט. אוֹן מאָלע ווי דער ריידער וואָלט געקענט איבער־געבן דאָס זעלביקע וואָס ער גיט איבער מיט דער הילף פֿון געראָנדיוו: „בײַם גיין אַהיים שפּעט בײַנאַכט האָב איך אים באַגעגנט" אָדער „אָט גיי איך אַהיים שפּעט בײַנאַכט אוֹן איך באַגעגן אים".

6. אָפּהענגיק פֿון אָרט אין זאַץ, צי דער געראָנדיוו קומט פֿאָרן פֿרע־דיקאַט אָדער נאָך אים, ווערט איבערגעגעבן צי דער געראָנדיוו ציט זיך אויך צום סוביעקט פֿון זאַץ אָדער צו אַן אַנדער זאַצגליד (צום אָביעקט).

„גייענדיק האָב איך אים באַגעגנט" — באַטײַט: „איך בין געגאַנגען און איך האָב אים באַגעגנט"; „איך האָב אים באַגעגנט גייענדיק" — באַטײַט: איך האָב אים באַגעגנט, ווען ער איז געגאַנגען. אַזוי אויך: „גייענדיק אַהיים פֿון דער אַרבעט, האָט זי אים באַגעגנט" — זי איז געגאַנגען אַהיים; „זי האָט אים באַגעגנט, גייענדיק אַהיים פֿון דער אַרבעט" — ער איז געגאַנגען אַהיים, אַדער „אַ גייענדיקן אַהיים פֿון דער אַרבעט". דאָס איז דער געווײנטלעכער דרך, הגם דאָ קענען זיך אַמאָל טרעפֿן אומקלאָרקייטן, אויב אַ זאַץ ווערט אַרויסגעריסן פֿון דעם גאַנצן קאָנטעקסט. זען דאָ d1, הגם נאָכן ווערב באַגעגענען קען מען פֿאַר דער כּלל־שפֿראַך ניט רעקאָמענדירן דעם אַקוזאַטיוו מיטן אינפֿיניטיוו.

7. פֿאַראַן אַן אײַנרעדעניש אַז מע מעג ניצן דעם גערונדיוו בלויז דעמאָלט, ווען ער באַצײַט זיך גלײַכצײַטיק אי צום פֿרעדיקאַט אי צום סובֿיעקט פֿון זאַץ (אַדער מיט גראַציעזקייט פֿון אַלט־גראַמאַטיקערס פֿאַרמו־לירט מען עס אַזוי: „אויב דער סובֿיעקט אין הויפּטזאַץ און אין בײַזאַץ איז דער זעלבֿיקער"). דער גערונדיוו איז אָבער ניט אַזוי באַגרענעצט און מע דאַרף אים ניט באַגרענעצן ניט אויפֿן סמך פֿון אונדזער ריידשפֿראַך און אויך ניט אויפֿן סמך פֿון מוסטערן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור־שפֿראַך. ווען דער הערער פֿאַרשטייט קלאָר וואָס דער ריידער רעדט צו אים, מעג מען אַן שום איבערקלערענישן און ספֿקות ניצן דעם גערונדיוו. מיר באַטראַכטן אַ צאָל זאַצן:

„פֿאַרנדיק אויפֿן מאַטאַציקל, האָט דערווינט אַרונטערגעריסן פֿון מיר דאָס היטל" — דער זאַץ איז פֿולקום קאָרעקט, קיין שום אומפֿאַרשטענדעניש קען דער גערונדיוו ניט אַרויסרופֿן און קיין בר־דעת קען ניט אײַנפֿאַלן אַז דער ווינט איז עס געפֿאָרן אויפֿן מאַטאַציקל און ניט דער וואָס דערציילט ווי ער האָט פֿאַרלאָרן זײַן היטל. „דערלאַנגענדיק צום טיש, האָט אַ טעלער זיך אַרויסגעגליטשט פֿון דער האַנט" — אַ קלאָרער און פֿאַרשטענדלעכער זאַץ אַז צום טיש האָט דערלאַנגט אַדער דער דערציילער אַדער ווער עמעס האָט דערציילט. „רײַסנדיק די בלומען, איז מיר דאָס בלוט אין פּנים אַרײַן" — די בלומען האָט געריסן דער וואָס גיט אונדז איבער אַז ער האָט דערפֿילט ווי בלוט איז אים אין פּנים אַרײַן. „קלערנדיק וואו צו נעמען אַ צעבראָכן דרײַערל אויף שבת, צעשפּילט זיך זײַן פֿאַנטאַזיע" — אויך אין דעם זאַץ איז דאָס ניצן דעם גערונדיוו קאָרעקט, וואָרעם קיין שמץ אומפֿאַר־שטענדעניש קען ער ניט אַרויסרופֿן.

און ציטאַטן פֿון אונדזער קינסטלערישער פּראָזע: „דערמאָנענדיק זיך אין הקדש, איז מיר אַ פֿראָסט איבערן לײַב איבערגעגאַנגען"; „אַרויסגייענדיק אויף דעם הויף, איז דיר אַנטקעגנגעקומען אונדזער הויכער גאַלאַגאַנסקער האַן"; „קוקט אַן אַ יידן פֿרייטיק קומענדיק פֿון מרחץ — ער בליט" (ממוס); „און נאָך פֿיל וואונדערלעכע מעשׂיות, וואָס עס נעמט אַן אַ שרעק נאָר אויסהערנדיק זיי"; „אַרײַנטראַכטנדיק זיך אינעם לערנען אין יענעם מין

חדר, בײַ יענע מינים מלמדים... — איז שווער צו פֿאַרשטיין פֿונוואַנען האָט זיך געקומען בײַ די קינדער דאָס וואָס זיי האָבן געקענט"; "האָבן זיך געגליטשט זייערע פֿיס איבער הילצערנע פּשעכאָדן, גייענדיק מיטן טאַטן צו דער משפּחה" (שׂש); "וואַרפֿנדיק פֿון פֿענצטערל אַ בליק אין מאַרק אַרײַן, ווערן אים די אייגעלעך פֿײַכט" (פּרק); "און קלערנדיק דאָס, פֿאַרגלייזן זיך זײַנע אויגן, די בלויע אָדערן פֿון די שלייפֿן קריכן מער אַרויס" (אַש); "זוכנדיק שטעלן זיך אים פֿאָר גאַנצע שורות, בערגלעך ערד" (נאָמבערג); "שפּרינ־ענדיק גייט בײַ אײַך דאָס לעצטע ביסל מזומנים פֿון די קעשענעס פֿאַר־לירן" (נסתּר).

היוצא לנו מדברינו: מע מוז ניט, אָבער מע מ ע ג שטענדיק ניצן דעם גערונדיוו, ווען דער זאַץ איז ענוג קלאָר פֿאַרן הערער אָדער פֿאַרן לייענער.

ו. כאַראַקטער פֿון פֿאַרטיצּיפּ

1. צוזאַמען מיטן אינפֿיניטיוו און גערונדיוו געהערט דער פֿאַרטיצּיפּ צו די ווערבידן. דער פֿאַרטיצּיפּ האָט נאָר איין פֿאָרעם, די וואָס מע פֿלעגט רופֿן פֿאַרטיצּיפּ פֿון דער פֿאַרגאַנגענער צײַט. דער פֿאַרטיצּיפּ האָט אויך אַ צווייאיקן כאַראַקטער, אַ ווערבאַלן און אַן אַדיעקטיוו ישן. אָט זײַנען מוסטערן פֿון פֿאַרטיצּיפֿן: געזאָגט, געפֿלויגן, גערעדט, געהאַלטן, געגעסן, געמאָסטן, גערעכנט, געקוויטשעט, געגנבֿעט, געכשרט, פֿאַרנומען, אויסגעזאָגט, אַוועקגעפֿלויגן.

מע קען ניט דעם פֿאַרטיצּיפּ סתּם אַרײַנגענעמען אין קאָפּיטל ווערב, ווײַל אים פֿעלט די הויפּטאייגנשאַפֿט פֿון אַ ווערב זיך צו בײַטן לויט פערזאָנען, און די פֿאַרבינדונג מיט דער קאָטעגאָריע צײַט איז בײַם גערונדיוו אַן אָנדערע ווי בײַ ווערבן. אויך איז ניט דער פֿאַרטיצּיפּ סתּם אַן אַדיעקטיוו אויף ־ט אָדער ־ן (־ען), הגם ער איז מסוגל דורכצופֿירן די פֿונקציעס פֿון אַדיעקטיוו, וואָרעם סעמאַנטיש און צום טייל אויך פֿונקציאָנעל איז ער אָנדערשדיק ווי אַן אַדיעקטיוו. דער פֿאַרטיצּיפּ איז לויט זײַן מהות מער אַדיעקטיוו ווי עס איז דער גערונדיוו.

2. דער פֿאַרטיצּיפּ איז אַ באַשטאַנדטייל פֿון אַ צאָל צונויפֿגעזעצטע ווערבאָלע פֿאָרמען. ער העלפֿט שאַפֿן: די פֿאַרגאַנגענע צײַט (איך האָב געזאָגט, איך בין געפֿלויגן), די לאָנגפֿאַרגאַנגענע צײַט: איך האָב געהאַט געזאָגט, איך בין געווען געפֿלויגן (זען ווערב, 4ב־5); די צווייטע קומעדיקע צײַט: איך וועל האָבן געזאָגט, איך וועל זײַן אַוועקגעפֿלויגן (זען ווערב, 7); אין אַלע דרײַ צײַטן פֿון דער פֿאָרמיוועך קאָנסטרוקציע: איך וועך געלויבט, איך בין געוואָרן געלויבט, איך וועל ווערן געלויבט, (זען ווערב, 4ח); אין קאָנדיציאָ־נאַל: איך וואָלט געזאָגט, איך וואָלט געהאַט געזאָגט (זען ווערב, 3ט); אין קאָניונקטיוו: איך זאָל האָבן געזאָגט, (זען ווערב, 4ט), בײַ די אַספּעקטן אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט: איך פֿלעג האָבן געזאָגט, איך פֿלעג זײַן אַוועק־

געפֿלויגן, איך האָב אַ זאָג געטאָן, איך האָב געגעבן אַ זאָג, איך האָב געהאַלטן אין (איין) זאָגן, איך האָב געגומען זאָגן.

3. ווי דער אַדיעקטיוו האָט אויך דער פּאַרטיציפּ אַ קורצע און אַ לאַנגע פֿאָרעם. דער פּאַרטיציפּ בייגט זיך ווי דער אַדיעקטיוו, אַלע פֿלעקסיעס זײַנען די זעלביקע. וועלן דער פּאַרטיציפּ אין זײַן קורצער פֿאָרעם איז אָפּהענגיק בלויז פֿון וועלכּע אָדער ציט זיך בלויז צו אים, איז ער אַן אַדווערב, פֿונקט אַזוי ווי דאָס געשעט מיטן אַדיעקטיוו. דוגמאות: איך האָב אים געזען פֿאַרמאַטערט (פֿאַרנומען, אויפֿגעקאָכט, צעוואונדיקט); איך האָב אים געזען אַ פֿאַרמאַטערטן (אַ פֿאַרנומענעם, אַן אויפֿגעקאָכטן, אַ צעוואונדיקטן); איך האָב זי געזען אַ פֿאַרמאַטערטע (אַ פֿאַרנומענע, אַן אויפֿגעקאָכטע, אַ צעוואונדיקטע); אויסזען ווי אַן אָפּגעשלאָגענע הושענא, ווי אַן אויסגעבלאָזן איי; אַרומלויפֿן ווי אַ פֿאַרסמטע מויז; „אַ נאַל אין אַ זאַק קען ניט בלײַבן פֿאַרבאַרגן"; „אַ געפֿאַלענעם טרעט מען ניט מיט די פֿיס"; „אַן אויסגעגעבענע טאָכטער איז ווי אַן אָפּגעשניטן שטיקל ברויט"; „מיט מיטגעבראַכטן ברויט איז מען אומעטום אַ גוטער אורח"; „אַז עס קומט דער באַשערטער וועלן עס אין צוויי ווערטער"; „לאַנג געבאָרגט איז אַלץ ניט געשענקט" (שוו); האָרעווען פֿאַרשוויצט, מיט די לעצטע כּוחות; רעדן געלאָסן, באַטראַכט.

4. דער פּאַרטיציפּ קען אויך האָבן די פֿאַרגלײַכגראָדן ווי אַן אַדיעקטיוו און מע קען זיי שאַפֿן הן אויפֿן אַנאַליטישן הן אויפֿן סינטעטישן אופֿן. דערבײַ קומט אויך דער סינטעטישער אופֿן אַרויס נאַטירלעכער ווי בײַם גערונדיוו: איך בין פֿאַרנומען, ער איז מער פֿאַרנומען אָדער — פֿאַרנומענער, דער פֿאַרנומענסטער אָדער דער סאַמע פֿאַרנומענער איז דער ראָש פֿון דעם אָפּטייל; איין תּלמיד קען זײַן פֿאַרטיפֿט אין לערנען, אַ צווייטער נאָך מער פֿאַרטיפֿט און דער רבי קען זײַן דער סאַמע פֿאַרטיפֿטער; אייניער קען זײַן אַרויפֿגעקראָכן אויפֿן צווייטן גאָרן און אַ צווייטער אַרויפֿגעקראָכענער — ער איז אויפֿן פֿערטן, און דער דריטער איז דער אַרויפֿגעקראָכנסטער — אויפֿן שפּיץ דאָך.

5. די זעלביקע צווי וויכטיקסטע סופֿיקסן וואָס קומען צו צו אַדיעקטיוון אויף צו שאַפֿן סובסטאַנטיוון דינען אונדז בײַ די פּאַרטיציפּן. מיטן סופֿיקס ־קייט: פֿאַרנומענקייט, געפֿאַלנקייט, פֿאַרבאָרגנקייט, באַשערטקייט, באַטראַכט־קייט, אויפֿגעקאָכטקייט, דערשטיקטקייט, אויסגעוואָקסנקייט, צעטומלטקייט, אַראָפּגעניידערטקייט. מיטן סופֿיקס ־ס: (זען צווייט׳ 3) — אויסגעקלערטס, דערהויבנס, פֿאַרבויגנס, אײַנגעקלאַמערטס, אײַנגעטונקענס, אַראָפּגעווארפֿנס, איבערגערעכנטס. אויך דער סופֿיקס פֿון אַדווערבן ־ערהיי׳ט (זען אַדוו, ה) איז דאָ אינגאַנצן נאַטירלעך: אויסגעטרונקענערהייט, אויפֿגעקאָכטערהייט, פֿאַרנומענערהייט, דערשטיקטערהייט, באַטראַכטערהייט, פֿאַרבאָרגענערהייט, צעטומלטערהייט, אויפֿגעשטאַנענערהייט, אָפּגעגעסענערהייט, אַראָפּגעשפּרונגענערהייט.

ז. די פֿאָרעם פֿון פֿאַרטיציפּ

1. אין פֿאַרטיציפּ איז פֿאַראַן דער וועריאַלער שטאַם, ס׳רובֿ דער זעלביקער וואָס אין אינפֿיניטיוו, דער זעלביקער וואָס אין דער איצטיקער צייט. בלויז אין אַן ערך 250 פֿאַרטיציפּן האָט דער וועריאַלד שטאַם אַן אַנדער פֿאָרעם. מע קען זיי אָנרופֿן די ש ט אַ ר ק ע פֿאַרטיציפּן. צו דעם שטאַם קומט צו דער פֿרעפֿיקס געַ־ און דער סופֿיקס ־ט בײַ די שוואַכע פֿאַרטיציפּן און דער סופֿיקס ־ן (־ען) בײַ די שטאַרקע פֿאַרטיציפּן וואָס ווערן ווײַטער איבערגערעכנט. וועַן דער וועריאַנט אַ פֿרעפֿיקס, קומט דער פֿרעפֿיקס געַ־ ניט צו; וועַן דער וועריאַנט אַ קאָנווערב, קומט דער פֿרעפֿיקס געַ־ אַריין צווישן קאָנווערב און וועריאַלן שטאַם. וועגן געַ־ זען בײַ ווערבן מיטן סופֿיקס ־יר זען וועריאַנט 5ט. דוגמאות: געזאָגט, פֿאַרזאָגט, אַרויסגעזאָגט; געפֿלויגן, דערפֿלויגן, צוגעפֿלויגן; געהאָרעוועט, פֿאַרהאָרעוועט, אויסגעהאָרעוועט; רעגיסטרירט, פֿאַררעגיסטרירט, אײַנרעגיסטרירט; געכשרט, איבערגעכשרט.

2. שוואַכע פֿאַרטיציפּן, דאָס הייסט אָזעלכע וואָס די פֿאָרעם פֿון זייער וועריאַלן שטאַם איז די זעלביקע ווי בײַ די איבעריקע צוויי וועריאַנטן, זענען די אָלע טויזנטער וואָס ייִדיש פֿאַרמאָגט. די שטאַרקע פֿאַרטיציפּן קען מען דעריבער באַטראַכטן ווי יוצאים־מן־הכלל. אַ היפּשער טייל פֿון די גאָר אָפֿט געניצטע פֿאַרטיציפּן זענען גראָד די שטאַרקע. זיי געהערן אָלע צום געמאָנישן קאָמפּאָנענט פֿון ייִדיש. צווישן די שטאַרקע פֿאַרטיציפּן זענען אויך די אָלע וואָס שאָפֿן די פֿאַרגאַנגענע צײַט מיט דעם הילפֿסוועַרב זײַן. די שטאַרקע פֿאַרטיציפּן האָבן דעם יחוס פֿון עלטער, אָבער די שטאַרקע נטיה צו פֿאַראייַנפֿאַכן פֿאָרמען דריקט זיך אויס אויך אין דעם וואָס דער שוואַכער פֿאַרטיציפּ שטויסט בײַסלעכווײַז אַרויס זײַן שטאַרקן ברודער. אַזוי איז צום עלטערן געבוירן געבוירן געוואָרן אַ ייִנגערער געבילט און געבולן איז פֿאַרגעסן געוואָרן. און אויב געפֿינען איז ניט אינגאַנצן פֿאַרגעסן געוואָרן, געהערט פֿאַרט די בכורה דעם פֿיל ייִנגערן געפֿינען. אַזוי אויך מיט געהיטן און געהיט.

בײַם פֿורעמען דעם שוואַכן פֿאַרטיציפּ זענען קיין פֿראַבלעמען ניטא. סך־הכל פֿיר פֿאַרטיציפּן האָבן זיך זייערע באַזונדערקייטן: געהאַט (האָבן), געוואָלט (וועלן), געוואוסט (וויסן) און געבראַכט צי געברענגט (ברענגען).

3. די שטאַרקע פֿאַרטיציפּן וועַרן אײַנגעטיילט אין זעקס גרופּעס, לויט זייערע וואָקאַלן א, ע, י, א, ו און דעם דיפֿטאָנג וי. אויב עס איז פֿאַראַן אויך אַ פֿאַראַלעלער שוואַכער פֿאַרטיציפּ, קומט ער אין קלאַמערן. אין קורסיוו ווערט געדרוקט יענע פֿאָרעם וואָס איז פֿאַסיקער פֿאַר דער כלל־שפּראַך. עס וועַרן דערמאָנט נאָר יענע פֿאַרטיציפּן וואָס זיינען אויך איצט אי נוציק אי ניצלעך. אויב מע געפֿינט ניט עפּעס אין די ווײַטערדיקע רשימות, באַטײַט עס אַז מע קען רואיקערהייט ניצן דעם שוואַכן פֿאַרטיציפּ.

א) מיטן קלאַנג א: געבאַקן (געבאַקט), געהאַלטן, געוואַקסן, געוואַשן,

געזאַלצן (געזאַלצט), געפֿאַלן, געפֿאַנגען, געשאַפֿן — דאָ איז אומעטום דער אַ אין אַלע וועלטן.

ב) מיטן קלאַנג ע: געבעטן, געגעבן, געגעסן, געפֿעלן, געפֿרעסן, געשען, פֿאַרגעסן, — אומעטום דער קלאַנג ע אין אַלע וועלטן; געלעגן, געזעסן (מיט די אינפֿיניטיוון ליגן, זיצן).

ג) מיטן קלאַנג י: געביטן, געביסן, געבליבן, געווינן, געטריבן, געליטן, געלינען און געליגן, געמידן און געמיטן (געמיידט), געקליבן, געקניפֿן (געקניפֿט), געריבן, געריטן, געריסן, געשווינגן, געשטיגן (געשטיגט), געשטריטן, געשמיסן, געשניטן, געשפּיגן (געשפּיט), געשריבן, (געשריגן) און געשרינען (מיטן אינפֿיניטיוו שרײַבן).

ד) מיטן קלאַנג אָ: געבאָדן, געבאָטן, געבאָרן, געבלאָזן (געבלאָזט), געבראָטן, געגראָבן, געטאָן, געטראָגן, געלאָדן, געלאָזן (געלאָזט), געפֿאָרן, געצוואָגן, געראָטן, געשאָבן, געשלאָגן, געשלאָפֿן, פֿאַרבאָרגן — דאָ איז אומעטום דער אָ אין אַלע וועלטן;

געבראָכן, געגאָלטן (מיטן אינפֿיניטיוו גילטן), געגאָסן, געהאָפֿט (געהעפֿט, מיטן אינפֿיניטיוו העפֿטן), געוואָרגן, געוואָרן, געוואָרפֿן, געזאָדן און געזאָטן, געטראָטן און געטרעטן, געטראָפֿן, געלאָפֿן, געלאָשן, געמאָלקן (געמעלקט), געמאָסטן, געפֿלאָכטן, געפֿראָרן, געקוואָלן (געקוועלט), געקנאָטן און געקנעטן (געקנעט), געשאָטן (געשיט), געשאָכטן (געשעכט), געשאָלטן, געשאָנקטן (געשענקט), געשאָרן, געשוואָלן, געשוואָרן, געשטאָכן, געשטאָרבן, געשטראָכן (געשטרײַכט), געשמאָלצן, געשפּאָלטן; פֿאַרדראָבן, פֿאַרדראָסן, פֿאַרלאָרן.

ה) מיטן קלאַנג ו: געבונדן, געדונגען, געדרונגען, געהונקען (געהינקט), געוואונטשן, געוואונגען, געוואונקען, געזונגען, געזונקען, געטרונקען, געלונקען (געלינקט), געפֿונען, געצוואונגען, געצונדן, געקומען, געקלונגען, גערונען, געשוואומען, געשונדן, געשטונקען, געשלונגען, געשפונען (געשפינט), געשפרונגען; פֿאַרגונען, פֿאַרשוואונדן.

ו) מיטן דיפֿטאָנג וי: געבויגן, געהויבן; באַוואויגן (באַוועגט), באַפֿוילן; געזויגט, געזייגט), געלויכטן (געלויכט, געלייכט), געפֿלויגן, געצויגן, געשטויסן; געבוירן, געפֿרוירן, געשוואוירן, געשוירן, פֿאַרלוירן.

4. זיך מערקן אַזעלכע באַזונדערקייטן אין די פֿאַרטיצипֿן:

געוען אין וועלבאַלע פֿאַרמען, געוועזן ווי אַן אַדיעקטיוו. „ער איז שוין אַ געוועזענער“;

געגאַנגען און אויך געגאָנגען און געגאַן (מיטן אינפֿיניטיוו גיין);

געשטאַנען (מיטן אינפֿיניטיוו שטיין);

געהאַנגען און אויך געהאָנגען (מיטן אינפֿיניטיוו הענגען);

געזעמען און אויך געזעמט (מיטן אינפֿיניטיוו זעמען);

געטאָן און אויך געטון (מיט די אינפֿיניטיוון טאָן און טון און גערונדיוו טוענדיק);

געמאַלדן מיטן באַטייט: געגעבן צו וויסן, געמעלדט מיטן באַטייט: אָפּיציעל פֿאַרשריבן;
געמאַלן אין אַ מיל, געמאָלט בילדער;
געקריגן און געקראָגן מיטן באַטייט: באַקומען, געקריגט — געפֿירט מלחמה, געשטריטן;
געהייסן — דער אייניקער פֿאַרטיציפּ מיטן דיפֿטאָג יי;
באַקומען — אי דער פֿאַרטיציפּ אי דער אינפֿיניטיוו;
געשאַפֿן — אָבער פֿאַרשאַפֿט.

ח. די פֿונקציעס פֿון פֿאַרטיציפּ

1. דער פֿאַרטיציפּ אַליין אָדער מיט צוגאַב־וואָרטער איז אַ פֿאַרטיציפּיאַלער פֿראַזע פֿירט דורך די פֿונקציע פֿון אַן אַדווערביאַלער באַשטימונג: **פֿון צייַט, פֿון אופֿן, פֿון סיבה, פֿון תּנאי, פֿון הנחה. מיר זענען עס פֿון די זאַכן: „געקומען אַהיים, האָב איך זיך צוגעלייגט רוען"; „אויסגעטאָן די אייבערבגדים, האָב איך זיך צוגעלייגט רוען"; „אַ פֿאַרמאַטערטער האָב איך זיך צוגעלייגט רוען"; „אָפּגעפֿאַרטיקט מיט אַלץ אין וועג אַרײַן, האָב איך זיך צוגעלייגט רוען"; „ניט קיין אָפּגעפֿאַרטיקטער מיט דער אַרבעט, האָב איך זיך צוגעלייגט רוען". וואָן דער זאַץ איז אַן אַרויסגערײַסענער פֿון אַ לעבעדיקן קאָנטעקסט, איז ניט מעגלעך שטענדיק צו באַשטימען געוויס וואָסער אַדווערביאַלע באַשטימונג עס פֿאַרטרעט דער פֿאַרטיציפּ, אָבער אין נאַטירלעכן רעדן אָדער שרײַבן טרעפֿן זיך דאָך ניט קיין אָפּגעזונדערטע זאַצן.**

בײַם שרײַבן קען אויפֿקומען די פֿראָגע וועגן דער קאָמע אָפּצוטיילן דעם פֿאַרטיציפּ פֿון די אַנדערע זאַצגלידער. דער ענטפֿער איז דער זעלביקער ווי בײַם גערונדיוו — זען ה5.

2. אין דעם געווײַנטלעכן רעדן (און וואָס וויניקער 'ליטעראַריש' עס איז דער ריידער) וועלט דער פֿאַרטיציפּ גענײַגט ע ל י פ ט י ש, דאָס הייסט ער פֿאַרבײַט אַ גאַנצן זאַץ מיט אַ סובײעקט און מיט אַ פֿרעדיקאַט, וואָרעם דער פֿאַרטיציפּ איז אין אַזאָ פֿאַל דער במקום פֿאַר דער פֿאַרגאַנגענער צײַט. וועלן מיר הערן עמעצנס אַ דערציילן: „געקומען אַהיים, זיך אַרומגעוואָשן, אָפּגעגעסן, זיך צוגעלייגט אָפּרוען", וווייסן מיר דאָך און פֿאַרשטייען דאָך אַז דאָס געווען אַלטפֿעטישער אופֿן: איך בין געקומען אַהיים, איך האָב זיך אַרומגעוואָשן. דערנאָך האָב איך אָפּגעגעסן און נאָך דעם אַלעם האָב איך זיך צוגעלייגט אָפּרוען. דאָס איז בכלל ניטאָ קיין ספּעציעלע פֿונקציע פֿאַרן פֿאַרטיציפּ ווי אַ גלידּ אין אַ זאַץ, ווײַל מע האָט דאָס פֿיר באַוונדערט און גלײַכוועלטיקע זאַצן, קורצע פֿאַראַלעלע זאַצן מיט דער זעלביקער פֿאַראַלעליסטישער אינטאָנאַציע.

כּדי עס צו פֿאַרפֿעסטיקן, וועלן געגעבן זאַצן פֿון שלום־עליכמען, דעם שרײַבער וואָס האָט אַזוי וואונדערלעך באַהערשט די סטיכיע פֿונעם ייִדיש־

רעדן, און אין קוואַדראַט־קלאַמערן קומען די דורכגעלאָזטע וועגטער: „די קאַפּאָטע [האָט ער] אַראָפּגעוואַרפֿן, דעם טלית־קטן [האָט ער] אַרויסגעצויגן, די אַרבל [האָט ער] פֿאַרקאַטשעט, די הויזן [זענען בײַ אים] במילא אַרײַנ־געשטעקט אין די שטיוול"; „[מיר זענען שוין] אַרויסגעפֿאָרן פֿון מאַרק, [מיר האָבן שוין] געפּטרט [פֿאַרבײַגעפֿאָרן און זענען ניט מער] די קלייטן, די הײַזלעך, דעם בית־עולם... און [אָט זענען מיר שוין אויך] אַרײַבערגעפֿאָרן דאָס בריקל און [מיר האָבן] געלאָזט הינטער זיך די לעוואָדע אויך — [עס איז געווען] אויס וואָראָנקאָ"; „[ער איז] אויפֿגעשטאַנען אינדערפֿרי, [ער האָט] געגומען דאָס שטעקעלע, [ער] האָט זיך געלאָזט אויפֿן יריד".

3. דער פּאַרטיצּיפּ וויזט אויף פֿרי ע ר ד י ק ּ י ט פֿון צוויי טוואונגען. עס איז קלאָר אַז אין זאַץ „געקומען אַהיים, האָב איך זיך צוגעלייגט אָפּרוען" — איז פֿריִער געשען דאָס קומען אַהיים און דערנאָך ערשט דאָס צולייגן זיך אָפּרוען. דאָס אייגענע קען מען אײַנזען אויך אין די איבעריקע זאַצן פֿון פּונקט 1. און נאָך אַזעלכע קלאָרע זאַצן: „דורכגעשטודירט דעם ענין גאַנץ גרינטלעך, האָט ער געהאַלטן אַ רעפֿעראַט"; „אַרײַבערגעפֿאָרן פֿון שטעטל אין שטאָט אַריין, איז אונדז ניט גרינג אָנגעקומען צו קריגן אַ דירה"; „צונויפֿגעזיצט דעם ישיבֿה־בחור מיטן גבֿירס טעכטערל, האָט מען זיי אי־בערגעלאָזן אויף אייביקע גבֿירישע קעסט".

וויכל דער פּאַרטיצּיפּ גיט איבער פֿריִערדיקייט, קען דער פֿרעדיקאַט אין זײַן זאַץ נאָר אין דער פֿאַרגאַנגענער צײַט און ניט אין דער איצטיקער און ניט אין דער קומעדיקער. לאָגישערווײַז פֿאַרבײַט דער פּאַרטיצּיפּ די לאָנגפֿאַרגאַנגענע צײַט. מע קען זיך דאָ אָנשטויסן אויף פֿאַרמעלע, אָבער ניט אויף באַטײַטיקע און לאָגישע סתירות. וועגן מע האָט דעם פֿולקום קאָרעק־טן זאַץ: „אָפּגעדאָוונט, אײַלט ער זיך ניט צו גיין אַהיים", איז דאָ די איצטיקע צײַט אָנשטאָט דער פֿאַרגאַנגענער אָדער אָנשטאָט דעם אָספּעקט פֿון פֿילמא־ליקייט; אינעם זאַץ: „געקומען אַהיים, וועל איך זיך צולייגן אָפּרוען" — איז אַן עליפּטישער 'געקומען' אָנשטאָט: וועט איך וועל זײַן געקומען.

4. עס איז איבעריק צו באַטראַכטן דעם פּאַרטיצּיפּ ווי דעם מיטל צו 'קירצן' בײַזאַצן, וואָרעם דאָ האָבן מיר אַ פֿולע אָנאַלאָגיע מיטן גערונדיוו. זען הס. „אויסגעהערט וואָס עס האָט נעכטן פּאָסירט, האָט ער זיך שטאַרק דערשראָקן" — דאָ איז ניטאָ קיין קירצונג פֿון דעם צײַטזאַץ „ווען ער האָט אויסגעהערט", וואָרעם דער פּאַרטיצּיפּ קען אויך באַטײַטן: „וויכל ער האָט אויסגעהערט", „כאָטש ער האָט אויסגעהערט". אָפֿילו „ווען (כאָטש) מיר אַלע האָבן אויסגעהערט". אַ קירצן קען דאָך ניט באַשטיין אינעם נ י ט איבער־געבן דעם פֿולן זינען פֿון אַ זאַץ.

5. וועט עס פֿאַלט אָפּ דער גאַנצער ענין 'קירצן אַ בײַזאַץ מיט דער הילף פֿון פּאַרטיצּיפּ', איז שוין אויך ניטאָ קיין אָרט נאָכצוקוקן און נאָכ־צופֿאָרשן צי אין דעם הויפּטזאַץ און אין דעם בײַזאַץ איז דער סוביעקט דער זעלביקער אָדער ניט. עס איז אויך איבעריק צו קלערן צי דער פּאַר־

טיציפּ ציט זיך אי צום סוביעקט אי צום פּרעדיקאַט פֿון זאַץ. דער פּאַר־
טיציפּ קען און מעג זיך ציען צו יעדער אַנדערן זאַצגליד חוץ דעם פּרעדי־
קאַט. וועג דער הערער אַדער דער לייענער קען קלאָר פֿאַרשטיין וואָס דער
רייִדער רעדט צו אים אַדער וואָס דער שרייבער מיינט מיט ניצן דעם פּאַר־
טיציפּ, איז אַזאַ פּאַרטיציפּ כּשר למהדרין מן המהדרין. אויך דאָ איז פֿאַראַן
אַן אַנאַלאָגיע צום גערונדיוו (זען ה7). דאָ וועלן ווײַטער אויסגענוצט די
זעלביקע זאַצן וואָס בײַם גערונדיוו, נאָר דער פּאַרטיציפּ פֿאַרבּיט אים:
„געפֿאָרן אויפֿן מאָטאָציקל, האָט דער ווינט אַרונטערגעריסן פֿון מיר דאָס
היטל“ — דער זאַץ איז פֿולקום קאָרעקט, קיין שום אומפֿאַרשטענדניש
קען דער פּאַרטיציפּ ניט אַרויסרופֿן און זיכער איז ניט דער ווינט געפֿאָרן
אויפֿן מאָטאָציקל, נאָר היות ווי דאָס רעדט זיך וועגן צוויי טואונגען וואָס
זײַנען גלײַכצײַטיק, דאַרף דער פּאַרטיציפּ פֿאַרשטאַנען ווערן עליפּטיש;
אַזוי איז עס אויך אין די זאַצן: „דערלאַנגט צום טיש, האָט אַ טעלער זיך
אַרויסגעגליטשט פֿון דער האַנט“, „געריסן די בלומען, איז מיר דאָס בלוט
אין פּנים אַרײַן“, „געקלערט וואו צו נעמען אַ צעבראָכן דרײַערל אויף שבת,
צעשפּילט זיך זײַן פֿאַנטאַזיע“. קיין פֿולער פּאַראַלעליזם איז אָבער דאָ ניט
פֿאַראַן, ווײַל דער גערונדיוו קען ניט ווערן געניצט אויף דעם זעלביקן
עליפּטישן אופֿן ווי דער פּאַרטיציפּ.

דערבּיבער זײַנען דאָ נייטיק די פּאַרטיציפֿן וואָס זײַנען טאָקע פּאַר־
טיציפֿן לויט זייער מהות נאָר, וואָס זײַנען טרעגערס פֿון פֿרײַערדיקייט. אַזאַ
זאַץ האָבן מיר שוין דרך־אָגב געהאַט: „אַרײַנגעפֿאָרן פֿון שטעטל אין
שטאָט אַרײַן, איז אונדז ניט גרינג אָנגעקומען צו קריגן אַ דירה“ — דער
פּאַרמעלער סובּיעקט איז צו קריגן און דער פּאַרטיציפּ ציט זיך צום זאַצ־
גליד אונדז. און נאָך עטלעכע זאַצן: „אויסגערעדט, אָפּגעדונגען, האָט די
שכירות זיך אַרויסגעוויזן צו זײַן צו קליין“; „אָפּגעדאָונט, איז דער פֿריש־
טיק פֿאַר אונדז נאָך ניט געווען פּאַרטיק“; „אָפּגעגעסן אינאייגעם און אָפּ־
געבענטשט במזומן, איז יעדערער אָווּעק צו זיך אין צימער“; „אַרײַנער־
געשפּרונגען איבערן פֿאַרקאַן, איז אַ גרויסער כּלב אונדז באָפֿאַלן“.

ביתר שׂאת ציטאַטן פֿון שלום־עליכמען: „געקומען אין דאַרף שוין
פֿאַרנאַכטלעך, האָט מען די ליבּע געסט זייער שיין אויפֿגענומען“; „אַרײַנ־
געקומען אין שטוב אַרײַן [עס רעדט זיך וועגן שלומען], איז אים די שטיפּ־
מאַמע מכבד מיט אַרײַנטראָגן דעם אוֹרח דעם סאַמאָווּאַר“; „דערמאָנט זיך
אינעם אוֹצר [שלום דערמאָנט זיך], קומט אים אויפֿן זינען זײַן חבֿר שמואליק
דער יתום“; „אַרויסבּאַגלייט דעם קונדס [דאָס האָבן אַלע געטאָן], האָט דער
טאָטע געזומען בּיז אים אַ תּקיעת־כּף אַז שבת איז ער אַ היימישער“.

XVI.

דער אַדווערב

א. כאַראַקטער פון אַדווערב

1. דער אַדווערב אָדער דאָס אומשטאַנדווארט איז אַן אינוואַריאַנט וואָס ציט זיך צום ווערב אָדער צום אַדיעקטיוו אָדער צו אַן אַנדער אַדווערב. דער אַדווערב פֿירט אויס לגבי דעם ווערב די זעלביקע פֿונקציע וואָס דער אַדיעקטיוו לגבי דעם סובסטאַנטיוו.

דער אַדווערב איז זייער אַן אינטערעסאַנטער וואַרטקלאַס פֿון אַ היס־טאָרישן שטאַנדפּונקט. ער פֿאַרמאָגט אַזעלכע אַלטע פֿאָרמען וואָס האָבן זיך ניט אויפֿגעהיט אין די אַנדערע, אין די בייגיקע וואַרטקלאַסן. מע געפֿינט בײַ אים פֿאַרגליווערונגען פֿון פֿריערדיקע תקופֿות אין דער שפּראַך. טשי־קאַווע וואָס בײַם אַדווערב קומען אויף אַ צאָל פֿראַגעס וועגן אויסלייג, וואָרעם בײַם אַדווערב איז נייטיק צו האָבן אַ קלאָרע פֿאָרשטעלונג וועגן דעם חילוק און דעם גרענעץ צווישן אַן אַדווערב, אַן אַדווערביאַלער פֿראַזע און אַ פֿרעפּאָזיציאָנעלער פֿראַזע.

2. דער עיקרדיקער סימן פֿון אַן אַדווערב איז אַ סינטאַקטישער. דער אַדווערב קען זיך ציען בלויז צו אַ ווערב אָדער אַן אַדיעקטיוו. זײַן פֿונקציע אין זאַץ איז אָנצווויזן אויף אַן אייגנשאַפֿט פֿון דער טואונג פֿון ווערב אָדער אויף אַן אייגנשאַפֿט פֿון אַן אייגנשאַפֿט. איז דער אַדווערב אין זאַץ גע־ווייַנטלעך אַן אַדווערביאַלע באַשטימונג. קען מען דעם אַדווערב סעמאַנטיש גרופּירן לויט די זעלביקע קאַטעגאָריעס ווי מע טיילט אײַן אַדווערביאַלע באַשטימונגען: פֿון אָרט, פֿון צײַט, פֿון שטייגער, פֿון סיבה, פֿון ציל, פֿון תנאי, פֿון הנחה, פֿון מדרגה (און עס זײַנען מעגלעך נאָך אַנדערע אײַנטיילונגען). די דאָזיקע סעמאַנטישע אײַנטיילונגען פֿאַלן צונויף פֿונקט־אײַן פֿונקט־אויס מיט די אײַנטיילונגען פֿון די אַדווערביאַלע באַשטימונגען (זען זאַצגלידער, ו, ז, ח).

3. כדי אַרײַנצודרינגען אין וואַרטקלאַס אַדווערב, איז נייטיק זיך פֿונאַנדערצוקלײַבן אין די מינים אַדווערבן. ראשית־כל דערזעט מען אַז די אַדווערבן קענען זײַן אָדער בלויז סינטאַקטישע אָדער עכטע. די סינטאַקטישע אַדווערבן פֿאַלן קלאָנגיק צונויף מיט דער קורצער פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו און דערבײַ פֿאַרשטייט זיך אויך מיטן פֿאַרטיציפּ און מיטן

געוונדיוו. די עכטע אַדווערבן זײַנען די וואָס מע קען זיי גלײַך דערקענען ווי אַ באַזונדערן מין ווערטער לויט אַ סוּפֿיקס אַדער אַ פּרעפֿיקס, אויך לויטן אַקצענט און אינטאָנאַציע; די עכטע אַדווערבן זײַנען אָפֿט רעזולטאַטן פֿון צונויפֿשמעלץ און צונויפֿוואוקס. פֿאַראַן אַ צאָל עכטע שבעכטע אַדווערבן. דאָס זײַנען די פּראָאַדווערבן.

ב. די פּראָאַדווערבן

1. דער טערמין פּראָאַדווערב איז שוין געווען דערמאָנט אין קאַפּיטל דער פּראָנאָם, ענין ו. אָבער דאָ איז דער ריכטיקער אָרט אויפֿצוקלערן ’מיט וואָס מען עסט עס’. פונקט ווי עס זײַנען פֿאַראַן פּראָנאָמען וואָס פֿאַרטרעטן אַדער פֿאַרבײַטן נעמען פֿון וואָרטער אין זאַכן אַדער אייגנשאַפֿטן, אַזוי זײַנען אויך דאָ פֿאַרטרעטער פֿון וואָרטער אויף פּראָזעס וואָס זײַנען אַדווערבן, אַדווערביאַלע פּראָזעס און פֿאַרבינדונגען און בכלל כּלערליי אַדווערביאַלע באַשטימונגען. אין דעם זאַץ „אַזוי רעדט ער” — פֿאַרבײַט דער אַדווערב אַזוי הונדערטער מעגלעכקייטן, למשל: שטיל, געלאַסן, אויפֿגעקרעגט, אין אײַלעניש, בנעימות, מיט ישובֿ־הדעת און אַזוי ווײַטער ממש אַן אַ סוף. אין דעם זאַץ „דאָ שטייט עס” — איז עס אַ פּראָנאָם וואָס פֿאַרבײַט אפֿשר טויזנטער מעגלעכע נעמען פֿון זאַכן, נאָר אויך דאָ פֿאַרטרעט אַן אַ צאָל מעגלעכע באַצייכענונגען פֿאַר דעם אָרט: אין דעם ווינקל, קעגן דײַנע אויגן, אויף דער אייבערשטער פּאָליצע און אַזוי ווײַטער.

2. די פּאָפּולערסטע פּראָאַדווערבן פֿון צײַט: ווען, איצט און אַצונד (מיט אַ צאָל פֿאַרמען), שוין, באַלד, אַמאָל, דערווײַל(ע), דעמאָלט, ווידער, דערנאָך, הײַנט, מאָרגן, נעכטן. די פּאָפּולערסטע פּראָאַדווערבן פֿון אָרט: דאָ, דאָרט(ן), אַהין, אַהער, אַרויס, אַרײַן, אַראָפּ, אַרויף, אַרום, ערגעץ, אַנטקעגן. נאָך בײַשפּילן פֿון פּראָאַדווערבן: ווו, אַזוי, ווי אַזוי, אַנדערש, נאָך, נאָך ניט, אַן אַ שיעור, שיער ניט, אַליין, דערפֿאַר, דערצו, דעריבער, קוים. יעדער אייגער וואָס פֿאַרשטייט דעם באַטײַט פֿון אָט די און פֿון ענלעכע ווערטער וועט תּיכף די פּראָאַדווערבן דערקענען אַן שום ספֿק, אַן שום שווערישקייט.

3. אַ צאָל פּראָאַדווערבן קענען זײַן קאָנווערבן, אַנדערע קענען אויך זײַן פּרעפּאָזיציעס אַדער קאָניונקציעס. אין זאַץ „דער בוים שטייט דאָ אַנטקעגן” — איז אַנטקעגן אַן אַדווערב; אין זאַץ „ער גייט אַנטקעגן אונדז” — איז אַנטקעגן אַ פּרעפּאָזיציע; אין זאַץ „ער גייט אונדז אַנטקעגן” — איז אַנטקעגן אַ קאָנווערב און דער אינפֿיניטיוו פֿון ווערב איז אַנטקעגנגיין; „ווען קומסטו צו אונדז?” — ווען איז אַן אַדווערב; „ווען דו וועסט קומען צו אונדז, וועסטו זײַן אַן אַנגעלייגטער גאָסט” — ווען איז אַ קאָניונקציע. אָבער ניט אַלעמאָל לאָזט זיך דורכפֿירן אַזאַ אַנאַליז לויט וואָרטקלאָסן און ניט שטענדיק קען ער ברענגען עפּעס אַ נוצן: „גיי ניט אַהין, גיי אַהער” — אַהין און אַהער זײַנען אַדווערבן; „וואָס וועסטו אַהינגיין און אַהערגיין?” —

אַוודאי זײַנען אַהין און אַהער קאָנווערבן. אַזוי אויך אין פֿאַרטיציפּ און אין גערונדיוו; אָבער אין אימפּעראַטיוו אָדער אין דער איצטיקער צײַט („גיי ניט אַהין! גיי אַהערו!", „איך גיי אַהין, ער גייט אַהער") — איז די בּרירה בּיי יעדן איינעם צו באַשטימען, צי מע האָט דאָ אַדווערבן אָדער קאָנווערבן, וואָרעם קיין חילוק אין באַטײַט איז דאָ ניטאָ.

אין די פֿלעקסיאָנסטישע קאָנסטרוקציעס „מיר גייען אַרײַן אין וואַלד אַרײַן", „איך קוק אַרויס אין דרויסן אַרויס" — איז גלײַכער פֿון אַלץ צו באַטראַכטן דאָס וואָרט וואָס חזרט זיך איבער צום צווייטן מאָל ווי אַן אַדווערב.

ג. די סינטאַקטישע אַדווערבן

1. מיר נעמען צווי קורצע פֿירווערטערדיקע זאַצן: „דאָס קינד ליגט שטיל" — שטיל איז אַן אַדווערב, ענטפֿערט אויף דער פֿראַגע „ווי ליגט דאָס קינד?", ציט זיך צום וועּרב ליגט, איז אַן אומשטאַנד־באַשטימונג; „דאָס קינד איז שטיל" — דאָ איז שטיל אַ טייל פֿון פּרעדיקאַט, ציט זיך צום סובּיעקט דאָס קינד, בכּן איז עס אַן אַדיעקטיוו אין זײַן קורצער פֿאָרעם, און מיר קענען (מיט אַ קליינעם שינוי אין באַטײַט) די קורצע פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו פֿאַרבײַטן מיט אַ לאַנגער פֿאָרעם אַן שום אונטערשייד אין סינ־טאַקטישן אַנאַליזירן: „דאָס קינד איז אַ שטילס", „דאָס קינד איז שטילער", „דאָס קינד איז דאָס שטילסטע". זאַצן פֿון דעם זעלביקן שניט קען מען דאָך מאַכן וויפֿל מע וויל מיט די וועּרטער: טומלדיק, שיין, מיאוס, אויפֿ־ריכטיק, אָפּגעדעקט, שמייכלענדיק, פֿאַרווײַנט און נאָך און נאָך, אַז דאָס זעלביקע וואָרט זאָל אין איין זאַץ זײַן אַן אַדיעקטיוו און אין אַ צווייטן אַן אַדווערב. איז גרינג דער אַלגעמיינער אויספֿיר: י ע ד ע ר אַדיעקטיוו אין זײַן קורצער פֿאָרעם קען זײַן אַן אַדווערב. איז איידער נאָך מיר טראַכטן וויטער וועגן דעם וואָרטקלאַס אַדווערב, איז שוין מעגלעך אײַנצוזען אַז דאָס רובֿ אַדווערבן פֿאַלן צונויף מיט דער קורצער פֿאָרעם פֿון אַדיעקטיוו, און וועּן מען איז פֿאַלש־פֿאָרמאַליסטיש (ווײַל מע נעמט ניט אין באַטראַכט די סינטאַקטישע פֿונקציע פֿון וואָרט) איז גאָר ניטאָ קיין חילוק צווישן אַדווערב און אַדיעקטיוו. איז נייטיק צו וואַרענען קעגן אַזאַ פֿלאַנטער. אַ גראַמאַטישע פֿאָרעם איז ניט מעגלעך צו באַזירן בלויז אויף קלאַנג, עס מוז שטענדיק מיטשפּילן דער באַטײַט, און באַטײַט איז דאָך גאַנץ אָפּט פֿאָר־בונדן מיט דער ראָלע פֿון וואָרט אין זאַץ.

2. כּמעט יעדער אַדיעקטיוו אין זײַן קורצער פֿאָרעם קען אין אַן אַנ־דער זאַץ מגולגל ווערן אין אַן אַדווערב. אָבער מע קען ניט ניצן ווי אַן אַדווערב אַזעלכע אַדיעקטיוון וואָס האָבן דעם סופֿיקס ־ער און ווײַזן אויף געבונדנקייט מיט אַן אָרט (שטאָט, לאַנד). „דער ווילנער תּושב רעדט ווײַ־נעריש", אָבער ניט 'ווילנער'; „דער אַפֿריקאַנער שוואַרצער פֿירט זיך אויף אַפֿריקאַניש", אָבער ניט 'אַפֿריקאַנער'.

3. **אָלע פֿאַרטיציפּן האָבן לויט זייער מהות די אייגנשאַפֿט פֿון אַן אַדיעקטיוו.** איז לאָגיש דער אויספֿיר אַז פֿאַרטיציפּן קענען דינען ווי אַד־ווערבן: **ער זיצט** פֿאַרטראַכט, **ער** פֿילט זיך באַוווּלט, **ער ענטפֿערט** צעוווּשט, **ער** פֿאַרט אַוועק אַנטוישט, **ער** קומט אָן אויפֿגעמונטערט, **ער שטייט אויף** אינגאַנצן אויסגעשלאָפֿן, **ער** לעבט קאָרג און אײַנגעצויגן, **ער שמייכלט גוטמוטיק און** באַפֿרידיקט, **ער** פֿירט זיך אויף דערוואַקסן, **ער** אָפּאָנירט **ביטער און** אָנגעשטרענגט.

ווען דער פֿאַרטיציפּ האָט צו זיך ווערטער וואָס צייגן זיך צו אים און **ער** שאַפֿט אַ גאַנצע פֿראַזע, דעמאָלט איז נאַטירלעך פֿאַר אים דורכצופֿירן די פֿונקציע פֿון אַן אַדווערביאַלער פֿראַזע אין זאַץ. דאָ איז שוין קיין שום ספֿק ניטאָ אַז דאָס פֿאַרטיציפּיאַלע און דאָס אַדווערביאַלע פֿאַלן צונויף. מיר נעמען דרײַ זאַצן: „געקומען אַהיים, האָט **ער** אַראָפּגעוואָרפֿן פֿון זיך די שווערע מלבושים" — „געקומען אַהיים" **ענטפֿערט** אויף דער פֿראַגע ווען? אַדער קען **ענטפֿערן** אויף דער פֿראַגע פֿאַרוואָס? בכל־אופֿן אויף אַ פֿראַגע פֿון אַן אומשטאַנד־באַשטימונג און קען פֿאַרביטן ווערן מיט אַן אַנדער אַדווערביאַלער פֿראַזע, למשל: „אין דער היים...."; „אויסגעטרונקען די מילך, האָט **ער** אַוועקגעשטעלט די גלאָז אויפֿן טיש" — „אויסגעטרונקען די מילך" קען פֿאַרביטן ווערן מיטן „נאָכן אויסטרינקען די מילך", וואו דער אינפֿיניטיוו איז דאָ אין זײַן ראָלע פֿון אַ סובסטאַנטיוו, בכן איז דער גרינגסטער פֿאַרבײַט אַ פּרעפּאָזיציאָנאַלע פֿראַזע וואָס איז אויך אַן אַד־ווערביאַלע פֿראַזע; „אַוועקגעפֿאָרן אין דער פֿרעמד, האָט **ער** פֿאַרגעסן די אייגענע" — אויך דאָ איז מעגלעך די זעלביקע גרינגע טראַנספֿאָרמאַציע וואָס אין פֿריִערדיקן זאַץ. און דאָך איז פֿאַראַן אַן אונטערשייד צווישן זיי און די פֿריִער ציטירטע צען פּאַרטיציפּן־אַדווערבן: אין די ערשטע צען קען מען שטעלן דעם פּאַרטיציפּ אויך צום סוף פֿון זאַץ (**ער זיצט** פֿאַר־טראַכט, **ער** אָפּאָנירט ביטער און אָנגעשטרענגט), בעת אין אונדזערע לענ־גערע דרײַ זאַצן מוז דער פּאַרטיציפּ קומען אין אָנהייב.

ניט קיין פֿאָרמעלע, ניט קיין גראַמאַטישע, נאָר אינהאַלטלעכע, באַ־טײַטיקע סיבות דערלאָזן ניט אַז אַ סך פּאַרטיציפּן זאָלן קענען ווערן אַד־ווערבן ווי פֿאַרטראַכט און די אָנדערע נײַן אין אָנהייב פֿון דעם פֿונקט. עס באַקומען זיך ניט קיין נאַטירלעכע זאַצן וואו די פּאַרטיציפּן געקומען, אויסגעטרונקען, אַוועקגעפֿאָרן זאָלן פֿיגורירן ווי אַדווערבן אַזוי גרינג ווי אין דוגמאות אין אָנהייב פֿון דעם פֿונקט.

4. **דער גערונדיו**, וואָס **ער** קען דאָך אַוודאי געניצט ווערן ווי אַן אַדיעקטיוו, איז אויף אַ נאַטירלעכן אופֿן אויך אין דער ראָלע פֿון אַן אַדווערב. מע קען אים שטעלן אין זאַץ וואו נאָר מע ווייל: **ער** האָט גע־**ענטפֿערט** לאַכנדיק, **ער** האָט לאַכנדיק **געענטפֿערט**, לאַכנדיק האָט **ער** גע־ענטפֿערט; זי איז אַרײַנגעקומען טאַנצנדיק, זי איז טאַנצנדיק אַרײַנגעקומען, טאַנצנדיק **איז** זי אַרײַנגעקומען.

5. פֿאַראַן נאָך אַ קליינע גרופּע סינטאַקטישע אַדווערבן. דאָס זיינען אַזעלכע סובסטאַנטיוון וואָס ווערן געניצט ווי אַדווערבן. מיר האָבן אַזעלכע סובסטאַנטיוון אין דער גרופּע ווערטער וואָס באַצייכענען צייט: שבת, יום־טובֿ, זומער און ענלעכע. „עס קומט דער ליבער שבת" — שבת איז אַ סובסטאַנטיוו; „איך וועל קומען צו דיר שבת" — שבת איז אַן אַדווערב. „מיר גרייטן זיך צו דעם יום־טובֿ", „דער יום־טובֿ האָט אַרײַנגעבראַכט פֿרייד" — יום־טובֿ איז אַ סובסטאַנטיוו; „מיר וועלן קומען צו אײַך יום־טובֿ", „יום־טובֿ וועט זײַן דער געפֿלאַנטער פֿאַרמעסט" — יום־טובֿ איז אַן אַדווערב. „דער זומער איז דאָ צו הייס" — זומער איז אַ סובסטאַנטיוו; „זומער וועלן מיר זיך טרעפֿן אין ארץ־ישׂראל" — זומער איז אַן אַדווערב. פֿון דער צוויטער זײַט זיינען די אַדווערבן הײַנט, נעכטן, אייערנעכטן, מאָרגן, איבערמאָרגן סובסטאַנטיוון אין די זאַצן: „פֿאַרגעס אַלע נעכטנס און אייערנעכטנס, וויכטיק איז נאָר דער הײַנט"; „אויב ניט דער מאָרגן, וועט זיכער דער איבערמאָרגן ברענגען די ישועה". אָבער דער יסוד איז דאָ פֿאַרט דער אַדווערב: „זאָל דער מענטש ניט זאָרגן וואָס עס וועט זײַן מאָרגן, זאָל ער בעסער הײַנט פֿאַררעכטן וואָס ער האָט קאָליע געמאַכט נעכטן" (שוו).

באַזונדער אינטערעסאַנט זיינען אַזעלכע ווערטער ווי אַ סך, אַ ביסל. „ער לערנט אַ סך און קען אַ ביסל" — האָט מען אין זיינען די פֿראַגע — וואָס? זיינען אַ סך און אַ ביסל סובסטאַנטיוון; האָט מען אין זיינען די פֿראַגע — ווי־פֿל? זיינען זיי אַדווערבן! אין דער פֿאַרבינדונג „אַ סך תּורה און אַ ביסל חכמה" האָט מען זיכער צו טאָן מיט סובסטאַנטיוון, פֿאַראַלעל צו אַ שלל תּורה און אַ ברעקל חכמה.

ד. די עכטע אַדווערבן

1. יעדער אַדיעקטיוו אין זײַן קורצער פֿאָרעם קען דינען ווי אַן אַדווערב. אָבער ניט יעדער אַדווערב קען דינען ווי אַן אַדיעקטיוו. „ענטפֿער מיר תּיכף, ענטפֿער מיר באַלד", אָבער עס קען ניט זײַן אַ 'תּיכפֿער' אָדער אַ 'באַלדער' ענטפֿער — עס מוז זײַן אַ תּיכפֿדיקער אָדער אַ באַלדיקער ענטפֿער. די עכטע אַדווערבן קענען ניט דינען ווי אַדיעקטיוון.

אָט איז אַ פּעקל עכטע אַדווערבן: דאָ, דאָרט(ן), איצט(ער), שוין, נאָך, קוים, אָ'קערשט, אַקאָ'רשט, דערווײַל, דערנאָך, זייער, צו, אינאײנעם, פֿאַר־אַכטאָגן, אַנדערש, באַזונדערש, ממש, תּמיד, להבֿא, בטבֿע, געזונטערהייט, ינגלווײַז, צופֿוסנס, צומאָרגנס, צוריקוועגס, אינעווייניק. כּדי פֿון אַזעלכע עכטע אַדווערבן צו מאַכן אַדיעקטיוון, דאַרף מען צוגעבן צו זיי דעם אַדיעק־טיווישן סופֿיקס ־יק (־דיק): דאָאיק, דאָרטיק, איצטיק, איצטערדיק, אָקער־שטיק, דערווײַליק, אינאײנעמדיק, פֿאַראַכטאָגיק, אַנדערשדיק, להבֿאדיק, בטבֿעדיק, צופֿוסנ(ס)דיק, צומאָרגנ(ס)דיק, צוריקוועגסדיק און אינעווייניקסט. פֿון אַ קליינער צאָל אַדווערבן לאָזט זיך בכּלל ניט שאַפֿן קיין אַדיעקטיוון: ניטא קיין 'שוויק', 'נאָכיק', 'קוימיק' (עס איז יאָ פֿאַראַן קוים־קוימיק),

'אַקאַ'רשטיק', 'באַזונדערשדיק'. אָבער אַזעלכע אַדיעקטיוון פֿון עכטע אַדוועַרבן קומען ביסלעכווײַז צו. צו הי איז צוגעקומען אויך דער אַדיעקטיוו היגער און ערשט מסתּמא דורות שפּעטער איז פֿון איצט געוואָרן דער אַדיעקטיוו איצטיק; פֿון דאָ איז געוואָרן דאָאיק ערשט אין דור פֿון די פֿאָטערס און ממשדיק און דערנאָכיק ערשט אין אונדזערע צײַטן. קען מען פֿאַרויסזען אַז עס וועלן צוקומען נאָך נײַע אַדיעקטיוון פֿון די עכטע אַדוועַרבן.

2. עס זײַנען כּסדר פֿאַראַן גרענעצפֿאַלן צווישן עכטע און אומעכטע אַדוועַרבן. באַרוועס איז זיכער פֿריער געווען אַן עכטער אַדוועַרב און ערשט שפּעטער איז דאָס וואָרט אויך פֿאַרשטאַנען געוואָרן ווי אַן אַדיעקטיוו און מע קען איצט זאָגן מיט באַרוועס פֿיס (פֿלעאָנאַסטיש). בפֿירוש איז אויפֿגענומען געוואָרן ווי אַן עכטער אַדוועַרב און מע וועט מסתּמא ביזן 19טן יאָרהונדערט ניט געפֿינען קיין בפֿירושן פּסוק. פֿרי און פֿריער זײַנען אויך געווען בלויז אַדוועַרבן; אין די פֿרי(ע) שעהן, די פֿריערע באַמיאונגען זײַנען ניט געווען בײַ אונדזערע זיידעס.

3. אויף דעם שטח זײַנען אויך פֿאַראַן אונטערשיידן אין דיאַלעקטן. היפּש איז אומעטום הן אַן אַדוועַרב הן אַן אַדיעקטיוו (עס איז אויסגעקומען היפּש צו וואַרטן אויף אים און אַ היפּש ביסל), אָבער שפּאַר איז בלויז אין פּוילישן דיאַלעקט אויך אַן אַדיעקטיוו (אַ שפּאַרע חכמה — אַ קנאַפּע חכמה). יעמאָלט איז געווען כאַראַקטעריסטיש פֿאַרן ליטווישן ייִד און דעמאָלט פֿאַרן פּוילישן, אָבער אונטער דער השפּעה פֿון דער ליטעראַטור מישן זיך אויס די באַזונדערע דיאַלעקטישע פֿאַרמען. די פֿאַרשיידענע פֿאַרמען פֿון עכטע אַדוועַרבן ווערן אַרעמער אין צאָל. דער פּראָצעס פֿון סטאַנדאַרדיזירן און פֿאַרפֿלישן ייִדיש ברענגט מיט זיך די ספּנה פֿון פֿאַראַרעמונג. איז דער אָנווײַז און די עצה־טובֿה: אויפֿן שטח פֿון די עכטע אַדוועַרבן זאָל מען דערלאָזן אַלע פֿאַראַנענע פֿאַרמען, הן די פֿאַרשפֿרייטערע הן די דיאַלעקטישע. זאָל מען אויף אָט דעם שטח זיך ניט פֿאַרנעמען מיטן איינזײַטיקן פֿאַראַינהייטלעכן. אומעדום איז פֿונקט אַזוי גוט ווי אומעטום; פֿלוצלינג און פֿלוצלונג און פֿלוצעם און פֿלוצלעם זײַנען גלײַכע יחסנים; דעמאָלט, דעמסט־מאָל, דענצמאָל, דעמאָלסט זײַנען גלײַכע בירגערס מיט גלײַכע רעכט. מע דאַרף ניט פֿאַרגעסן אַזעלכע גוטע עכטע אַדוועַרבן וואָס מע ניצט איצט שוין זעלטן ווי: אַצונדערט, באַנײַס, אַנוסטן, אַנומלטן און אַנדערע.

ה. די סופֿיקסן בײַ אַדוועַרבן

1. דער סאַמע אַקטיווער סופֿיקס צו שאַפֿן אַדוועַרבן איז ־ערהייט. דער סופֿיקס קומט צו בלויז צו אַדיעקטיוון. פֿון סובסטאַנטיוו כּעס קען ניט ווערן 'כּעסערהייט', אָבער פֿון אַדיעקטיוו אינכּעס (דער אינכּעסער בעל־הבית) קען יאָ ווערן — אינכּעסערהייט.

ווען דער אַדיעקטיוו האָט ניט קיין סופֿיקס, לאָזט זיך גרינג שאַפֿן דער

אַדוואָרב מיט ־ערהייט: קראַנקערהייט, געזונטערהייט, קאַלטערהייט, וואַ־ רעמערהייט, יונגערהייט, אַלטערהייט, אומגעריכטערהייט, (אום)באַקאַנטער־ הייט, ברוגזערהייט, שפּלערהייט. די צערטל־סופֿיקסן שטערן ניט. געזונ־ טינקערהייט, אַלטיטשקערהייט, שיינטשינקערהייט.

וועג בײַ די אַדיעקטיוון זיצנען יאָ פֿאַראַן סופֿיקסן, שטעלן זיך דאָ אײַן פֿאַרשיידענע גראַדאַציעס. דער סופֿיקס ־יק (־דיק) פֿאַרטראָגט ניט דעם ־ערהייט, און דאָך פֿאַרמאָגט דאָס פֿאַלקס־לשון די אַדוואָרבן: בלוטיקער־ הייט, לוסטיקערהייט, ליכטיקערהייט, פֿליישיקערהייט. עס זיצנען פֿאַראַן בלויז נאָך עטלעכע אַזעלכע אַדוואָרבן. וועג דער סופֿיקס איז ־לעך, קע מען צושטעלן דעם ־ערהייט ניט מער ווי צו עטלעכע אַדיעקטיוון: גליקלעכער־ הייט, ערלעכערהייט, פֿרײַנדלעכערהייט, וואונדערלעכערהייט. אויב אַבער ־לעך איז אַ פֿאַרקלענער־סופֿיקס פֿון אַדיעקטיוו, קען שוין דאָרטן דער ־ערהייט ניט געמאָלט זיצן: פֿון שטיף קען גריילעך זיצן שטיפֿערהייט, אַבער ניט ’שטיפֿלעכערהייט‘, פֿון שוואַרץ קען זיצן שוואַרצערהייט, אַבער ניט ’שוואַרצלעכערהייט‘. וועג די סופֿיקסן זיצנען ־יש (־ש), ־ן (־ען), ־ערן, קען מען צו זיי ניט צושטעלן דעם ־ערהייט. עס איז ניט מעגלעך: ’קנעכטישער־ הייט‘, ’דימענטערנערהייט‘, ’הילצערנערהייט‘. חוץ תּמעוואָטערהייט זיצנען ניטאָ קיין צוגויפֿגעוואָקסענע ־עוואָטערהייט.

דער סופֿיקס ־ערהייט ווײַזט אויף אַ צושטאַנד. וועג ער קומט אין פֿאַרבינדונג מיט אַ ווערביד, קומט אויך צו אַ באַטײַט פֿון צײַט. בײַ אַ געראָנדיוו באַטײַט עס: וועג עס איז, אין דער צײַט פֿון זײַן; בײַ אַ פֿאַרטיציפ איז דער באַטײַט: וועג עס איז שוין געווען אַדער געוואָרן, וועג מע האָט עס שוין געטאָן. אַדוואָרבן מיט ־ערהייט פֿון געראָנדיוון קענען מיר האָבן וויפֿל מיר ווילן; לאַכנדיקערהייט, קרעכצנדיקערהייט, הינקענדיקערהייט, אַרויס־ גייענדיקערהייט, מיטנעמענדיקערהייט און אַזוי ווײַטער. דער חילוק אין באַטײַט צווישן דעם געראָנדיוו ווי אַן אַדוואָרב און דעם געראָנדיוו מיטן צוגעוואָקסענעם ־ערהייט איז זייער אַ דינער, אַ קוים־קוימיקער: „ער עסט שטייענדיק“ — דערציילט בלויז וועגן אַן אײַנציקן קאָנקרעטן פֿאַל; „ער עסט שטייענדיקערהייט“ — רעדט וועגן אַ מענטשן וואָס האָט אַזאַ טבֿע צו עסן. וועג מע האָט אין זינען די געדויערדיקייט, די טבֿע, קומט מען אויס אַן דעם נון פֿון געראָנדיוו און עס ווערט שטייענדיקערהייט, ליגענדיקערהייט, לאַכענדיקערהייט (זען אַדי׳, 1ה).

נאָך פֿרײַער און אָפּטער פֿאַרבינדט זיך דער אַדוואָרביאַלער סופֿיקס ־ערהייט מיטן פֿאַרטיציפ. ווערן געגעבן מער אָדער כּלערלייאיקע דוגמאָות: באַטראַכטערהייט, דערצערנטערהייט, צעריסענערהייט, אויסגעוואָרצלטער־ הייט, אויפֿגערודערטערהייט, אונטערגעבורטשעטערהייט, איבערגעמאַכטער־ הייט, אײַנגעשפּאַנטערהייט, אָנגעמלאָכהטערהייט, אָפּגעטאָנענערהייט, דורכ־ געטראַכטערהייט, מיטגעריסענערהייט, צוגויפֿגעשמאָלצענערהייט, אַרײַנגע־ שטאָכענערהייט.

2. א סך באַגרענעצטער אין זין באַנוץ איז דער צווייטער סופֿיקס צו שאַפֿן אַדווערבן ־ווײַז. דער סופֿיקס קומט צו סובסטאַנטיוון, ספּעציעל צו זייער מערצאָל־פֿאָרעם. מיר פֿאַרצייכענען דעם צונויפֿבינד מיט אַן אַדיעקטיוו — איינציקווײַז און מיר באַטראַכטן משוגענערווײַז ווי א פֿאַרבונדענעם מיטן סובסטאַנטיוו משוגענער. לאָמיר זיך אַרײַנלעבן אין די עטלעכע באַטײַטן פֿון דעם סופֿיקס:

קינדווײַז, ייִנגלווײַז, ווײַבלווײַז; טיילווײַז, טראָפֿנווײַז, פֿאָרווײַז; מדרגה־ווײַז, טריטווײַז, צײַטנווײַז, שעהנווײַז, מעת־לעתנווײַז, דורותווײַז; בּיסלעכווײַז, ברעקלעכווײַז, שטיקערווײַז, חלקימווײַז, פֿאַרצײַעסווײַז; לויטנווײַז, פֿונטנווײַז, עמערווײַז, שורותווײַז, קאַפּיטלעכווײַז, פֿאַרנווײַז; ערטערווײַז, ראַיאָנעווײַז, מדרגותווײַז, קראַמענווײַז, ווארשטאַטנווײַז, פֿאַבריקנווײַז.

דער עיקר־באַטײַט פֿון דעם ־ווײַז איז: דער אופֿן ווי מע טוט עפּעס. אַנשרײַבן אַן אַרבעט קאַפּיטלעכווײַז הייסט: ניט די גאַנצע אַרבעט אין דער זעלביקער צײַט און ניט לויט אײַן פֿרײַערדיקן פּלאַן, נאָר יעדער קאַפּיטל באַזונדער. אַרגאַניזירן די אַרבעטער ווארשטאַטנווײַז הייסט: אין יעדן ווארשטאַט באַזונדער און פֿון ווארשטאַט צו ווארשטאַט. דער סופֿיקס ־ווײַז האָט ליב די נעמען פֿון מאָס, ספּעציעל אין פֿאַרבינדונג מיט קויפֿן־פֿאַרקויפֿן. בײַ א צאָל ווערטער קומט דאָ צו דער באַטײַט פֿון צײַט: קינדווײַז, עופּעלע־ווײַז. ווען מע האָט צו טאָן מיט אָרט, איז עס פֿון אָרט צו אָרט: ערטערווײַז, גאַסנווײַז, דערפֿערווײַז.

די אַדווערבן מיטן סופֿיקס ־ווײַז גייען גרינג אַריבער אין אַדיעקטיוון, ווי מע זעט עס אין אַזעלכע פֿאַרבינדונגען: א בּיסלעכווײַזע פּעולה אין לערנען, די טיילווײַזע רעזולטאַטן פֿון די וואָלן, א צײַטנווײַזער צוריקטריט, די האָרא איז ניט קיין פֿאַרווײַזער טאַנץ, אַן עמערווײַזער אויספֿאַרקויף פֿון פֿלוימען, דאָס שורותווײַזע איבערקוקן דעם מאַנוסקריפּט, דאָס פֿאַרציען־ווײַזע אײַנפֿאַקן, דער פֿאַבריקנווײַזער קאָנטראָל.

3. פֿון שטאַנדפונקט פֿון הײַנטצײַטיקן ייִדיש קען מען באַטראַכטן ווי אַן אומאַקטיוון סופֿיקס די ענדונג ־ם (־נם) וואָס מע טרעפֿט בײַ אַדווערבן. פֿון א היסטאָרישן שטאַנדפונקט זײַנען עס פֿאַרגליווערונגען פֿון אַלטע בייג־פֿאַלן. אין צומאָרגנס אָדער אין פֿאַרטאָגס איז דער ־ם אַן איבערבלײַב פֿון דעם ענינטיוו פֿון הונדערטער יאָרן צוריק. דער זעלביקער סמך ווײַזט זיך אין פֿרײַטיק־צונאַכטס, שבת־צונאַכטס, [דער צו וואָס קומט דאָ אַרײַן איז א מין פֿאַלקסטימלעכע גראַמאַטיזירונג נאָכן פֿאַרגעסן די מערצאָל שבתות.] אינדערוואָכנס.

אויך אין וועגס איז דער סמך אַן איבערבלײַב פֿון א ענינטיוו און ער איז געבליבן אין די אַדווערבן: אַהינוועגס, אַהערוועגס, צוריקוועגס, אונטערוועגס, אונטערוועגנס, האַלבוועגס און אין א שטיק וועגס.

מע זעט בולט דעם אַדווערב־שאַפֿנדיקן ־ם אין רעכטס און אין לינקס, אין די פֿאַלקסטימלעכע פֿאַמעלינקעס, פֿאַוואַלינקעס, אין די פֿאַרגליווערונ־

גען צופֿוסנס, צוקאָפנס, פֿאַרצײַטנס, צופֿליסנס, פֿונווײַטנס, פֿונדערווײַטנס, אינדערווײַטנס.

אין דער רײַ ווערטער: ערשטנס, צווייטנס, דריטנס און אַזוי ווײַטער, אין די זאַצווערטער וואָס קענען געניצט ווערן אַדוואָרבּיאַל, האָבן מיר ווידער דעם ־ס.

4. אויך די ענדונג ־ן קען מען באַטראַכטן ווי אַן אומאַקטיוון סופֿיקס בײַ אַדוואָרבּן. מע טרעפֿט דאָ פֿאַראַלעלע פֿאָרמען אַן און מיט דעם נון: אַנומלט און אַנומלטן, צו־כלומרשט און צו־כלומרשטן. אינטערעסאַנטער איז די ענדונג ־ן אין די אַדוואָרבּן: אויף־אַן־אמתן, אויף־דער־אמתן, אין־דער־אמתן. פֿונוואַנעט קומט דאָ דער נון צום סוף? דאָס איז די אַלטע, פֿון ייִדיש לאַנג פֿאַרשוואונדענע ענדונג פֿון דאַטיוו ווײַבלעך (ווײַל דאָס ווערט אמת איז אין אַלט־ייִדיש ווי אין לשון קודש געווען אַ סובסטאַנטיוו פֿון ווײַבלעכן מין). זאָל מען זײַן געווארנט ניט אַרײַנצופֿאַלן אין אַ טעות און אַנצונעמען אַז דאָ איז אמתן די מערצאָל פֿון אמת, ווײַל עס קען דאָך פֿאַר אַ מערצאָל ניט זײַן דער אַרטיקל דער אַדער אַן!

כדי צו אילוסטרירן אַז מע טאָר ניט צערײַסן אַ צונויפֿשמעלץ, ווײַל דערבײַ דערגייט מען צו אַן אַבסורד, נעמען מיר אַרויף אויפֿן וואַרשטאַט דעם אַדוואָרבּ פֿאַראַכטאָגן. דער באַטײַט איז: אין דער פֿאַרגאַנגענער וואָך, ניט דוקא מיט אַכט טעג צוריק; אויב הײַנט איז מיטוואָך, קען מען אי ווײַזן דאָנערשטיק אי ווײַזן פֿרײַטיק פֿון דער פֿאַרגאַנגענער וואָך, אי ווײַזן דינס־טיק אי ווײַזן מאָנטיק פֿון דער פֿאַרגאַנגענער וואָך — זאָגן פֿאַראַכטאָגן. ווען מע צערײַסט דעם פֿאַראַכטאָגן און מע מאַכט פֿון אים אַ פֿאַרזעענישׂ ‚פֿאַר אַכט טאָגן', ווײַזט מען דערבײַ אַז ערשטנס פֿאַרשטייט מען ניט געניג פֿינקטלעך זײַן באַטײַט און צווייטנס שטייט מען פֿלוצעם פֿאַר אַ רעטענישׂ: וואָס איז עס פֿאַר אַ וואָרט טאָגן? דאָך ניט קיין מערצאָל פֿון וואָרט טאָג, די מערצאָל פֿון טאָג איז דאָך גאָר טעג (אין יענע אַלטע טעג ווען דער צו־נויפֿשמעלץ איז צונויפֿגעשמאָלצן געווארן איז טאָגן טאָקע אַ מערצאָל גע־ווען). אַנטפֿלעקט מען אַז טאָגן איז דאָך טאָקע אַ הײַנטצײַטיק ייִדיש וואָרט — דער אינפֿיניטיוו פֿון אַ ווערב. ווי זשע קומט אַהער אַרײַן אַ ווערב און ניט קיין אַלטע מערצאָל־פֿאָרעם?

אַזעלכע צונויפֿשמעלצן זײַנען אויך די אַדוואָרבּן: איבעראַכטאָגן, פֿאַראַ־יאָרן, אינדערוואָכן, פֿאַרצײַטן, צופֿליסן, פֿונדערווײַטן, אינדערווײַטן, אינ־דערלופֿטן, צומערסטן, צומערשטן און אַ צאָל אַנדערע. מע קען אין דעם נון צום סוף אײַנזען אַ מין אומאַקטיוון סופֿיקס פֿאַר אַדוואָרבּן, וואָס איז תּוך איז עס אויך ניט מער ווי אַ פֿאָרמאַליסטישע פֿיקציע, הגם אַן אומ־שעדלעכע: עס שטימט ניט מיט דער געשיכטע פֿון אָט די פֿאָרמען, אָבער עס מאַכט ניט קאַליע אונדזער הײַנטצײַטיקן ייִדיש.

ו. די פֿרעפּיקסן בײַ אַדווערבן

1. אַ גרופּע אַדווערבן הייבן זיך אָן מיט אַ־. דאָס קען זײַן אַ רעשטל פֿון אָן אַמאָליקער פֿרעפּאָזיציע, דער גלגול פֿון אומבאַשטימטן אַרטיקל אָון אַ ספּעציעלער פֿאַרטיקל. אָבער אומאָפּהענגיק פֿון זײַן היסטאָרישן יחוס ווערט דער אַ־ אַ סימן פֿאַר אָן אַדווערב. מעג מען אים באַטראַכטן ווי אַ מין פֿרעפֿיקס. דער תּנאי פֿאַר דעם איז נאָר אַז אין ייִדיש זאָל מעגלעך זײַן אַ וואָרט אָן דעם אַ־. ווערן פֿון דער גרופּע אַדווערבן מיט אַ פֿרעפֿיקס אויסגעשלאָסן: אָזוי, אָנוסטן, אָנומלטן(ן). עס ווערן יאָ אײַנגעשלאָסן: אָהיים, אָהין, אָהער, אָוואָ, אָהינטן, אָויינעק, אָמער, אָצונד, אָצונדערט, אָפֿרויער, אָפּשיטא, אָמאָל, אָפּנים, אָשטייגער.

אילוסטרירונגען: „איך מיין אַשטייגער (מיטן באַטאָנט: למשל) אויף אַזאַ אופֿן" און „עס גייט אויף אַ שטייגער"; „עס איז אָפּנים (מיטן באַטאָנט: מסתּמא, משמעות) אַ חוזק" און „עס האָט אַ פּנים פֿון אַ חוזק"; „אָמאָל האָט ער גע־זאָגט אָזוי און איצט זאָגט ער אָנדערש" און „אַ מאָל זעקס איז דאָס געווען אָזוי".

פֿאַר אַ זײַטיקער אינפֿאָרמאַציע, דער צווייאיקער אויסלייג פֿון די ווערטער, אָפּהענגיק פֿון דעם צי אָמאָל, אָפּנים און אַשטייגער זײַנען אַדווערבן אָדער סובסטאַנטיוון מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל אָון די מאָטיווירונגען זײַנען געמומען פֿון אַ דאָקומענט וואָס הייסט אויסלייג־תּקנות פֿון ייִדיש, ווילנע 1935. אָט די גאָלדענע ווערטער אָון שׂכלדיקע דיפֿערענצירונגען זײַנען פֿאַרשוואונדן פֿון די תּקנות פֿון ייִדישן אויסלייג, ווילנע 1937.

2. ייִדיש פֿאַרמאָגט אַ גרויסע צאָל אַדווערבן, געמומען פֿון לשון־קודש. צווישן זיי זײַנען באַזונדער פֿילצאָליק די אַדווערבן וואָס הייבן זיך אָן מיט ב־: בשלום, בקרוב, בקיצור, בשותפֿות, בכתב, בסוד, בטבע, במילא, בחוש, בחצי־חינם, בפֿירוש, באַהבה, באמונה, באַריכות, בגנבה, בגזלה, ברציחה, בדלות, בזכות, בחפּזון, בחרם, בירושה, בכיוון, בכלל, במזומן, במחילה, במתנה, בנעימות, בנשיקה, בסך־הכל, בציבור, בשלווה, בשׂמחה, בשתיקה. אָזאַ אָנפֿלייץ האָט געפֿירט דערצו אַז דער ב־ זאָל אויפֿגענומען ווערן ווי אַ פֿרעפֿיקס פֿאַר אַדווערבן און מיר האָבן דעם ב־ אויך אין: בגוואַלד, בגראָנדע און בגרענדע, בנאָטור, בקאָמפּאַניע, דערלעבן בפֿריידן, קנעפּל־בקנעפּל, לערנען ייִדיש ביידיש און אַנדערע.

3. די אַדווערבן וואָס שטאַמען פֿון לשון־קודש און הייבן זיך אָן מיט אַ ל־ ווערן אויך גאָנץ היפש פֿאַרטראָטן: לטובה, לרעה, לסוף, לרוב, לפּנים, למזל, להיפּ(ו)ך, לדורות, לאַחר־המעשׂה, לאַחר מאה שנים, לאַחר־ייאוש, להבדיל, להכעיס, להשתּקע, לחומרא, לחיים, לחיים טובים, ליהודים, לכל־הדעות, למשל, לעולם־ועד, לערך, לעת־עתּה, לקולא, לשיטתי, לשיטתו, לתורה (ו)לחופּה ומעשׂים טובים. האָבן זיך אויך געשאָפֿן נײַע אַדווערבן, וואו ל־ ווערט אויסגענייצט ווי אַ פֿרעפֿיקס: לוואויל־טאָג, לשוואויל־טאָג, לשפּעטער, לוויטער, לפֿאַרדינסטל, לחניפֿה, לקריכענייש, להינטערפֿיסל, לאייבערחכמה, לוואַלן, „להיץ און לקעלט (איז גוט אַ טרונק בראַנפֿן)".

4. מער באַגרענעצט איז דאָס ניצן ווי אַ פּרעפּיקס דעם מ־: ממילא, מכּלומרשט, מכּל־שכן, מחוץ־למחנה, מאַהבת־מרדכי, משׂנאת־המן, מאַחורי־הפּרגוד, מדאוריתא, מדרבנן, מהיום־והלאָה, מענין־לענין, משבת־לשבת. און אויך דאָ געפֿינען מיר אייגענע שאַפונגען: מפּייער און מוואַסער, ארויס מאומגליק, מבאַנקראָט, מצרות ומאַנשיקענישן, מקבצן לאַליון, זיך ראַטע־וועז מפּיין, ממאַרד, מברייגע לטרייגע, מגראָשן, מסטאַרקע צו אַ סטאַר [= פֿון אַ קרעמל צו אַ גרויסער קראָם, ניו־יאָרק].

5. נאָך באַגרענעצטער איז דאָס ניצן כ־: כסדר, כדין, כדין וכדת, כמקדם, כדרך־הטבע, כדת־משה־וישׂראל, כהאי לשנא, כהרף־עין, כחומר ביד היוצר, כיד־המלך, כידוע, כעפֿרא־דאַרעא, כקדם, כשורה. און אויך: כאפּגערעדט, כאַפּגעמאַכט, כבאַצאָלט, כגעסילוקט, כניט־געוואוסט, כניט־פֿאַרשטאַנען.

די פֿונקטן 2־5 ווייזן אַז מיר האָבן אין ייִדיש דעם גאַנצן בכל״ם.

6. עס איז אויך אַן אייגנאַרטיקער פֿרעפּיקס דער שב־ וואָס מיר טרעפֿן אין: גוט־שבגוט, פֿיין־שבפֿיין, פֿרימאַ־שבפֿרימאַ און נאָך אַזעלכע סופּערלאַטיוון וואָס מע קען זיי שאַפֿן וויפּל עס ווילט זיך.

7. אמ— אין די דייטשמעריזמען: אַמבעסטן, אַמשענסטן, אַמוויכטסטן און אַזוי ווייטער איז אויך אַ פּרעפּיקס בײַ אַדוועדבן. אָבער אין כּלל־ייִדיש דאַרפֿן מיר ניט אַזעלכע וועדטער און מיר דאַרפֿן אַזוי־אַרום אויך ניט דעם פּרעפּיקס.

ז. אַקצענט און אינטאָנאַציע בײַ אַדוועדבן

1. אַקצענט און אינטאָנאַציע זײַנען כּוחות בײַם שאַפֿן וועדטער אָן אויסדרוקן, ווײַל עס איז ניט פֿאַראַן קיין ריידשפּראַך אָן זיי. בײַ אַ גראַמאַטישן אַנאַליז, בײַם פֿונאַנדערקלײַבן זיך אין דעם צו וואָסער וואַרטקלאַס עס געהערט אַ וואַרט, בײַם געפֿינען דעם סעמאַנטישן אונטערשייד צווישן וועדטער און אויסדרוקן וואָס מע קען זיי אפֿשר אַנשרײַבן אויף דעם זעל־ביקן אופֿן — איז אַ מוז צו נעמען אין באַטראַכט דעם אַקצענט און די אינטאָנאַציע. אויב מע טוט עס חלילה ניט, פֿאַרזינדיקט מען זיך אָן זיי. בײַ אַ גראַמאַטישן אַנאַליז, בײַם פֿונאַנדערקלײַבן זיך אין דעם צו וואָסער וואַרטקלאַס עס געהערט אַ וואַרט, בײַם געפֿינען דעם סעמאַנטישן אונטערשייד צווישן וועדטער און אויסדרוקן וואָס מע קען זיי אפֿשר אַנשרײַבן אויף דעם זעל־ביקן אופֿן — איז אַ מוז צו נעמען אין באַטראַכט דעם אַקצענט און די אינטאָנאַציע. אויב מע טוט עס חלילה ניט, פֿאַרזינדיקט מען זיך אָן מע באַטראַכט אַ לעבעדיק לשון ווי דאָס וואָלט געווען אַ שפּראַך וואָס פֿון איר זײַנען פֿאַרבליבן בלויז אַ צאָל שריפֿטלעכע דאָקומענטן. און אויב עס איז אָפֿילו פֿאַראַן אַ צייכן פֿאַר אָן אַקצענט, איז עס דאָך אויך אַ גאַנץ קנאַפּע הילף, וואָרעם עס זײַנען דאָך פֿאַראַן כּלערליי אַקצענטן, און דאָס זעלביקע וואָרט מיטן זעלביקן אַקצענט רעדט מען דאָך אַרויס פֿאַרשיידן — אויך דער זעלביקער מענטש און אַוודאי אַ צווייטער מענטש. מיט וויפּל אופֿנים מע קען עס דורכלייענען די עטלעכע וועדטער: „טאַטע, שיק מיר געלט״ עס איז אַן אײַנרעדעניש אַז דאָס איז סײַווי דאָס זעלביקע קאָמוניקירן. אינטאָנאַציע איז ניט קיין אויסערשפּראַכיקער ענין. אויב מע רוקט עס אַוועק אין אַ זײַט, איז עס בלויז דערפֿאַר וואָס דאָס איז זייער אַ קאָמפּלי־צירטער ענין און מע האָט אין דעם זיך נאָך ניט אַרײַנגעאַרבעט. אויך דאָ

וויטער וועט זיין די רייד בלויז וועגן עטלעכע גרינטלעכע פֿאַרמען פֿון אינטאַנאַציע: די אינטאַנאַציע פֿון צונויפֿרוקן און די אינטאַנאַציע פֿון פֿונאַנדערשיידן.

אַבער ראשית־כּל וועגן אַקצענט און מיט קאַנקרעטע דוגמאות. „דע׳ר מענטש טראַכט אַזוי״ — דער מיטן שטאַרקן אַקצענט איז אַ פֿראַגאַם און באַטייט: דער דאַזיקער, אָט דער, נאָר אָט דער; „דער מענטש טראַכט אַזוי׳״ — דער איז דער באַשטימטער אַרטיקל. „אין דע׳ר וואַך וואָס דו ביסט ניט געווען ...״ און „אין דער וואַ׳ך פֿון פּסח, ווען דו ביסט ...״ — ווידער האָבן מיר אין ערשטן זאַץ אַ פֿראַגאַם און אין צווייטן אַן אַרטיקל, און דער אַרטיקל און דער פֿראַגאַם זײַנען ניט קיין האַמאָגימען. דער הערער קען קיין טעות ניט האָבן, ווײַל ער דערהערט דאָך דעם אַקצענט, צי ער וועט יאָ אָדער ניט אָנגעצייכנט בײַם איבערגעבן אין שרײַבן. אין פֿאַ׳ר זיך האָט דער פֿאַר און דער זיך אַן אַנדער באַטייט וויי אין פֿאַר זי׳ך; דער ערש־טער אויסדרוק באַטייט: אַליין זעלבשטענדיק, דער צווייטער פֿאַר בא־טייט: בלויז, צוליב. דער רייד׳ער וויים דאָך וואָס ער וויל זאָגן און דער הערער פֿאַרשטייט זײַן כוונה; אין אַ געשריבענעם טעקסט און אָן אַ צייכן פֿון אַקצענט פֿאַרשטייט עס דער לייענער פֿון דעם גאַנצן קאָנטעקסט (און אויב ער פֿאַרשטייט ניט, קען ער האָבן אַ טעות).

און אַ טראַט פֿאַרויס אויפֿן שטח פֿון אינטאַנאַציע וואָס קומט צונויף מיטן אַקצענט. לאָמיר זיך אײַנהערן אין דעם זאַץ: „דו ווייסט? מיר האָבן באַלד יאָ׳רצײַט, עס איז דאָך שוין אַוועק כּמעט אַ יאָ׳ר צײַ׳ט נאָך זײַן טויט״ — דער אונטערשייד איז דאָ ניט בלויז אין דעם וואָס יאָרצײַט האָט אײַן אַקצענט און אַ יאָר צײַט האָט צוויי אַקצענטן און די צוויי אַקצענטן רײַסן פֿונאַנדער אין צוויי טיילן וואָס קען ווערן פֿאַראײניקט. זאָל מען דערהערן אויך די אינטאָנאַציע פֿון פֿ א ר ב י נ ד ן ווערטער לגבי דער אינטאַנאַציע פֿון צ ע ש ׳י ד ן, דעם חילוק אין אַרויסרעדן אַ צונויפֿהעפֿט לגבי אַ פֿראַזע.

2. דאָס ייִדישע לשון ניצט אויס אַקצענט און אינטאַנאַציע כּדי אַרויס־צוהייבן אין זאַץ דעם אַדוואַרב. דער אַקצענט קומט ספּעציעל אויף אַן אַנ־דער טראַף און ער איז געווײַנטלעך אַ גאַנץ שטאַרקער, און די אינטאַנאַציע איז אַ בולט־פֿאַרבינדנדיקע, ווען דער אַדוואַרב באַשטייט פֿון מער ווי איין טייל. דער אַדוואַרב לאָזט זיך הערן, דעם אַדוואַרב הערט מען: „ער איז דאָכט זיך דאָ געווען פֿאַר־צוויי־וואָכן״ — דער אַדוואַרב ווערט אָנגעדײַט דורכן שטאַרקן אַקצענט אויפֿן טראַף צוויי און דורכן צונויפֿנעמען אַלע פֿיר טראַפֿן, אַלע דרײַ טיילן מיט אַ פֿאַרבינדנדיקער אינטאַנאַציע; עס איז ניטאָ קיין ברעקל אָפּשטעל צווישן די באַזונדערע דרײַ טיילן, כּדי זיי זאָלן ניט זײַן קיין באַזונדערע. „וויפֿל האָט ער באַקומען פֿאַר צוויי׳ וואָכן (אַרבעט)?״ — די פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזע קלינגט אַנדערש ווי דער אַדוואַרב, איז אַנדערש אַקצענטירט און אַנדערש אינטאָנירט. און נאָך אַ סימן: אין דעם אַדוואַרב קען מען קיין זאַך ניט אַרײַנשטעלן, אין דער פֿרעפּאָזיציאָנעלער

פֿראַזע קען מען יאָ אַרײַנשטעלן עפּעס צווישן די טיילן: „פֿאַר די צוויי ש ו ו ע ר ע וואָכן".

מע הערט דעם אונטערשייד צווישן דעם אַדוועּרב און דער פּרעפּאָזיציאָנעלער אָדער אַדוועּרביאַלער פֿראַזע: „צוזאַמ האָסטו זיך געזומען צו דער אַרבעט?" און „צו וואָס ער זאָל זיך נעמען, גיט זיך עס אים אײַן"; „זיך קריגן איבערַאַנײַ׳ס מיט דער שוויגער" און „זיך קריגן איבער אָ נײַס אין דער צײַטונג"; „ער וועט דאָ זײַן איבערַאַיאָ׳ר" און „ער וועט דאָ זײַן אָ דרײַצן צי פֿערצן חדשים, בכל־אופֿן אי׳בער אָ יאָר"; „לאָמיר אַלע אינ־איינעם חתן־כּלה מקבל־פּנים זײַן" און „אין איינעם פֿון די קאָסטנס זײַנען דאָ עטלעכע און צוואַנציק מאַראַנצן". דאָ באַנעמט מען און מע ה ע ר ט די אַנדערשדיקע באַטײַטן. און וועג מע לערנט זיך ריכטיק צו הערן, איז ניטאָ קיין שום שוועריקייט אינעם אויסלייג. אָט האָבן מיר אָ פּעקל אַד־ווערבן וואו דער אַקצענט און די אינטאָנאַציע זײַנען די אויפֿבויערישע פֿוחות:

פֿאַרוואָ׳ס, נאָכוואָ׳ס, איבערוואָ׳ס; בײַנאַ׳כט, בײַטאָ׳ג, בײַדערנאָ׳כט; פֿאַרנאָ׳כט, פֿאַרטאָ׳ג, פֿאַרפֿרי׳; אויפֿדערנאָ׳כט, אויפֿדאָסניי׳, אויפֿסניי׳; פֿאַר־איי׳נס; אויפֿלע׳צט, צולע׳צט, צוע׳רשט, צוגלײַ׳ך; אינגאָ׳נצן, אינגי׳כן (בקרוב), אינקו׳רצן (בקיצור); מיטאַמאָ׳ל, אויפֿאַניי׳ס, אויפֿסיא׳ר, אויפֿס־גוואָ׳לד; איבערַאַכטאָ׳ג, אינדערפֿרי׳, אינדערהיי׳ם (געמיטלעך), פֿאַר־דרײַ־וואָכן, פֿאַר־צוויי־יאָרן.

קיינער קען זיך ניט האַלטן בײַ דער טעאָריע אַז אַקצענט איז אָ דרויסנ־דיקער, אָן אויסערשפּראַכיקער סימן, און בײַם אַרײַנהערן זיך, בײַם אַרײַנ־טראַכטן זיך אין פֿינקטלעכן באַטײַט פֿון וועּרטער קען מען אויך די גרינט־לעכע נוסחאָות פֿון אינטאָנאַציע ניט שטעלן מחוץ דער שפּראַכיקער מחנה.

3. די ראָלע פֿון אַקצענט איז אויך בולט אין די אַדוועּרבן פֿון אָרט און צײַט פֿון דעם שניט: וואַלד־אויס וואַלד־אײַן, פֿעלד־אויס פֿעלד־אײַן, וועלט־אויס וועלט־אײַן; יאָר־אויס יאָר־אײַן, טאָג־אויס טאָג־אײַן און אַנדערע. דאָ קען דער סדר פֿון די אויסן און די אײַנען זײַן אָ פֿאַרקערטער. דאָ האָבן מיר אויך די גרופּע: וואָרט־אויס, טראָפֿ־אויס און אַנדערע. מע קען אויך האָבן צווייאיקע אַקצענטן: וועק־ניט־וועק, וואו־ניט־וואו".

אָן אילוסטראַציע פֿאָרן שותּפֿישן כּוח פֿון אַקצענט און אינטאָנאַציע: שוין איינמאָל אָ העלד! שוין איינמאָל אָ צדיק (אָן אויפֿטוער, אָן ערלעכער)! די אינטאָנאַציע באַשטימט דאָס אירָאַנישע.

ח. צונויפֿשמעלץ און צונויפֿוואוקס בײַ אַדוועּרבן

1. כּדי זיך פֿונאַנדערצוקלײַבן אין פֿאַרשיידענע מינים אַדוועּרבן איז כּדאַי צו מאַכן אָ חילוק, צו געפֿינען דעם חילוק צווישן צונויפֿשמעלצן און צונויפֿוואוקסן בײַ אַדוועּרבן. דאָרטן וואו עס זײַנען דאָ רעשטלעך פֿון אַלטע פֿאָרמען, וואו די באַזונדערע טיילן האָבן אָנגעוואָרן זייער פֿרי־ערדיקן באַ־

טײַט, וואו די באַזונדערע טיילן האָבן ניט מער זייער פֿריִערדיקן וועדט, אויך דאָרטן וואו די פֿריִערדיקע סופֿיקסן (זען ה 3־4) זײַנען איצט אומ־אַקטיוו — האָט מען אַדוועַרבּיאַלע צונויפֿשמעלצן. אַ גוטע דוגמא פֿון אַ צונויפֿשמעלץ איז פֿונדעסטוועגן, ווײַל אַ וואָרט 'דעסט' איז ניטאָ מער אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש און די צונויפֿגעזעצטע פֿרעפֿאָזיציע פֿון — וועגן האָט דאָ פֿאַרלאָרן איר באַטײַט. ליתר־שׂאת טרעפֿן מיר אויך בײַ צונויפֿשמעלצן באַזונדערקייטן אין אַקצענט.

2. די צונויפֿשמעלצן קומען גרופּעסווײַז. אָט איז אַזאַ גרופּע: דעראָן, דערבײַ, דערויס, דערויף, דערום, דערונטער, דעריבער, דערײַן, דערין, דערמיט, דערנאָך, דערנעבן, דערפֿאַר, דערפֿון, דערצו, דערווײַל. [דאָ איז ניטאָ קיין באַשטאַנדטייל דער אַרטיקל דער, נאָר אַ צונויפֿשמעלץ מיט אַן אַלטן און פֿאַרגעסענעם פּראָאַדווערב 'דאָר'.] פֿאָרויס און דורכויס זײַנען אויך צונויפֿשמעלצן. זיי זײַנען אויך פֿאָראָן אין די פֿאָלקסטימלעכע און פּלעאָנאַסטישע: אומדערום, מיטדערמיט, צוודערצו, דערנאָכדעם און אַנדערע.

אַן אַנדער גרופּע צונויפֿשמעלצן איז מיט '־אַנאַנד' [וואָס „באַגעגנט זיך ניט פֿאַר זיך", ווי עס פֿאָרזיכערן די אויסלייג־תּקנות פֿון ייִדיש, ווילנע 1935]: איבעראַנאַנד, מיטאַנאַנד, אונטעראַנאַנד, פֿונאַנאַנד און אַנדערע. דאָ האָט מען אויך: איבעראַנאַנדער, מיטאַנאַנדער און אַזוי ווײַטער. דאָ איז אויך דאָ די גרופּע מיט 'זאַלבע־': זאַלבעצווייט, זאַלבעדריט, ... זאַלבע־צענט, וואו די ביידע באַשטאַנדטיילן קענען אַליין, פֿאַר זיך גאָרניט געמאַלט זײַן.

נאָך פֿאַרשיידענע צונויפֿשמעלצן: נישקשה; דערהוי׳פֿט, דערעי׳קר (ווען געשריבן באַזונדער וועדט פֿון די אַדוועַרבן דער אַרטיקל דער און אַ סובסטאַנטיוו); אויבנאַ׳ן, אויבנאויפֿ; צוזאַמען; מיינסט(ה)אַ׳לבן, פּלוצט(ה)־אַ׳לבן; וויפֿל; סײַווי׳, סײַווי־סײַ׳.

3. אַדוועַרבּיאַלע צונויפֿוואוקסן זײַנען נאָענט צו די צונויפֿשמעלצן. אין די צונויפֿוואוקסן קענען די באַזונדערע טיילן זיך טרעפֿן אין דעם הײַנטצײַטיקן ייִדיש, אָבער ביידע טיילן אינאיינעם שאַפֿן אַן אַנדער אַדוועַרב, איין וואָרט מיט איין באַטײַט: קיינמאָל, אַלעמאָל, טיילמאָל, מערניט („איך וועל עס מע׳ר ני׳ט טאָן" און „מערניט אייגע אויף דער וועלט"); ערגעצוואו, אַנדערשוואו, אַנדערשמאָל. פֿאָראָן נאָך אַ פּעקל אַדוועַרבן מיט צו: אַרויפֿצו, אַראָפּצו, אַהינצו, אַהערצו, אַרונטערצו, פֿאָרנטצו, צוריקצו, שפּעטערצו און די פֿאָלקסטימלעכע פּלעאָנאַסטישע אַדוועַרבן: אַהינצוצו, אַהערצוצו, אַרויפֿ־צוצו און אַנדערע. דער צו קען קומען אויך אין אַנהייב: צומאָל, צוווי׳ל און אַנדערע.

4. עס קענען זײַן צונויפֿוואוקסן מיט צוויי אַקצענטן: מע׳ר־ווי׳ניק, פֿי׳ל־ווי׳ניק, פּיטש־פֿאַ׳טש, כאַ׳פּ־לאַ׳פּ, קי׳דער־ווי׳דער, פּיק־פּי׳צלעך און אַנדערע. צוויי אַקצענטן האָבן אויך די פֿאַרבינדונגען מיט ־לאַנג און ־ווײַט

וואָס שאַפֿן הן אַדוואַרבן הן אַדיעקטיוון: יאָ־רן־לאַ־נג, דו־רות־לאַ־נג, מיַ־לן־ווייַ־ט, מה־לך־ווייַ־ט און אַנדערע פֿון דעם שניט.

5. עס טרעפֿט זיך אַז די גרענעץ־ליניע צווישן צונויפֿשמעלצן און צונויפֿוואוקסן איז זייער אַ דינע. דאָך וואָס פֿינקטלעכער עס איז דער אַנאַליז, אַלץ בעסער באַנעמט מען דעם מהות פֿון פֿאַרשיידענע מינים אַדוואַרבן.

ט. צונויפֿגעזעצטע אַדוואַרבן און אַדוואַרביאַלע פֿראַזעס

1. אַן אַדוואַרב וואָס באַשטייט פֿון צוויי אָדער מער טיילן און וואו יעדער טייל איז פֿאַראַן אין הינטצוטיקן יידיש פֿאַר זיך, זעלבשטענדיק און די צונויפֿבינדונג איז סינטאַקטיש מעגלעך — איז אַ צונויפֿגעזעצטער אַדוואַרב. אָט האָבן מיר כאַראַקטעריסטישע צונויפֿגעזעצטע אַדוואַרבן: וואָס מער, וואָס בעסער; ווי אַזוי, ווי ווײַט; אָט ווי, אָט אַזוי. אָט ווען; אַלץ מער, אַלץ בעסער; אַבי וואו, אַבי ווען; צו׳ פֿרי, צו׳ פֿיל; מיט גוטן, מיט בייזן, צום גוטן, צום שלעכטן.

די פֿאַרבינדונג פֿון אַ פּרעפּאָזיציע און אַן אַדוואַרב שאַפֿט אַ צונויפֿגעזעצטן אַדוואַרב. דוגמאות: אויף צוריק, אויף אַפֿריַער, אויף פֿאָרויס, אויף צומאָרגנס; פֿון אַמאָל, פֿון אויפֿסנײַ, פֿון פֿאַראַכטאָג.

די אַדוואַרבן וואָס קומען פֿון אַדיעקטיוון און קענען האָבן פֿאַרגלײַכגראַדן האָבן אַ צונויפֿגעזעצטע פֿאָרעם. דאָס איז זייער סופּערלאַטיוו, למשל: צום בעסטן, צום ערגסטן, צום שענסטן, צום וויניקסטן.

2. די אַדוואַרביאַלע פֿראַזע קומט אַנשטאָט אַן אַדוואַרב. זי פֿאַרטרעט מיט צוויי אָדער דרײַ וועדטער אַן אַדוואַרביאַלן באַגריף, דאָס הייסט זי ווײַזט אַן אויפֿן אופֿן פֿון דער טואונג פֿון וועדב. געווײַנטלעך שאַפֿט די אַדוואַרביאַלע פֿראַזע אַן אידיאָמאַטישן אויסדרוק, דאָס הייסט אַז דער באַטײַט איז אַן אײַנגעשטעלטער און דרינגט ניט שטענדיק אַרויס פֿון די באַזונדערע טיילן. דער באַטײַט איז גאַנץ אָפֿט אַ מעטאַנימישער, אַ פֿיגוראַטיווער. לאָגיש און סטרוקטורעל איז עס אַן אַדוואַרב, פֿאַרמעל איז עס ניט מער ווי אַ פּרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזע, אַ פֿאַרבינדונג פֿון אַ פּרעפּאָזיציע מיט אַ סובסטאַנטיוו, און צום סובסטאַנטיוו קען צוקומען אַן אַדיעקטיוו צי אַן אַנדער באַשטימונג, אָדער מער ווי אײַן אַדיעקטיוו, מער ווי איין באַשטימונג. איך גיי אין (גרינעם, בריַיטן, נאָענטן, יענעם, צעאַקערטן) פֿעלד; איך קוק אויף (די, יענע, קינסטלעריש, טיַיערע, געקויפֿטע) בילדער — דאָ האָבן מיר פֿשוטע פּרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזעס, וואָס זיי קענען געשאַפֿן ווערן אַן אַ צאָל, אַן אַ מאָס.

די אַדוואַרביאַלע פֿראַזעס האָבן אין זיך מער געבונדנקייט. זיי זײַנען אינגאַנצן אָדער אַ טייל פֿון אַן אידיאָמאַטישן אויסדרוק. זיי דאַרף ניט

יעדער אינער אויסטראַכטן פֿונדאַסנטי. דאָס ייִדיש וואָס עמעצער קען האַלט עס אין איין אונטערזאָגן דעם ריידער. כאַראַקטעריסטישע דוגמאָות: טאָן עפּעס אויף לינק, נעמען אויף גוט, זאָגן אויף קאָטאָווסק, טויגן אויף כּפֿרות, גיין אויף לופֿט, טויגן אויפֿן פֿייַער, נעמען אויפֿן צימבל, אויפֿנייען אויפֿן אויג, לאָזן אויפֿן וואַסער, נעמען אין קראָם אויפֿן ביכל, פֿאַרקויפֿן אויפֿן פֿוד; שטיין אויף איין פֿוס, קומען אויפֿן זיגער, הענגען אויף אַ האָר, שטיין אויף די קעפּ, קריכן פֿאַר עמעצן אויף אַלע פֿיר. און זאָל זיך ניט שאַפֿן קיין אינדרוק אַז מע לעבט דאָ אויפֿן חשבון פֿון איין פּרעפּאָזיציע. אָט האָט מען מיט דער פּרעפּאָזיציע א י ן: האָבן אין דער האַנט אָדער אין די הענט, האָבן אין דער לינקער פּאה, פֿאַרשלעפּן אין דער לאַנגער באַנק, פֿילן עפּעס אין דער לופֿט, זיצן אין די יאָרן, זאָגן אין די אויגן, אַרײַן אין די פֿעדערן, אַרײַנקריכן אין די הויכע פֿענצטער, זיך נעמען אין די הענט (אַרײַן), אָפּטאָן אין דער גאַל אַרײַן, פֿרײַנד אין דעם (זעלביקן) בּרויט, גיין אין סטירדעס (סטערדעס), זיך האַלטן אין דער מעלה, נעמען עמעצן אין דער אַרבעט.

3. פֿאַראַן אַ באַזונדערע גרופּע וואָס באַשטייט פֿון דרײַ טיילן: פֿון דער פּרעפּאָזיציע (ספּעציעל דער פּרעפּאָזיציע א י ן) פּלוס דער (דאָטיוו פֿון ווײַבלעכן מין), פּלוס דער סובסטאַנטיווירטער אַדיעקטיוו — אין דער טיף, אין דער בּרייט, אין דער נאָענט, אין דער פֿינצטער, אין דער שטיל. סעמאַנטיש, לויטן באַטײַט, און ריידשפּראַכיק, לויטן אַקצענט און לויט דער אינטאָנאַציע, האָט מען דאָ צו טאָן מיט אין אַדווערב, מיט אין וואָרט, אַבער כּדי אויסצומײַדן צו פֿיל פֿאַר די אויגן האָמעטנע אופֿנים פֿון אויס־לייג האָט זיך אומעטום אײַנגעשטעלט אַז היות די אַלע דרײַ באַזונדערע טיילן עקסיסטירן אין הײַנטצײַטיקן ייִדיש זעלבשטענדיק, פֿאַר זיך — איז אויך דער אויסלייג אַ דרײַ־טייליקער. לאָמיר זען פֿאַר זיך נאָך אַזעלכע אַדווערבן (חוץ די פֿריִערדיקע פֿינף): אין דער אָפֿן, אין דער בלינד, אין דער גיך, אויף דער גיך, אין דער געשווינד, אויף דער געשווינד, אין דער גרעב, אין דער גרייט, אין דער הייך, אין דער טונקל, אין דער טרוקן, אין דער ליכטיק, אין דער לענג, אין דער פֿרײַ, אין דער פֿרעמד, אין דער קרים, אויף דער האַלב, אויף דער שנעל.

פֿאַראַלעל האָט זיך אײַנגעשטעלט די זעלביקע סיסטעם אויך ווען דער דריטער טייל פֿון אַדווערב איז אַ סובסטאַנטיוו ווי אין: אויף דער העלפֿט, אויף דער שטעל, אין דער זײַט, אין דער צײַט, אין דער קלעם און אַנדערע.

4. די גרענעץ־ליניע צווישן אַדווערב אָדער אַדווערביאַלער פֿראַזע פֿון איין זײַט אויף אַ פּשוטער פּרעפּאָזיציאָנאַלער פֿראַזע פֿון דער צווייטער זײַט קען אויך זײַן אַ דינג. ווי נאָר מע שטעלט עפּעס אַרײַן אין דעם וואָס מע האָט אויפֿגענומען ווי אַן אַדווערב אָדער ווי אַן אַדווערביאַלע פֿראַזע, ווערט שוין פֿון דעם סך־הכל אַ פּרעפּאָזיציאָנאַלע פֿראַזע. מע מערקט אויך גלײַך אַז די אינטאָנאַציע פֿון צוגויפֿבינדן פֿאַרשווינדט. לאָמיר זיך צוהערן

אין דער לע׳נג — און אין דער גאַנצער לענג, אין דער בריי׳ט — און אין דער פֿולער בריי׳ט, אויף פֿאַרוי׳ס — אויף דעם מוטיקן פֿאַרויס, אין דער האַ׳נט — און פֿעסט אין דער זיכערער האַנט.

י. דער אויסלייג פֿון אַדוואַרבן

1. בײַם קלאַסיפֿיצירן די בײַמער אין דעם געדיכטן וואַלד פֿון דעם אַדוואַרב איז שוין אויסגעקומען הן דירעקט הן דרך־אַגב זיך אָפּצושטעלן אויף די פֿראַבלעמען וואָס האָבן צו טאָן מיטן אויסלייגן אַדוואַרבן. אין תוך זײַנען שוין אָט די פֿראַגעס אויפֿגעהויבן געוואָרן און פֿאַרענטפֿערט געוואָרן. אין־דער־אמתן זײַנען דאָ קיין סוֹדות און קיין שווערקייטן ניטאָ און אַלץ קען דערפֿירט ווערן צו עטלעכע גרונטיקע הנחות:

א) אַן אַדוואַרב, ווי יעדער אַנדער וואָרט, טאָר ניט צעריסן ווערן אויף צוויי אָדער דרײַ טיילן;

ב) באַזונדער מעג אָנגעשריבן ווערן בלויז אַזאַ וואָרט וואָס איז פֿאַראַן אין הײַנטצײַטיקן לשון און אַ וואָרט מעג באַטראַכט ווערן בלויז אין זײַן נאַטירלעכער סינטאַקטישער פֿאַרבינדונג;

ג) מע דאַרף זײַן געוואָרנט ניט אַרײַנצופֿאַלן אין טיילן פֿון אַ וואָרט אָדער אין פֿאַרמען פֿון אַ וואָרט וואָס זײַנען ניטאָ אין הײַנטצײַטיקן יידיש;

ד) עס איז ניטאָ קיין שום פּרינציפּיעלער אונטערשייד צווישן שרײַבן צוזאַמען, אינאיינעם, און פֿאַרבינדן מיט אַ מקף; עס גייט בלויז אין דער וויזועלער זײַט, אין דער באַקוועמלעכקייט פֿאַרן לייענער. [דאָס איגנעץ איז שוין אָנגעוויזן בײַ סובסטאַנטיווישע און אַדיעקטיווישע צונויפֿהעפֿטן.]

2. דאָס אויסגערעכנטע און בפֿרט דאָס ד ע ר ה ע ר ן דעם אַדוואַרב (און טראַכטן דעם מיר אויף אַ לעבעדיק לשון אָן הער־אימאַזשן?) דאַרפֿן שוין אַליין דערפֿירן דערצו אַז עס זאָלן ניט זײַן קיין גרײַזן אין אויסלייג. דאָך ווערט געגעבן אַ ווערטערביכל פֿאַרן אויסלייג פֿון אַדוואַרבן מיט אַ קליין שפּריצל פֿון ניט־אַדוואַרבן, דרך־אַגבדיקע און אויפֿקלערערישע.

אַבי ווי	אַהינווענדיק
אַ ביסל	אַהינצו
אַ׳בערַאַמאָל	אַהינצוווענדיק
אַ ברעקל	אַהינצוצו
אַדורך	אַ היפּש ביסל
אַדורך און אַדורך	אַהער
אַדער אַזוי	אַהערווענדיק
אַדער אַנדערש	אַהערצו
אַהיים (איך גיי אַהיים)	אַהערצוצו
אַ היים (איך האָב אַ היים)	אַוואַו
אַהין	אַוונטצו

אַוועקצוצו
אויבנאויף
אויבנאַן
אויבן־אַראָפּ
אויבן־אַרויף
אויפֿאַמאָל
אויף־אַן־אמתן (אַבער: אויף אַן אמת)
אויפֿאַנעמ׳ס
אויף אַ נייס (אין דער צייטונג)
אויף אַפֿריער
אויף אַראָפּ
אויף קאַטאָווע
אויף קאַלט
אויף ריין
אויף שוואַרץ
אויף שפּעטער
אומגוט
אומזיסט־אומנישט
אומיסטן
אומישנע
אומעדום, אומעטום
אומשטיינס גענאָגט
און דאָס גלייכן
אונדזערט(ה)אַלב
אונדזערטוועגן
און דעסגלייכן
אונטנצו
אונטערראַנאַנד
אונטערדעסן
אונטער דער האַנט
אונטערוועגן
אונטערוועגנס
אונטערדערוועגנס
אונטערוועגס
אונטערן אויוון
אונטערן־אויוון, דער
אוי׳נטערערד
אַזאָס
אַז אָך און וויי
אַזוי
אַזוי־אַרום
אויף צום־אמתן
אויף צומאָרגנס
אויף צון־אמתן
אויף צופֿלייסן
אויף צופֿלייסנס
אויף צופֿרידער
אויף צוקלאָמפּערשטן
אויף צוריק
אויף צעזעצעניש
אויף צעפּוקעניש
אויף קאַטאָווע
אויף קאַלט
אויף ריין
אויף שוואַרץ
אויף שפּעטער
אומגוט
אומזיסט־אומנישט
אומיסטן
אומישנע
אומעדום, אומעטום
אומשטיינס גענאָגט
און דאָס גלייכן
אונדזערט(ה)אַלב
אונדזערטוועגן
און דעסגלייכן
אונטנצו
אונטערראַנאַנד
אונטערדעסן
אונטער דער האַנט
אונטערוועגן
אונטערוועגנס
אונטערדערוועגנס
אונטערוועגס
אונטערן אויוון
אונטערן־אויוון, דער
אוי׳נטערערד
אַזאָס
אַז אָך און וויי
אַזוי
אַזוי־אַרום

אַזוי־גערופֿענע
אַזוי פֿיל מאָל
אַזוי צו זאָגן
אַזייגער (אייגס, צווויי...)
אַ זייגער (איך האָב אַ זייגער)
אַזיסט, אַזיסטן
אַזעטיקער
אַזעלכענער
אַזעלכער
אַזש קיין
אַחוץ
אַחו׳צדעם
אַחוץ דעם חבֿר
אַטאָ דאָ
אַט אַזוי
אַט־אַט
אַט דאָ
אַט וואו
אַט ווי
אַיאָ
איבעראיאָר (אין דער צייט)
אי׳בער אַ יאָר (מער ווי אַ יאָר)
איבעראַכטאָ׳ג
איבעראַכטאָ׳גן
איבעראַנאָ׳נד
איבעראַנט׳ס
איבער אַ נעכט (אין דער צייטונג)
איבערגוואָ׳לד
איבערגענו׳ג (מער ווי גענוג)
אי׳בער גענוג (סיבות)
איבערדע׳ם
אי׳בער דעם (ענין)
איבער־דרײַ־וואָכן
איבערהוי׳פֿט
איבערהע׳לפֿט
איבערוואָ׳ס
איבערמאָרגן
איבערנאָ׳כט
איבערסקאָ׳פ
איבער־צוויי־וואָכן

אייגנטלעך
אײַן און אויס
איי׳ן־און־איי׳נציק
אייגאונאיי׳נציק
איין און דאָס צענטע
איין און דער זעלביקער
איי׳ן־איי׳נציק
אייגווועגס
איי׳נמאָל (ראשית־כּל)
איי׳נמאָל אַ העלד
איין מאָל (און ניט צוויי)
אייגערליי
אייערגעכטן
אײַערסגלײַכן
אינאַנאַנד
אינאַנאַנדער
אין אייגווועגס
אינאיי׳נעם (צוזאַמען)
אין אייגעם (פֿון עטלעכע)
אין־אמתן
אין אַ נאַווינע
אינגאַנצן (ניט פֿאַרשטיין)
אין גאַנצן (הויז)
אינגיכן (בקרוב)
אין גיכן (גאַנג)
אין דורכשניט
אינדע׳ם (אַדוועַרב)
אין דעם (הויז)
אין־דער־אמתן
אין דער אַפֿן
אין דער בריט
אין דער גיך
אין דער געשווינד
אין דער גריט
אין דער גרעב
אין דער הייך
אינדערהיי׳ם (געמיטלעך)
אין דע׳ר היים
אין דע׳ר וואָך
אינדערוואָ׳כן

אינדערווּאָ׳כנס	אין מיטן (אין סאַמע מיטן)
אין דער וואַרעם	אינמיטן (פֿרעפֿאָזיציע)
אין דער ווײַט	אינמיטן (אַדווערב)
אינדערווײַ׳טן	אינמיטן דערינען
אינדערווײַ׳טנס	אין ניוועץ גיין
אינדערזײַ׳טן	אינעווייניק
אין דער טונקל	אינעם
אין דער טיף	אין ערגעץ
אין דער טרוקן	אינערשטן
אין דער לופֿט	אין ערשטן (זאָל)
אינדערלופֿטן	אין פֿינפֿ(ע)ן
אין דער ליכטיק	אין פֿיר(ע)ן
אין דער לענג	אין פֿלוג
אין דער מיט	אין צווייען
אינדערמיטן	אינצווישן
אין דער נאָכט	אינקורצן (בקרוב, בקיצור)
אין דער נאָענט	אין קורצן (קליידל)
אינדערנידער	אין שטאַנד זײַן
אין דער ערד	אירסגלײַכן
אין דער פֿינצטער	אַך(־)אוֹן(־)ווי
אינדערפֿרי (אַדווערב)	אַכטאָג, דער
אין דער פֿרי (דער קלאָרער)	אַכטהאַלבן
אין דער פֿרײַ	אַכט־חלק
אין דער פֿרעמד	אַלדאָס בייז
אין דער צײַט	אַלדאָס גוטס
אין דער קרים	אַלדאָסדינג
אין דער שטיל	אַלדי
אין דער שפּיץ	אַלדינג
אינדרויסן	אַלנפֿאַלס
אין דרויסן (אַרויסגיין)	אַלעמאָל (תמיד, שטענדיק)
אין דרײַען	אַלעמע(נ)ס
אינד(ע)רינען	אַלערהאַנט
אין דערערד	אַלצאַיינס
אין ווײַטן	אַלצאַיינער
אין זיך	אַלצדינג
אין זינען	אַלציקעדינג
אין כּעס	אַלץ מיטאַנאַנד(ער)
אינכּעסערהייט	אַלץ מער
אין לופֿטן	אַמאָל (איז געווען)
	אַ מאָל (צוואַנציק)

אַמאָל אַזוי
א מאָל איבער א מאָל
אַמאָל אַנדערש
אם־ירצה־השם
אַמער
א נאָוויגע
אַנאַנדערשמאָל
אַן א פֿאַרוואָס
אַן א פֿאַרוועס
אַן א שיעור
אַנדערש
אַנדערשוואו
אַנדערשווי
אַנדערשמאָל
אַנומלט(ז)
אַנוסטן
אַנטקעגן
אַניט
אַניין
א ניין (א קלאָרן)
אַן ערך
אַסור־חזיר (ניט)
א סך
אַפּנים (מסתמא)
א פּנים (ווי א קירבעס)
אַפּשיטא
אַפּולע (א סך)
א פּולע (שיסל)
אַפּטאָל
אַפּטאָלס
אַפּריער
אַצונד, אַצינד
אַצונדערט
אַקאַ׳רשט
אַקעגן
אַקעגנאיבער
א׳קערשט
אַראָפּצו
אַראָפּצוצו
אַשטייגער (למשל)

א שטייגער (אַן אופֿן)
א שטיק וועגס
א שלל
א שפּאָר ביסל
באַזונדערס (אַדיעקטיוו, נייטראַל)
באַזונדערש (גוט, שלעכט)
באין־אופֿן
באַנאַזאָמען
באַנאַנ׳ס
באַצייטנס
באַרג־אַראָפּ
באַרג־אַרויף
באַשטימפּערלעך
בגוואַלד
בחצי־חינם
בטבע
ביז אַהער
ביז איצט
ביז גאָר
ביזדאָנעט, ביזדאָנען
ביזוואָנעט, ביזוואָנען
ביז וואָס און וועג
ביז וואָס־וועג
ביז ווי וויט
ביז וועג
בייַדערליי
בייַדערנאָכט
בייז־אויג
בייַ וואָס (בלייַבט עס)
בייַטאָג
בייַנאַכט
בייַנאַנד
ביני־ביני
מכל־בכל־כל
בכתב
בכן
בסך־הכל
במילא
בנמצא
בעת־מעשׂה

בעתן
בקיצור
בקרוב
בראָש
בשלום
בשעתו
בשעת־מעשׂה
גיין אין ניוועץ
גלייכוועגס
דאָסגלייכן
דאָס דאָזיקע
דאָס זעלביקע
דאָס מאָל
דור־אויס
דור־אײַן
דורכאַנאַנד
דורכדאַנעט, דורכדאַנען
דורכדעם וואָס
דורכדעם ווי
דורך דעם (משל)
דורכויס
דײַנסגלייכן
דײַנסט(ה)אַלבן
דעמאָלט
דענסטמאָל
דענצמאָל
דעסגלייכן
דעסטוועגן
דערבײַ
דער דאָזיקער
דערהויפֿט
דערויס
דערויף
דערום
דערונטער
דער זעלביקער
דעריבער
דעריין
דערימאָך
דערין, דערינען

דער יעניקער
דערווײַל(ע)
דערנאָך
דערנאָכדעם
דערנעבן
דערעיקר (אַדוועבֿ)
דער עיקר פֿון דער זאַך
דערפֿאַר
דערצו
דריט־בעסטער
דריטהאַלבן
דרך־אַגבֿ
האַלבוועגס
הײַ־יאָר
הינט־צו־טאָג
הין און הער
הין און צוריק
הינטן־אַרום
הפֿל־בפֿל
הלמאי
והא־ראיה (והראיה)
וואו־ניט־איז
וואו־ניט־וואו
וואָכן־לאַנג
וואָלד־אויס
וואָלד־אײַן
וואָס אַמאָל (בעסער, גרעסער)
וואָס דען
וואָס מער
וואָס־ניט איז
וואָסער
וואָס פֿאַר אַ
וואָרעם, וואָרן
ווי אַזוי
ויבאָלד (מע האָט עס געטאָן)
ווי־ניט־איז
ווי־ניט־ווי
וויפֿל־ניט־איז
וועלט־אויס
וועלט־אײַן

וועלכער־ניט־איז
וועמענס, וועמעס
וועַן־ניט־איז
וועַן־ניט־וועַן
וכדומה, וכדומה
זאַלבּעדריט
זאַלבּענאַנד
זאַלבּעפּי(נ)פּט
זאַלבּעפּערט
זיבּ(ע)ט(ה)אַלבּן
זיין אין כּעס
זיין אין שטאַנד
זיינסגלייכן
זייערסגלייכן
זינט (עס איז געשען)
זעלבשטענדיק
זעקסט(ה)אַלבּן
(־)זשע
חוצדעם
חוץ דעם וואָס
חס־ושלום
יאָרן־לאַנג
יאָר צייט (וואַרטן א ...)
ייִנגלווייז
יעדנפּאַלס
יעדערער פּון אונדז
יעטווידער
יעמאַלט
יעמאַלסט
כּדאַי
כּדי
כּדין וכּדת
כּך־הווה
כּך־וכּך
כּלאַחר־יד
כּלומרשט
כּל־זמן
כּלערליי
כּמקדם
כּסדר
כּדרך־הטבע
כאַטשבּי
כאַפּ־לאַפּ
כיבּע
כלעבּן
לאַחר־המעשׂה
לדור־דורות
לדורות
להבא
להיפּ(ו)ך
לטובה
ליבּערשט
לכל־הפּחות
לכתחילה
למזל
למען־השם
לסוף
לענג־אויס
לעת־עתה
לפּנים
לפּי־ערך
לרוב
לרעה
מאַנכמאָל
מהיכא־תיתי
מחשבּותן
מיאוס־ומאוס
מיטאַמאָל (פּלוצלינג)
מיט אַ מאָל (מיט איין מאָל)
מיטאַנאַנד(ער)
מיט בּיזן
מיט גוטן
מיטדערמיט
מי־יודע וואָס
מי־יודע ווי
מי־יודע ווער
מיינלן־ווייט
מיינסגלייכן
מיינסט(ה)אַלבּן
מיינסטנס

מילי־מיליאַסן
מכל־שכן
ממה־נפֿשך
ממש
מן־הסתּם
מער־ווייניק
מערניט איינע(ר)
מער ניט (קומען, טאָן)
נאָך איין מאָל
נאָך אַלעמען
נאָכאַלעמען (איז ער געוואָרן)
נאָכאַמאָל
נאָכאַנאַנד
נאָך דער צייט
נאָך דער ריי
נאָכווּאָס (למאי)
נאָך וואָס (האָט עס פֿאַסירט)
נאָך ניט
נאָרוואָס
ניט־שוין־זשע
נייַנטהאַלבן
נייַערט
נישקשה
סוף וואָך
סוף־וואָך, דער
סוף־כּל־סוף
סטווי
סטוויסטי
סך־הכּל
עד־היום
עד־כאָן
עיקרשט
על־כּל־פּנים
עלעהיי
על־פּי
ערבֿ יום־טובֿ
ערבֿ שבּת
ערגעץ
ערגעצוואו
ערגעצוען
פֿאַוואַלינקע(ס)
פֿאַמעלינקע(ס)
פֿוסט־און־פֿאַס
פֿיטש־פֿאַטש
פֿיץ־פֿיצלעך
פֿלוצט(ה)אַלבּן
פֿלוצלינג
פֿלוצעם
פֿרוט(ה)אַלבּן
פֿאַראַיאָ׳רן
פֿאַראיבל
פֿאַראיינוועגס
פֿאַראיי׳נס
פֿאַר אייערטוועגן
פֿאַראָכטאָ׳גן
פֿאַרדערפֿאַר
פֿאַר דער צייט
פֿאַר־דרײַ־וואָכן
פֿאַר־דרײַ־יאָרן
פֿאַר־הונדערט־יאָרן
פֿאַרוואָ׳ס (אַדוועב)
פֿאַר וואָס (פֿאַר עפּעס)
פֿאַרויס
פֿאַר זיך
פֿאַרטאָג, דער
פֿאַרטאָגס
פֿאַרנאַכט
פֿאַרנטצו
פֿאַרפֿרי׳
פֿאַר־צוויי־וואָכן
פֿאַר־צוויי־יאָרן
פֿאַרצײַ׳טן
פֿאַרצײַ׳טנס
פֿאַר־צע׳ן־יאָרן
פֿאַרשיידנערליי
פֿולקום
פֿון אויבן
פֿון אויפֿסניי
פֿון אונדזערטוועגן
פֿון אונטן

פֿון אײַערטוועגן
פֿון אירטוועגן
פֿון אַמאָל
פֿונאַנד(ער)
פֿונדאָנעט, פֿונדאָנען
פֿונדאָסנײַ
פֿון דײַנטוועגן
פֿון דעם
פֿונדעסטוועגן
פֿון דער בריט
פֿון דער הייך
פֿון דער ווײַט
פֿונדערווײַטן
פֿונדערווײַטנס
פֿון דער זײַט
פֿון דער טיף
פֿון דער נאָענט
פֿונדערנאָענטן
פֿון דרויסן
פֿון היינטן
פֿונוואָנעט, פֿונוואָנען
פֿון וואָס
פֿון ווײַטן
פֿונווײַטנס
פֿון זײַנטוועגן
פֿון זייערטוועגן
פֿון זיך
פֿון זינט
פֿון זינען
פֿון לאַנג
פֿון מײַנ(ע)טוועגן
פֿון נאָענט
פֿונסנײַ
פֿון פֿאָרנט
פֿײַלנבויגן (אַדוועַרב, לויפֿן)
פֿי(נ)פֿט(ה)אַלבן
פֿעלד־אויס
פֿעלד־אײַן
פֿראָנק־און־פֿרײַ
פֿרײַטיק־צונאַכט(ס)

פֿרײַערצו
צו ביסלעך
צוגלײַך מיט
צו דעם
צודערצו
צו דער זאַך (זעט)
צו דער צײַט
צוויי אירע
צוואָס (אַדוועַרב)
צו וואָס (ער זאָל זיך ניט נעמען)
צווייט־בעסטע(ר)
צווייט־גרעסטע(ר)
צוויי מאָל צוויי
צוויי־מאָל־צוויי, דער
צווישן
צווישנאַנאַד
צוזאַמען
צו־כלומרשט(ן)
צו־להכעיס
צוליב
צוליב טאָן
צולעצט
צומאָל (טויג צומאָל ניט)
צומאָרגנס
צום בייזן
צום בעסטן
צום גליקסטן
צומלעצטן (לסוף)
צום לעצטן מאָל
צום ערגסטן
צומערסטן (מער פֿון אַלץ)
צומערשטן (פֿרײַער פֿון אַלץ)
צום ערשטן (קומט דער צווייטער)
צוערשט
צופֿוסנס
צו פֿיל
צופֿליסן
צופֿליסנס
צופֿרײַער (אַ מינוט צופֿרײַער)
צוקאָפּנס

צוריקווענדן
צוריקצו
צוריקצוצו
צענט(ה)אַלבן
קודם־כל
קוים־קוים
קוצעניו־מוצעניו
קידער־ווידער
קיי־און־שפּיי (וועלט)
קיין
קיין איין מאָל
קיינמאָל
קעגנאיבער
קעגנאַנאַנד
ראַפּטעם
ראַקעם

רוק־און־לענד
רחמנא־לצלן
שבּת־צונאַכט(ס)
שהי־פּהי [שיעפּיע]
שיכור־לוט
שיעור
שיער ניט
שיר (ליד)
שליטוועגס
שלינג־און־שלאַנג
שעהן־לאַנג
שפּאַגל־נייַ
שפּאַט־בילִיק
שפּעטערצו
תיכף
תּמיד

.XVII

דער וועלטער־סדר

א. די ראָלע פֿון וועלטער־סדר אין יידישן זאַץ

1. וואָס ווינציקער ענדונגען און בייגונגען עס זײַנען פֿאַראַן אין אַ לשון — אַלץ וויכטיקער איז דער וועלטער־סדר ווי דער כּוח וואָס מאַכט מעגלעך, וואָס בויט אויף דעם זאַץ.

אין יידיש איז דער וועלטער־סדר אין זייער אַ גרויסער מאָס אַ געגעבענער, פֿון שטאַנדפּונקט פֿון דעם ריידער. דער יחיד האָט דאָ ווינציק וואָס פֿרײַהייט און קנאַפּע מעגלעכקייטן צו וואַריירן, צו בײַטן. דער יידישער וועלטער־סדר איז אין תּוך אַ געבונדענער.

2. וען מיר האָבן פֿאַר זיך אַ קאָנקרעטן זאַץ, איז דער סדר פֿון זײַנע וועלטער באַשטימט געוואָרן דורך דרײַ פֿאַקטאָרן: דעם היסטאָרישן, דעם פּסיכאָלאָגישן און דעם ריטמישן. דער היסטאָרישער פֿאַקטאָר דאָס איז דער אײַנגעשטעלטער סדר, דאָס איז די סיסטעם אויפֿצובויען דעם זאַץ על־פּי דעם רובֿ אַנאַלאָגיש געבויטע זאַצן. דער היסטאָרישער פֿאַקטאָר באַשטימט די הויפּט־כּללים פֿון וועלטער־סדר, ער גיט דעם שנור אויף וועלכן מע צײַט אָרויף די באַזונדערע וועלטער פֿון זאַץ. דער פּסיכאָלאָגישער פֿאַקטאָר ווײַזט זיך אָרויס אין דעם עמאָציאָנעלן באַפֿאַרבן אָדער ניטבאַפֿאַרבן אונדזערע רייד דורכן בײַטן אָדער האַלטן זיך בײַם געווײַנטלעכן וועלטער־סדר. דאָס יחידיש־עמאָציאָנעלע האָט אויך זײַנע גרייטע, זײַנע פֿאַרטיקע פֿאָרמען, האָט איבער־יחידישע מיטלען אין אַ קאָנווענציאָנעלן וועלטער־סדר פֿון עמאָציאָנעל באַפֿאַרבענע רייד. דער כּוח פֿון ריטמישן פֿאַקטאָר באַשטייט אין דעם אַז דער סדר פֿון די וועלטער מוז האָרמאָנירן מיטן אַלגעמיינעם ריטעם פֿונעם זאַץ און מיטן געבוי פֿון זײַנע קאָלאָנען, זײַנע ריטמישע גלידער.

ב. דער באַגריף סדר־איינס

1. בײַם אַנאַליזירן דעם וועלטער־סדר קען מען ניט אויסקומען ניט מיטן באַגריף וואָרט און ניט מיטן באַגריף זאַצגליד. עס איז נייטיק אַ נײַער באַגריף: ס ד ר ־ א י י נ ס. סדר־איינס איז אַ וואָרט אָדער אַ גרופּע וועלטער אין דעם זאַץ וואָס שאַפֿט אַ פֿאַרזיכדיקן איינס בײַ די מעגלעכע אי־

בערשטעלונגען און קאָמבינירונגען פֿון די ווערטער אין דעם זאַץ. אויב מיר זאָלן אויף אַ בילדלעכן אופֿן זיך פֿאָרשטעלן דעם זאַץ ווי צונויפֿגעשטעלט פֿון באַזונדערע קלעצלעך, איז יעדער סדר־איינס אַ באַזונדער קלעצל. עס קענען זיין אין זאַץ אַזוי פֿיל סדר־איינסן וויפֿל עס זיינען פֿאַראַן ווערטער און עס קענען זיין אין זאַץ וויניקער סדר־איינסן וויפֿל ער פֿאָרמאַגט ווערטער.

2. אין דעם זאַץ „זי הייסט רחל" — זיינען דאָ דרײַ ווערטער און דרײַ סדר־איינסן, ווײַל מע קען דאָך איבערשטעלן: „רחל הייסט זי", „הייסט זי רחל". בריטערן מיר אויס דעם קורצן זאַץ מיט נאָך אַ וואָרט: „מײַן חבֿרטע הייסט רחל" — מיר האָבן דאָ שוין פֿיר ווערטער, אָבער די זעלביקע דרײַ סדר־איינסן, וואָרעם מע קען ניט אָפּרייסן מײַן פֿון חבֿרטע.

לאָמיר נעמען אַ לענגערן זאַץ: „דער דאָזיקער וואויילער מענטש איז מײַנער אַן אַלטער באַקאַנטער" — מיט נײַן ווערטער, אָבער דאָ זיינען פֿאַראַן סך־הכל פֿיר סדר־איינסן, ווײַל מע קען ניט צעריסן די פֿיר ווערטער דער דאָזיקער וואויילער מענטש און בײַ יעדער איבערשטעלונג קומען זיי צוזאַמען; מע קען אויך ניט פֿונאַנדערריסן אַן אַלטער באַקאַנטער אָן חוץ זיי האָבן מיר דאָ צוויי איינוואָרטיקע סדר־איינסן: איז און מײַנער.

פֿון דער צווייטער זײַט נעמען מיר אַ זאַץ פֿון זעקס ווערטער פֿונקט מיט אַזוי פֿיל סדר־איינסן:

איך בין נעכטן שפּעט געקומען אַהיים.
בין איך נעכטן שפּעט געקומען אַהיים.
נעכטן בין איך שפּעט געקומען אַהיים.
שפּעט בין איך נעכטן אַהיים געקומען.
געקומען בין איך נעכטן שפּעט אַהיים.
אַהיים בין איך נעכטן געקומען שפּעט.

פֿאַרשטייט זיך אַז מע קען מאַכן נאָך אַנדערע געזעצלעכע איבערשטעלונגען, אָבער די זעקס וואָס מיר האָבן דאָ געמאַכט אילוסטרירן שוין אַז אין דעם זאַץ איז יעדער באַזונדער וואָרט פֿאַר זיך אַ סדר־איינס.

און נאָך איין אילוסטראַציע. אין דעם זאַץ „דער אַרעמער ייִנגל האָט אָנגעטאָן אַ רעקל מיט צעריסענע אָרבל" זיינען פֿאַראַן צען באַזונדערע ווערטער; סך־הכל געפֿינען מיר אין די צען ווערטער בלויז פֿיר סדר־איינסן: דער אַרעמער ייִנגל, אַ רעקל מיט צעריסענע אָרבל, האָט, אָנגעטאָן.

3. פֿון די ביזאיצטיקע עקספּערימענטן ווערט קלאָר אַז זאַגליד און סדר־איינס פֿאַלן ניט צונויף. דער פֿרעדיקאַט „האָט אָנגעטאָן" באַשטייט פֿון צוויי סדר־איינסן און דער אָביעקט „אַ רעקל" וואָס האָט צו זיך דעם אַטריבוט „מיט צעריסענע אָרבל" שטעלן צונויף איין סדר־איינס.

מיר זיינען אויך מוסיף: אַ קאָניונקציע שפּילט אַלעמאָל די ראָלע פֿון אַ גול אין דער ריי סדר־איינסן. אַ פֿרעפּאָזיציע איז אַ סדר־איינס צוזאַמען

מיטן סובסטאַנטיוו. אויך דער אַרטיקל איז אַ סדר־איינס צוזאַמען מיטן סובסטאַנטיוו. די הילפסווערבן זײַנען באַזונדערע סדר־איינסן.

ג. אָרט פֿון בייגיקן וועלב אין נאָרמאַלן דערציילזאַץ

1. פֿאַראַן אַ פֿשוטער גרונט־כּלל וועגן וועלטער־סדר אין נאָרמאַלן דערציילזאַץ. דער כּלל איז אַזוי עיקרדיק אַז ער איז חל אויך אויף אַ טייל עמאָציאָנעל באַפֿאַרבענע זאַצן, אויך אויף פֿרעגזאַצן, אויך אַפֿילו אויף אויסרופֿזאַצן. דער כּלל באַשטייט סך־הכּל פֿון עטלעכע וועלטער: דער בייגיקער וועלב קומט אויפֿן צווייטן אָרט פֿון די סדר־איינסן.

2. אַלע זאַצן פֿון קאַפּיטעלע ב באַשטעטיקן דעם כּלל. לאָמיר זיך צוהערן און זיך צוקוקן צום בייגיקן וועלב אין קורסיוו: איך וועל גיין, איך אַליין וועל גיין; איך אַליין, נאָר איך וועל גיין; מע טאָר ניט אויפֿוועקן דאָס קינד, דאָס קינד טאָר מען ניט אויפֿוועקן, אויפֿוועקן דאָס קינד טאָר מען ניט; אפֿשר וועט די מומע קומען, די מומע וועט אפֿשר קומען, קומען וועט אפֿשר די מומע; אַ ליכטיקער שטערן פֿאַלט פֿון הימל, פֿון הימל פֿאַלט אַ ליכטיקער שטערן, אָט פֿאַלט פֿון הימל אַ ליכטיקער שטערן; מײַן ברודער זאָגט צו מיר אַזוי, אַזוי זאָגט צו מיר מײַן ברודער, צו מיר זאָגט אַזוי מײַן ברודער; „די שיינע וואונדערלעכע מעשׂיות פֿון שמואליקן דעם יתום האָבן זײַן יונגן חבֿר אינגאַנצן פֿאַרכישופֿט“ (שע), זײַן יונגן חבֿר האָבן..., איבּ־גאַנצן פֿאַרכישופֿט האָבן....

אין די אַלע זאַצן קומט פֿאַרן בייגיקן וועלב נאָר אײַן סדר־איינס. דאָס באַטײַט אויך אַז דער אופֿן אַרויסרעדן, די אינטאָנאַציע פֿון אָפּטיילן אָדער צונויפֿנעמען אינאיינעם באַשטימט; צי מע האָט צו טאָן מיט אײַן סדר־איינס אָדער מיט מער ווי אײַן סדר־איינס. די ריכטיקע אינטאָנאַציע באַרעכטיקט דעם גרונט־כּלל און דער גרונט־כּלל דיקטירט אונדז די פֿאַסיקע, די ריכ־טיקע אינטאָנאַציע.

מע קען זיך פֿאַרשטעלן יעדן יידישן זאַץ ווי אַ קייט, וואו די רינגען קענען זיך בײַטן מיט זייערע ערטער, אָבער אײַן רינג איז סטאַביל, איז צוגעפֿעסטיקט צום צווייטן אָרט. דער בייגיקער וועלב איז אַזוי ווי די אָקס וואָס זי באַוועגט זיך ניט און וואָס אַרום איר קענען זיך איבערשטלן די אַנדערע סדר־איינסן פֿון זאַץ.

3. אין פֿראַגעס און אין אויסרופֿן איז מעגלעך דער זעלביקער וועל־טער־סדר, און נאָר די אינטאָנאַציע פֿון פֿרעגן אָדער פֿון עמאָציאָנעלן אויסרופֿן באַשטימט אַז מע האָט דאָ צו טאָן מיט אַ פֿרעגזאַץ אָדער מיט אַן אויסרופֿזאַץ, ניט מיט אַ דערציילזאַץ. לאָמיר זיך צוהערן:

„איר עסן וועט גאָרניט קאָסטן“ — „איר עסן וועט גאָרניט קאָסטן?“

„איך אַרבעט ניט ווי אַן אייזל אַ גאַנצן טאָג.“ — „איך אַרבעט ניט ווי אַן אייזל אַ גאַנצן טאָג?“

„איך וויס ניט וווּ אַזוי איז ער אַריינגעפֿאַלן". — „וווּ אַזוי איז ער אַריינגעפֿאַלן?"

„ער דערציילט אַז מע ליגט אין דרערד". — „אוי, ליגט מען אין דרערד!"

„איר שפּילט זיך מיט בערלען" — „איר שפּילט זיך מיט בערלען?"

„מע זאָל ניט אַנרירן די אַרויסגעשטעלטע זאַכן" — „מע זאָל ניט אַנרירן די אַרויסגעשטעלטע זאַכן?", „די אַרויסגעשטעלטע זאַכן זאָל מען ניט אַנרירן?"

4. אויך אין צונויפֿגעזעצטע זאַצן געווענדלטיקט דער זעלביקער כּלל פֿון ווערטער־סדר. ער דאָמינירט הן אין הויפּטזאַץ הן אין בייזאַץ. „איך וויס אויף זיכער (אַז) משה וועט מאָרגן קומען צו פֿאָרן"; „פֿון טורעם זעט דער וועכטער (ווי) עס דערנענטערט זיך דער חייל פֿון שׂונא"; „דער דאָקטער האָט געהייסן גלייך אָפּפֿרירן, (ווייל) קיין אַנדער ברירה איז שוין ניט געווען". די קאָניונקציע איז דאָ אַריינגענומען אין קלאַמערן, ווײַל זי ווערט ניט אַריינגערעכנט אין דער צאָל סדר־איינס.

דער אַטריבוטיוועך בייזאַץ, הן דער רעלאַטיווישער הן דער קאָניונקטיוויש־ער, היט אויך אָפּ דעם זעלביקן כּלל וועגן בייגיקן וועכּ אויפֿן צוויי־טן אָרט: „די אוֹצרות (וואָס) דער ים האָט זיי באַהאַלטן אויף אייביק", „די אוֹצרות וואָס זיינען באַהאַלטן געווארן אין די היילן"; „די שטאָט (וואָו) דער העלד איז געבוירן געווארן", „די שוועסטער אויפֿגאַבע (וואָס) איך האָב זי בשום־אופֿן ניט געקאָנט נעמען אויף זיך".

וועג דער בייזאַץ קומט פֿאַר דעם הויפּטזאַץ, שפּילט דער גאַנצער בי־זאַץ בנוגע צום הויפּטזאַץ די ראָלע פֿון איין סדר־איינס. בכן קומט דעמאָלט דער בייגיקער וועכּ פֿון הויפּטזאַץ גלייך אין סאָמע אַנהייב. למשל: „ווייל קיין אַנדער ברירה איז שוין ניט געווען, האָט דער דאָקטער געהייסן גלייך אָפּפֿרירן"; „אַזוי ווי מיר האָבן געוואוסט אַז די געסט קומען שוין, האָבן מיר זיך אויסגעפּוצט"; „כאָטש עס איז נאָך געווען אַ האַלבע שעה פֿאַר דער באַשטימטער צייט צו עפֿענען די אויסשטעלונג, איז געווארן באַשלאָסן אַריינצולאָזן די וואָס זיינען שוין געקומען, (וואָרעם) אַלץ איז געווען פֿאַר־טיק — און צוליב וואָס זאָלן די פֿריער געקומענע וואַרטן אומזיסט?"

אויך אין אַ באַגלייטזאַץ וואָס איז פֿאַראַן בײַם ציטירן פֿרעמדע רייד קומט דער בייגיקער וועכּ אין אַנהייב, אַזוי ווי די ציטירטע פֿרעמדע רייד וואָלטן געווען איין סדר־איינס בנוגע דעם באַגלייטזאַץ. „דו האָסט שוין אַלץ אײַנגעפּאַקט?" — האָט ער זי געפֿרעגט. — „ניין, איך האָב נאָך ניט באַווײַזן" — איז געווען איר ענטפֿער.

5. בשׂיכות מיטן גרונט־כּלל פֿון ווערטער־סדר ווערט אויך קלאָר די פֿונקציע פֿון דעם ווערטעלע עם וואָס דאָרף אין געוויסע פֿאַלן קומען אַנהייב זאַץ. אָט דאָס ווערטעלע עס איז אַזוי ווי אַ פֿיקטיוועך סוביעקט, אַ פֿיקטי־

ווער מחמת דעם וואָס אין זאַץ איז גאָר פֿאַראַן אַן אַנדער סוביעקט, דער אמתער.

עס קען זײַן דער אמתער סוביעקט. אין זאַץ „עס רעגנט" — איז עס דער אמתער סוביעקט צום פֿרעדיקאַט רעגנט. עס האָט דאָ אַ ממשותדיקן באַטײַט: דאָס גאַנצע אַרומיקע, די דרויסנדיקע וועלט אויף וויפֿל זי קומט אין אַ דירעקטן קאָנטאַקט מיט די חושים. „עס טוט וויי" — אין דעם זאַץ איז אויך דער עס דער אמתער סוביעקט און דער פֿרעדיקאַט צו אים איז טוט וויי. אויך דאָ האָט עס אַ ממשותדיקן באַטײַט: די אינעווייניקסטע וועלט וואָס פֿאַרשאַפֿט דאָס געפֿיל פֿון וויי טאָן. אויך אין די ווײַטערדיקע זאַצן איז דער עס דער אמתער סוביעקט: „עס וועט באַלד רעגענען", „באַלד וועט עס רעגענען"; „עס טוט מיר זייער שטאַרק וויי", „זייער שטאַרק טוט עס מיר וויי", „מיר טוט עס זייער שטאַרק וויי". הכלל, ווען דער עס פֿאַר־שווינדט ניט בײַם איבערשטעלן די ווערטער — איז ער אַן אמתער סוביעקט.

אָבער ווען דער עס קען זײַן בלויז אין אַנהייב און ער פֿאַרשווינדט, וויבאַל מע דאַרף אים ניט ווי נאָר מע שטעלט אין אַנהייב זאַץ אַוועק אַן אַנדער זאַצגלידער, ווערט דער עס אַ פֿיקטיווער סוביעקט (אָדער אַ פֿיקטיווער זאַצ־גלידער), ווי מע זעט עס פֿון די ווײַטערדיקע זאַצן: „עס וועט באַלד אַנהייבן רעגענען" — רעגענען איז דער סוביעקט, ווען אַנהייבן איז דער פֿרעדי־קאַט צו אים און עס איז אַ פֿיקציע פֿון שטאַנדפּונקט פֿון אויסאַרטירן די זאַצגלידער, וואָרעם — „באַלד ווען אַנהייבן רעגענען", און דער עס איז פֿאַרשוואונדן. וואָס זשע איז פֿאַרט געווען זײַן פֿונקציע? ער האָט זיך גע־שטעלט אין אַנהייב פּדי דער בייגיקער ווערב ווען זאָל קענען שטיין אויפֿן צווייטן אָרט. „דער קאָפּ טוט מיר ווי זייער שטאַרק" — ניטאָ קיין עס; „זייער שטאַרק טוט מיר ווי דער קאָפּ" — אויך ניטאָ קיין עס; „מיר טוט זייער שטאַרק ווי דער קאָפּ" — נאָר אַלץ ניטאָ קיין עס; „עס טוט מיר ווי דער קאָפּ זייער שטאַרק" — דער עס האָט זיך באַווײַזן פּדי דער בי־גיקער ווערב טוט זאָל שטיין אויפֿן צווייטן אָרט אין דער ריי סדר־איינסן. ווי נאָר עס ווײַזט זיך אַן אַנדער וואָרט אויפֿן ערשטן אָרט, איז ניטאָ מער קיין שליחות פֿאַר אָט דעם עס, טרעט ער אַראָפּ פֿון דער סצענע. נאָך אַ בולטע אילוסטראַציע:

דער סטודענט איז געקומען צו זײַנע עלטערן אויף פּסח.
אויף פּסח איז דער סטודענט געקומען צו זײַנע עלטערן.
צו זײַנע עלטערן איז דער סטודענט געקומען אויף פּסח.
געקומען איז דער סטודענט צו זײַנע עלטערן אויף פּסח.
עס איז דער סטודענט געקומען צו זײַנע עלטערן אויף פּסח.

ווען דער סוביעקט איז אַ פּערזענלעכער פּראָנאָם, קען דעמאָלט ניט געמאָלט זײַן קיין פֿיקטיווער סוביעקט: „ער וועט באַלד קומען", „קומען וועט ער באַלד", „באַלד וועט ער קומען". דאָס ווערטעלע עס איז לויט זײַן אייגענעם מהות דאָך אויך אַ פּערזענלעכער פּראָנאָם.

6. די זעלביקע פֿונה צו קומען צום געווינטלעכן וועריאַנט־סדר, מיטן בייגיקן וועריאַנט אויפֿן צווייטן אָרט, דריקט זיך אויס אינעם ניצן דאָס וועריאַנטלעך איז ווי אַ מין פֿיקטיוון בייגיקן וועריאַנט אַדער ווי אַ מין פֿיקטיוון פֿרעדיקאַט, בעת עס איז פֿאַראַן אַן אַנדערער, אַ צווייטער, אַן אמתער פֿרעדיקאַט פֿון דעם זאַץ. דער איז קומט ווי אַ מיטל גריינגער צו מאַכן די פֿאַריגנדונג צווישן אַ לעגנגערן בייזאַץ און דעם הויפּטזאַץ וואָס קומט נאָך אים. שטאַמען שטאַמט דער איז פֿון דעם גערעדטן לשון, אָבער ער איז אינגאַנצן באַרעכטיקט אויך אין דער אָפּגעהיטנסטער געשריבענער שפּראַך. זאָל דאָ גילטן אַזאַ מוסטער: „דאָס וואָס מע האָט שוין געזאָגט וועגן דער טעאָריע — איז אָדער ער האָט פֿאַרגעסן, אָדער ער האָט ניט פֿאַרשטאַנען, אָדער ער האָט לכתחילה זיך ניט צוגעהערט צו דעם". דער לאַנגער זאַץ הייבט זיך אָן מיט אַ בייזאַץ, הייסט עס אַז דער הויפּטזאַץ דאַרף זיך אָנהייבן מיטן בייגיקן וועריאַנט און מע קען עס באַהייבן: „דאָס וואָס מע האָט שוין געזאָגט וועגן דער טעאָריע, האָט ער אָדער פֿאַרגעסן, אָדער ניט פֿאַרשטאַנען, אָדער ער האָט לכתחילה זיך ניט צוגעהערט צו דעם". וואָס זשע איז דער חילוק? דער זאַץ מיט איז באַקומט זיך פֿולער, עמפֿאַטישער, מיט אַ פֿאַראַלעליסטישער ריטמיק. ווייל מען ניצן דווקא דעם זאַץ וואָס האָט דעם איז און דורכלאָזן אָט דאָס וועריאַנטלע, איז נייטיק צו מאַכן אַ לאַנגע פֿאַוואַץ נאָכן בייזאַץ, די פֿאַוואַץ פֿון אַן עליפּס.

נאָך צוויי אַ ביסל קירצערע זאַצן: „דעריבער, איז ניט נאָר וואָס איך זע ניט אינ קיין אומגליק אין דעם, נאָר פֿאַרקערט, איך זע אינ נוצן דערין" — און אויך דאָ קען מען אויסקומען אָן דעם איז דעריבער זע איך ניט אינ קיין אומגליק אין דעם, נאָר פֿאַרקערט..." און דאָך קומט אַרויס דער נוסח מיט איז אין אַ מער בולטער סתירה. „וועג דער זקן האָט שוין אָפּגעזאָגט זינ ‚ייברכך' און די פֿור איז שוין פֿאַרשוואונדן, איז אויף די צעקנייטשטע באַקן זינע גלאַנצן נאָך אַלץ די טרערן" — דער איז פֿאַרבליבט קאַרעקט, אָבער קיין מוז איז ער אַוודאי ניט; „...גלאַנצן נאָך אַלץ די טרערן אויף די צעקנייטשטע באַקן זינע" איז פּונקט אַזוי גוט; און וועג אויך אין הויפּטזאַץ זאָל מע ניצן די פֿאַרגאַנגענע צייט ווי אין בייזאַץ, איז נאָר ניטאָ קיין אָרט פֿאַרן איז: „...האָבן אויף די צעקנייטשטע באַקן זינע נאָך אַלץ גלאַנצט די טרערן". דער אויספֿיר איז אַ פּשוטער: מע דאַרף זינ געהיט און געווואָרנט בייַם ניצן אָט דאָס וועריאַנטלע איז וואָס איז גלייכצייטיק אַ קאָנקרעטיזיע און אַ מין פֿיקציע פֿאַרן בייגיקן וועריאַנט.

חיים זשיטלאָווסקי וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זינ שאַרפֿן שפּראַך־חוש האָט אויפֿגעהויבן די שאלה, צי דער איז איז אַ באַרעכטיקטער און געפּסקנט פֿאַזיטיוו: „אויב דאָס פֿאַלק רעדט אַזוי — איז מעג מען". דאָס פֿאַלק רעדט טאַקע אַזוי. דאָך איז גראָד אין אַזאַ פֿאַל דער איז ניט נייטיק, אויב ער קומט דאַרט פֿאַר דעם עכטן־בייגיקן וועריאַנט.

7. דער טאַוטאָלאָגישער אינפֿיניטיוו איז דער מין אינפֿיניטיוו וואָס קומט שטענדיק פֿאַר דעם בייגיקן וועריאַנט און חזרט איבער דעם שטאַם פֿונעם וועריאַנט אין זינ אינפֿיניטיווישן לבוש. „הערן האָב איך עס יאָ געהערט, הגם

זאָגן מיר דירעקט האָט מען מיר עס ניט געזאָגט"; „לערנען האָב איך עס ניט געלערנט, אָבער וויסן וויס איך עס" — די אינפֿיניטיוון אין קורסיוו זײַנען טאָוטאָלאָגישע. די קאָנסטרוקציע איז געקומען צו יידיש פֿון לשון־קודש און איז אַן אופֿן אַרויסצוהייבן, אונטערצושטרײַכן דעם ממשותדיקן אינהאַלט פֿון וועלט. עס איז אינסטרוקטיוו און קאָנסטרוקטיוו צו פֿאַרגלײַכן די ביידע זאַצן:

ער אַרבעט, אָבער עס קומט קיין זאַך ניט אַרויס.

אַרבעטן אַרבעט ער, אָבער אַרויסקומען קומט קיין זאַך ניט אַרויס.

מיר דערפֿילן תיכף ווי אַזוי די טאָוטאָלאָגישע אינפֿיניטיוון העלפֿן בעסער זיך אָפּצושטעלן און בעסער צו פֿאַרנעמען און באַנעמען דאָס וואָס די וועלט זאָגן אונדז (זען וועלט 1d).

דער טאָוטאָלאָגישער אינפֿיניטיוו האָט נאָך אַ ביישפּונקציע פֿון שטאַנד־פּונקט פֿון וועלטער־סדר. דער ריידער וויל אַרויסהייבן דעם וועלט, דער אינהאַלט פֿון וועלט איז אים זייער וויכטיק, וויל ער אָנהייבן מיטן וועלט. היות אָבער דער גרונט־כלל פֿון וועלטער־סדר פֿאַרלאַנגט אַז דער בייגיקער וועלט זאָל קומען אויפֿן צווייטן אָרט, קומט ממש צו דער האַנט דער טאָוו־טאָלאָגישער אינפֿיניטיוו, וואָס ניט צולייב דעם איז ער אויפֿגעקומען אין לשון, נאָר דאָ איז ער באַקוועם און האַנטיק. האָט ער דאָ די פֿונקציע אַרונ־טערצוווארפֿן אונטערן עיקרדיקן כלל פֿון וועלטער־סדר אויך דעמאָלט, ווען פּסיכאָלאָגיש דאַרף בײַ אונדז דער בייגיקער וועלט זײַן אויפֿן ערשטן אָרט.

ד. ווען דער בייגיקער וועלט קומט אויפֿן ערשטן אָרט

1. קיינמאָל שטעלט מען ניט סתּם אַזוי דעם בייגיקן טייל פֿון וועלט אויפֿן סאַמע ערשטן אָרט. פֿאַראַן אין דעם שטענדיק אַ געוויסע כוונה. דאָס בײַטן דעם אָרט פֿון בייגיקן וועלט גיט אַ מעגלעכקייט אויף אַ גרינגן אופֿן אַרײַנצוברענגען אַ נײַעם טאָן, אַ געוויסע עמאָציאָנעלע באַפֿאַרבונג. ראשית־כל טרעפֿן מיר עס —

בײַ אַ לעבעדיקן דערציילן, ווען מע וויל דעם ענין מאַכן אימפּעטיקער, ווען מע וויל אָנווײַזן אָדער כאָטש מרמז זײַן אויף אַ געוויסער אומגעריכט־קייט. לאָמיר זיך צוהערן צו אַזעלכע זאַצן: „קומען מיר אַרײַן צו אים, און ער ליגט נאָך אין בעט"; „רעדן מיר צו אים און טענהן, און ער מאַכט זיך ניט וויסנדיק"; „גיט ער ניט אַ שפּרונג אויף און שיסט אַרויס: 'זײַט איר יאָלדן!'" ווען דער וועלט איז אַ דערציילזאַץ קומט אויפֿן ערשטן אָרט, באַ־קומט זיך דער אינדרוק אַז דאָ איז עפּעס אַ המשך און ניט קיין אָנהייב, אַז מען איז אַזוי ווי אַרײַנגעשפּרונגען אין דער מיט, אַז לאָגישערווײַז איז שוין דאָ געווען אַ פֿריערדיקער מאָמענט. ווען עמעצער הייבט אָן: „האָב איך געלעבט אַליין אין אַ וואַלד" — איז דער אינדרוק בײַם הערער אַזאַ אַז עפּעס האָט ער פֿאַרהערט, אַז דער ריידער האָט שוין געזאָגט פֿאַראַנדערט ווי אַזוי ער איז געקומען אין וואַלד. עס קען אויך זײַן דער אינדרוק

אַז דער ערשטער מאַמענט איז ניט גענוג וויכטיק און דעריבער איז ניט כּדאַי געווען זיך אָפּצושטעלן אויף אים. עס איז אַזוי ווי מע וואָלט גלײַך אַרויף אויפֿן צווייטן שטאָפּל, איבערהופּנדיק דעם ערשטן.

ציטאַטן פֿון פֿאָלקסלידער אילוסטרירן עס: „ווען קריגן אַ שענערע, אַ בעסערע"; „לויפֿט דאָס וואַסערל פֿון דעם וועלדל, לויפֿט עס ביז קיין דאַנציק"; „קומט אַ מיידל אַן אַ שיינעם קליידל, נעמט מען זי ניט צום טאַנץ"; „זיץ איך מיר אין שטיבעלע און טראַכט נאָר וועגן דיר"; „גיי איך אַרײַן אין שטוב, ס'איז מיר פֿינצטער אַזוי ווי אין גרוב"; „זיץ איך מיר בײַ דער אַרבעט, טוט מיר זייער באַנג. קומט מען מיר אַ בשׂורה זאָגן אַז מײַן טײַער לעבן איז קראַנק"; „גיי איך מיר אַרויס אין שטעטעלע און טו מיך אומקוקן. פֿליט אַראָפּ אַ שיינער פֿויגל און טוט מײַן האַרץ דערקווישן".

2. מיר האָבן אָפּט פֿאַר זיך אַ בפֿירושן עליפּטישן זאַץ, ווען מע הייבט אָן מיטן בייגיקן ווערב. די עליפּטישע קאָנסטרוקציע איז באַזונדער כאַראַקטעריסטיש פֿאַר דעם תּנאַי־זאַץ און אויך פֿאַר דעם צײַטזאַץ. אַנשטאָט צו זאָגן: „אויב איך ועל אים זען, וועל איך אים זאָגן" — הערן מיר זייער אָפֿט די קירצערע פֿאָרעם: „וועל איך אים זען, וועל איך אים זאָגן". דעמאָלט באַקומט זיך אַז ביידע העלפֿטן קריגן דעם זעלביקן ריטעם פֿון זאַץ און עס שטאַרצט אַרויס יענער פֿאַראַלעליזם אין ריטעם וואָס געווען טיקט און דאַרף געווען טיקן אין דעם גערעדטן לשון. דאָ פֿאָסט זיך צו פֿאַרפֿעסטיקן דעם פֿונקט מיט עטלעכע בײַשפּילן פֿון פֿאָלקס־לידער: „גייט די מיידל טאַנצן, קלאָגט זי און ווײַנט"; „ווען סטו ניט קענען קיין בריוועלע שרײַבן, זאָלסטו מיר כאָטש לאָזן גרײַסן"; „ווען סטו קומען צו אַ וואַסערל, זאָלסטו זיך נישט טרענקען; ווען סטו קומען צו אַן אָנדער מיידעלע, זאָלסטו מיך געדענקען".

3. אין פֿרעגזאַצן און אין אויסרופֿזאַצן איז דער ווערב גאַנץ אָפּט אויפֿן ערשטן אָרט. קיין מוז איז עס ניט, ווי מע האָט שוין געזען בײַ 3. עס איז אויך ניט מעגלעך צו פֿאַרמולירן אַז דורכדעם וואָס דער ווערב קומט אויפֿן ערשטן אָרט ווערט עפּעס וואָס שטאַרקער אין דער פֿראַגע אָדער אין דעם אויסרוף. מכריע איז דאָ די שטאַרקייט פֿון דער אינטאָנאַציע און ניט דער אָרט פֿון ווערב. אָדרבא, לאָמיר מיט פֿאַרשיידענע אינטאָנאַציעס דורכלייענען דאָס ווײַטערדיקע: „גייסט שוין אַהיים?" „דו גייסט שוין אַהיים?" „שוין גייסטו אַהיים?"; „גיי שוין אַהיים!" „דו גיי שוין אַהיים!" „שוין גיי אַהיים!"

אין אימפּעראַטיוו רוקן זיך אַרויס די קורצע פֿאַרמען פֿון דער צווייטער פּערזאָן (גיי! גייט!), וואו דער סובּיעקט און דער פּרעדיקאַט זײַנען צונויפֿגעשמאָלצן אין איין וואָרט. דאָס זײַנען נאָרמאַל־עליפּטישע פֿאָרמען, וואָרעם מע קען דאָך זיי שטענדיק אויסברייטערן און ניצן: דו גיי! איר גייט! נאָר אין דער דריטער פּערזאָן פֿון אימפּעראַטיוו מיט זאָלן קומט דער בייגיקער ווערב אויפֿן ערשטן אָרט: זאָל ער גיין! זאָל זי גיין! זאָלן זיי גיין! אָבער אין דער צווייטער פּערזאָן קלינגט עס: דו זאָלסט גיין! איר זאָלט גיין! אײַנ־

געפֿעסטיקט איז דער וועריטער־סדר אין אידיאָמאַטישן אויסדרוק: מיר זאָל זײַן פֿאַר דיר!

4. בײַם קאָנדיציאָנאַל (זען וועריב, ט3) מיט זײַן הילפֿסוועריב וואָלט — וואָל(ט)סט — וואָלטן קריגט דער הויפּטזאַץ דעם הילפֿסוועריב אין סאַמע אָנהייב, למשל: „זײַן וואָרט וואָלט זײַן אַ בריק, וואָלט איך מורא געהאַט אַריבערצוגיין". אין זאַצן מיט אַ וואונטש וואָס עס איז אוממעגלעך אַז ער זאָל מקוים ווערן האָט זיך אײַנגעשטעלט אַז דער וואָלט קומט אויפֿן ערשטן אָרט: „וואָלט איך געווען אַ רב, קען איך ניט קיין תּורה; וואָלט איך געווען אַ סוחר, האָב איך ניט קיין סחורה".

5. בשׂמחות מיטן אָרט פֿון בייגיקן וועריב קומט אויך אויף די פֿראַגע וועגן דעם פֿרעג־פֿאַרטיקל צי. אין דער אומדירעקטער פֿראַגע האָט דער צי דעם דין פֿון אַ קאָנ־יונקציע און איז ניט משפּיע אויפֿן וועריטער־סדר, למשל: „איך ווייס ניט צי דו וועסט מאָרגן קומען" און „איך ווייס ניט צי מאָרגן וועסטו קומען". אָבער וען מיר האָבן דעם צי אין דער דירעקטער פֿראַגע, קען מען אים אויסטוישן ווי אַ סדר־איינס וואָס צווינגט אַרויף דעם בייגיקן וועריב אויפֿן צווייטן אָרט. ווידער פֿון פֿאַלקסלידער: „צי געדענקסטו, מײַן טײַער זיס־לעבן, וען מיר האָבן צוזאַמען פֿאַרבראַכט?"; „צי האָט איר געהערט וואָס עס האָט זיך געטראָפֿן? צי האָט איר געזען מיט אײַערע אויגן?"; „צי האָסטו נישט דײַן עסן? צי האָסטו נישט דײַן טרינקען? צי האָסטו נישט דײַן שיינעם גאַנג?"

מע דאַרף זיך ניט אײַנרעדן אַז דער צי איז נייטיק אין דער דירעקטער פֿראַגע. גע־ווייגטלעך קומט מען אויס אָן דעם צי. אויך אין פֿאַלקסלידער בײַגייט מען זיך אָן דעם צי: „זאָג מיר, שוסטערל: האָסטו וואָס צו קיטען? פֿעלט דיר אויסעט, קריגסטו וואו צו לײַען?"; „האָסטו מיך אמת ליב? זעץ זיך לעבן מירן! האָסטו בדעה חתונה צו האָבן? טאָ שיק זשע אַ שדכן צו מיר!"; „געדענקסטו, געדענקסטו פֿאַר דעם טויער? איך האָב דיר געזאָגט אַ סוד אין אויער"; „געגדזעלעך, געגדזעלעך, געגדזעלעך, האָט עץ נישט געזען אַ מיידעלע מיט אַ זיבדן קליידעלע?"

ה. וועו דער בייגיקער וועריב קומט אויפֿן דריטן אָרט

1. דער בייגיקער וועריב קען ניט קומען סתּם אַזוי אויפֿן דריטן אָרט פֿון זאַץ, ווי דער דריטער סדר־איינס. דאָס איז נאָר מעגלעך אין גאַנץ באַ־שטימטע פֿאַלן און דערצו איז נייטיק אַ גאַנץ אייגנאַרטיקע, אַ באַזונדערע, אַ כאַראַקטעריסטישע אינטאָנאַציע. אָט די אינטאָנאַציע הייבט שטאַרק אַרויס דאָס וואָרט וואָס קומט אויפֿן ערשטן אָדער אויפֿן צווייטן אָרט אין זאַץ. דער ניט־געווײַנטלעכער וועריטער־סדר וואָס איז אַ סתּירה צום גרונט־כּלל מוז זײַן פּסיכאָלאָגיש פֿעסט מאָטיווירט. ער איז דער מיטל אַז דער הערער זאָל גלײַך צוגעצויגן ווערן צו דעם וואָס דער ריידער ווײַל אַרויסהייבן.

וועו מע זאָגט: „וואָס ער האָט איבערגעלעבט!" — קריגט דאָס וואָרט ער דעם שטאַרקן אַקצענט פֿון זאַץ. וועו מע זאָגט: „סאָראַ קלוגער דו ביסט!" — וועלט אַקצענטירט דאָס וואָרט קלוגער כּדי אַרויסצוהייבן די איראָניע פֿון דעם טאָדל. וועו מע זאָגט: ער שלאָגט זיך רק, זי טאַנצט נאָר, ער אָטעמט קוים — ווערן רק, נאָר, קוים ניט אַקצענטירט. ווײַל מען זיי

אַקצענטירן, איז ניטאָ קיין אַנדער ברירה סײַדן צו שטעלן דעם בייגיקן ווערב אויפֿן דריטן אָרט: „ר ק ער שלאָגט זיך!", „נ אָ ר זי טאַנצט!", „ק ו י ם ער אָטעמט", לאָמיר דערהערן און פֿאַרשטיין דעם אונטערשייד:

טאָמער קומט אַ גאַסט — וואָס וועסטו טאָן?
אַ גאַסט טאָמער קומט — וואָס וועסטו טאָן?
אים אַליין איז אויך געגאַנגען שלעכט אין די געשעפֿטן.
אים אַליין אין די געשעפֿטן איז אויך געגאַנגען שלעכט.

2. בײַם אַוועקרוקן דעם בייגיקן ווערב אויפֿן דריטן אָרט קען זיך באַקומען אַז אַ זאַצגליד זאָל בלײַבן אַזוי ווי הענגען אין־דער־לופֿטן און זײַן שייכות צום וואָרט וואָס ער ציט זיך צו אים זאָל אויבנאויף ניט זײַן קלאָר. אַזוי צווינגט אַרויף דער ריידער אַז דער הערער זאָל זיך צוהערן מיט קאָפּ. וועג שלום־עליכם זאָגט: „שטאַרק גיין אַהין וויל איך ניט" — איז שטאַרק אַזוי ווי אָפּגעריסן פֿון ווערב ווויל, כאָטש זיי וואָלטן דאָך גע־דאַרפֿט קומען בשכנות אין דעם געווײַנטלעכן ווערטער־סדר: איך וויל ניט שטאַרק גיין אַהין. אָבער אַזוי ווי ער האָט געוואָלט אונטערשטרײַכן אי ג י י ן א ה י ן אי ש ט א ר ק, האָט שלום־עליכם אויסגעקליבן זײַן ציטירטן נוסח און מע מעג זיך פֿאַרלאָזן אויף אים.

לאָמיר לייענען אויפֿן קול די ווײַטערדיקע זאַצן: „די שטאַרקסטע גע־פֿילן אין האַרצן באַהאַלט"; „ממש ער ציטערט פֿאַר פֿרייד"; „אין מויל בײַ זיי ביידן איז ניטאָ אַ צאָן"; „אָפּנים די מאַמע איז נאָך ניט געווען אין דער היים"; „חיימל, דערזעענדיק דעם טאַטן, האָט זיך שטאַרק איבערגע־שראָקן"; „מיך, וועג איך וויל זיך נאָר שלאָגן, וועט קיינער ניט באַזיגן"; „די נאַכט, ווי אַ כישוף־מאַכערין, לאָזט זיך פֿאַמעלעך אַראָפּ".

3. עס זײַנען פֿאַראַן דרײַ ספּעציעלע פֿאַלן, וועג דער בייגיקער ווערב קומט אין אַ פֿרעגזאַץ אויפֿן דריטן אָרט:

א) וועג מע וויל אַרויסהייבן דאָס וואָרט וואָס איז באַזונדער וויכטיק פֿאַרן פֿרעגער, למשל: „נ ע כ ט ן — וואו ביסטו געווען?" „אין ו אַ ל ד — ווער פֿון אײַך וועט גיין?"

ב) וועג מע ציט צונויף אין איין פֿראַגע צוויי באַזונדערע פֿראַגעס, למשל: „ו ע ר — ו א ו ה י ן — וועט גיין מיט אײַך?" „פֿ אַ ר ו אָ ס און ו י אַ ז ו י האָט ער עס געטאָן?"

ג) בײַם איבערפֿרעגן, אַפֿילו וועג דער פֿרעגער חזרט איבער זײַן אייגענע פֿראַגע, למשל: „— פֿונוואַנעט קומט איר? — פֿונוואַנעט איך קום?"; „וואו זײַנען די קלעזמער?" — פֿרעגט חתנס צד. „די קלעזמער וואו זײַנען? — פֿרעגט כלהס צד"; „וואָס טוט מען מיט די קינדער? מיט די קינדער וואָס טוט מען?"

4. דער בייגיקער ווערב קומט אויפֿן דריטן אָרט, וועג מע וויל דווקא אויפֿהיטן אַ ריטמישן פֿאַראַלעליזם בײַם פֿאַרבינדן טואונג מיט פּועל־יוצא,

טעזע מיט אַנטיטעזע. לאָמיר זיך צוהערן: „וואָס מע׳ר מע לע׳בט אויף דער וועלט, אַלץ וויי׳ניקער וויי׳ס מען״; וואָס וויי׳נציקער איר וועט פֿרעגן שא׳לות, אַלץ געזי׳נטער וועט עס זיין פֿאַר אײַ׳ך״. און אָט האָבן מיר אַ באַלערנדיק שפּריכווארט: „איין טאַטע צען קינדער — דערנע׳ר, צען קינדער איין טאַטן — איז שוועך״. [אַ קיצור פֿון: אַז איין טאַטע האָט צען קינדער, זאָגט מען אים: דערנער זיי, אָבער פֿאַר צען קינדער איז שוועך צו דערנערן איין טאַטן.]

5. אין דער פֿאַעזיע טרעפֿן מיר דעם בייגיקן וועלב אויפֿן דריטן אָרט אַן די אַלע ביז איצט אויסגערעכנטע נאַטירלעכע פֿאַלן. מיר ברענגען בלויז דרײַ דוגמאָות: „און בײַ מיר, אָרעם שנײַדערל, דאָס שוואַך הערצעלע טרישטשעט״ (פֿל); „אויף אַ בוים אין גרינעם וואַלד אַ וואונדערלעכער פֿויגל שאַלט״ (פּרץ); „ערשט שפּעטער נאָך צאת־הכּוכבים דער שמש די שול האָט פֿאַרמאַכט״ (יהואָש, אויפֿן פֿערטן אָרט!). גראַמאַטיק איז אפֿשר ניט באַרופֿן צו משפּטן פֿאַעטישע שורות, אָבער זי מוז וואָרענען קעגן אַזוינס אין אונדזער פּראָזע.

ו. אָרט פֿון די פֿאַרשיידענע טיילן פֿון פּרעדיקאַט

1. דער קאָנווערב (זען וועלב, יב) קומט נאָך דעם וועלב אין דער איצטיקער צײַט און אין דעם אימפּעראַטיוו און אינאיינעם מיטן וועלב אין אינפֿיניטיוו און אין פּאַרטיציפּ: איך קום אַרײַן, קום אַרײַן, אַרײַנקומען, אַרײַנגעקומען; ער זאָגט אויס, זאָג אויס, אויסזאָגן, אויסגעזאָגט.

פֿראָגעס וועגן אָרט פֿון קאָנווערב קומען אויף בלויז דעמאָלט, ווען דער קאָנווערב איז אָפּגעטיילט פֿון זיין וועלב, ווען דער קאָנווערב קומט נאָכן וועלב. וואו קומט דער קאָנווערב, ווען אויך אַנדערע זאַצגלידער זיצן זיך צום וועלב? אינגאַנצן קלאָר וועט עס ווערן, ווען מע וועט באַטראַכטן דעם אָרט פֿון אָביעקט און פֿון די פֿאַרשיידענע אַדווערביאַלע באַשטימונגען. דערווײַל איז נייטיק אָנצווויזן אַז דאָ קענען זיין צוויי נוסחאָות: נעענטער צום וועלב אָדער ווײַטער פֿון וועלב, למשל: איך קום אַרײַן אין שטוב און איך קום אין שטוב אַרײַן; איך קום באַלד אַרײַן צו דיר אין שטוב אָדער איך קום באַלד צו דיר אין שטוב אַרײַן. אָפּהענגיק פֿון דעם איז פֿאַראַן אין זאַץ וויניקער אָדער מער אָגלוטינאַציע, דאָס הייסט צונויפֿגעקלעפּטקייט. לאָמיר באַטראַכטן דרײַ אַזעלכע שטאַפּלען פֿון וויניקער אָגלוטינאַציע צו מער: איך קום באַלד אַרײַן צו דיר אין שטוב, איך קום באַלד צו דיר אַרײַן אין שטוב, איך קום באַלד צו דיר אין שטוב אַרײַן. דאָ מערקט זיך אַ דיאַ־לעקטישער אונטערשייד: דער ליטווישער יידּ איז ניט נוטה צו אָגלוטינאַציע און זיין זאַץ איז בולט אַנאַליטיש, בעת דער פּוילישער יידּ און דער דרום־דיקער יידּ אין מזרח־אייראָפּע האָבן געהאַט אַ קלאָרע נייגונג צו מער אָגלוטינאַציע, צו אַ פֿולערן אַרײַנקלאַמערן די זאַצגלידער צווישן דעם וועלב־אַלן שטאַם און דעם קאָנווערב.

די כּלל־שפּראַך דאַרף ניט דווקא אָפּגעבן די בכּורה איין נוסח לגבי דעם צווייטן. עס איז אַ פֿראַגע פֿון גלײַכווערטיקע סטיליזן אָן אויך אַ פֿראַגע וועגן דעם ענין. וואָס דער ענין איז האַרבער — אָלץ וויניקער אַגלוטינאַציע קען מען רעקאָמענדירן אָן אין טאָגטעגלעכע ענינים קען אַגלוטינאַציע זײַן אָפֿילו ניצלעך, ווײַל דער טעמפּאָ פֿון די רייד, פֿונעם דערציילן וועלט פֿאַר־גיכערט, וועלט לעבעדיקער. פֿאַראַן זאָגן וואו עס קען אויך געמאָלט זײַן אַ חילוק אין באַטײַט, למשל: „מע פֿירט מיך אַרײַן אין באָד" — טאָקע ממש אין באָד זיך צו באָדן אָדער צו ווײַזן סאָראַ גוטע באָד מע האָט; „מע פֿירט מיך אין באָד אַרײַן" — האָט מען גיכער אין זינען דעם אידיאָמאַטישן אויסדרוק וואָס באַטײַט אַז מע נאָרט מיך אָפּ אין אַ געשעפֿט, מע וויל מיך איבערכיטרעוונען. אָזוי איז אויך אין דעם חכמהלע: „וועט גייט תּמיד אין בית־מדרש אַרײַן?" מיטן ענטפֿער: „דער רעגן". לויטן שטאַפּל פֿון אָגלו־טינאַציע איז אפֿשר מעגלעך צו האָבן אַן אַרײַנבליק אין געמיט און אין כאַראַקטער פֿון ריידער און פֿון שרײַבער. איז כּדאַי בײַ אַ באמת רואיקן דערציילן אויסצוקלײַבן דעם מיטלסטן שטאַפּל: ניט „ער לייגט אָוועק דעם מידן קאָפּ אויף אַ שטיין" און ניט „ער לייגט דעם מידן קאָפּ אויף אַ שטיין אָוועק", נאָר „ער לייגט דעם מידן קאָפּ אָוועק אויף אַ שטיין".

2. דער פֿראַגאַם זיך, ווי אַ טייל פֿון פֿרעדיקאַט, (זען וועריב, יד) קומט תּיכף נאָך דעם וועריב, וועלן ער איז אין דער איצטיקער צײַט אָדער אין אימפּעראַטיוו, אָבער ער קען פֿרײַ פֿאַרנעמען אַן אָרט צ ו ו י ש ן דעם בייי־גיקן הילפֿסווערב און די אָנדערע טיילן פֿון דער וועריבאַלער פֿאָרעם. איין אויסגעבריטערטע דוגמא: „זי טרעפֿט זיך מיט אים צוויי מאָל אַ טאָג"; „טרעף זיך מער ניט מיט אים!"; „זי האָט מיט אים זיך געטראָפֿן צוויי מאָל אַ טאָג"; „זי האָט זיך מיט אים געטראָפֿן צוויי מאָל אַ טאָג"; „זי האָט אָמאָל שוין געהאַט זיך געטראָפֿן מיט אים"; „זי האָט זיך שוין אָמאָל געהאַט גע־טראָפֿן מיט אים".

און ווי פֿרײַ מע זאָל זיך ניט באַגיין מיטן זיך צווישן דעם בייגיקן וועריב און די אָנדערע טיילן פֿון דער צונויפֿגעזעצטער וועריבאַלער פֿאָרעם, איז דאָך ניט נאָטירלעך צו שטעלן דעם זיך אָזוי ווײַט פֿון דעם באַטײַטיקן טייל פֿון דער וועריבאַלער פֿאָרעם אַז מע זאָל זיך אין אים פֿאַרגעסן. עס טויג ניט למשל: „די קינדער האָבן זיך נאָכן פֿלוצעמדיקן טויט פֿון זייער מוטער ניט געהאַט וואו אַהינצוטאָן" — דאָ מוז דער זיך קומען נעענטער צום אַהינצו־טאָן און עס דאַרף זײַן אָדער „די קינדער האָבן ... ניט געהאַט וואו זיך אַהינצוטאָן", אָדער „די קינדער האָבן ... זיך ניט געהאַט וואו אַהינצוטאָן".

זיך טאָר ניט קומען אָפּגערוקט פֿון דעם וועריב וואָס ער איז זײַן טייל, אויב אין מיטן קומט אַרײַן אַן אַנדער באַטײַטיקער וועריב (ניט קיין הילפֿסווערב), למשל: ׳אַלע זײַנען פֿרײַנד זײַנען זיך געקומען געזעגענען מיט אים׳ — דאָס איז פֿאַלש, עס מוז זײַן: „...זיינען געקומען זיך גע־זעגענען מיט אים"; ׳זי האָבן זיך טאָקע נישט געוואוסט וואָס פֿאַר אַן עצה

צו געבן׳ — דאָס איז פֿאַלש, עס מוז זײַן: „... נישט געוואוסט וואָס פֿאַר אַן עצה זיך צו געבן".

וועלן מיר האָבן אַ צונויפֿגעזעצטע וועריאַלע פֿאַרעם, קומט זיך צווישן דעם בייגיקן הילפֿסווערב און די אַנדערע טיילן און טאָר ניט קומען גאָר צום סוף. בכלל איז ניט גוט צו שטעלן דעם זיך גאָר צום סוף זאָץ, וועלן אין זאָץ איז דאָ מער ווי איין וועריאַנט. „מיר קומען געזעגענען זיך" — טויג ניט, עס דאַרף זײַן: „מיר קומען זיך געזעגענען". „דער עולם וועט באַלד צעגיין זיך" — טויג ניט, עס דאַרף זײַן: „דער עולם וועט באַלד זיך צעגיין". „זי האָט צוויי מאָל אַ טאָג מיט אים געטראָפֿן זיך" — איז שלעכט, עס דאַרף זײַן: „...זיך געטראָפֿן מיט אים" אָדער „...זיך געטראָפֿן צוויי מאָל אַ טאָג" און עס איז אַפֿילו מעגלעך „...זיך געטראָפֿן".

וועלן מיר האָבן בלויז אַן אינפֿיניטיוו אָדער בלויז אַ פּאַרטיציפּ צי אַ גערונדיוו, שטעלט מען דעם זיך הן פֿאַר אָט די וועריאַנטן הן נאָך זיי, אָבער מיר גיבן אָפּ די בכורה דעם זיך פֿאַר זיי. „געטראָפֿן זיך מיט אים, האָב איך..." און אַ קאַפּעלע גלאַטער: „זיך געטראָפֿן מיט אים, האָב איך..."; „טרעפֿנדיק זיך מיט אים, האָב איך..." און אַ קאַפּעלע גלאַטער: „זיך טרעפֿנדיק מיט אים, האָב איך..."; „טרעפֿן זיך מיט אים האָב איך אָפּ־גערעדט..." און ס׳איז אפֿשר אַ ביסעלע בעסער: „זיך טרעפֿן מיט אים..." און ווי נאָר עס קומט צו צום אינפֿיניטיוו דער אַרטיקל דאָס, מוז שוין זיך קומען נאָכן אינפֿיניטיוו: דאָס טרעפֿן זיך, דאָס צונויפֿרעדן זיך, דאָס באַפֿרײַען זיך און אַזוי ווײַטער.

3. דער פּאַרטיציפּ און דער אינפֿיניטיוו וואָס זײַנען באַשטאַנדטיילן פֿון צונויפֿגעזעצטע וועריאַלע פֿאַרמען זײַנען באַזונדערע סדר־איינסן. זיי קענען קומען אויפֿן ערשטן אָרט פֿאַר דעם בייגיקן וועריאַנט און זיי קענען קומען נאָכן בייגיקן וועריאַנט, וואָס דאָס איז נאַטירלעכער און אָפֿטער. אויפֿן ערשטן אָרט קומען זיי לויטן אַלגעמיינעם פּרינציפּ — וועלן מע וויל זיי אַרויסהייבן, אונטערשטרײַכן, וועלן מע וויל צוגעבן צו די רייד עפּעס אַן עמאָציאָנעלע באַפֿאַרבונג. דער ענין איז אייגנטלעך גאָנץ פּשוט: „מיר וועלן שפּעטער שרײַבן" און „שרײַבן וועלן מיר שפּעטער"; „זיי וועלן שוין ווי־ניט־איז דורכקומען" און „דורכקומען וועלן זיי שוין ווי־ניט־איז"; „זי האָט נעכטן אָנגעשריבן דעם בריוו" און „אָנגעשריבן דעם בריוו האָט זי נעכטן"; „די מאַמע האָט אונדז אויפֿגעוועקט מיט אַ געוויין" און „אויפֿגעוועקט האָט אונדז די מאַמע מיט אַ געוויין".

עס איז זייער כאַראַקטעריסטיש ווי אַזוי שלום־עליכם האָט פֿאַרריכט דאָס לשון און דעם סטיל פֿון זײַנע ערשטע דערציילונגען און דערבײַ אויך איבערגעשטעלט דעם וועריאַנט־סדר אין אַ סך זאַצן, כדי עס זאָל אַרויס־קומען לעבעדיקער, אימפּעטיקער, עמפֿאַטישער. אין אַ ערשטן נוסח: „וואָס פֿאַר אַ פּנים האָט בײַ מיר געהאַט דער גלות, דער דײַטשישער יידן, דער פּאָדראָטשיק הער הערץ הערצנהערץ, אַז ער האָט געערעדט אויף יידיש און

איז געגאַנגען אַן אַ היטל, אַן אַ באָרד, אַן פּאות". און אין דעם לעצטן נוסח: „וואָס פֿאַר אַ פּנים האָט בײַ מיר געהאַט דער ייִדישער דײַטש... אַז געוועדט האָט ער אויף ייִדיש, געגאַנגען איז ער אַן אַ היטל, אַן אַ באָרד, אַן פּאות". אין אַ קורצן זאַץ פֿון קינדערשפּיל איז דער ערשטער נוסח געווען: „זיי האָבן געלעבט אין גרויס דחקות און אַפֿטמאָל איז נישט געווען אויף קיין פּוד מעל" און דער לעצטער נוסח: „געלעבט האָבן זיי אין גרויס דחקות און אַפֿטמאָל איז נישט געווען אַפֿילו אויף קיין פּוד מעל".

וועג די זאַצן זײַנען קורצע, קען דער אינפֿיניטיוו פֿון דער קומעדיקער צײַט און דער פּאַרטיציפּ פֿון דער פֿאַרגאַנגענער צײַט גאָנץ באַקוועם קומען צום סוף זאַץ, למשל: „איך וועל שפּעטער קומען", „זיי האָבן די אַרבעט פֿאַרענדיקט." וועג די זאַצן זײַנען לענגערע, איז אַזאַ ווערטער־סדר ניט אַזוי באַקוועם, ער איז ניט מער געווײַנטלעך. צו וואָס זשע ניצט מען אים? צוצוגעבן אַ געוויסע מדרגה פֿון פֿײַערלעכקייט, פֿון געהויבנקייט: „איך וועל שפּעטער אם־ירצה־השם צו דיר מיט אים קומען"; „זיי האָבן שוין ברוך־השם נעכטן אין אָוונט די אַרבעט פֿאַרענדיקט". אַזאַ אופֿן דערציילן רופֿט ניט אַרויס בײַם הערער קיין ווידערווילן, אויב דאָס טרעפֿט זיך ניט מער ווי אין זעלטענע פֿאַלן. אָט די כוונה צו שאַפֿן אַ פֿײַערלעכן טאָן קען גאָר ווערן אַרויפֿגעצוואונגען מחמת דעם ריטעם און צוליבן גראַם און דער באַגער צו אַ מער פֿײַערלעכן טאָן איז אויפֿן צווייטן פּלאַץ, ווי דאָס טרעפֿט זיך גאָנץ אָפֿט אין דער דעציילערישער פּאָעזיע: „אָט פֿאַלט פֿונעם הימל אַ ליכטיקער שטערן, / אָט וועט אין גיהנום אַ שׂמחה שוין ווערן" (פּרץ); „און אַמאָל האָבן לאָמפּן איבער זיי געבליצט / און די שׂמחה האָט פֿון אַלע זײַטן געשפּריצט". (י. י. שוואַרץ).

עס באַקומט זיך אָבער אַ גאַנץ וואָלוול סטיליזירן און אַן אומבאַרעכטיקטע פֿײַערלעכקייט וואָס קען קלינגען לעכערלעך, אויב בײַם דערציילן וועגן די פּשוטסטע זאַכן זאָל מען כּסדר שטעלן דעם אינפֿיניטיוו אָדער דעם פּאַרטיציפּ צום סוף פֿון די זאַצן. שלום־עליכם האָט געשאַפֿן אַזאַ פּאַראַדיע־זאַץ: „און וועג דאָס מיידל איז אין שטאָט געקומען, איז דער הימל פֿאַר־וואָלקנט געווען, און אַ רעגנדל האָט אין דרויסן געמראָקעט; און וועג זי האָט הונגער דערפֿילט, איז זי אַהיים עסן געגאַנגען". ער אַליין האָט דערנאָך גלײַך פֿאַרריכט אַזאַ זאַץ, ווי דאָס קען טאָן יעדערער. עס איז אַן ענין פֿון סטיל, ניט פֿון גראַמאַטיק — וואָס זי האָט אויך ליב אַן עצה ניט צו גיין אויף שטאָלצן. יעדער איינעם קען נאָר צוקומען אַ געזונט אין די בײַנער וואָס פֿאַלגט אויס שלום־עליכמס אָנווײַז: „וואָס קען זײַן ערלעכער און פּשוטער און געזינטער און חנעוודיקער, ווי אַז מע רעדט פּשוט, ווי מענטשן רעדן?"

4. קאָמפּליצירטע ווערבאַלע פֿאָרמען זײַנען אין אַ היפּשער מאָס געבונדענע פֿון שטאַנדפּונקט פֿון ווערטער־סדר. זיי זײַנען אָדער אין סדר־

איינס אדער די באזונדערע וועלטער וואס שטעלן צונויף די פארעם האבן זייער וויניק מעגלעכקייטן זיך איבערצושטעלן.

דוגמאות פון דעם שטח פון אספעקטן: — איך טו א זעץ, איך האב א זעץ געטאן, איך וועל א זעץ טאן, איך וואלט א זעץ געטאן — אומעטום איז דא א זעץ א באזונדערער סדר־איינס און מען קען איבערשטעלן: א זעץ האב איך געטאן, א זעץ וועל איך טאן, א זעץ וואלט איך געטאן, אבער דערבי מוז זיין א שטארקע אינטאנאציע מיטן בולטן אונטערשטרייכן א זעץ. שווערער קומט אויס עפעס איבערצושטעלן בייַם אספעקט פון באשטענדיקייט: האט געטאן שיינען, וועט טאן בליען — וואס וועט מען דא איבערשטעלן? דאך ניט 'שיינען האט געטאן', 'בליען וועט עס טאן'. און דער וועלטער־סדר איז אינגאנצן אומבאווגלעך בייַ די קאנסטרוקציעס: קומען צו פארן, האלטן אין לערנען, נעמען ארבעטן און אנדערע.

בייַ די צונויפגעזעצטע וועלטן, וואס באשטייען פון א הילפס־וועלב און אן אומבייגיקן טייל, וואקסן ביידע טיילן צונויף אין אין סדר־איינס, ווען די וועלבאלע פארעם פארלאנגט אז עס זאל זיין דער פארטיציפ אדער דער אינפיניטיוו, למשל: איך האב מטריח געווען, איך וועל מטריח זיין — דא איז ניט מעגלעך 'איך בין געווען מטריח', 'איך וועל זיין מטריח'; זיי האבן זיך מוסר־נפש געווען, זיי וועלן זיך מוסר־נפש זיין — דא איז ניט מעגלעך 'זיי זיינען געווען זיך מוסר־נפש'. און דאך זאל מען האבן אין זינען אז וועלן דער צונויפגעזעצטער וועלב וועלט אפט גענוצט, קען אויך דער אומבייגיקער טייל קומען נאך דעם פארטיציפ אדער אינפיניטיוו און עס ווערן מעגלעך צווייַ נוסחאות: איך האב יוצא געווען, איך וועל יוצא זיין — און איך בין געווען יוצא, איך וועל זיין יוצא; ער איז נתפעל געווארן, ער וועט נתפעל ווערן — און ער איז געווארן נתפעל, ער וועט ווערן נתפעל; דו האסט אין זינען געהאט, דו וועסט אין זינען האבן — און דו האסט געהאט אין זינען, דו וועסט האבן אין זינען.

5. דער נאמינאלער טייל פון פרעדיקאט (א סובסטאנטיוו, אן אדיעקטיוו, א פראנאם) קומט געווויינטלעך נאך דער פולער פארעם פון הילפסוועלב: „דער חתן און די כלה זיינען ביידע געווען יונג און שיין"; „ר' חיים איז נעבעך געווארן א גרויסער ארעמאן"; „דאס אלץ וואס דו זעסט וועט ווערן מיינס". און אויך דא קען געמאלט זיין אז דער פארטיציפ צי דער אינפינטיוו פון הילפסוועלב זאל קומען צום סוף זאץ: „ר' חיים איז נעבעך א גרויסער ארעמאן געווארן"; „אויב ס'מזל וועט געווערן, וועט עס בעסער ווערן". דא זיינען פארן די זעלביקע פאלן און ניואנסן וואס דער פונקט 3 האט זיי באטראכט.

ז. ארט פון סוביעקט

1. דער סוביעקט איז ניט קיין יחסן פון שטאנדפונקט פון וועלטער־סדר. דער סוביעקט איז אלעמאל איין סדר־איינס אין יעדן געגעבענעם זאץ,

צי ער וועלט אויסגעדריקט דורך איין וואָרט אָדער ער קומט אינאיינעם מיט די וועלטער וואָס צייגן זיך צו אים. דער פֿרילינג וועט באַלד קומען; דער בלי̈ענדיקער, דער בלעטדיקער פֿרילינג וועט באַלד קומען; באַלד וועט קומען דער בלי̈ענדיקער, דער בלעטדיקער פֿרילינג.

דער סובייעקט קען בשום־אופֿן ניט באַטראַכט ווערן ווי אַן אָקס פֿאַר די וועלטער פֿון זאַץ. ער האָט ניט קיין באַשטענדיקן אָרט. געווייניטלעך קומט ער אויפֿן ערשטן אָרט, אָבער אים געהערט ניט דער ערשטער אָרט, ער קען אויך קומען נאָכן בייגיקן טייל פֿון פּרעדיקאַט, ער קען קומען אויפֿן צווייטן, אויפֿן דריטן און אַפֿילו אויף אַ ווייטערדיקן אָרט אין זאַץ. דערבּיי איז אין ייִדיש ניטאָ קיין אונטערשייד צווישן דעם וואָס מע רופֿט 'דירעקטער' אָדער 'אומדירעקטער' וועלטער־סדר, אָפּהענגיק פֿון דעם צי דער סובייעקט איז פֿאַר אָדער נאָך דעם וועלב. אין קיין שום מין זאַץ (הויפּט־זאַץ אָדער בייזאַץ, דערציילזאַץ אָדער פֿרעגזאַץ צי אויסרופֿזאַץ) איז ניט קיין מוי אַז דער סובייעקט מוז קומען אויפֿן ערשטן אָרט אָדער אַנדערשוואו אויף אַ באַשטימטן אָרט — מע קען דעם סובייעקט איבערשטעלן ווי די אַנדערע זאַצגלידער. דער טאַטע וועט מאָרגן קומען פֿון שטאָט — אין דעם זאַץ מיט די פֿינף סדר־איינסן קען מען שטעלן אויפֿן ערשטן אָרט אויך: וועט דער טאַטע..., מאָרגן וועט..., קומען וועט..., פֿון שטאָט וועט ..., אויך: עס וועט דער טאַטע מאָרגן קומען פֿון שטאָט.

2. וען דער סובייעקט וועלט אויסגעדריקט דורך אַ פּערזענלעכן פֿראָנאָם, מוז ער קומען האָרט פֿאַר אָדער גלייך נאָך דעם בייגיקן וועלב: ער וועט מאָרגן קומען פֿון שטאָט, מאָרגן וועט ער קומען פֿון שטאָט; עס רעגנט אַ גאַנצע נאַכט, אַ גאַנצע נאַכט רעגנט עס; איך האָב צו אײַך קיין טענות ניט, צו אײַך האָב איך קיין טענות ניט.

3. וען דער פּרעדיקאַט האָט אַ נאָמינאַלן טייל און דער וועלטער־סדר דאַרף העלפֿן באַשטימען וואָסער וואָרט איז דער סובייעקט און וואָסער וואָרט געהערט צום פּרעדיקאַט — קומט דער סובייעקט פֿ ר ׳ ע ר. דוג־מאָות: „מײַנס איז מײַנס און דײַנס איז מײַנס — זאָגט דער רשע"; „אַז די בעל־הבּיתטע איז אַ קאַץ, איז די קאַץ די בעל־הבּיתטע"; „אַלץ איז ניט מעגלעך, אַלץ איז דער גרעסטער ליגן" (פּרץ); „אַ דרײַעק איז אַ געאָמעט־רישע פֿיגור". אויב מע זאָל דאָ אַוועקשטעלן דעם סובייעקט נאָכן נאָמינאַלן טייל פֿון פּרעדיקאַט, וועט זיך דאָ באַקומען אַן אַנדער באַטײַט אָדער אַזוינס וואָס האָט בכלל ניט קיין זינען. אָבער אין די פֿאַלן וועלן מע קען קלאָר און גרינג פֿאַרשטיין וואָס עס געהערט צום סובייעקט און וואָס עס געהערט צום פּרעדיקאַט, מעג דער סובייעקט קומען שפּעטער: „אַ קונץ איז צו קויפֿן סחורה און צו האָבן קינדער, נאָר אַ גרעסערער קונץ איז סחורה צו פֿאַר־קויפֿן און קינדער מגדל צו זײַן"; „עס איז אַ גרויסע מצווה אויסצורײַסן אַ האָר פֿון אַ חזיר".

4. וועלן דער זאַץ האָט אויך אַ דירעקטן אָביעקט און עס פֿעלט אַ

דרויסנדיקער סימן צו דערזען וואָס עס איז דער אָביעקט און וואָס עס איז דער סובּיעקט, מ ו ז דער סובּיעקט קומען פֿ ר ־ ע ר. אין אָזאַ פֿאַל נעמט דער וועלטער־סדר אויף זיך די פֿונקציע פֿון ענדונגען פֿון בייגפֿאַלן וואָס יידיש האָט ניט און פֿון פֿאַרמען פֿון אַרטיקל וואָס זאָלן זיין אַנדערשדיק אין בייגפֿאַלן. אָט דאָ קענען די אַרטיקלען העלפֿן: „דעם זון האָט דער פֿאָטער זייער ליב", „דעם זון האָט די מוטער זייער ליב", „די טאָכטער האָט דער פֿאָטער זייער ליב". אָבער אין די ווייטערדיקע זאַצן קען דער אַרטיקל ניט אַרויסהעלפֿן און דער וועלטער־סדר מוז באַשטימען וואו עס איז דאָ דער סובּיעקט: „די מוטער האָט די טאָכטער זייער ליב" — דער סובּיעקט איז די מוטער; „די טאָכטער האָט די מוטער זייער ליב" — דער סובּיעקט איז די טאָכטער; „די מוטער האָט אויפֿגעוועקט דאָס קינד" — דער סובּיעקט איז די מוטער; „דאָס קינד האָט אויפֿגעוועקט די מוטער" — דער סובּיעקט איז דאָס קינד. אמת, וועלן זאָלכע זינען ניט אַרויסגעריסן פֿון אָ קאָנטעקסט, וועלן זיי דערגייען צום הערער מיט דער געהעריקער אינטאָ־נאַציע — פֿאַרשטייט מען וואָס עס איז וואָס און ווער עס איז ווער. אָבער צוליב וואָס זאָל מען שוועכער מאַכן דעם לייענער צו פֿאַרשטיין? איז געראַטן מענדעלע מוכר־ספֿרים וועלן ער שרייבט: „דאָס ווינטעלע האָט אויפֿגעוועקט די שלאָפֿנדיקע תּבֿואה", הגם מע וואָלט אויך אים פֿאַרשטאַנען, אויב דער טעקסט וואָלט געווען: „די שלאָפֿנדיקע תּבֿואה האָט דאָס ווינטעלע אויפֿגעוועקט". הכלל, וועלן עס איז ניטאָ קיין בפֿירושע כוונה אַרויס־צוהייבן דעם אָביעקט, קומט דער סובּיעקט אויפֿן ערשטן אָרט.

ח. אָרט פֿון אָביעקט

1. וועלן אין זאָץ איז פֿאַראַן נאָר אײַן אָביעקט, קומט ער געווייגנטלעך נאָך דעם ווערב אָדער צווישן די טיילן פֿון אָ צונויפֿגעזעצטער ווערבאַלער פֿאָרעם: „די באָבע שטריקט אָ זאק"; „מע שלאָגט ניט אָ געבונדענעם"; „ער האָט מיט דער ווייב קאַרג וואָס גערעדט"; „איך וועל העלפֿן דעם טאַטן". אָבער מען קען זייער באַקוועם שטעלן דעם אָביעקט פֿאַרן ווערב, וועלן מע וויל אים אונטערשטרייכן: „אָ זאק שטריקט די באָבע"; „אָ געבונדענעם שלאָגט מען ניט"; „מיט דער ווייב האָט ער קנאַפּ וואָס גערעדט"; „דעם טאַטן וועל איך העלפֿן". דאָס אייגענע טרעפֿט מען אין לידער איבערן ריטעם, איבערן גראָם און טאָקע אויך כדי אונטערצושטרייכן דעם אָביעקט: „מיט דער שטאַרק פֿאַרהאַסטער פֿעל האָט לייכט געמאַכט אַן עק דער בלויער טייַך" (פֿרץ); „אָ פֿאַנצער אָ פֿרעמדן טראָגט אונדזער העלד" (אַבֿרהם רייזען); „בלימעלעך, קרענצעלעך מאָלט אויף די שויבן דער פֿראָסט" (מאַני לייב).

2. וועלן צוויי אָביעקטן ציען זיך צו איין ווערב און איין אָביעקט איז אין דאָטיוו אַן אָ פֿרעפּאָזיציע און דער צווייטער איז אין אַקוזאָטיוו, קומט דער ד א ט י ו וו נעענטער צום בייגיקן ווערב איידער דער אַקוזאָטיוו. מע קען עס אויך פֿאַרמולירן: דער פֿערזאָן־אָביעקט קומט נעענטער צום בייי־

גיקן וועריִב ווי דער זאָל־אָביעקט. דאָ זיצט נייטיק עטלעכע דוגמאָות: „דער זון שרייבט דער מאַמען אַ בריוועלע"; „ווי קען מען מוחל זיין דעם שׂונא זיצט פֿאַלשקייטן?"; „גאָט באַשערט דעם טרינקער זיין ווען אוך דעם שפּי־נער זיין פֿלאַקס"; „ווער אַ הונט אַ פֿינגער, וויל ער די גאַנצע האַנט (שוו); „איך וועל דעם תּכשיט דערמאָנען זיין צוזאָג". איז פֿון דעם ממילא גע־דרונגען אַז דער פֿערזענלעכער פֿראָנאָם אין דאָטיוו קומט נעענטער צום בייגיקן וועריִב ווי אַ סובסטאַנטיוו אָדער אַ וואָרט וואָס פֿאַרבייט אַ סוב־סטאַנטיוו, למשל: „איך וועל דיר געבן דעם קיניגס אוצרות"; „איך וועל אייַך שענקען מיין נשמה" (בייאַליק); „האָסט מיר געווייזן דאָס לאַנד דאָס באַגערטע".

3. אָבער וועלכער פֿערזענלעכער פֿראָנאָם קומט אין אַקו־זאַטיוו, איז ער נעענטער צום בייגיקן וועריִב הן פֿאַרן סובסטאַנטיוו הן פֿאַרן פֿראָנאָם אין דאָטיוו, למשל: זי זאָגט עס דעם פֿאָטער — זי זאָגט עס אים; איך גיב דיר אַ בוך — איך גיב עס דיר; די מוטער ברענגט אייַך איר איינציקן זון — זי ברענגט אים אייַך.

4. וועלכע צוויי אָביעקטן צייגן זיך צו איין וועריִב אוך איינער איז מיט אַ פֿרעפֿאָזיציע אוך דער אַנדערער איז אָן אַ פֿרעפֿאָזיציע, קומט דער אָביעקט אָן אַ פֿרעפֿאָזיציע נעענטער צום בייגיקן וועריִב אוך דער אָביעקט מיט אַ פֿרעפֿאָזיציע קען זיך גרינגער געפֿינען אָן אָרט וויטער פֿונעם בייגיקן וועריִב. דוגמאָות: „די מוטער נייט אַ קלייד פֿאַר דער טאָכטער"; „דער בעל־הבית האָט אָפּגעזאָגט דעם משרת פֿון זיין שטעל"; „ווי באַשולדיקט מען דאָס אין אָזאַ זאַך אָן אייגענעם טאָטן?"; „איין לאַנד פֿירט קריג אָן אַנדערע לאַנד אַ בלוטיקע מלחמה קעגן אָן אַנדער לאַנד".

אָבער ווי נאָר מע דאַרף אונטערשטרייכן דעם אָביעקט אָן דער פֿרע־פֿאָזיציע, שטעלט מען אים ווייטער פֿונעם וועריִב: „די מוטער נייט פֿאַר דער טאָכטער אַ קלייד"; „דער בעל־הבית האָט אָפּגעזאָגט פֿון זיין שטעל דעם משרת"; „ווי באַשולדיקט מען דאָס אין אָזאַ זאַך אָן אייגענעם טאָטן?"; „איין לאַנד פֿירט קריג אָן אַנדערע לאַנד אַ בלוטיקע מלחמה".

5. דער נאָרמאַלער וועריטער־סדר פֿון די פונקטן 2 און 4 קען וועלן איבערגעשטעלט אין דער פֿאָרמ: „סע שרייבט די זון אַ בריוועלע דער מאַמע־ערד אַראָפּ"; „מיר שענדן, מיר שענדן פֿאַר אַנדערע ברויט".

ט. אָרט פֿון אַדווערביאַלע באַשטימונגען

1. וועלכע איז דאָ נאָר איין אַדווערביאַלע באַשטימונג צום וועריִב, קומט זי נאָכן וועריִב אָדער צווישן די טיילן פֿון אַ צונויפֿגעזעצטער ווער־באַלער פֿאָרעם, למשל: דער טאָטע קומט באַלד — דער טאָטע וועט באַלד קומען; דאָס קינד העלפֿט צו וויינענדיק — דאָס קינד האָט וויינענדיק צו־געהאָלפֿן.

אַבער ווי נאָר עס איז דאָ די כוונה אַפֿילו אַ ביסל אַרויסצוהייבן די אַדוועלביאַלע באַשטימונג, קען מען זי שטעלן פֿאַרן וועלב: „באַלד וועט דער טאַטע קומען", „ווייַנעגדיק האָט דאָס קינד צוגעהאַלפֿן", „פֿאָר פֿרייַ־הייט און רעכט שוועלן מיר צו קעמפֿן".

2. באַזונדער אָפֿט קומען אָנהייב זאָץ אָרט־, צייט־ און שטייגער־באַשטימונגען, למשל: „אָמאָל איז געווען אַ מעשׂה"; „אין פֿרייַער וועלט עס געבאָרן, אין פֿרייַער וועלט עס פֿאַרלאָרן"; „שפּילנדיק קריזלט דער נאַכט־ווינט די גראָזן" (יהואָש); „ליכטיק שיינט דער אָוונט־שטערן" (פֿרוג). וועלן אָזאַ אַדוועלביאַלע באַשטימונג וועלט אויסגעדריקט דורך אייַן וואָרט, קען זי קומען נאָך אַ צונויפֿגעזעצטער וועלבאַלער פֿאָרעם בלויז דעמאָלט, וועלן די באַשטימונג וועלט שטאַרק אַרויסגעהויבן, וועלט בולט אָקצענטירט, למשל: „דער טאַטע וועט קומען באַלד"; דער רבי האָט אַזוי געזאָגט — „דער רבי האָט געזאָגט אַזוי"; איך וועל שבת זיך אַריינכאַפּן צו דיר — „איך וועל זיך אַריינכאַפּן צו דיר שבת".

3. וועלן צוויי אַדוועלביאַלע באַשטימונגען ציען זיך צו אייַן וועלב, דאַרף מען נעמען אין באַטראַכט הן דעם מיין באַשטימונג הן איר וועלטער־באַשטאַנד כדי צו וויסן וואָס עס קומט פֿריִער.

בייַ אַ רואיקער אינטאָנאַציע, אָן שום אונטערשטרייכן, קומט די צייט־באַשטימונג פֿרי֫ער פֿאָר די אַנדערע מינים באַשטימונגען, למשל: איך בין נעכטן אָנגעקומען אין שטאָט; ער לערנט שוין אַ סך יאָרן אין דעם זעלביקן בית־מדרש; מיר וועלן חול־המוֹעד פֿאָרן געואָר וועלן די מאַמע; די באַמבעס זיינען אַ גאַנצן טאָג געפֿאַלן וויי דונערס פֿון הימל; „אין דער שטילער נאַכט גייַ איך אייַנער אַליין אויפֿן אַלטן מאַרק אַרום" (פֿרץ).

4. וועלן מיר האָבן צוויי אַדוועלביאַלע באַשטימונגען און אייַנע וועלט אויסגעדריקט דורך אָן אַ דוועלב און די צוויייטע דורך אַ פֿרעפֿאָזיציאַ־נעלער פֿראָזע, קומט דער אַדוועלב נעענטער און די פֿרעפֿאָזיציאַנעלע פֿראָזע וויַיטער פֿונעם וועלב, למשל: ער קומט פֿאַמעלעך מיט אַ פֿאַפּיראָס אין מויל; דו טראָגסט אים געשווינד אין זאָל אַריין; גייַ איך אַליין אויפֿן אַלטן מאַרק אַרום; די לבֿנה שוויבט רואיק פֿון די וואַלקנס אַרויס; ער וועט דאָ זיין אין עטלעכע מינוט אַרום; האָבן חבֿרה פֿאַוואָליע זיך אַריינגעגנבֿעט צום פֿריִץ אין גאָרטן.

5. וועלן צו דעם זעלביקן וועלב ציען זיך אָן אַביעקט און אַ פֿרע־פֿאָזיציאַנעלע פֿראָזע וואָס דינט פֿאַר אָן אַדוועלביאַלער באַשטימונג, קומט דער אָביעקט נעענטער און די פֿרעפֿאָזיציאַנעלע פֿראָזע וויַיטער פֿונעם וועלב, למשל: „האָט זי פֿאַרלאָרן די גאָלדענע פֿעדער אין די פֿרעמדע לענ־דער"; „איך האָב געזען אָן אַדלער אין אַ שטייג פֿון אייזן"; „זי מוז האַלטן די ביינערדיקע האַנט אויפֿן אַלטן האָרץ"; „וואָס וועט הייַנט דער טאַטע ברענגען — אַ מתּנה פֿון מאַרק?"; דער טאַטע וואַרפֿט אַריין דעם לעפֿל מיטן פֿלעדערוויש אין אויוון אַריין".

6. מען קען דאָ סומירן און דערגאַנצן: עס זײַנען פֿאַראַן צוויי שטאַפּלען פֿון אונטערשטרײַכן אַן אָביעקט און אַן אַדווערביאַלע באַשטימונג. מע קען זיי שטעלן פֿאַרן ווערב וואָס זיי ציען זיך צו אים און מע קען זיי שטעלן גאָר צום סוף פֿון זאַץ. דאָס שטעלן זיי פֿאַרן ווערב איז אַ נידעריקער שטאַפּל פֿון אַרויסהייבן און מע קען עס תּמיד אָנווענדן. דאָס שטעלן צום סוף איז אַ שטאַרקערער מיטל אַרויסצוהייבן, אָבער מע קען אים אָנווענדן נאָר אין די פֿאַלן, ווען די אַדווערביאַלע באַשטימונג קומט ניט ממילא בײַם סאַמע סוף פֿון זאַץ. לאָמיר זיך גוט אײַנהערן אינעם ריטעם און אין דעם אינטאָנירן די זאַצן:

און אין זכות פֿון קינדער קליינע איז זי אַלץ די גרויסע מוחל.
אַמאָל זײַנען מלאָכים געגאַנגען באַרוועס, הײַנט גייען זיי אין שיך.
איין פּראָשעק הייסט ער מיר איך זאָל אײַננעמען באַלד.
ליים וועל איך טראָגן, ערד וועל איך גראָבן.
געלט האָבן טאָקע די בראָצקיס און איך האָב טעכטער.
גראָז האָט ער געבראָכט צו טראָגן, אַ פּאַק מיט גראָז.

מיר פֿילן דאָ ווי דער ריטמישער פֿאַקטאָר פֿורעמט דער ווערטער־סדר.

י. אָרט פֿון אַטריבוט

1. אַן אַטריבוט איז צוזאַמען מיטן סובסטאַנטיוו צו וועלכן ער ציט זיך איין סדר־איינס. עס זײַנען פֿאַראַן פֿיר הויפּט־אופֿנים אויסצודריקן אַן אַטריבוט:

א) דורך אַן אַדיעקטיוו און דורך אַלע אַנדערע וואָרטקלאַסן וואָס זײַנען אַדיעקטיוויש (דורכן פֿאַרטיצּיפּ און געראָנדיוו, דורכן אַדיעקטיווישן פּראָנאָם, דורך אַ צאָלוואָרט), ווי מע האָט עס אין די שפּריכווערטער: „דער בעסטער ביסן קומט אַן דעם ערגסטן הונט"; „יעדער שטעקן האָט צוויי עקן"; „אויף אַן אײַנגעבויגענעם בוים שפּרינגען אַלע ציגן".

ב) דורכן פּאָסעסיוו, ווי מע האָט עס אין די שפּריכווערטער: „פֿאַטערס און מוטערס ברכה בראָנגט דעם קינד הצלחה"; „פּרנסה איז אין מאַנס מזל, קינדער זענען אין ווײַבס מזל"; „דעם נגידס נאָרישקייט גילט מער ווי דעם אַרעמאַנס חכמה".

ג) דורכן קוואַנטיטאָטיוו, ווי מע זעט עס אין די שפּריכווערטער: „בעסער אַ קווינט מזל איידער אַ פֿונט גאָלד"; „בעסער אַ שטיק טרוקן ברויט איידער אַ ים נויט"; „מיט אַ לאָגער סחורה איז ניטאָ קיין בראָקע מורא"; „איטלעכער האָט זיך זײַן בערגל מיסט פֿאָר דער טיר".

ד) דורך אַ פּראָפּאָזיציאָנאַלער פֿראָזע וואָס קומט נאָכן סובסטאַנטיוו ווי עס דעמאָנסטרירן די שפּריכווערטער: „בעסער אַ יד אַן אַ באָרד איידער אַ באָרד אַן אַ יד"; „א רעגדאָר דאַרף האָבן די מעלות פֿון אַבֿרהם אָבֿינו און

פֿון משה רבינו"; „אָפּט פֿירן אַלטע פֿערד די פֿעלן פֿון די יונגע"; „א פֿערד אויף פֿיר פֿיס ספֿאַטיקעט זיך, בפֿרט א מענטש אויף אין צונג".

2. וועז צו איין סובסטאַנטיוו ציען זיך עטלעכע אַדיעקטיווישע אַט־ריבוטן, מוזן זיי קומען אין א שטרענג אײַנגעשטעלטן סדר. ווי א דוגמא: אַלע מײַנע דריי עלטערע ברידער לעבן איצט אין ארץ־ישׂראל — פֿיר אַדיעקטיווישע אַטריבוטן ציען זיך צו איין סובסטאַנטיוו און דאָ לאָזט זיך ניט איבערשטעלן קיין איין אַטריבוט. נעענטער פֿון אַלץ צום סובסטאַנטיוו איז דער אַדיעקטיוו, א טריט ווײַטער דאָס צאַלוואַרט, נאָך ווײַטער — דער פֿאָסעסיווער פֿראָנאָם און אין סאַמע אָנהײב דער פֿראָנאָם א ל ע. אויף דעם זעלבּיקן שטייגער קענען מיר האָבן די רייען: אַלע זײַנע הונדערטער געטרײַע תּלמידים, אַלע אירע פֿינף זײַדענע קליידער, יעדער אונזער דריטער אַלטער קאַלאָניסט.

3. וועז צו איין סובסטאַנטיוו ציען זיך עטלעכע אַדיעקטיוון און עס איז ניטאָ קיין שום קייט, קומט דער אַדיעקטיוו וואָס ווערט מער אַרויסגע־הויבן נעענטער צום סובסטאַנטיוו. וועז מע זאָגט: דאָס קליינע ווײַסע ציגעלע — האָט מען דערעיקר אין זינען די ווײַסקייט פֿון דעם ציגעלע; וועז מע זאָגט: דאָס ווײַסע קליינע ציגעלע — האָט מען דערעיקר אין זינען די קליינקייט פֿון דעם ציגעלע. אַזוי קען מען אויך וואַריירן די אַלטע, בלינדע, אַרעמע פֿרוי, די אַרעמע, בלינדע, אַלטע פֿרוי, די אַלטע, אַרעמע, בלינדע פֿרוי. די קאַמעס ווײַזן דאָ אַז די אַקצענטירונג פֿון די דריי אַטריבוטן איז א גלײַכע.

אָבער ווי נאָר מיר האָבן א קייט, קען מען שוין קיין זאַך ניט איבער־שטעלן, למשל אין דער ריי: די נײַע צוויגאַרנדיקע הילצערנע הײַזער — ציט זיך הילצערנע צו הײַזער און צוויגאַרנדיקע ציט זיך ניט צו הײַזער, נאָר צו הילצערנע הײַזער, נײַע ציט זיך ניט צו הײַזער און ניט צו הילצערנע הײַזער, נאָר צו צווייגאַרנדיקע הילצערנע הײַזער. אָט די קייט האָלט פֿעסט די אַטריבוטן וואָס בלײַבן אומבאַוועגלעך, און אַלע אינאיינעם צוזאַמען מיטן סובסטאַנטיוו שאַפֿן איין סדר־איינס.

4. וועז אַן אַדווערב ציט זיך צו אַן אַדיעקטיוו — קומט דער אַדווערב פֿאַרן אַדיעקטיוו: דער גאַנץ הויכער בּאַרג, דער גאָר נאָענטער חבֿר, די דערווײַל נאָך ווײַטע הילף, די אויסטערלישׂ שייגע פֿרוי, דאָס טיף באַגיסטערטע וואָרט, דאָס קינדיש האַרציקע לאַכן, דאָס וואונדערלעך גע־ראָטענע קינד, דער זייער קלוגער מענטש, דער צו שווערער עקזאַמען, די סאַמע רעטענישדיקע אויפֿגאַבע.

וועז מע האָט דאָ דעם באַשטימטן אַרטיקל קען מען קיין זאַך ניט בײַטן אין דער אַרדענונג פֿון די ווערטער. נאָר וועז מע האָט צו טאָן מיט א פֿול־באַגיסטיקן אַדווערב (ניט מיט קיין פֿראַאַדווערב), איז מעגלעך צו פֿאַרבינדן דעם אַדווערב מיטן אַדיעקטיוו אין איין קאָמפּליצירטן באַגריף; אָט די פֿאַר־בינדונג ווערט באַצייכנט מיט א מקף: קינדיש־האַרציק, טיף־באַגיסטערט,

אויסטערליש־שיין, וואונדערלעך־גערעטן — און מע באַדאַרף עס ארויס־רעדן אויף אַ ריכטיקן אופֿן, מיט אַ פֿאַרבינדנדיק אינטאָנירן.

וועג מע האָט דאָ דעם אומבאַשטימטן אַרטיקל מיט די שטיי־גערישע פֿראַזעווערבן זייער, גאָר, גאַנץ — באַקומען זיך צוויי קאָרעקטע נוסחאָות: אַ זייער הויכער באַרג — זייער אַ הויכער באַרג; אַ זייער שיינע פֿרוי — זייער אַ שיינע פֿרוי; אַ גאָר נאָענטער חבֿר — גאָר אַ נאָענטער חבֿר; אַ גאָר האַרציק לאָכן — גאָר אַ האַרציק לאָכן. פֿאַלקסטימלעכער איז דער צווייטער נוסח, געהערט אויך אים די בכורה פֿאַר דער כּלל־שפּראַך. מע באַדאַרף בלויז זײַן געוואָרנט אַז וועג דער אַדווערב איז צו — קען נאָר זײַן אַ צו הויכער באַרג, אַ צו גוטע מוטער און ניט 'צו אַ הויכער' באַרג, ניט 'צו אַ גוטע' מוטער און ענלעכס.

5. וועג צו איין סובסטאַנטיוו ציען זיך צוויי אַטריבוטן, איינער אַן אַדיעקטיוו און דער צווייטער אַ פּאַסעסיוו אַדער אַ קוואַנטיטאַטיוו, — קומט דער אַדיעקטיוו האָרט פֿאַרן סובסטאַנטיוו. דער פּאַסעסיוו קומט שטענדיק ווײַטער פֿון סובסטאַנטיוו (ער האָט דאָך אַ דרויסנדיקן סימן!). לאָמיר זיך צוקוקן צו דער אַרדענונג: שלמהס (שלמה המלכ) גרויסער פֿאַלאַץ, יהודהס לעצטער שטראָל פֿון האָפֿענונג, דעם מענטשנס פֿעסטער גלויבן אין גאָט, שטיקער צעריסענע וואָלקנס, צעריסענע שטיקער וואָלקנס, אַ המוציא פֿרי־שע חלה, בנימינס שטיק לאַנד, דעם רענדאַרס טשערעדע שאָף, דעם אַרע־מאַנס טעלער יויך.

6. וועג צוויי פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראַזעס ציען זיך צו איין סובסטאַנטיוו, קומט די פֿראַזע מיט דער פֿרעפּאָזיציע פֿון פֿריער פֿאַר דער צווייטער פֿרעפּאָזיציאָנעלער פֿראַזע. אָט האָבן מיר בולטע דוגמאָות: דער בצחון פֿון די פֿאַראייניקטע פֿעלקער איבער דייטשלאַנד, די פֿאַרשונגען פֿון די לעצטע יאָרן וועגן דער אַטאָמישער ענערגיע, די הכנות פֿון גאַנצן הויזגעזינד צום יום־טובֿ. אויב מע זאָל דאָ עפּעס איבערשטעלן, באַקומט זיך אַן אַנדער זינען, למשל: די הכנות צום יום־טובֿ פֿון גאַנצן הויזגעזינד — דער יום־טובֿ איז פֿון גאַנצן הויזגעזינד און מע וויסט ניט ווער עס מאַכט אָט די הכנות.

7. דער אַדיעקטיווישער אַטריבוט קען קומען נאָכן סובסטאַנטיוו. דערבײַ קען זיך טרעפֿן אַז דער אַרטיקל זאָל זיך איבערחזרן, די פֿרעפּאָ־זיציע זאָל זיך איבערחזרן, עס זאָלן פֿאַרקומען מאַרפֿאָלאָגישע שינויים. די כוונה איז דאָ די שטענדיקע ווי בײַ יעדן אָפּווײַכן פֿון דעם געווײַנטלעכן ווערטער־סדר: אונטערשטרײַכן דאָס זאָגליד וואָס קומט ניט אויף זײַן געווײַנטלעכן אָרט. מוסטערן פֿון אַזאַ איבערשטעלן: „זײַן כּלה איז שטאַרק צופֿרידן מיט דער דאָזיקער מתּנה זײַנער"; „זי האָט געקויפֿט פּוטער אַ פֿונט און צוקער פֿינף פֿונט"; „מיידעלע דו מײַנס, מיידעלע דו שיינס, איך וועל דיר עפּעס פֿרעגן אַ רעטעניש אַ קליינס" (פֿל); „דײַן תּורה נעמט בײַ דיר צו דעם גאַנצן כּוח זײַנעס" (ממוס); „אַ פֿאַרשוין איז ער געווען אַ ניצלע־

כער" (שע); „דער לעצטער שטראָל יהודהס טונקלט און פֿאַרגייט" (א. ליע־סין); „די כּלה די געלאָסענע דאָס איז די שיינע רויז... אַ משקה אַ גרויס־אַרטיקע איז אויך דאָ ניט פֿאַרפֿעלט: בײַ בינען בײַ די זשומיקע אַ זיסער האָניק שטייט און אין די כּוסות בלומיקע אַ דופֿטנוועזן איז גרייט" (לייב ניַידוס).

8. עס זײַנען בכן מעגלעך פֿאַרשיידענע איבערשטעלונגען, וועו זיי זײַנען נייטיק עפּעס אַרויסצוהייבן. אָבער איין איבערשטעלונג איז אָבסאָלוט אוממעגלעך: עס קען ניט קומען דער אָטריבוט וואָס איז אַ פֿרעפּאָזיציאָנעלע פֿראָזע פֿ א ר ן סובסטאַנטיוו. עס איז נאָטירלעך: ער האָט געטראָגן אַ רעקל מיט צעריסענע אַרבל; עס איז מעגלעך: אַ רעקל מיט צעריסענע אַרבל האָט ער געטראָגן; עס איז אוממעגלעך: 'ער האָט געטראָגן מיט צעריסענע אַרבל אַ רעקל'.

9. דער פֿאָסעסיוו פֿון אַן אייגענאָמען נאָך אַן אייגענאָמען שאָפֿט שטענ־דיק איין סדר־איינס. עס ווערט איין באָגריף, איין צונויפֿגעזעצטער נאָמען, למשל: שלמה ר' חיימס, ליפּע ראובֿנס, מענדל ברײַנעס, מאָטל פּייסע דעם חזנס, הענע יאַנקעלע הירשע דעם קלעזמערס.

אַן אַדיעקטיוו אָדער אַ סובסטאַנטיוו נאָך אַן אייגענאָמען שטעלן צונויף אַזוי ווי אַ פֿאָמיליע־נאָמען. זיי ווערן איין סדר־איינס, למשל: מאָטע דער לאַנגער, ראובֿן דער רויטער, קיילע די קורצע; שמעון דער שוסטער, בערל דער בלעכער און אַזוי ווײַטער. דעם אַדיעקטיוו בייגט מען: מיט מאָטע דעם לאַנגן, מיט קיילע דער קורצער; דעם סובסטאַנטיוו קען מען ניט בייגן: מיט שמעון דעם שוסטער, מיט בערל דעם בלעכער, בלויז דעם אַרטיקל.

איז אויפֿגעקומען אַ שאלה: שלום־עליכמס באַרימטער העלד טבֿיה דער מילכיקער — איז לויטן מוסטער טבֿיה דער שניידער אָדער לויטן מוסטער טבֿיה דער בלאָנדער? דאָרף זײַן מיט טבֿיה דעם מילכיקער אָדער מיט טבֿיה דעם מילכיקן? דאָ איז פֿאַראַן אַ דיאַלעקטישער אונטערשייד: נוסח פֿוילן איז מיט טבֿיה דעם מילכיקער; נוסח אוקריינע און נוסח ליטע איז מיט טבֿיה דעם מילכיקן (אַזוי איז אויך נוסח שלום־עליכם). ווי זשע איז נוסח כּלל־שפּראַך? מיט טבֿיה דעם מילכיקן, ווײַל זײַן באַשאַפֿער האָט דאָ אַ באַ־רעכטיקטע דעה און ווײַל צוויי דיאַלעקטישע נוסחאות דאָרפֿן גוט זײַן איין דיאַלעקטישן נוסח. אין אַ צאָל פֿאַלן פֿירט זיך אַזוי דער איצטיקער קורס גראַמאַטיק.

יא. אָרט פֿון ניט אָדער נישט

1. די פֿאַרנייגונג ניט אָדער נישט איז אַ באַזונדערער סדר־איינס. ניט (נישט) קומט פֿאַרן וואָרט צו וועלכן ער ציט זיך און נאָכן בייגיקן ווערב, אויב ער ציט זיך צום גאַנצן זאַץ. די פֿשוטע פֿאַלן זײַנען אינגאַנצן קלאָר: ער קומט ניט הײַנט צו מיר — דאָ ווערט פֿאַרנייגט די פֿאַרבינדונג צווישן סובֿיעקט און פֿרעדיקאַט; ניט ער קומט הײַנט צו מיר — עמעצער קומט טאָקע צו מיר, אָבער ניט ער; ער קומט הײַנט ניט צו מיר — ער קומט, אָבער ניט צו מיר, צו אַן אַנדערן; ניט הײַנט קומט ער צו מיר — ער קומט אַן אַנדער טאָג, מאָרגן, איבערמאָרגן.

2. אַ ביסל קאָמפּליצירטער ווערט דער ענין וועָן דער ווערב האָט אַ צונויפֿגעזעצטע פֿאָרעם. די פֿאַרנייגונג קומט צוזיצן דעם בייגיקן ווערב אוּן דעם פּאַרטיציפּ אָדער דעם אינפֿיניטיוו. אין דער ריידשפּראַך שטעלט מען דעם ניט גלײַך נאָכן בייגיקן ווערב אוּן די אינטאָנאַציע מאַכט אוממעגלעך אַ פֿאַלש פֿאַרשטיין אַז די נעגאַציע באַציט זיך בלויז צו אַ זאַצגליד אוּן ניט צום גאַנצן זאַץ. אָבער אין דער שרײַבשפּראַך דאַרף מען זײַן אַ סך מער אָפּגעהיט אוּן שטעלן דעם ניט האָרט פֿאָרן פּאַרטיציפּ אָדער אינפֿיניטיוו. דוגמאָות: ער וועט מאָרגן אינדערפֿרי ניט קומען צו אונדז; מיר האָבן פֿרי׳ער זיך ניט אָפּגערעדט.

מע דאַרף עס פֿאַרשטיין ווי אַן אַלגעמיינעם אָנווײַז, ווי אַן עצה־טובֿה, אָבער דאָס איז ניט קיין פֿאַרבאָט אויך בײַם שרײַבן צו זײַן אַזוי פֿרײַ ווי בײַם רעדן, כּל־זמן עס קומט ניט אַרויס קיין פֿאַלש פֿאַרשטיין. דערײַבער איז אויך מעגלעך: ער וועט ניט מאָרגן אינדערפֿרי קומען צו אונדז; מיר האָבן ניט פֿרי׳ער זיך אָפּגערעדט; מיר האָבן ניט בײַ איצט זיך באַגעגנט; צי וועט ניט פֿון די אַלע גרויסע פֿלענער גאָר אַרויסקומען אַ רעה? הכּלל, אומעטום וואו עס איז ניט פֿאָראַן די סכּנה פֿון פֿאַלש פֿאַרשטיין מעג דער ניט זיך אַרײַנגליטשן אין זאַץ סײַ נאָכן בייגיקן ווערב סײַ פֿאָרן פּאַרטיציפּ אָדער אינפֿיניטיוו. אוּן דאָך זאָל מען געדענקען די צוויי באַווָאָרענישן: א) זיך אוּן אַלע פֿערזענלעכע פֿראָנאָמען (אין אַלע זייערע בייגפֿאַלן) קומען נעענטער צום בייגיקן ווערב אידער ניט (ער וואָשט זיך ניט, זי זעט אים ניט, באַגעגענען מיר זיך ניט); ב) דאָס דיאַלעקטישע שטעלן דעם ניט פֿאָרן אימפּעראַטיוו איז ניט מעגלעך אין דער כּלל־שפּראַך (׳ניט גיין, ׳למען־השם, ניט טוט עס!׳).

3. דער קיין פֿון דער טאָפּעלער פֿאַרנייגונג איז ניט קיין באַזונדערער סדר־איינס. ער איז ניט אין דעם זעלביקן סדר־איינס וואָס ניט, אָבער ער איז אין דעם זעלביקן סדר־איינס מיטן סובסטאַנטיוו אָדער מיט דער סובּ־סטאַנטיווירונג וואָס דער קיין ציט זיך צו זיי. קיין איז דער נעגאַטיוועָר אַרטיקל אוּן ער האָט דעם דין ווי אַן אַרטיקל בכּלל: ער איז ניט קיין (דער) יחסן, ער איז ניט קיין (דער) גרויסער יחסן, ער איז ניט קיין (דער) צו גרויסער יחסן אוּן אַזוי וויטער.

קיין בײַ דער פֿאַרנייגונג קומט נאָר דעמאָלט, וועָן דער סובסטאַנטיוו (אָדער די סובסטאַנטיווירונג) קומט אַן אַן אַרטיקל אָדער מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל אין דער פּאָזיטיוועָר פֿאָרעם: ער האָט דאָס בוך — ער האָט ניט דאָס בוך; ער האָט אַ בוך — ער האָט ניט קיין בוך; ער האָט ביכער — ער האָט ניט קיין ביכער. אָבער מע קען אוּן מע מעג אויסקומען אַן קיין, וועָן מע וויל אַרויסהייבן דעם סובסטאַנטיוו מיטן אומבאַשטימטן אַרטיקל: דו ביסט מיר נישט קיין פֿרײַנד — דו ביסט מיר נישט אַ פֿרײַנד; איך האָב נישט קיין גראָשן בײַ דער נשמה — איך האָב נישט אַ גראָשן בײַ דער נשמה.